

Nauka - Dydaktyka - Praktyka

27659

p.2

Dariusz Jarosz

Dzieje książki
w Polsce 1944-1989
Wybór źródeł

WYDAWNICTWO
SBP

DZIEJE KSIĄŻKI W POLSCE

1944-1989

Wybór źródeł

Polish Librarians Association
SCIENCE-DIDACTICS-PRACTICE

DARIUSZ JAROSZ

**THE HISTORY OF BOOKS IN
POLAND 1944-1989**
Selected sources

Warsaw 2010

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich
NAUKA-DYDAKTYKA-PRAKTYKA

DARIUSZ JAROSZ

DZIEJE KSIĄŻKI W POLSCE
1944-1989

Wybór źródeł

Warszawa 2010

«NAUKA – DYDAKTYKA – PRAKTYKA»

Marcin DRZEWIECKI (przewodniczący), Stanisław CZAJKA, Artur JAZDON,
Barbara SOSIŃSKA-KALATA, Danuta KONIECZNA, Dariusz KUŹMINA,
Krzysztof MIGOŃ, Mieczysław MURASZKIEWICZ, Janusz NOWICKI (sekretarz)
Joanna PAPUZIŃSKA-BEKSIĄK, Wanda PINDŁOWA, Maria PRÓCHNICKA,
Jadwiga SADOWSKA, Barbara STEFANIAK, Elżbieta STEFAŃCZYK,
Hanna TADEUSIEWICZ

**Publikacja dofinansowana ze środków Instytutu Informacji Naukowej
i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego**

Projekt okładki
Tomasz KASPERCZYK

Redakcja techniczna i korekta
Marta LACH

© Copyright by Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich

ISBN 978-83-61464-37-2

CIP - Biblioteka Narodowa

Jarosz, Dariusz

Dzieje książki w Polsce 1944-1989. Wybór źródeł / Dariusz

Jarosz ; Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich

. - Warszawa ; Wydawnictwo Stowarzyszenia

Bibliotekarzy Polskich, 2010. - (Nauka, Dydaktyka,

Praktyka ; 117)

SPIS TREŚCI

WSTĘP	11
ROZDZIAŁ I. Problemy ruchu wydawniczego, księgarstwa i poligrafii.	15
I. 1946 styczeń 3. Ustawa o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej.	26
II. 1946 kwiecień 9. Dekret z dnia 9 kwietnia 1946 r. o zawieszeniu niektórych umów wydawniczych w dziedzinie literackiej	32
III. 1949 wrzesień 21. Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie koncesjonowania przedsiębiorstw wydawniczych książek i druków nieperiodycznych.	34
IV. [1949]. Wytyczne ideologiczne Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego dla ruchu wydawniczego w Polsce w 1950 r.	35
V. 1950 styczeń 15. Zarządzenie prezesa Rady Ministrów o utworzeniu przedsiębiorstwa państwowego pod nazwą Centralna Obrotu Księgarskiego „Dom Książki”.	37
VI. [połowa lat pięćdziesiątych]. Tezy do referatu dyskusyjnego na naradę przedstawicieli wydawnictw i drukarni	39
VII. 1972 styczeń 24. Tezy w sprawie usprawnienia kierownictwa politycznego ruchem wydawniczym.	41
VIII. 1974 czerwiec 11. Uchwała Biura Politycznego KC PZPR w sprawie roli i zadań ruchu wydawniczego	51
IX. 1980 październik 15. Skrócona wersja referatu przewodniczącego Zarządu Głównego Stowarzyszenia Księgarzy Polskich Tadeusza Hussaka wygłoszonego na rozszerzonym plenum Zarządu Głównego Stowarzyszenia Księgarzy Polskich oraz tekst przyjętej uchwały	57
X. 1980 listopad. Materiał na posiedzenie Biura Politycznego KC PZPR w sprawie produkcji książki, przygotowany przez Wydział Kultury KC wraz z załącznikiem. ...	64
XI. 1981 kwiecień 28. Notatka Wydziału Kultury KC PZPR w sprawie sytuacji książki	70
XII. 1981 październik 8. Pismo Prezydium Zarządu Głównego Stowarzyszenia Księgarzy Polskich do ministra kultury i sztuki Józefa Tejchmy w sprawie utrzymania scentralizowanego księgarstwa państwowego	73
XIII. 1982 styczeń 21. Proponowane działania organizacyjno-kadrowe na odcinku wydawniczym	75
XIV. 1982 grudzień 10. Zalecenia narady przedstawicieli wydawnictw literatury społeczno-politycznej i organów wydawniczych krajów socjalistycznych z załącznikami, Moskwa, 6-11 grudnia 1982 r.	82
XV. 1985 marzec 15. Pismo zastępcy kierownika Wydziału Kultury KC PZPR do dyrektora Departamentu Książki w Ministerstwie Kultury i Sztuki w sprawie książek zalecanych do wydania ze względów na ich charakter światopoglądowy i religioznawczy wraz z załącznikiem	88
XVI. 1989 styczeń. Przegląd publikacji poświęconych problematyce książki, opracowany na podstawie wycinków prasowych za miesiąc październik i listopad 1988 r. (fragmenty)	90
ROZDZIAŁ II. Peerelowskie cenzurowanie	101
XVII. 1945 styczeń 15. Rozkaz nr 2 ministra bezpieczeństwa publicznego z 19 stycznia 1945 r.	108

XVIII.	1946 lipiec 5. Dekret o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk	108
XIX.	1950 kwiecień 25. Recenzja cenzorska „Nocy i dni” Marii Dąbrowskiej. . .	109
XX.	1950 grudzień 14. Recenzja cenzorska „Szewców” i „W małym dworku” Stanisława Ignacego Witkiewicza	111
XXI.	1950 grudzień 14. Recenzja cenzorska dramatów Jerzego Szaniawskiego „Most” i „Dwa teatry”	112
XXII.	1969 styczeń 28. Sprawozdanie Departamentu Publikacji Nieperiodycznych Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk z działalności w 1968 r.	113
XXIII.	1972 marzec 23. N o t a t k a w sprawie działalności wydawnictwa „Verum” oraz książki Andrzeja Micewskiego pt. „Roman Dmowski”	135
XXIV.	1972 marzec 28. N o t a t k a w sprawie okoliczności udzielenia zgody na druk książki P[awła] Jasienicy – „Rzeczpospolita obojga narodów” cz. III. „Agonia”	137
XXV.	1972 czerwiec 21. Pismo Kazimierza Orłosia do Komisji interwencyjnej Zarządu Głównego Związku Literatów Polskich w sprawie zatrzymania druku jego książki „Cudowna melina”.	139
XXVI.	1972 listopad 24, N o t a t k a w sprawie książki Leszka Moczulskiego „Wojna polska”	141
XXVII.	1981 lipiec 31. Ustawa o kontroli publikacji i widowisk	144
XXVIII.	1984 styczeń 26, ustawa Prawo Prasowe	151
XXIX.	1985 [przed luty 8]. Notatka kierownika Wydziału Kultury KC PZPR Witolda Nawrockiego w sprawie edycji „Wierszy” Osipa Mandelsztama w Wydawnictwie Literackim w Krakowie wraz z załącznikami	167
XXX.	1985 październik 9. Notatka ze spotkania poświęconego problemom związanym z wydawaniem twórczości literackiej pisarzy emigracyjnych, zorganizowanego przez Wydział Kultury KC PZPR w dniu 7 października 1985 r.	173
XXXI.	1990 kwiecień 11. Ustawa o uchyleniu ustawy o kontroli publikacji i widowisk, zniesieniu organów tej kontroli oraz o zmianie ustawy – Prawo prasowe	177

ROZDZIAŁ III. Biblioteki i czytelnictwo. 181

XXXII.	1945 styczeń 31. Fragment protokołu nr 30/74 posiedzenia Rady Ministrów Rządu Jedności Narodowej dotyczący dyskusji nad dekretem o bibliotekach i opiece nad bibliotekami	193
XXXIII.	1946 kwiecień 17. Dekret o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi. . .	194
XXXIV.	1949 lipiec 4. Pismo szefa Kancelarii Rady Państwa w sprawie usunięcia z księgozbiorów książek „złych, wrogich ustrojowi ludowemu i społecznie szkodliwych”	201
XXXV.	1949 wrzesień 23. Sprawozdanie Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Chodzieży do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z akcji oczyszczania bibliotek w powiecie chodzieskim	202
XXXVI.	[1952] [po 2 lipca]. S p r a w o z d a n i e F. Bursowej z Centralnego Zarządu Bibliotek z wyjazdu służbowego w okresie od 30.VI do 2.VII br. do województwa kieleckiego.	205
XXXVII.	1950 wrzesień 2. Zarządzenie Ministra Oświaty w sprawie gromadzenia, przechowywania i wyjątkowego udostępnienia w bibliotekach druków wycofanych z obrotu.	210
XXXVIII.	[przed październikiem 1952]. Wytoczne nr 2 Centralnego Zarządu Bibliotek w sprawie udziału bibliotek w kampanii wyborczej do Sejmu.	212

XXXIX.	1967 wrzesień 20. Wydział Propagandy i Agitacji KC PZPR do sekretarza KC Witolda Jarosińskiego w sprawie czytelnictwa i popularyzacji literatury społeczno-politycznej.	216
XL.	1968 kwiecień 9. Ustawa o bibliotekach.	217
XLI.	1969 lipiec. Sprawozdanie Centralnej Komisji Koordynacyjnej do spraw Upowszechniania Kultury z przebiegu Dni Oświaty, Książki i Prasy w 1969 roku.	227
XLII.	[1982 maj]. Notatka Stefana Kubówa na temat wniosków i postulatów środowiska bibliotekarskiego z lat 1980-1981.	234
XLIII.	1983 październik. Wytyczne na XVII Dni Książki Społeczno-Politycznej „Człowiek – Świat – Polityka”, przygotowane przez Departament Bibliotek, Domów Kultury i Działalności Społeczno-Kulturalnej Ministerstwa Kultury i Sztuki.	244
XLIV.	1984 listopad. Opracowanie Wydziału Kultury KC PZPR „Stan i kierunki rozwoju bibliotek w Polsce”.	246
XLV.	1984 grudzień. Informacja o wynikach kontroli NIK realizacji ustawy z 26 kwietnia 1984 r. o upowszechnieniu kultury w części dotyczącej bibliotek publicznych.	263
XLVI.	18 wrzesień 1985. Pismo Wydziału Kultury KC PZPR do sekretarza KW PZPR zawierające wykaz książek do szczególnego upowszechnienia w ramach Dni Książki Społeczno-Politycznej „Człowiek – Świat – Polityka”.	280
XLVII.	1988 [po maj 3]. Stanowisko Ogólnopolskiego Zespołu Partyjnych Bibliotekarzy i Księgarzy przy Wydziale Kultury KC PZPR w sprawie dalszego upowszechniania książki i rozwoju bibliotek ze szczególnym uwzględnieniem środowiska wiejskiego, przyjęte na obradach w dniu 3 maja 1988 roku w Szczecinie.	284

ROZDZIAŁ IV. Książka a opozycja polityczna i opór społeczny. 289

XLVIII.	1964 marzec 14. List „34” intelektualistów w sprawie polityki władz państwowych zagrażającej rozwojowi kultury narodowej, złożony w sekretariacie premiera Józefa Cyrankiewicza przez Antoniego Słonimskiego.	295
XLIX.	1970 luty 24. Wyrok w tzw. procesie „taterników”, działacze opozycji oskarżonych o nielegalny przewóz i kolportaż zakazanych wydawnictw (fragmenty).	298
L.	1978 marzec 23. Informacja dot. tzw. „latających bibliotek”, Departamentu III MSW.	302
LI.	Wspomnienie Andrzeja Kiepuskiego, „CDN-pewne doświadczenie” na temat podziemnej pracy wydawniczej.	304
	Wykaz podstawowej literatury do dziejów książki PRL.	313
	Wykaz skrótów.	319
	Indeks nazwisk.	323

CONTENTS

INTRODUCTION	11
CHAPTER 1. Publishing, bookselling, and printing issues.	15
I. January 3rd, 1946. The Act on the takeover of fundamental branches of national economy on the State's benefit.	26
II. April 9th, 1946. The Decree of 9.04.1946 on suspension of selected publishing agreements concerning literature.	32
III. September 21st, 1949. The Council of Ministers' Regulation on licensing enterprises publishing books and non-periodical printings.	34
IV. [1949]. The State Commission on Economic Planning ideological guidelines for the publishers in Poland in 1950.	35
V. January 15th, 1950. The Prime Minister's Regulation on creation of the state-owned enterprise named "Centrala Obrotu Księgarskiego «Dom Książki»". ...	37
VI. [Mid-50s]. Arguments to a discussion paper for the meeting of the representatives of publishing and printing houses.	39
VII. January 24th, 1974. Arguments concerning rationalization of political administration of publishing movement.	41
VIII. June 11th, 1974. The Resolution of the Political Office of the Polish United Workers' Party Central Committee (PUWP CC) on the role and tasks of the publishing movement.	51
IX. October 15th, 1980. A shortened version of the paper of Tadeusz Hussak, President of the Polish Booksellers' Association (PBA) Management Board, presented during the enlarged plenum of the PBA Management Board, and the text of the resolution accepted.	57
X. November 1980. Material for the PUWP CC Political Office meeting concerning books' production, prepared by the CC Department of Culture, annexed.	64
XI. April 28th, 1981. The Note of the PUWP CC Department of Culture concerning situation of the books.	70
XII. October 8th, 1981. The letter of the Praesidium of the PBA Management Board to Józef Tejchma, Minister of Culture and Art, concerning maintenance of a centralized, state-owned bookselling.	73
XIII. January 21st, 1982. Proposed organizational and personal activities in the publishing branch.	75
XIV. December 10th, 1982. The Recommendations of the representatives of publishers specialized in social and political literature, as well as publishing bodies of socialist countries, annexed. Moscow, December 6-11, 1982.	82
XV. March 15th, 1985. The Letter of the deputy director of the PUWP CC Department of Culture to the director of the Book Department, Ministry of Culture and Art, concerning the books recommended for publication, regarding their ideological character, annexed.	88
XVI. January 1989. The review of publications concerning book issues, based on press cuttings for October and November 1988 (fragments).	90
CHAPTER 2. Communist authorities' censorship in Poland.	101
XVII. January 15th, 1945. The Order No 2 of the Minister of Public Safety on January 19, 1945.	108
XVIII. July 5th, 1946. The Decree on establishment of the Main Office of Press, Publications, and Spectacles' Control.	108

XIX.	April 25, 1950. A censor's review of "Noce i dnie" novel by Maria Dąbrowska. . .	109
XX.	December 14th, 1950. A censor's review of "Szewcy" and "W małym dworku" dramas by Stanisław Ignacy Witkiewicz.	111
XXI.	December 14th, 1950. A censor's review of „Most” and „Dwa teatry” dramas by Jerzy Szaniawski.	112
XXII.	January 28th, 1969. The Activity Report of the Department of Non-Periodical Publications of the Main Office of Press, Publications, and Spectacles' Control for the year 1968.	113
XXIII.	March 23rd, 1972. The Note concerning activity of the "Verum" publishing house, and the "Roman Dmowski" book by Andrzej Micewski.	135
XXIV.	March 28th, 1972. The Note concerning circumstances of acceptance for publishing the "Rzeczpospolita Obojga Narodów" part III "Agonia" book by Paweł Jasienica.	137
XXV.	June 21st, 1972. The letter of Kazimierz Orłoś to the Intervention Commission of the Association of Polish Writers' Management Board concerning suspension of printing his book "Cudowna melina".	139
XXVI.	November 24th, 1972. The Note on the "Wojna polska" book by Leszek Moczulski.	141
XXVII.	July 31st, 1981. The Act on control of publications and spectacles.	144
XXVIII.	January 26th, 1984. The Press Law Act.	151
XXIX.	1985 [before February 8th]. The Note of Witold Nawrocki, director of the PUWP CC Department of Culture concerning edition of "Poems" by Osip Mandelsztam in the Wydawnictwo Literackie publishing house in Cracow, annexed.	167
XXX.	October 9th, 1985. The Note from the meeting concerning problems with publishing literature by emigrant writers, organized by the PUWP CC Department of Culture on October 7, 1985.	173
XXXI.	April 11th, 1990. The Act on abolition of the act on control of publications and spectacles, suspension of the organs of this control, as well as changing the Press Law Act.	177

CHAPTER 3. Libraries and readership. 181

XXXII.	January 31st, 1945. The fragment of the protocol No 30/74 from the meeting of the Council of Ministers of the National Unity Government, concerning discussion on the decree on libraries and their protection.	193
XXXIII.	April 17th, 1946. The Decree on libraries and protection of library collections. . .	194
XXXIV.	July 4th, 1946. The letter of the director of the State Council's Chancellery concerning elimination of books "wrong, hostile to political system, and socially harmful" from the library collections.	201
XXXV.	September 23rd, 1949. The report of the Praesidium of the Local Authority Council in Chodzież to the Praesidium of the Voivodeship Authority Council in Poznań on an action of cleansing libraries in Chodzież region.	202
XXXVI.	[1952] [after July 2nd]. The report of F. Bursowa from the Central Management of Libraries on an official travel to Kielce Voivodeship between June 30 and July 2.	205
XXXVII.	September 2nd, 1950. The Regulation of the Minister of Education concerning collecting, storage and exceptional access in libraries to the printings withdrew from circulation.	210
XXXVIII.	[before October 1952]. Guidelines No 2 of the Central Management of Libraries concerning libraries' participation in electoral campaign to the Parliament.	212

XXXIX.	September 20th, 1967. The PUWP CC Department of Propaganda and Agitation to Witold Jarosiński, CC Secretary, concerning readership and popularization of social and political literature.	216
XL.	April 9th, 1968. The Act on libraries.	217
XLI.	July 1969. The Report of the Central Coordination Commission for Culture Promotion on the “Education, Books, and Press Days” action in 1969.	227
XLII.	[May 1982]. The Note of Stefan Kubów concerning conclusions and postulates of the librarians’ community in the years 1980-1981.	234
XLIII.	October 1983. The Guidelines for XVII Days of Social and Political Book “Man – World – Politics”, prepared by the Department of Libraries, Culture Houses, and Social and Cultural Activities, Ministry of Culture.	244
XLIV.	November 1984. The Report of PUWP CC Department of Culture “Libraries in Poland. Current status and directions of development”.	246
XLV.	December 1984. Information on the results of the Supreme Audit Office control of execution of the Act on April 26, 1984 on popularization of culture, in its part concerning public libraries.	263
XLVI.	September 18th, 1985. The letter of the PUWP CC Department of Culture to the PUWP Voivodeship Committees’ secretaries including the list of books to be popularized during the Days of Social and Political Book “Man – World – Politics”.	280
XLVII.	1988 [after May 3]. The Statement of the Nationwide Team of PUWP Members – Librarians and Booksellers by the PUWP CC Department of Culture concerning further popularization of books and development of libraries, with particular attention put on rural areas, accepted during meeting on May 3, 1988 in Szczecin.	284
CHAPTER 4. A book versus political opposition and social resistance.		289
XLVIII.	March 14th, 1964. „The 34 Letter” of the intellectualists concerning state authorities’ policy threatening development of national culture, presented to the secretariat of the Prime Minister Józef Cyrankiewicz by Antoni Słonimski.	295
XLIX.	February 24th, 1970. The sentence in so-called “Tatry mountaineers” process, oppositionists accused of illegal transport and distribution of forbidden publications (fragments).	298
L.	March 23rd, 1978. Information concerning so-called “flying libraries” , Department III of the Ministry of Internal Affairs.	302
LI.	“CDN – pewne doświadczenie”, memoirs of Andrzej Kiepuski concerning underground publishing work.	304
List of fundamental literature for the history of book in the years 1944-1989.		313
List of abbreviations.		319
Index.		323

WSTĘP

Głównym adresatem oddawanego w ręce Czytelnika wyboru tekstów źródłowych są studenci bibliologii, bibliotekoznawstwa i informacji naukowej oraz filologii polskiej i dziennikarstwa. Mimo upływu ponad dwudziestu lat od transformacji systemowej badania nad dziejami książki po 1944 r. nie zaowocowały (poza nielicznymi, chlubnymi wyjątkami) pogłębionymi syntezami wykorzystującymi nowe możliwości kwerend źródłowych, jakie powstały po 1989 r. To utrudnia dydaktykę na poziomie akademickim, powoduje, że kwestiom istotnym, zwłaszcza dla funkcjonowania książki w okresie PRL¹, poświęca się mniej uwagi, niż na to zasługują.

Prezentowany tom stawia sobie za zadanie zebranie dokumentów, które pokazują przede wszystkim różnorodność uwikłań (głównie, choć nie tylko, politycznych), jakim poddana była książka w Polsce po II wojnie światowej.

Jakie były kryteria selekcji tych materiałów źródłowych?

Po pierwsze, ze względu na potrzeby dydaktyki starałem się, żeby w wyborze znalazły się niejednokrotnie już publikowane akty prawne, stanowiące wyraz polityki władz państwowych wobec książki.

Po drugie, uznałem za zasadne, aby główny korpus wydawnictwa stanowiły dokumenty mało lub w ogóle nieznanne, odnalezione w nierzadko dotychczas nieeksplorowanych przez historyków i bibliologów zespołach archiwalnych. Przechowywane są one głównie w Archiwum Akt Nowych (AAN) i Archiwum Zakładowym Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (AZMKiDzN). Znajdują się wśród nich m.in. archiwalia wytworzone przez odpowiednie wydziały Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KC PZPR) od niedawna udostępniane badaczom (wielu z nich nadano tylko tymczasowe sygnatury). Ze względu na to, że do KC PZPR trafiały dokumenty wytworzone przez wiele innych instytucji, zajmujących się sprawami książki – w istocie rzeczy pozwalają one na ogląd tej problematyki z dużo szerszej perspektywy niż partyjne centrum władzy. W zbiorze pojawiają się również

¹ Określenia PRL używam świadomie jako nazwy państwowości polskiej w okresie między 1944 a 1989 r. mimo, że formalnie pojawiło się ono dopiero w konstytucji 1952 r.

materiały innego typu, jak choćby publicystyka czy relacje o charakterze wspomnieniowym.

Po trzecie przyjąłem zasadę, że prezentowane wydawnictwo winno mieć charakter kompleksowy, co – w tym wypadku – oznacza dążenie do pokazania kolejnych etapów powstawania i funkcjonowania (obiegu) książki w Polsce po 1945 r.

Tak ustalone kryteria, charakter materiałów analizowanych w trakcie kwerendy źródłowej oraz uwarunkowania systemu politycznego, jaki narzucono Polakom po 1944 r. zaważyły w decydujący sposób na zastosowanej konstrukcji wyboru.

Publikowane archiwalia, akty prawne i (wyjątkowo) relacje, uporządkowane zostały w czterech grupach problemowych. W rozdziale pierwszym umieszczone zostały dokumenty dotyczące problemów ruchu wydawniczego, księgarstwa i poligrafii. Ich wspólna prezentacja jest uzasadniona przede wszystkim z tego względu, że w ten sposób (łącznie) były one najczęściej traktowane przez władze, co znalazło wyraz w ich zawartości. Wyselekcjonowanie z nich części poświęconych każdemu z tych trzech wątków tematycznych wydaje się przedsięwzięciem niecelowym.

W rozdziale drugim znajdują się dokumenty, pokazujące różne aspekty funkcjonowania cenzury. Ich wyodrębnienie zostało podyktowane przekonaniem o szczególnej roli, jaką odgrywała ona w Polsce powojennej. Intencją autora wyboru było wskazanie na to, że cenzurowanie stanowiło proces skomplikowany, bynajmniej nieograniczony do Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, a obejmujący również wydawnictwa czy też różnorodne struktury władzy partyjnej i państwowej.

W rozdziale trzecim znajdują się materiały źródłowe, poświęcone problemom bibliotek i czytelnictwa. Chodziło nie tylko o wskazanie na odpowiednie akty prawne, ale również na realia funkcjonowania bibliotek i czytelnictwa. Stąd publikowane są również sprawozdania, pokazujące prowincjonalną codzienność biblioteczną. W tym kontekście zasygnalizowane zostały również problemy polityczno-ideologicznej indoktrynacji, której przejawem były m.in. akcje usuwania z bibliotek książek „wrogich” (początek lat pięćdziesiątych) czy koncepcje organizacji specjalnych imprez czytelniczych (Dni Oświaty, Książki i Prasy, Dni Książki Człowiek-Świat-Polityka).

Stosunkowo skromnie przedstawia się zawartość rozdziału czwartego nazwanego „książka a opozycja polityczna i opór społeczny”. Wynika to przede wszystkim ze specyfiki tego tematu i szczególnie dotkliwego braku badań naukowych. Oficjalne instytucje władzy (a na pewno te, które były przedmiotem kwerendy) rzadko zajmowały się problemami tzw. drugiego obiegu wydawniczego, wydawnictw bezdebitowych czy tajnej poligrafii. Z kolei środowiska tkwiące w konspiracji ze swej natury nie tworzyły zrutyinizowanej sprawozdawczości. Szansę na lepsze poznanie tej problematyki dają być może poszukiwania w zbiorach Instytutu Pamięci Narodowej, ale póki co nie przyniosły one znaczących rezultatów.

Przedstawiony układ wydawnictwa nie jest idealny. Można się na przykład zastanawiać, czy w ogóle celowe było wyodrębnianie rozdziału drugiego

i czwartego, czy nie lepiej było „wtłoczyć” odpowiednie dokumenty do dwóch pozostałych. Nie uczyniłem tego, gdyż uznałem, że zaproponowana kompozycja ma nie tylko porządkować zebrany materiał zgodnie z rygorami naukowości, ale również odzwierciedlać pogląd autora wyboru na wagę spraw, którymi się zajmuje, przy uwzględnieniu kontekstu historycznego jaki im towarzyszył.

Zdając sobie sprawę, że analiza publikowanych tekstów może okazać się trudna zwłaszcza dla Czytelnika słabo zorientowanego w meandrach funkcjonowania ruchu wydawniczego, księgarstwa, poligrafii, cenzury czy bibliotek w okresie komunizmu, postanowiłem ułatwić ich lekturę. Poszczególne rozdziały zostały poprzedzone krótkimi wstępami, stanowiącymi rodzaj wprowadzeń do problemów, pojawiających się w publikowanych źródłach. Mimo ich popularnonaukowego charakteru, w przypisach do nich można odnaleźć podstawy źródłowe poczynionych ustaleń. Ponadto, wybór został zaopatrzony w bibliografię, zawierającą informacje o podstawowych opracowaniach naukowych, dotyczących dziejów książki w PRL².

Chcę wierzyć, że prezentowany tom spełni przynajmniej w części pokładane w nim nadzieje i że w przyszłości będzie go można uzupełniać w oparciu o krytyczne uwagi, o nowo powstałe, pogłębione studia nad dziejami książki polskiej oraz efekty dalszych własnych kwerend archiwalnych.

Nota edytorska:

Każdy z prezentowanych dokumentów jest zaopatrzony w informację bibliograficzną, umożliwiającą jego odszukanie³. Aparat przypisów rzeczowych został sporządzony na podstawie dostępnych informatorów, słowników i innych wydawnictw, zawierających wiadomości o osobach wymienionych w materiałach źródłowych, wzmiankowanych instytucjach, urzędach, aktach prawnych itp.⁴ Przypisy tekstowe (oznaczone kolejnymi literami alfabetu) informują o odrębnych dopiskach, skreśleniach, podkreśleniach czy uwagach do publikowanych tekstów. W nawiasach kwadratowych rozwinięto imiona występujących w dokumentach osób, uzupełniono skrócone w nich nazwy pełnionych przez nie funkcji i zajmowanych stanowisk, rozwinięto nazwy organizacji i instytucji społecznych oraz uzupełniono opisy bibliograficzne wymienionych książek. Zastosowane przez wystawców dokumentów skróty nazw własnych zostały rozwinięte w wykazie skrótów. Pominięto niektóre standardowe elementy ich formularzy nieistotne z merytorycznego punktu widzenia.

² Przegląd i ocena publikacji poświęconych sprawom książki w PRL – zob. M. Tobera: *Bibliologia wobec polskiego rynku książki w latach 1944-2007*. [w:] *Przyszłość bibliotek w Polsce*, Warszawa 2008, s. 82-98. Dr. Markowi Toberze – pierwszemu czytelnikowi tego wyboru, dziękuję za cenne uwagi, dotyczące jego zawartości oraz pomoc w sporządzeniu wykazu podstawowej literatury do dziejów książki w PRL.

³ W przypadku dokumentów wcześniej publikowanych wskazuję na wydawnictwo, z którego dokonano przedruku i w którym zamieszczona jest również informacja o tym, gdzie przechowywane są ich wersje archiwalne.

⁴ Mimo, że część nazwisk osób występujących w dokumentach należy do podstawowego kanonu polskiej (i nie tylko) kultury i historii, to dla celów dydaktycznych, zdecydowałem się na zamieszczenie krótkich notek na ich temat.

I. Problemy ruchu wydawniczego, księgarstwa i poligrafii

Lata 1944-1949

Zdobywanie władzy i stopniowe zawłaszczanie państwa przez polskich komunistów od 1944 r. miało również istotny wpływ na kształtowanie ruchu wydawniczego. „Dopuszczenie do odtwarzania w zakresie publikacji książkowych przedwojennego układu wydawniczego – zdaniem Stanisława Kondka – było decyzją polityczną – uznaniem nadrzędności świadczeń władzy wobec społeczeństwa, kiedy instytucje «uspołecznione» nie były na razie w stanie wypełnić księgarń swoimi publikacjami¹. W myśleniu komunistów książka miała stać się „kolektywnym agitatorom i propagandystą, organizatorem mas”, a działalność wydawnicza – instrumentem zdobywania, utrzymania i umacniania władzy².

Od 1944 r. następował również proces przejmowania zakładów przemysłu poligraficznego, będących dotychczas własnością przedwojennego państwa polskiego, państwa niemieckiego lub jego obywateli, spółek, które nie wznowiły działalności, będących obiektami bez właścicieli czy też mieniem porzuconym. Przejmowały je różne instytucje, w tym Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, komitety Polskiej Partii Robotniczej (PPR) i Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS), ministerstwa, samorządy oraz drukarze zrzeszający się w spółdzielniach pracy. 8 czerwca 1945 r. powołano Centralny Zarząd Państwowych Zakładów Graficznych jako instytucję mającą zaspokoić bieżące potrzeby urzędów, instytucji i organizacji. Stabilizację w tym zakresie utrudniał wywóz maszyn poligraficznych z terenu tzw. Ziemi Odzyskanych do ZSRR przez Armię Czerwoną oraz „żywiolowe” uspołecznienie drukarni przez polskie instytucje, co nierzadko prowadziło do konfliktów między nimi³.

Kres niepaństwowemu drukarstwu położyła ustawa nacjonalizacyjna z 3 stycznia 1946 r. (dokument I). Zakładała ona, że część przejętych przez państwo drukarni zostanie przekazana na własność organizacjom politycznym, społecznym, stowarzyszeniom lub spółdzielniom, o czym miała decydować

¹ S. Kondek: *Władza i wydawcy. Polityczne uwarunkowania produkcji książek w Polsce w latach 1944-1949*. Warszawa 1993, s. 15.

² Ibidem, s. 16-17.

³ Ibidem, s. 49.

Rada Ministrów. Przeciwno takiemu rozwiązaniu oponowali przedstawiciele opozycyjnego wobec komunistów Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL), ale bezskutecznie⁴.

Sprawy podziału drukarni między partie polityczne stały się przedmiotem kontrowersji na posiedzeniach Krajowej Rady Narodowej (KRN). W trakcie obrad połączonych komisji: Przemysłowej i Propagandowej KRN 23 maja 1946 r. przedstawiciel PSL – Kazimierz Banach pytał o los 28 drukarni, „które między innymi miały być przydzielone” PSL. Protestował jednocześnie przeciwko do tego czasu dokonanemu ich „niesprawiedliwemu” podziałowi między partie polityczne (PPR – 9, PPS – 8, PSL – 2, Stronnictwo Pracy – 2, Stronnictwo Demokratyczne – 1, Stronnictwo Ludowe – 1)⁵.

Nadzór nad drukarniami sprawowało początkowo Ministerstwo Informacji i Propagandy, a po jego likwidacji – kolejno: Ministerstwo Kultury i Sztuki, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, Ministerstwo Przemysłu Lekkiego oraz Centralny Urząd Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa (CUWPGiK). W wyniku etatyzacji w 1947 r. powołano do życia 23 państwowe przedsiębiorstwa – zakłady graficzne⁶.

Bardzo ważnym instrumentem kontrolowania ruchu wydawniczego było również przejęcie – już w grudniu 1944 r. – przez organy państwa (Ministerstwo Informacji i Propagandy, potem Centralny Zarząd Przemysłu Papierniczego i Centralny Urząd Planowania) decydującej roli w gospodarce papierem. Stał się on towarem trudno dostępnym – zwłaszcza dla wydawców prywatnych – i rozdzielanym przy uwzględnieniu przede wszystkim potrzeb polityczno-propagandowych rządzących komunistów. Uwidocznili się to zwłaszcza przy okazji wielkich kampanii politycznych tych lat – tj. referendum ludowego z 30 czerwca 1946 r. i wyborów sejmowych 17 stycznia 1947 r. Ogromne zużycie papieru na druki propagandowe PPR i sprzymierzonych z nią partii politycznych spowodowało, że brakło go na druk podręczników szkolnych. 14 lipca 1947 r. przy Prezydium Rady Ministrów została powołana Komisja do Spraw Papieru na Druk Książek, ale faktycznie centrum dyspozycyjnym decydującym o jego dystrybucji był Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk (GUKPPIW), którego przedstawiciele zasiadali w Komisji (obok delegatów Ministerstwa Kultury i Sztuki, Centralnego Urzędu Planowania i Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek).

Nowe władze doprowadziły również do niwelacji praw autorskich. Aby uniknąć konieczności pertraktacji z właścicielami tych praw, 9 kwietnia 1946 r. wydany został dekret o zawieszeniu mocy niektórych umów wydawniczych w dziedzinie literackiej (dokument II), który unieważnił na pięć lat uprawnienia wynikające z ustawy o prawie autorskim do wydawania drukiem dzieł wybranej grupy twórców. Odbyło się to kosztem takich firm wydawniczych jak „Gebethner i Wolff”, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Biblioteka Polska,

⁴ Ibidem, s. 52-56.

⁵ Przydział drukarni dla PSL i SP zrealizowany przez Centralny Zarząd Państwowych Zakładów Graficznych Warszawa, 23 maja 1946, [w:] *Opozycja parlamentarna w Krajowej Radzie Narodowej i Sejmie Ustawodawczym 1945-1947*. Wybór, wstęp i opracowanie R. Turkowski, Warszawa 1997, s. 141.

⁶ M. Kafel: *Baza techniczna produkcji czasopiśmienniczej i książkowej w okresie dziesięciolecia 1944-1954*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Warszawskiego. Prasoznawstwo” 1956, nr 1, s. 82-83.

Wydawnictwo J. Mortkowicza i Zakłady Michała Arcta. Odtąd minister kultury i sztuki rozdzielał uprawnienia do wydawania wymienionych w dekreście klasyków literatury polskiej⁷.

Wskazane decyzje władz państwowych powodowały, że funkcjonowanie prywatnych oficyn wydawniczych stawało się coraz trudniejsze⁸, a oficjalne wystąpienia przedstawicieli stowarzyszeń środowiskowych (Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek i Związku Księgarzy Polskich) – nie były w stanie zmienić podejmowanych decyzji. Podlegały one coraz bardziej zmasowanej krytyce w ówczesnej prasie⁹. W 1947 r. prywatnych wydawców poddano mechanizmowi koncesjonowania, co spowodowało, że część oficyn zrezygnowało z ubiegania się o zezwolenie na działalność. Kres prywatnemu ruchowi wydawniczemu położyły zastosowane wobec nich restrykcje finansowe (zwielokrotnione w okresie tzw. bitwy o handel, rozpętanej przez kierownictwo PPR w kwietniu 1947 r.) i formalny zakaz prowadzenia przez firmy, które o koncesje nie ubiegały się lub którym jej odmówiono, jakiegokolwiek działalności wydawniczej (dokument III).

Nieco lepiej kształtowała się sytuacja spółdzielni księgarsko-wydawniczych, które tuż po wojnie przeżywały swój dynamiczny rozwój. Wydaje się, że wiele z nich nie miało wiele wspólnego z rzeczywistymi zasadami funkcjonowania ruchu spółdzielczego. Największą i najbardziej prężną spośród nich był „Czytelnik”, ale obok niego istniały m.in. spółdzielnie wydawnicze – agendy PPR (Książka) i PPS (Wiedza)¹⁰, Chłopska Spółdzielnia Wydawnicza, „Nowa Epoka” czy też główny wydawca literatury dla dzieci i młodzieży – „Nasza Księgarnia” (upaństwowiona w 1954 r.). 31 grudnia 1945 r. istniało ich 29; osiągnęły apogeum swej liczebności w końcu 1947 r. (66). Narastająca tendencja do upaństwowienia ruchu wydawniczego nie ominęła jednak i tego segmentu ruchu wydawniczego: w 1949 r. najpierw je scentralizowano, by wkrótce potem większość z nich (poza dziewięćcioma) upaństwowić¹¹.

W tej sytuacji wzrastała stopniowo rola państwowych przedsiębiorstw wydawniczych. Już w 1945 r. powstały Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, które zmonopolizowały produkcję podręczników i Polskie Wydawnictwo Muzyczne drukujące muzykalia. W czerwcu 1946 r. utworzony

⁷ O powojennych losach niektórych prywatnych firm wydawniczych – zob. I. Wojsz, Gebethner i Wolff – największa polska firma księgarsko-wydawnicza drugiej połowy XIX i pierwszej XX w. [w:] *Warszawscy wydawcy*, Warszawa 2003, s. 18; A. Skrzypczak: *Księgarnia i wydawnictwo Michała Arcta w Warszawie 1887-1950*, [w:] *ibidem*, s. 37-38.

⁸ Wśród najważniejszych wydawnictw prywatnych, które reaktywowały się po wojnie były oficyny: Michała Arcta, Jakuba Mortkowicza, Eugeniusza Kuthana, Gebethnera i Wolffa, Trzaski, Everta i Michalskiego, Książnica Atlas. O tym, że w okresie powojennym rola wydawców prywatnych była istotna świadczą liczby książek przez nich wydanych. Jak podaje Adam Bromberg (*Książki i wydawcy. Ruch wydawniczy w Polsce Ludowej w latach 1944-1964*, Warszawa 1966, s. 20, tabl. 3) w latach 1944-1947 wydali oni 2955 książek, podczas gdy instytucje i urzędy państwowe – 2326, stowarzyszenia, organizacje społeczne i związki – 1301, a instytucje i organizacje religijne – 706). O najważniejszych ograniczeniach ich funkcjonowania – zob. m.in. Z. Kuthan: *Moje romanse z cenzurą*, „Tygodnik Kulturalny” 1989, nr 17.

⁹ S. Kondek: *Władza...*, op. cit., s. 115-116. Pretekstem dla nagonki prasowej przeciwko prywatnym wydawcom stał się spór między Janem Brzechwą i Eugeniuszem Kuthanem. Jego opis – zob. *ibidem*, s. 148-153.

¹⁰ Na temat „Wiedzy” – zob. D. Adamczyk: *Instytucje wydawnicze Polskiej Partii Socjalistycznej 1892/1893-1948*, Kielce 1997, s. 254-278.

¹¹ S. Kondek: *Władza...*, op. cit., s. 123; L. Biliński: *Książka w Polsce Ludowej. Wydawnictwa i księgarstwo*, Warszawa 1981, s. 108; *60 lat Polskiego Wydawnictwa Muzycznego*, Kraków 2005, s.17.

został Państwowy Instytut Wydawniczy na bazie resortowego wydawnictwa Ministerstwa Informacji i Propagandy. W 1947 r. powstało wydawnictwo „Prasa Wojskowa” oraz Państwowy Instytut Wydawnictw Rolniczych. Od 1946 r. w Krakowie, a od 1947 r. we Wrocławiu działalność wydawniczą prowadził Zakład Narodowy im. Ossolińskich. W 1949 r. powstały kolejne wydawnictwa państwowe: Polskie Wydawnictwo Gospodarcze, Państwowe Wydawnictwo Techniczne, Wydawnictwa Komunikacyjne, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich (z przekształcenia Lekarskiego Instytutu Naukowo-Wydawniczego). Od 1945 r. głównym wydawcą literatury młodzieżowej i dziecięcej była „Nasza Księgarnia”. Od 1949 r. zezwolono na powstanie Instytutu Wydawniczego PAX – organu stowarzyszenia, które choć formalnie katolickie, to jednak zajmowało stanowisko przychylne wobec przemian komunistycznych w Polsce¹².

Przekształcenia księgarstwa polskiego przebiegały w kierunku podobnym jak ruchu wydawniczego. Odradzające się po wojnie księgarnie prywatne miały swoją reprezentację w postaci Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupieckich i Związku Księgarzy Polskich (ZKP); w tym drugim w 1948 r. skupionych było 1149 księgarń i 112 wypożyczalni. Rozwijały się również księgarnie spółdzielcze i państwowe (zwykle tworzone przez wydawnictwa). I w tym wypadku szczególne znaczenie dla kurczenia się branży miała „bitwa o handel”. Specjalna instytucja parasądowa – Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym kwestionowała ceny książek, oskarżając księgarzy o spekulację. W efekcie tych działań w 1950 r., tuż przed zlikwidowaniem ZKP było w nim skupionych 504 księgarnie prywatne i spółdzielcze¹³.

Władze komunistyczne miały ambicje nie tylko wyeliminowania niezależnej inicjatywy prywatnej z ruchu wydawniczego, księgarskiego i poligrafii; chodziło również o uzależnienie od centralnego, państwowego planisty „czytelnictwa masowego”. Tym celom służyło utworzenie 7 maja 1948 r. Komitetu Upowszechniania Książki (KUK). Jego zadaniem miało być m.in. opracowanie planu wydawniczego na lata 1948-1949 oraz koordynowanie wydawania masowych i tanich książek. Odpowiednie ich listy zostały opracowane już w 1948 r. Jego prace kontynuowała powstała 29 lipca 1949 r. Centralna Komisja Wydawnicza przy Prezydium Rady Ministrów¹⁴. Odtąd państwo nie tylko decydowało, kto wydaje i drukuje książki, ale również wzięło na siebie ciężar decydowania o tym, co winni czytać obywatele Polski Ludowej. Pomijając jednak motywacje polityczno-ideologiczne należy przyznać, że zrobiono wówczas dużo dla przybliżenia taniej książki masowemu odbiorcy. I – co ważniejsze – oferta wydawnicza nie ograniczała się bynajmniej jedynie do broszur i literatury propagandowej.

Okres 1950-1956

Przemiany stalinizacyjne w Polsce, które w pierwszym rządzie objęły życie polityczne i społeczno-gospodarcze, nie ominęły również kultury, w tym polityki wobec książki. W walce o „nowego człowieka” problem treści

¹² L. Biliński: *Książka...*, op. cit., s. 16; P. Kitrasiewicz, Ł. Gołębiowski: *Rynek książki w Polsce 1944-1989*, Warszawa 2005, s. 9-19.

¹³ B. Klukowski: *Księgarstwo i zawód księgarza w Polsce*, Warszawa 2008, s. 72-77.

¹⁴ S. Kondek: *Władza...*, op. cit., s. 178-202.

upowszechnianych przez książki oraz ustalanie ich produkcji według kryteriów polityczno-ideologicznych był zadaniem lokującym się wysoko w hierarchii priorytetów nowej władzy. Chodziło wszak już nie tyle o „zdobycie państwa” (co w zasadzie dokonało się do 1948 r.), ale o „zdobycie społeczeństwa”. W konstruowaniu, kierowaniu i kontrolowaniu rynku wydawniczego rolę dominującą pełnił Wydział Prasy i Wydawnictw KC PZPR. Wśród wydawnictw, które uzyskały zgodę na dalsze działania uprzywilejowaną pozycję przyznano „Książce i Wiedzy” (KiW), powstałej w 1948 r. z połączenia oficyn wydawniczych PPR i PPS. W 1950 r. jej produkcja wyniosła 35 mln egzemplarzy – co stanowiło około 25% ówczesnej produkcji wydawniczej. W 1952 r. jej profil został ograniczony do literatury społeczno-politycznej, wydawanej w ogromnych nakładach. Inne działy (wydawnictw popularnonaukowych oraz dla dzieci i młodzieży) zostały przekazane nowo utworzonym (w 1952 r.) oficynom: „Wiedza Powszechna” i „Iskry”¹⁵. W 1951 r., zgodnie z uchwałą Prezydium Rządu i zarządzeniem Ministra Szkół Wyższych i Nauki, zostało utworzone Państwowe Wydawnictwo Naukowe (PWN)¹⁶.

Produkcja książek, tak jak inne działy gospodarki, została poddana drobiazgowemu planowaniu. Jego szczegóły wypracowywała początkowo Centralna Komisja Wydawnicza, a od 1951 r. wspomniany już Centralny Urząd Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa przy Prezydium Rady Ministrów. Urzędowi temu podporządkowano wszystkie instytucje wydawnicze poza niektórymi tzw. resortowymi, ale i te ostatnie były uzależnione od niego w zakresie przydziału papieru, drukarni i dystrybucji książek. Nad koncepcjami ideologicznymi planu wydawniczego pracowało stalinowskie superministerstwo – Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego. To tam przesądzano o tym, jakie będą priorytety produkcji wydawniczej. Wśród nich największe znaczenie przywiązywano do książek i broszur na temat planu sześcioletniego, tłumaczeń z języka rosyjskiego i dzieł klasyków marksizmu (dokument IV).

Centralizacji i dalszej etatyzacji poddano również księgarstwo. Temu celowi służyło wydanie zarządzenia prezesa Rady Ministrów z 15 stycznia 1950 r. o utworzeniu Centrali Obrotu Księgarskiego „Dom Książki” (dokument V).

Na jego mocy przejmowano księgarnie państwowe i spółdzielcze oraz magazyny księgarskie. Jednocześnie prowadzono akcje odkupowania od właścicieli księgarni prywatnych i ich nacjonalizacji. Tylko niektóre z nich zostały ponownie otwarte¹⁷. Dominacja nowo kreowanej instytucji w sprzedaży książek była przytłaczająca. W 1954 r. jej udział w tej sprzedaży wynosił 81,9%, Centrali Rolniczej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” – 8,7%, „Ruchu” – 6,1%, klubów Międzynarodowej Prasy i Książki – 1,6% (inne – 1,7%)¹⁸.

Centralizacja ruchu wydawniczego i poddanie go zasadom ideologicznie motywowanego planowania powodowały, że oferta wydawnicza, mimo, że imponująca ilościowo (w 1949 r. opublikowano 4602 tytuły książek o nakładzie

¹⁵ S. Kondek: *Papierowa rewolucja. Oficjalny obieg książek w Polsce w latach 1948-1955*, Warszawa 1999, s. 26-28; L. Biliński: *Książka...*, op. cit., s. 40-41, 58, 109.

¹⁶ O okolicznościach jego powstania – zob. D. Degen: *Miodowe miesiące. Początki Państwowego Wydawnictwa Naukowego (1951-1956)*, Toruń 2004, s. 104-170.

¹⁷ S. Kondek: *Papierowa...*, op. cit., s. 48-80; L. Biliński: *Książka...*, op. cit., s. 121-122.

¹⁸ P. Kitrasiewicz, Ł. Gołębiowski: *Rynek...*, op. cit., s. 36.

72 905 tys. egz.; w 1950 – 4611 o nakładzie 118 860 tys. egz.¹⁹⁾ coraz bardziej rozmijała się z gustami czytelnictwami. W efekcie rosły remanenty „Domu Książki”. O ile wartość niesprzedanej produkcji z lat 1945-1949 szacowano na 127 818 tys. zł (27 054 tys. egz.), to w 1950 r. odpowiednio 133 024 tys. zł (28141tys. egz.), w 1951 – 227 461 tys. zł (39 844 tys. egz.)²⁰⁾.

Priorytet planowania nie ominął również poligrafii²¹⁾. Publikowany dokument VI (tezy do referatu dyskusyjnego na naradę przedstawicieli wydawnictw i drukarni) wskazuje, jak jego stosowanie odbijało się na funkcjonowaniu drukarni i wydawnictw oraz jakie były problemy z jakością produkcji poligraficznej.

Te ostatnie wynikały przede wszystkim ze stanu sprzętu i maszyn, które były użytkowane w tym okresie. Wobec braku pogłębionych badań naukowych na ten temat²²⁾, aby udowodnić tę tezę warto posłużyć się ustaleniami specjalnej komisji, powołanej w 1956 r. do zbadania słuszności zarzutów, postawionych kierownictwu przemysłu graficznego w „odwilżowej” publicystyce prasowej. Mimo, że komisja ta odrzuciła znaczną ich większość, to jednocześnie stwierdziła: „park maszyn graficznych jest wysoce przestarzały. W większości maszyny i to podstawowe maszyny liczą sobie po 20-50 lat. Wiele z maszyn pracujących to maszyny wyciągnięte z gruzów. Wszystkie [...] przechodziły po kilka remontów, w tym większości kapitalne [...]. Komisja stwierdza duży brak maszyn nowych a szczególnie linotypów i maszyn drukujących wszystkich technik. Według oświadczenia C[entralnego] U[rzędu] W[ydawnictw] nie posiadano wpływu na wybór maszyn z reparacji. Były to maszyny produkowane w latach 1947-1951 nie najnowszej konstrukcji i nie najlepszej jakości”. Według informacji zawartych w cytowanym sprawozdaniu tej komisji 80% maszyn do składania (linotypów) pracujących wówczas w polskich zakładach graficznych pochodziło sprzed 1939 r. i co gorsza były to urządzenia różnych modeli – łącznie z najstarszymi tzw. taśmówkami i takimi, które posiadały klawiaturę niemiecką. Stosunkowo lepiej na tym tle przedstawiał się park maszyn introligatorskich, przeważnie powojenny²³⁾.

¹⁹⁾ W. Stankiewicz, S. Siekierski: *Kształtowanie się polityki wydawniczej w minionym trzydziestoleciu*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1974, t. X, s. 82; K. Bańkowska-Bober: *Statystyka wydawnictw w Polsce. Historia, metodyka i organizacja*, Warszawa 2006, s. 92-94, tabl. 1.

²⁰⁾ S. Kondek: *Papierowa...*, op. cit., s. 64.

²¹⁾ Okres jej odbudowy zwykle datuje się na 1950 r., kiedy to oddano do użytku w Warszawie Zakłady Graficzne „Domu Słowa Polskiego” i Drukarnię im. Rewolucji Październikowej.

²²⁾ Jeden z nielicznych wyjątków – zob. M. Kafel: *Baza techniczna...*, op. cit., s. 75-95. Autor skupia się głównie na pozytywnych rozwoju poligrafii w tym okresie. Według jego ustaleń w 1946 r. w Polsce pracowało 697 drukarni, zatrudniających blisko 14 tys. pracowników.

²³⁾ Archiwum Akt nowych (dalej: AAN), Centralny Urząd Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa (dalej: CUW), 25, k. nlb., Sprawozdanie Komisji, powołanej przez Zarząd Główny Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Centralny Urząd Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa, do zbadania słuszności zarzutów, postawionych kierownictwu przemysłu graficznego w artykułach: „Ludzie i Maszyny” („Życie Warszawy”, nr 124 z dnia 25 maja 1956 r.) oraz „Szukajmy miliardów – 1500 zbędnych maszyn” („Sztandar Młodych” nr 134 z dnia 5 czerwca 1956) oraz oceny obecnego stanu maszyn. To, co dodatkowo utrudniało pracę zakładów graficznych w okresie stalinowskim to szczególnie restrykcyjne podporządkowanie reżimu produkcji zasadom zetatyzowanej gospodarki centralnie planowanej. Przykładem potwierdzającym tę tezę jest chociażby rozpatrywana przez Prokuraturę Wojewódzką w Szczecinie i Ministerstwo Kontroli Państwowej w latach 1954-1955 sprawa nieprawidłowości w Szczecińskich Zakładach Graficznych, które miały polegać m.in. na tym, że wykonały one zamówienia prywatnego przedsiębiorcy, co spowodowało opóźnienia w produkcji opakowań dla Radomskiej Wytwórni Papierosów. Zob. AAN, Ministerstwo Kontroli Państwowej (dalej: MKP), 24/145, k. nlb., Departament Prawny MKP do Generalnej Prokuratury, 30 września 1955.

W tym stanie rzeczy od nowego kierownictwa partii z Władysławem Gomułką na czele, które objęło władzę w październiku 1956 r. oczekiwano zmian, które poprawiłyby kondycje polskich wydawnictw, księgarstwa i poligrafii.

1956-1989

Okazało się jednak, że zmiany były ważne, ale nie tak głębokie, jak się spodziewano. Jeszcze w końcu 1956 r. CUWPGiK został włączony w struktury Ministerstwa Kultury i Sztuki i przekształcony w Departament Wydawnictw. Istniejące oficyny uzyskały większą samodzielność w tworzeniu swoich planów, choć ministerstwo nadal zachowywało nadzór nad polityką wydawniczą i przydziałem papieru. Władze zgodziły się na powołanie kilku wydawnictw regionalnych, które osłabiały monopol Warszawy. Jeszcze w 1956 r. powstało Wydawnictwo Poznańskie, w 1957 r. – Wydawnictwo Łódzkie, Lubelska Spółdzielnia Wydawnicza (od 1961 r. – Wydawnictwo Lubelskie), Wydawnictwo Morskie, Wydawnictwo Olsztyńskie „Pojezierze”, Wydawnictwo „Arkady” i Wydawnictwo „Śląsk” (nazwa ta co prawda pojawia się już w 1954 r., ale jako placówka niezależna od Wydawnictwa Górniczo-Hutniczego oficyna ta funkcjonuje od 1957 r.)²⁴. W 1956 r. reaktywowano zlikwidowane w okresie stalinizmu Polskie Towarzystwo Wydawców Książek. W tymże roku powstało Stowarzyszenie Księgarzy Polskich (SKP)²⁵; w 1957 r. – Towarzystwo Przyjaciół Książki (TPK). Od 1958 r. Warszawa stała się siedzibą Międzynarodowych Targów Książki (w 1956 r. zorganizowano je przy okazji Międzynarodowych Targów Poznańskich)²⁶. W tymże roku zmienił się nieco rynek wydawniczy. Zaprzeszono praktyki kupowania od wydawców całych nakładów. Nowo utworzona instytucja – Składnica Księgarska (1958 r.) brała poszczególne tytuły w komis, a wydawca musiał się martwić zbytem niesprzedanej części swej produkcji.

Ruch wydawniczy w okresie popaździernikowym stopniowo odrabiał zaległości i przyswajał polskiemu czytelnikowi tłumaczenia wielu wybitnych dzieł współczesnej literatury zachodniej. Pojawiły się w większych ilościach książki przygodowe, sensacyjne i kryminalne oraz encyklopedie. Ponadto wobec zelżenia (jak się okazało przejściowego) cenzury wydawcy starali się wprowadzić na rynek publikacje wypełniające dotkliwe luki w historii (zwłaszcza najnowszej) Polski.

Kontrakcja ze strony władz nastąpiła stosunkowo szybko. Już w trakcie posiedzenia Sekretariatu KC PZPR 3 kwietnia 1958 r. wysłuchano informacji przedstawionej przez Andrzeja Werblana i Kazimierza Rusinka. Po dyskusji Sekretariat zwrócił uwagę, że Komisja KC do Spraw Wydawniczych nie doceniła „ważnej roli, jaką powinny spełniać wydawnictwa w ofensywie ideologicznej Partii”. W rezultacie „nacisku obcych wpływów i żywołości

²⁴ P. Kitrasiewicz, Ł. Gołębiowski: *Rynek...*, op. cit., s. 65-66; J. Laskowska: *Ruch wydawniczy w Trójmieście po II wojnie światowej (1945-1989)*, Gdańsk 2009, s. 22-23; M. Rządowolska: *Oficyna przy ulicy Piotrkowskiej. Działalność Wydawnictwa Łódzkiego w latach 1957-1996*, Łódź 2007, s. 53-58; E. Gondek: *Wydawnictwo „Śląsk” – historia i dorobek*, [w:] *Książka na Śląsku w latach 1956-1989. Zarys problematyki*, pod redakcją M. Pawłowiczowej, Katowice 1999, s. 105-117.

²⁵ Na temat działalności SKP w okresie powojennym – zob. T. Hussak: *Byliśmy służbą społeczną... Rzecz o Stowarzyszeniu Księgarzy Polskich*, Olsztyn 2004.

²⁶ K. Kaleta: *Międzynarodowe Targi Książki w Warszawie. Historia i teraźniejszość*. Warszawa 2005, s. 31-37.

w ruchu wydawniczym ukazało się szereg pozycji szkodliwych politycznie, np. z zakresu literatury wybielającej a nawet apoteozującej ideologię AK i obozu «londyńskiego», a także wiele książek niepotrzebnych, bezwartościowych, szczególnie w zakresie tłumaczeń brukowej literatury Zachodu”. Wśród wielu partyjnych pracowników wydawnictw miały panować „tendencje liberalne i rewizjonistyczne”, a walka z tymi tendencjami była dotąd niedostateczna. Sytuację w ruchu wydawniczym – zdaniem dyskusantów – pogarszała zbyt duża decentralizacja i słaby wpływ odpowiednich organów partyjnych i państwowych. W konkluzji polecono Wydziałowi Propagandy i Agitacji oraz Komisji ds. Wydawniczych KC opracować projekty odpowiednich uchwał, dotyczących zmian personalnych w wydawnictwach oraz kryteriów „polityczno-ideologicznych”, jakim powinien odpowiadać plan wydawniczy. Postanowiono jeszcze raz przejrzeć owe plany i skreślić z nich niektóre „szkodliwe i przypadkowe pozycje”²⁷.

Jak widać, mimo zmian politycznych, istota kierowania ruchem wydawniczym nie uległa zmianie. To w KC PZPR zapadały najważniejsze decyzje, dotyczące jego funkcjonowania, przemian organizacyjnych i kadrowych.

Ta coraz bardziej restrykcyjna polityka nowego kierownictwa partyjno-państwowego wobec książki powodowała, że jej produkcja stopniowo malała. Największy spadek liczebności wydanych tytułów książek w okresie między 1955 r. a 1989 r. miał miejsce w 1958 r. (5667), a liczebności egzemplarzy – w 1962 r. (76,4 mln)²⁸. Jedną z najważniejszych barier produkcji książek było niedoinwestowanie przemysłu poligraficznego i braki papieru. Protest przeciwko takiemu stanowi rzeczy i przeciw wzrastającym restrykcjom cenzuralnym był powodem wystosowania przez wybitnych intelektualistów listu do premiera Cyrankiewicza w 1964 r. (tzw. list 34 – dokument XLVIII). Był to ważny etap w narastającym konflikcie między władzą a środowiskami twórczymi. Swoje apogeum w tym okresie osiągnął on w latach 1967-1968, kiedy to w ramach kampanii antysemitkiej użyto zakazu wydawania książek niektórych politycznie „wrogich” autorów jako narzędzia walki politycznej (dokument XXII).

Wówczas również ostrze kampanii antysemitkiej zwróciło się przeciwko Państwowemu Wydawnictwu Naukowemu (PWN). Stało się ono przedmiotem ataku ze strony rosnącej w siłę partyjnej frakcji „partyzantów”, kierowanej przez Mieczysława Moczara – od 1964 r. ministra spraw wewnętrznych i szefa Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (ZBoWiD). W związku z antysemityzmem tej grupy i stworzoną na jej użytek „ideologią”, PWN, kierowany przez Adama Bromberga, w którym pracowali byli prominenci partyjni, wrogo nastawieni do Moczara (Jerzy Baumritter, Stefan Staszewski, Tadeusz Zabłudowski, Paweł Hoffman) stanowił naturalny cel ataków „moczarówców”. Pretekstem do niego stało się hasło „Obozy koncentracyjne hitlerowskie” w „Wielkiej Encyklopedii Powszechnej”. Jego autorom i redaktorom zarzucono zawyżenie liczebności Żydów, którzy ponieśli w nich śmierć, nieuzasadnione rzekomo rozróżnienie na obozy koncentracyjne i obozy zagłady

²⁷ AAN, Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KC PZPR), 1687, mikrofilm 2831, k. 44, Protokół posiedzenia Sekretariatu KC PZPR z 3 kwietnia 1958 r.

²⁸ K. Bańkowska-Bober: *Statystyka...*, op. cit., s. 92-94, tab. 1.

i niepodanie żadnych danych liczbowych, dotyczących Polaków, którzy zmarli w obozach. Sprawę „encyklopedystów”, która stała się przedmiotem zmasowanej nagonki politycznej badała powołana w lipcu 1967 r. specjalna komisja, na czele z zastępcą kierownika Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR – Zenonem Wróblewskim. Ustalała ona nie tylko personalną odpowiedzialność pracowników PWN i autorów inkryminowanego hasła, ale również dokonała analizy innych haseł encyklopedii. Zgłoszone zastrzeżenia były charakterystyczne dla czasu, w którym przyszło jej pracować. „Wykryto” m.in., że hasła „język hebrajski” poświęcono w encyklopedii pół szpalty, „jidysz” – całą szpalte, a „esperanto” (stworzonemu przez Żyda Ludwika Zamenhoffa) – aż dwie szpalty. Co prawda w wyniku prac komisji nie doszło wówczas do większych zmian personalnych, ale czystka w PWN została dokonana w roku następnym. Nowa komisja weryfikacyjna doprowadziła wówczas do wyrzucenia z pracy 36-40 osób, a 46 dalszych odeszło w latach 1968-1969 „na własne życzenie”. Stanowiło to około 20% zatrudnionych²⁹.

Okres schyłkowy rządów Gomułki był również istotny dla przemiany struktury organizacyjnej ruchu wydawniczego (dokument VII). Na podstawie uchwały Rady Ministrów z 20 marca 1970 r. powołano Zjednoczenie Przedsiębiorstw Wydawniczych pod nazwą Naczelny Zarząd Wydawnictw.

Nadzór nad nim sprawował Departament Wydawnictw Ministerstwa Kultury i Sztuki. Do jego zadań należało „doskonalenie programu wydawniczego, skorelowanego z programem ogólnego rozwoju społeczno-gospodarczego kraju”, realizowanie planu wydawniczego „zgodnego z potrzebami społecznymi”, ustalanie zasad planowania, realizacji i ewidencji produkcji wydawniczej, dostosowywanie produkcji wydawniczej do zdolności produkcyjnej przemysłu poligraficznego i organizacji sieci obrotu księgarskiego „Dom Książki”. W jego skład weszło blisko 20 wydawnictw zarówno centralnych jak i regionalnych; poza nim pozostały oficyny nadzorowane przez ministra kultury i sztuki (Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”) oraz wydawnictwa resortowe, organizacji spółdzielczych (w tym centralna organizacja wydawnicza PZPR – Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza «Prasa – Książka – Ruch»), organizacji społecznych i podległe instytucjom i stowarzyszeniom religijnym³⁰. Ten pomysł na kierowanie ruchem wydawniczym przetrwał aż do 1982 r. kiedy NZW został zlikwidowany, a jego miejsce zajął Departament Książki przy Ministerstwie Kultury i Sztuki.

Lata sześćdziesiąte nie przyniosły przełomu w zakresie drukarstwa. Problemy poligrafii były przedmiotem zainteresowań władz państwowych i partyjnych przede wszystkim w kontekście ich znaczenia dla wzmocnienia propagandy politycznej. Przedmiotem ich troski był przede wszystkim druk prasy; o książkach mówiło się dużo rzadziej. Potwierdzeniem tej tezy jest choćby zachowany w aktach KC PZPR protokół z posiedzenia Komisji powołanej na naradzie u sekretarza KC PZPR Artura Starewicza 30 września 1965 r. dla przeprowadzenia analizy i opracowania wniosków w sprawie stanu bazy poligraficznej

²⁹ P. Osęka: *Encyklopedyści*, „Magazyn Gazety Wyborczej” 1998, nr 10. Zob. również: H. Zatorska: *Spoza smugi cienia. Wspomnień ciąg dalszy*, Kraków-Wrocław 1985, s. 447-457; T. P. Rutkowski: *Adam Bromberg i „encyklopedyści”*. Kartka z dziejów inteligencji w PRL, Warszawa 2010, s. 190-281.

³⁰ L. Biliński: *Książka...*, op. cit., s. 24-28.

i jej rozbudowy. Komisja, która zebrała się 21 października 1965 r. zastanawiała się przede wszystkim nad tym, jak doprowadzić do wzrostu nakładów prasy w związku z postępującym „uterenowieniem dzienników wojewódzkich”. „Dla opracowania potrzeb rozwojowych bazy poligraficznej, należy przyjąć najwyższe tygodniowe nakłady wydań sobotnio-niedzielnych, ukazujących się w zwiększonej objętości oraz 7-8 mutacji terenowych z tym, że ze względu na istniejące trudności muszą być drukowane równocześnie”. Wymagało to – zdaniem zebranych – „instalowania w drukarniach wojewódzkich minimum 48-stronicowych maszyn rotacyjnych, składających się z 3 samodzielnie pracujących agregatów 16-stronicowych”. Potrzeby inwestycyjne na ten cel oszacowano na 188 mln zł. Co ciekawe szukając środków finansowych na ten cel postulowano odłożenie w czasie rozbudowy „części pozaprasowej” (a więc najpewniej zajmującej się drukiem książek) Gdańskich Zakładów Graficznych i Domu Słowa Polskiego³¹.

Dojście do władzy ekipy Edwarda Gierka, liberalizacja systemu politycznego i postępujący wówczas rozwój gospodarczy w głównej części oparty o zachodnie kredyty – wszystko to razem tworzyło nowe szanse dla polityki wobec książki. Znaczącemu wzrostowi uległa baza poligrafii. W 1972 r. zostały oddane do użytku: Cieszyńska Drukarnia Wydawnicza, Zakłady Graficzne w Katowicach, Olsztyńskie Zakłady Graficzne, Gnieźnieńskie Zakłady Graficzne, w 1973 r. – Gorzowska Drukarnia Akcydensowa i Drukarnia Wydawnicza w Krakowie, w 1974 r. – Zakłady Mechaniczne Przemysłu Poligraficznego w Poznaniu i Opolskie Zakłady Graficzne. To tempo modernizacji znacznie osłabło w drugiej połowie lat siedemdziesiątych³². W rezultacie tych zaniedbań w 1980 r. pracowało w tym przemyśle nadal 15,6% maszyn wyprodukowanych do 1950 r., 9,6% z lat 1951-1960, 35,7% z okresu 1961-1970 i 39,1% – po 1970 r. (dokument XI).

W latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku wzrosła liczba publikowanych tytułów książek i ich nakład. W latach 1971-1980 wydawano rocznie od 10443 (1971) do 11919 (1980) tytułów książek o nakładzie od 131,1 mln (1971) do 159,5 mln egz. (1976). Na postępach w tym zakresie cieniem się położyły wzrastające trudności importu papieru, zwłaszcza po 1975 r.

Cele polityczne władz komunistycznych w zakresie polityki wydawniczej najlepiej oddaje uchwała Biura Politycznego KC PZPR w sprawie roli i zadań ruchu wydawniczego z 11 czerwca 1974 r. (dokument VIII) oraz materiał na posiedzenie Biura Politycznego KC PZPR w sprawie produkcji książki z listopada 1980 r. (dokument X). Pokazują one z jednej strony stałą tendencję najwyższych władz partyjnych do kierowania ruchem wydawniczym, z drugiej – trudności tego procesu. W 1972 r. oprócz Zjednoczenia Przemysłu Poligraficznego i drukarni RSW „Prasa” występowało jeszcze 29 innych gestorów, wśród których były prawie wszystkie ministerstwa i organizacje społeczno – gospodarcze. Takie rozdrobnienie utrudniało – zdaniem aparatu KC PZPR – rekonstrukcję

³¹ AAN, KC PZPR, 237/XIX-154, k. 143-153, Protokół z posiedzenia Komisji powołanej na naradzie u sekretarza KC PZPR Artura Starewicza 30 września 1965 r. dla przeprowadzenia analizy i opracowania wniosków w sprawie stanu bazy poligraficznej i jej rozbudowy w latach 1966-1970 dla zaspokojenia potrzeb prasowo-wydawniczych, odbytego w dniu 21 października 1965 r.

³² L. Biliński: *Książka...*, op. cit., s. 33-35. Przejściowe ograniczenie możliwości poligrafii zostało spowodowane pożarem Domu Słowa Polskiego 11 maja 1973 r. Zob. K. Kalita, W. Krasowski: *Pożar Domu Słowa Polskiego*, Warszawa 1974.

techniczną branży poligraficznej, powodowało „nieracjonalne wykorzystanie sił i środków. Przy właściwej organizacji nie powinno być więcej jak 6-8 gestorów” (dokument VII).

Polski Sierpień początkował kolejny etap w rozwoju polityki wobec książki. Względna wolność wypowiedzi, jak miała miejsce w okresie do wprowadzenia stanu wojennego skłaniała ludzi książki do formułowania różnorodnych opinii, wysuwania postulatów reform lub sygnalizowania zagrożeń, jakie z nich mogły wynikać (dokumenty IX i XII). Również w kręgach władzy formułowano krytyczne diagnozy sytuacji książki (dokumenty X i XI).

Nadzieje na reformy polityki wydawniczej, formułowane w tym w okresie, legły w gruzach 13 grudnia 1981. Tym, czym zajęły się władze wojskowe w pierwszym rządzie to było planowanie represji wobec pracowników wydawnictw zaangażowanych w działalność „Solidarności” (dokument XIII). I chociaż owe plany były o wiele dalej idące niż ich realizacja, to i tak pokazują one istotną tendencję myślenia o ruchu wydawniczym władz stanu wojennego.

Polityka wydawnicza została poddana bardzo skrupulatnej kontroli władz. Rządzący ustalali m.in. jakie książki należy bezwzględnie wydać (dokument XV). Przedstawiciele Polski, wzorem okresu poprzedniego, uczestniczyli w naradach wydawców z krajów socjalistycznych, gdzie zapadały decyzje o koordynowaniu wydawnictw (przede wszystkim o charakterze polityczno-ideologicznym) w ramach całego bloku wschodniego oraz ustalenia dotyczące problemów księgarstwa, prawa autorskiego itp. (dokument XIV). Ich realizacja odbywała się na podstawie dwustronnych porozumień instytucji zajmujących się ruchem wydawniczym w krajach realnego socjalizmu³³.

W zakresie produkcji książek początek lat osiemdziesiątych to czas znacznego regresu. W 1983 r. wydano w Polsce 8789 tytułów książek, czyli znacznie mniej niż w 1967 r. Pod względem liczby egzemplarzy dno zostało osiągnięte w 1981 r. (133,8 mln egz.). Lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte to okres niezaspokojonego popytu na książki³⁴.

Jednym z najważniejszych powodów tej sytuacji był nadal nienadążająca za potrzebami poligrafia (najważniejsza inwestycja lat osiemdziesiątych służąca produkcji książek to Gdańskie Zakłady Graficzne oddane do użytku w 1983 r.). Taką ocenę sformułował Wydział Kultury KC PZPR w 1985 r., na podstawie przeglądu ponad 40 zakładów celulozowo-papierniczych i graficznych. Zdaniem autorów analizy najwyższą produkcję krajowy przemysł papierniczy osiągnął w 1977 r. Regres, jaki potem nastąpił był głęboki: zużycie papieru i tektury w Polsce wynosiło w latach 1984-1985 na głowę mieszkańca około 35 kg rocznie (w tym ok. 10 kg papieru gazetowego, drukowego i do

³³ Zob. m.in. AAN, KC PZPR, Wydział Kultury II, 56-760, k. nłb., Program III Międzynarodowej Narady Księgarzy Krajów Socjalistycznych, Warszawa, 6-10 czerwca 1977; ibidem, Protokół z posiedzenia narady ekspertów do spraw prawa autorskiego w Warszawie [14-16 grudnia 1976]; ibidem, Protokół [z narady przedstawicieli wydawnictw krajów socjalistycznych – edytorów międzynarodowej serii „Biblioteka Zwycięstwa”, przeprowadzonej w Warszawie w dniach 14-20 grudnia 1977.

³⁴ W 1974 r. roczne potrzeby czytelnicze szacowano na poziomie 8 książek na 1 mieszkańca (270 mln łącznego nakładu). Poziom ten według uchwały Biura Politycznego KC PZPR z 1974 r. miał być osiągnięty w 1980 r. Tymczasem w tym roku wydano 150 mln egzemplarzy. W 1981 r. w wyniku wskazanego regresu wyprodukowano zaledwie 3,7 egz. książek na 1 mieszkańca (w 1976 r. – 4,6 egz.). Zob. AAN, KC PZPR Wydział Kultury II, LVI-697, k. nłb., Program rozwoju przemysłu poligraficznego na lata 1986-1990, Warszawa, listopad 1984.

pisania) i było niższe o 8-9 kg w porównaniu do najkorzystniejszego okresu lat 1976-1978. W latach 1977-1983 nastąpiło ograniczenie produkcji celulozy o około 38 tys. ton oraz papieru i tektury o 120 tys. ton. W 1985 r. oceniano, że zapotrzebowanie na papier na książki i czasopisma pokrywane było w 80%, na gazety w 70%, na opakowania w 60%. Mimo zwiększenia produkcji książek w latach 1982-1984, rocznie na przeciętnego Polaka przypadało 6,3 egzemplarza, co było bardzo niskim wskaźnikiem w skali europejskiej³⁵.

Coraz większy regres dotyczył kadry pracowników przemysłu poligraficznego. Pracowało w nim w 1984 r. blisko 44 tys. osób, ale tylko w latach 1980-1983 stan zatrudnienia zmniejszył się o blisko 4,5 tys., tj. o ponad 9%. Zawody poligraficzne były uważane za nieatrakcyjne z powodu uciążliwych i szkodliwych dla zdrowia warunków pracy, konieczności jej wykonywania w niedziele i święta, oraz relatywnie niskich płac przy wysokich wymaganych kwalifikacjach (konieczne średnie wykształcenie na wielu robotniczych stanowiskach pracy). Przeciętna płaca miesięczna wynosiła w tym resorcie w 1983 r. 13 208 zł a średnia dla całego przemysłu uspołecznionego – 15 796 zł³⁶.

Sytuacja wydawnictw, księgarstwa i poligrafii była przedmiotem coraz bardziej krytycznych ocen publicystycznych. Formułowali je zarówno fachowcy związani z tymi branżami, jak i osoby spoza tych branż, na co dzień obcujące z książką (dokument XVI). Coraz bardziej zrewoltowane społeczeństwo korzystało również z oferty wydawniczej oficyn „niezależnych”, powiązanych z ugrupowaniami opozycji politycznej (zob. rozdział IV).

I.

1946 styczeń 3. Ustawa o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej

Art. 1. Dla planowanego odbudowania gospodarki narodowej, zapewnienia Państwu suwerenności gospodarczej i podniesienia ogólnego dobrobytu przejmuje Państwo na własność przedsiębiorstwa na zasadach niniejszej ustawy.

Art. 2. 1. Bez odszkodowania przechodzą na własność Państwa przedsiębiorstwa: przemysłowe, górnicze, komunikacyjne, bankowe, ubezpieczeniowe oraz handlowe:

- a) Rzeszy Niemieckiej i byłego Wolnego Miasta Gdańska,
- b) obywateli Rzeszy Niemieckiej i by byłego Wolnego Miasta Gdańska z wyjątkiem osób narodowości polskiej lub innej przez Niemców prześladowanej,
- c) niemieckich i gdańskich osób prawnych z wyłączeniem osób prawnych prawa publicznego,

³⁵ AAN, KC PZPR, Wydział Kultury II, LVI-442, k. nlb. Aktualne problemy produkcji i rozwoju przemysłu papierniczego na tle wyników partyjno-państwowo-społecznego przeglądu, Warszawa 1985. Według ustaleń Wydziału Kultury produkcja papieru drukowego i piśmiennego w Polsce wynosiła w 1977 r. 229,8 tys. ton, w 1980 – 238, 4 tys. t., 1984 – 202,1 tys. t. Oceniano, że w wyniku uszkodzeń powstałych w transporcie i pracach przeładunkowych straty papieru gazetowego i drukowego w latach 1984-1985 wynosiły około 1,5%.

³⁶ AAN, KC PZPR Wydział Kultury II, LVI-697, k. nlb., „Program rozwoju przemysłu poligraficznego na lata 1986-1990”, Warszawa, listopad 1984.

d) spółek kontrolowanych przez obywateli niemieckich lub gdańskich albo przez administrację niemiecką lub gdańską,

e) osób, które zbiegły do nieprzyjaciela.

2. Minister Sprawiedliwości w porozumieniu z zainteresowanymi ministrami ustali w rozporządzeniu jakie osoby i spółki oraz w jakim trybie będą uznawane za podlegające przepisowi ust. 1 lit. b), c), d), e).

3. Przedsiębiorstwa niemieckich i gdańskich osób prawnych prawa publicznego (ust. 1. lit c) przechodzą na własność odpowiednich polskich osób prawnych. W braku takich osób lub w razie zbiegu zainteresowań kilku osób prawnych, uchwała Rady Ministrów oznaczy osobę prawną, na własność której ma przejść przedsiębiorstwo.

4. Z mocy przepisu niniejszego artykułu nie przechodzi na własność Państwa lub osób prawnych prawa publicznego przedsiębiorstwo, określone w ust. 1:

a) które zostało zajęte lub skonfiskowane przez b. władze okupacyjne, chyba że stanowiło ono przedtem własność Skarbu Państwa lub wspomnianych osób prawnych albo zajęcie lub konfiskata dotyczyły przedsiębiorstwa osób lub spółek, wskazanych w ust. 1 i 3.

b) którego wyzbycie się na rzecz osób i spółek, wymienionych w ust. 1 i 3 nastąpiło w dniu 1 września 1939 r. pod wpływem groźby, uprawniającej właściciela zbywającego przedsiębiorstwo do uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli.

5. Minister Sprawiedliwości w porozumieniu z zainteresowanymi ministrami określi tryb ujawnienia w księgach hipotecznych (gruntowych), w rejestrach handlowych i innych rejestrach publicznych przejścia na własność Państwa lub osób prawnych prawa publicznego przedsiębiorstw, nieruchomości do nich należących oraz praw na ich rzecz zahipotekowanych.

6. Nieważne są wszelkie czynności lub akty prawne, zdziałane po dniu 1 września 1939 r. co do przedsiębiorstw, wymienionych w ust. 1, celem zapobieżenia ich przejściu na własność Państwa lub polskich osób prawnych prawa publicznego.

7. O przejściu przedsiębiorstwa na własność Państwa lub polskich osób prawnych prawa publicznego (ust. 3 zd. 1) orzeka właściwy ze względu na rodzaj przedsiębiorstwa minister, którego orzeczenie jest ostateczne i nie ulega zaskarżeniu do Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Rozporządzenie Rady Ministrów określi tryb postępowania, w którym nastąpi przejście przedsiębiorstwa na własność Państwa.

Art. 3. 1. Za odszkodowaniem przejmuje Państwo na własność:

A. Przedsiębiorstwa górnicze i przemysłowe w następujących gałęziach gospodarki narodowej:

1) kopalnie oraz nadania górnicze, podlegające przepisom prawa górniczego,

2) przemysł naftowy i gazu ziemnego z kopalniami, rafineriami, gazoliniami i innymi zakładami przetwórczymi, gazociągami oraz przemysł paliw syntetycznych,

3) przedsiębiorstwa, służące do wytwarzania, przetwarzania, przesyłania lub rozdzielania energii elektrycznej w celu zasilania publicznych środków komunikacji, korzystających z prądu silnego,

- 4) przedsiębiorstwa, służące do wytwarzania, przetwarzania, przesyłania lub rozdzielania gazu dla celów przemysłowych i domowych,
- 5) zakłady wodociągowe, obejmujące więcej, aniżeli teren jednej gminy (okręgowe zakłady wodociągowe),
- 6) huty żelaza oraz huty metali kolorowych,
- 7) przedsiębiorstwa przemysłu zbrojeniowego, lotniczego oraz materiałów wybuchowych,
- 8) koksownie,
- 9) cukrownie i rafinerie cukru,
- 10) gorzelnie przemysłowe, destylarnie, rafinerie spirytusu oraz fabryki wódek,
- 11) browary o zdolności produkcyjnej powyżej 15.000 hl. rocznie,
- 12) fabryki drożdży,
- 13) młyny zbożowe o zdolności przemiałowej powyżej 15 ton zboża na dobę, obliczonej na podstawie długości walców lub powierzchni kamieni młyńskich,
- 14) olejarnie o zdolności produkcyjnej powyżej 500 ton rocznie oraz wszelkie rafinerie tłuszczów jadalnych,
- 15) chłodnie składowe,
- 16) wielki i średni przemysł włókienniczy,
- 17) przemysł poligraficzny i drukarnie.**

Rozporządzenie Rady Ministrów określi co do przedsiębiorstw, wymienionych w pkt 16 i 17, które z nich mają być przekazane na własność organizacjom politycznym lub społecznym, stowarzyszeniom lub spółdzielniom.

B. Przedsiębiorstwa przemysłowe nie wymienione pod A, jeżeli zdolne są zatrudnić przy produkcji na jedną zmianę więcej, niż 50 pracowników.

Spod działania tego przepisu wyłącza się przedsiębiorstwa robót budowlanych oraz instalacyjnych bez względu na ilość pracowników, którą zdolne są zatrudnić. Rozporządzenie Rady Ministrów może podwyższyć dolną granicę 50-ciu pracowników w przemyśle wyrobów niepowszerechnego użytku, bądź mało zmechanizowanym, bądź o charakterze pionierskim lub sezonowym.

C. 1) Przedsiębiorstwa komunikacyjne (kolei żelaznych normalnych i wąskotorowych, kolei elektrycznych, komunikacji powietrznej),

2) przedsiębiorstwa telekomunikacyjne (telefoniczne, telegraficzne, radiowe).

2. Przejęciu przez Państwo na własność nie podlegają przedsiębiorstwa, wymienione w ust. 1, jeżeli stanowią własność związków samorządowych, międzykomunalnych, spółdzielni albo związków spółdzielni. Jeżeli własność wymienionych związków lub spółdzielni dotyczy tylko części przedsiębiorstwa lub tylko części udziału majątkowego w nim, natenczas przejęciu na własność przez Państwo podlega tylko pozostała część.

3. Uchwała Rady Ministrów, powzięta na wniosek zainteresowanego Ministra, może wyłączyć spod działania przepisu ust. 1 poszczególne przedsiębiorstwa albo ich kategorie lub grupy.

4. Poszczególne przedsiębiorstwa, istniejące w dniu wejścia w życie niniejszej ustawy, a nie podpadające pod przepis ust. 1, mogą być przejęte na własność przez Państwo na zasadzie uchwały Rady Ministrów, powziętej

na wniosek zainteresowanego ministra, jeśli posiadają one faktyczną wyłączność produkcji w ważnych gałęziach gospodarki narodowej; w tym samym trybie może nastąpić przejęcie na własność przez Państwo przedsiębiorstw bankowych oraz szczególnych urządzeń magazynowych, składowych lub przeładunkowych, zwłaszcza w portach lub przy drogach kolejowych i wodnych.

5. Przepis art. 2 ust. 7 stosuje się odpowiednio do przedsiębiorstw przejętych na zasadzie niniejszego artykułu.

6. Orzeczenie o przejęciu przez Państwo na własność w trybie niniejszego artykułu może nastąpić tylko do dnia 31 grudnia 1946 r.

Art. 4. Założenie nowych przedsiębiorstw w gałęziach przemysłu i komunikacji, objętych przepisami art. 3 ust. 1 lit. A i C, wymaga uprzednio uzyskania koncesji, udzielonej przez właściwego ministra w porozumieniu z Prezesem Centralnego Urzędu Planowania.

Art. 5. 1. Państwo może przedsiębiorstwa przyjęte na własność prowadzić we własnym zarządzie albo przekazać je samorządowi terytorialnemu lub spółdzielniom albo ich związkom na zasadzie uchwały Rady Ministrów, powziętej na wniosek właściwego ministra lub komitetu powołanego w trybie ust. 2. niniejszego artykułu. Przedsiębiorstwa z zakresu art. 3 ust. 1 A pkt 9) – 15) przekaze Państwo samorządowi terytorialnemu lub spółdzielniom albo ich związkom uchwałą Rady Ministrów, powziętą na wniosek właściwego ministra lub komitetu powołanego w trybie ust. 2 niniejszego artykułu.

2. Uchwała Rady Ministrów powoła komitet złożony z przedstawicieli Ministerstwa Skarbu, Ministerstwa Przemysłu, Ministerstwa Administracji Publicznej, Ministerstwa Apropowizacji i Handlu, Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych, Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej i Centralnego Urzędu Planowania oraz przedstawicieli: spółdzielczości, Związku Samopomocy Chłopskiej, związków zawodowych i samorządu terytorialnego. Zadaniem komitetu będzie przedstawianie Radzie Ministrów wniosków w przedmiocie przekazywania przedsiębiorstw upaństwowionych organizacjom spółdzielczym i samorządowi terytorialnemu.

3. Rada Ministrów przekaze w pierwszym rzędzie na wniosek właściwego ministra lub wymienionego wyżej komitetu spółdzielniom lub ich związkom przedsiębiorstwa przemysłowe, które:

- a) oparte są wyłącznie lub głównie o miejscowy surowiec i produkują głównie dla potrzeb lokalnych,
- b) dotyczą lokalnego interesu producentów surowca lub konsumentów,
- c) są integralnie związane z funkcjami gospodarczymi, spełnianymi wyłącznie lub głównie przez spółdzielczość.

4. Rada Ministrów we wszystkich innych przypadkach przyjmie pod uwagę istotne interesy spółdzielczości zarówno konsumentów jak i producentów.

Art. 6. 1. Przedsiębiorstwa przejęte na zasadzie przepisu art. 2 lub art. 3. przechodzą na rzecz Państwa lub polskich osób prawnych prawa publicznego w całości wraz z nieruchomością i ruchomym majątkiem i wszelkimi prawami (prawo do firmy, patenty, licencje, znaki towarowe, użytkowe itp.), wolne jednak od obciążeń i zobowiązań z wyjątkiem zobowiązań w charakterze

publiczno-prawnym, zobowiązań na rzecz osób prawnych, stanowiących własność polskich osób prawnych prawa publicznego, służebności grunтовых oraz zobowiązań, mających swe źródło w stosunku najmu pracy lub odpowiedzialności za czyny niedozwolone.

2. Do odszkodowania za obciążenia i zobowiązania, które z mocy przepisu ust. 1 nie podlegają przejęciu stosuje się odpowiednio przepis art. 7.

3. Obciążenia i zobowiązania, które w chwili ich powstania były gospodarczo nieuzasadnione, podlegają umorzeniu w całości lub w części względem Państwa lub polskiej osoby prawnej prawa publicznego.

4. Rozporządzenie Rady Ministrów ustali zasady i tryb postępowania w sprawach oznaczonych w przepisie ust. 3.

5. Przepis art. 2 ust. 5 stosuje się odpowiednio do przedsiębiorstw przejętych na zasadzie przepisu art. 3.

Art. 7.1. Za przedsiębiorstwo przejęte przez Państwo na własność (art. 3) otrzyma jego właściciel od Skarbu Państwa odszkodowanie w terminie jednego roku, licząc od dnia doręczenia mu zawiadomienia w przedmiocie prawomocnego ustalenia wysokości przypadającego odszkodowania.

2. Odszkodowanie to będzie w zasadzie wypłacane w papierach wartościowych, zaś w wyjątkowych gospodarczo uzasadnionych przypadkach może być wypłacane również w gotówce lub innych wartościach.

3. Wysokość należnego odszkodowania będą ustalały specjalne komisje. W postępowaniu przed tymi komisjami będą miały prawo uczestniczyć osoby zainteresowane. W razie potrzeby, a w każdym razie na żądanie osób zainteresowanych, komisja powoła odpowiednich biegłych.

4. Skład komisji, sposób powoływania jej członków, liczbę członków konieczną do ważności uchwał, tryb postępowania komisji oraz odwoływania się od jej orzeczeń określi rozporządzenie Rady Ministrów,

5. Przy ustalaniu odszkodowania należy uwzględnić:

a) ogólne obniżenie wartości majątku narodowego,

b) czystą wartość majątku przedsiębiorstwa w dniu przejęcia go przez Państwo,

c) obniżenie wartości przedsiębiorstwa na skutek strat wojennych oraz strat, poniesionych w związku z wojną i okupacją przez przedsiębiorstwo w okresie od dnia 1 września 1939 r. do chwili przejęcia przedsiębiorstwa przez Państwo.

d) wysokość nakładów dokonanych po dniu 1 września 1939 r.,

e) szczególne okoliczności wpływające na wartość przedsiębiorstwa (czas trwania koncesji, licencje itp.).

6. Rozporządzenie Rady Ministrów ustali szczegółowe zasady obliczania odszkodowania, uwzględniania okoliczności wymienionych w ust. 5 oraz sposób wypłacania odszkodowania (ust. 2) i tryb amortyzacji papierów wartościowych.

Art. 8. Przedsiębiorstwa, które w dniu wejścia w życie niniejszej ustawy znajdują się pod zarządem państwowym, a nie podlegają przejęciu na własność przez Państwo w myśl przepisów niniejszej ustawy, będącej najdalej do dnia 31 grudnia 1946 r. zwolnione od zarządu państwowego, a ich posiadanie

przywrócone osobom, uprawnionym w trybie przewidzianym przez obowiązujące przepisy.

Art. 9. 1. Kto usuwa, ukrywa lub uszkadza majątek, podlegający przejęciu przez Państwo (art. 2 i 3) albo przedsięwzię inne czynności w celu udaremnienia przejęcia majątku przez Państwo, podlega karze więzienia do lat 5-ciu i grzywnie do 10.000.000 zł albo jednej z tych kar.

2. Ponadto sąd orzeknie konfiskatę przedmiotu przestępstwa.

Art. 10. Wykonanie niniejszej ustawy porucza się Prezesowi Rady Ministrów i właściwym ministrom.

Art. 11. Ustawa niniejsza wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Prezydent Krajowej Rady Narodowej:

Bolesław Bierut³⁷

Prezes Rady Ministrów:

Edward Osóbka-Morawski³⁸

Minister Obrony Narodowej:

Michał Żymierski [Marszałek Polski]

Minister Bezpieczeństwa Publicznego:

Stanisław Radkiewicz

Minister Skarbu:

Konstanty Dąbrowski

Minister Administracji Publicznej:

Władysław Kiernik

Minister Spraw Zagranicznych:

Wincenty Rzymowski

Minister Sprawiedliwości:

Henryk Świątkowski

w/z Minister Oświaty:

Bronisław Biedowicz

Minister Rolnictwa i Reform Rolnych:

Stanisław Mikołajczyk

Minister Przemysłu:

Hilary Minc

Minister Żeglugi i Handlu Zagranicznego:

Stefan Jędrychowski

Minister Komunikacji:

Jan Rabanowski

Minister Zdrowia:

Franciszek Litwin

Minister Informacji i Propagandy:

Stefan Matuszewski

³⁷ Bolesław Bierut (1892-1956) – działacz komunistyczny od 1918 r., 1944-1948 – członek Biura Politycznego KC PPR, 1944-1947 – prezydent Krajowej Rady Narodowej, 1947-1952 – prezydent Rzeczypospolitej i przewodniczący Rady Państwa, 1952-1954 prezes Rady Ministrów, 1948-1954 – przewodniczący KC PZPR, 1954-1956 – I sekretarz KC PZPR.

³⁸ Edward Osóbka-Morawski (1909-1997) – od lipca do grudnia 1944 r. przewodniczący Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN) oraz kierownik resortu spraw zagranicznych PKWN, od 31 grudnia 1944 r. do lutego 1947 r. prezes Rady Ministrów, od lutego 1947 r. do stycznia 1949 r. minister administracji publicznej, 1949-1968 dyrektor Centralnego Zarządu Uzdrawisk.

w/z Minister Kultury i Sztuki:
Leon Kruczkowski
Minister Leśnictwa:
Stanisław Tkaczow
Minister Apropowizacji i Handlu:
Jerzy Sztachelski
Minister Odbudowy:
Michał Kaczorowski
w/z Minister Pracy i Opieki Społecznej:
Edmund Giebartowski
Minister Poczty i Telegrafów:
Tadeusz Kapeliński
Minister Ziem Odzyskanych:
Władysław Gomułka

Dziennik Ustaw 1946 nr 3 poz. 17

II.

1946 kwiecień 9. Dekret z dnia 9 kwietnia 1946 r. o zawieszeniu niektórych umów wydawniczych w dziedzinie literackiej

Na podstawie ustawy z dnia 3 stycznia 1945 r. o trybie wydawanie dekretów z mocą ustawy (Dz. U. R. P. Nr 1, poz. 1) – Rada Ministrów postanawia, a Prezydium Krajowej Rady Narodowej zatwierdza, co następuje:

Art. 1. Celem zaspokojenia w dziedzinie wydawniczej najpilniejszych potrzeb kulturalnych społeczeństwa, spowodowanych wyniszczeniem w czasie wojny książki polskiej, zawiesza się na 5 lat wynikające z ustawy o prawie autorskim uprawnienia do wydawania drukiem dzieł literackich autorów: Adolfa Dygasińskiego³⁹, Teodora – Tomasza Jeża (Zygmunta Miłkowskiego)⁴⁰, Marii Konopnickiej, Elizy Orzeszkowej (Elżbiety Nahorskiej), Bolesława Prusa (Aleksandra Głowackiego), Władysława Reymonta, Henryka Sienkiewicza, Andrzeja Struga (Tadeusza Gałeckiego)⁴¹, Stanisława Witkiewicza

³⁹ Adolf Dygasiński (1839-1902) – powieściopisarz, nowelista, publicysta, pedagog. Popularyzator myśli pozytywistycznej i teorii Darwina, zwalczany przez sfery konserwatywno-klerykalne. Autor m.in. powieści „Gorzalka” (1894), „Zajęc” (1900), „Mysikrólik, czyli Gody życia” (1901).

⁴⁰ Teodor Tomasz Jeż (1824-1815) – powieściopisarz, publicysta, działacz społeczny i polityczny. Członek Towarzystwa Demokratycznego Polskiego, współzałożyciel i pierwszy prezes Ligii Polskiej (1887), członek zarządu Związku Wychodźstwa Polskiego i Rady Zarządzającej Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu. Autor m.in. „Pamiętników włóczęgi” (1856-1860), „Dyplomacji szlacheckiej” (1885), „Emancypowanej” (1873), „Nad rzekami Babilonu” (1888).

⁴¹ Andrzej Strug (1871-1937) – prozaik, publicysta, działacz Polskiej Partii Socjalistycznej, zesłaniec. Walczył w Legionach, działał w kierownictwie Polskiej Organizacji Wojskowej. Po przewrocie majowym 1926 r. zajął stanowisko opozycyjne wobec sanacji. Autor m.in.: „Ludzi podziemnych” (1908-1909), „Dziejów jednego pocisku” (1910), „Żółtego krzyża” (1932-1933). Krytyk nowoczesnego kapitalizmu i zwolennik pacyfizmu.

(ojca)⁴², Stanisława Wyspiańskiego, Gabrieli Zapolskiej (Janowskiej) i Stefana Żeromskiego.

W okresie zawieszenia Minister Kultury i Sztuki rozporządza prawami autorskimi w zakresie objętym ust. 1.

Art. 2. Minister Kultury i Sztuki udzieli zezwolenia na wydawanie drukiem dzieł autorów wymienionych w art. 1 osobom, mającym kwalifikacje wydawnicze, pod warunkiem zastosowania się do odpowiednio ustalonej kalkulacji, zapewnienia należytego poziomu wydawniczego oraz uiszczenia odpowiednich opłat.

Zasady określenia wysokości opłat oraz sposobu ich uiszczenia określa Minister Kultury i Sztuki w drodze rozporządzenia.

Art. 3. Przed udzieleniem zezwolenia Minister Kultury i Sztuki zasięgnie opinii specjalnej komisji co do osoby wydawcy, warunków kalkulacji handlowej i wymaganego poziomu wydawnictwa oraz wysokości opłat, które wydawca ma uiścić.

Komisja składa się z przedstawicieli Ministrów: Oświaty, Informacji i Propagandy oraz Kultury i Sztuki, a także z powołanych przez Ministra Kultury i Sztuki przedstawicieli czynnika fachowego i społecznego.

Art. 4. Opłaty wymienione w art. 2 przypadają na rzecz uprawnionych do dziedziczenia krewnych twórcy w linii prostej, braci i siostr oraz ich zstępnych, małżonka lub następców prawnych na mocy testamentu w zakresie praw, przewidzianych w art. 1.

W braku tych osób Minister Kultury i Sztuki przekaże sumy uzyskane z opłat w całości na cele popierania twórczości literackiej.

Art. 5. Przepisów niniejszego dekretu nie stosuje się do praw wynikających z umów wydawniczych w dziedzinie literackiej, których wykonanie odbywa się poza granicami Państwa Polskiego, oraz do praw z umów dotyczących przekładów dzieł autorów wymienionych w art. 1. na języki obce.

Art. 6. Wykonanie niniejszego dekretu porucza się Ministrowi Kultury i Sztuki.

Art. 7. Dekret niniejszy wchodzi w życie w dzień ogłoszenia.

Prezydent Krajowej Rady Narodowej:

Bolesław Bierut

Prezes Rady Ministrów:

Edward Osóbka-Morawski

w/z Minister Kultury i Sztuki:

Leon Kruczkowski⁴³

Dziennik Ustaw 1946 nr 19 poz. 133⁴⁴

⁴² Stanisław Witkiewicz (1851-1915) – ojciec Stanisława Ignacego, malarz, krytyk artystyczny, prozaik. Twórca kierunku architektonicznego nazwanego stylem zakopiańskim. Pisał m.in. opowiadania z życia biedoty góralskiej („Wojciech Gandara”, „Jędrzek Cajka”, „Zośka Galicka”), krytyki sposobu nauczania religii, książki o sztuce.

⁴³ Leon Kruczkowski (1900-1962) – pisarz i publicysta, 1945-1948 podsekretarz stanu w Ministerstwie Kultury i Sztuki, 1949-1956 prezes Zarządu Głównego Związku Literatów Polskich, 1957-1962 członek Rady Państwa.

⁴⁴ Zmieniony 6 września 1951; uchylony 1 stycznia 1957 r.

III.

1949 wrzesień 21. Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie koncesjonowania przedsiębiorstw wydawniczych książek i druków nieperiodycznych

Na podstawie art. 2 ust. 5 ustawy z dnia 3 stycznia 1946 r. o zakładaniu nowych przedsiębiorstw i popieraniu prywatnej inicjatywy w przemyśle i handlu (Dz. U. R. P. Nr 3, poz. 18) zarządza się, co następuje:

§ 1. Przedsiębiorstwa wydawnicze książek i druków nieperiodycznych, zwane poniżej przedsiębiorstwami wydawniczymi, zarówno istniejące jak i nowopowstające, mogą być prowadzone jedynie po uzyskaniu koncesji.

§ 2. Koncesji udziela Minister Handlu Wewnętrznego za zgodą Prezesa Rady Ministrów.

§ 3. Podanie o udzielenie koncesji winno zawierać:

- a) imię i nazwisko lub firmę ubiegającego się o koncesję oraz jego adres lub siedzibę, tudzież wskazanie osoby odpowiedniego redaktora,
- b) opis planowanego przedmiotu przedsiębiorstwa i zakres wydawnictw,
- c) plan finansowania wydawnictw z podaniem rodzaju i wysokości kapitałów, przeznaczonych na założenie i prowadzenie przedsiębiorstwa,
- d) zobowiązanie do działania w ramach planu wydawniczego ustalonego przez Komitet Ministrów do Spraw Kultury.

§ 4. Akt koncesji wymienia osobę koncesjonariusza i miejsce położenia przedsiębiorstwa, jego zakres i przedmiot działania oraz szczególne warunki udzielenia koncesji.

§ 5. podanie o udzielenie koncesji (§ 4) na prowadzenie istniejącego przedsiębiorstwa wydawniczego należy złożyć w terminie dni 30 od dnia wejścia w życie niniejszego rozporządzenia.

§ 6. Minister Handlu Wewnętrznego może za zgodą Prezesa Rady Ministrów cofnąć koncesję udzieloną na prowadzenie przedsiębiorstwa wydawniczego.

§ 7. Istniejące przedsiębiorstwa wydawnicze zaprzestają swej działalności i podlegają likwidacji:

a) po upływie terminu przewidzianego w § 5 w razie niewniesienia w tym terminie podania o udzielenie koncesji.

b) w ciągu miesiąca od dnia doręczenia decyzji Ministra Handlu Wewnętrznego zawierającej odmowę lub cofnięcie koncesji.

§ 8. W razie prowadzenia przedsiębiorstwa wydawniczego bez koncesji stosuje się odpowiednio art. 140 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym (Dz. U. R. P. z 1927 r. Nr 53, poz. 468, z 1928 r. Nr 34, poz. 321, z 1932 r. Nr 29, poz. 293, z 1933 r. Nr 25, poz. 209, z 1934 r. Nr 40, poz. 350 i nr 110, poz. 976, z 1936 r. Nr 3, poz. 16, z 1938 r. Nr 60, poz. 463, z 1948 r. Nr 18, poz. 130).

§ 9. 1. Rada Ministrów może zwolnić poszczególne przedsiębiorstwa wydawnicze jak również ich kategorie od obowiązku posiadania koncesji.

2. Osobna uchwała Rady Ministrów określi tryb postępowania w przedmiocie unormowanym w niniejszym rozporządzeniu co do przedsiębiorstw państwowych i pozostających pod zarządem państwowym.

§ 10. Wykonanie rozporządzenia porucza się Prezesowi Rady Ministrów i Ministrowi Handlu Wewnętrznego.

§ 11. Rozporządzenie wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Prezes Rady Ministrów: J[ózef] Cyrankiewicz⁴⁵

Minister Handlu wewnętrznego: T[adeusz] Dietrich

Dziennik Ustaw nr 53, poz. 407⁴⁶

IV.

[1949]. Wytyczne ideologiczne Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego dla ruchu wydawniczego w Polsce w 1950 r.

W roku wydawniczym 1950 ruch wydawniczy musi wejść w okres planowego rozwoju.

Zasadniczymi wytycznymi tego planowego rozwoju muszą być:

a) dalszy wzrost ruchu wydawniczego, zarówno jeśli idzie o tytuły, jak i o nakłady. Wzrost ten powinien być szybszy, aniżeli ogólny wzrost produkcji krajowej^a, gdyż upowszechnienie kultury stanowi niezbędną przesłankę przyspieszenia wzrostu produktywności pracy i wytwórczości we wszystkich dziedzinach. Ruch wydawniczy w r. 1950 powinien, w porównaniu z r. 1949, wykazać wzrost o 15% jeśli idzie o ilość arkuszy redakcyjnych, a 20%, jeśli idzie o ilość odbitek drukarskich. Dalszy wzrost stosunkowy produkcji sektora ^buzupełnionego^b do 90% wg ilości tytułów i 98% wg listy ark. druk.,

b) bezpośrednio związanie tematyki wydawnictw książkowych z wielkimi zadaniami realizacji Planu Sześcioletniego^c,

1) położenia fundamentów socjalizmu w naszym kraju,

2) dokonania przełomu na wszystkich odcinkach naszego frontu ideologicznego,

3) upowszechnienia kultury w najszerszych masach ludowych,

c) podniesienie poziomu wydawnictw^d, zarówno jeśli idzie o treść i przygotowanie redakcyjne^e, jak i w dziedzinie opracowania graficznego oraz techniki drukarskiej^f. W r. 1950 we wszystkich wydawnictwach sektora społecznego powinny zostać wprowadzone jednolite przepisy dotyczące przechodzenia książki przez określone procesy redakcyjne, z określeniem indywidualnej odpowiedzialności za każdą poszczególną fazę pracy nad książką. Szczególna uwaga powinna być zwrócona na jakość i poprawność

⁴⁵ Józef Cyrankiewicz (1911-1989) – działacz PPS i PZPR, 1947-1952 prezes Rady Ministrów, 1952-1954 – wiceprezes Rady Ministrów, 1954-1970 – prezes Rady Ministrów, 1970-1972 przewodniczący Rady Państwa.

⁴⁶ Uchylone 1 stycznia 1989 r. w związku z wejściem w życie ustawy z 23 grudnia 1988 r. o działalności gospodarczej.

^{a-a} Podkreślono ręcznie.

^{b-b} Wyraz przekreślony; ręcznie nadpisano: społecznego.

^{c-c} Podkreślono ręcznie.

^{d-d} Podkreślono ręcznie.

^{e-e} Podkreślono ręcznie.

^{f-f} Podkreślono ręcznie.

przekładów, które muszą stanowić poważną część naszej produkcji wydawniczej. W 1950 r. powinien poważnie wzrosnąć odsetek książek oprawnych w trwałe okładki,

d) planowe obniżenie ceny książki, przy utrzymaniu, a nawet w pewnych wypadkach podniesieniu wysokości honorariów autorskich, rozwój wszelkich form bezpośredniego dotarcia do czytelnika, ⁹dalsza rozbudowa sieci bibliotek wszelkiego typu, obsługujących najszersze koła czytelników⁹.

W odniesieniu do poszczególnych dziedzin oznacza to:

1) W dziedzinie literatury pięknej należy zwrócić szczególną uwagę na dzieła o tematyce aktualnej, związanej z budownictwem Polski Ludowej i z walką sił postępu przeciwko imperializmowi na całym świecie. Dzieła takie powinny wychodzić w dużych nakładach, po możliwie niskiej cenie. Szczególną uwagę należy zwrócić na możliwie szybkie wydawanie najcenniejszych utworów literatury radzieckiej.

Wydawanie utworów o tematyce aktualnej powinno iść w parze z kontynuowaniem i pogłębieniem akcji wznawiania i przyswajania na nowo piśmiennictwu polskiemu dzieł klasyków literatury, zarówno polskiej jak i światowej. W 1950 r. powinien być opracowany plan pełnych wydań klasyków polskich, nie objętych dotychczasowymi wydaniem zbiorowymi. W tym samym roku powinien być również opracowany plan wydania dzieł zebranych klasyków literatury rosyjskiej. R. 1950 powinien być pierwszym rokiem realizacji obu tych planów.

Przy przekładach z literatury radzieckiej zwrócić należy uwagę na zaniedbaną dotąd literaturę innych, poza rosyjskim, narodów ZSRR. Wzmóc należy działalność przekładową, jeśli idzie o literaturę krajów demokracji ludowej. Wreszcie – przy przekładach z języków zachodnich, obok klasyków uwzględnić należy bardziej aniżeli dotychczas twórczość pisarzy postępowych, antyimperialistycznych, związanych z walką wyzwolenczą mas ludowych swych krajów.

2) W dziedzinie podręczników należy pogłębiać osiągnięcia dotychczasowe jeśli idzie o wydawnictwa dla szkół powszechnych i średnich oraz dokonać zasadniczego przełomu w dziedzinie podręczników uniwersyteckich.

Jeśli idzie o podręczniki dla szkół powszechnych i średnich należy dążyć do takiego podniesienia nakładów, aby pokryć całkowicie zapotrzebowanie na podręczniki. Należy dokonać zasadniczej rewizji treści wszystkich podręczników pod kątem widzenia ich unowocześnienia, eliminacji fałszywych i antynaukowych poglądów, związania ich z rzeczywistością budownictwa Polski Ludowej.

Zasadniczej mianie ulec musi praca nad podręcznikami dla szkół wyższych. W r. 1950 muszą ukazać się podręczniki dla szkół wyższych, zgodne z wymaganiami nowoczesnej nauki, to znaczy ze światopoglądem materializmu dialektycznego. Ze względu na trudność stworzenia w krótkim czasie znacznej ilości takich podręczników oryginalnych, należy przystąpić do systematycznego tłumaczenia takich podręczników z języków obcych, zwłaszcza – podręczników radzieckich.

3) R. 1950 musi przynieść dalsze wzmożenie wzrostu wydawnictw marksistowskich, zarówno przekładów dzieł klasyków marksizmu, leninizmu, jak i oryginalnych polskich dzieł w tej dziedzinie. W r. 1950 musi się ukazać co najmniej po 5 tomów zbiorowego wydania dzieł Lenina i Stalina. Równocześnie

⁹ ⁹Podkreślono ręcznie.

należy zwrócić uwagę na opracowanie wydawnictw, które przekładałyby ogólne wskazania marksistowskie na język polskiej rzeczywistości kulturalnej, politycznej i gospodarczej.

4) Poważnie wzrosnąć musi, w porównaniu z latami poprzednimi, dział publicystyki. Zagadnienia Planu Sześcioletniego, wzmożenie wydajności pracy, walki o pokój, wreszcie – problemy stosunku Kościoła do państwa ludowego, muszą znaleźć obszerne oświetlenie w masowej publicystyce, a także w poważnych, zasadniczych pracach, dających aktywowi politycznemu materiał do pogłębienia tych zagadnień.

5) Musi zostać wniesiona planowość w wydawanie książek naukowych. Szczególnym poparciem powinny cieszyć się w tej dziedzinie dzieła, związane z potrzebami odbudowy i nowego budownictwa Polski, z zagadnieniami przemian ideowych w świadomości narodu, walki przeciwko przeżytkom starych i fałszywych poglądów, dzieła, wprowadzające do poszczególnych dziedzin nauki nowatorskie, postępowe poglądy.

6) Musi zostać dokonany zasadniczy przełom w dziedzinie literatury technicznej i fachowo-ekonomicznej. Nasze rozwijające się życie gospodarcze musi otrzymać od nowo stworzonych, uspołecznionych wydawnictw technicznych i gospodarczych dostateczną ilość książek fachowych, niezbędnych dla szkolenia nowych kadrów pracowniczych na wszystkich szczeblach pracy. Odsetek literatury technicznej i naukowej w ogólnej puli wydawniczej musi wzrosnąć wydatnie już w r. 1950, a zarazem muszą być stworzone warunki pod dalszy, jeszcze bardziej wydatny wzrost tego odsetka w latach następnych.

7) Należy powiększyć liczbę wydawnictw popularno-naukowych we wszystkich dziedzinach wiedzy, koncentrując uwagę szczególnie na węzłowych zagadnieniach światopoglądowych, których wyjaśnienie daje masowemu czytelnikowi naukowe zrozumienie przyrody i społeczeństwa. Wydawnictwa te powinny być rozplanowane w sposób zapewniający udostępnianie naukowego światopoglądu wszystkim warstwom społeczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem tych, którym dawny ustrój nie pozwalał na zdobycie głębszej wiedzy oraz młodzieży.

AAN, Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego, sygn. 6109

V.

1950 styczeń 15. Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów o utworzeniu przedsiębiorstwa państwowego pod nazwą Centrala Obrotu Księgarskiego „Dom Książki”.

Na podstawie art. 1 dekretu z dnia 3 stycznia 1947 r. o utworzeniu przedsiębiorstw państwowych (Dz. U. R. P. Nr 8, poz. 42) zarządza się w porozumieniu z Przewodniczącym Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego i Ministrem Skarbu, co następuje:

§ 1. Tworzy się przedsiębiorstwo państwowe, prowadzone w ramach narodowych planów gospodarczych według zasad rozrachunku gospodarczego pod nazwą: Centrala Obrotu Księgarskiego „Dom Książki” – Przedsiębiorstwo Państwowe Wyodrębnione, zwane w dalszych przepisach niniejszego zarządzenia „Przedsiębiorstwem”.

§ 2. 1. Siedzibą Przedsiębiorstwa jest m. st. Warszawa.

2. Przedsiębiorstwo może posiadać oddziały w kraju i za granicą.

§ 3. Przedmiotem działania Przedsiębiorstwa jest:

a) hurtowa sprzedaż wszelkich nieperiodycznych wydawnictw wydawanych w kraju lub sprowadzanych z zagranicy;

b) wykonywanie przywozu z zagranicy i wywozu za granicę wszelkich wydawnictw, zarówno nieperiodycznych, jak i periodycznych;

c) detaliczna sprzedaż wydawnictw nieperiodycznych;

d) detaliczna sprzedaż wydawnictw periodycznych przez sieć księgarń;

e) detaliczna sprzedaż wyrobów i przetworów z papieru, przyborów do pisania, oraz materiałów biurowych i szkolnych.

§ 4. 1. Nadzór finansowy nad Przedsiębiorstwem sprawuje Prezes Rady Ministrów.

2. Prezes Rady Ministrów może swoje uprawnienia bezpośredniego nadzoru przekazać innej władzy jemu podległej.

§ 5. Przy Przedsiębiorstwie powołana będzie Rada Nadzoru Społecznego, której zakres działania, sposób powoływania i odwoływania jej członków, organizacji i sposób wykonywania powierzonych czynności określi rozporządzenie Rady Ministrów, wydane na podstawie art. 10 dekretu z dnia 3 stycznia 1947 r. (Dz. U. R. P. Nr 8, poz. 42).

§ 6. Organem zarządzającym Przedsiębiorstwa jest: Dyrekcja, składająca się z Dyrektora Naczelnego reprezentującego Przedsiębiorstwo samodzielnie oraz z podległych mu dwóch zastępców. Dyrektora Naczelnego powołuje i zwalnia Prezes Rady Ministrów. Zastępców powołuje i zwalnia Prezes Rady Ministrów na wniosek Dyrektora Generalnego.

§ 7. Do ważności zobowiązań zaciąganych przez Przedsiębiorstwo, wymagane jest współdziałanie zgodnie z uprawnieniami, przewidzianymi w statucie:

1) dwóch członków Dyrekcji łącznie, albo

2) jednego członka Dyrekcji łącznie z pełnomocnikiem handlowym w granicach jego pełnomocnictwa, albo

3) dwóch pełnomocników handlowych łącznie, w granicach ich pełnomocnictw.

§ 8. 1. Przekazaniu na rzecz Przedsiębiorstwa ulega majątek Skarbu Państwa oznaczony przez Prezesa Rady Ministrów.

2. Prezes Rady Ministrów zarządza protokółarne przekazanie Przedsiębiorstwu majątku nieruchomego w zarząd i użytkowanie, a ruchomego na własność.

§ 9. Szczegółowe zasady organizacji i zakres działania Przedsiębiorstwa ustali statut, nadany przez Prezesa Rady Ministrów w porozumieniu z Przewodniczącym Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego i Ministrem Skarbu, ogłoszony w Monitorze Polskim.

§ 10. Zarządzenie wchodzi w życie z dniem ogłoszenia w Monitorze Polskim, z mocą obowiązującą od dnia 1 stycznia 1950 r.

Prezes Rady Ministrów

J[ózef] Cyrankiewicz

Przewodniczący Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego w/z

E[ugeniusz] Szyr

Minister skarbu

K[onstanty] Dąbrowski

Monitor Polski 1950 nr A-7 poz. 72

VI.

[połowa lat pięćdziesiątych]. Tezy do referatu dyskusyjnego na naradę przedstawicieli wydawnictw i drukarni

I. Współpraca wydawców z drukarniami

1. Zmiana dotychczasowego systemu planowania produkcji wydawniczej w drukarniach przez przyjęcie zasady, że po ustaleniu przez Centralne Zarządy rocznych limitów produkcyjnych, które bezwzględnie obowiązują jednostki podległe (a nie mogą być przez nie, jak to bywa w drukarniach, odrzucane); miesięczne tytułowe plany składu, druku i gotowej produkcji są sporządzane przez drukarnie i wydawnictwa i nie wymagają – w wypadku uzgodnienia – zatwierdzenia przez władze nadrzędne, natomiast uzyskują z chwilą podpisania moc obowiązującą.

Jedynie w wypadkach, kiedy zachodzi niezgodność drukarnia bądź wydawnictwo odwołują się do Centralnego Zarządu dla rozstrzygnięcia sporu.

2. Zmiana dotychczas obowiązujących wzorów tytułowych planów miesięcznych składu, druku i gotowej produkcji przez wprowadzenie:

a) przy planach składu obowiązku zgodności terminów planu z terminami przewidzianymi na skład w harmonogramach oraz konsekwentne przestrzeganie zasady, że zaliczenie jako wykonany skład danego tytułu następuje jeżeli szpalty bądź łamy po korekcie domowej wykonane przez drukarnię są przesłane do wydawnictwa.

b) w planach druku, które w praktyce są aktualizacją harmonogramów, umieszczenie dat podpisania do druku tytułów.

c) w planach gotowej produkcji dat dostarczenia egzemplarzy sygnałnych i zakończenia ekspedycji.

3. Wprowadzenie obowiązku przesyłania do Centralnych Zarządów sprawozdań z wykonania tytułowych planów miesięcznych składu, druku i opraw w terminie do 10 za m-c ubiegły wraz z krótkim wyjaśnieniem omawiającym ewent. Przekroczenie czy nie wykonanie planu. Sprawozdania te winny być analizowane przez Centralne Zarządy i stanowić podstawowy instrument dla oceny pracy drukarni i wydawnictw w zakresie realizowania planów tytułowych i wykorzystywania mocy produkcyjnej.

4. Ustalenie zasady, iż drukarnie nie mają prawa nie akceptować projektów harmonogramów lub przesuwac jednostronnie terminy składu, druku lub oprawy na dalsze miesiące, jeśli projekty wydawnictw są zgodne z limitami miesięcznymi.

5. Zmiana obecnie obowiązującego a praktycznie niestosowanego systemu kar umownych przez wprowadzenie obowiązku ich stosowania przez strony z tym, że „rozliczenie” następowaloby po ukończeniu produkcji danego tytułu i obliczane byłoby od wartości katalogowej.

6. Konieczność wprowadzenia w stosunku do wydawnictw ostrych rygorów za niewykorzystanie przyznanych limitów (strata ich plus kara), w stosunku do drukarni obowiązek poza karami wykonania w ciągu najbliższych 10 dni w godzinach nadliczbowych bez obciążenia limitów.

7. Zmiana dotychczasowego systemu planowania w wydawnictwach w sposób umożliwiający uchronienie pracowników przed konsekwencjami finansowymi w wypadku nie wykonania planu wyraźnie z winy drukarni oraz konieczność wprowadzenia odpowiedzialności dla pracowników z zakładów graficznych w takich wypadkach.

8. Ustalenie, że nowo opracowany regulamin stanowiący załącznik do umowy szczegółowej uchyla wszystkie sprzeczne z nią postanowienia, a zasady w nim ustalone są podstawą współpracy wydawnictw z drukarniami.

9. Wprowadzenie obowiązku zwoływania przez dyrekcję drukarni kwartalnych narad roboczych z przedstawicielami zainteresowanych wydawnictw dla omawiania wstępnego kwartalnych planów składu, druku i opraw dla operatywnego ustalania w jaki sposób będą przydzielone limity oraz ewentualnego rozstrzygnięcia trudności jakie przy mechanicznym stosowaniu zasady wycinka 1/12 mogłyby zaistnieć.

10. Wydanie zaktualizowanych instrukcji techniczno-produkcyjnych określających podstawowe przepisy obowiązujące wydawców i drukarnie po uprzednim przedyskutowaniu ich z zainteresowanymi.

II. Zagadnienie jakości produkcji

1. Skład. Przeważającą część zdolności produkcyjnych zecerń pochłaniają wydawnictwa naukowe i techniczne. Plany tych wydawnictw rosną bardzo poważnie i temu zagadnieniu należy poświęcić specjalną uwagę.

Główne wady składu wykonanego dla wydawnictw naukowych i technicznych:

1. Niewłaściwe wykonanie frakcji (występują b. często na jednej linii z pismem zasadniczym).
2. Frakcje pomieszane (obce kroje) np. a, g, w, v oraz zły krój czcionki alfa.
3. Znaki minusów we wzorach i frakcjach pomieszane z pauzami.
4. Cyfry frakcji w różnych krojach i wielkościach.
5. Wektory nad symbolami i daszki poprzesuwane (zawsze ręcznie justowane).
6. Różne wielkości składu wykonane różnymi krojami pisma (np. petit Jonio, nonparel – Excelsior).
7. Brak dostatecznej ilości krojów czcionek tytułowych.
8. Drukarnie nie posiadają wzorników czcionek.
9. Niska jakość składu (słaba korekta domowa).
10. Niestaranne poprawianie korekt.
11. Złe justowanie układu ręcznego.

Rezultat. Tysiące godzin zmarnowane na poprawianie. Błędy w książkach (powyrywane czcionki), co odbija się ujemnie na wyglądzie estetycznym książki i wymaga dodatkowych korekt. Zjawisko to powoduje wydłużenie cyklu produkcyjnego.

Przyczyny. Bałagan w kasztach i podręcznych magazynach linotypowych. Olbrzymie braki w zaopatrzeniu (nie widać żadnej dbałości o zaopatrzenie, ani jakiegoś metodycznego rozeznania w brakach i usunięcia ich).

2. Druk. Zdolność produkcyjna hal maszyn jest w dużej mierze wykorzystywana dla wydawnictw literatury pięknej i młodzieżowej. Trzeba stwierdzić, że im większe są nakłady książek tym jakość ich druku jest niższa.

Główne wady druku

1. Nierówne tłoczenie
2. Nierówne krycie farbą
3. Zabrudzenia, plamy i zamazania arkuszy
4. Skandaliczny druk klisz siatkowych
5. Wiersze niedotłoczone i przetłoczone
6. Niestaranne dobranie kolorów (szary odcień farby)

Rezultat. Część produkcji wydawnictw jest wykonana na niezłym poziomie poligraficznym, czasem bardzo dobrym, co świadczy, iż zakłady są w stanie dać dobrą produkcję. Jednakże przeważająca część produkcji jest wykonana na bardzo niskim poziomie. Niektóre partie tekstu są nieczytelne. W wydawnictwach matematycznych wiele form i wzorów nie do odcyfrowania. Klisze siatkowe w przeważającej części to jedna szara plama. Okładki i druki kolorowe bardzo często rażąco odbiegają od oryginału. Są pozycje, których wypuszczenie na rynek nie powinno mieć miejsca.

Przyczyny. Źle, niestarannie wykonane wycinki. Charakterystyczne, że wydania na papierach ilustracyjnych III kl. Za których narząd i druk zakłady stosują większe stawki, są wykonane gorzej jak na papierach zwykłych /klisze siatkowe). Nie przypilnowanie nakładu podczas druku (specjalnie przy dużych nakładach). Zły dobór kolorów. Bardzo niska jakość farb. Zła jakość składu (wiersze źle justowane, wiersze za niskie i za wysokie). Źle wykonane klisze.

3. Oprawa. Oprawy nasze zarówno broszurowe jak i sztywne pozostawiają bardzo wiele do życzenia. Okładka to wizytówka książki. Od jej wyglądu często zależy chodliwość książki.

Główne wady oprawy

1. Nierówno obciążane zakładki
2. Pofałdowane grzbiety
3. Zwijanie się okładek sztywnych
4. Fatalne tłoczenia
5. Krzywe obcinanie bloków

AAN, Centralny Urząd Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa, sygn. 57

VII.

1972 styczeń 24. Tezy w sprawie usprawnienia kierownictwa politycznego ruchem wydawniczym.

I. Stan strukturalno-organizacyjny ruchu wydawniczego w Polsce

Produkcja wydawnicza książek i broszur w Polsce oprócz spełniania niewymierzalnych funkcji naukowych, ideowo-wychowawczych, gospodarczych i kulturotwórczych stanowi znaczny dział gospodarki narodowej. ^aRocznie wydajemy ok. 11 tys. tytułów, w nakładzie ok. 116 mln egz. o wartości katalogowej bliskiej 2.200 mln złotych^a. Ruch wydawniczy zużywa rocznie

^a—^a Fragment podkreślony ręcznie.

ok. 40 tys. ton papieru. Książki i broszury stanowią 19,7% ogólnej wartości produkcji przemysłu poligraficznego tj. sumę 1.241 mln zł. ^bRozpowszechnianiem książek i broszur zajmuje się 1.780 księgarń „Domu Książki” zgrupowanych w Zjednoczeniu Księgarstwa oraz prawie cała sieć księgarń, klubów i innych punktów sprzedaży „Ruch”^b. Obroty książek sięgają rocznie – w pionie Zjednoczenia Księgarstwa ponad 2 miliardy złotych, w pionie „Ruch” ponad 250 mln zł. Ruch wydawniczy i księgarstwo zatrudnia ok. 15 tys. osób, nie mówiąc już o liczbie pracowników „Ruch”, którzy w różnym – większym lub mniejszym stopniu – są również wciągnięci w proces upowszechniania publikacji książkowych.

Struktura organizacyjna ruchu wydawniczego w Polsce przedstawia się następująco:

1) 22 przedsiębiorstwa wydawnicze podlegają Ministerstwu Kultury i Sztuki i są zgrupowane w zjednoczeniu wydawnictw pod nazwą Naczelny Zarząd Wydawnictw. Należą do nich:

- Państwowy Instytut Wydawniczy
- Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”
- Wydawnictwo Literackie
- Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia”
- Państwowe Wydawnictwo „Iskry”
- Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”
- Polskie Wydawnictwo Muzyczne
- Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe
- Wydawnictwo Lubelskie
- Wydawnictwo Łódzkie
- Wydawnictwo Poznańskie
- Wydawnictwo Morskie
- Wydawnictwo „Śląsk”
- Wydawnictwo „Sport i Turystyka”
- Państwowe Wydawnictwo Szkolenia Zawodowego
- Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne
- Wydawnictwa Komunikacji i Łączności
- Wydawnictwa Naukowo-Techniczne
- Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne.

^cFormalnie Ministerstwu Kultury i Sztuki podlega również Spółdzielnia Wydawnicza „Książka i Wiedza” oraz Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza^c. Podległość ta polega na tym, że zarówno KiW jak i LSW otrzymują przydziały papieru, mocy poligraficznych oraz środki honoraryjne z MKiS. Ośrodkami programującymi i nadzorującymi te oficyny wydawnicze są z przyczyn oczywistych KC PZPR i NK ZSL.

W wykazie wydawnictw zjednoczonych z NZW zwraca uwagę obecność takich, jak: Państwowe Wydawnictwo Szkolenia Zawodowego, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Wydawnictwa Naukowo -Techniczne oraz Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne. Wszystkie one mają do spełnienia ważne

^{b-b} Fragment podkreślony ręcznie.

^{c-c} Fragment podkreślony ręcznie.

funkcje dla gospodarki narodowej. Profil ich działalności jest jednak daleki od zakresu działania i zainteresowań resortu Kultury i Sztuki. Trudno jest sobie wyobrazić właściwe programowanie literatury naukowo-technicznej, rolniczej i im podobnych przez ośrodek, który nie tkwi w gąszczu problemów gospodarczych, problemów wdrażania w życie rewolucji naukowo-technicznej w przemyśle, transporcie, łączności, budownictwie i rolnictwie.

Łącznie wydawnictwa podległe Ministerstwu Kultury i Sztuki produkują rocznie ok. 3200 tytułów w nakładzie ok. 55 mln egzemplarzy (dane za rok 1970).

2) 23 przedsiębiorstwa wydawnicze podlegają innym resortom oraz organizacjom społeczno – politycznym. I tak:

a) Ministerstwu Oświaty i Szkolnictwa Wyższego podlegają:

– Państwowe Wydawnictwo Naukowe

– Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych

b) Polskiej Akademii nauk – „Ossolineum”

c) Ministerstwu Obrony Narodowej – Wydawnictwo MON

d) Ministerstwu Zdrowia – Państwowe Zakłady Wydawnictw Lekarskich

e) Ministerstwu Sprawiedliwości – Wydawnictwo Prawnicze

f) Urząd d[ostaw] s[praw] Wyznań nadzoruje grupę wydawnictw religijnych, a wśród nich takich jak: Instytut Wydawniczy „PAX”, Wyd[awnictwo] „Znak”, Księgarnię Św. Wojciecha, „Pallotinum” i in.

g) Resortom Komunikacji i Łączności, Handlu Zagranicznego i innym podlegają takie wydawnictwa jak: Wyd[awnictwo] Geologiczne, Wyd[awnictwo] Kartograficzne, Wyd[awnictwo] Normalizacyjne, „Wema”, „Watra”, Biuro Wydawnicze „Ruch” i in. RSW „Prasa” nadzoruje działalność Wydawnictw Artystyczno-Graficznych i „Interpressu”.

h) Organizacjom społeczno – politycznym i gospodarczym podlegają wydawnictwa: Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Zakład Wydawniczy CRS, Wyd[awnictwo] Harcerskie „Horyzonty”, „Wspólna Sprawa”, WCT – NOT i inne.

Produkcja tej grupy wydawnictw wynosi rocznie ok. 3.772 tytuły o łącznej objętości ponad 61 milionów egz. (dane za 1970 rok).

3) Do trzeciej grupy należy zaliczyć produkcję wydawniczą realizowaną przez urzędy państwowe – centralne i terenowe, szkoły wyższe, instytuty resortowe, organizacje wyznaniowe i stowarzyszenia na podstawie zezwoleń udzielanych przez Urzędy Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk oraz MKiS. Produkcja ta – wg danych za rok 1970 – wynosiła 4.395 tytułów o łącznym nakładzie 7 mln egz.

Należy zaznaczyć, że ^dw tej grupie publikacji panuje absolutny żywioł^d. Nie są one koordynowane ani odpowiednio programowane z punktu widzenia interesów ogólnospołecznych. Ponad rok temu Biuro Polityczne zaleciło objęcie tej produkcji ogólnopaństwowym planem wydawniczym oraz poddanie jej jednolitym rygom ogólnopaństwowym. Należy jednak stwierdzić, że do tej pory nic w tej sprawie nie zrobiono.

Już tylko pobieżny przegląd struktury organizacyjnej naszego ruchu wydawniczego nie może prowadzić do optymistycznych wniosków. Panuje

^{d-d} Fragment podkreślony ręcznie.

w nim rozproszenie, wielość ośrodków dyspozycyjnych, brak koordynacji i co za tym idzie jednolitych kryteriów programowania oraz oceny wydawanej literatury. Niemniejszy brak koordynacji występuje w trójce: wydawnictwa – przemysł poligraficzny – księgarstwo. M.in. perspektywiczny program rozwoju przemysłu poligraficznego i księgarstwa powstały w sytuacji braku do dzisiejszego dnia programu rozwoju ruchu wydawniczego, który uwzględniłby takie czynniki jak wzrost ilości czytelników, główne trendy rozwojowe nauki i techniki, które muszą znaleźć właściwe odzwierciedlenie w produkcji wydawniczej, rozwój sztuki edytorskiej i wymagań czytelniczych, perspektywy literatury społeczno-politycznej itd. ^eFakt, że opracowywano rozwój poligrafii bez poważnej prognozy na powyższe tematy może doprowadzić do tego, że mimo poważnych inwestycji^e – niektórych technik drukarskich będzie za dużo, przy jednoczesnym występowaniu ostrych deficytów w innych dziedzinach.

Przemysł poligraficzny również należy do niezwykle zdeintegrowanych. ^fOprócz Zjednoczenia Przemysłu Poligraficznego i drukarni RSW „Prasa” występuje tu jeszcze 29 innych gestorów^f, wśród których są prawie wszystkie ministerstwa i organizacje społeczno-gospodarcze. Takie rozdrobnienie utrudnia rekonstrukcję techniczną branży poligraficznej, powoduje nieracjonalne wykorzystanie sił i środków. Przy właściwej organizacji nie powinno być więcej jak 6-8 gestorów.

Problematyka koordynacji działalności całej branży wydawniczej, jak również wydawnictw, poligrafii i księgarstwa była już wielokrotnie rozpatrywana. Usprawnieniu treści i metod tej koordynacji oraz działalności ruchu wydawniczego miało służyć powołanie ^gNaczelnego Zarządu Wydawnictw podległego Ministerstwu Kultury i Sztuki^g. Po przeszło rocznej działalności tego zjednoczenia okazało się, ^hże jest ono za słabe do spełnienia wiodącej, ogólnie koordynującej i ogólnie programującej roli, w stosunku do tak zróżnicowanego organizmu jakim jest ruch wydawniczy^h. Nadzieje na to, że uda się zapewnić ogólnokoordynującą rolę NZW za pomocą podpisania porozumienia ogólnobranżowego oraz przekazania mu przez ministra uprawnień, które posiada resort kultury i sztuki w zakresie koordynacji i nadzoru nad ruchem wydawniczym niestety dotychczas nie spełniły się. Model kierowania wydawnictwami poprzez resort Kultury i Sztuki – do którego głównych zainteresowań należą sprawy środowisk artystycznych, pisarzy, artystów plastyków, sprawy teatrów, muzyki, kinematografii, przemysłu instrumentów muzycznych, współpracy kulturalnej z zagranicą, sprawy ruchu amatorskiego, świetlic, bibliotek itd. wymagałoby gruntownego przeanalizowania. Należy bowiem uwzględnić fakt, że obecnie tylko ok. 20% tytułów i ok. 35% nakładów stanowi tradycyjne piśmiennictwo ogólnie humanistyczne oraz literatura piękna dla dorosłych, dzieci i młodzieży. ⁱBlisko 80% tytułów oraz ok. 65% nakładów to literatura naukowo-techniczna, fachowa, specjalistyczna, podręczniki szkolne, informatory i encyklopedie, publicystyka i eseistyka politycznaⁱ. Większość tej literatury

^{e-e} Na marginesie ręcznie wpisany znak zapytania.

^{f-f} Fragment podkreślony ręcznie.

^{g-g} Fragment podkreślony ręcznie.

^{h-h} Fragment podkreślony ręcznie.

ⁱ⁻ⁱ Fragment podkreślony ręcznie.

spełnia funkcje swoistego rodzaju sił wytwórczych i funkcje te będą się coraz bardziej pogłębiać.

Towarzysze radzieccy wyodrębnili ruch wydawniczy z resortu Kultury i Sztuki powołując do życia Komitet do Spraw Wydawnictw przy Radzie Ministrów ZSRR. W tym kierunku poszła też większość krajów socjalistycznych. Oznacza to przyjęcie zasady traktowania ruchu wydawniczego, rozumianego jako jedności trzech elementów – wydawnictw, poligrafii i księgarstwa, za samodzielną dziedzinę życia społeczno-gospodarczego, która nie powinna funkcjonować jako jedno z wielu spraw któregoś z resortów. U nas również działał w swoim czasie Centralny Urząd Wydawnictw. Jednakże złe praktyki tego urzędu wynikające z określonego stylu pracy i realizacji określonej linii politycznej utożsamiono z celowością istnienia samej instytucji. W specyficznym klimacie po 1956 r. zlikwidowano CUW i problemy branży wydawniczej przejęło MKiS.

Polski ruch wydawniczy przeszedł w ubiegłym 10-leciu znamiennej ewolucję. Do 1963-1964 r. dominowały w środowisku wydawniczym nastroje samozadowolenia z niewątpliwych osiągnięć edytorskich. Stopniowo jednak zaczęło się okazywać, że w wielu dziedzinach jesteśmy słaby, że nie nadążamy za postępowaniem nauki i techniki. Od 1965-1966 r. do mniej więcej 1970 r. trwał etap ujawniania głównych słabości, narastała świadomość, że relatywnie cofamy się do tyłu, ponieważ inni idą szybciej naprzód. W tym okresie, w wyniku licznych dyskusji, uchwycono w zasadzie wszystkie najważniejsze sprawy do załatwienia. W 1970 r. przyjęto obecne rozwiązania organizacyjne, mimo, że wielu czołowych wydawców było im przeciwnych.

Po powołaniu w pierwszych dniach września 1970 r. Naczelnego Zarządu Wydawnictw, Wydział Propagandy i Agitacji, Wydział Kultury i Wydział Nauki i Oświaty opracowały dokument określający główne zadania ruchu wydawniczego. Dokument ten został zaakceptowany przez Biuro Polityczne. W celu realizacji zawartych w nim zaleceń powołano do życia specjalną komisję państwową pod przewodnictwem wicepremiera tow[arzysza] K. Kraśki⁴⁷. Komisja ta odbyła jedno posiedzenie.

W chwili obecnej jesteśmy na takim etapie, że wiemy co trzeba robić. Nie ma tylko tego co wcieliłby słuszne postulaty w życie. Analiza wniosków zawartych w dokumencie przygotowanym na Biuro Polityczne świadczy o tym, że w przeciągu kilkunastu minionych miesięcy nieco poprawiono strukturę planu wydawniczego literatury społeczno-politycznej, uruchomiono cenną serię klasyki polskiej i obcej (krytyce poddana jest szata graficzna serii, natomiast zestaw tytułów możemy uznać za trafny). Sprawniej wydrukowano podręczniki szkolne, natomiast nie ruszono z miejsca tak generalnych problemów ruchu wydawniczego jak:

– dokonanie rewizji proporcji między poszczególnymi typami publikacji i grupami tematycznymi przy przyznaniu priorytetu takim grupom, jak: podręczniki dla szkół wyższych, podręczniki szkolne i lektury obowiązkowe, literatura zawodowa, zwłaszcza poradniki oraz publikacje popularyzujące

⁴⁷ Chodzi o Wincentego Kraśkę (1916-1976), m.in. kierownika Wydziału Kultury KC PZPR (od stycznia 1960 do lutego 1971) i wiceprezesa Rady Ministrów (od lutego 1971 do marca 1972), następnie członka Rady Państwa i sekretarza KC PZPR.

najnowsze zdobycze techniki, literatura polityczna poświęcona teorii marksizmu – leninizmu i współczesnym zagadnieniom Polski i świata, literatura klasyczna – polska i obca. **Rewizja ta miała przynieść w efekcie nowy, bardziej racjonalny rozdział między wydawnictwami takich środków jak papier, moce poligraficzne i fundusze honoraryjne,**

– uporządkowanie produkcji wydawniczej dotychczas nieobjętej państwowym planem wydawniczym,

– wyeliminowanie tytułów marginesowych, mało cennych przyczynków, jak również tytułów wąsko specjalistycznych, dla których liczba odbiorców nie przekracza kilkudziesięciu lub kilkaset osób – za wyjątkiem prac dotyczących najnowszych osiągnięć światowej nauki i techniki. To posunięcie wymaga przejrzania całości tek wydawniczych i uruchomienia właściwej informacji o niedrukowanych pracach naukowych,

– usprawnienie kierowania i koordynowania całym obszarem gospodarki i kultury dotyczącym książki (ruch wydawniczy, przemysł poligraficzny, księgarstwo, eksport i import książek, biblioteki) oraz ujednoczenie systemu ekonomiczno-finansowego wydawnictw (problem unowocześnienia modelu przedsiębiorstwa wydawniczego).

Wymieniono tu tylko kilka problemów do rozwiązania zawartych w dokumencie przyjętym przez Biuro Polityczne jesienią 1970 r. Nikt nie oczekiwał, że w ciągu kilkunastu miesięcy będzie można uzyskać zasadniczą zmianę sytuacji na lepsze. Jednakże, fakt, że w tych węzłowych zagadnieniach nie posunięto się naprzód musi niepokoić. Niewątpliwie powodem tego są słabości kadrowe NZW, nieumiejętność właściwego zorganizowania pracy. Należy jednak również uwzględnić fakt, że ten słaby organizm napotyka w swej działalności na siłę tendencji partykularnych, które występują nie tylko w wydawnictwach podległych innym resortom, lecz również w grupie przedsiębiorstw podległych MKiS. NZW jest praktycznie bezsilny w stosunku do planów wydawniczych PWN, „Ossolineum” i innych wydawnictw. Ta bezsiła wynika zarówno z braku egzekutywy, jak też i z braku kompetencji merytorycznych. **Rewizji tek wydawniczych (produkcyjnej, redakcyjnej i umów), rewizji rozdziału środków, eliminacji wielu zbędnych tytułów itd. może się skutecznie podjąć tylko organ działający w majestacie najwyższych racji państwowych, organ mający w sprawach branży wydawniczej pełną egzekutywę w stosunku do wszystkich resortów, organizacji społeczno-politycznych itd.** wydaje się więc wskazane dokonanie gruntownej analizy, czy przyjęto najwłaściwsze rozwiązania organizacyjne w zakresie państwowego kierownictwa ruchem wydawniczym. To samo dotyczy metod i form tego kierownictwa.

Dotychczas dominują próby wyłapywania niepotrzebnych publikacji z planowanych 11 tys. tytułów rocznie oraz wytykania wydawcom nieudanych książek. Nie pociąga to jednak za sobą żadnych konsekwencji. Niezbędne byłoby przyjęcie metody merytorycznych ocen produkcji i tek redakcyjnych poszczególnych wydawnictw oraz elastyczne operowanie przydziałem papieru, mocy poligraficznych i funduszy honoraryjnych w zależności od wyników tej oceny. Wydawnictwom musi przestać się opłacać wydawanie pozycji

bezwartościowych i nie znajdujących czytelnika. Inaczej niewiele będą one sobie robiły z tego, że jakąś pozycję zdjęto z planu, lub, że zalega ona magazyny. Konieczne jest też podniesienie odpowiedzialności wydawnictw przy zawieraniu umów autorskich.

Osobną grupę problemów stanowi współpraca wydawnictw z poligrafią i księgarstwem, z przemysłem chemicznym i papierniczym, problemy eksportu i importu książki itd. Wymagałyby one specjalnego potraktowania.

II. Formy i metody politycznego kierownictwa ruchem wydawniczym przez aparat Komitetu Centralnego PZPR

Do 1957 r. istniał w KC względnie jednolity system kierowania sprawami ruchu wydawniczego (wydawnictwa, przemysł poligraficzny, upowszechnianie książki). Oprócz zainteresowań specjalistycznych poszczególnych wydziałów KC politycznie kierownictwo całokształtem spraw ogólnie wydawniczych, ogólnie poligraficznych i ogólnie księgarskich sprawował Wydział Propagandy, Prasy i Wydawnictw. Wydział ten dokonywał ocen planów wydawniczych, analizował polityczną celowość takiego a nie innego rozdziału papieru, środków finansowych, mocy poligraficznych, funduszy inwestycyjnych itd.

Na pracy pionu wydawnictw ciążyły jednak ujemne ogólne niedomagania i błędy w polityce partii, które miały miejsce do 1956 roku. Pion wydawnictw zbyt drobniawo i apodyktycznie ingerował w sprawy wydawnicze. Podejmowano arbitralne decyzje o niedopuszczaniu do druku wielu pozycji, dyrygowano i komenderowano wydawnictwami i księgarstwem, nie liczone się z ich opinią przy podejmowaniu decyzji nakładowych.

Po 1956 r. ukształtowała się nowa koncepcja politycznego kierowania ruchem wydawniczym, która z małymi zmianami trwa do dzisiaj. Posiadała ona niewątpliwe zalety. Główna z nich to ta, że poszczególnymi dziedzinami, grupami problemowo – tematycznymi wydawnictw książkowych zajmują się wyspecjalizowane wydziały KC. W ten sposób kontrola polityczna może być wnikliwsza i bardziej operatywna. W obecnym modelu coraz bardziej dominują jednak minusy. Giną w nim bowiem ogólne problemy ruchu wydawniczego jako takie. Nie wypracowano dotychczas jednolitej koncepcji oceny i programu rozwoju produkcji książek i broszur. Działalność wielu wydawnictw w ogóle umknęła z pola widzenia KC.

Stan faktyczny przedstawia się następująco:

– w gestii Wydziału Kultury znajdują się:

PIW, „Czytelnik”, Wyd[awnictwo] Literackie, PW „Iskry”, PW Muzyczne, Wyd[awnictwa] Artystyczne i Filmowe, „Arkady”. Oprócz tego Wydział Kultury nadzoruje całokształt spraw literatury pięknej, niezależnie od tego w jakich wydawnictwach jest ona produkowana. Wydział Kultury KC nadzoruje działalność Naczelnego Zarządu Wydawnictw. W ten też sposób spadają na niego te funkcje ogólnokoordynacyjne, które przyznano NZW na szczeblu państwowym. Trudno jest jednak powiedzieć, jaki jest stan rzeczy w tej sprawie, ponieważ Wydział Kultury nie konsultował swoich posunięć ani z Wydziałem Propagandy i Agitacji, ani z Biurem Prasy KC. Wydziałowi Kultury podlega formalnie Zjednoczenie Księgarstwa oraz Zjednoczenie Przemysłu

Poligraficznego. GUKPiW uzgadnia z Wydz[iałem] Kultury problemy dotyczące literatury pięknej.

– **w gestii b. Wydziału Propagandy i Agitacji KC znajdowały się:**

„Książka i Wiedza” P[aństwowe] W[ydawnictwo] „Wiedza Powszechna”, Wyd[awnictwo] „Sport i Turystyka”, pion książkowy wydawnictwa „Interpress”. Ponadto Wydział ten pełnił funkcje nadzorujące i koordynujące w stosunku do całej literatury społeczno-politycznej przeznaczonej dla potrzeb kształcenia ideowo-politycznego oraz działalności propagandowej, niezależnie od tego przez kogo jest ona wydawana. B. Wydział Propagandy i Agitacji współpracował z pionem literatury społeczno-politycznej w NZW, oraz sprawował kierownictwo polityczne nad działalnością „Domu Książki” w zakresie upowszechniania literatury społeczno-politycznej. Z prac Wydziału w tym zakresie można m.in. wymienić: dokonywanie ocen rocznych planów wydawniczych literatury społeczno-politycznej, patronat nad Dniami Książki „Człowiek – Świat – Polityka” oraz klubem książki o tej samej nazwie. Wydział Propagandy i Agitacji współpracował ze Zjednoczeniem Przemysłu Poligraficznego w sprawie druku dokumentów partyjnych, literatury dla szkolenia ideologicznego oraz publikacji aktualno-politycznych. Z tymże Wydziałem G[łównego] UKPPIW uzgadniał sprawy dotyczące lit. społeczno-politycznej.

– **w gestii b. Biura Prasy KC** znajdowało się: Biuro Wydawnicze „Ruch” oraz cała baza poligraficzna RSW „Prasa”, w której również produkuje się książki i broszury. B. Biuro Prasy sprawowało całościowy nadzór nad działalnością GUKPPIW. Biuro Prasy podlegało upowszechnienie wydawnictw za pośrednictwem sieci „Ruch”,

– **w gestii Wydziału Nauki i Oświaty KC znajduje się:** PWN „Ossolineum”, PZWS, PWSZ, „Nasza Księgarnia”,

– **Wydział Rolny KC** nadzoruje Państwowe Wydawnictwa Rolnicze i Leśne,

– **Wydział Administracyjny** – Wyd[awnictwo] Prawnicze oraz P[aństwowy] Z[akład] Wydawnictw Lekarskich,

– **Wydział Ekonomiczny: Państwowe Wydawnictwa Ekonomiczne,**

– **GZP WP: Wyd[awnictwo] MON.**

Tylko w Wydziale Kultury jest specjalny pracownik zajmujący się wydawnictwami. Podobnie było w Wydziale Propagandy i Agitacji, w którym jeden z pracowników zajmował się literaturą społeczno-polityczną i jej upowszechnieniem. W pozostałych wydziałach wydawnictwami zajmują się pracownicy mający również inne obowiązki.

Niewyjaśniona jest do końca sytuacja, kto faktycznie zajmuje się w KC takimi wydawnictwami jak: Wydawnictwo Komunikacji i Łączności, Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Instytut Wydawniczy PAX, Wyd[awnictwo] „Znak”, Wyd[awnictwo] Związkowe CRZZ, Zakład Wydawnictw CRS, Wydawnictwa Handlu Zagranicznego i kilka jeszcze innymi. Do odpowiedzialności za nadzór polityczny tych firm wydawniczych nie przyznaje się żaden Wydział KC.

Trudno sobie wyobrazić bardziej zagmatwany i zdeintegrowany model politycznego kierownictwa ruchem wydawniczym od tego, który istnieje w nas. **We wszystkich bratnich partiach istnieją pionierzy bądź sektory**

w wydziałach ideologicznych, które zajmują się całokształtem spraw ruchu wydawniczego.

Gdyby bliżej wniknąć w meritum nadzoru sprawowanego przez poszczególne wydziały KC nad podległymi im wydawnictwami, w metody i formy działania, obraz ten byłby jeszcze bardziej pesymistyczny.

W przeciągu ostatnich 10 lat tylko jeden raz udało się spowodować wspólne działanie Wydziału Kultury i Propagandy i Agitacji oraz Wydziału Nauki i Oświaty w sprawach ruchu wydawniczego. Miało to miejsce jesienią 1970 r. na wyraźne polecenie sekretariatu KC.

Poszczególne Wydziały KC kierują politycznie podległymi im wydawnictwami przy braku ogólnych zasad polityki wydawniczej. Nie uwzględniają one społecznie niezbędnej hierarchii potrzeb wydawniczych. Każdy stara się dla swych podopiecznych zdobyć najwięcej środków, najlepsze moce poligraficzne itd. Brak jednolitych kryteriów oceny produkcji wydawniczej odczuwa również często GUKPPIW.

Nikt na co dzień nie zajmuje się całokształtem problemów przemysłu poligraficznego w zakresie produkcji książek i broszur – przemysłu rozumianego nie tylko jako jedno zjednoczenie podległe MKiS, lecz jako sumę wszystkich 31 istniejących gestorów. Nie rozpatrywano również łącznie problemów upowszechnienia książki, ponieważ „Domem Książki” i „Ruchem” zajmowały się różne Wydziały. Prowadziło to do niesłusznych skrajności – bądź do izolowania „Domu Książki” od „Ruchu” bądź do koncepcji mechanicznego wchłonięcia „DK” przez „Ruch”.

Powołanie do życia Wydziału Propagandy, Prasy i Wydawnictw stwarza nadzieję na poprawę istniejącej sytuacji. Wyciągając wnioski z dotychczasowych dobrych i złych doświadczeń politycznego kierownictwa ruchem wydawniczym na szczelbu KC, proponuje się przyjęcie niżej podanych rozwiązań:

1. Poszczególne Wydziały KC i GZP WP zachowałyby merytoryczny nadzór nad podległymi im dotychczas wydawnictwami. Nadzór ten powinien dotyczyć treści wydawanych publikacji. Polegałby on na udzielaniu fachowych konsultacji w danej dziedzinie piśmiennictwa na inspirowaniu tytułów, których potrzebę widzi dany Wydział. Poszczególne Wydziały określiłyby w swoim zakresie metody śledzenia za inicjatywami i planami wydawniczymi. Nie musiałyby się one zajmować problemami ekonomicznymi i organizacyjno-technicznymi działalności wydawnictw.

2. Wydaje się, że Wydział Kultury KC powinien czuwać nad całokształtem problemów literatury pięknej i literaturoznawstwa. Do kompetencji Wydziału Kultury należałoby nadzorowanie działalności NZW w zakresie literatury pięknej oraz w sprawach, które wynikają z faktu, że NZW jest zjednoczeniem podległym resortowi Kultury u Sztuki.

3. Publikacjami PAX, z uwagi na ich zróżnicowany charakter (lit[eratura] społ[ecznie] polit[yczna] nauki społeczne, eseistyka, lit. piękna) powinien zajmować się Wydział Propagandy, Prasy i Wydawnictw. Sprawy wydawanej przez PAX literatury pięknej uzgadniano by z Wydziałem Kultury KC. Wydział Propagandy, Prasy i Wydawnictw zajmowałby się również działalnością wydawnictwa związkowego CRZZ. Konieczne jest zajęcie się przez Wydział Ekonomiczny tematyką publikacji Wyd[awnictw] Naukowo-Technicznych,

Wyd[awnictw] Komunikacji i Łączności, Zakładu Wyd[awnictw] C[entrali] R[olniczej] S[półdzielni], Wydawnictw Handlu Zagranicznego.

4. W celu ustalania jednolitych kryteriów polityki wydawniczej, syntetycznych ocen planów i dorobku wydawniczego, kontroli czy prawidłowo w generalnych proporcjach rozdzielone są takie środki jak: papier, limity poligraficzne, fundusze honoraryjne, etaty itd., wydaje się celowe powołanie stałej Komisji Wydawniczej KC. Komisja ta zajmowałaby się również oceną stanu przemysłu poligraficznego i upowszechnianiu książki. W skład komisji powinni wejść przedstawiciele zainteresowanych Wydziałów, którzy oprócz innych spraw zajmują się wydawnictwami. Sekretariat Komisji znajdowałby się w pionie Wydawniczym Wydziału Propagandy, Prasy i Wydawnictw.

Do stałych zadań Komisji należałoby dokonywanie politycznej oceny rocznych i perspektywicznych planów wydawniczych oraz syntetyczne oceny najważniejszych dziedzin piśmiennictwa.

5. Jest celowe, aby pion wydawnictw Wydziału Propagandy, Prasy i Wydawnictw przejął całokształt spraw przemysłu poligraficznego i upowszechnianie książki (Zjednoczenie Księgarstwa „Ruch”).

6. Proponuje się następującą strukturę organizacyjną pionu wydawnictw Wydziału Propagandy, Prasy i Wydawnictw KC.

Sektor Programowania Wydawniczego

Do jego zadań należałoby:

- systematyczna analiza zgłaszanych inicjatyw wydawniczych, utrzymywanie stałej łączności z zainteresowanymi wydziałami w tej sprawie,
- opracowywanie rocznych ocen planu wydawniczego oraz syntetycznych ocen poszczególnych dziedzin piśmiennictwa,
- współpraca z Departamentem Publikacji Nieperiodycznych G[łównego] U[rzędu] K[ontroli] P[rasy] P[ublikacji] i W[idowisk],
- merytoryczny nadzór nad sprawami literatury społeczno politycznej,
- kontrola politycznej celowości proponowanego przez organ państwowy rozdziału środków na produkcję książek,
- współpraca z NZW w zakresie planowania wydawniczego, inicjatyw edytorskich, modelu przedsiębiorstwa wydawniczego, rewizji profili wydawniczych itd.

- problematyka kadr w ruchu wydawniczym,
- prowadzenie sekretariatu stałej Komisji Wydawniczej KC.

Sektor ds. Produkcji i upowszechnienia książek

Do jego zadań m.in. należałoby:

- polityczny nadzór nad realizacją programu rekonstrukcji przemysłu poligraficznego, udział w pracach nad utworzeniem racjonalnej struktury branży poligraficznej,
- śledzenie, czy organa państwowe kierujące przemysłem poligraficznym właściwie zabezpieczają realizację priorytetowych zadań ruchu wydawniczego,
- nadzorowanie realizacji polityki partii w sprawach rozbudowy przemysłu papierniczego, chemizacji poligrafii i gospodarki papierem,
- polityczny nadzór nad działalnością księgarstwa i „Ruchu”,
- ustalanie politycznych zadań i kierunków upowszechniania książki, określenie priorytetów w tym zakresie.

Podziału pionu wydawnictw na dwa sektory nie należałoby traktować w sposób sztywny. Byłby to po prostu zespół ekspertów zdolnych podejmować analizy głównych problemów ruchu wydawniczego i właściwie ukierunkowywać go politycznie.

Jeśli chodzi o ustalenie głównych problemów do planu pracy pion wydawnictw Wydziału Propagandy, Prasy i Wydawnictw to jestem gotowy przedstawić swe propozycje w oddzielnej notatce.

/-/ R[yszard] Paciorkowski⁴⁸

AAN, KC PZPR, Wydział. Propagandy, Prasy i Wydawnictw, sygn. XXXII/9

VIII.

1974 czerwiec 11. Uchwała Biura Politycznego KC PZPR w sprawie roli i zadań ruchu wydawniczego

W okresie 30 lat władzy ludowej, w rezultacie wysiłku całego narodu pod przewodnictwem PPR i PZPR, Polska przekształciła się w kraj uprzemysłowiony o wysokiej dynamice rozwoju społeczno-gospodarczego. Dokonana została socjalistyczna demokratyzacja i unowocześnienie systemu oświaty. Kultura polska stała się kulturą socjalistyczną. Jej wartości są dostępne dla całego społeczeństwa.

W tych historycznych przeobrażeniach naszego kraju ogromną rolę odegrał ruch wydawniczy i upowszechnienie czytelnictwa.

Powszechność dostępu ludzi pracy do książek, do zawartych w nich wartości politycznych, ideowo-moranych, artystycznych i naukowo-edukacyjnych, stanowi jedno z podstawowych osiągnięć socjalistycznej rewolucji kulturalnej. Zrealizowaliśmy w Polsce Ludowej założenia, które w tej dziedzinie zapowiadał program Polskiej Partii Robotniczej i Manifest PKWN. Książka umożliwiła ludziom pracy przyswojenie najcenniejszych skarbów kultury polskiej i światowej, obcowanie z wielkim dziedzictwem literatury klasycznej, z wartościami współczesnej literatury pięknej, społeczno-politycznej, naukowej i informacyjno-popularyzatorskiej. Wszystko, co piękne, postępowe i rewolucyjne w dziejach ludzkości, a szczególnie tradycje ruchów społeczno-narodowowyzwoleńczych i ruchu robotniczego, stało się integralnym składnikiem polskiej kultury socjalistycznej, czynnikiem zbliżenia do dorobku i kultury Związku Radzieckiego i wszystkich bratnich krajów socjalistycznych.

W naszym kraju pomyślnie realizujemy leninowską zasadę niezbędności przyswojenia sobie przez budowniczych socjalizmu całego postępowego dorobku myśli ludzkiej. W ciągu 5 wieków wydano w Polsce pół miliona tytułów różnych publikacji. Połowa z nich ukazała się w Polsce Ludowej. Powiększane w ostatnich latach środki na poligrafię i przemysł celulozowo-papierniczy pozwolą w najbliższej pięciolatce realizować zadania inwestycyjne w przyspieszonym tempie. Sytuacja materialna i warunki pracy pracowników wydawnictw, poligrafii i księgarstwa ulegają stałej poprawie.

⁴⁸ Ryszard Paciorkowski – w 1972 r. piastował stanowisko naczelnego dyrektora w Naczelnym Zarządzie Wydawnictw.

Rozbudowa i modernizacja przemysłu poligraficznego we wszystkich najważniejszych ośrodkach kraju, w połączeniu z rzetelną postawą zawodową pracowników wydawnictw, poligrafii i księgarstwa, umożliwiły wyprodukowanie w 1973 r. 148 mln egz. książek i broszur. Zgodnie z uchwałami VI Zjazdu przewidujemy stopniowe osiągnięcie potrojenia czytelnictwa i zwielokrotnienie informacji popularnej oraz naukowo-technicznej. W 1980 r. powinniśmy wyprodukować około 270 mln egz. książek i broszur.

Wydawnictwa w zasadzie dobrze spełniają swe zadania nakreślone przez partię. Powinny one w nadchodzących latach służyć swą produkcją dynamicznej realizacji programu rozwoju Polski Ludowej z jeszcze większą efektywnością.

I.

Podstawowym naszym celem jest dobro człowieka, zaspokojenie jego potrzeb materialnych i duchowych, wszechstronny rozwój jego osobowości, kształtowanie warunków dla twórczego zaangażowania w zakresie działalności produkcyjnej, społecznej, politycznej i kulturalnej.

W urzeczywistnianiu tego celu ważną rolę do spełnienia ma ruch wydawniczy. Razem z rozwojem wielu innych masowych środków przekazu wzrasta rola książki w podnoszeniu poziomu kultury ogólnej społeczeństwa, w upowszechnianiu ideologii marksizmu – leninizmu i polityki partii, w walce ideologicznej socjalizmu z kapitalizmem, w umacnianiu socjalistycznego patriotyzmu i internacjonalizmu, w poszerzaniu horyzontów i śmiałości myślenia, niezbędnych dla dalszego postępu społeczno-gospodarczego, kulturalnego, naukowego, technicznego i organizacyjnego.

Działalność wydawnicza – jako ważny czynnik rozwoju kultury – ma duże znaczenie ideologiczno-polityczne. W programach wydawniczych preferować należy dzieła o wybitnych wartościach ideowo - wychowawczych, naukowych, artystycznych, wpływających na rozszerzenie aktywności społeczeństwa w budowie socjalistycznego ustroju, wzbogacających ludzką osobowość, rozwijających wrażliwość na dobro i piękno. Dla takich dzieł ruch wydawniczy powinien stwarzać warunki sprzyjające jak najszerszemu upowszechnianiu przez masowe, tańsze wydania. W polityce wydawniczej należy uwzględnić w niezbędnym zakresie również pozycje o uniwersalnej wymowie humanistycznej oraz wysokich walorach artystycznych i poznawczych, powstałe poza sferą socjalistycznego zaangażowania ideologicznego.

Wydawanie tych utworów powinno być odpowiednio regulowane przez nakłady i system rozpowszechniania w zależności od charakteru danej książki. Należy też zaopatrywać takie wydawnictwa w krytyczne komentarze. Jednocześnie trzeba konsekwentnie eliminować pozycje bezwartościowe naukowo, artystycznie i społecznie. Państwo i ruch wydawniczy mają prawo i obowiązek niedopuszczania do publikacji książek służących ideologii i propagandzie antysocjalistycznej, zawierających treści antynarodowe, wymierzone w międzynarodowe interesy Polski, a także pozycje antyhumanistycznych, niezgodnych z ogólnoludzkimi zasadami współżycia.

Stosując w polityce wydawniczej partyjne zasady preferencji i interwencji, ruch wydawniczy powinien zwrócić szczególną uwagę na:

1. Rozwijanie inicjatywy wydawniczej w dziedzinie literatury upowszechniającej podstawy marksizmu – leninizmu i politykę naszej partii, krzewiącej idee internacjonalizmu i socjalistycznego patriotyzmu. Chodzi o zapoznawanie społeczeństwa z rewolucyjnymi tradycjami naszego narodu, historią klasy robotniczej i jej rewolucyjnej awangardy oraz ze współczesnymi zagadnieniami działalności partii. Jednym z najważniejszych zadań ruchu wydawniczego jest ukazywanie internacjonalistycznej współpracy Polski Ludowej ze Związkiem Radzieckim i innymi krajami wspólnoty socjalistycznej oraz naszej więzi z postępowymi ruchami całego świata.

2. Zwiększenie inicjatywy wydawnictw w pobudzaniu twórczości literackiej o wysokich walorach ideowych i artystycznych. Wydawnictwa – obok innych komórek resortu kultury, ZLP itp. – powinny zachęcać twórców do podejmowania tematyki związanej z postępowym i rewolucyjnym nurtem w naszych dziejach, do szerszego ukazywania problemów współczesności, tak aby wszystkie rodzaje literatury pięknej towarzyszyły ludziom pracy w ich życiu i pomagały kształtować i upowszechniać socjalistyczne wzorce osobowe i postawy moralne.

3. Pogłębienie współpracy wydawnictw z ośrodkami naukowymi, tak aby literatura naukowa, szczególnie o charakterze społeczno-politycznym, podejmowała węzłowe problemy budownictwa socjalistycznego i skutecznie wspomagała partię w działalności ideologicznej. Wydawnictwa powinny lepiej niż dotąd zaspokajać zapotrzebowanie społeczne na prace poddające pogłębionej analizie i krytyce marksistowskiej burżuazyjne oraz rewizjonistyczne koncepcje ideologiczno-polityczne. Potrzebne jest znaczne wzbogacenie literatury służącej eliminacji z naszego życia społecznego mentalności i postaw obcych socjalistycznym ideałom.

4. Zwiększenie udziału wydawnictw w edukacji ekonomicznej społeczeństwa. W programach wydawniczych należy przeznaczyć więcej miejsca publikacjom upowszechniającym zasady racjonalnego i nowoczesnego zarządzania i organizacji pracy, a także propagującym prawa rozwoju socjalistycznej gospodarki i zasady tworzenia oraz podziału dochodu narodowego.

5. Dostosowanie programów wydawniczych do potrzeb przeprowadzonej reformy szkolnictwa i całego programu edukacji narodowej. Publikacje dla dzieci i młodzieży powinny lepiej wspomagać proces dydaktyczny i wychowawczy w szkołach wszystkich typów i stopni. Wydawane książki z tej dziedziny powinny wpływać skuteczniej na ideowe ukształtowanie młodego pokolenia, w kierunku jego wszechstronnego rozwoju, m.in. w formie nieustannego kształcenia, łączenia wysokich kwalifikacji zawodowych z wysoką kulturą polityczną i humanistyczną oraz z socjalistycznymi postawami etycznymi.

6. Dążenie do pełnego zaspokojenia zapotrzebowania społecznego na podręczniki, kompendia i encyklopedie, literaturę piękną, społeczno-polityczną i naukowo-techniczną. Najwartościowszym pozycjom ze wszystkich dziedzin piśmiennictwa należy zapewnić stałą obecność na rynku księgarskim. Szersze dotarcie z książką do środowiska robotniczego i wiejskiego, między

innymi przez stworzenie nowego typu edycji masowych taniej książki, wydawanej w seriach wydawniczych, uznać należy za zadanie szczególnej wagi.

7. Zapewnienie lepszego kontaktu z dorobkiem światowej nauki, kultury i sztuki. Wymaga to rozwijania inicjatywy i sprawności działania wydawnictw w dziedzinie przekładów. Dotyczy to zwłaszcza literatury naukowo-technicznej. Niezbędne jest również przyswajanie czytelnikowi polskiemu wszystkich najwartościowszych ideowo i artystycznie książek z literatury obcej.

8. Rozwinięcie ekspansji książki polskiej za granicą – zarówno przez eksport książek w języku polskim, zwłaszcza do ośrodków polonijnych, jak i przez wzrost sprzedaży praw autorskich, przez rozwój różnych form koprodukcji, a także przez wydawanie w kraju i eksport książek wybitnych polskich autorów w przekładzie na języki obce.

9. Rozwój i szerokie stosowanie marksistowskiej krytyki naukowej i literackiej przy rekomendacji dzieł do druku oraz w publicystyce i recenzjach, które powinny kształtować aktywnie profil ideowy, tematyczny i formalny poszczególnych dziedzin piśmiennictwa, zgodnie z polityką partii i potrzebami czytelników.

10. Realizacja wszystkich wymienionych zadań wymaga podniesienia na wyższy poziom działalności edytorskiej w zakresie treści i formy wydawanych książek. Konieczne jest zwiększenie odpowiedzialności kadry kierowniczej i redakcyjnej wydawnictw oraz recenzentów i członków zespołów konsultacyjnych w procesie rekomendowania pozycji do wydania i przy podejmowaniu decyzji o włączeniu ich do planów wydawniczych. Należy ściślej realizować zasadę konsekwentnego niedopuszczania do druku prac nie zasługujących na publikację.

II.

Potrzeby społeczno-gospodarczego rozwoju kraju, nowego programu edukacji narodowej i systemu oświaty oraz związane z tym zadania socjalistycznego wychowania społeczeństwa wyznaczają konieczność optymalnego rozwijania ruchu wydawniczego. Biuro Polityczne KC zobowiązuje rząd do opracowania i przedstawienia w odpowiednim czasie kompleksowego, perspektywicznego programu rozwoju ruchu wydawniczego, poligrafii i księgarstwa.

Program ten powinien uwzględniać następujące przesłanki:

1. Stworzenie warunków dla pełnego zaspokojenia rosnących i ciągle – dzięki polityce kulturalnej partii – rozwijanych potrzeb czytelniczych i rynku książki w okresie budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego. W 1980 r. powinien zostać osiągnięty wskaźnik produkcji wydawniczej, wynoszący około 8 książek rocznie na jednego mieszkańca.

2. Wymaga to rozwijania bazy poligraficznej, a w szczególności dopilnowania i pobudzenia inicjatywy i aktywności społeczno-produkcyjnej załóg w celu terminowego wykonania założonych w planach społeczno-gospodarczego rozwoju kraju nowych inwestycji poligraficznych oraz znacznego polepszenia zaopatrzenia w papier. Planowane na ten cel nakłady w latach 1976-1980 powinny umożliwić realizację nowych zadań inwestycyjnych

w poligrafii i przemyśle celulozowo-papierniczym, budowę nowych zakładów, rozbudowę i modernizację drukarni dziełowych, zakładów zaplecza technicznego, budowę regionalnych magazynów papieru i książek, zakup kompletnej technologii produkcji książki masowej oraz tzw. małej poligrafii.

3. Realizacji programu rozwoju ruchu wydawniczego towarzyszyć powinien rozwój i modernizacja księgarń oraz systemu sprzedaży książek. W tym celu min. należy opracować normy przestrzennego rozmieszczenia księgarń i bibliotek, które winny stać się podstawą kształtowania planów urbanistycznych rozbudowy miast, osiedli i wsi. Społecznie uzasadniony jest rozwój sieci księgarskiej we wszystkich gminach, przy czym jej powstawanie włączyć należy m.in. do planów budowy ośrodków handlowo-usługowych gminnych spółdzielni.

Konieczny jest wzrost aktywności wydawnictw i systemu księgarskiego w dziedzinie analizy rynku czytelniczego oraz w zakresie kształtowania społecznego zapotrzebowania na książki o wysokich wartościach ideowych, poznawczych i artystycznych. Chodzi tu m.in. głównie o rozwijanie reklamy i propagandy książki oraz o współpracę z masowymi środkami przekazu i czasopismami społeczno-kulturalnymi w zakresie właściwej polityki recenzyjnej i omawiania publikacji.

4. Należy zapewnić bezwzględny priorytet produkcji wydawniczej niezbędnej do realizacji reformy systemu edukacji narodowej. W pilnym trybie podjąć trzeba działania na rzecz podniesienia poziomu merytorycznego i edytorskiego oraz terminowości wydawania, w zaspokajających potrzeby nakładach, podręczników szkolnych i akademickich. Należy przygotować projekt nowych rozwiązań w zakresie dystrybucji podręczników szkolnych.

5. Niezbędne jest szersze kontynuowanie oraz doskonalenie form mecenatu państwa w dziedzinie twórczości naukowej, popularyzatorskiej i literackiej. Na wydawnictwie głównie spoczywa odpowiedzialność za wydawane pozycje, za właściwe wykorzystanie dotacji resortowych na dofinansowanie programów wydawania książek i serii ekonomicznie deficytowych. System dotowania wydawnictw deficytowych przez zainteresowane resorty, instytucje i organizacje wymaga stałego doskonalenia.

6. Znacznemu usprawnieniu i unowocześnieniu powinien ulec system organizacji wewnętrznej przedsiębiorstwa wydawniczego oraz jego współpracy z przedsiębiorstwami poligrafii i handlu książką. Pilnym zadaniem staje się znaczne skrócenie cyklu wydawniczego. Istotny postęp powinien nastąpić w zakresie troski o warunki pracy, opiekę socjalną i wypoczynek pracowników książki.

7. Warunkiem podniesienia na wyższy poziom pracy ruchu wydawniczego jest powołanie do życia stałego systemu kształcenia w szkolnictwie wyższym i średnim wysoko kwalifikowanych pod względem ideowo-politycznym i zawodowym kadr wydawniczych, poligraficznych i księgarskich. Ważnym zadaniem jest również stałe dokształcanie i doskonalenie kadr. Odpowiednia polityka kadrowa, płacowa i socjalna zapewnić powinna stały dopływ do ruchu wydawniczego najzdolniejszych, ideowo związanych z partią absolwentów uczelni i pracowników frontu ideologicznego.

Należy zapewnić jednolite kierownictwo państwowe realizacją przyjętego programu polityki wydawniczej. Niezależnie bowiem od specyfiki poszczególnych wydawnictw, ruch wydawniczy posiada wspólne zadania i problemy do rozwiązania. Wobec istniejących trudności papierowych i poligraficznych konieczne jest jednolite, centralne dysponowanie tymi środkami.

III.

1. Kierownictwa wydawnictw i redakcji, a także ich kolegia odpowiedzialne są za ideowo-polityczny i wychowawczy profil programu wydawniczego i poszczególnych pozycji, za wysoką jakość merytoryczną i edytorską książek, za dobór recenzentów i pracę z nimi, za odpowiednie przygotowanie ideologiczno-teoretyczne i fachowe pracowników i współpracowników. Dyrektorzy wydawnictw są zobowiązani do współpracy i konsultowania kierunkowych programów wydawniczych z odpowiednimi wydziałami KC czy KW, z resortami, organizacjami społecznymi itp., oraz odpowiadają za tytułowe i wartościowe wykonanie planów wydawniczych, realizowanych zgodnie z ustalonymi preferencjami ideowo-politycznymi i społecznymi oraz potrzebami rynku czytelniczego.

Kierownictwa i zespoły redakcyjne wydawnictw powinny szczególnie rozszerzyć współpracę ze środowiskami twórczymi i działalność inspirującą wśród pisarzy, naukowców, publicystów w celu pozyskiwania ich piór dla twórczego podejmowania i rozwijania najważniejszych tematów i problemów budownictwa socjalistycznego, z zakresu teorii i praktyki marksizmu – leninizmu, zagadnień społeczno-ekonomicznych, w celu ukazania w literaturze i sztuce przemian życia i ludzi, rozwinięcia pryncypialnej polemiki ideowo-światopoglądowej, krytyki teorii burżuazyjnych i negatywnych zjawisk naszego życia. Socjalistycznemu wydawcy obce powinno być bierne oczekiwanie na teksty, które zaproponują sami autorzy i kształtowanie w ten sposób programu wydawniczego.

2. Instancje partyjne – Komitet Centralny i komitety wojewódzkie – określają ideowo-polityczne wytyczne do programu działalności wydawniczej, oceniają wartość książek i jakość pracy zespołów wydawniczych oraz skupionych wokół nich recenzentów i konsultantów, jak również wykazują stałą troskę o właściwą, dobrą atmosferę w środowiskach wydawców, o stosowanie przez nich pryncypialnych kryteriów ideowych w doborze i upowszechnianiu publikacji książkowych. Problematyka ta powinna być przedmiotem konsultacji i wymaga opracowania kierunkowych decyzji w Zespole ds. Wydawnictw KC PZPR.

Instancje partyjne powinny otoczyć szczególną opieką podstawowe organizacje partyjne w wydawnictwach i ich kadre kierowniczą, zapewnić im stałą informację polityczną i konsultacje przy podejmowaniu decyzji wydawniczych. Podstawowa organizacja partyjna powinna poczuwać się do współodpowiedzialności za stan ideowy pracowników wydawnictwa, za właściwą ideowo-polityczną współpracę wydawców ze środowiskami twórczymi pisarzy, publicystów i naukowców. Program działania podstawowych organizacji partyjnych obejmuje wszystkie podstawowe problemy związane z dobrym funkcjonowaniem i rozwojem ich wydawnictw. Problemy te

powinny być omawiane m.in. na okresowych zebraniach partyjnych POP przy wydawnictwach i wielkich zakładach poligraficznych.

3. Za właściwą politykę kadrową w ruchu wydawniczym odpowiedzialne są instancje partyjne i kierownictwa wydawnictw. Dyrektorzy, redaktorzy naczelni i zastępcy dyrektorów wydawnictw są powoływani i zwalniani z obowiązków na wniosek odpowiednich resortów za wiedzą i zgodą instancji partyjnych (KC, KW),

Główną kierunkową wytyczną działalności wydawnictw jest ukształtowany przez partię program rozwoju kultury, nauki i edukacji narodowej, w którego ramach ruch wydawniczy zajmuje jedno z głównych miejsc, odpowiednio do rosnącej roli społecznej książki.

Biuro Polityczne KC PZPR

AAN, KC PZPR Wydział Kultury II, sygn. tymcz. 915 (923/44)

IX.

1980 październik 15. Skrócona wersja referatu przewodniczącego Zarządu Głównego Stowarzyszenia Księgarzy Polskich⁴⁹ Tadeusza Hussaka⁵⁰ wygłoszonego na rozszerzonym plenum ZG SKP oraz tekst przyjętej uchwały

W kraju rozpoczął się wielki proces odnowy życia społecznego i gospodarczego. Jego początkiem stały się dokumenty podpisane pomiędzy Międzyzakładowymi Komitetami Strajkowymi a Komisjami Rządowymi w Gdańsku, Szczecinie i Jastrzębiu. Dokumenty te, przyjęte zarówno przez klasę robotniczą kraju jak i władze polityczne i administracyjne, stały się podstawą do działań rządu, administracji gospodarczej i organizacji społecznych. Znalazły swoje odbicie w dokumentach i programach centralnych władz politycznych, Sejmu i rządu PRL.

Jesteśmy więc na początku nowej drogi życia kraju, na początku ogromnego procesu przywracania właściwych stosunków między władzą a obywatelem, między pracodawcą a pracownikiem, między informującym a informowanym.

Wydarzenia sierpniowe odsłoniły równocześnie to, co odczuwaliśmy w ostatnich latach coraz wyraźniej – regres w kulturze i oświacie, zubożenie życia duchowego naszego narodu. Nam pracownikom resortu kultury i sztuki dawało się to szczególnie we znaki. W ostatnich latach w kulturze na wielu odcinkach obserwowaliśmy zastój, mimo licznych spektakularnych posunięć. W szczególności za tragiczną wręcz można uznać sytuację w dziedzinie książki. Na przestrzeni szeregu lat szczyliciliśmy się tym, że książka stała się nieodzownym elementem upowszechniania kultury w naszym kraju, że przy realizacji hasła „Polska krajem ludzi uczących się” realizowaliśmy również hasło „Polska

⁴⁹ Zob. wstęp do tego rozdziału.

⁵⁰ Tadeusz Hussak (ur. 1919) – działacz społeczny, w 1949 r. rozpoczął pracę w Spółdzielni Wydawniczo-Oświatowej „Czytelnik”, od 1950 w dyrekcji „Domu Książki”; delegat na I Zjazd Stowarzyszenia Księgarzy Polskich 23-25 listopada 1956. Przez 31 lat przewodniczący SKP.

krajem ludzi czytających". Niestety potrzeby czytelnicze zaczęły zdecydowanie wyprzedzać możliwości ich zaspokajania.

Jeszcze rok 1974 był wielką nadzieją i w dokumentach dotyczących rozwoju wydawnictwa i księgarstwa zapowiadał nadrobienie zaległości jakie już wtedy były dla wszystkich oczywiste. Od tego czasu jednak rozpoczął się proces zahamowania produkcji wydawniczej i dalszy regres w zaspokajaniu potrzeb czytelniczych. Zbiegło się to w czasie z przystąpieniem do pracy wykształconego wyżu demograficznego, który coraz śmieiej chciał sięgać po książkę. Rozpoczęła się swego rodzaju gimnastyka – co roku na początku oficjalne czynniki zapowiadały, że produkcja roku bieżącego utrzyma się na poziomie roku ubiegłego lub nawet wzrośnie. Pod koniec roku nikt jednak tych wzrostów nie odczuwał, a trudności były coraz większe. Specjaliści od statystyki dokonywali cudów wykazując, że książek jest dużo, że jest coraz lepiej. Głoszenie zresztą hasła, że jest dobrze, że mamy ogromne osiągnięcia, było główną tezą specjalistów od „propagandy sukcesu”. Mnożyły się narady aktywu centralnego, nowe pomysły wydawnicze, powoływano nowe rady, ale książek od tego nie przybywało. Jednym z największych niewypałów ostatniego okresu była seria „Książka dla każdego”, która zmarła już w momencie narodzin. Przyczyną główną był oczywiście fakt, że wydawcy nie otrzymali przeznaczonego na ten cel papieru.

Sprawa papieru na cele wydawnicze została podniesiona do rzędu trudności nie do pokonania przez naszą gospodarkę i politykę kulturalną. Reszty dokonywała cenzura, wyeliminowanie ze wznowień książek wielu wybitnych twórców, zubożenie i dewastacja przemysłu poligraficznego, w którym obok środków na zakup części zamiennych zabrakło farb, kleju i innych materiałów.

W ten sposób w niedomaganiu jednego przecież tylko odcinka działalności produkcyjnej odbiło się jak w lustrze wykrzywienie całej naszej gospodarki oraz brak rozsądnego, ekonomicznego i długofalowego myślenia. Nie przewidziano w swoim czasie prawidłowego rozwoju krajowej produkcji papierniczej, zaniedbano przemysł terenowy i chemiczny, dostarczający drukarniom niezbędne surowce. Nowe inwestycje w przemyśle papierniczym były nieprzyzwoicie opóźniane i przesuwane. Przy ogromnych, idących w setki milionów dolarów wydatkach, na jakże często nieprzydatne maszyny, zabrakło kilkunastu milionów złotych dewizowych na części zapasowe do maszyn poligraficznych. Zabrakło też niewielkiej przecież w stosunku do zadłużenia kraju kwoty na systematyczny import papieru na cele wydawnicze.

A równocześnie gospodarka papierem w kraju była i jest dla wielu niezrozumiała. Na wydawnictwa książkowe przeznaczona jest tylko ok. 5% zużywanego w kraju papieru, na prasę i czasopisma 10-11%. Obiecywano nam, że podjęte zostaną radykalne posunięcia zmierzające do oszczędności papieru w innych działaniach gospodarki narodowej, a w szczególności w administracji, w systemie sprawozdawczości i zarządzania. Obiecano, że Minister Kultury i Sztuki będzie jedynym gestorem papieru i że on będzie dysponował wygospodarowanymi rezerwami. Jak dotychczas nic z tego jednak nie wyszło.

Ogłoszone w pierwszych dniach lipca przez Główny Urząd Statystyczny dane o wynikach pierwszego półrocza w gospodarce narodowej mówiły

o wielu sukcesach, w tym także o wzroście produkcji książek. My jednak już przed wydarzeniami sierpniowymi i przed zmianą kierownictwa GUS-u za publikowanie fałszujących prawdziwy obraz danych wiedzieliśmy, że plan produkcji wydawniczej na rok bieżący jest nierealny i będzie w poważnym procencie niewykonany.

Zalecano nam nieraz, byśmy dyskutowali w gronie wydawców, drukarzy, księgarzy, jak poprawić sytuację. Były to jednak dyskusje dające niewielkie rezultaty, jako że dochodziliśmy zawsze do końcowego wniosku, iż główne przyczyny istniejącego stanu rzeczy leżą poza zasięgiem naszych możliwości.

Nie można się dziwić, że w takiej sytuacji rozpoczął się proces stopniowej demoralizacji poszczególnych środowisk i całego społeczeństwa w tej dziedzinie.

Drukarz, który nie wiedział, kiedy otrzyma papier, ile go otrzyma i jakiej on będzie jakości, który musi drukować takimi farbami, jakie są pod ręką, a po wydrukowaniu czeka miesiącami na klej do oprawy, nie mógł się należycie wywiązać ze swoich obowiązków jakościowych i terminowych. Czuł się zwolniony z tego obowiązku.

Wydawca, zmagający się z ciągłymi trudnościami poligraficznymi, przestawał wywiązywać się z obowiązków wobec księgarstwa, lekceważył zasady rzetelnej i prawdziwej informacji, ratując się wobec władz i opinii publicznej często zwalaniem win na księgarzy lub pokazywaniem sygnałnego egzemplarza w telewizji, podczas gdy książka nierzadki jeszcze kilka miesięcy oczekiwała na oprawę w drukarni. Potęgowało to jeszcze bardziej napór społeczeństwa na księgarnie, stawiało księgarza w szczególnie trudnej sytuacji.

Księgarstwo również nie było wolne od kłopotów. Braki w zatrudnieniu, trudności magazynowe, ostry deficyt transportu, brak rzetelnej informacji – wszystko to nie ułatwiało życia księgarzy. Nie przynosiły rezultatów wielokrotnie zgłaszane postulaty wznowień książek poszukiwanych i niezbędnych na rynku. Nie wzruszały nikogo uchwały, memoriały podejmowane przez zjazdy i plenarne posiedzenia księgarzy, bibliotekarzy czy wydawców. Rozpiętość pomiędzy produkcją a niezaspokojonym popytem zwiększała się coraz bardziej. Sytuację pogarszał fakt, że przy ostrym niedoborze książek poszukiwanych i wartościowych produkcja literatury trzecio i czwartorzędnej wcale nie malała.

W rezultacie zrodziło się zjawisko czarnego rynku książki, a społeczeństwo w licznych atakach na księgarzy (w związku z niemożnością zaspokojenia potrzeb czytelniczych) coraz częściej zwracało uwagę na to, że księgarnie są pełne, a poszukiwanych książek brak.

Szczególnie ostry, wręcz katastrofalny regres trwa od kilku lat w dziedzinie literatury dziecięcej i młodzieżowej, w dziedzinie klasyki polskiej, lektur szkolnych i wszelkiego rodzaju poradników oraz encyklopedii. Nie trzeba chyba uzasadniać, jak olbrzymie spustoszenie w systemie wychowania dzieci i młodzieży w systemie oświaty narodowej i narodowej kultury uczyniły te rażące braki. Na dobrą sprawę ciężko było uwierzyć, że trudności w zakupie pewnych niewielkich przecież ilości papieru z importu były silniejsze niż potrzeby prawidłowego rozwoju kultury i oświaty w naszym kraju. Wydaje się po prostu, że raz jeszcze zaciążyło tu traktowanie kultury jako dziedziny drugorzędnej

i deficytowej, którą trzeba utrzymywać, która nie daje korzyści takich, jakie daje lub może dawać przemysł. Zwyciężył prymat produkcji, prymat przemysłu nad potrzebami duchowymi społeczeństwa.

Stowarzyszenie nasze wielokrotnie podejmowało w swoich wystąpieniach sprawy produkcji wydawniczej i trudności z jakimi boryka się księgarstwo. Świadczą o tym dokumenty naszych zjazdów i plenarnych posiedzeń. Coraz rzadziej jednak postulaty nasze przyjmowane jako rzeczowe i rzetelne uwagi fachowców obserwujących zjawiska zachodzące na rynku księgarskim.

Uważaliśmy i uważamy, że środowisko księgarskie osiągnięciami minionego trzydziestolecia w pełni potwierdziło, że stanowi ważne ogniwo w systemie upowszechniania kultury. Społeczności księgarskiej zawsze były bliskie sprawy kraju i współobywateli. Dlatego też nieobojętne jej były wydarzenia sierpniowe. Odnosząc się z szacunkiem i sympatią do postawy załóg robotniczych, księgarze określili siłą rzeczy swój obywatelski stosunek do tych wszystkich zjawisk, które wywołały falę goryczy i niezadowolenia społecznego. Działacze naszej organizacji wzięli aktywny udział w dyskusjach nad uzdrowieniem sytuacji ruchu związkowego, w przygotowaniach projektów poprawy warunków płacowych księgarzy. Jako społeczna organizacja środowiska księgarskiego byliśmy zawsze za tym, by praca księgarza oceniana była nie tylko i nie wyłącznie w kryteriach działalności handlowej, ale i w kontekście jego zadań i działalności w systemie kultury.

Uważamy się za organizację twórczą środowiska księgarskiego, organizację, której zadaniem głównym jest twórcze przeobrażanie i doskonalenie pracy księgarskiej. Jako organizacja ludzi świadomych swoich zadań i obowiązków w dziedzinie kultury uważamy, że procesowi odnowy gospodarczej i społecznej musi towarzyszyć proces odnowy kulturalnej. Dlatego też, nie rezygnując z partnerskich dyskusji z resortem kultury, pragniemy aktywnie włączyć się w poczynania stowarzyszeń twórczych i naukowych, które na wrześniowym spotkaniu w siedzibie ZLP w Warszawie, również i z naszym udziałem, wyłoniły Komitet Porozumiewawczy Stowarzyszeń Twórczych i Naukowych. Komitet przystąpił do opracowania odpowiednich postulatów do władz państwowych w sprawie cenzury oraz innych zjawisk, które złożyły się na regres w kulturze. Uważamy, że w dyskusji nad nowym, zdrowym modelem kultury polskiej nie może zabraknąć głosu księgarzy polskich, uważamy, że zobowiązują nas do tego oczekiwania całego społeczeństwa.

Za szczególnie ważną sprawę uważamy potrzebę wypowiedzenia się w sprawach wyjątkowo trudnej sytuacji książki polskiej. Praca w księgarni to bezpośredni kontakt z ogromną rzeszą odbiorców, kontakt ze społeczeństwem. Mamy prawo uważać się w tym zakresie za ekspertów i doradców wydawców, resortu i władz księgarskich. Uważamy, że Stowarzyszenie jako organizacja społeczna środowiska reprezentuje zbiorową myśl i zbiorowe doświadczenie, które mogą być wykorzystane lepiej, niż to miało miejsce dotychczas.

Za sprawę niezmiernie ważną uważamy podjęcie nadzwyczajnych kroków w celu szybkiego podniesienia produkcji książek najbardziej poszukiwanych. Listy takich książek były już wydawcom niejednokrotnie przedstawione. Z tą sprawą nie można czekać dłużej, bo szkody będą nie do naprawienia. Wobec

niewielkiego prawdopodobieństwa wygospodarowania istotniejszych rezerw z papieru będącego w gestii innych resortów, wobec niepokojącego już wszystkich odsuwania terminu zakończenia budowy nowych zakładów papierniczych, uważamy za konieczne pilne zakupienie dodatkowej ilości papieru z importu. Podkreślam: szybko, dodatkowo i z importu.

Zdajemy sobie sprawę z trudnej sytuacji kraju, ale przy obecnym stanie naszego zadłużenia niewielkie przecież w sumie zadłużenie się dodatkowe na papier już naszej sytuacji nie pogorszy. Wdaje się, że można śmiało postawić tezę, iż sprawy książki powinny być traktowane tak samo, jak sprawy chleba. Chodzi tu oczywiście o zapewnienie dodatkowych zwiększonych nakładów książek najbardziej poszukiwanych. Na lata następne (do czasu uruchomienia własnej produkcji) powinniśmy postulować zabezpieczenie niezbędnej puli papieru z importu na takim poziomie, by przewidywane 8 egz. na głowę mieszkańca osiągnięte zostało bezwzględnie szybciej, niż dopiero w ostatnim roku następnej 5-latki.

Uważamy, że niedoinwestowana i źle zaopatrzona w surowce poligrafia stała się obecnie najsłabszym ogniwem w systemie produkcji i obiegu książki. Jest naszym obowiązkiem postulować doraźne wygospodarowanie niezbędnych stosunkowo zresztą niewielkich środków (ok. 15 mln zł. dewiz.) na zakup części zamiennych do stojących bezczynnie maszyn poligraficznych. Uważamy też za niedopuszczalne zjawisko chroniczny brak farb, kleju i innych materiałów do produkcji książek. Wydaje się, że w obecnej trudnej sytuacji tym bardziej racjonalna gospodarka zaopatrzeniowa oraz wysoki poziom edytorski i poligraficzny książek są pilną koniecznością.

Chcemy być pierwszymi doradcami wydawców. Uważamy, że ze szkodą dla rynku księgarskiego zaniechano stałych konsultacji wydawców z księgarzami, konsultacji rzeczowych, a nie ich namiastek, jakie podejmowano w ostatnich latach. Uważamy za konieczne podjęcie przez wydawców wspólnej z księgarzami rewizji zamierzeń wydawniczych i zaostrenia kryteriów wydawania książek. Nie trzeba tu wnikliwych badań. Każdy księgarz to potwierdzi, że w ostatnich latach ilość książek chybionych, nie za bardzo oczekiwanych, niepokojąco wzrasta.

Uważamy, jak to podnosiliśmy na ostatnim Zjeździe Stowarzyszenia, że księgarstwo polskie posiada właściwy i sprawdzony model organizacyjny, a także słuszny w swoich założeniach długofalowy program rozwoju. Program ten, realizowany w zwolnionym tempie z uwagi m.in. na niedobór produkcji wydawniczej, wymaga jednak rekapitulacji i wysunięcia wniosków w sprawie ogólnej poprawy sytuacji w księgarstwie. Chodzi tu zarówno o sprawy zatrudnienia i płac, jak i potrzebę zapewnienia niezbędnych środków na dalszy rozwój sieci księgarskiej, a sieci antykwariatów w szczególności, na poprawę warunków pracy hurtu księgarskiego, na unowocześnienie wyposażenia księgarni i magazynów, na odnowienie transportu. Księgarstwo ma obowiązek przewidywać dalszy wzrost potrzeb społecznych i musi sprostać tym wymogom.

Jesteśmy wreszcie za przywróceniem wysokiej kultury i dobrych obyczajów w stosunkach panujących zarówno między poszczególnymi ogniwami obiegu

książki, jak i w całym życiu społecznym. Solidność i rzetelność, prawdomówność i terminowość, sprawna informacja i przestrzeganie ustalonych zasad współdziałania powinny cechować pracę drukarza, wydawcy i księgarza.

Stowarzyszenie nasze pragnie aktywnie uczestniczyć w procesie odnowy kulturalnej. Dlatego też udzielamy poparcia literatom i innym twórcom w ich staraniach o szybkie przygotowanie nowej ustawy, określającej ściśle rolę cenzury w naszym kraju. Jesteśmy razem z pisarzami za zniesieniem wszelkiej dyskryminacji wobec twórców. Uważamy, że jedynymi kryteriami publikacji winny być kryteria artystyczne, poznawcze i wychowawcze. Uważamy, że rzeczywista odnowa w kulturze powinna wkrótce zaowocować nowymi, wybitnymi utworami, sięgającymi śmiało do naszej problematyki współczesnej, dającymi świadectwo prawdzie naszych skomplikowanych, dramatycznych czasów.

Jesteśmy za powołaniem – zgodnie z sugestią wielu środowisk twórczych – Społecznej Rady Kultury jako organu na zasadzie partnerskiej współpracującego z władzami administracji państwowej przy ustalaniu zasadniczych kierunków polityki kulturalnej. Jako reprezentacja środowiska księgarskiego gotowi jesteśmy aktywnie uczestniczyć we wszystkich poczynaniach na tym polu, ze szczególnym uwzględnieniem spraw książki i jej upowszechniania. Podejmujemy też dalsze wysiłki na rzecz podnoszenia jakości pracy i kultury obsługi w księgarniach. Chcemy w tej sprawie poświęcić kolejne Plenum ZG SKP.

W minionym okresie resort kultury i sztuki w zbyt małym stopniu wykorzystywał doświadczenia, zaangażowanie i zbiorową mądrość reprezentowaną przez właściwe organizacje społeczne. Było to na pewno ze szkodą dla prawidłowego rozwoju poszczególnych dziedzin kultury. Mam nadzieję, że w nowej sytuacji, w życzliwej partnerskiej dyskusji organizacje społeczne, a w tym i nasze Stowarzyszenie, mogą i powinny odegrać znacznie większą rolę i wnieść nowe impulsy w życie kulturalne kraju.

Uchwała Rozszerzonego Plenum Zarządu Głównego Stowarzyszenia Księgarzy Polskich

Rozszerzone Plenum Zarządu Głównego Stowarzyszenia Księgarzy Polskich w trosce o dobro kultury polskiej, a w szczególności o zapewnienie rozwoju i upowszechnienia książki i czytelnictwa, doceniając otwierające się możliwości w świetle zachodzących przemian społecznych i ekonomicznych, podejmuje następującą uchwałę:

Plenum, wypowiadające się w imieniu całego środowiska księgarskiego, wyraża głębokie zaniepokojenie niedostatecznym w ostatnich latach rozwojem kultury polskiej na skutek dotkliwych braków materialnych, wadliwego sposobu zarządzania, stosowania centralistycznych metod administracyjnych, ograniczania swobody wypowiedzi i niewłaściwej polityki informacyjnej. Uważamy, iż rola kultury w życiu narodu jest tak ważna, że wydatki na nią

nie powinny podlegać bieżącym ograniczeniom czy manipulacjom ekonomicznym. Biorąc pod uwagę fakt, że kultura jako całość nie jest deficytowa, postulujemy ustalenie wyższego udziału wydatków na kulturę w budżecie narodowym.

Szczególną troską napawają środowisko księgarskie stan i perspektywy książki polskiej. Przez dziesięciolecia szczyciliśmy się sukcesami w jej upowszechnieniu i udostępnianiu społeczeństwu. Dziś – wobec jednego z najniższych w Europie wskaźników produkcji wydawniczej na jednego mieszkańca – obserwujemy niepokojący regres czytelnictwa i niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb w tym względzie.

Stowarzyszenie Księgarzy Polskich wypowiada się przeciw:

- ciągłemu zmniejszaniu środków przeznaczonych na potrzeby kultury, a w szczególności na rozwój produkcji wydawniczej;

- takim działaniom cenzury, które hamują rozwój działalności wydawniczej;

- nieuwzględnianiu palących potrzeb społecznych w strukturze produkcji wydawniczej, pogłębiającym się brakiem klasyki polskiej i światowej, literatury dla dzieci i młodzieży, publikacji encyklopedycznych, lektur, podręczników szkolnych. Stan ten wręcz zagraża ciągłości rozwoju kultury narodowej;

- niewłaściwej gospodarce i tak wyjątkowo skromną pulą papieru, wyrażającej się m.in. w faworyzowaniu pod tym względem niektórych oficyn, a szczególnie K[rajowej] A[gencji] W[ydawniczej], wydających czasami w ogromnych ilościach książki ani wartościowe, ani bardzo poszukiwane.

Świadomi bardzo trudnej sytuacji ekonomicznej kraju, ale i faktu, że pogłębianie się kryzysu polskiej książki grozi poważnymi konsekwencjami dla kultury, oświaty i gospodarki narodowej, postulujemy:

- etapowe i konsekwentne podnoszenie produkcji książki w Polsce przez systematyczne zwiększanie przydziału papieru na wydawnictwa książkowe w granicach 6-7 tys. ton rocznie, tak aby w roku 1985 uzyskać postulowaną w uchwałach najwyższych instancji politycznych ilość produkowanych rocznie 8 egz. książek na jednego mieszkańca;

- zapewnienie – obok systematycznego i równoczesnego zwiększania puli papieru dla ruchu wydawniczego – odpowiedniej i sprawnie funkcjonującej bazy poligraficznej;

- zapewnienie niezbędnych środków na rozbudowę sieci księgarskiej, magazynowej i środków transportu;

- dostosowanie produkcji wydawniczej do potrzeb rynku poprzez udział księgarstwa w jej planowaniu, zapewnienie priorytetu książkom dla dzieci i młodzieży, podręcznikom oraz lekturom szkolnym, klasykom literatury polskiej i światowej, polskiej literaturze współczesnej i wydawnictwom encyklopedycznym.

Stowarzyszenie Księgarzy Polskich jako organizacja reprezentująca opinię środowiska żywo zainteresowanego wszystkimi problemami upowszechniania książki stwierdza konieczność partnerstwa we wszystkich kontaktach z władzami. Stanowisko księgarzy – reprezentantów opinii społecznej musi być uwzględniane przy planowaniu rozwoju i upowszechnianiu książki.

Zobowiązuje się Zarząd Główny Stowarzyszenia Księgarzy Polskich do szybkiego zwołania posiedzenia plenarnego, poszerzonego o szeroką reprezentację środowiska księgarskiego, które dokona rozliczenia postulatów i zobowiązań z ostatniego Walnego Zjazdu SKP oraz wypracuje kierunki działania dla pełniejszego wykorzystania własnych możliwości księgarstwa w zakresie usprawnienia pracy, a także sprecyzuje wnioski zmierzające do umożliwienia przedsiębiorstwom księgarskim większego czerpania własnych środków finansowych na rozwój księgarstwa.

Plenum wyraża pełne poparcie dla starań podejmowanych przez władze księgarskie i organizacje związkowe środowiska księgarskiego w sprawie istotnej poprawy warunków płacowych, uwzględniających wzrost kosztów utrzymania oraz reformy świadczeń socjalnych.

Stowarzyszenie Księgarzy Polskich jako jedna z organizacji działających w sferze kultury popiera dążenia innych środowisk twórczych w sprawie powołania Rady Kultury jako społecznego organu przedstawicielskiego, który byłby partnerem administracji państwowej w ustalaniu zasadniczych kierunków polityki kulturalnej.

Warszawa, dnia 15 października 1980 roku

Zarząd Główny
Stowarzyszenia Księgarzy Polskich

AAN, KC PZPR, Wydział Kultury II, sygn. LVI-1291

X.

1980 listopad. Materiał na posiedzenie Biura Politycznego KC PZPR w sprawie produkcji książki, przygotowany przez Wydział Kultury KC wraz z załącznikiem

We współczesnych czasach książka pozostaje nadal podstawowym nośnikiem kultury. Stanowi ona zasadniczy czynnik systemu oświaty, życia naukowego i umysłowego, a także kultury artystycznej. Rozwój audiowizualnych systemów kultury nie tylko nie prowadzi do ograniczenia roli książki w kulturze, a wręcz przeciwnie, w istocie rozbudza zapotrzebowanie na książkę. Dotkliwy niedostatek książki nie dający się zastąpić żadną inną formą uczestnictwa w kulturze spowodował, że zaspokojenie jej społecznego głodu staje się podstawową sprawą dnia dzisiejszego i najbliższej przyszłości w polskiej kulturze.

I. W 1970 r. wyprodukowano w Polsce 117 mln egzemplarzy książek i broszur to znaczy 3,7 egzemplarza na jednego mieszkańca⁵¹. Sytuowało to Polskę na ostatnim miejscu wśród europejskich krajów socjalistycznych (po Rumunii 4,4 egz. na 1 mieszkańca i Bułgarii 4,8⁵²). Po grudniu 1970 r. sytuacja ruchu wydawniczego na skutek rozwoju i modernizacji przemysłu poligraficznego i papierniczego oraz wzrostu importu papieru i surowców niezbędnych do

⁵¹ Wg danych Ministerstwa Kultury i Sztuki.

⁵² Wg danych Głównego Urzędu Statystycznego.

produkcji książek uległa początkowo znacznej poprawie. W minionym dziesięcioleciu w roku 1974, najlepszym dla ruchu wydawniczego, wyprodukowano około 159 mln. egzemplarzy książek i broszur uzyskując wskaźnik 4,7 książki na 1 mieszkańca, osiągając poziom produkcji książek na 1 mieszkańca z roku 1950.

Opublikowany w tym samym roku przez MKiS program rozwoju kultury na lata 1975-1990 zakładał osiągnięcie w 1980 r. 270 mln egz. książek i broszur, a w 1985 r. – 350 mln. Podjęta w czerwcu 1974 r. Uchwała Biura Politycznego KC PZPR w sprawie roli zadań ruchu wydawniczego również zobowiązywała ruch wydawniczy do wyprodukowania w 1980 r. – 270 mln egzemplarzy co miało dać niespełna 8 książek na 1 mieszkańca. Jednakże nie przyjęto żadnych decyzji zabezpieczających materialne warunki realizacji tej uchwały. Poczynając od 1975 r. zaczęto wbrew tym założeniom ograniczać nakłady na rozwój bazy poligraficznej oraz przydział papieru na produkcję książek (z blisko 52 tys. ton w 1974 do niespełna 46 tys. ton w 1979 r.).

Według przewidywań MKiS w roku bieżącym nastąpił dalszy spadek produkcji książek. Szacuje się, że wydanych zostanie około 135 mln książek i broszur. Osiągniemy więc wskaźnik poniżej 4 egz. na 1 mieszkańca. Źródła aktualnego poziomu produkcji książek tkwią przede wszystkim w niedorozwoju bazy techniczno-produkcyjnej przemysłów poligraficznego i celulozowo-papierniczego. Oba przemysły są niedoinwestowane. Przeżywają one także poważne problemy zaopatrzeniowe. Przemysł celulozowo-papierniczy odczuwa poważne braki w zaopatrzeniu w węgiel (aktualnie brak 50 tys. ton węgla) energię elektryczną oraz w materiały pomocnicze, szczególnie do produkcji szlachetniejszych gatunków papieru. Przemysł poligraficzny jest niedostatecznie zaopatrywany w papier, energię elektryczną, farby i kleje i inne materiały do produkcji książek. Oba przemysły odczuwają poważne niedostatki powierzchni magazynowanych oraz środków transportu wewnętrznego. Te braki na równi z niską kulturą transportu w PKP i PKS są przyczyną wysokiego procentu niszczenia papieru w drodze z papierni do drukarni.

Na skutek ograniczenia w ostatnich latach nakładów na inwestycje i kapitalne remonty podstawowych maszyn i urządzeń poligraficznych, dewiz na zakup części zamiennych do szeregu maszyn nastąpił znaczny regres mocy produkcyjnych. Dał się odczuć także brak synchronizacji procesów inwestycyjnych w poligrafii i w przemysłach towarzyszących co pogłębiało trudności zaopatrzeniowe.

W rezultacie tego wszystkiego niedobór tytułów i nakładów występuje w każdej dziedzinie literatury. Szczególnie dotkliwie odczuwane są braki w dziedzinie podręczników szkolnych i podręczników dla szkół wyższych (wg szacunków MKiS pokrywa się w tym zakresie odpowiednio 60 i 50 potrzeb). Brak jest podstawowych lektur szkolnych oraz książek i czasopism dla dzieci i młodzieży. Podobna sytuacja występuje w dziedzinie piśmiennictwa naukowego i technicznego mającego do spełnienia ważne zadania dla racjonalizacji i usprawnienia życia gospodarczego. Szczególnie dotkliwa jest długość cykli produkcyjnych zwłaszcza przy tzw. trudnych składach. Powoduje to znaczne opóźnienia w wydawaniu poszczególnych dzieł literatury

techniczno-naukowej a czasopismom tego typu, na skutek nieterminowości ich ukazywania się, nie pozwala w pełni spełniać roli nośnika wiedzy i informacji.

Następuje dalszy spadek jakości książki jako przedmiotu z uwagi na coraz gorsze surowce, jakimi dysponuje poligrafia. Wydłużył się cykl produkcyjny książek. Wartościowych tekstów zasługujących na wydanie wydawnictwa posiadają ponad ich obecne możliwości wydawnicze, co powoduje napięcia w stosunkach z autorami i tłumaczami oczekującymi przeciętnie po 3 lata na wydanie ich książek. Z drugiej strony dysproporcje występujące między społecznymi potrzebami czytelnictwami, a coraz mniejszą podażą książki spowodowały powstanie „czarnego rynku” i spekulacje książką po cenach niekiedy kilkakrotnie wyższych.

Środowiska kultury wielokrotnie zwracały uwagę na fatalny stan książki (uchwały POP przy warszawskim oddziale ZLP, memoriał PTWK) i na konieczność podjęcia odpowiednich decyzji dla wyjścia z impasu. Działania te nie spowodowały żadnych istotnych zmian. W coraz większym stopniu ruch wydawniczy traktowany był jako kłopotliwy dodatek do intensywnego rozwijanego systemu propagandy audiowizualnej. Systematycznie ograniczono samodzielność oficyn wydawniczych poprzez drobiazgowe ingerencje w ich poczynaniach. Usiłowano stworzyć z ruchu wydawniczego wielkie przedsiębiorstwo zarządzane centralnie.

II. Wychodząc z założenia, że uzyskanie społecznie odczuwalnej poprawy w zaspokajaniu zapotrzebowania na książkę na skutek wzrostu jej produkcji i podaży na rynku – będzie trudne i długotrwałe – należy już dziś nakreślić wobec ruchu wydawniczego priorytety wydawnicze tak, aby w pierwszej kolejności zaspokajane były potrzeby z punktu widzenia interesu społecznego najpilniejsze: podręczniki i lektury szkolne, podręczniki dla szkół wyższych, książki i czasopisma dla dzieci i młodzieży, książki o szczególnych wartościach dla kultury i nauki (literatura piękna polska i światowa, klasyczna i współczesna, encyklopedie i słowniki oraz literatura naukowa i popularnonaukowa).

Realizacja Uchwały Biura Politycznego z 1974 r. podejmowana będzie obecnie w warunkach szczególnie niekorzystnego stanu poligrafii i zaopatrzenia w papier i surowce. Pierwszym krokiem do jej realizacji jest zahamowanie tendencji spadkowej produkcji książek i opracowanie realnych i pewnych wskaźników przyrostów mocy produkcyjnych poligrafii oraz produkcji i importu papieru na lata 1981-1985. Nawet szybkie decyzje w tej mierze nie poprawią z dnia na dzień stanu poligrafii i zaopatrzenia w papier. Należy się zatem zgodzić że rok 1981 będzie rokiem przygotowań do szybkiego rozwoju ruchu wydawniczego i będzie się charakteryzował niewielkim przyrostem produkcji.

Przyjęcie o założenia wyprodukowania 310 milionów egzemplarzy książek i broszur tak, aby uzyskać wskaźnik 8 książek na jednego mieszkańca uważa należy za cel niezmienny. Osiągnięcie wskaźnika 8 książek na głowę ludności w 1985 r. oznacza konieczność uzyskiwania w latach 1982-1985 rocznych przyrostów produkcji o 30 punktów procentowych. Realizacja tego zadania wg szacunków Ministerstwa Kultury i Sztuki i Ministerstwa Kultury i Sztuki

i Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego wymaga zapewnienia blisko 56 miliardów złotych na inwestycje w przemyśle poligraficznym; celulozowo-papierniczym (przemysł papierniczy dla osiągnięcia tego poziomu produkcji musi zaopatrzyć poligrafię w 111 tys. ton papieru drukowego) i innych przemyślach jak lekki, chemiczny oraz blisko 800 milionów złotych dewizowych na zakupy inwestycyjne w II obszarze płatniczym (załącznik nr 3).

Wydział Kultury KC PZPR proponuje rozważanie i przyjęcie następującego dwu-etapowego programu rozwoju produkcji książek w Polsce:

Etap I – który zostanie zakończony z chwilą osiągnięcia produkcji 230 milionów egzemplarzy książek i broszur a więc osiągnięcia wskaźnika 6,5 książki na 1 mieszkańca. (załącznik nr 2).

Etap II – który zakłada osiągnięcie 310 milionów książek a więc przekroczenie wskaźnika 8 książek na 1 mieszkańca (załącznik nr 3).

W związku z tym proponujemy przyjęcie następujących postanowień:

1. Biuro Polityczne zobowiązuje rząd do opracowania, w oparciu o rzetelną analizę własnych możliwości i zbadanie najnowszych osiągnięć technicznych i technologicznych przemysłu poligraficznego za granicą, kompleksowego programu rozwoju książek, księgarstwa i bibliotek do poziomu rocznej produkcji 8 książek na 1 mieszkańca.

2. Biuro Polityczne zobowiązuje rząd do zapewnienia w planie pięcioletnim na lata 1981-1985 niezbędnych środków na zakończenie rozpoczętych inwestycji, na modernizację, na kapitalne remonty, na zakupy niezbędnych części zmiennych i urządzeń za granicą dla przemysłu poligraficznego, celulozowo-papierniczego i innych zaopatrujących poligrafię w surowce i materiały dla uzyskania widocznego postępu w zaspokajaniu społecznego głodu książki.

3. Biuro Polityczne zobowiązuje rząd do prowadzenia systematycznej walki o oszczędność papieru drukowego poprzez poprawę warunków magazynowania i transportu, zaostrezenie rygorów zużycia papieru na drukarki operacyjne i akcydensowe. Należy ograniczyć zużycie celulozy i papieru do produkcji opakowań zwłaszcza worków do cementu.

4. Biuro Polityczne zobowiązuje Wydział Kultury KC i Ministerstwo Kultury i Sztuki do przeprowadzenia gruntowej analizy ruchu wydawniczego i przedstawienia odpowiednich wniosków. Wnioski wypływające z tej analizy powinny prowadzić do racjonalnego rozdziału papieru oraz takiego określenia profilu wydawnictw, by ich produkcja odpowiadała interesom kultury narodowej i faktycznym potrzebom społecznym. Niezbędne prace nad doskonaleniem ruchu wydawniczego powinny uwzględnić założenia przeprowadzonej reformy gospodarczej.

5. W celu szczegółowego opracowania planu realizacji programu rozwoju produkcji książki w Polsce, a także rozwoju bazy magazynowanej transportowej sieci księgarskiej i bibliotek oraz umiejscowienie tego programu w czasie – Prezes Rady Ministrów powoła specjalną komisję ds. książki, w skład której powinni wejść kompetentni działacze państwowi i gospodarczy oraz przedstawiciele środowisk kultury.

Materiały statystyczne dotyczące ruchu wydawniczego i produkcji książek w Polsce w latach 197

statystyczne

Załącznik 1 (Załącznik do materiału na posiedzenie Biura Politycznego KC PZPR
W sprawie ruchu wydawniczego i produkcji książek)

Produkcja w tys. egz.			Arkusze wydawnicze				Zużycie papieru w tonach		
Ogółem branża	Wyd. obj. Pl. MKiS	RSW „Prasa”	Ogółem branża	Wyd. obj. Pl. MKiS	RSW „Prasa”	Ogółem branża	Wyd. obj. Pl. MKiS	RSW „Prasa”	
2	3	4	5	6	7	8	9	10	
127.309	109.750	9.756	115.462	107.816	4.939	44.653	39.653	3.131	
143.309	125.351	10.425	118.710	110.776	5.199	44.597	39.900	3.223	
152.133	130.655	13.822	122.024	113.061	5.842	52.061	43.892	6.629	
158.830	134.970	16.718	119.164	109.562	6.406	51.879	43.347	6.752	
147.521	120.355	20.226	114.901	104.926	7.051	45.400	39.941	3.800	
152.690	117.560	28.350	113.610	104.191	6.753	46.900	41.049	4.500	
150.211	108.144	34.998	108.787	98.730	7.361	46.384	39.554	5.200	
155.787	112.858	35.644	111.460	100.624	8.113	46.000	38.845	5.463	
151.285	111.900	32.356	106.032	94.732	8.716	46.337	38.859	5.848	
^{b,b} 154.400	125.200	38.200	118.077	106.057	9.489	54.249	45.390	7.409	
	^c 112.200 ^c	^d 35.000 ^d				^e 43.9 ^e	^f 37.1 ^f	^g 6.8 ^g	

Prześlono: „plan”, ^bprzekreślono: 171220, ^cdopisane ręcznie

Prześlano ręcznie, ^cdopisano ręcznie, ^fdopisano ręcznie

Prześlano ręcznie

Realizacja I etapu zgodnie z danymi MKiS wymaga:

Zapewnienia wzrostu produkcji książek o 20 milionów egzemplarzy drogą wzrostu wydajności pracy przez istniejącą bazę poligraficzną pod warunkiem zapewnienia dostaw podstawowych materiałów poligraficznych i części zamiennych kosztem 9 mln zł. dewizowych przeznaczonych na II obszar płatniczy;

Wzrostu produkcji książek o następne 20 milionów egzemplarzy przez zakończenie budowy gdańskich Zakładów Graficznych pod warunkiem dofinansowania tej budowy w latach 1980-1981 o 300 milionów złotych, w tym 15 milionów rubli oraz 10 milionów złotych dewizowych przeznaczonych na II obszar płatniczy;

Wzrostu produkcji książek o 50 milionów egzemplarzy poprzez modernizację wyposażenia technicznego istniejących zakładów poligraficznych. Łączne niezbędne nakłady na tę modernizację szacuje się na 3.100 milionów złotych ogółem, w tym na roboty budowlano-montażowe 945 mln, 16 mln zł dewizowych na I i 102 zł dewizowych na II obszar płatniczy;

Zapewnienia systematycznego wzrostu zaopatrzenia przemysłu poligraficznego w papier do druku książek do poziomu 80 tys. ton.

Załącznik Nr 3

Materiał Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego

PODSTAWOWE WIELKOŚCI TECHNICZNO-EKONOMICZNE
ZWIĄZANE Z ROZWOJEM PRODUKCYJNO-MATERIAŁOWEJ
BAZY RUCHU WYDAWNICZEGO

I.

Opracowane odpowiednie programy oraz dokonane szacunki wskazują na to, że aby zwiększyć produkcję książek z 3,7 egzemplarza na 1 mieszkańca w 1980 r. do 8 egzemplarzy w 1985 r. należy zabezpieczyć następujące nakłady i środki.

Nakłady inwestycyjne:W resorcie leśnictwa i przemysłu drzewnego

a) na rozbudowę przemysłu papierniczego	38,9 mld zł
w tym: roboty budowlano-montażowe	14,0 mld zł
zakupy	16,1 mld zł
import z K[rajów] K[apitalistycznych]	460 mln zł dew.
b) z tego na rozbudowę i modernizację tych działów, które produkują papier do druku, pisania i rysowania (tzw. papiery białe) przypada:	12,0 mld zł
w tym: roboty budowlano-montażowe	4,0 mld zł
zakupy	6,0 mld zł
Import z K[rajów] K[apitalistycznych]	280 zł dew.

W resorcie kultury i sztuki

a) na rozbudowę poligrafii	11,0 mld zł
w tym: roboty budowlano-montażowe	3,5 mld zł
zakupy	4,5 mld zł
Import z K[rajów] K[apitalistycznych]	270 mln zł

b) na rozbudowę księgarstwa (magazyny, transport, księgarnie)	2,5 mld zł
<u>w pozostałych resortach:</u>	
na rozbudowę zakładów produkujących farby, kleje, płótno, drut introligatorski, kaolin itp.	4,5 mld zł
w tym: roboty budowlano-montażowe	1,9 mld zł
Import z K[rajów] K[apitalistycznych]	53 mln zł dew.
Razem nakłady	55,9 mld zł
w tym: roboty budowlano-montażowe	19,4 mld zł
zakupy	20,6 mld zł
Import z K[rajów] K[apitalistycznych]	783 mln zł. dew.

II.

- W wyniku dokonanych nakładów będzie można w 1985 r. uzyskać następujące efekty:
- dostawy papierów do druku, pisania i rysowania z produkcji krajowej wzrosną o 100 tys. ton rocznie;
 - przy realizacji w przemyśle papierniczym inwestycji kompleksowych uzyska się ponadto: wzrost produkcji papieru gazetowego o około 30-40 tys. ton rocznie i poprawi się jakość oraz asortyment produkowanych papierów;
 - będzie można wydrukować 300 mln egzemplarzy książek i odpowiednio zagospodarować (druk, skład, oprawa, dystrybucja, transport) co w przeliczeniu na 1 mieszkańca wyniesie około 8 sztuk w 1985 r.;
 - cały cykl produkcji obrotu książką pozwoli w efekcie uzyskać akumulację w wysokości 4 mld zł rocznie, a wartość ściągniętych pieniędzy z rynku poprzez książkę wyniesie 10 mld zł rocznie (przy aktualnych cenach).

III.

Realizacja powyższego programu pozwoliłaby w poszczególnych latach przyszłej pięcioletki uzyskać następujące nakłady książki:

1981 r.	– 4 książki na 1 mieszkańca
1982 r.	– 5 książek na 1 mieszkańca
1983 r.	– 6 książek na 1 mieszkańca
1984 r.	– 7 książek na 1 mieszkańca
1985 r.	– 8 książek na 1 mieszkańca

Z tym, że do roku 1982 należałoby utrzymać import papieru z KK na poziomie wykonania 1979 r., tj. – 17 tys. ton.

AAN, KC PZPR, Wydział Kultury II, sygn. tymcz. 915(923/44)

XI.

1981 kwiecień 28. Notatka Wydziału Kultury KC PZPR w sprawie sytuacji książki

Sytuacja książki w Polsce jest krytyczna. Jej podaż jest niewspółmiernie mała w stosunku do realnych potrzeb społecznych. Od wielu lat nie zwiększa się w Polsce bezwzględny wskaźnik książek na 1 mieszkańca kraju, chociaż corocznie wchodzi w dojrzałe życie niemała rzesza odbiorców w tym ze średnim i wyższym wykształceniem. Wskaźnik ten jest najniższy wśród wszystkich krajów demokracji ludowej.

Ilość egzemplarzy książek przypadających na 1 mieszkańca w poszczególnych krajach wynosi:

Bułgaria	– 5,9
Czechosłowacja	– 5,9
NRD	– 8,5
Polska	– 4,3
Rumunia	– 4,3
Węgry	– 9,4
ZSRR	– 6,8

W latach siedemdziesiątych podejmowane były próby przewycięzenia kryzysu książki. W roku 1972 Biuro Polityczne podjęło Uchwałę w sprawie rozbudowy i modernizacji przemysłu poligraficznego, w czerwcu 1974 r. zaś – Uchwałę w sprawie roli i zadań ruchu wydawniczego, zobowiązując rząd do opracowania i przedstawienia kompleksowego i perspektywicznego programu rozwoju ruchu wydawniczego, poligrafii i księgarstwa. Uchwały te nie zostały zrealizowane. Nie dokonano planowanej na lata 1975-1980 rozbudowy i modernizacji bazy poligraficznej i przemysłu papierniczego. W przemyśle poligraficznym wydatkowano kwotę ok. 5 mld złotych wobec przewidywanych wydatków łącznych na ten okres w wysokości 12 mld zł. Z inwestycji podstawowych realizowany jest tylko zakład graficzny w Gdańsku. Ze względu na ograniczone środki nie włączono do realizacji inwestycji przewidzianych w programie rozwoju: Zakładów Graficznych w Poznaniu, Toruniu, Radomiu, Lublinie, Drukarni im. Rewolucji Październikowej w Warszawie oraz rozbudowy ośrodka krakowskiego. W sytuacji tej występuje poważny niedobór mocy produkcyjnych. Ze względu na ograniczone środki zahamowane są: prace modernizacyjne, remonty, zakupy części zamiennych. Stan parku maszynowego z roku na rok ^astarzeje^a się przez nadmierną eksploatację. W zgrupowanych przedsiębiorstwach w eksploatacji znajduje się:

- 15,6% maszyn z lat budowy do 1950 r.
- 9,6% maszyn z lat budowy 1951-1960.
- 35,7% maszyn z lat budowy 1961-1970.
- 39,1% maszyn z lat budowy po 1970 roku.

W latach 1981-1985 zachodzi konieczność wycofania z eksploatacji wszystkich niewydajnych i zużytych maszyn z lat budowy do 1960 r. Dodatkowe utrudnienie stanowią niedostateczne i nierytmiczne dostawy papieru, energii elektrycznej, farb, kleju, płótna i innych materiałów dla poligrafii.

Osobny problem stanowi baza techniczno-produkcyjna przemysłu celulozowo-papierniczego. Jest to również przemysł niedoinwestowany i odczuwający poważne problemy zaopatrzeniowe (węgiel, kaolin). W tej sytuacji szczególnego znaczenia nabiera koncentracja wszystkich niezbędnych środków materialnych i organizacyjnych w celu przyspieszenia zakończenia znacznie opóźnionej budowy zakładów celulozowo-papierniczych w Kwidzynie.

Do czasu zakończenia inwestycji w Kwidzynie należy ^bzapewnić^b wydawnictwa w papier w ilościach niezbędnych dla planowanego zaopatrzenia wydawnictw.

^a---^a Przekreślono i nadpisano ręcznie: pogarsza.

^b---^b Przekreślono i nadpisano ręcznie: zabezpieczyć.

Zmiany wymaga system rozdziału papieru. Od dawna postuluje się, by w pierwszym rzędzie uwzględnić potrzeby wydawnictw prasowych i książkowych, a dopiero w następnej kolejności gospodarki i administracji.

Konieczne jest skrócenie czasu i drogi książki z drukarni do księgarni. Wymaga to inwestycji w księgarstwo i wyposażenia go w odpowiednią ilość samochodów do przewozu książek, a także takiego usprawnienia pracy pocztą, by książka nie wędrowała do punktu sprzedaży zbyt długo.

Z inicjatywy Wydziału Kultury KC PZPR w br. odbyło się szereg narad i spotkań ze środowiskiem literatów, wydawców, „poligrafów”^c i księgarzy. Sprawa książki, budzi zrozumiały niepokój tych środowisk. Uważają, że kultura powinna wreszcie zająć należne jej miejsce w dokumentach IX Zjazdu. Natomiast problemem kluczowym jest przywrócenie książce roli jednego z podstawowych nośników dorobku kulturalnego. Zgłaszane są konkretne propozycje pod adresem administracji państwowej, która ich zdaniem deklaruje jedynie dobrą wolę, składając zapewnienia i obietnice, a w ruchu wydawniczym, poligrafii i księgarstwie nadal wzrastają trudności i nasila się poczucie niepewności jutra. Ten stan nie może trwać dłużej, potrzebne są decyzje realne, ale wychodzące naprzeciw społecznym potrzebom. Administracja państwowa powinna opracować państwowy program rozwoju książki. „Wymienione”^d partyjne środowiska zgłaszają gotowość podjęcia, wspólnie ze wszystkimi zainteresowanymi instytucjami i organizacjami społecznymi, prace nad programem rozwoju książki. Musi to być program rzeczowy, w wyniku którego podjęte zostaną niezbędne decyzje i działania realizacyjne. Ich zdaniem zbyt dużo opracowano programów, raportów w różnych środowiskach, „obowiązujących”^e tylko zainteresowane środowiska, a które nie były realizowane. Środowiska wiążą duże nadzieje z pracą Komisji Rządowej do spraw produkcji wydawniczej, kierując do niej różne propozycje i postulaty, wynikające z potrzeb czytelniczych. W pierwszej kolejności powinny być zaspokajane potrzeby czytelnicze dzieci i młodzieży, ludności na wsi i środowiska akademickiego. Istnieje pilna potrzeba rozbudowy sieci księgarń gminnych i uruchomienia punktów sprzedaży książek na wsi. Konieczne są także księgarnie w nowych osiedlach mieszkaniowych.

Środowiska wydawców i poligrafów od kilku lat wysuwają postulat zmiany cennika usług poligraficznych w taki sposób, aby zwiększyć zainteresowanie przemysłu poligraficznego produkcją książek (obecnie bardziej opłacalny jest druk opakowań i akcydensów).

^fWarszawa, kwiecień 1981. Wydział Kultury KC PZPR^f

^{c-c} Dopisano ręcznie: , bibliotekarzy.

^{d-d} Wpisano ręcznie.

^{e-e} Wpisano ręcznie.

^{f-f} Wpisano ręcznie.

Dane statystyczne dotyczące produkcji książek oraz zużycia papieru

Rok	Produkcja w tys. egzemplarzy			Zużycie papieru w tonach		
	Ogółem branża	Wyd. obj. pl. MKiS	RSW „Prasa...”	Ogółem branża	Wyd. obj. pl. MKiS	RSW „Prasa...”
1971	127,309	109,750	9,756	44,653	39,891	3,131
1972	143,309	125,351	10,425	44,597	39,900	3,223
1973	152,133	130,655	13,822	52,061	43,892	6,629
1974	158,830	134,970	16,718	51,879	43,347	6,752
1975	147,521	120,355	20,226	45,400	39,941	3,800
1976	162,690	117,560	28,350	46,900	41,049	4,500
1977	150,211	108,144	34,998	46,384	39,554	5,200
1978	155,787	112,858	35,644	46,000	38,845	5,463
1979	151,285	111,900	32,356	46,337	38,859	5,848
1980	154,400	112,200	35,000	43,900	37,100	6,800

AAN, KC PZPR Wydział Kultury II, sygn. tymcz. 915 (923/44)

XII.

1981 październik 8. Pismo Prezydium Zarządu Głównego Stowarzyszenia Księgarzy Polskich do ministra kultury i sztuki Józefa Tejchmy⁵³ w sprawie utrzymania scentralizowanego księgarstwa państwowego

Warszawa, dnia 8.10.1981r.

Obywatel
JÓZEF TEJCHMA
MINISTER KULTURY I SZTUKI
W a r s z a w a

Prezydium Zarządu Głównego Stowarzyszenia Księgarzy Polskich zwraca się ponownie do Obywatela Ministra o podjęcie energicznych działań mających na celu utrzymanie w ramach resortu kultury i sztuki jednolitego, nie podporządkowanego władzom terenowym zjednoczonego księgarstwa państwowego.

Na fali zmian, jakie zachodzą w naszym kraju, nie mogą ulec rozbiciu i rozproszeniu instytucje dotychczas dobrze działające, posiadające sprawdzony i wypracowany przez lata model gospodarczy i organizacyjny. Jednym z takich modeli jest organizacja księgarstwa państwowego. Działa ona już w tym kształcie od ponad 30 lat, stale go ulepszając i modyfikując. Nie był i nie jest on przedmiotem społecznej krytyki. Zdobył on sobie uznanie naszego społeczeństwa oraz zagranicznych organizacji księgarskich, dla których stanowił niejednokrotnie wzór i podstawę do zmian istniejących systemów organizacyjnych w tych krajach.

Dzięki zwartości, odrębności i jednolitości księgarstwa państwowego w Polsce Ludowej (początkowo przez Naczelną Dyрекcję „Domu Książki”⁵⁴, później Centralny Zarząd Księgarstwa „Dom Książki”, następnie Centrala Księgarstwa „Dom Książki”, a w końcu Zjednoczenie Księgarstwa) można było uzyskać powszechnie znane osiągnięcia w zakresie upowszechniania książki w mieście i na wsi, rozwijając takie formy i metody działania jak np.: kolportaż książki, współpraca z gminnymi i uczniowskimi spółdzielniami, organizacja imprez kulturalnych wystawy książki, kiermasze książki, wychodzenie z książkami do zakładów pracy i na ulice miast czy też rozwijanie sieci placówek księgarskich na wsi. Działania takie – mimo ich

⁵³ Józef Tejchma (ur. 1927) – członek PZPR od 1952, 1968-1980 członek Biura Politycznego KC PZPR, od października 1980 do października 1982 minister kultury i sztuki, 1984-1988 ambasador PRL w Grecji.

⁵⁴ Zob. dokument V.

stosunkowo wysokich kosztów – mogły być i były prowadzone w interesie społecznym nawet poprzez nisko rentowne przedsiębiorstwa „Dom Książki”, przy wydatnej pomocy jednostki nadrzędnej (Zjednoczenia Księgarstwa). Tym samym stworzony został aktywny system upowszechniania książki powszechnie uznany przez społeczeństwo będący istotnym elementem całości spraw upowszechniania kultury.

Teraz nad tym jednolitym, zwartym księgarstwem państwowym zawiśła groźba rozbitcia, rozproszenia i w następnej kolejności częściowej jego likwidacji. W niwecz obrócone zostałyby te wszystkie osiągnięcia księgarstwa, które szczególnie liczą się na polu działalności kulturalnej. Zrezygnowano by bowiem z nich jako nieopłacalnych gospodarczo. Dotknęło by to bowiem upowszechnienia książki na wsi i w mieście, wystawiennictwa książki, współpracy z bibliotekami i szkołami itp. Uległaby likwidacji – w pierwszym rzędzie – ta sieć księgarstwa, do działalności której przedsiębiorstwa „Dom Książki” dopłacają, a więc cała sieć na wsi (w gminach) i w małych miasteczkach, a także część księgarń w dużych aglomeracjach miejskich, szczególnie w nowych osiedlach mieszkaniowych. Przeszanie działać kolportaż książki, loteria książkowa, ograniczone zostałyby formy sprzedaży (np. wysyłkowa, klubowa). Utracono by przy tym znaczną część z trudem zdobytej, a wykwalifikowanej kadry księgarzy. Księgarstwo współczesne (Zjednoczenie wspólnie ze Stowarzyszeniem) wypracowało bowiem system kształcenia księgarzy na poziomie średnim i wyższym, który z braku jednolitego mecenasu ulegałby też likwidacji. Część przedsiębiorstw „Dom Książki” musiałoby ulec rozwiązaniu jako nierentowne.

Pierwsze oznaki tego niepokojącego zjawiska już się w księgarstwie ujawniły po częściowym wprowadzeniu w życie uchwały nr 118 Rady Ministrów⁵⁵. W I półroczu br. zmniejszono o około jednego tysiąca liczbę kolporterów, co spowodowało spadek sprzedaży kolporterskiej (głównie w zakładach pracy) – o blisko 60 procent, spadła też sprzedaż do bibliotek o ponad 25 procent (szkody w księgozbiorach bibliotecznych są nie do odrobienia). Zaniechano prowadzenia kiermaszy, organizowania stoisk z książkami, rośnie nacisk na likwidację księgarń w małych miejscowościach. Część przedsiębiorstw księgarskich zaczęło przynosić straty na swej działalności, co spowoduje dalsze ograniczenie w zakresie upowszechnienia książki, działalności kulturalnej. Wszystko to oznaczać będzie rezygnację państwa z autentycznej, demokratyzacji dostępu do kultury w dziedzinie książki.

Tylko utrzymanie jednolitego księgarstwa państwowego, wyodrębnionego i niezależnego od władz terenowych, będącego nieodłączną częścią systemu upowszechnienia książki w skali całego kraju, będącego silnym partnerem dla poligrafii i ruchu wydawniczego – usunie to zagrożenie.

Stowarzyszenie Księgarzy Polskich będzie wszystkimi dostępnymi środkami broniło wypracowanego w Polsce Ludowej dorobku księgarstwa państwowego. Zostało ono do tego zobowiązane przez swoich członków. Wynika to choćby z uchwały IV Plenum Zarządu Głównego Stowarzyszenia Księgarzy Polskich z 26 czerwca 1981 roku, które to dokumenty m.in. stwierdzają, że wszelkie próby rozbitcia jednolitego, odrębnego i niezależnego od wpływów władz księgarstwa byłyby szkodliwe dla sprawy polskiej książki, a więc i dla polskiej kultury, że Stowarzyszenie będzie podejmować wszelkie konieczne działania zmierzające ku poprawie sytuacji polskiej książki oraz służące utrzymaniu jednolitego modelu księgarstwa.

Prezydium Zarządu Głównego Stowarzyszenia Księgarzy Polskich informowało już Obywatela Ministra jeszcze w listopadzie 1980 roku o stanowisku stowarzyszenia. Interweniowało także u Wiceministra Stanisława Puchały⁵⁶. Odpowiednie informacje przekazane zostały także Sekretarzowi Komitetu Centralnego PZPR i Wydziałowi Kultury Komitetu Centralnego PZPR. Brak jest jednak nadal jasnego, zdecydowanego stanowiska resortu w tej sprawie.

Księgarstwo Państwowe „Dom Książki” jest żywym organizmem, umiającym się dostosować do aktualnych potrzeb gospodarczych kraju, czego przejawem są przytoczone na wstępie zmiany organizacyjne w jednolitym modelu. Zmiany takie mogą być wprowadzone i obecnie, o ile ich konieczność jest uzasadniona potrzebami społecznymi. Nie mogą one jednak powodować katastrofy księgarstwa.

⁵⁵ Chodzi najpewniej o uchwałę nr 118 Rady Ministrów z 17 listopada 1980 r. w sprawie zmian w systemie kierowania przedsiębiorstwami państwowymi w 1981 r (MP 1980 nr 30, poz. 165), dającą przedsiębiorstwom większą autonomię w kształtowaniu swych planów, gospodarowania funduszem plac itp.

⁵⁶ Stanisław Puchała (ur. 1927) – członek PZPR, od kwietnia 1980 do grudnia 1984 r. podsekretarz stanu w Ministerstwie Kultury i Sztuki.

W tej sytuacji Prezydium Zarządu Głównego Stowarzyszenia Księgarzy Polskich postuluje utrzymanie istniejącego modelu księgarstwa w możliwie nie zmienionym kształcie, które w zakresie swoich zadań miałoby obowiązek prowadzenia działalności na rzecz upowszechniania książki.

Stowarzyszenie nasze stoi na stanowisku, że działalność księgarstwa nie może być zakwalifikowana do grupy przedsiębiorstw handlowych. Uważamy natomiast, że przedsiębiorstwa księgarskie powinny być zaliczone do grona instytucji wyższej użyteczności publicznej z uwagi na ich zadania w zakresie upowszechniania kultury, wychowania społecznego i oświaty narodowej. Wszelkie ewentualne zmiany w tym modelu powinny być podejmowane po uwzględnieniu opinii przedstawicieli środowiska księgarskiego w tym przede wszystkim naszej organizacji społeczno zawodowej, zrzeszającej księgarzy – Stowarzyszenia Księgarzy Polskich (propozycje szczegółowe przedstawimy w razie potrzeby). Należy dodać w tym miejscu, że stanowisko Stowarzyszenia Księgarzy Polskich jest w podstawowych zagadnieniach, takich jak zwartość i jednolitość księgarstwa, zgodne ze stanowiskiem innych organizacji (w tym związkowych) działających w księgarstwie.

Naszym zdaniem Obywatel Minister nie korzysta dotychczas w sposób dostateczny z opinii naszego Stowarzyszenia, a zdarza się, że w kwestiach dotyczących modelu księgarstwa wypowiadają się osoby z zewnątrz nie zawsze kompetentne i upoważnione przez środowisko. Stanowczo domagamy się więc udziału przedstawicieli Stowarzyszenia Księgarzy Polskich we wszystkich zespołach podejmujących problematykę księgarską.

Przedkładając powyższe Stowarzyszenie Księgarzy Polskich wyraża głęboką nadzieję, że decyzje w sprawie przyszłości księgarstwa państwowego będą podejmowane przez Obywatela Ministra i inne władze państwowe przy uwzględnieniu zarówno społecznie uzasadnionych potrzeb w zakresie upowszechniania kultury w państwie socjalistycznym jak i zgodnie z odczuciami i doświadczeniami polskiego księgarstwa.

Z uwagi na ważność sprawy uprzejmie informujemy, że kopie tego memoriału kierujemy jednocześnie do Sekretarza Komitetu Centralnego PZPR, do Naczelnego Komitetu Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, Centralnego Komitetu Stronnictwa Demokratycznego, Sejmowej Komisji Kultury, Zespołu do spraw Nadbudowy w komisji reformy gospodarczej (prof. [Aleksander] Łukasiewicz, oraz do Stowarzyszeń Twórczych.

Wiceprzewodniczący ZG SKP
/-/ Antonii Bogdański

Przewodniczący ZG SKP
/-/ Tadeusz Hussak

Sekretarz ZG SKP
/-/ Kazimierz Mrowczyk

AAN, KC PZPR, Wydział Kultury II, sygn. LVI – 1291

XIII.

1982 styczeń 21. Proponowane działania organizacyjno-kadrowe na odcinku wydawniczym⁵⁷

W celu prawidłowej realizacji polityki kulturalnej państwa socjalistycznego na odcinku wydawniczym proponujemy podjęcie następujących działań:

- dokonanie zmian w strukturze organizacyjnej niektórych wydawnictw przy uwzględnieniu fuzji;

⁵⁷Publikowany dokument, który najprawdopodobniej powstał w Wydziale Kultury KC PZPR wskazuje na intencje władz, dotyczące czystki w środowiskach wydawniczych. Jednak jak świadczą chociażby zamieszczone niżej biogramy niektórych osób w nim napiętnowanych, realizacja przewidzianych „działań organizacyjno-kadrowych” daleko odbiegała od pierwotnych planów.

- przeprowadzenie weryfikacji kadr kierowniczych i pomocniczych mającej na celu zapewnienie fachowości, odbiurokratyzowanie i obsadzenia stanowisk osobami, o jednoznacznie zadeklarowanych postawach politycznych;
- rozwiązanie działalności kół NSZZ „Solidarność” na terenie wydawnictw jako ogniw utrudniających funkcjonowanie wydawnictw oraz godzących w politykę kulturalną.

1. Biorąc pod uwagę podobny bądź jednolity profil wydawniczy dokonać fuzji następujących wydawnictw:

a. Wydawnictwa Ekonomicznego, Wyd[awnictwa] Komunikacji i Łączności oraz Wyd[awnictw] Naukowo Techniczne powołać jedno wydawnictwo naukowo-techniczno-ekonomiczne.

b. W miejsce Wyd[awnictwa] „Arkady” i Artystyczno-Filmowego powołać wydawnictwo pn. Wydawnictwo Artystyczne „Arkady”;

c. Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia” i Państwowe Wydawnictwo „Iskry” połączyć w jedno Wyd[awnictwo] „Naszej Księgarni i Iskier”;

2. W pozostałych wydawnictwach zachować dotychczasową strukturę i profil wydawniczy.

3. Odwołać z zajmowanych stanowisk (ze względu na wrogą postawą polityczną lub niewywiązywania się z obowiązków dekretu o stanie wojennym);

„CZYTELNIK”

1. Stanisław Bębenek ⁵⁸	- dyr[ektor] i red[aktor] nacz[elny]
2. Kazimierz Bidakowski	- z[astęp]ca red[aktora] naczelnego]
3. Stanisław Kołodziejczyk	- z[astęp]ca red[aktora] naczelnego]
4. Lech Jęczynek	- kier[ownik] red[akcji]
5. Maria Iwaszkiewicz	- st[arszy?] kier[ownik?]
6. Maria Braunstein	- korektor
7. Elżbieta Bugajska	- red[aktor]

PAŃSTWOWY INSTYTUT WYDAWNICZY

1. Zofia Bartoszevska	- z[astęp]ca redaktora naczelnego]
2. Tadeusz Nowakowski	- bibliotekarz
3. Magdalena Petryńska	- redaktor
4. Teresa Preker	- redaktor
5. Mieczysław Mencil	- g[łówny] księgowy

WYDAWNICTWO „ARKADY”

1. Stefan Muszyński	- z[astęp]ca red[aktora] naczelnego]
2. Leszek Buczkowski	- z[astęp]ca red[aktora] naczelnego]
3. Henryka Gąsiorowska	- redaktor
4. Andrzej Karpowicz	- redaktor
5. Elżbieta Gomulińska	- redaktor
6. Ewa Muszyńska	- redaktor

⁵⁸ Stanisław Bębenek (1920-2003) – wydawca, w latach 1958-1964 redaktor naczelny i dyrektor Państwowego Wydawnictwa Rolniczego i Leśnego, w latach 1967-1971 – redaktor naczelny PIW, 1971-1973 – dyrektor Departamentu Teatru, Muzyki i Estrady w Ministerstwie Kultury i Sztuki, 1975-1989 – redaktor naczelny wydawnictwa „Czytelnik”.

WYDAWNICTWO ARTYSTYCZNE I FILMOWE

1. Jerzy Wittlin⁵⁹ - dyr[ektor] i red[aktor] nacz[elny]
2. Edward Rylukowski - z[astęp]ca red[aktora] nacz[elnego]
3. Andrzej Dulewicz - z[astęp]ca red[aktora] nacz[elnego]
4. Halina Andrzejewska - kier[ownik] red[akcji]
5. Anna Gogut - st[arszy] red[aktor]

INSTYTUT WYDAWNICZY „NASZA KSIĘGARNIA”

1. Halina Lebecka - z[astęp]ca dyr[ektora]
2. Danuta Stępniewska - redaktor
3. Ewa Kotowska - redaktor

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO „ISRY”

1. dr Łukasz Szymański - dyr[ektor] i red[aktor] nacz[elny]
2. Krystyna Goldberg - z[astęp]ca red[aktora] nacz[elnego]
3. Józef Tyszelman - z[astęp]ca dyr[ektora]

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO „Wiedza Powszechna”

1. Mieczysław Grad - z[astęp]ca red[aktora] nacz[elnego]
2. Bożena Witkowska - sekretarz redakcji
3. Ewa Stańczuk - redaktor
4. Halina Walfisz - redaktor

WYDAWNICTWO KOMUNIKACJI I ŁĄCZNOŚCI

1. Wiesław Jeżewski - z[astęp]ca red[aktora] nacz[elnego]
2. Edward Sieński - z[astęp]ca red[aktora] nacz[elnego]
3. Józef Grudziński - z[astęp]ca red[aktora]
4. Jerzy Hoffman - z[astęp]ca red[aktora] nacz[elnego]

POLSKIE WYDAWNICTWO MUZYCZNE

1. Mieczysław Tomaszewski - dyr[ektor] i red[aktor] nacz[elny]
2. Stanisław Bławacki - z[astęp]ca dyr[ektora]
3. Teresa Chylińska - kier[ownik] red[akcji]
4. Anna Sackiewicz-Steckiewicz - z[astęp]ca dyr[ektora]
5. Maria Kieranowska-Gronowicz - kier[ownik] red[akcji]

WYDAWNICTWO „SPORT I TURYSTYKA”

1. Alfred Górny - dyrektor

WYDAWNICTWO MORSKIE

1. Edward Mazurkiewicz - dyrektor
2. Stanisław Ludwig - z[astęp]ca dyr[ektora]
3. Ewa Górską - redaktor
4. Janina Konopacka - st[arszy] red[aktor]

⁵⁹ Jerzy Wittlin (1925-1989) – satyryk, felietonista, redaktor Wydawnictwa Książka i Wiedza (1952-1968) i Wydawnictw Artystycznych i Filmowych (od 1969).

WYDAWNICTWO POZNAŃSKIE

1. Jerzy Ziolek - dyr[ektor] i red[aktor] nacz[elny]
2. Aleksandra Karska - st[arszy] red[aktor]

WYDAWNICTWO ŁÓDZKIE⁶⁰

1. Marek Garlicki - z[astęp]ca dyr[ektora]
2. Andrzej Biskupski - z[astęp]ca red[aktora] nacz[elnego]

LUDOWA SPÓŁDZIELNIA WYDAWNICZA

1. Jerzy Wiśniewski - wiceprzewodniczący Zarządu

WYDAWNICTWO SZKOLNE I PEDAGOGICZNE

1. Sławomir Długołęski - redaktor
 4. Powołać na stanowiska dyrektorów i red[aktorów] nacz[elnym]
- W proponowanym Wydawnictwie Artystycznym „Arkady” – Eugeniusza Piliszka – dotychczasowego dyr[ektora] „Arkad”
 - W proponowanym Wyd[awnictwie] Naukowo-Tehniczno-Ekonomicznym – Czesława Kuleszę – dotychczasowego dyr[ektora] Wyd[awnictw] Nauk[owo]-Tech[nicznych]
 - W proponowanym Wyd[awnictwie] „Naszej Księgarni i Iskier” – Czesława Wiśniewskiego – dotychczasowego dyr[ektora] „Naszej Księgarni” bądź – Romana Kamionkę – dotychczasowego z[astęp]cę red[aktora] nacz[elnego] „Iskier”
 - W Wydawnictwie „Czytelnik” – Wiesława Myśliwskiego⁶¹

NOTKI O WAŻNIEJSZYCH WYDAWNICTWACH

1. „CZYTELNIK” SPÓŁDZIELNIA WYDAWNICZA

Warszawa, ul. Wiejska 12 a

Wydawnictwo realizuje zadania w zakresie wydawania literatury pięknej, eseistyki, pamiętników i publikacji, przekładów z literatury światowej oraz współczesnej prozy i poezji polskiej. Łącznie wydaje ok. 250 pozycji książkowych rocznie w nakładach od 5 do 100 tys. egz.

Dyrektor – Stanisław Bębenek – czł[onek] PZPR, prowadził politykę wydawniczą preferującą twórczość pisarzy o postawach antysocjalistycznych, przykładem plan wydawniczy na 1982, osłabiał rolę organizacji partyjnej dążąc do eliminacji pracowników zaangażowanych, nie akceptujących prowadzonej przez niego polityki wydawniczej. Stwarzał pozory człowieka popierającego kierowniczą rolę PZPR i zasady ustrojowe PRL zaś w rzeczywistości związany był z kręgami opozycyjnymi. Akceptował działalność polityczną NSZZ „Solidarność” nie przeciwdziałając podejmowanym przez miejscowe ogniska związku akcjom protestacyjnym.

⁶⁰ Na temat sytuacji Wydawnictwa Łódzkiego w okresie stanu wojennego nieco informacji można odnaleźć w pracy M. Rządckowskiej: *Oficyna...*, op. cit., s. 116-117.

⁶¹ Wiesław Myśliwski (ur. 1932) – pisarz, w latach 1955-1976 pracował w Ludowej Spółdzielni Wydawniczej, od 1975 do 1999 r. redaktor naczelnym kwartalnika „Regiony”, autor m.in. powieści „Pałac” (1970), „Kamień na kamieniu” (1984), „Widnokrąg” (1996), „Traktat o łuskaniu fasoli” (2006).

Kazimierz Bidakowski – z[astęp]ca dyrektora, czł[onek] PZPR, sympatyk „opozycji literackiej”, akceptował działalność polityczną NSZZ „Solidarność”.

Stanisław Kołodziejczyk – z[astęp]ca dyrektora, czł[onek] PZPR i „Solidarności”. W swoich działaniach wspierał opozycyjnych twórców i ekstremalne ogniwa regionu „Mazowsze”.

Wymienieni winni zostać zwolnieni z zajmowanych stanowisk.

Na stanowisko dyrektora Spółdzielni Wydawniczej „CZYTELNIK” predysponowany jest Wiesław Myśliwski – czł[onek] ZSL, zaś na jego zastępcę Zenon Skuza – czł[onek] PZPR, red[aktor] „Trybuny Ludu”, b. z[astęp]ca red. nac. „Czytelnika”.

Aktyw „Solidarności”

Maria Braunstein c[órka] Bolesława - korektor
Barbara Chlabicz - st[arszy] redaktor
Małgorzata Hołyńska - st[arszy] redaktor
Małgorzata⁶² Iwaszkiewicz - ^asympatyk^a
Felicja Kopińska - sekretarz Wydawnictwa
Maria Leśniak - st[arszy] redaktor (mąż – członek
K[rajowej] K[omisji] P[orozumiewawczej] ds. Wydawnictw)
Lech Jęczynek - kier[ownik] red[akcji] angielski[ej]
Elżbieta Bugajska - redaktor – przew[odniczący]
„Solidarności”
Wi[e]sława Tołoczek - kadrowa

W stosunku do tych osób trzeba zastosować selektywną politykę kadrową, m.in. wypowiedzieć pracę L[echowi] Jęczynekowi, M[arii] Braunstein, M[arii] Iwaszkiewicz, E[lżbiecie] Bugajskiej.

Z uwagi na duże tradycje wydawnicze nie należy likwidować Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik”, a jedynie dokonać zmian kadrowych.

2. PAŃSTWOWY INSTYTUT WYDAWNICZY

PIW realizuje zadania programowe w zakresie literatury klasycznej, uzupełnione przez publikacje wydawnictw specjalistycznych z historii, teorii sztuki, eseistyki oraz zagadnień społeczno-politycznych w Polsce i na świecie.

Zatrudnia 166 osób, w tym 13 czł[onków] PZPR. Do „Solidarności” należy ok. 90% pracowników.

Skład kadry:

Andrzej Wasilewski⁶³ – dyrektor i red[aktor] naczelny czł[onek] PZPR;

Zofia Bartoszevska⁶⁴ – z[astęp]ca redaktora naczelnego, prezentująca wrogą postawę polityczną (żona internowanego Władysława Bartoszewskiego);

⁶² Winno być: Maria.

⁶³ Andrzej Wasilewski (1928-2009) – publicysta i krytyk literacki, redaktor w „Nowej Kulturze” 1950-1960; od 1967 r. najpierw redaktor naczelny, a następnie dyrektor Państwowego Instytutu Wydawniczego, prezes Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek w latach 1972-1980, sekretarz KC PZPR, przewodniczący Ogólnopolskiego Zespołu Partyjnego Pisarzy (1986-1988). Swoje refleksje na temat pracy w PIW zawarł we wspomnieniach „Polski wariant. Od AK do KC”, Warszawa 1992, s. 47-62, 101-104.

⁶⁴ O okolicznościach zwolnienia Zofii Bartoszewskiej i innych pracowników PIW – zob. L. Żuliński: *Foksal 17*, Warszawa 2006, s. 92-93.

^{a---d} Następnym wyrazem nieczytelny.

Czesław Michalski – zastępca dyrektora ds. spraw techniczno-prod[ukcyjnych], czł[onek] PZPR;

Do ekstremalnych działaczy „Solidarności”, których należy zwolnić z pracy należą:

Zofia Bartoszewska	- zastępca red[aktora] naczelnego
Magdalena Petryńska	- red[aktor] ds. literatury jugosłowiańskiej]
Tadeusz Nowakowski	- bibliotekarz
Teresa Preker	- red[aktor] literatury staropolskiej
Mieczysław Mencil	- gł[ówny] księgowy

WYDAWNICTWO ARKADY

Problematyka wydawnicza „Arkad” zbliżona jest do Wydawnictwa Artystycznego i Filmowego, a zatem albumy, opracowania sylwetek twórców, grafika, etc. W wydawnictwie zatrudnionych jest 120 osób.

Wydawnictwem kierują:

Eugeniusz Piliszek – dyrektor i red[aktor] naczelny, czł[onek] PZPR

Edward Worytkiewicz – zastępca dyrektora,

Stefan Muszyński – zastępca naczelnego red[aktora], wystąpił z PZPR po 13.12.1981 r. odwołać ze względu na solidaryzowanie się z działalnością antysocjalistyczną, popieranie elementów ekstremalnych z „Solidarności”.

Ponadto odwołać z zajmowanych stanowisk:

1. Henrykę Gąsiorowską
2. Andrzeja Karpowicza
3. Elżbietę Gomulińską
4. Ewę Muszyńską – za wspieranie ekstremalnych elementów „Solidarności” w regionie Mazowsze.

WYDAWNICTWO ARTYSTYCZNE I FILMOWE

Wydawnictwo spełnia funkcje edytorskie wobec sztuki rozumianej szeroko oraz filmu. W ostatnim czasie preferowani byli twórcy o postawach nieprzychylnych mecenatowi państwa nad kulturą. Wydawnictwo zatrudnia 48 osób. Wydawnictwem kierują:

Jerzy Wittlin – dyrektor i red[aktor] naczelny, czł[onek] PZPR

Edward Rylukowski – zastępca red[aktora] naczelnego, czł[onek] PZPR

Andrzej Dulewicz – zastępca red[aktora] naczelnego, bezpartyjny

Wymienić całą kadrę kierowniczą z uwagi na brak jednoznacznych postaw politycznych oraz słabe umiejętności kierownicze oraz sympatyzowanie z grupami antysocjalistycznymi.

Ponadto wymianie kadrowej winny podlegać Halina Andrzejewska – kier[ownik] red[akcji] i Anna Gogut – st[arszy] red[aktor] aktywistka „Solidarności”.

INSTYTUT WYDAWNICZY „NASZA KSIĘGARNIA”

Działalność edytorska „NK” ma szczególnie wpływ na kształcenie poglądów i postaw najmłodszych. Obok czasopism (Miś, Świerszczyk, Płomyczek) bajek i baśni „NK” wydaje książki o tematyce popularno-naukowej, pedagogicznej, a także z zakresu estetyki i literatury pięknej. Rocznie wydaje ok. 200 tytułów.

„NK” zatrudnia ok. 180 pracowników. Instytutem kierują:

Czesław Wiśniewski

- dyrektor, czł[onek] PZPR

Zbigniew Rychlicki

- z[astęp]ca dyr[ektora], czł[onek] PZPR

Hanna⁶⁵ Lebecka

- z[astęp]ca dyr[ektora]

Ze względu na solidaryzowanie się z grupami antysocjalistycznymi, a także preferowanie opozycyjnych pisarzy odwołać z zajmowanego stanowiska H[alinę] Lebecką.

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO „ISKRY”

„Iskry” wydają książki o bardzo różnorodnej tematyce z wyjątkiem literatury naukowej. Spełniają wiodącą rolę w kształtowaniu poglądów i postaw nowych czytelników, a więc powieści, opowiadania, poezje, reportaże, literaturę popularno-naukową oraz sensacyjną. Rocznie ok. 150 pozycji książkowych. Zatrudnienie wynosi 82 osoby.

Dyrektorem wydawnictwa jest dr Łukasz Szymański – b. szef Ośrodka Badań Opinii Publicznej PR i TV. W działalności wydawniczej i zawodowej preferuje osoby pochodzenia żydowskiego, a także sympatyzujące z grupami antysocjalistycznymi. Od września 1980 r. czł[onek] NSZZ „Solidarność”. Do czasu zawieszenia tego związku wywierał presję na pracowników wydawnictwa w kierunku zdeklarowania się po stronie „Solidarności”.

Z[astęp]ca dyr[ektora] Krystyna Goldberg – znana jest z wrogiej postawy i wspierania ekstremalnych elementów „Solidarności”. Ł[ukasz] Szymański i K[rystyna] Goldberg winni zostać odwołani z zajmowanych stanowisk.

Proponujemy powołać na stanowisko dyrektora Romana Kamionkę – czł[onka] PZPR, dotychczasowego z [astęp]cę red[aktora] naczelnego.

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO „WIEDZA Powszechna”

„Wiedza Powszechna” rocznie wydaje ok. 120 tytułów z zakresu literatury popularno – naukowej, historii, filozofii, geografii, leksykonów, encyklopedii, „WP” zatrudnia 151 pracowników. Wydawnictwem kierują:

Tadeusz Kosmała – dyrektor i naczelny redaktor, czł[onek] PZPR

Henryk Dreszer – z[astęp]ca dyr[ektora], bezpartyjny,

Józef Chłabicz – z[astęp]ca red[aktora] naczelnego, czł[onek] PZPR,

Mieczysław Grad – z[astęp]ca red[aktora] nacz[elnego] czł[onek] ZSL,

odwołać ze względu na nieprzestrzeganie dekretu o stanie wojennym.

Ze stanowiska sekretarza redakcji odwołać Bożenę Witkowską ze względu na solidaryzowanie się z działalnością antysocjalistyczną.

Spośród aktywu „Solidarności” wymianie kadrowej winny podlegać Ewa Stańczuk – dotychczasowa przewodnicząca koła oraz Halina Walfisz.

POLSKIE WYDAWNICTWO MUZYCZNE – KRAKÓW

Mieczysław Tomaszewski – dyrektor i red[aktor] nacz[elny], bezpartyjny, wykształcenie wyższe (UJ).

⁶⁵ Winno być: Halina.

Sympatyk działalności elementów antysocjalistycznych, zdecydowanie wspiera NSZZ „Solidarność”, jeden z pierwszych członków tego związku w Wydawnictwie.

Po ogłoszeniu stanu wojennego i wprowadzeniu dekretu nr 46 M. Tomaszewski na zorganizowanym przez niego w porozumieniu z „Solidarnością” w dniu 15.12. ub. r. zebraniu załogi zaprotestował przeciwko dekretowi o stanie wojennym i powstaniu W[ojskowej] R[ady] O[calenia] N[arodowego] – u. był inicjatorem opracowania rezolucji do strajkujących w Hucie im. Lenina, a także w innych zakładach. Osobiście dokonywał korekty merytorycznej i stylistycznej tej rezolucji. Potępił fakt internowania tzw. opozycji.

Odwołać ze stanowiska.

Jan Bławacki – z[astęp]ca dyr[ektora] d[o]s[praw] technicznych, odpowiedzialny na poligrafii. Jest zaufanym człowiekiem dyr. M. Tomaszewskiego. Na polecenie Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność” w Krakowie i za wiedzą J. Bławackiego w wydawnictwie drukowane były nielegalne materiały.

Kilanowska-Gronowicz Maria – kier[ownik] Zespołu Redakcyjnego, czł[onek] K[omisji] Z[akładowej] „Solidarność” związana z Zarządem Regionu „Małopolska” NSZZ „Solidarność”.

Hywińska [Chylińska?] Teresa – kier[ownik] redakcji, czł[onek] „Solidarności”, związana z Zarządem Regionu „Małopolska” NSZZ „Solidarność”.

Osoby te wywierały duży wpływ na działalność w RWN. Wymienione osoby kwalifikują się do zwolnienia jako wspierające ekstremalne ogniwa „Solidarności”.

KC PZPR, Wydział Kultury II, sygn. LVI-1541

XIV.

1982 grudzień 10. Zalecenia narady przedstawicieli wydawnictw literatury społeczno-politycznej i organów wydawniczych krajów socjalistycznych z załącznikami, Moskwa, 6-11 grudnia 1982 r.

Zgodnie z zaleceniami sofijskiej narady przedstawicieli kierowniczych organów wydawniczych krajów socjalistycznych (1982r.), odbyła się w Moskwie w okresie od 6 do 11 grudnia 1982r. narada przedstawicieli wydawnictw literatury społeczno – politycznej i organów wydawniczych krajów socjalistycznych. W pracy narady wzięli udział przedstawiciele wydawnictw i organów wydawniczych następujących krajów:

- Ludowej Republiki Bułgarii
- Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej
- Socjalistycznej Etiopii
- Republiki Kuby
- Mongolskiej Republiki Ludowej
- Niemieckiej Republiki Demokratycznej
- Republiki Nikaragui
- Polskiej Republiki Ludowej
- Węgierskiej Republiki Ludowej
- Socjalistycznej Republiki Wietnamu
- Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich

Uczestnicy narady rozpatrzyli następujące zagadnienia:

1. O środkach zmierzających do zwiększenia efektywności serii międzynarodowych: „Socjalizm: doświadczenia, problemy, perspektywy” oraz „Krytyka ideologii burżuazyjnej i rewizjonizmu”.

2. O wydawaniu wspólnych bibliotek międzynarodowych: „Socjalizm: współpraca i pomoc wzajemna” oraz „Ludzkość u progu XXI wieku”.

W trakcie omawiania zagadnień dotyczących punktu pierwszego uczestnicy narady podkreślili, że serie: „Socjalizm: doświadczenia, problemy, perspektywy” oraz „Krytyka ideologii burżuazyjnej i rewizjonizmu” odegrały wielką rolę w propagowaniu socjalistycznego sposobu życia oraz w walce ideologicznej partii komunistycznych i robotniczych.

Pozycje serii „Socjalizm: doświadczenia, problemy, perspektywy” wydatnie uzupełniły literaturę w zakresie propagandy wyższości socjalizmu, sukcesów krajów socjalistycznych w rozwoju ekonomiki, nauki, kultury, w podnoszeniu dobrobytu narodów.

Książki serii „Krytyka ideologii burżuazyjnej i rewizjonizmu” odegrały określoną rolę w demaskowaniu antynaukowego charakteru teorii burżuazyjnych i rewizjonizmu, reakcyjnej istoty imperializmu, antykomunizmu i antysowietyzmu, polityki wzmagania napięcia międzynarodowego, agresywnych planów krajów imperialistycznych, a w szczególności USA.

Narada stwierdziła z zadowoleniem, że od czasu ostatniej narady przedstawicieli wydawnictw literatury społeczno-politycznej, która odbyła się w Moskwie w listopadzie 1981r., w bratnich krajach dokonano odpowiedniej pracy w zakresie realizacji uzgodnionych na tej naradzie zaleceń oraz tematyki.

Jednocześnie w wystąpieniach uczestników narady podkreślano, że niektóre pozycje obu serii są zbyt akademickie, nie odznaczają się one bojowością, ofensywnością, namiętnością, polemicznością, popularnością. Szereg wydań wchodzi do serii jedynie z powodu najogólniejszej swej cechy – obecności w nich krytyki ideologii burżuazyjnej.

Wydawnictwa rzadko zwracają się do autorów o przygotowanie prac przeznaczonych specjalnie dla serii. Wszystko to warunkuje niewielkie nakłady pozycji i małą ich efektywność.

Uczestnicy narady jednomyślnie stwierdzają, że gwałtowne zaostrenie walki ideologicznej na obecnym etapie, prowadzenie przez koła imperialistyczne USA i ich sojuszników „wojny psychologicznej” przeciwko krajom socjalistycznym, wykorzystywanie w tej wojnie w szerokim zakresie z góry obmyślonego kłamstwa i złośliwej dezinformacji z powodu wewnętrznej i zagranicznej polityki krajów wspólnoty socjalistycznej, partii komunistycznych i robotniczych, jawne ogłoszenie przez prezydenta USA nowej „wyprawy krzyżowej” przeciwko komunizmowi – wszystko to wymaga od wydawców realizacji dodatkowych poczynań w zakresie wydawania literatury, aktywnie przeciwdziałającej destrukcyjnym akcjom propagandowym administracji waszyngtońskiej i krajów NATO.

Uczestnicy narady w pełni popierają myśl wyrażoną na naradzie przedstawicieli kierowniczych organów wydawniczych (Sofia, listopad 1982r.) dotyczącą konieczności podjęcia kroków zmierzających do zwiększenia

efektywności międzynarodowych serii wydawniczych. Narada postanowiła poczynić w tym zakresie następujące kroki:

a) serię „Socjalizm: doświadczenia, problemy, perspektywy” przekształcić w serię „Socjalizm realny” z podtytułem w tytule i przedtytule „Teoria i praktyka”. Przy tym emblemat serii zostaje zachowany. Głównym zadaniem tej serii jest propagowanie osiągnięć socjalizmu realnego, jego przewagi nad kapitalizmem, wyraziste pokazanie osiągnięć krajów socjalistycznych w rozwoju ekonomiki, nauki i kultury, w podnoszeniu dobrobytu narodów, w rozwiązywaniu podstawowych problemów socjalnych ludzkości;

b) głównym zadaniem serii „Krytyka ideologii burżuazyjnej i rewizjonizmu” jest demaskowanie idei burżuazyjnych i rewizjonizmu, faryzeuszowskiego charakteru burżuazyjnych hasła wolności i praw człowieka, obnażanie klasowej istoty burżuazyjnych teorii i koncepcji, ukazywanie w przekonujący sposób, że każde hasło burżuazyjne, teoria lub praktyka mają na względzie cel ostateczny polegający na zachowaniu panowania monopolistycznej burżuazji przy jednoczesnym oczernianiu osiągnięć socjalizmu realnego;

c) uważa się za celowe aby wydawnictwa uczestniczące w wydawaniu obu serii przyciągały najbardziej doświadczonych autorów dla przygotowania seryjnych wydań, dążyły do dalszego podnoszenia stopnia ich aktualności, nadawały tym wydaniom ofensywny charakter, by odznaczały się one pogłębionością, przystępnością oraz wysokim poziomem publicystycznym;

Narada zdaje sobie sprawę, że dla dalszego udoskonalenia serii potrzebny jest określony czas. Jednak uczestnicy narady będą dążyć do możliwie najbardziej operatywnego wykonania tego zadania. Uczestnicy narady uzgodnili, że do 31 marca 1983 roku poinformują się wzajemnie o przedsięwziętych krokach zmierzających do uściślenia perspektywicznych planów wydawniczych w seriach „Socjalizm realny” oraz „Krytyka ideologii burżuazyjnej i rewizjonizmu” i wyrazili dążenie do rozpoczęcia wydawania książek serii „Socjalizm realny” w ciągu 1983 r.

Uczestnicy narady uzgodnili, że na kolejnym spotkaniu przedstawicieli wydawnictw zostanie przeprowadzona wymiana opinii i doświadczeń w zakresie pracy nad zwiększeniem efektywności międzynarodowych serii wydawniczych w świetle opracowanych zaleceń.

Narada potwierdziła wagę wspólnej działalności w zakresie wydawania literatury socjalistycznej w celu rozpowszechniania jej w niesocjalistycznej strefie świata, szczególnie w państwach o orientacji socjalistycznej i innych krajach rozwijających się.

W trakcie omawiania zagadnień dotyczących punktu drugiego uczestnicy narady w pełni poparli zalecenia narady przedstawicieli kierowniczych organów wydawniczych krajów socjalistycznych, która odbyła się w okresie od 16 do 18 listopada 1982 r. w Sofii, traktujących o wydawaniu wspólnym wysiłkiem wydawnictw tych krajów dwóch bibliotek międzynarodowych – „Socjalizm: współpraca i pomoc wzajemna” oraz „Ludzkość u progu XXI wieku”.

W celu wykonania wyżej wymienionych zaleceń uczestnicy narady ustalili, co następuje:

a) bibliotekę „Socjalizm: współpraca i pomoc wzajemna” przygotować i wydać z okazji 35 rocznicy powstania Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, tj. w końcu 1984 roku.

Książki tej biblioteki w żywej i popularnej formie przedstawiają doświadczenia w zakresie rozwiązywania poważnych problemów społecznych i ekonomicznych w krajach socjalistycznych, zaprezentują rozwój procesu socjalistycznej integracji ekonomicznej, współdziałanie krajów socjalistycznych w zakresie postępu naukowo-technicznego, historyczne osiągnięcia krajów socjalistycznych w dziedzinie rozwoju produkcji, życia duchowego, w umacnianiu socjalistycznego sposobu życia.

Uczestnicy narady uzgodnili, że koordynację procesu wydawania biblioteki zapewni strona radziecka.

b) bibliotekę „Ludzkość u progu XXI wieku” przygotować i wydać w latach 1983-1987.

Książki tej biblioteki – z reguły o objętości 10-12 arkuszy każda – powinny przedstawić optymistyczny punkt widzenia komunistów marksistowsko – leninowskiej nauki w kwestii przyszłości ludzkości. Powinny one demaskować poglądy burżuazyjnych futurologów, rozsiewających w społeczeństwach nastroje beznadziejności i pesymizmu, ukazać, że wszystkie istniejące obecnie socjalne i materialne problemy ludzkości oraz te, które powstaną w przyszłości, mogą być rozwiązane i będą rozwiązane jedynie drogą urzeczywistnienia socjalizmu i komunizmu.

Uczestnicy narady uzgodnili tematykę biblioteki oraz dokonali podziału pracy w tym zakresie między wydawnictwami krajów uczestniczących w wydaniu tej biblioteki (w załączeniu propozycje tematyczne) i ustalili, że do dnia 1 marca 1983 r. wymienią między sobą dodatkowe informacje na ten temat;

c) w celu przygotowania rękopisów dla obu bibliotek będą pozyskani najbardziej kompetentni i doświadczeni autorzy;

d) ustalono następującą procedurę wymiany rękopisów, ich przekładu i wydania:

każde wydawnictwo przyjmujące na siebie obowiązki związane z przygotowaniem poszczególnych książek przeznaczonych do obu serii, pozyskuje autorów z grona doświadczonych specjalistów swego kraju, stymuluje przygotowanie rękopisu, redaguje i wydaje go w swoim kraju, przesyłając jednocześnie tekst zredagowanego rękopisu w języku ojczystym do Naczelnej Redakcji Literatury Społeczno-Politycznej Państwowego Komitetu ZSRR do Spraw Wydawnictw, Poligrafii i Księgarstwa. Redakcja ta przy udziale odpowiedniego wydawnictwa radzieckiego zapewnia przekład i wydanie rękopisu w języku rosyjskim, przesyłając jednocześnie przekład rosyjski oraz tekst oryginalny do zainteresowanych wydawnictw lub organów wydawniczych innych krajów uczestniczących w wydaniu biblioteki.

Wydawnictwa innych krajów tłumaczą rękopisy na swój język ojczysty i wydają je u siebie. W ten sposób książki obu bibliotek zostaną wydane we wszystkich krajach uczestniczących w ich realizacji.

Rozliczenia z autorami będą dokonywane w oparciu o ustawodawstwo poszczególnych państw oraz aktualnych międzynarodowych i dwustronnych porozumień w zakresie praw autorskich.

Narada wypowiedziała się za jednolitą szatą graficzną bibliotek w poszczególnych krajach. Wspólnym elementem dla tych pozycji we wszystkich krajach, które uczestniczą w ich wydawaniu będzie jednolity uzgodniony emblemat.

Projekt (szkic) emblematu dla biblioteki „Socjalizm: współpraca, pomoc wzajemna” opracuje wydawnictwo „Ekonomika”, a dla biblioteki „Ludzkość u progu XXI wieku” – wydawnictwo „Myśl” (ZSRR). Oba projekty w ciągu 1983 r. zostaną rozesłane do organów wydawniczych lub wydawnictw, uczestniczących w wydawaniu bibliotek;

e) wszyscy uczestnicy biorący udział w wydawaniu bibliotek zobowiązali się do przekazania w grudniu 1983 r. wzajemnej informacji o stanie przygotowań swych wydań.

Jednocześnie uczestnicy narady ustalili, że do 1 marca 1983 roku poinformują się wzajemnie o wydawaniu literatury poświęconej 40-leciu zwycięstwa nad faszyzmem.

Delegacje ustaliły, że porządek obrad kolejnej narady przedstawicieli wydawnictw literatury społeczno-politycznej, która odbędzie się w Moskwie w 1983 roku, zostanie uzgodniony przez kierownicze organy wydawnicze naszych krajów.

Każda delegacja przedłoży niniejsze Zalecenia do rozpatrzenia kierownictwu ruchu wydawniczego swego kraju.

Kierownicze organy wydawnicze poinformują się wzajemnie o swych decyzjach.

Uczestnicy narady podkreślili, że ich praca przebiegała w atmosferze szczerzej, braterskiej przyjaźni, pełnego wzajemnego zrozumienia i jedności.

W imieniu swych delegacji Zalecenia podpisali:

Zachari Zachariew (LRB)
Evžen Paloncy (CSRS)
Tesfaie Aialechu (Socjalistyczna Etiopia)
Ricardo Garcia Pampin (Republika Kuby)
Tudewin Sadnomdarżaa (M[ongolska] Republika] Ludowa]
Lothar Berthold (NRD)
Ivan Olivares (Republika Nikaragui)
Maksymilian Celeda⁶⁶ (PRL)
Nonn Derde (W[ęgierska] R[epublika] L[udowa])
Fam Hyu (S[ocjalistyczna] R[epublika] W[ietnamu])
W. W. Wiktorow (ZSRR)

10 grudnia 1982 r., Moskwa

⁶⁶ Maksymilian Celeda (ur. 1938) – urzędnik Ministerstwa Kultury i Sztuki, w latach osiemdziesiątych m.in. dyrektor Departamentu Książki w tym resorcie.

Załącznik

PROPOZYCJE TEMATYCZNE międzynarodowej biblioteki poświęconej 35-leciu RWPG.

Robocza nazwa biblioteki: „Socjalizm: współpraca, pomoc wzajemna”

1. Partie komunistyczne krajów RWPG – kierowniczą siłą socjalistycznej integracji ekonomicznej.
2. Współpraca krajów RWPG – uosobieniem międzynarodowych stosunków ekonomicznych nowego typu.
3. Socjalistyczna integracja ekonomiczna: wyższość i osiągnięcia.
4. Mechanizm kolektywnego zarządzania socjalistyczną integracją ekonomiczną.
5. Uzgodnienia polityki ekonomicznej – nowe historyczne zadanie krajów wspólnoty socjalistycznej.
6. Kompleksy gospodarki narodowej w systemie integracyjnych związków krajów RWPG.
7. Współpraca ekonomiczna krajów RWPG i kształtowanie się współczesnej struktury produkcji.
8. Ekonomiczne związki krajów RWPG z krajami rozwijającymi się.

Załącznik

PROPOZYCJE TEMATYCZNE międzynarodowej biblioteki „Ludzkość u progu XXI wieku”

Problem wojny i pokoju (CSRS)

Osobowość człowieka. Wyniki. Perspektywy. (ZSRR)

Dwa sposoby życia

Wyzwolone kraje w 2000 roku

Socjalne skutki rewolucji naukowo-technicznej: rok 2000 (L[udowa] R[epublika] B[ułgarii])

Człowiek i środowisko naturalne

Zasoby energetyczne i surowcowe

Ludzkość i kosmos (ZSRR)

Światowy problem żywnościowy (WRL)

Problemy ludnościowe (PRL)

Wykształcenie ludności Ziemi. Poziom, perspektywy

Medycyna i zdrowie człowieka

AAN, KC PZPR, Wydział Kultury II, sygn. LVI-698

¹ ręczny dopisek: otrzymuje [...] Jacek Gorecki Dyr[ektor] Dep[atramentu] [?] M[inisterstwa] K[ultury] i S[ztuki].

XV.

1985 marzec 15. Pismo zastępcy kierownika Wydziału Kultury KC PZPR do dyrektora Departamentu Książki w Ministerstwie Kultury i Sztuki w sprawie książek zalecanych do wydania ze względów na ich charakter światopoglądowy i religioznawczy wraz z załącznikiem

1985.03.15

Towarzysz
Maksymilian Celeda
Dyrektor Departamentu Książki
Ministerstwa Kultury i Sztuki
W a r s z a w a

Wydział Kultury KC PZPR przesyła w załączniku wykaz tytułów książek światopoglądowych, które zgodnie z decyzją kierownictwa należy bezwzględnie wydać w 1985r. oraz zapewnić im szeroką promocję i popularyzację.

Dla wymienionych tytułów proszę zagwarantować odpowiednie materiały (papier, oprawy itp.) i moce produkcyjne, tak aby zestawy te zostały wykonane w całości i w ustalonych terminach.

Z uwagi na szczególne znaczenie tej sprawy proszę przesłać informację pisemną o stanie realizacji tego programu na dzień 15 maja 1985 r.

Z[astęp]ca kierownika Wydziału
Kultury KC PZPR

Kazimierz Molek⁶⁷

a---a

I. Wykaz tytułów z literatury światopoglądowej i religioznawczej, które w wyniku interwencji Wydziału Kultury KC PZPR zostaną wydane do 30.VI.1985

1. Tadeusz Kotarbiński: „Medytacje o życiu godziwym” Wiedza Powszechna, wyd. IV, 7,5 ark. wyd., 30 tys. egz. (w dalszej kolejności w br. jeszcze 70 tys. egz.), Rzeszowskie Zakłady Graficzne.

2. Bogdan Suchodolski: „Kim jest człowiek”, Wiedza Powszechna, wyd. IV, 12 ark. wyd., 20 tys. egz. Katowickie Zakłady Graficzne.

3. Tadeusz Żeleński – Boy: „Reflektorem w mrok”, Państwowy Instytut Wydawniczy, wyd. II, 32 ark. wyd., 200 tys. egz., Zakłady Graficzne w Gdańsku.

4. Ethel Voynich: „Szerszeń”, Państwowe Wydawnictwo Iskry, wzn. ark. wyd. 17, 50 tys. egz. Lubelskie Zakłady Graficzne.

5. Jerzy Cepik: „Jak człowiek stworzył bogów” Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia” wyd. II, ark. wyd. 24,0, 40 tys. egz. Łódzkie Zakłady Graficzne.

6. Jan Parandowski: „Niebo w płomieniach” S. W. „Czytelnik”, wyd. XV, ark. wyd. 14,5, 50 tys. egz., Drukarnia Wydawnicza im. W. L. Anczyca w Krakowie.

7. Kazimierz Sidor: „Wzgórze Watykanusa”, Książka i Wiedza, wyd. II, ark. wyd. 35, 100 tys. egz., Łódzka Drukarnia Dzielowa.

⁶⁷ Kazimierz Molek pełnił funkcję zastępcy kierownika Wydziału Kultury KC PZPR od 31 grudnia 1980 do 27 października 1986 r.

8. Witold Tyloch: „Dzieje Ksiąg Starego Testamentu”, „Książka i Wiedza”, wyd. II, ark. wyd. 19, 70 tys. egz., Drukarnia Dziełowa w Łodzi.

9. Kazimierz Kąkol: „Stefan Kardynał Wyszyński jakim Go znałem” Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, wyd. I, ark. wyd. 10, 50 tys. egz., Łódzka Drukarnia Dziełowa.

10. Edward Prus: „Władysław Świątojurski – Rzecz o arcybiskupie Andrzeju Szeptyckim”, I[nsytut] W[ydawniczy] Z[wiązków] Z[awodowych], wyd. I, ark. wyd. 20, 20 tys. egz., Drukarnia IWZZ.

II. Wykaz tytułów z literatury światopoglądowej i religioznawczej, które w wyniku interwencji Wydziału Kultury KC PZPR zostaną wydane w II półroczu 1985 r.

1. Charles Reade: „Klasztor i miłość”, Wydawnictwo Literackie, t. 1-2, wyd. III, ark. wyd. 46, 50 tys. egz. Drukarnia Wydawnicza w Krakowie.

2. Adam Polewka: „Kocham i nienawidzę”, Wydawnictwo Literackie, wyd. II, ark. wyd. 10, 10 tys. egz., Drukarnia Narodowa w Krakowie.

3. Andrzej Wolica: „Rudy”, Wydawnictwo Literackie, wyd. I, ark. wyd. 7, 10 tys. egz., Drukarnia Narodowa w Krakowie.

4. Kazimierz Kąkol: „Kościół w PRL. Elementy ewolucji doktryny”, „Książka i Wiedza” Wyd. I, ark. wyd. 15, 10 tys. egz., Drukarnia Prasowa w Krakowie.

5. Tadeusz Breza: „Spiżowa Brama” SW „Czytelnik” wyd. XIV, ark. wyd. 27, 40 tys. egz., Szczecińskie Zakłady Graficzne.

6. Anatol France: „Bogowie łakną krwi”, SW „Czytelnik”, wyd. II, ark. wyd. 10,5, 20 tys. egz., Drukarnia Wydawnicza w Krakowie.

7. Ignacy Krasicki: „Monachomachia” SW „Czytelnik”, wyd. I, ark. wyd. 6,3, 10 tys. egz. Drukarnia Narodowa w Krakowie. Oprawa Spółdzielnia „starodruk” (skóra)

8. Emile Namer: „Sprawa Galileusza”, SW „Czytelnik”, wyd. I, ark. wyd. 12, 20 tys. egz., Zakłady Graficzne w Toruniu.

9. Krzysztof Brodzki, Józef Wojnicz: „Oazy księdza Blachnickiego” Książka i Wiedza, wyd. I, ark. wyd. 9, 30 tys. egz., brak drukarni.

10. Emanuel Roidis: „Papież Joanna”, Książka i Wiedza, wyd. I, ark. wyd. 9, 30 tys. egz., brak drukarni.

11. Stanisław Markiewicz: „Chrześcijaństwo a związki zawodowe”, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, wyd. I, ark. wyd. 9, 10 tys. egz., Drukarnia IWZZ.

12. Zbiorowa: „Zarys dziejów religii” PW „Iskry”, wyd. 5, ark. wyd. 64, 100 tys. egz., druk w Jugosławii.

13. Jerzy Cepik: „Torquemada”, Wydawnictwo Poznańskie, wyd. I, ark. wyd. 22, 60 tys. egz., Szczecińskie Zakłady Graficzne.

14. Andrzej Tokarczyk: „Marcin Luter”, KAW, wyd. I, ark. wyd. 7, 30 tys. egz., Prasa Łódź.

15. Jan Wierusz Kowalski: „Chrześcijaństwo” t. I, KAW, wyd. I, ark. wyd. 11, 50 tys. egz., Kat. Zakłady Graficzne.

16. Jan Wierusz Kowalski: „Chrześcijaństwo” t. II, KAW, wyd. I, ark. wyd. 11, 50 tys. egz., Kat. Zakłady Graficzne.

17. Jan Wierusz Kowalski: „Chrześcijaństwo” t. III, KAW, wyd. I, ark. wyd. 11, 50 tys. egz., Kat. Zakłady Graficzne.
18. Ryszard Świerkowski: „Moje krajobrazy”, KAW, wyd. I, ark. wyd. 13, 50 tys. egz., PZG Ciechanów.
19. Erich von Daeniken: „Objawienia” KAW, wyd I, ark. wyd. 13,5, 100 tys. egz., Fotoskład Krajowej Agencji Wydawniczej.
20. Ignacy Krasicki: „Monachomachia”, KAW, wznowienie ilustrowane, ark. wyd. 6, 100 tys. egz., Wrocławskie Zakłady Graficzne.
21. Ignacy Krasicki: „Poematy Heroikomiczne”, PIW, wyd. I, ark. wyd. 10 tys., egz., Wrocławskie Zakłady Graficzne.
22. Jędrzej Kitowicz: „Opis obyczajów w Polsce za Augusta III”, PIW, wyd. I, ark. wyd. 10, 20 tys. egz., Warszawa (im. Rew. Październikowej).
23. Tadeusz Boy-Żeleński: „Wybór Pism”, PIW, wyd. I, ark. wyd. 100, 100 tys. egz., Poznańskie Zakłady Graficzne im. Kasprzaka w Poznaniu.
24. Józef Putek: „Mroki średniowiecza”, PIW, wyd. II, ark. wyd. 24, 50 tys. egz. Wrocławskie Zakłady Graficzne.
25. Antonio Perria: „Rodzina Sforzów (seria Biografie)”, PIW, wyd. I, ark. wyd. 16, 30 tys. egz., Łódzka Drukarnia Dziełowa.
26. Wasilij Łariczew: „W poszukiwaniu przodków człowieka” (seria Ceram), PIW, wyd. I, ark. wyd. 22, 20 tys. egz., Poznańskie Zakłady Graficzne im. Kasprzaka
27. Zygmunt Kałużyński: „Widok z pozycji przewróconego”; aktualna publicystyka polityczna, PIW, wyd. I, ark. wyd. 15, 20 tys. egz., Wrocławskie Zakłady Graficzne.

Wydział Kultury KC PZPR zastosuje wobec wymienionych pozycji szczególne preferencje w druku i upowszechnianiu (ulożenie w drukarniach, szeroka popularyzacja w prasie itd.).

Warszawa, 1985.03.14

Wydział Kultury KC PZPR

AAN, KC PZPR, Wydział Kultury II, sygn. VI-459

XVI.

1989 styczeń. Przegląd publikacji poświęconych problematyce książki, opracowany na podstawie wycinków prasowych za miesiąc październik i listopad 1988 r. (fragmenty)

[część druga]

1. Kilka ogólnych stwierdzeń o stanie kultury i polityki kulturalnej.

„Powiedzmy sobie szczerze i bez ogródek: obowiązujący u nas model organizacji życia kulturalnego przeżył się, jest niewydolny i w końcowym rezultacie obraca się przeciw kulturze, której ma służyć. To co było dobre w latach walki z analfabetyzmem, masowego upowszechniania czytelnictwa, świetlic, domów kultury, klubów „Ruchu”, „Dni Oświaty, Książki i Prasy” itd. jest już dziś martwe. Wielkie plany operacyjne, wielkie strategie, scentralizowane instytucje to skamieliny, którym należy wystawić pomnik i odesłać do lamusa” (Tadeusz] Pikulski – Kultura zdecentralizowana. „Życie Warszawy” 4.XI.1988)

„...po raz pierwszy w całej naszej powojennej historii obserwujemy, jak w polskim społeczeństwie wygasa powszechne zainteresowanie kulturą, jak ulega ona niebezpiecznemu spłyceciu. Zagrożona została jako wartość nadająca sens i godność naszej egzystencji. Materializacja postaw i potrzeb sprawiła, że sprawy kultury znalazły się na szarym końcu społecznych zainteresowań. Proces tego zubożenia, sięgający swoimi początkami połowy lat siedemdziesiątych, pogłębia się z każdym rokiem... obecnie najbardziej mnie niepokoi powszechne równanie w dół, schlebianie we wszystkich niemal dziedzinach działalności kulturalnej gustom najmniej wybrednych odbiorców. Zalewa nas zewsząd szmira. Odbywa się to przeważnie pod wzniosłym parawanem reformy gospodarczej i związanej z tym konieczności samofinansowania kultury. (Z. Irzyk – Nasze niepokoje o kulturę, „Kierunki” nr 47/20. XI.1988). [...]

[...]

Prof. Marian [?] Kula⁶⁸ w sposób krytyczny wypowiada się na temat pracy redaktorów wydawnictw książkowych. „Obecny system wydawniczy ukształtował się w początku lat pięćdziesiątych i odbija z nich wyniesioną koncepcję dominacji redaktora – domniemanego reprezentanta interesu społecznego – nad autorem... W polskich wydawnictwach siedzą setki, tysiące – może cała dywizja – Pań Redaktor uzbrojonych w słowniki Taszyckiego. Smarują, wycierają, poprawiają – w gruncie rzeczy ze szkodą dla kultury polskiej. Ze szkodą, ponieważ w wypadku tekstów dobrych banalizują język, przybliżając go do jakiegoś swojego często zresztą wątpliwego ideału. Ze szkodą, ponieważ środowisko powinno wiedzieć, kto dobrze, a kto źle pisze. Ze szkodą, ponieważ nie leży w interesie społecznym ratowanie tekstów złych, uskrzydlenie autora przez redakcyjne poprawiaństwo, pomaganie marzącym o poprawkach – jedynym korzystającym na tym wszystkim (M. Kula – System dla miernot „Res Publica” nr 5/88).

Zdaniem R[oberta] Stillera⁶⁹ „do jasnych punktów (w dziedzinie przekładów) należą redaktorzy – czy redaktorki – w wydawnictwach. Według moich doświadczeń redaktorzy w wydawnictwach są przeważnie kompetentni”. Natomiast bardzo krytycznie wypowiedział się o działalności edytorskiej w dziedzinie literatury obcej, szczególnie w stosunku do Państwowego Instytutu Wydawniczego. W stosunku do Wydawnictwa Literackiego wysuwa przypuszczenie, że „zachwiało się finansowo pod Maciejem Słomczyńskim⁷⁰... Od bardzo dawna jestem świadom, jaki zły z niego tłumacz... Polemiki wokół jego Szekspira czy Joyce’a są sprawą powszechnie znaną. [Anna] Staniewska⁷¹,

⁶⁸ Prawdopodobnie Marcin Kula (ur. 1943) – historyk i socjolog, obecnie profesor Uniwersytetu Warszawskiego oraz Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego w Warszawie. Zajmuje się historią społeczną Polski Ludowej i krajów Ameryki Łacińskiej.

⁶⁹ Robert Reuven Stiller (ur. 1928) – tłumacz, pisarz, językoznawca, od 1960 członek Związku Literatów Polskich, w latach 1989-1999 w Stowarzyszeniu Pisarzy Polskich.

⁷⁰ Maciej Słomczyński ps. Joe Alex (1920-1998) – tłumacz i pisarz, żołnierz Konfederacji Narodu i Armii Krajowej, autor wielu powieści kryminalnych, tłumacz „Ulissesa” Jamesa Joyce’a i wszystkich dzieł Szekspira.

⁷¹ Anna Staniewska – anglistka (studiowała u prof. Stefana Dyboskiego), w latach 1949-1979 w redakcji angielskiej PIW, specjalista od dramatu elżbietańskiego, zajmowała się edytorstwem dzieł Szekspira. Krytykowała sposób przekładu dzieł Szekspira przez Słomczyńskiego.

[Bohdan] Drozdowski⁷² – wszyscy oni mieli stuprocentową rację w ocenie tych przekładów i powiedzieli już właściwie wszystko na ten temat. Istotne jest natomiast co innego. Otóż w sposób, którego jak dotąd nie znam, Słomczyński jakoby uzyskał w Ministerstwie Kultury i Sztuki zgodę na stosowanie specjalnych stawek za swoje przekłady. I to nie są stawki pięćdziesięcioprocentowe; to są stawki wielokrotnie wyższe od najwyższych przewidzianych w tabeli... Słomczyński traktował Szekspira jako chałturę. Tłumaczył „Hamleta” w miesiąc i chełpił się tym, zamiast się tego wstydzić... Trzepał więc Słomczyński te swoje szekspiry, a Wydawnictwo Literackie wydawało to bez względu na to, czy szły w księgarniach, czy też nie... jego tłumaczenia Szekspira można dziś kupić wszędzie. Leżą”. (Tylko dziesięć nazwisk. Z Robertem Stillerem rozmawia Marek Barter „Tak i Nie” nr 43/21.X.1988).

W związku z informacją Wydawnictwa Literackiego, że zakończono druk dzieł wszystkich Szekspira w tłumaczeniu M[acieja] Słomczyńskiego, Bohdan Drozdowski przypomina „garść idiotyzmów, przeinaczeń, spłaszczeń, odstępstw, wulgaryzacji etc. jakimi naszpikowany jest jego (M[acieja] Słomczyńskiego) „Hamlet”, jego „Dwaj szlachcice z Werony”, jego „Burza”; nim dojdę do tomów ostatnich”. (B. Drozdowski – Nowy kanon „Szekspira...” „Sprawy i Ludzie” nr 41/13.X.1988).

Na skutek państwowego monopolu wydawniczego polityka w zakresie wydawania naukowych prac, zwłaszcza z zakresu ekonomii, czy socjologii jest bardzo jednostronna... znane są tylko prace lewicowych krytyków gospodarki rynkowej. Brakuje rzeczowych analiz zjawisk zachodzących w kapitalizmie... prac noblistów, z wyjątkiem tych najbardziej lewicowych, czy też po prostu rzetelnych podręczników ekonomii. Lukę tę zapewniają tylko w niewielkim stopniu wydawnictwa bezdebitowe... czas już chyba, by w ramach pluralizacji polskiego życia społecznego stworzyć szersze warunki dla legalnego działania wydawnictw niezależnych (politycznie i finansowo) od państwa”. (W[itold] Gadomski, Antyrecenzja eseju pseudonaukowego „Ład” nr 44/30.X.1988).

W sytuacji, w której „uczniowie są najwierniejszymi i najbardziej chętnymi czytelnikami... Nauczyciele i rodzice czują się zdezorientowani i zagubieni w nawale tytułów” książek dla dzieci, które wydają prawie wszystkie wydawnictwa, bez zamieszczania informacji na „skrzydełku” dla jakiego wieku dana książka jest przeznaczona. Książka dziecięco-młodzieżowa pozostaje nie dostrzeżona na łamach prasy. „Paradoksem naszego życia są dobre reklamy złych przedstawień teatralnych, kiczowatych filmów. Dla dobrych książek brakuje często miejsca w prasie, kilku minut w telewizji, papieru na plakat, pieniędzy na nagrodę. A może by tak odwrócić sytuację i milczeć, gdy powstanie nieudany film, a wołać kiedy zostanie napisana dobra książka, chociażby to była tylko książka dla dzieci i młodzieży”. (G[razyna] Ciechomska – Książka czytana i nie czytana. „Trybuna Ludu” 3-4.XII.1988).

⁷² Bohdan Drozdowski (ur. 1931) – poeta i prozaik, w latach 1959-1966 w redakcji „Współczesności”, 1966-1970 zastępca dyrektora Instytutu Kultury Polskiej w Londynie, 1972-1986 redaktor naczelny miesięcznika „Poezja”.

...po raz pierwszy w całej naszej powojennej historii obserwujemy, jak w polskim społeczeństwie wygasa powszechne zainteresowanie kulturą, jak ulega ona niebezpiecznemu spłyceciu. Zagrożona została jako wartość nadająca sens i godność naszej egzystencji. Materializacja postaw i potrzeb sprawiła, że sprawy kultury znalazły się na szarym końcu społecznych zainteresowań. Proces tego zubożenia, sięgający swoimi początkami połowy lat siedemdziesiątych, pogłębia się z każdym rokiem... obecnie najbardziej mnie niepokoi powszechne równanie w dół, schlebianie we wszystkich niemal dziedzinach działalności kulturalnej gustom najmniej wybrednych odbiorców. Zalewa nas zewsząd szmira. Odbywa się to przeważnie pod wzniosłym parawanem reformy gospodarczej i związanej z tym konieczności samofinansowania kultury. (Z. Irzyk – Nasze niepokoje o kulturę, „Kierunki” nr 47/20. XI.1988). [...]

[...]

Prof. Marian [?] Kula⁶⁸ w sposób krytyczny wypowiada się na temat pracy redaktorów wydawnictw książkowych. „Obecny system wydawniczy ukształtował się w początku lat pięćdziesiątych i odbija z nich wyniesioną koncepcję dominacji redaktora – domniemanego reprezentanta interesu społecznego – nad autorem... W polskich wydawnictwach siedzą setki, tysiące – może cała dywizja – Pań Redaktor uzbrojonych w słowniki Taszyckiego. Smarują, wycierają, poprawiają – w gruncie rzeczy ze szkodą dla kultury polskiej. Ze szkodą, ponieważ w wypadku tekstów dobrych banalizują język, przybliżając go do jakiegoś swojego często zresztą wątpliwego ideału. Ze szkodą, ponieważ środowisko powinno wiedzieć, kto dobrze, a kto źle pisze. Ze szkodą, ponieważ nie leży w interesie społecznym ratowanie tekstów złych, uskrzydlenie autora przez redakcyjne poprawiaństwo, pomaganie marzącym o poprawkach – jedynym korzystającym na tym wszystkim (M. Kula – System dla miernot „Res Publica” nr 5/88).

Zdaniem R[oberta] Stillera⁶⁹ „do jasnych punktów (w dziedzinie przekładów) należą redaktorzy – czy redaktorki – w wydawnictwach. Według moich doświadczeń redaktorzy w wydawnictwach są przeważnie kompetentni”. Natomiast bardzo krytycznie wypowiedział się o działalności edytorskiej w dziedzinie literatury obcej, szczególnie w stosunku do Państwowego Instytutu Wydawniczego. W stosunku do Wydawnictwa Literackiego wysuwa przypuszczenie, że „zachwiało się finansowo pod Maciejem Słomczyńskim⁷⁰... Od bardzo dawna jestem świadom, jaki zły z niego tłumacz... Polemiki wokół jego Szekspira czy Joyce’a są sprawą powszechnie znaną. [Anna] Staniewska⁷¹,

⁶⁸ Prawdopodobnie Marcin Kula (ur. 1943) – historyk i socjolog, obecnie profesor Uniwersytetu Warszawskiego oraz Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego w Warszawie. Zajmuje się historią społeczną Polski Ludowej i krajów Ameryki Łacińskiej.

⁶⁹ Robert Reuven Stiller (ur. 1928) – tłumacz, pisarz, językoznawca, od 1960 członek Związku Literatów Polskich, w latach 1989-1999 w Stowarzyszeniu Pisarzy Polskich.

⁷⁰ Maciej Słomczyński ps. Joe Alex (1920-1998) – tłumacz i pisarz, żołnierz Konfederacji Narodu i Armii Krajowej, autor wielu powieści kryminalnych, tłumacz „Ulissesa” Jamesa Joyce’a i wszystkich dzieł Szekspira.

⁷¹ Anna Staniewska – anglistka (studiowała u prof. Stefana Dyboskiego), w latach 1949-1979 w redakcji angielskiej PIW, specjalista od dramatu elżbietańskiego, zajmowała się edytorstwem dzieł Szekspira. Krytykowała sposób przekładu dzieł Szekspira przez Słomczyńskiego.

[Bohdan] Drozdowski⁷² – wszyscy oni mieli stuprocentową rację w ocenie tych przekładów i powiedzieli już właściwie wszystko na ten temat. Istotne jest natomiast co innego. Otóż w sposób, którego jak dotąd nie znam, Słomczyński jakoby uzyskał w Ministerstwie Kultury i Sztuki zgodę na stosowanie specjalnych stawek za swoje przekłady. I to nie są stawki pięćdziesięcioprocentowe; to są stawki wielokrotnie wyższe od najwyższych przewidzianych w tabeli... Słomczyński traktował Szekspira jako chałturę. Tłumaczył „Hamleta” w miesiąc i chełpił się tym, zamiast się tego wstydzić... Trzepał więc Słomczyński te swoje szekspiry, a Wydawnictwo Literackie wydawało to bez względu na to, czy szły w księgarniach, czy też nie... jego tłumaczenia Szekspira można dziś kupić wszędzie. Leżą”. (Tylko dziesięć nazwisk. Z Robertem Stillerem rozmawia Marek Barter „Tak i Nie” nr 43/21.X.1988).

W związku z informacją Wydawnictwa Literackiego, że zakończono druk dzieł wszystkich Szekspira w tłumaczeniu M[acieja] Słomczyńskiego, Bohdan Drozdowski przypomina „garść idiotyzmów, przeinaczeń, spłaszczeń, odstępstw, wulgaryzacji etc. jakimi naszpikowany jest jego (M[acieja] Słomczyńskiego) „Hamlet”, jego „Dwaj szlachcice z Werony”, jego „Burza”; nim dojdę do tomów ostatnich”. (B. Drozdowski – Nowy kanon „Szekspira...” „Sprawy i Ludzie” nr 41/13.X.1988).

Na skutek państwowego monopolu wydawniczego polityka w zakresie wydawania naukowych prac, zwłaszcza z zakresu ekonomii, czy socjologii jest bardzo jednostronna... znane są tylko prace lewicowych krytyków gospodarki rynkowej. Brakuje rzeczowych analiz zjawisk zachodzących w kapitalizmie... prac noblistów, z wyjątkiem tych najbardziej lewicowych, czy też po prostu rzetelnych podręczników ekonomii. Lukę tę zapewniają tylko w niewielkim stopniu wydawnictwa bezdebitowe... czas już chyba, by w ramach pluralizacji polskiego życia społecznego stworzyć szersze warunki dla legalnego działania wydawnictw niezależnych (politycznie i finansowo) od państwa”. (W[itold] Gadomski, Antyrecenzja eseju pseudonaukowego „Ład” nr 44/30.X.1988).

W sytuacji, w której „uczniowie są najwierniejszymi i najbardziej chętnymi czytelnikami... Nauczyciele i rodzice czują się zdezorientowani i zagubieni w nawale tytułów” książek dla dzieci, które wydają prawie wszystkie wydawnictwa, bez zamieszczania informacji na „skrzydełku” dla jakiego wieku dana książka jest przeznaczona. Książka dziecięco-młodzieżowa pozostaje nie dostrzeżona na łamach prasy. „Paradoksem naszego życia są dobre reklamy złych przedstawień teatralnych, kiczowatych filmów. Dla dobrych książek brakuje często miejsca w prasie, kilku minut w telewizji, papieru na plakat, pieniędzy na nagrodę. A może by tak odwrócić sytuację i milczeć, gdy powstanie nieudany film, a wołać kiedy zostanie napisana dobra książka, chociażby to była tylko książka dla dzieci i młodzieży”. (G[razyna] Ciechomska – Książka czytana i nie czytana. „Trybuna Ludu” 3-4.XII.1988).

⁷² Bohdan Drozdowski (ur. 1931) – poeta i prozaik, w latach 1959-1966 w redakcji „Współczesności”, 1966-1970 zastępca dyrektora Instytutu Kultury Polskiej w Londynie, 1972-1986 redaktor naczelny miesięcznika „Poezja”.

Wydawnictwo „Polonia” ogłosiło subskrypcję na nie publikowane w kraju dzieła M[elchiora] Wańkowicza⁷³. Ukażą się one w trzech seriach: „Dzieła emigracyjne”, „Dzieła przedwojenne” i „Z archiwum pisarza”. Jako pierwszy tom dzieł ukaże się „Droga do Urzędowa” w pierwszym półroczu 1989 roku. (E[łżbieta] Statuch – Wszyscy ludzie Wańkowicza, „Sztandar Młodych” 24.XI.1988).

„System operacyjny CP/J dla mikrokomputera szkolnego ELWRO 800 Junior” W[oiciecha] Cellarego, „to pierwsza książka WNT, którą przygotowano do druku przy użyciu sprzętu komputerowego. Autor dostarczył tekst pracy nie w maszynopisie, lecz na dyskietce”. Dzięki temu książka ta „powstała, licząc od chwili otrzymania tekstu do opuszczenia drukarni, w czasie krótszym niż 2 miesiące”. (Książka z komputera. Rozmowa z Z. Kaczorowskim dyrektorem Wydawnictw Naukowo-Technicznych „Sztandar Młodych” 4.XI.88.)

P[aństwowe] W[ydawnictwo] „Iskry” zorganizowało własny salon informacyjno-promocyjny „Pod kogutem”. W pierwszym miesiącu działalności sprzedaż książek w salonie osiągnęła wartość 5 mln zł, z czego zysk „Iskier” wyniósł 1,3 mln zł. Dwie osoby prowadzące salon są na 5% prowizji od obrotu. (S[tanisław] Zawiański – Ożywienie „Pod kogutem” „Trybuna Ludu” 4.XI.1988).

„Tylko zakup stacji komputerowej do prac wydawniczych i drukarniach pochłonie ok. 50 milionów złotych. Poligrafia modernizuje się kosztem czytelników książki, jej wysokich cen, my – kosztem nabywców słowników. Takie są realia rynku wydawniczego”. Stwierdza S[tanisław] Ryszard Piaścik⁷⁴, dyrektor i redaktor naczelny PW „Wiedzy Powszechnej”. (Klucz do świata – „Wieczór Wybrzeża” 14.XI.1988). [...]

5. Problemy nurtujące środowisko wydawców książek.

„Czy w ruchu wydawniczym powiało groźą?” – tak zatytułowano rozmowę z J[anem] Wysokińskim, dyrektorem i redaktorem naczelnym Wydawnictwa ALFA i prezesem Zarządu Polskiej Agencji Wydawniczej, którą opublikowało „Życie Literackie” nr 37 z dn. 11.IX.1988 r. Nie jestem pewny, czy „powiało” groźą, ale na pewno pesymizmem. Najogólniej u jego źródeł jest brak pozytywnych decyzji władz wobec postulatów zgłoszonych przez Porozumienie Wydawców, a dotyczyły one: zniesienia opłat celnych za import maszyn poligraficznych; zwolnienie z płatności na Centralny Fundusz Rozwoju Nauki i Techniki; obniżenia opłat za przesyłki pocztowe książek; ułatwienia w kredytowaniu PP „Dom Książki”. „Uzyskaliśmy jedynie to, że wydawcy, księgarze i poligrafowie mają w 1988 r. obniżony podatek dochodowy... płacą [nie] 65 lecz 45%. Jest to jednak rozwiązanie tylko na jeden rok... nie ustalono

⁷³ Melchior Wańkowicz (1892-1974) – pisarz i publicysta, od 1930 r. członek Pen-Clubu, od 1941 r. w Palestynie, w latach 1944-1947 korespondent wojenny w II Korpusie gen. Władysława Andersa, od 1947 r. w Londynie, od 1949 r. w USA, w 1958 r. wrócił do Polski, sygnatariusz Listu 34, represjonowany przez władze PRL. Autor m.in. „Hubalczyków”, „Opierzonej rewolucji”, „Westerplatte”, „Na tropach Smętka”, „Monte Cassino”.

⁷⁴ Stanisław Ryszard Piaścik (1938-2002) redaktor i wydawca, stał na czele wydawnictwa „Wiedza Powszechna” w latach 1988-1989.

dla nas mniejszego podatku, o co zabiegaliśmy, tylko udzielono nam jednorazowej ulgi”.

Jak wiadomo głównym argumentem na zmniejszenie podatku dochodowego było stwierdzenie, że dzięki temu zostanie zahamowane tempo wzrostu cen nowości wydawniczych. „... tempo wzrostu cen książek jest nadal wysokie, ale w jakimś stopniu zostało przyhamowane”. Przyznaje jednak, że „sprawa wymaga badań «i dopiero po ich dokonaniu będzie można powiedzieć coś bardziej konkretnego i ponad to, że rozwój sytuacji jest na pewno dla książki niekorzystny», a to dlatego, że: papier zdrożał w br. od 40 do 60%, a usługi poligraficzne o ponad 40% i najważniejsze to spadek produkcji papieru o 30%, co spowoduje „Przerwanie produkcji książek w końcu III i całkowity krach w IV kwartale”.

Na marginesie tych kasandrycznych przewidywań, można jedynie zauważyć, że od lat przedstawiciele środowiska wydawniczego alarmują opinię publiczną swoim wręcz tragicznym położeniem, a potem okazuje się, że ten tak trudny rok zamykają pełnym sukcesem finansowym!

Warto natomiast zwrócić szczególną uwagę na następujące stwierdzenie J[ana] Wysokińskiego: „Co roku główni edytorzy realizujący państwowy plan wydawniczy dostarczają czytelnikom ok. 5,5 tys. tytułów. Ludzie dostrzegają, że w księgarniach leży 200, może 300 pozycji, a to oznacza, że ponad pięć tysięcy rochodzi się bardzo szybko. A to przecież prawdziwy sukces!”.

Zadziwiające, taki sukces, a jednocześnie nie wiadomo co robić z zapasami książek (wg J. Wysokińskiego w hurcie wartość tych zapasów sięga ok. 30 miliardów złotych) i skąd czerpać środki na ich finansowanie?

Dalej J[an] Wysokiński wyznaje, że coraz częściej ulega apatii „Ze mnie po prostu powietrze uchodzi”. A o to że względu na bezskuteczne ubieganie się o przyznanie 2-3 pokoiów dla Towarzystwa Przyjaciół Serca i Życia, którego jest prezesem. Również P[olska] A[gencja] W[ydawnicza] nie może zacząć działać, bo obietnice przydziału odpowiedniego lokalu nie zostały zrealizowane. Ponadto musiał zrezygnować z powołania do życia Klubu Młodego Czytelnika, ze względu na wysokie opłaty pocztowe i brak gwarancji, że dana książka będzie mogła ukazać się w nakładzie odpowiadającym zgłoszonym zamówieniom, ze względu na niedostatek papieru. Pomysł powołania agencji reklamowej „Alfa – Reklama”, jak na razie nie wszedł w fazę realizacji „początkowe reakcje wydawców i organizacji handlujących książkami nie są zbyt zachęcające dla szybkiego rozwoju naszej mini – agencji”.

Pesymizm – J. Wysokińskiego zdaje się nie ustępować miejsca optymizmowi z chwilą gdy zaczyna mówić o programie edytorskim wydawnictwa „Alfa” i inicjatywie utworzenia dwutygodnika „Świat Książki”, którego edycja będzie jednak wymagać finansowego wsparcia ze strony Ministerstwa Kultury i Sztuki.

Niektóre problemy działalności wydawniczej omawia A[ndrzej] Kurz⁷⁵, dyrektor Wydawnictwa Literackiego: „... pisarzy mamy w Polsce około półtora

⁷⁵ Andrzej Kurz (ur. 1931) – wydawca, redaktor naczelny Wydawnictwa Literackiego w Krakowie w latach 1971-1981 i 1983-1990, od listopada 1981 r. do 1982 r. zastępca przewodniczącego Komitetu do spraw Radia i Telewizji.

tysiąca, a większość z nich pisze wartościowe książki, tyle że odpowiadają one wąskim grupom czytelników. A zatem powinniśmy te książki wydawać, ponosząc ryzyko niepełnego sprzedania nakładu". O tym jak to ryzyko wygląda dowiadujemy się z innego fragmentu tej wypowiedzi: „W tym roku oddaliśmy na przemiał kolejną partię książek z roku 1986, które po dwukrotnych przecenach nie budziły zainteresowania czytelników". Jednocześnie czytamy narzekania na brak papieru, którego „Nie ma na czym oszczędzać! Trzeba po prostu produkować papieru więcej, znacznie więcej niż dotychczas".

„Zdecydowana większość publikowanych przez nas książek przynosi deficyt, ale na ich wydawanie zarabiają inne. [Marii] Rodziewiczówny, [Józefa Ignacego] Kraszewskiego [Joe] Alexa, niektórych autorów zagranicznych.

Chyba wszyscy wydawcy w Polsce zadają sobie pytanie o przyszłość ruchu wydawniczego. Grozi nam komercjalizacja, albo utrzymanie tego co jest, a to nie da się utrzymać." (podkreślenie W.S.) A[ndrzej] Kurz formułując ten dylemat nie znajduje sposobu jego rozwiązania. Wspomina wprawdzie „o mecenacie państwa nad twórczością literacką i ruchem wydawniczym. A dlaczego nie może się rozwijać mecenat zakładów pracy, samorządów lokalnych, Kościoła, prywatnych sponsorów"? (Na pierwszym miejscu literatura „Echo Dnia" 23-25.IX.1988). Nie jest jednak pewne, czy ten szeroki mecenat (jeśli rzecz jasna zacznie funkcjonować) uchroni ruch wydawniczy przed komercjalizacją!

Dylematu, który nurtuje A[ndrzej] Kurza, zdaje się nie dostrzegać S[tanisław] Bębenek, prezes S[półdzielni] W[ydawniczej] „Czytelnik". Sądzi on, że obecny kształt programu wydawniczego jest właściwy. „Jest zwykłym złudzeniem, że manipulacje programowe coś tu zmieniają... pokrzykiwania, że jest za dużo niektórych tytułów, są pokrzykiwaniami biednych. Przecież w Polsce wydajemy zaledwie 9 tys. tytułów rocznie, podczas gdy w Anglii ukazuje się 40, a w RFN 68 tys. tytułów. A przecież trudno np. Niemców posądzić o to, że marnotrawią papier". Swoją wypowiedź S[tanisław] Bębenek, kończy w duchu raczej optymistycznym: „nowy system bankowo-kredytowy, stopniowe znoszenie reglamentacji artykułów potrzebnych wydawcy, np. papieru i zmianę systemu obrotu dewizowego, który umożliwi wydawcy samodzielne poszukiwania dewiz niezbędnych dla rozwoju oficyn wydawniczych. Te rządowe inicjatywy stwarzają w środowisku wydawców nadzieję, że problemy nękające wydawnictwa, drukarnie, księgarstwo, zostaną rozwiązane zgodnie ze zdrowym rozsądkiem". (Paskarze czy kolporterzy „Kultura" nr 48/30.XI.1988).

Na inne sprawy zwraca uwagę S[tanisław] Piaśnik, dyrektor i redaktor naczelny „Wiedzy Powszechnej": „Wiedza Powszechna straciła na liczbie tytułów. Natomiast zyskała poprzez wydawanie tytułów w większym nakładzie... Przemieszczenie takie wynikało z konkretnego zapotrzebowania... Wydawca powinien wyprzedzać tak zwane zapotrzebowanie społeczne. Narzucać i proponować, a przez to kształtować czytelnika. Jeśli wydawca rozumie swoją rolę w ten sposób, to wszystko jest w porządku. Gorzej, gdy mamy do czynienia ze schlebianiem. Ja się z takim upowszechnianiem nie zgadzam". (Grać w otwarte karty „Kultura" nr 46/16.XI.1988). Na łamach „Głosu Wybrzeża" S[tanisław] Piaśnik stwierdza: „to nie ceny książek są za wysokie, to nasze pensje są za niskie. W tej sytuacji... nie stać nas na fatalne wydawanie książek... Ja idę na

pełny kolor, na wysoki poziom poligraficzny, na twardą obwolutę". (Nie boimy się bessy. „Głos Wybrzeża” 18.X.1988).

Zdaniem E[ugeniusza] Skrzyпка, dyrektora i redaktora naczelnego Wydawnictwa Sport i Turystyka „Zaleganie jakiejś książki – bez względu na to, jaka ona jest – uważam za zjawisko szkodliwe społecznie. Wydanie książki traktującej nawet o najpiękniejszej filozofii życia – jeśli ta książka nie znajdzie nabywcy – jest szkodliwe, ponieważ kompromituje dziedzinę o której mówi”. (Wystarczy zwolnić hamulce. „Przekrój” 16.X.1988).

Michał Kabata, dyrektor Państwowego Instytutu Wydawniczego na temat cen książek stwierdza: „nie widzę obecnie możliwości, aby wzrost cen książek uległ radykalnemu zahamowaniu... Ponieważ rosną i to bardzo znacznie, ceny wszystkich elementów, które składają się na koszt powstania książki... Cena książki stała się wypadkową całej skomplikowanej gry ekonomicznej na rynku ogólnokrajowym i obarczanie tylko wydawców troską o jej stabilizację jest tak samo złudne, jak stabilizacja łodzi na wzburzonym morzu”. Warto zwrócić uwagę na następujące sformułowania: „... w ramach wewnętrznych dofinansowań, dołożyliśmy w ubiegłym roku do kosztów książek niemal 60 mln zł; aby zniwelować gwałtowne skoki cen. I to się robi nadal”. Jest to nowe określenie na finansowanie niskonakładowych, a więc książek deficytowych. Pewną szansę widzi on w Bibliotece Domowej, będącej „reedycją Biblioteki Klasyki Polskiej i Obcej. Spowodowałoby to znaczną obniżkę kosztów, a więc i cen książek z tej serii”, ale są to dopiero pomysły międzywydawnicze. (Książka dla każdego? „Perspektywy” nr 44/29.XI.1988).

„Zła pogoda dla polskiego edytorstwa”, „dramatyzm sytuacji polskiej książki” to zwroty z artykułu Jana Okopienia pt. „Szkodliwe mity” (Życie Warszawy z dn. 21.X.1988) będącego polemiką z publikacją S[tanisław] Stabro pt. „Markiza wyszła na zawsze?”. („Odra” nr 9/1988) i z artykułem M[aria] Sosnal pt. „Niepogoda w księgarni” („Echo Dnia” z 9.IX.1988).

Nie wszyscy na szczęście dostrzegają tylko trudności i dramat książki. „Sytuacja książki – tragiczna jeszcze osiem lat temu – zaczyna powoli, acz skutecznie się poprawiać. Drukujemy już więcej tytułów i egzemplarzy, zmniejszają się zapasy w magazynach składnic księgarskich – zjawisko niepokojące jeszcze rok temu. Powstają nowe, prężne (choć niewielkie) wydawnictwa”. Wprawdzie – „cena statystycznego egzemplarza książki wzrosła w tym roku (przez minione 10 miesięcy) o 70 procent”. (Mądrze, ciekawie, niebanalnie. „Sztandar Młodych” 14.XI.1988).

„Dziś, u schyłku roku 1988, wydaje się, że sytuacja książki zaczyna się nieznacznie – lecz wyraźnie poprawiać”. Jest to początek relacji Michała Misiornego ze spotkania dziennikarzy z K[azimierzem] Molkiem, wiceministrem Kultury i Sztuki, która odbyła się w tonie umiarkowanego optymizmu, czy uzasadnionego? M. Misiorny nie jest tego pewny stwierdzając, „Rozstrzygnię o tym najbliższa przyszłość”. Warto przeczytać tę publikację i porównać z tym co wyżej sygnalizowałem. (M[ichał] Misiorny. Samopoczucie książki. Coś drgnęło w mijającym roku. „Trybuna Ludu” 14.XI.1988).

Jednakże „kondycja wydawnicza” pisarzy jest w dalszym ciągu trudna”. (Idylli nie będzie „Trybuna Ludu” 20.XI.1988). Być może ulega ona znacznej

poprawie, gdy przy wydawnictwach zostaną powołane Rady Programowe złożone z członków Z[wiązku] L[literatów] P[olskich]. Do tego pomysłu pozytywnie ustosunkował się Minister Kultury i Sztuki w czasie obrad Z[arządu] G[łównego] Z[wiązku] L[literatów] P[olskich] w dniach 3-4.X.1988 r. (Związkowe spory literatów. „Kultura” nr 41/12.X.1988).

W środowisku wydawniczym od dłuższego już czasu, zastrzeżenia budzi problem opcji oraz praw wydawniczych do klasyki będącej w posiadaniu Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik” i PIW-u. Zdaniem J[ana] Wysokińskiego, dyrektora i redaktora naczelnego Wydawnictw „Alfa” pojawia się ostatnio „co-raz bardziej drapieżna, mająca często cechy piractwa, konkurencja między wydawcami, jeśli chodzi o tytuły, a z drugiej strony skłonność do „brania pod siebie”, owa osławiona postawa „psa ogrodnika”. Są oficyny obrosłe opcjami, których nie wykorzystają nawet do końca tego wieku! Z punktu widzenia interesów czytelnika to ewidentna bzdura”. (Czy w ruchu wydawniczym powiało grozą? „Życie Literackie”, nr 37/11/XI.1988).

Również J[an] Okopień ubolewa nad tym, że różne wydawnictwa „zaklepały” sobie opcję na publikacje, które jak ulał leżą w profilu „Polonii”. Ten owczy pęd do rezerwowania sobie „na wszelki wypadek” i na bardzo odległą metę praw wydawniczych do wielu wartościowych i niejako na nowo „odkrywanych” publikacji, zwłaszcza z literatury emigracyjnej, jest prawdziwą plagą mocno dającą się we znaki naszemu ruchowi wydawniczemu”. (J[an] Okopień – Bodźce i ograniczenia. „Życie Literackie” nr 42/16.X.1988).

A oto pytanie dziennikarza „Kultury” skierowane do Stanisława Bębenka prezesa S[półdzielni] W[ydawniczej] „Czytelnik”: „Kilkakrotnie już słyszałem o Panu opinię, że stosuje Pan metody gangsterskie broniąc monopolu swojej oficyny na wydawanie chodliwych książek, że sam nie wydając z braku papieru, zachowuje się Pan, jak ten przysłowiowy pies ogrodnika nie odstępując innym, którzy mogliby wydać, zaspokoić popyt na książkę i zarobić. Czy naprawdę zazdrośnie strzeże Pan monopolu i nie daje szans konkurencji?” Odpowiedź nie jest jednoznaczna, prezes odpowiada: „To jest i prawda i nieprawda. Ci panowie wydawcy myślą, że żyjemy na Księżycu”. Następnie dowiadujemy się, że „Pisma zebrane” S[tefana] Żeromskiego, ich krytyczno-naukowe [wydanie] jest bardzo kosztowne i do ich edycji „Czytelnik dopłaca”. „I ja chętnie udzielę zgody na (ich) przedruk, ale za pieniądze. Dostałem niedawno dość agresywny w tonie list od Dobrosława Kobielskiego, dyrektora Krajowej Agencji Wydawniczej zarzucającego nam, że zawłaszczaliśmy klasyków. Kobielski... chce żebyśmy gratis oddawali mu to, co wypracowaliśmy. A skąd on wie, że ja tej czy innej książki nie wydam np. w przyszłym roku”. Jednocześnie prezes wyraźnie stwierdza „nieprawdą jest, że nie odstępuję tytułów w ogóle... w latach 1982-1988 udzieliłem nieodpłatnie Krajowej Agencji Wydawniczej zgody na przedruk 41 tytułów, zaś innym oficynom odstąpiłem 94 książki”. Znamienny jest komentarz Jana Marxa prowadzącego rozmowę z prezesem nie tylko w pełni akceptuje istniejącą sytuację, ale jeszcze usprawiedliwia ją w następujący sposób: „te uzurpacje wydawnictw są tylko symptomem pewnego ogólniejszego zjawiska, będącego konsekwencją fałszywie pojmowanej gospodarki społecznej. Mam tu na myśli dość powszechną praktykę

odbierania temu, który pracuje dobrze i dawanie niedołączom. Zabrać i same-
mu się napchać, choćby na wydawaniu lektur szkolnych, które idą jak woda
w masowych nakładach". (Paskarze czy kolporterzy, „Kultura” nr 48/30.XI.1988).

Niezależnie od bardziej lub mniej pokretnych wyjaśnień problem swo-
bodnego wydawania klasyków zgodnie z zapotrzebowaniami rynku czyteln-
czego wymaga od środowiska wydawniczego przezwyciężenia występujących
przeszkód. Okazuje się jednak, że Porozumienie Wydawców potrafiło wymusić
ulgi podatkowe, a tej sprawy jak dotychczas rozwiązać nie mogło.

6. Sprawy poligrafii.

O dotychczasowej realizacji programu modernizacji i rozwoju poligrafii,
J. Gorecki wicedyrektor Departamentu Książki i Bibliotek Ministerstwa Kultury
i Sztuki stwierdził m.in.: „W 1986 roku przy obietnicy 20-28 mln dolarów wy-
datkowaliśmy 15,4 mln, w 1987 roku – ok. 17 mln, w ciągu 8 miesięcy tego
roku bank uruchomił płatności w wysokości 6,8 mln dolarów (bez rachunków
R[obotniczej] S[półdzielni] W[ydawniczej]). Ruble: 1986 r. – 22,4 mln, miast 32
mln, 1987 r. – ok. 22 mln, 1988 r. – przewidywane wykonanie – 26,5 mln rubli”.
Powyższe środki dewizowe pozwoliły „wyposażyć drukarnie w urządzenia do
fotograficznego składania tekstów, linie potokowe do opraw twardych oraz
do opraw bezszyciowych, maszyny offsetowe do drukowania akcydensów
numerowanych... Rośnie liczba książek w twardych oprawach i szytych ni-
mi, osiągnęła już ona wielkość ponad 15% wszystkich. Rośnie także liczba
tych książek, które opuszczają drukarnie w cyklu wydawniczym krótszym
niż roczny”.

Najbliższe zadanie to kompleksowe wyposażenie D[omu] S[łowa]
P[olskiego] w magazyny i urządzenia do druku i oprawy Wielkiej Encyklopedii
Powszechnej PWN wartości 10-12 mln dolarów.

„Jeśli chcemy zapewnić dalszą poprawę sytuacji techniczno-produkcyjnej
drukarni i jednocześnie nie powodować nadmiernego przyspieszania tem-
pa wzrostu cen usług poligraficznych, to powinniśmy dążyć do stworzenia po-
ligrafii, a także innym przedsiębiorstwom sfery słowa drukowanego systemu
ulg preferujących produkcję książek – ulg przyznawanych na okres kilku lat”.
(J. Krawczyk – Poligrafia: jaka jest, każdy widzi, „Dziennik Zachodni” 7.X.1988).

W wynikach realizacji programu rozwoju i modernizacji poligrafii pisze
A. Pawlik w artykule pt. „Symptomy konkurencji” („Kultura” nr 44/2.XI.1988)
w którym m.in. czytamy: Ministerstwo Kultury i Sztuki usatysfakcjonowane
jest procesem technicznego wyposażenia polskich drukarni, użytkownicy
książek utyskują na nieczytelność druku, marny papier, na nietrwałość wy-
dawanych pozycji”.

Również „Trybuna Ludu” z dnia 15.XI.1988 r. zamieściła artykuł pt. „Program
jest, przeszkody też są”, poświęcony tej sprawie.

Zdaniem K[rzysztofa] Masłonia „na plenum N[arodowej] R[ady] K[ultury]
bez ogródek stwierdzono, że np. z triumfalnie w swoim czasie ogłaszanych
programów wychowania estetycznego i rozwoju poligrafii nic nie wyszło.
Pierwszy na dobrą sprawę, nie został nawet upowszechniony, realizacja
zaś drugiego – rozbija się o tyle barier, że trudno tu o obiektywną ocenę”.
(K[rzysztof] Masłoń – Jedyne sposoby na życie, „Życie Warszawy” 26.X.1988).

Leon Janowicz w artykule pt. „Kuchnia księgarska” (Kurier Polski – 15.XI.1988) sądzi, że główną trudnością działalności wydawniczej jest „nie-dopuszczalnie długi cykl produkcyjny książki, trwający przeciętnie od jednego roku do trzech!” To właśnie zdaniem autora przekreśla atrakcyjność tytułu, zbyt długo leży maszynopis i dlatego nie może stać się bestsellerem. Przyczynę tego stanu rzeczy upatruje w poligrafii i wyjście widzi w tworzeniu własnych drukarni przez przedsiębiorstwa wydawnicze. Ponadto stwierdza: „Monopol poligraficzny państwa od lat podmywany..., winien ostatecznie ustąpić miejsca pluralizmowi drukarskiemu, w którym obok... drukarni państwowych znalazłoby się miejsce dla drukarni wydawniczych, spółdzielczych, polonijnych, prywatnych, dla wszelkich inicjatyw, które by – w trosce o godziwy i zagwarantowany zysk – przyspieszyły radykalnie tempo produkcji książkowej, zbliżając je do przeciętnej europejskiej (38 dni od przyjęcia tekstu do drukarni). Bez tego radykalnego zabiegu, wymagającego odpowiednich zarządzeń ministra kultury i sztuki, nie uda nam się zwalczyć owej trudności...”.

W Zakładach Automatyki Przemysłowej Mera Zap. w Ostrowie Wielkopolskim rozpoczęto montaż kserokopiarek „Rank Xerox”. W pierwszym półroczu br. produkcja osiągnęła 400 sztuk. „Cenę urządzenia ustalono na około 1,800 funtów (angielskich) i 500 tys. zł.” (Więcej takich kopii. „Przegląd techniczny” nr 39/25.IX.1988).

W Czeladzi uroczyście otwarto studencką drukarnię wydawnictwa „Alma Press”. Posiada ona „nowoczesne maszyny umożliwiające druk typograficzny i offsetowy”. (Studencka drukarnia już pracuje – „Dziennik Zachodni” 21.X.1988).

Katowickie Zakłady Graficzne swoje obligacje sprzedały 40 przedsiębiorstwom za ok. 300 mln zł., które przeznaczyły na zakup nowoczesnych maszyn introligatorskich. Przedsiębiorstwa, które zakupiły obligacje „zyskały gwarancję, iż zakład wykona im określone zamówienie, do czego zobowiązał się w zamian za pieniądze”. Oprocentowanie obligacji wynosi 6% w skali roku. (J. Kwiatkowska – Obligacje – sposób oszczędzania? „TOP” nr 44/28.X.1988). [...]

AAN, Wydział Kultury II, sygn. tymcz. 1722 (982/68)

II. Peerelewskie cenzurowanie

Powojenny urząd cenzury powstał na przełomie grudnia 1944 i stycznia 1945 r. W jego tworzeniu bodaj decydująca rola przypadła urzędnikom radzieckiego Gławlitu (Głównoje Uprawlienije po Diełam Literaturny i Isskustwa) – Piotrowi Gołdinowi i Kazimierzowi Jarmuzowi, którzy zjawili się w Lublinie już 16 grudnia 1944 r. Jak wynika z niedawno odnalezionych raportów informowali swych radzieckich przełożonych, że „Już przed trzema miesiącami dekret o cenzurze przygotowali polscy patrioci. Ale projekt tego dokumentu był opracowany absolutnie niezadowolająco, przy czym niektóre rozdziały były skierowane w istocie przeciw Związkowi Radzieckiemu.[...] Projekt ten nie przewidywał kontroli programów radiowych, materiałów kartograficznych, przywożonej i wywożonej literatury zagranicznej, wykładów publicznych, projekcji filmów w kinach, wystaw, muzeów itd.” Dzięki „wspólnym wysiłkom” i „wytężonej pracy” radzieccy cenzorzy mogli już 30 grudnia 1944 r. raportować do moskiewskiej centrali, że „Rząd Rzeczypospolitej Polskiej zaznajomił się z projektami Dekretu i Załącznika do niego o wprowadzeniu cenzury w państwie (które to dokumenty my przygotowaliśmy) i dzisiaj zastaliśmy je bez zmian”. Skarżyli się jednak na trudne dla nich do zrozumienia głosy kwestionujące rolę cenzury. Pisali: „Słowo «demokracja» wywołuje u niektórych urzędników zawrót głowy, a wrogowie ludu wykorzystują je, żeby osłabić ciosy skierowane we wroga oświadczając: «mamy demokrację, u władzy jest wiele partii, dlatego cenzura nie jest u nas konieczna»”. W raporcie z 2 lutego 1945 r. napiętnowali Jerzego Borejszę, który jako redaktor naczelny „Rzeczpospolitej” „nalega, żeby swoją gazetę kontrolował on sam, a w najgorszym przypadku, żeby zaliczyć go do cenzorów”¹.

Wydaje się jednak, że problem, jaki mieli towarzysze radzieccy z Borejszą był dużo większy. Jak ustalił Zbigniew Romek to w kierowanym przez

¹ J. Rożdżyński: *Raporty cenzorów. Do Polski wysyłano „doświadczonych towarzyszy”*, „Życie Warszawy”, 1994, nr 141. Zob. również: Główny Urząd Kontroli Prasy 1945-1949. Opracowała D. Nałęcz, Warszawa 1994, s.15. W Polsce lubelskiej cenzurą prasy zajmował się Jerzy Borejsza. Grzegorz Jaszunski, wówczas redaktor „Gazety Lubelskiej” wspominał po latach, że ta kontrola odbywała się w sposób następujący: „Borejsza mnie pytał, czy w naszej gazecie nie ma nic przeciwko Związkowi Sowieckiemu i czy nie ma krytyki «obywatela» Bieruta. Ja zapewniałem, że nie ma i od ręki otrzymywałem podpis Borejszy”. Zob. G. Jaszunski, *Kto był pierwszym cenzorem*, „Rzeczpospolita”, 1994, nr 170.

niego Wydziale Informacyjno-Prasowym w Resorcie Informacji i Propagandy Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN) powstał we wrześniu 1944 r. projekt dekretu prasowego, w którym zaproponowano bardzo liberalne i demokratyczne zasady funkcjonowania cenzury w nowej rzeczywistości. Najważniejszym elementem tego projektu było stworzenie systemu represyjnego a nie prewencyjnego². Pod wpływem „perswazji” radzieckich funkcjonariuszy pomysły te zarzucono.

19 stycznia 1945 r. został wydany lakoniczny rozkaz ministra bezpieczeństwa publicznego o zorganizowaniu Centralnego Biura Kontroli Prasy przy tym ministerstwie (dokument XVII). Pełnienie obowiązków kierownika nowego urzędu powierzono Leonowi Rzendowskiemu³. Zarówno sam rozkaz jak i fakt powstania Biura nie zostały podane do publicznej wiadomości.

Formalne podstawy funkcjonowania cenzury stworzył dekret z 5 lipca 1946 r. o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk – GUKPPIW (dokument XVIII). Podlegał on premierowi. Zgodnie z jego treścią „kontrola rozpowszechniania wszelkiego rodzaju utworów za pomocą druku, obrazu i żywego słowa” miała na celu zapobieżenie „ a) godzeniu w ustrój Państwa Polskiego, b) ujawnianiu tajemnic państwowych, c) naruszaniu międzynarodowych stosunków Państwa Polskiego, d) naruszaniu prawa lub dobrych obyczajów, e) wprowadzaniu w błąd opinii publicznej przez podawanie wiadomości niezgodnych z rzeczywistością”. W praktyce mechanizm cenzury był wykorzystywany w tym okresie nie tylko jako ważny element systemu panowania ideologicznego komunistów, ale również – zwalczania prywatnych wydawców, narażonych na zmienne i trudne do przewidzenia decyzje organów kontrolnych, traktujących ich ze szczególną „pieczołowitością”⁴.

Pierwsza nowelizacja tego dekretu nastąpiła 28 lipca 1948 r. Jako kolejne zadania urzędu wymieniono udzielanie zezwoleń na wydawanie czasopism

² Z. Romek: *Nadzieje na demokratyczną cenzurę w latach 1944-1945*, [w:] *Niepiękny wiek XX*, Warszawa 2010, s. 338-341.

³ Główny Urząd..., op. cit., s. 27.

⁴ Wspomina o tym Z. Kuthan (Moje romanse z cenzurą, „Tygodnik Kulturalny” 1989, nr 17): „Działania cenzury miały trzy etapy. Najpierw składało się im maszynopis tekstu, z którego wykreślano czerwonym ołówkiem nieprawomyślności, opatrując resztę stemplem «zezwolenia na składanie». Dopiero na podstawie tej pieczęci drukarni wolno było rozpocząć pracę. Następnie niosło się im próbne odbitki ze składu drukarskiego. Jeśli nie nasuwały się jakieś nowe zastrzeżenia, uzyskiwano kolejną aprobatę – tym razem już na druk książki. Ostatecznie gotowy jej egzemplarz dźwigano do cenzury po raz trzeci, celem uzyskania najważniejszej pieczęci – «zezwolenia na rozpowszechnianie». Teoretycznie stanowić powinno to już czystą formalność, ale nie w naszym ukochanym kraju. Niosę bowiem piękny, pachnący jeszcze farbą drukarską egzemplarz «Pana Dropsa» [książka „Pan Drops i jego trupa” Jana Brzechwy z ilustracjami Jana Marcina Szancera – przyp. DJ], pukam do określonych drzwi. Za biurkiem siedziała niejaka pani K. [...] Mówiła po polsku znośnie, ale z akcentem chyba gruzińskim. Przekartkowała książeczkę: – A zezwolenia na rozpowszechnianie to pan nie otrzyma – wycedziła wreszcie. – Przecież nie ma chyba żadnych niezgodności z zatwierdzonym do druku tekstem?... – pytam sięgając do teczki po dokumentację. – Cóż z tego, że nie ma! Ale niech pan sobie przeczyta! Wrzasnęła, stukając paluchem w ostatnie linijki bajki. A brzmiały one tak: «... Tomek został, choć młody, sekretarzem Wojewody...» itd. – To pan zapomniał, że nie ma już wojewodów?! – srożył się babsztyl. Cóż pan tu chce przemycić dzieciom? – Ale to tylko bajka – próbuję cierpliwie tłumaczyć nonsens jej zarzutów, że «wojewoda» to tradycyjny polski tytuł, że jestem prawnie w porządku, zaś wykonanie książki kosztowało straszliwe pieniądze i ludzka pracę... i co ja mam teraz zrobić – zniszczyć? – To już pańska rzecz – odpowiedziała z pełnym cynizmem – Ja zezwolenia nie wydaję. Po długich korowodach uzyskałem to, co mi się święcie należało, ale musiałem godzinami antyszambrować u Najwyższego Szefa tej dzikuski”.

i kontrolę zakładów poligraficznych⁵. Faktycznie była to legalizacja działań podjętych już w 1945 r. W 1952 r., na mocy kolejnej nowelizacji, cenzorzy uzyskali uprawnienia do kontroli ogłoszeń, zawiadomień i plakatów, zakładów wytwarzających pieczętki (stemple) i „publikacje i ilustracje sposobem światłoczułym” oraz „aparatów do powielania”⁶. Od listopada 1953 r. do zadań urzędu należało również „zapobieganie propagandzie wojennej”.

Zakres kontroli, sprawowanej przez urząd, który osiągnął swe apogeum w tym czasie, w latach następnych ulegał nie zawsze konsekwentnej, ale stopniowej redukcji. Wskazuje na to treść rozporządzeń Prezesa Rady Ministrów z 21 marca 1970 r. w sprawie zakresu i trybu sprawowania nadzoru i kontroli przez organy kontroli prasy, publikacji i widowisk (DzU nr 6, poz. 50) oraz z 22 kwietnia 1975 w sprawie zakresu i trybu sprawowania nadzoru i kontroli przez GUKPPIW (DzU nr 13, poz. 75). Zgodnie z tym drugim kontroli GUKPPIW nie podlegały: akty normatywne, druki i formularze urzędowe; druki przeznaczone na użytek instytucji państwowych spółdzielczych i społecznych; druki handlowe i firmowe; druki artystyczne mające charakter oryginału; prace przejściowe i magisterskie a także prace doktorskie i habilitacyjne wykonane w ilościach niezbędnych do uzyskania dyplomu, przeprowadzenia przewodu doktorskiego lub habilitacyjnego w państwowej szkole wyższej, w państwowej placówce typu naukowo-dydaktycznego lub w państwowym instytucie naukowo-badawczym oraz PAN i jej placówkach naukowych; informacje wygłaszane za pomocą radiofonii przewodowej; publikacje przekazane nadzorowi i kontroli innych urzędów i instytucji w myśl odrębnych przepisów. Wcześniej zarządzeniem nr 5 Prezesa GUKPPIW z dnia 7 czerwca 1971 r. kontrole rozpowszechniania publikacji statystycznych przekazano GUS. Na podstawie otrzymanego upoważnienia Prezes GUKPPIW rozporządzeniem nr 3 z 22 listopada 1975 r. wyłączył spod kontroli Urzędu podręczniki i pomoce dydaktyczne, a zarządzeniem nr 5 z 28 lipca 1976 – podręczniki i pomoce dydaktyczne obowiązujące w szkołach wyższych w zakresie ustalonym z ministrem szkolnictwa wyższego i techniki. W myśl zarządzenia Prezesa GUKPPIW z 16 czerwca 1975 r. w sprawie trybu udzielania zgody na rozpowszechnianie informacji oraz rejestracji i kontroli zakładów, urządzeń i aparatów poligraficznych (MP nr 20, poz. 123) – zgodę na wykonanie i rozpowszechnianie map samoistnych i ich zestawów oraz map stanowiących załączniki do publikacji udzielał Główny Urząd Geodezji. Zarządzeniem z 10 września 1974 r., wydanym wspólnie z ministrem kultury i sztuki, zwolniono 38 wydawnictw od obowiązku przedkładania do kontroli wznowień publikacji nieperiodycznych z zakresu wszystkich grup literatury wydawanych w PRL, w których nie dokonano zmian merytorycznych.

Stosowana była również dość szeroko praktyka udzielania indywidualnym wydawcom, na ich wnioski, zwolnień od kontroli przedkładanych przez nich materiałów. Ponadto Prezes GUKPPIW wydając zezwolenia na ukazywanie się gazet i czasopism zwalniał jednocześnie niektórych wydawców

⁵ Dekret z 28 VII 1948 r. o częściowej zmianie dekretu z dnia 5 VII 1946 r. o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, Dz.U. nr 36 poz. 257.

⁶ Dekret z 22 IV 1952 r. o częściowej zmianie dekretu z 5 VII 1946 r. o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, Dz.U. nr 19 poz. 114.

od obowiązku przedkładania poszczególnych numerów tych czasopism do kontroli. Sprawowanie kontroli nad tymi czasopismami odbywało się przez kontrolę następną. Zakaz rozpowszechniania przekazów określonych informacji wprowadzały również przepisy Kodeksu Karnego⁷.

Częściowe zliberalizowanie cenzury nastąpiło na podstawie ustaw z lat: 1981 (dokument XXVII), 1984 (dokument XXVIII) i 1989. Znosiła ją ustawa z 11 kwietnia 1990 r. o uchyleniu ustawy o kontroli publikacji i widowisk, zniesieniu tej kontroli oraz zmianie ustawy „Prawo prasowe” (dokument XXXI).

Akty normatywne co prawda regulowały funkcjonowanie urzędu cenzury, ale nie są w stanie pokazać, na czym polegało i czym było cenzurowanie w PRL. Według odnalezionych danych tylko w 1949 r. dokonano 23300 ingerencji, w tym 15039 w prasie, 5580 w „publikacjach nieperiodycznych” (książki), 698 w drukach ulotnych, 1847 w widowiskach i 136 w filmach. Skonfiskowano w całości 1682 artykułów, odmówiono wydania zezwoleń na opublikowanie 447 książek, wycofano 10 filmów krajowych i 45 zagranicznych. Cenzorzy skontrolowali w tym roku 329 bibliotek, 92 księgarnie i 33 czytelnie. W wyniku tych kontroli wycofano z bibliotek 386 tytułów. Dokonali również 7117 inspekcji drukarni⁸.

Kompetencje urzędu stopniowo wzrastały, a ingerencje cenzorskie, zgodnie z wymogami politycznych decydentów, stawały się coraz bardziej skrupulatne, dotykając nawet dzieł, stanowiących kanon literatury polskiej i światowej (dokumenty XIX, XX, XXI).

W okresie odwilży politycznej, która osiągnęła swe apogeum w październiku 1956 r. (VIII plenum KC PZPR i dojście do władzy ekipy Władysława Gomułki) ingerencje cenzorskie nieco zelżały. Proces ten jednak trwał krótko. Coraz bardziej konfliktowe relacje między środowiskami intelektualnymi a władzami państwa objawiały się również dławieniem swobody wypowiedzi, przeciwko czemu zaprotestowało (jak wzmiankowałem już wcześniej) w 1964 r. 34 wybitnych twórców i naukowców w liście skierowanym do premiera Józefa Cyrankiewicza (dokument XLVIII).

Po okresie liberalizacji, cenzura w okresie gomułkowskim na powrót stała się mocnym filarem władzy. O jej pracy świadczą informacje o ingerencjach dokonywanych przez GUKPPIW, w tym publikowane sprawozdanie Departamentu Publikacji Nieperiodycznych Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk z działalności w 1968 roku (dokument XXII). Dzieje cenzurowania książek w 1968 r. dobrze pokazują, jak politycznie dyspozycyjnym był ten urząd. Tzw. wydarzenia marcowe i zaangażowanie w nie (w różnej formie) wielu polskich intelektualistów powodowało, że stawali się przedmiotem szykan, w tym zakazu publikowania książek względnie ich wznawiania. W tym wypadku, zapis cenzorski był przede wszystkim skierowany przeciwko konkretnym ludziom – mniej przeciwko treściom, jakie upowszechniali.

Taki sposób postępowania stosowano zresztą i później, „Niepokorni” intelektualiści, którzy angażowali się w działalność opozycyjną, byli skazywani

⁷ AAN, KC PZPR Wydział Kultury II, sygn. tymcz. 591 (897/143), k. nlb. Notatka w sprawie propozycji dotyczących ustawy o kontroli prasy, publikacji i widowisk, GUKPPIW, Warszawa 12 września 1980, k. 1 i n.

⁸ AAN, Urząd Rady Ministrów (dalej:URM), 15/33, k. nlb., Sprawozdanie statystyczne Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk (dalej:GUKPPW) za 1949 r. Ocena preliminarza budżetowego GUKPPW na rok 1951.

na zakaz drukowania również w latach siedemdziesiątych. Oto na przykład od 21 lutego 1976 r. cenzorzy dysponowali „czarną listą” obejmującą 37 autorów⁹, których publikacje i wszystkie przypadki wymieniania ich nazwisk miały być sygnalizowane kierownictwu urzędu, decydującego o ewentualnym dopuszczeniu do druku.

W porównaniu z latami pięćdziesiątymi i sześćdziesiątymi liczba ingerencji zmalała. W 1977 r. roku nie zakwestionowano żadnej książki w całości, zwrócono wydawcom 10 tytułów do ponownego opracowania ze względu na różnorodne zastrzeżenia polityczne do zawartych w nich treści. Wśród wydawnictw, w których publikacjach dokonano najwięcej ingerencji w Warszawie prym wiodły: PWN (1977 – 34, 1976 – 37, 1975 – 41), „Czytelnik” (odpowiednio: 19, 28, 22), KiW (17, 21, 23), „Iskry” (15, 23, 25) i PWE (15, 15, 11); we Wrocławiu - Ossolineum (34, 36 i 17 ingerencji), w Krakowie – Wydawnictwo Literackie (34, 36, 17). O ile liczba ingerencji utrzymywała się wówczas od lat na tym samym poziomie, to jednak – zdaniem GUKPPIW – waga zakwestionowanych materiałów znacznie wzrosła. W kilkunastu zatrzymanych materiałach poddano generalnej krytyce system socjalistyczny. Twierdzono w nich, że socjalizm jest odmianą totalitaryzmu, że jest to system słaby, bowiem lęka się dokonania rewizji własnej ideologii i filozofii i ujawnienia nadużyć popełnianych przez reżym socjalistyczne¹⁰.

W zakresie kontroli publikacji zagranicznych importowanych i przesyłanych do Polski tylko w 1977 r. zweryfikowano 34 961 publikacji książkowych sprowadzonych przez Składnicę Księgarską, z czego 465 pozycji wyłączono ze sprzedaży otwartej. Były to przede wszystkim pozycje z zakresu politologii i nauk społecznych, zawierające generalną krytykę komunizmu oraz tłumaczenia i opracowania tzw. literatury dysydenckiej. Ponadto w ruchu pocztowo-celnym skonfiskowano ok. 70 tys. różnego rodzaju druków i gazet¹¹.

Lata 1977-1978 upamiętniły się w dziejach GUKPPIW największą „dekonspiracją” tej instytucji. Londyński „Aneks” wydał dwutomowe wydawnictwo zatytułowane „Czarna księga cenzury PRL”. Zawierało ono nielegalnie skopiowane dokumenty cenzorskie, wywiezione do Szwecji przez Tomasza Strzyżewskiego, pracownika delegatury krakowskiej tego urzędu. Dotyczą one lat 1974 -1977. Najciekawsza jest opublikowana wówczas „Księga zapisów i zaleceń” cenzorskich, która, zwłaszcza czytana dzisiaj, poraża czytelnika skalą ingerencji władz w zawartość gazet, czasopism, książek, widowisk teatralnych i filmów. Warszawska centrala nakazywała na przykład, aby „eliminować informacje o bezpośrednim zagrożeniu życia i zdrowia ludzi spowodowanym przez przemysł i środki chemiczne stosowane w rolnictwie”. Wstrzymywane miały być informacje o sprzedaży polskiego mięsa do ZSRR, wielkości spożycia kawy,

⁹ Jerzy Andrzejewski, Stanisław Barańczak, Jacek Bocheński, Kazimierz i Marian Brandysowie, Andrzej Drawicz, Jerzy Ficowski, Józef Hen, Zbigniew Herbert, Stefan Kisielewski, Andrzej Kijowski, Jacek Kleyff, Jonasz Kofta, Julian Kornhauser, Wanda Leopold, Edward Lipiński, Jan Józef Lipski, Andrzej Mandalian, Jerzy Markuszewski, Ryszard Matuszewski, Artur Międzyrzecki, Halina Mikołajska, Wojciech Młynarski, Zygmunt Mycielski, Marek Nowakowski, Jan Pieszczachowicz, Jan Pietrzak, Antoni Słonimski, Michał Sprusiński, Jan Józef Szczepański, Irena Szymańska, Stanisław Tym, Jerzy Waldorff, Wanda Wiłkomirska, Wiktor Woroszyński, Adam Zagajewski.

¹⁰ AAN, URM, 1.3/24, k. 83 -90, k. nlb. Sprawozdanie z działalności GUKPPIW za rok 1977, Warszawa styczeń 1978.

¹¹ Ibidem.

dane liczbowe, dotyczące alkoholizmu. Zalecano kwestionowanie wzmianek o zatruciu środowiska przez przemysł, informacji o wypadkach drogowych i wypadkach przy pracy. Nie dopuszczano do krytyki ustawy psychiatrycznej, akcji czynów społecznych, gospodarki mieszkaniowej, braków miejsc w przedszkolach, warunków pracy kobiet¹².

Na „czarnej liście” znaleźli się niektórzy naukowcy i twórcy kultury, zwłaszcza ci, którzy zaangażowali się w działalność opozycyjną. W tym wypadku jednak stworzone zostały wąskie „furtki”, które uchylane w zależności od aktualnego „zapotrzebowania” władz, nie skazywały ich na całkowity niebyt.

Urząd Cenzury (od 1981 r. pod zmienioną nazwą: Główny Urząd Kontroli Publikacji i Widowisk – GUKPiW) po raz kolejny wzmocnił się w okresie stanu wojennego (13 grudnia 1981 – 22 lipca 1983). Wyzwaniem dla oficjalnego ruchu wydawniczego stawały się mnożące się po sierpniu 1981 r. publikacje wydawane „poza cenzurą”, w tzw. drugim obiegu wydawniczym (zob. rozdział czwarty).

Warto podkreślić, że cenzurowanie w PRL nie ograniczało się do działań urzędu cenzury. Publikowane dokumenty, dotyczące książek Leszka Moczulskiego (dokument XXVI), Andrzeja Micewskiego (dokument XXIII), Pawła Jasienicy¹³ (dokument XXIV) i Kazimierza Orłosa (dokument XXV), tomu wierszy Osipa Mandelsztama (dokument XXIX) czy też notatka ze spotkania poświęconego problemom związanym z wydawaniem twórczości literackiej pisarzy emigracyjnych, zorganizowanego przez Wydział Kultury KC PZPR w 1985 r. (dokument XXX) pokazują, że w ten proces włączony był dużo szerszy krąg instytucji, w tym redakcje wydawnictw i struktury Komitetu Centralnego PZPR. To w warszawskim Domu Partii zapadały często kluczowe decyzje, przesądzające o druku lub skazaniu na przemiał książek budzących zastrzeżenia władz komunistycznych. To do niego nierzadko odwoływali się autorzy i wydawcy dzieł zakwestionowanych przez cenzorów¹⁴. Umiejętność poruszania się

¹² Na ten temat – zob. T. Strzyżewski, *Matrix czy prawda selektywna*, Wrocław 2006; A. Pawlicki: *Dokumenty hariby, Ingerencja prewencja*. Dodatek specjalny do „Rzeczpospolitej” w 20 rocznicę likwidacji cenzury w Polsce, 8 kwietnia 2010; tamże – K. Maślón: *Ucieczka ze świata Orwellowskiego*. Z rozmowy z Tomaszem Strzyżewskim. Opublikowanie książki skłoniło polski Pen-Club do wystosowania do premiera PRL listu protestującego przeciwko zaostreniu cenzury. Zob. Z. Hemmerling, M. Nadolski: *Opozycja demokratyczna w Polsce 1976-1980. Wybór dokumentów*, Warszawa 1994, s. 235-238.

¹³ W aktach Wydziału Kultury KC PZPR (56-682) zachowała się pismo Józefa Siemka, prezesa Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk do członka Biura Politycznego, sekretarza KC Jana Szydłaka z 12 kwietnia 1972. Z pisma wynika, że ingerencje w tekst były przedmiotem porozumienia między Urzędem a Wydziałem Kultury KC PZPR. Odwołanie się do Szydłaka dowodzi, jak skomplikowany był proces cenzurowania tekstu Jasienicy. Oto kilka przykładów ingerencji GUKPiW, zaznaczonych w załączniku do tej notatki: „Rzeczy najważniejszej – suwerenności – pozbawił nas nie wschodni wróg, lecz wschodni sojusznik”; „Nie ma suwerenności państwo, w którym obcy dyplomata cenzuruje wiedzę o przeszłości”; „Mordować państwo w imię idei, którą ono samo kiedyś stworzyło, lecz od której odstąpiło, otumanione przez ideologię. Krwawa, zaiste, nauczka”.

¹⁴ W aktach Wydziału Kultury KC PZPR zachowały się również dokumenty, potwierdzające trudności wydawnicze innych książek. Zob. m.in.: AAN, KC PZPR Wydział Kultury II, LVI-682, k. nIb., Günter Grass do A. Wasilewskiego, Friedenau, 6 czerwca 1972 (list dotyczy kolejnego odroczenia przez PiW wydania „Błaszanego bębenka”); ibidem, Notatka A. Kurza, dyrektora Wydawnictwa Literackiego w sprawie książki Olgierda Terleckiego, „Generał Sikorski”, przygotowanej przez Wydawnictwo Literackie, Kraków 10 października 1972; ibidem, A. Kurz: *Notatka w sprawie książki Januarego Grzędzińskiego „Chochołowe lata”* przygotowanej przez Wydawnictwo Literackie, Kraków 10 października 1972. Zob. również „Listę książek, które nie mogły ukazać się w 1978 r.” sporządzoną przez Jana Józefa Szczepańskiego na podstawie informacji zebranych przez oddziały ZLP, opublikowaną przez A. Krajewskiego: *Między współpracą a oporem. Twórcy kultury wobec systemu politycznego PRL (1975-1980)*, Warszawa 2004, s. 519.

na salonach i w przedpokojach władzy, dostosowywania się do aktualnej linii politycznej Partii, docierania do ludzi skłonnych do liberalizmu w zakresie publikacji książek „wątpliwych” politycznie, skłonność do kompromisu w kwestii ostatecznego kształtu zakwestionowanego dzieła – to wszystko mogło wpływać na końcową decyzję o jego losach¹⁵.

Wreszcie warto na koniec podkreślić, że krytyka peerelowskiej cenzury była stałym elementem wystąpień publicznych, postulatów kierowanych do władz oraz deklaracji ideowo-programowych środowisk opozycji politycznej. Wspomniałem już wcześniej o liście 34. W środowiskach twórczych w okresie gomułkowskim pewien rezonans uzyskał list otwarty Czesława Miłosza do polskich komunistów, zamieszczony w paryskiej „Kulturze” w 1959 r. Jego autor protestował przeciwko cenzurze twórczości literackiej w PRL, która również jego dotykała¹⁶. Przeciwko cenzurze wypowiedzieli się również w lutym 1968 r. literaci w rezolucji Oddziału Warszawskiego ZLP, opracowanej przez Andrzeja Kijowskiego¹⁷. W deklaracji podziemnej opozycyjnej organizacji „Ruch” z maja 1969 r. znalazł się zapis, że kontrolowanie „cenzurą i reglamentacją możliwości publikacyjnych” zmonopolizowanych przez państwo wydawnictw winno być w przyszłej wolnej Polsce „przekreślone”¹⁸. Wolności słowa i informacji, w tym zniesienia cenzury prewencyjnej żądali również sygnatariusze listu 59 w sprawie planowanych zmian w konstytucji¹⁹ oraz Jacek Kuroń w jednym z programowych dokumentów Komitetu Obrony Robotników – „Myślach o programie działania” z listopada 1976 r.²⁰. Sprawie wolności słowa została poświęcona deklaracja innej organizacji opozycji demokratycznej – Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela z 3 maja 1977 r. Jej autorzy pisali m.in.: „3. Korzystanie z prawa do wolności słowa powinno być zapewnione przez dokładne określenie i realne gwarancje, naruszenie zaś tych gwarancji winno być karane. 4. wolność druku, jako część wolności słowa, ma znaczenie szczególne, umożliwia bowiem głoszenie poglądów w skali masowej. Gwarancja tej wolności musi więc dokładnie określać zasady tworzenia ośrodków prasy i wydawnictw, technicznego zabezpieczenia ich działalności, nieskrępowanego funkcjonowania oraz swobodnego rozpowszechniania słowa drukowanego”²¹. Za ograniczeniem i ścisłym sprecyzowaniem uprawnień cenzury opowiadali się natomiast autorzy raportu konwersatorium „Doświadczenie i przyszłość” o stanie Rzeczypospolitej i drogach wiodących do jej naprawy z maja 1979 r.²². Wszystkie te dokumenty świadczą, że w środowiskach opozycyjnych istniała zgoda co do oceny peerelowskiej cenzury i konieczności jej ograniczenia lub zniesienia.

¹⁵ Na ten temat – zob. A. Krajewski: *Między...*, op. cit.; A. Wasilewski: *Polski wariant od AK do KC*, Warszawa 1992, s. 51-54.

¹⁶ Zob. Z. Hemmerling, M. Nadolski: *Opozycja wobec rządów komunistycznych w Polsce 1956-1976. Wybór dokumentów*, Warszawa 1991, s. 101-104.

¹⁷ *Ibidem*, s. 299-300.

¹⁸ *Ibidem*, s. 366.

¹⁹ *Ibidem*, s. 481.

²⁰ Z. Hemmerling, M. Nadolski: *Opozycja demokratyczna...*, op. cit., s. 125-126.

²¹ *Ibidem*, s. 170.

²² *Ibidem*, s. 473. „Można więc brać pod uwagę ochronę cenzuralną wobec takich wartości, jak konstytucyjne podstawy systemu państwowego i ustroju, układ podstawowych sojuszków politycznych państwa, konstytucyjnie określone prawa i obowiązki obywatelskie oraz tajemnice wojskowe; można poprzez cenzurę eliminować wszelkie formy propagowania dyskryminacji czy też niechęci na tle różnic światopoglądu, wyznania, narodowości czy rasy, eliminować z upowszechniania akcenty sadyzmu, przemocy i pornografii”.

XVII.

1945 styczeń 15. Rozkaz nr 2 ministra bezpieczeństwa publicznego z 19 stycznia 1945 r.

Par. 1. Zorganizować Centralne Biuro Kontroli Prasy przy Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego.

Par. 2. Zorganizowanie Centralnego Biura Kontroli Prasy powierzyć ob. inż. Leonowi Rzendowskiemu²³.

Par. 3. Tymczasowe pełnienie obowiązków kierownika Centralnego Biura Kontroli

Prasy powierzyć ob. inż. Leonowi Rzendowskiemu.

Par. 4. Kierownik Wydziału Cenzury Wojennej ob. [Hanna] Wierbłowska²⁴ wydzieli do pracy w Centralnym Biurze Kontroli Prasy dwóch cenzorów, w tym chor. Gotenbauma Józefa.

Par. 5. Zatwierdzić jako cenzorów Centralnego Biura Kontroli Prasy czasowo odkomenderowanych z Oddziału Cenzury Wojennej Sztabu Głównego WP:

1) kpt. Kuczewskiego, 2) kpt. Okupniczaka, 3) por. Ostrowskiego²⁵

Par. 6. O wykonaniu zameldować do dnia 25 I 1945 r.

Główny Urząd Kontroli Prasy, 1945-1949, Oprac. Daria Nałęcz, Warszawa 1994, s. 27²⁶

XVIII.

1946 lipiec 5. Dekret o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk

Na podstawie ustawy z dnia 3 stycznia 1945 r. o trybie wydawania dekretów z mocą ustawy (Dz. U. R. P. Nr 1, poz. 1) – Rada Ministrów postanawia, a Prezydium Krajowej Rady Narodowej zatwierdza, co następuje:

Art. 1. Tworzy się Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, nazywanych w dalszych przepisach niniejszego dekretu Głównym Urzędem.

Główny Urząd podlega Prezesowi Rady Ministrów.

Art. 2. Do zadań Głównego Urzędu należy:

1) nadzór nad prasą, publikacjami i widowiskami w zakresie przewidzianym w szczególnych przepisach prawnych,

2) kontrola rozpowszechniania wszelkiego rodzaju utworów za pomocą druku, obrazu i żywego słowa; kontrola ta ma na celu zapobieżenie:

²³ Leon Rzendowski – przed wojną inżynier agronom, w 1940 za odmowę przyjęcia radzieckiego paszportu, zesłany z Białegostoku na Syberię, dostał się do armii Andersa, lecz nie opuścił ZSRR nic chcąc jechać bez żony. Wcielony został do 42 pułku zapasowego Armii Czerwonej, skąd zaczął nadsyłać artykuły do „Wolnej Polski” – organu Związku Patriotów Polskich (ZPP). Tą drogą trafił do ZPP, później wstąpił do PPR, został naczelnikiem Wydziału Rolnictwa w Komitecie Ekonomicznym przy PKWN. Od 1951 do 1957 r. był wiceministrem rolnictwa.

²⁴ Istnienie cenzury wojennej usankcjonował dekret PKWN z 28 XII 1944 r. Zniesiona została uchwała Rady Ministrów 1 VIII 1946 r. Hanna Wierbłowska była delegatem na III zjazd KPR, po rozwiązaniu cenzury wojennej pracowała w urzędzie bezpieczeństwa. Była żoną Stefana Wierbłowskiego.

²⁵ Udało się jedynie ustalić, iż w 1945 r. kpt. Kuczewski stał się zastępcą kierownika WBKP w Krakowie.

²⁶ Za cytowanym wydawnictwem publikujemy nie tylko tekst rozkazu, ale również przypisy, opracowane przez Darię Nałęcz.

- a) godzeniu w ustrój Państwa Polskiego,
- b) ujawnianiu tajemnic państwowych,
- c) naruszaniu międzynarodowych stosunków Państwa Polskiego,
- d) naruszaniu prawa lub dobrych obyczajów,
- e) wprowadzaniu w błąd opinii publicznej przez podawanie wiadomości niezgodnych z rzeczywistością.

Art. 3. Przewidziane w dotychczasowych przepisach prawnych kompetencje Ministra Spraw Wewnętrznych oraz władz administracji ogólnej I i II instancji w zakresie wskazanym w art. 2, przechodzą na Główny Urząd i podległe mu terenowe Urzędy Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk.

Art. 4. Na czele Głównego Urzędu stoi dyrektor mianowany przez Radę Ministrów na wniosek Prezesa Rady Ministrów.

Art. 5. Prezes Rady Ministrów ustali organizację i właściwość Głównego Urzędu oraz podległych mu terenowych Urzędów Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk.

Art. 6. Budżet Głównego Urzędu stanowi odrębny dział w budżecie Prezydium Rady Ministrów.

Art. 7. Wykonanie niniejszego dekretu porucza się Prezesowi Rady Ministrów.

Art. 8. Dekret niniejszy wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Prezydent Krajowej Rady Narodowej:

Bolesław Bierut

Prezes Rady Ministrów

Edward Osóbka Morawski

Główny Urząd Kontroli Prasy 1945 – 1949, Oprac. Daria Nałęcz, Warszawa 1994, s. 28

XIX.

1950 kwiecień 25. Recenzja cenzorska „Nocy i dni” Marii Dąbrowskiej

Noce i Dnie

Maria Dąbrowska

„Czytelnik”

Wznowienie powojenne

Praca oryginalna

Wydana w języku polskim

Dział XXIII

Nakład egz. 10 400 + 20 400

Stron znormaliz[owanych]. 297 + 360 + 462 + 316

Dąbrowska nawiązuje do epoki pozytywizmu, ukazując w akcji *Nocy i Dni* jedno z zagadnień tej epoki – proces urbanizowania się szlachty – w ramach życia jednej rodziny. Krewni bohatera, połączeni z nim mniej lub więcej ścisłymi więzami rozległych koligacji szlacheckich, ruszają do miasta, aby w nowych

warunkach politycznych i ekonomicznych zająć się nowymi, pogardzanymi przez przodków zajęciami – handlem i przemysłem. Sam bohater natomiast, powstaniec 63 roku, widzi jako ideę życia pracę na ziemi – chociażby nie na swojej, a w służbie utracjusza. Tej idei żona i dzieci bohatera nie potrafią zaakceptować – w rezultacie następuje rozkład rodziny. Akcja, umiejscowiona koło Kalisza, kończy się w pierwszych dniach pierwszej wojny światowej.

Jest więc książka jak gdyby pomnikiem na grobie szlachty polskiej; stawia go autorka wprawdzie z łezką w oku, ale dosyć realnie. Przeprowadzenie tezy powyższej nosi cechy dużej cierpliwości pisarskiej autorki; jak kropla spadająca drąży skałę, tak i noce i dnie bohaterów pełne codziennych drobnych zmartwień i drobnych radości po czterech tomach prowadzą wreszcie do celu. I nie wiadomo, co najpierw podziwiać: czy przemysłowość pisarską autorki, pozwalającą poprzez te wszystkie drobne szczególik pokazać wreszcie zamierzoną całość, czy też jej inwencję w wynajdowaniu ciągle powtarzających się, a jednak coraz to innych drobnostek życia powszedniego bohaterów.

Świadczy to o swoistym talencie autorki, która włożyła dużo pracy w wyczelowanie swoich postaci na tle ówczesnej epoki; mimo, że osoby działające są ściśle związane z tą – dla nas już dawną – epoką, są jednak dla czytelnika ludźmi nie papierowymi, a żyjącymi.

Kapitałną jest np. postać Barbary, uosobienie kaprysu kobiecego, wiecznego zmartwienia, ciągłego niepokoju i bezustannych trosk. Dręczona codziennymi zmartwieniami, równocześnie sama je prowokuje, widząc w nich potwierdzenie swego sensu i istnienia.

Gdyby na tym zamykały się *Noce i dnie* byłyby pozycją mającą swoje – nie czołowe, ale i nie ostatnie – miejsce u współczesnego czytelnika. Są jednak i zastrzeżenia – poważne zastrzeżenia.

Przede wszystkim *Noce i Dnie* pisane są w poczuciu całkowitej sprawiedliwości systemu społecznego, w którym dzieje się akcja. Widać wprawdzie nawiasowo nędzę czworaków – przykrytą ofiarnością i dobrocią szlachty – ale jest ona czymś nieuchronnym, istniejącym z dopustu boskiego i wszelka myśl o radykalnej walce z nią inną drogą, aniżeli drogą charytatywnej opieki „pań ze dworu” – jest równie niedopuszczalna, jak myśl o tym, że słusznym będzie wywłaszczenie obszarników i posesjonatów. Każdy zresztą ma swoje troski – wywodzi autorka – takie, jakie wynikają z jego ustanowionego boskim prawem położenia społecznego. Może nie wszystko jest dobrze, ale tak być powinno – oto atmosfera całej powieści.

Również i zagadnienia polityczne *Nocy i Dni* w ujęciu Dąbrowskiej mijają się z intencją wychowania współczesnego czytelnika. Autorka stawia w powieści nie tylko problem urbanizacji szlachty w latach między powstaniem styczniowym a I wojną światową, lecz także pośrednio z powyższym związane i pośrednio w powieści postawione, lecz bardzo ważne zagadnienie przegrupowania sił politycznych w tym okresie.

Dąbrowska stwierdza, że szlachta, która zrezygnowała z przeszłości powstańczej i szukała uspokojenia sumienia i usprawiedliwienia swego wycofania w „przywiązaniu do ziemi” – straciła posiadany przez nią prymat. Przewodnictwo w stawianiu koncepcji politycznych obejmuje burżuazja. Ta

teza jest w pewnej mierze do przyjęcia, ale sposób postawienia jej przez autorkę odcina książkę od naszych czasów.

Tezę swoją uzasadnia Dąbrowska nie zaszłyimi przemianami ekonomiczno-społecznymi, a tym, że punkt ciężkości wartości ideowych przesunął się od starszego pokolenia szlachty do młodszego pokolenia burżuazji; przy czym tymi bardziej wartościowymi, głęboko ideowymi ludźmi, którzy jakoby podjęli porzucony przez szlachtę sztandar walki wyzwolenczej, są ludzie „frakcji rewolucyjnej” PPS. Ich akcje terrorystyczne, ich praca organizacyjna potraktowana jest przez autorkę jako legenda wyzwolencza, utożsamiana z legendą Piłsudskiego.

Mówi się przy tym oczywiście o socjalizmie, o czerwieni przekonań – jednym słowem autorka wzięła sobie tutaj za motto słowa Piłsudskiego o tym, że „wsiałd do czerwonego tramwaju...” trawestując je dalej: „... aby jechać do przystanku niepodległości”.

Jak widać z powyższego oblicze polityczne *Nocy i Dni* jest wcale niedwuznaczne; i dziwić się należy, że zostały one w ogóle wznowione przez „Czytelnika” i to na dobitkę w czterech (prawdopodobnie) równoległych edycjach, obejmujących kilkadziesiąt tysięcy egzemplarzy.

Wniosek recenzenta: Książka nie nadaje się do ponownego wydania.

Zapisy cenzury z lat 1948 -1955, wybór i opracowanie D. Jarosz, „Regiony” 1996, nr 3, s. 22

XX.

1950 grudzień 14. Recenzja cenzorska „Szewców” i „W małym dworku” Stanisława Ignacego Witkiewicza²⁷

W małym dworku i Szewcy
Witkiewicz Stanisław Ignacy
Sp. pracy „Czytelnik” w Krakowie
Praca oryginalna
Język oryginału – polski
Dział XXIII
Stron znormaliz[owanych] 130

Książka zawiera 2 sztuki sceniczne – pisane językiem przypominającym raczej bełkot ciężko chorego w malignie – niż wypowiedzi „jednego z najwybitniejszych i najoryginalniejszych komediopisarzy współczesności!” (cytat z posłowie W. J. Dobrowolskiego). Każda z tych sztuk obejmuje inną tematykę – a więc każdej w osobności należy się poświęcić kilka słów.

²⁷ Stanisław Ignacy Witkiewicz (pseudonim Witkacy 1885-1939) – dramatopisarz, prozaik, eseista, malarz, filozof. W 1910-1911 napisał parodystyczną powieść „622 Upadki Bunga, czyli demoniczna kobieta”, stanowiącą fabularną wersję jego romansu z I. Solską. Po samobójstwie narzeczonej Jadwigi Janczewskiej (1914) na zaproszenie Bronisława Malinowskiego uczestniczył w podróży naukowej do Nowej Gwinyi. Po powrocie do kraju brał udział w walkach na froncie. W 1916 r. ciężko ranny. Przebywając w Petersburgu był świadkiem rewolucji bolszewickiej. Powrócił do kraju w 1918 r. Autor tragifars dramatycznych „W małym dworku” (1923), „Szewcy” (1934), „W małym dworku” (1923), „Wariat i zakonnica” (1925) i in. Pisał również katastroficzne powieści („Pożegnanie jesieni” 1927 i „Nienasylenie” 1930). 18 września 1939 r. w Jeziorach na Polesiu, na wieść o przekroczeniu granicy polskiej przez Armię Czerwoną, popełnił samobójstwo.

W małym dworku – to komedia – można powiedzieć – obyczajowa. Treścią komedii jest makabra i bezsens – a wszystko po to aby „wykryć istotne sprężyny naszych postępów, nasze prawdziwe chęci i namiętności bez żadnych osłonek nakładanych przez nawyki kulturowe” (cytat jw.). Widmo zabitej z zazdrości przez męża żony, która zmieniała kochanków jak rękawiczki, kłamała i piła szklankami opium, trupy dwóch córeczek, poeta pisujący makabryczne wierszydła o śmierci i o trupach oraz kilku na poły zidiociałych innych bohaterów sztuki – oto środki artystyczne służące autorowi do „wypatroszenia wnętrza ludzkich” (cytat jw.). Mimo to wszystko – sztuka ta lepsza jest i realniejsza od „społecznej” sztuki pt. Szewcy. W tej sztuce, która „odtworza z przeraźliwą jasnością – całą (!) rzeczywistość społeczną lat trzydziestych w Polsce” (cytat jw.), bohaterowie przemawiają językiem, będącym pomieszaniem mętniackiej filozofii i wulgarnego bełkotu. Cała sztuka jest dziwną płataniną niezdrowego erotyzmu, dekadencji, mętniackich poglądów – wszystko w sosie ponurego pesymizmu i makabry. Być może, iż w obu sztukach można by się doszukać pozytywnych, no, chociaż zamiarów – ale sposób wykonania, niezrozumiały i bezsensowny dla normalnego, zdrowego na umyśle czytelnika – już zdyskwalifikowałby książkę. Obie sztuki, pomimo zapewnień autora posłowia, iż są to „komedie ludzkie”, sprawiają wrażenie pisanych przez nienormalnego człowieka i przeznaczonych dla nienormalnych ludzi. Obie sztuki – to bezsilne szamotanie się inteligenckiego dekadenta – który być może dostrzegł zło, ale mieszczański strach przed radykalizmem nie pozwolił mu ani dostrzec, gdzie należy szukać siły do walki z tym złem, ani nawet skrytykować tego zła z właściwych pozycji ideologicznych. Książki pozostało 1564 egzemplarze – rozpowszechnić za pośrednictwem Domu Książki nie należy, jako szkodliwe. Dziwnym się wydaje iż w ogóle podobne utwory ukazały się drukiem w 1948 r. 14.XII.50 r.

Zapisy cenzury z lat 1948-1955, wybór i opracowanie D. Jarosz, „Regiony” 1996, nr 3, s. 24

XXI.

1950 grudzień 14. Recenzja cenzorska dramatów Jerzego Szaniawskiego „Most” i „Dwa teatry”

Most i Dwa teatry

Szaniawski Jerzy²⁸

Spółdz. Księg. „Czytelnik” w Krakowie

Praca oryginalna

Język oryginału - polski

Dział XXIII,

²⁸ Jerzy Szaniawski (1886-1970) – dramaturg, prozaik. Debiutował w 1921 r. nowelami i humoreskami drukowanymi na łamach prasy warszawskiej. Jego pierwszym dramatem była komedia „Murzyn” (wystawiona w 1917). Uznanie zdobył jako autor takich utworów jak: „Papierowy kochanek” (1920), „Ptak” (1923), „Żeglarz” (1925), „Adwokat i róże” (1930), „Most” (1933), „Dziewczyna z lasu” (1939). Te kameralne komedie nawiązywały do młodopolskiego dramatu symbolicznego. Był również autorem wybitnych słuchowisk radiowych. W czasie wojny zmuszony do opuszczenia rodzowego majątku Zegrzynek, przed krótki okres był więziony przez Niemców. Po wojnie napisał m.in. „Dwa teatry” (1946), „Kowal, pieniądze i gwiazdy” (1948) i „Chłopiec latający” (1949). W okresie stalinizmu jego utworów nie drukowano i nie wystawiano. Powrócił na sceny po 1956 r.

Stron znormaliz. 96

Książka zawiera 2 sztuki sceniczne *Most* i *Dwa teatry*.

1) *Most* to sztuka pesymistyczna, przesycona t.zw. „szaniawszczyzną”, nie umiejscowiona zupełnie w czasie, nierealna i zawierająca wiele fałszywych ideologicznie momentów. Z treści sztuki łatwo można wysnuć wniosek, iż postęp techniczny – to rzecz zła, zabierająca ludziom chleb i niszcząca życie. Nie wiadomo – co to za „żywioty wywrotowe” wymienione przez nieokreślonego policjanta – są zainteresowane w zniszczeniu mostów, pokładów kolejowych itp. Z rozmowy na str. 21 i zresztą z całej treści można wywnioskować, że istnieje jakaś droga zrozumienia ludzi za pomocą tworzenia nowych „środowisk” - lub za pomocą jakichś „Lig przyjaciół człowieka”.

2) *Dwa teatry* – to znana sztuka Szaniawskiego – wystawiana w swoim czasie w Warszawie i innych miastach Polski. Najważniejsze zarzuty w stosunku do tej sztuki (oprócz całego balastu typowej szaniawszczyzny – jaki sztuka zawiera) są następujące: 1) Przedstawiając niby walkę teatru realistycznego z teatrem jakimś duchowym, wizjonerskim z teatrem „dumy i sumienia” – nie przedstawia Szaniawski w ogóle teatru realistycznego. Teatrowi Małe Zwierciadło tak samo daleko jest do realizmu jak teatrowi Snów. 2) Ocena powstania warszawskiego dokonana przez autora jest z gruntu fałszywa i idealizująca powstanie. 3) Przedstawienia pierwszego okresu budzącego się życia w Warszawie – jest bardzo dalekie od rzeczywistości i wręcz fałszywe.

W konkluzji obie pozycje nie powinny się ukazać w sprzedaży.

Zapisy cenzury z lat 1948 – 1955. Wybór i oprac. D. Jarosz, „Regiony” 1996, nr 3, s. 23

XXII.

1969 styczeń 28. Sprawozdanie Departamentu Publikacji Nieperiodycznych Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk z działalności w 1968 r.

Departament Publikacji Nieperiodycznych składa się z trzech Wydziałów:

- 1) Wydziału Wydawnictw Naukowych,
- 2) Wydziału Wydawnictw Beletrystycznych,
- 3) Wydziału Czasopism Naukowych i Literackich.

Obsadę personalną departamentu stanowią: dyrektor, trzech naczelników, 23 cenzorów i sekretarka.

Pierwsze dwa Wydziały zajmują się wyłącznie kontrolą publikacji nieperiodycznych zgłaszanych do Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk przez wydawnictwa warszawskie oraz inne instytucje nie posiadające stałej koncesji wydawniczej. Natomiast do obowiązków wydziału Czasopism Naukowych i Literackich należy kontrola 170 czasopism wydawanych przez redakcje mieszczące się w Warszawie oraz dodatkowo publikacje nieperiodyczne 12 ściśle określonych wydawnictw warszawskich. Wszystkie trzy Wydziały, każdy w swoim zakresie, sprawują ponadto nadzór nad decyzjami Wojewódzkich Urzędów Kontroli Prasy.

W 1968 r. do kontroli w Departamencie wydawnictwa nadeszły ponad 7500 publikacji nieperiodycznych (w 1967 r. – 7226). Również znacznie wzrosła ilość publikacji nie objętych planem wydawniczym zgłaszanych do kontroli przez różne instytucje, jednostki gospodarki społecznej, organizacje społeczne, stowarzyszenia itp. nie posiadające stałej koncesji wydawniczej. W publikacjach tych bardzo często miały miejsce ingerencje dotyczące spraw zastrzeżonych przepisami o tajemnicy państwowej oraz tzw. zapisami i zaleceniami cenzorskimi.

Od wielu miesięcy ilość pozycji czekających na załatwienie przez cenzorów książkowych nie spada poniżej 6-ciu. Na przykład 15.XII. 68 r. u każdego cenzora znajdowało się przeciętnie od 6 do 8-miu publikacji. Na wydłużenie się okresu kontroli, poza innymi czynnikami ma również wpływ coraz większa ilość pozycji trudnych i bardzo trudnych z najrozmaitszych dziedzin (np. historia, filozofia, prawo, ekonomia) a których kontrola wymaga od cenzora sięgania po dodatkowe źródła informacji i pomoce naukowe. Bardzo pracochłonna, po stwierdzeniu przeoczeń w VIII i IX tomie Wielkiej Encyklopedii Powszechnej²⁹, stała się kontrola wszystkich publikacji o charakterze encyklopedycznym, leksykonowym i słownikowym. Również pracochłonna i wymagająca wiele uwagi stała się kontrola utworów beletrystycznych o tematyce współczesnej.

W zgłaszanych utworach od wielu lat nie notowaliśmy tak dużej ilości tytułów oraz problemów wymagających poważnej interwencji Urzędu, jak to miało miejsce w 1968 r. Sytuacja polityczna w naszym kraju, decyzje KC Partii i Rządu podejmowane wiosną i latem 1968 r., krytyka wielu wydanych w ubiegłych latach książek i innych publikacji zobowiązywały nasz zespół do wyciągnięcia praktycznych wniosków natury politycznej i organizacyjnej, nałożyły na nas obowiązek bardziej wnikliwej pracy i równocześnie poważnych, prawidłowych decyzji. Stąd często kontrolujemy pozycje pozornie nie wymagające cenzury, jak np. wznowienia. Ta praktyka wynika z naszego doświadczenia, że wydawcy często nie uwzględniali ingerencji dokonanych w poprzednich latach przez Urząd. Tak np. w utworze H[enryka] Grynberga pt. «Buszujący po drogach», wydrukowanym w 1967 r. w «Twórczości»³⁰ Urząd dokonał szeregu istotnych ingerencji. Natomiast w książce zgłoszonej do Urzędu na przełomie 1967/68 przez wydawnictwo «Czytelnik» nie uwzględniono tych ingerencji. Co więcej, przedstawiciele wydawnictwa usiłowali doprowadzić do przywrócenia niektórych szkalujących nasz kraj sformułowań wyeliminowanych w «Twórczości».

Również ponownej kontroli poddawane są wszystkie książki wznowiane, a które były kontrolowane w latach 1956-1960. Jest to spowodowane okolicznością, że kryteria i wymogi obecne różnią się od kryteriów obowiązujących w tamtych latach. Praktyka wskazuje, że w wielu wznowianych pozycjach, musieliśmy dokonywać politycznych ingerencji.

Po wydarzeniach lutowo-marcowych niezbędna stała się ponowna kontrola poważnej ilości książek wznowianych przez wydawnictwa, a wydanych

²⁹ Zob. wstęp do rozdziału pierwszego.

³⁰ Henryk Grynberg (ur. 1936) – prozaik, poeta, eseista i publicysta. Po ukończeniu dziennikarstwa na Uniwersytecie Warszawskim (1959), aktor Państwowego Teatru Żydowskiego w Warszawie. Debiutował opowiadaniem „Ekipa «Antyгона»” wydrukowanym we „Współczesności” w 1959 r. W 1967 r. w trakcie pobytu Teatru Żydowskiego w USA zdecydował się nie wracać do Polski.

po raz pierwszy przed marcem 1968 r. Dotyczy to zarówno publikacji beletrystycznych, naukowych, jak popularno-naukowych. Nasze doświadczenia zdobyte podczas ponownej kontroli, wskazują na fakt, że nie wszystkie wydawnictwa wyciągnęły właściwe wnioski z nadzwyczajnego zjazdu warszawskiego oddziału Związku Literatów Polskich, wydarzeń marcowych w kraju oraz wydarzeń międzynarodowych.

W 1968 r. w Głównym oraz Wojewódzkich Urzędach nie dopuszczono do druku w całości 7-miu książek, których treść budziła zastrzeżenia polityczne. Ponadto w 86 publikacjach nieperiodycznych dokonaliśmy poważnych ingerencji, a w dalszych 434 pozycjach przeprowadziliśmy ingerencje drobne. Z uwagi na wymogi instrukcji o zachowaniu tajemnicy państwowej w publikacjach jawnych ingerowano w 128 pozycjach. Na ogólną ilość 7500 publikacji nieperiodycznych skontrolowanych w Departamencie – nieco ponad 1500 stanowią publikacje o charakterze beletrystycznym. W tych ostatnich dokonano 160 ingerencji, wliczając w to zarówno książki nie dopuszczone do druku w całości jak i książki, w których dokonano poważnych i drobnych ingerencji.

W czasopiśmie naukowych i literackich nie dopuszczono do druku 33 różnych opracowań w całości, a w 176 dokonano drobnych ingerencji. Z uwagi na przepisy o zachowaniu tajemnicy państwowej dokonaliśmy 49 ingerencji.

Ingerencje polityczne dokonane przez Urząd w utworach beletrystycznych w 1968 r. a także w 1967 r. wskazują na to, że w praktyce edytorskiej niektórych wydawnictw warszawskich oraz terenowych zapomina się o zasadniczych założeniach polityki kulturalnej, względnie, że te założenia interpretuje się w swoisty sposób. Zbyt często jeszcze natrafiamy na książki i inne utwory, których nie powinni kwalifikować do druku redaktorzy wydawnictw. Dla przykładu z utworów o tematyce współczesnej zgłaszanych do kontroli np. przez Spółdzielnię Wydawniczą «Czytelnik» czy P[aństwowej] W[ydawnictwo] «Iskry», zwalnialiśmy do druku z poważnymi lub mniejszymi ingerencjami niemal co trzecią książkę.

W naszej praktyce nie ograniczaliśmy się do przekazywania wydawnictwom lub redakcjom ingerencji Urzędu. Zasadna była i pozostaje merytoryczna dyskusja i uzasadnienie ingerencji. Niejednokrotnie były to rozmowy trudne, nie jeden raz wydawnictwa, nie godząc się ze stanowiskiem i argumentacją Urzędu odwoływały się do poszczególnych Wydziałów Komitetu Centralnego Partii. Zdarzało się, że po dyskusjach – wydawnictwa wycofywały z kontroli kwestionowaną książkę i prosiły o anulowanie wniosku. Często sami zwracaliśmy się do poszczególnych Wydziałów KC z prośbą o decyzję, zwłaszcza wówczas, gdy treść publikacji miała charakter dyskusyjny, względnie, gdy między Urzędem a wydawnictwem istniały rozbieżności. Pragniemy podkreślić, że ze strony Wydziału Kultury, Wydziału Nauki oraz innych Wydziałów KC PZPR, do których zwracaliśmy się z prośbą o konsultację, otrzymywaliśmy zawsze właściwą pomoc.

Podobnie jak w latach ubiegłych, tak i w 1968 r. Urząd nie zakwestionował w całości ani jednej pozycji z dziedziny nauk ścisłych. Ingerencje jakie miały miejsce w takich publikacjach, uzależnione były konieczności ochrony tajemnicy państwowej i służbowej, nie dostatecznie – jak wynika z tych ingerencji

– przestrzeganej przez autorów i różne instytucje udzielające autorom zastrzeżonych informacji.

Zdecydowana większość wśród ingerowanych w całości publikacji dotyczyła literatury humanistycznej.

W 1968 r. Urząd nie dopuścił do druku następujących utworów beletrystycznych:

- 1) Józef Hen³¹ – «Najlepsze lata» – Czytelnik.
- 2) Henryk Worcell³² – «Ja, mój mąż i inni» – Wyd[awnictwo], „Śląsk».
- 3) Georgij Bakłanow³³ – «Lipiec 1941» – Iskry.
- 4) [Giovanni] Guareschi³⁴ – «Don Camillo» – [Instytut] W[ydawniczy], „Pax”.
- 5) K[ith] G[ilbert] Chesterton³⁵ – «Kula i krzyż» – [Instytut] W[ydawniczy] «Pax».
- 6) Edward Wilson – «Odkrycie nad Morzem Martwym» – wznowienie KiW.
- 7) Ilia Erenburg³⁶ – «Ludzie, lata, życie» cz. IV – Czytelnik.

Zakwestionowaliśmy również możliwość wydania nowej powieści Zofii Bystrzyckiej³⁷ pt. «Gra bez asów» (PIW). Ostatecznie powieść ta za zgodą Wydziału Kultury KC, na wyraźne życzenie wydawnictwa i po długich dyskusjach z redaktorami została zwolniona do druku z bardzo obszernymi ingerencjami.

Oddzielną grupę stanowią wymienione niżej tytuły, które po wydarzeniach marcowych nie zostały dopuszczone do druku, względnie którym anulowano wydane wcześniej zezwolenie na druk lub rozpowszechnienie.

Wydarzenia marcowe w 1968 r. i wyływające z nich konsekwencje personalne – w tych przypadkach odnoszące się do autorów wymienionych książek – zdyskwalifikowały je; w związku z tym, po konsultacji z odpowiednimi wydziałami KC PZPR, postanowiono:

³¹ Józef Hen (ur. 1923) – prozaik, reportażysta, reżyser i scenarzysta filmowy. W czasie wojny żołnierz Armii Czerwonej, a następnie oficer Ludowego wojska Polskiego. Prowadził wojskowe teatry polowe. W 1976 r. podpisał „List 101” protestujący przeciwko zmianom w konstytucji PRL. Wydał m.in. powieści „W dziwnym mieście” (1954), „Kwiecień” (1960), „Toast” (1964), „Teatr Heroda” (1966-1967). Pisał również powieści historyczne, które były podstawą seriali telewizyjnych.

³² Henryk Worcell (1909-1982) – prozaik. W latach 1928-1936 był kelnerem w Krakowie, co znalazło wyraz w jego powieści „Zakłète rewiry” (1936). W 1943 r. na robotach w Niemczech, po wojnie powrócił do kraju, podejmując zajęcia pozaliterackie. Od 1957 r. publikował zbiory opowiadań i powieści: „Pan z prowincji” (1973) na temat życia Dolnego Śląska po 1945 r. oraz „Najtrudniejszy język świata” (1965) na temat stosunków polsko-niemieckich.

³³ Winno być: Georgij.

³⁴ Giovanni Guareschi (1908-1968) – pisarz i dziennikarz, humorysta. Popularność zdobył przede wszystkim jako autor opowiadań zebranych w „Don Camillo”, w których przedstawia prowincjonalnego proboszcza, z dużym poczuciem humoru i dobrocią serca, który wadzi się z przyjacielem z lat partyzantki, wójtem-komunistą Peppone. Dużą popularność zyskały również filmy osnute wokół przygód don Camilla.

³⁵ Gilbert Keith Chesterton (1874-1936) – angielski powieściopisarz, poeta i publicysta. Zasłynął z artykułów poddających krytykę imperialistycznej polityki brytyjskiej w okresie wojen burskich. Potępiał współczesną mu cywilizację przemysłową, zwolennik upowszechnienia drobnej własności w rolnictwie, przemyśle i handlu. Powieść „Kula i krzyż” ukazała się w 1909 r. i była traktowana jako potępienie zła indyferentyzmu.

³⁶ Ilia Erenburg (1891-1967) – prozaik i poeta. Już przed I wojną światową zaangażowany w działalność rewolucyjną. Od 1908 r. w Paryżu; powrócił do Rosji w 1917 r. w latach 1921-1924 wyjeżdżał z oficjalnymi misjami do Berlina i Paryża, w 1936/37 do Hiszpanii, a w 1940-1941 do zajętego przez Niemców Paryża. W czasie drugiej wojny światowej aktywny propagandysta. Wyróżniany nagrodami stalinowskim za swe powieści. Zagrożony aresztowaniem w trakcie kampanii zwalczania kosmopolityzmu. Po śmierci Stalina zwolennik rewizji polityki partii, co znalazło wyraz m.in. w powieści „Odwilż” (1954). Zabięgał o rehabilitację prześladowanych pisarzy zwłaszcza Mariny Cwietajewej i Izaaka Babla. Jego tom wspomnień „Ludzie lata życie” (1960-1965) zawierają wiele prawdziwych i krytycznych obrazów życia kulturalnego w ZSRR.

³⁷ Zofia Bystrzycka (ur. 1922) – prozaik, satyryk, autorka sztuk scenicznych. W czasie II wojny w Kazachstanie, następnie w Ludowym wojsku Polskim. Wzmiankowana powieść „Gra bez asów” ukazała się w 1969 r., była wznawiana w 1973, 1980 i 1983.

a) Anulować zezwolenie Urzędu na rozpowszechnienie:

Książki Stanisława Amsterdamskiego³⁸ pt. «Wstęp do filozofii» (PWN). Książka ta miała być podręcznikiem dla studentów szkół wyższych, zawierała liczne cytaty z prac Leszka Kołakowskiego³⁹ i Bronisława Baczki⁴⁰ oraz omawiała bezkrytycznie poglądy obu filozofów. Według informacji o otrzymanych z PWN cały nakład został przeznaczony na przemiał.

b) Nie udzielić zezwolenia na druk następujących książek:

Stefan Kisielewski⁴¹ – «Gwiazdozbiór muzyczny» (P[olskie] W[ydawnictwo] Muzyczne). Było to trzecie wydanie książki, którą w lutym 1968 r. zwolniliśmy do druku z drobnymi zmianami, w porównaniu z wydaniem poprzednim. Po wydarzeniach marcowych nie wyraziliśmy zgody na drukowanie publikacji.

Stefan Kisielewski – «Zbigniew Drzewiecki» (P[olskie] W[ydawnictwo] Muzyczne). Jest to monografia o wybitnym muzyku nie dopuszczona do druku z uwagi na osobę autora.

Jan Długosz «Jerzy Zawieyski»⁴² – Agencja Autorska. Publikacja została zgłoszona do GUKPPIW po obradach Sejmu i zatrzymana z uwagi na popularyzację twórczości artystycznej Jerzego Zawieyskiego.

«Antologia nowoczesnej poezji rosyjskiej i radzieckiej» w opracowaniu Wiktora Woroszyńskiego⁴³ (Ossolineum). Opracowanie to budziło zastrzeżenia z powodu szczególnego zestawu not biograficznych opracowanych przez W[iktora] Woroszyńskiego, eksponujących informację o aresztowaniach, śmierci w niewyjaśnionych okolicznościach, zaginięciu wielu poetów radzieckich itp., jak i ze względu na osobę W[iktora] Woroszyńskiego, który książkę zaopatrzył wstępem (Wg. informacji przekazanej nam przez dyrektora «Ossolineum» – pozycja ta została zmatrycowana i po pewnym czasie wydawnictwo zamierza powrócić do tej sprawy).

Sławomir Mrozek⁴⁴ – «Opowiadania» (Wyd[awnictwo] Literackie). Jest to wybór opowiadań z poprzednich książek Sł. Mrozka, zgłoszony do kontroli

³⁸ Winno być: Stefana.

³⁹ Leszek Kołakowski (1927-2002?) – filozof, w latach 1964-1968 profesor Uniwersytetu Warszawskiego i Polskiej Akademii Nauk. W 1966 r. usunięty z PZPR za wygłoszenie krytycznego referatu na Uniwersytecie Warszawskim w dziesiątą rocznicę Października 1956 r. W wyniku kampanii antysemitki 1968 r. pozbawiony katedry, emigrował. Od 1970 r. profesor uniwersytetu w Oksfordzie.

⁴⁰ Bronisław Baczko (ur. 1924 r.) – przedstawiciel tzw. warszawskiej szkoły historyków idei, usunięty z Uniwersytetu Warszawskiego w 1968 r., emigrował (profesor uniwersytetów w Clermont-Ferrand i Genewie).

⁴¹ Stefan Kisielewski (1911-1991) – publicysta związany przez całe życie z «Tygodnikiem Powszechnym», pisarz i kompozytor, w latach 1957-1965 poseł na Sejm z ramienia koła „Znak”. Ze względu na swój krytyczny stosunek do rządów Gomułki (wyraził go m.in. na zebraniu Oddziału Warszawskiego Związku Literatów Polskich 29 lutego 1968 r.). 11 marca 1968 r. został pobity w Warszawie przez „nieznanych sprawców”.

⁴² Jerzy Zawieyski (1902-1969) – dramatopisarz, prozaik, eseista, członek zespołu „Tygodnika Powszechnego” i „Znaku”. Poseł na Sejm (1957-1969) i członek Rady Państwa (1957-1968). 9 kwietnia 1968 r. wygłosił w Sejmie przemówienie w obronie atakowanych przez władze studentów i pisarzy, co było bezpośrednią przyczyną odwołania go z Rady Państwa. 18 czerwca 1969 r. w nadal nie do końca wyjaśnionych okolicznościach wypadł (został wyrzucony?) z czwartego piętra lecznicy Ministerstwa Zdrowia w Warszawie, w wyniku czego zmarł.

⁴³ Wiktor Woroszyński (1927-1996) – poeta, prozaik, tłumacz, publicysta, po wojnie m.in. redaktor naczelny „Nowej Kultury”. W latach czterdziestych i pięćdziesiątych zaangażowany w socrealizm, potem w opozycji politycznej (do 1966 r. należał do PZPR).

⁴⁴ Sławomir Mrozek (ur. 1930). Dramatopisarz, prozaik, rysownik, felietonista. Zaczynał od pisania humoresek (wydane w 1953 r. w tomach „Opowiadania z Trzmielowej Góry” i „Półpancerze praktyczne”). Współpracował z wieloma pismami i kabaretami (Bim-Bom, Piwnica pod Baranami). W 1963 r. zamieszkał we Włoszech, w 1968 r. w Paryżu, mieszkał też w USA, RFN i Meksyku. Sławę przyniosły mu przede wszystkim dramaty („Policja” 1958, „Męczeństwo Piotra Oheya” 1959, „Na pełnym morzu” 1961, „Tango” 1964, „Rzeźnia” 1973, „Ambasador” 1981, „Miłość na Krymie” 1993). W Paryżu S. Mrozek ogłosił list protestacyjny przeciwko udziałowi polskich wojsk w inwazji na Czechosłowację. Został on opublikowany w „Le Monde” i paryskiej „Kulturze”, co wywołało niezadowolenie władz polskich. W odpowiedzi na wezwanie do natychmiastowego powrotu do kraju poprosił o azyl polityczny we Francji.

pod koniec 1967 r., wycofany czasowo z produkcji przez wydawnictwo po wydarzeniach marcowych. Tom zawiera kilka opowiadań wybitnie aluzyjnych, które uzyskały aktualną wymowę po marcowych wydarzeniach. Po sierpniowych antypolskich deklaracjach Sł. Mrożka w Paryżu – pozycja ta została definitywnie zakwestionowana.

Sławomir Mrożek – «Utwory sceniczne» oraz «Utwory sceniczne nowe» (Wyd[awnictwo] Literackie). W obydwu utworach zawarty został cały dorobek sceniczny Mrożka. Negatywna decyzja Urzędu miała ścisły związek z politycznymi deklaracjami Mrożka w sierpniu 1968 r.

Alfred Nowaczyński⁴⁵ – «Małpie zwierciadło» (Wyd[awnictwo] Literackie). Były to dwa tomy utworów satyrycznych i felietonów nie budzących merytorycznych zastrzeżeń. Po przypomnieniu przez towarzysza I Sekretarza KC PZPR antysemitckiego stanowiska A[dolfa] Nowaczyńskiego – nie wyraziliśmy zgody na druk tej książki. Jej pojawienie się na półkach księgarskich w takiej sytuacji byłoby niewskazane.

«Dzieje Przyjaźni» (P[olskie] W[ydawnictwo] Muzyczne). W tomie zawarta została korespondencja między Karolem Szymanowskim a Zofią i Pawłem Kochańskimi. Budząca zastrzeżenia treść licznych listów Szymanowskiego, których treścią była Rewolucja Październikowa w Rosji i przewijające się w treści pochlebne oceny Artura Rubinsteina – spowodowały decyzję Urzędu polecającą zmatrycowanie składu książki.

«Czternaście dni» w tłumaczeniu St[anisława] Wygodzkiego⁴⁶ (Wyd[awnictwo] Poznańskie). Książkę zakwestionowano. Po opuszczeniu naszego kraju przez St[anisława] Wygodzkiego – wydawnictwo wycofało tę pozycję z kontroli.

St[anisław] Wygodzki – «Sprawiedliwość» (Wyd[awnictwo] Łódzkie). Po opuszczeniu kraju przez Wygodzkiego Wyd[awnictwo] Łódzkie zrezygnowało z planu wydania publikacji i wycofało książkę z Łódzkiego Urzędu.

Stefania Beylin – «Magazyn aktualności filmowych 1896-1939» (Wyd[awnictwo] Artystyczne i Filmowe). Publikację zakwestionowano, ponieważ zaprezentowano w niej obszerny wybór artykułów Antoniego Słonimskiego⁴⁷, a także przypomniano wszelkie zasługi dla społecznie zaangażowanego filmu grupy takich reżyserów i literatów jak: Aleksander Ford⁴⁸, Stefan Kisielewski, Stanisław Wohl⁴⁹ i inni.

⁴⁵ Winno być Adolf Nowaczyński (1879-1944) – dramaturg i prozaik, opublikował po raz pierwszy «Małpie zwierciadło» w 1903 r. w okresie międzywojennym był czołowym publicystą prasy endeckiej („Myśl Narodowa”, „Prosto z mostu”).

⁴⁶ Stanisław Wygodzki (1907-1992) – poeta, prozaik, tłumacz, od lat dwudziestych związany z Komunistyczną Partią Polski, w czasie II wojny światowej więzieni m.in. Oświęcimia, w 1967 r. wyemigrował do Izraela.

⁴⁷ Antoni Słonimski (1895-1976) – felietonista, prozaik, poeta, satyryk, krytyk. Po I wojnie należał do grupy poetyckiej „Skamander”, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. Współpracownik „Wiadomości Literackich”, gdzie publikował felietony z cyklu „Kronika tygodniowa”. Zwolennik laickiego humanitaryzmu, liberalizmu i racjonalizmu. Autor klasycyzujących wierszy, recenzji teatralnych i satyr, tekstów kabaretowych. W czasie wojny najpierw we Francji potem w Londynie. W 1951 r. wrócił do kraju. W latach 1956-1959 prezes Zarządu Głównego Związku Literatów Polskich. Działacz opozycji politycznej (m.in. sygnatariusz „Listu 34”, ofiara nagonki antysemitkiej w 1967-1968, sygnatariusz „Listu 59” w 1975 r.).

⁴⁸ Aleksander Ford (1908-1980) – był m.in. , wraz ze Stanisławem Wohlem (1912-1985), założycielem Stowarzyszenia Miłośników Filmu Artystycznego „Start” (1929-1930), a następnie obaj współorganizowali czołową filmową Wojska Polskiego (1943). W czasie obradującego 20 i 28 kwietnia w Łodzi i w Warszawie zebrania sprawozdawczo-wyborczego Podstawowej Organizacji Partyjnej przy Zjednoczeniu Zespołów Realizatorów Filmowych Ford został poddany krytyce i wkrótce potem wyemigrował z Polski.

⁴⁹ Zob. przypis poprzedni.

Zygmunt Bauman⁵⁰ – «Szkice z teorii kultury» (Ossolineum). Książkę tę nie dopuszczono do druku po wydarzeniach marcowych (Wg. informacji pochodzących od wydawnictwa – pozycja ta została spisana na straty wydawnictwa).

J[anina]. Zakrzewska «Prawo Państwowe PRL» (PWN)⁵¹. Po wydarzeniach marcowych publikacja ta nie została dopuszczona do druku.

c) Zwrócić wydawnictwu do ponownego opracowania:

Słownik Filozoficzny – t. II-gi (PWN). W publikacji tej ponad 30 haseł opracowali L[eszek] Kołakowski i Br[onisław] Baczko. Jak nam wiadomo wydawnictwo zleciło opracowanie haseł innym autorom. Publikacja zostanie w późniejszym terminie przedłożona ponownie do kontroli. Wg najświeższych informacji z PWN publikacja ta ukaże się w 1-tomowej edycji, zamiast przewidzianych pierwotnie 6-ciu tomów.

Ryszard Matuszewski – Literatura współczesna – wydanie X. Państw. Zakłady Wydawnictw Szkolnych. Nowa wersja winna uwzględniać sytuację polityczną, jaka zaistniała po nadzwyczajnym zebraniu Warszawskiego Oddziału ZLP oraz wydarzeniach marcowych. Zmiany będą dotyczyły twórczości pisarzy, którzy zajęli wówczas znaną postawę polityczną.

W niniejszym sprawozdaniu ograniczamy się do omówienia najważniejszych ingerencji Urzędu, dokonanych w publikacjach nieperiodycznych i czasopismach naukowych i literackich.

Ingerencje te można uszeregować wg następującej problematyki:

I. Problematyka międzynarodowa:

Stosunki polsko-radzieckie.

Problem niemiecki.

Inne zagadnienia międzynarodowe.

II. Problematyka krajowa:

Historia współczesna.

Sytuacja społeczno-polityczna i gospodarcza w Polsce Ludowej.

III. Problematyka ideologiczna.

I. Problematyka międzynarodowa

1. Stosunki polsko-radzieckie

Urząd często zmuszony jest ingerować w publikacjach o tematyce radzieckiej i stosunkach polsko-radzieckich. Można stwierdzić, że ilość i waga omawianych ingerencji od kilku lat stale wzrasta. Przyczyna tej nienormalnej sytuacji jest, naszym zdaniem, niedostateczne rozeznanie polityczne niektórych wydawców i przedkładanie wymogów czysto edytorskich nad realia polityczne. Jest rzeczą charakterystyczną, że wśród niedopuszczonych do druku znalazły się w ostatnich miesiącach dwa utwory beletrystyczne autorów radzieckich, których tłumaczenie zamierzano wydać w Polsce. Były to:

⁵⁰ Zygmunt Bauman (ur. 1925) – socjolog, myśliciel społeczny, w 1968 r. usunięty z Uniwersytetu Warszawskiego, emigrował do Wielkiej Brytanii (profesor Uniwersytetu w Leeds).

⁵¹ Janina Zakrzewska (1928-1995) – prawnik, specjalistka z dziedziny prawa konstytucyjnego. W 1968 r. została usunięta z pracy na Uniwersytecie Warszawskim ze względów politycznych. Będąc bez pracy, zarabiała na życie, sporządzając indeksy do książek dla Państwowego Instytutu Wydawniczego i pisząc pod pseudonimami w periodykach. W listopadzie 1970 r. zatrudniona w Archiwum Akt Nowych. Od 1982 r. ponownie na Uniwersytecie Warszawskim.

1) Ilia Erenburg – «Ludzie, lata, życie» cz. IV. – Czytelnik

2) Gieorgij Bakłanow – «Lipiec 1941» – Iskry.

IV część wspomnień Ilii Erenburga «Ludzie, lata, życie» obejmuje lata 1933-1941 – do momentu napaści Niemiec na ZSRR. Wiele poważnych zastrzeżeń budziły rozdziały dotyczące procesów narastania kultur jednostki i jego skutków, oraz polityki rządu radzieckiego względem Niemiec hitlerowskich od czasu zawarcia układu Ribbentrop-Mołotow do momentu wybuchu wojny. Erenburg mówi o panujących w dyplomacji radzieckiej i polityce wewnętrznej nastrojach proniemieckich (aresztowanie pracownika ambasady w Paryżu za nastroje antyniemieckie). Wszelkie informacje o prawdziwym obliczu faszyzmu niedopuszczone były do druku, w moskiewskich kawiarniach faszyści niemieccy opijali swe zwycięstwa. Nie dawano wiary wszelkim prawdziwym informacjom o koncentracji wojsk niemieckich i o przygotowaniach się do napaści Niemiec na ZSRR. Powszechnym zaskoczeniem były: Telegram Stalina wysłany do Ribbentropa o «przyjaźni scementowanej krwią», oraz depecha pracowników ambasady ZSRR w Paryżu do Stalina potępiająca imperialistów angielsko-francuskich za rozpoczęcie wojny z Niemcami.

Utwór Bakłanowa jest powieścią, w której zawarty jest bardzo drastyczny i jętrzący dla naszego czytelnika obrachunek z atmosferą polityczną w ZSRR w latach 1931-1941. Ukazany jest mechanizm działania i system represji beriowszczyzny wobec kadry dowódczej Armii Czerwonej oraz beztraska i samouspokojenie przed zbliżającą się agresją hitlerowską.

Wnioski wydawnictw warszawskich o nieudzielenie zezwolenia na druk obu w.w. utworów radzieckich nie uwzględniały – naszym zdaniem – różnic między czytelnikami radzieckimi i polskimi oraz możliwości zupełnie odmiennej percepcji zawartych w tych książkach relacji przez określoną część czytelników. Jesteśmy zdania, że wydanie w Polsce utworów I. Erenburga i G. Bakłanowa byłoby błędem polityczny.

W grudniu br. zakończyliśmy kontrolę kolejnej pozycji tłumaczonej z rosyjskiego, a mianowicie powieści Eugeniusza Jewtuszenki pt. «Pearl Harbour» (PIW)⁵². Wizja współczesnego świata przedstawiona w tym utworze tchnie katastrofizm. Autor widzi największe niebezpieczeństwo we współzawodnictwie dwóch systemów oraz stałości psychiki ludzkiej. Jeżeli weźmiemy pod uwagę, że Jewtuszenko nie czyni żadnej próby wartościowania tego współzawodnictwa oraz podkreśla, że nie ma różnic po obu stronach, ponieważ i po jednej i po drugiej stronie są wartościowi ludzie i kanalie – to możliwość wydania książki wydawała się początkowo wątpliwa. Po dalszych dyskusjach, doszliśmy jednak do wniosku, że książkę tę można zwolnić do druku.

Innym utworem beletrystycznym zakwestionowanym przez Urząd była powieść Józefa Hena «Najlepsze lata» (Czytelnik). Jest to trzecia część epepei pt. «Teatr Heroda». W tej części przedstawiono koleje losu bohatera całej trylogii, przebywającego w Związku Radzieckim w latach 1942-1943. W powieści J[ózefa] Hena ZSRR przedstawiony został jako kraj nędzy, głodu, surowej,

⁵² Jewgienij Jewtuszenko (ur. 1933) – poeta i prozaik. Debiutował w 1949 r. zbiorem wierszy „Zwiadowcy przyszłości”. Zaangażowany w zmiany destalinizacyjne po 1953 r. kultywował tradycje politycznej poezji Majakowskiego w takich poematach jak np. „Pod skórą Posągu Wolności” (1968-1969), „Mama i bomba neutronowa” (1983).

nawet nieludzkiej dyscypliny pracy, ciężkiej walki o byt. Autor ukazał zjawisko powszechnej kradzieży jako jedynej możliwości przetrwania wojny. Ludzie cierpieli zarówno od toczącej się wojny, jak i od wypaczeń mających miejsce w polityce narodowościowej tamtego okresu. Podejmowali więc walkę przeciwko dyskryminacji, pogardzie i krzywdzie i w obronie godności ludzkiej.

W innej publikacji a mianowicie Anny Sierockiej «Polonia Radziecka» (PIW) nie dopuściliśmy do druku obszernych relacji oraz opinii autorki naświetlających w sposób zdecydowanie jątrzący sytuację poszczególnych osób i całych środowisk (twórczych, politycznych) Polonii radzieckiej w okresie międzywojennym. W szczególności ingerencje dotyczyły tych partii książki, w których autorka uwypuklając trudną sytuację lewicowych i komunistycznych działaczy oraz pisarzy (np. Wandurski⁵³, Jasiński⁵⁴, Hempel⁵⁵ i wielu innych) przytacza wypowiedzi i cytaty ówczesnej prasy radzieckiej ostro atakującej, wprost piętnującej postawę Polaków.

W wydanej w «Czytelniku» powieści czeskiego pisarza Vlastimila Neffa pt. «Królewski woźnica», której akcja rozgrywa się w czasie drugiej wojny światowej w Czechosłowacji, wykreśliśmy większe fragmenty dyskusji o ZSRR między bohaterami powieści: antykomunistą i sympatykami Związku Radzieckiego. Zjadliwym, napastliwym wypowiedziom antykomunistycznym i antyradzieckim sympatycy Związku przeciwstawiają słabe argumenty, a często zgadzają się z krytykami. Przykładowo podajemy poniżej dwa wyingerowane fragmenty dialogu na temat sytuacji w ZSRR w okresie międzywojennym: «...-Strach – powtórzył Sznajberk [antykomunista – przypis GUKP] – Strach przed Stalinem, przed policją, przed sąsiadami, przed własnymi dziećmi. Mam w Moskwie zamężną kuzynkę. Po rewolucji kilka razy do niej pisałem i pytałem, czy czegoś nie potrzebuje. Odpowiadała, że nie potrzebuje nic, ponieważ w jej nowej radzieckiej ojczyźnie każdy pracujący człowieka ma wszystko, czego potrzebuje. Na jakich strasznych strzępach papieru to napisała! Ale nie o to chodzi. Można było w końcu zrozumieć, że po rewolucji nie mają tam papieru listowego. Ale nie mogłem zrozumieć, dlaczego pisze tak oficjalnie. Dopiero, gdy ją odwiedziłem, zrozumiałem. Pisała tak ze strachu. Mówi się, że carski reżym był straszny. Reżym Stalina jest o wiele straszniejszy...Nie potraficie sobie wyobrazić tej atmosfery przerażenia, strachu, nieufności. Ludzie mają tam miny zbitego psa, którego każdy przy spotkaniu kopie. Moja kuzynka mieszka z mężem w jednym mieszkaniu z dwiema obcymi rodzinami. W ciągu tej godziny, którą u nich spędziłem i której do śmierci nie zapomnę, trzy razy

⁵³ Witold Wandurski (1891-1934) – dramaturg, poeta, działacz polityczny. Przed II wojną związany z ruchem komunistycznym, członek Komunistycznej Partii Polski. Publikował awangardowe wiersze („Trzy salwy” 1925, „Sadze i złoto” 1926). W 1929 r. znalazł się w ZSRR; aresztowany w czasie czystek stalinowskich został rozstrzelany w 1934 r.

⁵⁴ Bruno Jasiński (1901-1938) – właśc. Wiktor Bruno Zysman – poeta, prozaik, dramaturg. Zwolennik futuryzmu. Świadectwem jego komunistycznych sympatii jest zbiór wierszy „Pieśń o głodzie” (1923). W Paryżu napisał poemat „Słowo o Jakubie Szeli” (1926) i katastroficzną powieść „Pałę Paryż” (1928). Ta ostatnia była powodem jego wydalenia z Francji. W 1929 r. przybył do ZSRR, przyjął obywatelstwo radzieckie, wstąpił do partii bolszewickiej, wydał socrealistyczną powieść „Człowiek zmienia skórę” (1932-1933). Rozstrzelany we wrześniu 1938 r.

⁵⁵ Jan Hempel (1877-1937) – działacz polityczny, krytyk literacki. Od lat dwudziestych XX w. w Komunistycznej Partii Polski. Współpracownik kulturalnych pism komunistycznych („Kultura Robotnicza”, „Nowa Kultura”, „Miesięcznik Literacki”). Od 1932 r. w ZSRR. W 1937 r. stracony w ramach czystek stalinowskich.

na palcach przechodzili wyrzeć na korytarz, czy ktoś nie podsłuchuje. Kiedy wyjeżdżałem kuzynka przysłała potajemnie na dworzec, żeby mnie pożegnać. Musieliśmy udawać, żeśmy się tam przypadkiem spotkali...»

Na marginesie tej ingerencji pragniemy nadmienić, że w wydawanych w ostatnich 2 latach w naszym kraju powieściach niektórych pisarzy czeskich miały miejsce ingerencje o podobnym charakterze. Urząd był zmuszony do wykreślenia fragmentów o niezwykle złośliwej i zjadliwej wobec ZSRR wymowie. Ale wcześniej takie teksty polskie wydawnictwa kwalifikowały do druku.

W V tomie pamiętników «Młode pokolenie wsi Polski Ludowej» (LSW) znalazło się również wspomnienie pt. «Dobrze mi tu, w PGRze». Znaczną część tego opracowania autor poświęcił swoim przeżyciom w ZSRR podczas wojny. O pamiętniku tym redaktorzy książki wypowiedzieli się, że ma taką samą wartość jak książka...Sołżenicyna pt. «Jeden dzień Iwana Denisowicza».

Istotnie, w pamiętniku można było wyczytać gehennę, jaką przechodził autor w latach wojny i po wojnie w Związku Radzieckim, a także drażliwy obraz stosunków między ludnością polską a władzami radzieckimi w rejonie Grodna. Urząd nasz był zmuszony, wykreślić wiele najbardziej drażliwych fragmentów pamiętnika.

Częstych ingerencji Urzędu wymagają teksty traktujące w sposób jątrzący i nieprzyjazny o niemiecko-radzieckim układzie z sierpnia 1939 roku, wkroczeniu wojsk radzieckich na tereny zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi, wywózce Polaków w głąb ZSRR po 17 września 1939 roku, losie wielu Polaków za kołem podbiegunowym, karygodnym zachowaniu się żołnierzy – maruderów wobec ludności polskiej po wkroczeniu Armii Radzieckiej na tereny Polski.

Osobny problem dla Urzędu stanowiło hasło «Trocki Lew» zgłoszone przez PWN w XI tomie Wielkiej Encyklopedii Powszechnej, którego kontrolę zakończyliśmy w grudniu 1968 roku. W przedstawionej nam do kontroli wersji osoba Trockiego, jego polityczne antyleninowskie a później zdecydowanie antyradzieckie poglądy i działalność zostały w poważnym stopniu zamazane. Większy bowiem nacisk położono na pozytywną stronę działalności L. Trockiego w partii bolszewickiej i radzieckim rządzie rewolucyjnym. Te i inne błędy spowodowały ingerencję Urzędu. Wydawnictwo zleciło opracowanie nowej wersji hasła innym autorom. Treść nowej wersji różniła się zasadniczo od wersji pierwotnej i uzyskała zezwolenie na druk.

2. Problem niemiecki

W bieżącym roku byliśmy zmuszeni dokonać licznych ingerencji w wielu publikacjach, których treścią były różne aspekty problemu niemieckiego oraz stosunków polsko-niemieckich. Poważnych skrótów dokonaliśmy np. w książkach Tomasza Szaroty pt. «Osadnictwo miejskie na Dolnym Śląsku w latach 1945-1948» (Ossolineum)⁵⁶ oraz Bronisława Pasierba «Migracja ludności niemieckiego Dolnego Śląska» (Ossolineum).

Przykładem niestosownego pod względem politycznym podejścia do problematyki niemieckiej była książka L[eszka] Moczulskiego pt. «Miecz Nibelungów» (Wyd[awnictwo] MON) w wersji zgłoszonej w GUKP. W tej

⁵⁶Prof. Tomasz Szarota przedstawił swe perypetie z cenzurą przy okazji wydawania tej i innych książek w tomie relacji „Cenzura w PRL. Relacje historyków”, oprac. Z. Romek, Warszawa 2000, s. 204-214.

książce, w której naświetla się historię pruskiego i niemieckiego militarystyki na przestrzeni ostatnich 350-ciu lat, z uwzględnieniem stosunków polsko-niemieckich, autor nie ustrzegł się niestety szeregu istotnych błędów. Pominął w niej mianowicie rolę NRD, jej antyimperialistyczne stanowisko oraz przynależność do Układu Warszawskiego. Z pozycji Moczulskiego wynikało, jakoby nad Polską do dziś wisiał miecz Nibelungów i jakoby tuż za naszą granicą zachodnią zaczynało się panowanie niemieckiego militarystyki i rewizjonizmu. Dopiero na skutek interwencji i perswazji Urzędu autor dokonał w książce wielu zmian, które pozwoliły ustawić powyższe sprawy we właściwym świetle. Dodajmy, że za tę publikację L. Moczulski otrzymał nagrodę Ministra Obrony Narodowej.

Ze swoistą tezą «naukową» zetknęliśmy się w opracowaniu B[enedykta] Zientary pt. «Konflikty narodowościowe na pograniczu niemiecko-słowiańskim», które miało być drukowane w obcojęzycznym biuletynie «Acta Poloniae Historica» (Ossolineum), w którym autor kwestionował przydatność naukową tezy «Drang nach Osten» i dowodził, że jest ona aktualna dopiero od 19 wieku. Wychodząc z takiego założenia stwierdzał, że motywy zasiedlania terenów odwiecznie polskich przez szczepy germańskie miały podłoże ekonomiczne, religijne, kulturowe itp., natomiast nie można się dopatrzeć motywów «Drangu». Opracowania tego nie dopuściliśmy do druku.

Poważne zastrzeżenia Urzędu zostały zgłoszone wobec publikacji Tomasza Szaroty pt. «Osadnictwo miejskie na Dolnym Śląsku w latach 1945-1948».

Bazę źródłową tej pracy stanowią publikacje książkowe, akta władz, urzędów i instytucji, prasa, polskie i niemieckie materiały pamiętnikarskie, opublikowane i nieopublikowane dane statystyczne, a także mocno przez autora skrytykowane akta partyjne, z których korzystał. Kontrolując publikację Szaroty (jest to poprawiona i uzupełniona wersja rozprawy doktorskiej, obronionej w grudniu 1966 roku w Instytucie Historii PAN) trudno oprzeć się wrażeniu, że autor wyekspozował fakty, dające w sumie ujemny bilans polskiej działalności na Dolnym Śląsku w latach 1945-1948. W publikacji tej zastrzeżenia budziły następujące sprawy:

a) Destrukcyjna rola wojska radzieckich w osadnictwie polskim; jest to mowa o dewastacji przez wojska radzieckie majątku ponemieckiego, o obronie Niemców przez czynniki radzieckie, o trudnościach napotykanym przez władze polskie podczas przejmowania zakładów przemysłowych. Obecność wojska radzieckich miała być jedną z przyczyn bałaganu i braku bezpieczeństwa na tych terenach.

b) Przedstawienie ogólnego klimatu lat osadnictwa polskiego. Według autora były to czasy absolutnie dzikich obyczajów, rozboju, szabru, pijaństwa, rozpusty, spekulacji i prywaty urzędników.

c) Dobór dokumentów oraz ich odautorski komentarz sugerowały jakoby działalność polskiej władzy ludowej na Dolnym Śląsku była czynnikiem hamującym w gospodarczym rozwoju tego regionu.

Ponieważ jednocześnie większa część publikacji nie mogła budzić zastrzeżeń – Urząd uznał, że należy ją zwrócić wydawnictwu do dalszego opracowania. Po pewnym czasie otrzymaliśmy zmienioną wersję publikacji, w której uwzględniono zastrzeżenia i uwagi. Książkę zatwierdziliśmy do druku.

Pewne obiekcje nasunęły się nam również podczas kontroli kolejnej publikacji wydawnictwa Ossolineum a mianowicie: «Migracje ludności niemieckiej Dolnego Śląska», której autorem jest Bronisław Pasierb. Nie zatrzymując się nad zaletami tej publikacji, pragniemy stwierdzić, że unikano w niej – w naszym przekonaniu – wyraźnej i zdecydowanej polemiki z wywodami zachodnio-niemieckich rewizjonistów podnoszącymi od lat wrzawę wokół tzw. «polskiego barbarzyństwa», którego rezultatem miały być «Vertreibungsverluste». Polemika autora była zbyt pośrednia i anonimowa. Mając to na względzie Urząd nasz uznał za konieczne, wyingerowanie wielu podanych przez autora przykładów grabieży dokonanych przez Polaków na wysiedleńcach niemieckich, usunięcie bądź stonowanie fragmentów dotyczących złej organizacji akcji przesiedleńczej, śmiertelnych wypadków wśród przesiedleńców, jako rezultatu złej organizacji. Zakwestionowaliśmy również celowość umieszczenia w tomie opisów starć i spięć pomiędzy ogniwami władz polskich i radzieckich na tle stosunku do Niemców. Książkę zwolniliśmy do druku po uwzględnieniu drobnych lecz licznych oraz istotnych skreśleń a także zmniejszeniu nakładu do 500 egzemplarzy.

3. Inne zagadnienia międzynarodowe

Od czasu izraelskiej agresji na kraje arabskie zwiększyła się poważnie ilość ingerencji w publikacjach nieperiodycznych zajmujących się problematyką bliskowschodnią.

Pragniemy przypomnieć, że i w poprzednich latach Urząd nie dopuszczał do druku pochlebnych relacji o wewnętrznej i zagranicznej polityce rządów izraelskich. Zwracaliśmy uwagę, aby poglądy wyrażane w książkach na temat Bliskiego Wschodu nie kolidowały z interesami naszego państwa i jego polityki wobec Bliskiego Wschodu.

W 1968 r. nie zezwoliliśmy na wznowienie książki Edwarda Wilsona «Odkrycie nad Morzem Martwym» (Książka i Wiedza).

Jest to zbeletryzowana opowieść o odkryciu starych hebrajskich manuskryptów i osady – klasztoru sekty esseńczyków nad Morzem Martwym. Autor pozytywnie ustosunkowuje się do naukowców i generałów izraelskich oraz ilustruje ich wielki entuzjazm, hart ducha i poświęcenie z jakim prowadzili badania. Ich zasługa – wg autora – była tym większa, że musieli pracować w trudnych warunkach w podzielonej Jerozolimie, często pod ostrzałem dział arabskich.

Arabów ukazał autor jako ludzi agresywnych, ciemnych, chciwych i zadowolonych, utrudniających swoimi działaniami zbrojnymi normalne życie i pracę Żydów.

Pierwsze wydanie książki Wilsona ukazało się w Polsce w 1965 r. Obecnie Urząd stanął na stanowisku, że jej wznowienie nie byłoby wskazane.

W kilku innych pozycjach musieliśmy wykreślić pochlebne relacje o sukcesach polityki społeczno-gospodarczej w Izraelu.

Jeśli idzie o literaturę obcą wydawaną w Polsce, pragniemy jeszcze wspomnieć o powieści Nevil Shute'a pt. «Ostatni brzeg» (wyd[awnictwo] KiW). W tej znanej również poza granicami naszego kraju i jako całość nie budzącej

zastrzeżeń politycznych powieści, uznaliśmy za konieczne zakwestionować wątek przytoczonej rozmowy na temat wojny nuklearnej jaka (w powieści) wybuchła między ZSRR a ChRL; przyczyna tego konfliktu nie została w książce wyjaśniona, jakkolwiek między wierszami można było wyczytać, że Chinom chodziło i niezamieszkałe tereny wschodniej Syberii. Wydawnictwo po dłuższych dyskusjach z Urzędem chcąc «ratować» książkę zdecydowało się na znaczne (i łatwe do sprawdzenia) przeredagowania kwestionowanego wątku i do uzupełnienia postłowa napisanego przez polskiego autora, w którym dodatkowo zaakcentowano absurdalność pomysłu Shute'a. W tym stanie rzeczy Urząd nasz zwolnił książkę do druku z wyżej wspomnianymi zmianami.

Jeśli idzie o problematykę chińską to w 1968 r. mogliśmy odnotować znaczne zmniejszenie ingerencji dokonanych w publikacjach nieperiodycznych i czasopismach literackich. Stwierdzenie to możemy odnieść zwłaszcza do opracowań zgłaszanych przez polskich autorów. Nie możemy tego samego powiedzieć o innych zagadnieniach sytuacji międzynarodowej.

Mogliśmy odnotować, że wielu autorów, zarówno naukowców jak publicystów a także pisarzy, w publikacjach zgłaszanych do kontroli, ujmowało różne sprawy z dziedziny sytuacji międzynarodowej w sposób spreczny ze stanowiskiem i polityką naszego urzędu. Urząd musiał o tym przypominać, gdy zaistniała konieczność ingerencji.

Nie jeden raz usiłowali autorzy różnych publikacji traktować Berlin Zachodni jako część składową Niemieckiej Republiki Federalnej, w niejednej publikacji termin «Niemcy» miał być synonimem terminu «NRF». W różnych publikacjach Jerozolima miała być stolicą Izraela, a Hong-Kong kolonią brytyjską. Wielu autorów głosiło sprzeczne poglądy z polityką Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej i naszego kraju w odniesieniu do problemu koreańskiego itp.

II. Problematyka krajowa

1. Historia współczesna

W 1968 r. na rynku wydawniczym ukazało się wiele publikacji na temat odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 r. oraz zagranicznej i wewnętrznej polityki ówczesnych rządów. Zdecydowana większość pozycji nie budziła zastrzeżeń politycznych i została zwolniona do druku bez zmian. Pewna, nieznaczną zresztą ilość ingerencji, miała miejsce w publikacjach historycznych, traktujących o stanowisku różnych polskich partii politycznych wobec problemu niepodległości Polski. Podkreślono w nich z jednej strony szczególnie patriotyzm i zasługi ruchu ludowego oraz PPS-Frakcji dla odbudowy państwowości polskiej, a z drugiej – negatywny i przeciwny tej państwowości program SDKPiL a później KPRP. Tego rodzaju ujęcie miało przede wszystkim miejsce, w publikacjach zgłaszanych do kontroli przez Ludową Spółdzielnię Wydawniczą. We wszystkich tych przypadkach sugerowaliśmy odpowiednie przeredagowania i uzupełnienia, które zwykle miały miejsce.

Sporo zamieszania sprawiła data odzyskania niepodległości w 1918 r., którą w ogromnej większości wydawnictw ustalono na 11 listopada. Również i w tych wypadkach wprowadzaliśmy korekty.

W publikacjach nieperiodycznych były i są nadal ponawiane próby rehabilitacji Józefa Piłsudskiego, Rydza Śmigłego oraz innych dygnitarzy przedwojennych. Niejednokrotnie w książkach kreśliliśmy opinie o «łagodnym dyktatorze» tzn. J[ózefie] Piłsudskim, o jego rządach jako o «dyktatorze[sic] bez dyktatora». M.in. duże fragmenty wykreśliliśmy z książki Zofii Morozowicz-Szczepkowskiej pt. «Z lotu ptaka» (PIW), oraz [Andrzeja] Micewskiego pt. «W cieniu marszałka Piłsudskiego».

W 12 numerze «Twórczości» byliśmy zmuszeni ingerować we fragmentach pamiętnika Zofii Nałkowskiej, która pod datą 8.III.1919 r. zanotowała:

«...obranie jednogłośnie Naczelnika Państwa. Brałam udział w wielkich chwilach historycznych, doznawałam ich obustronnie – jako dreszczu emocji i jako motywu do refleksji. – Kurs polityczny tego okresu możnaby uważać za dyktaturę sprawiedliwości i łagodności; poza tym pewna elektryczność stanowiska jest jego słabością».

«...Tak, tak jest, Polska jest oaza spokoju pośród morza bolszewizmu. Jest to cudowny czyn historyczny Piłsudskiego...».

W 3.48 numerze kwartalnika «Z pola walki» nie dopuściliśmy do przedruku fragmentu poświęconego J[ózefowi] Piłsudskiemu, który przytaczała A[leksandra] Tymieniecka (za A[damem] Próchnikiem) w opracowaniu pt. «Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej».

„...[Piłsudski] jako wódz umiał pozyskać sobie w zupełności serca żołnierzy, którymi dowodził, obudzić ślełą wiarę w swe zdolności dowódcy i w powodzenie każdej prowadzonej przez niego walki. Tę wolność, nieomylną cechę genialności, posiada w nie zmniejszonym stopniu po dziś dzień. «Dziadek» zna wojnę na wylot, lepiej niż jakikolwiek wódz na świecie. Ale tak samo, jak Waszyngton, jak Garibaldi, jest nie tylko wodzem, ale i mężem stanu. Rozumie ducha czasu. Zahartowany w walce rewolucyjnej przeciw caratowi, czerpał swoją ideologię społeczną w obozie PPS, któremu przewodził przez długi okres czasu. Polska może zdobyć niepodległość tylko w okresie powszechnej rewolucji; hasłem rewolucji musi być dążność do zmiany ustroju społecznego. Piłsudski jest społecznikiem rozumiejącym konieczność zmiany ustroju społecznego, rozumiejącym taką konieczność reform społecznych dla miast i wsi. Polska musi być demokracją, przyciągającą swym ustrojem i Litwę i Białoruś i Ukrainę, jak ongiś w XV i XVI stuleciu. A ustrój społeczny musimy wzorować na zdobyczach rewolucji zachodnich narodów, gdyż i nasz obecny ustrój jest podobny do ustrojów zachodnich, a nie wschodnich narodów. Łatwo pojąć nienawiść wsteczników do rewolucjonisty i społecznika obdarzonego genialną intuicją, olbrzymią wiedzą i niezłomną wolą dążenia do zakreślonego celu...” (J[ędrzej] Moraczewski, «Przewrót w Polsce», Kraków-Warszawa 1919).

Jaskrawy przykład rewizji, ustalonych dotychczas ocen Rydza-Śmigłego, można było znaleźć w szkicu Strumph-Wojtkiewicza pt. «Buława», opublikowanym w 9-tym numerze „Miesięcznika Literackiego”. Rozdział ten znalazł się również w nowej książce tego autora pt. «Gra wojenna» zgłoszonej do kontroli przez Państwowy Instytut Wydawniczy.

Zdaniem autora Rydz Śmigły był postacią tragiczną, ponieważ dał się usiłować klice, mafii pułkowników sanacyjnych, tajnemu Konwentowi, który miał wystarczające wpływy na Generalnego Inspektora, żeby doprowadzić do przeforsowania własnej polityki proniemieckiej a równocześnie antyradzieckiej. Śmigły jest tutaj z jednej strony marionetką w ręku mafii a z drugiej jest człowiekiem uczciwym, rzetelnym, sprawiedliwym i wystarczająco mocnym aby przeciwstawić się mafii, w razie potrzeby. «Wzorowy żołnierz», «kulturalny człowiek», «człowiek prostolinijny» – oto często powtarzające się opinie o Rydzu.

Zdaniem Urzędu, takie zamazywanie roli Generalnego Inspektora i pośrednio «oczyszczanie» go ze współodpowiedzialności za losy państwa, nie jest wskazane.

Strumph-Wojtkiewicz sugerował również jakoby Śmigły-Rydz wrócił potajemnie do okupowanego kraju z jakąś gotową koncepcją porozumienia się z okupantem, na wzór Petaina we Francji.

Od pewnego czasu wzrasta ilość ingerencji w publikacjach o tematyce drugiej wojny i okupacji w najszerszym tego słowa znaczeniu. Ingerencje Urzędu dotyczyły zwłaszcza takich spraw, jak martyrologia naszego narodu, jego postawa i walka o biologiczne przetrwanie.

Zdecydowana większość publikacji na ten temat nie budziła zastrzeżeń politycznych. Ale było również немало takich, w których problemy okupacyjne zostały fałszywie i szkodliwie naświetlone i dlatego musiały być przez Urząd zakwestionowane.

W zbiorze opowiadań J[ana] Kurczaba pt. «Wojna nie zabija matek» (Wyd[awnictwo] Literackie) nie dopuszczono do druku opowiadania tytułowego, w którym autor nakreślił postawę społeczeństwa polskiego wobec martyrologii Żydów w okresie okupacji. Ogólnie biorąc w opowiadaniu tym autor akcentował w wielu miejscach obojętność ludności wiejskiej oraz małomiasteczkowej wobec tragedii Żydów i podawał sugestywne sceny nieludzkiego wręcz stosunku Polaków do Żydów. W eseju Kazimierza Brandysa pt. «Rynek – wspomnienia z teraźniejszości» (Czytelnik) wyingerowaliśmy większe fragmenty, w których autor sugerował zjawiska donosicielstwa ze strony Polaków, w miejscowości Strzebrzeszyn, do władz okupacyjnych na ukrywających się Żydów.

W najnowszym numerze publikacji „Blatter far geschichte” (rocznik historyczny) wydawanej przez Żydowski Instytut Historyczny wspólnie z Idisz Buch, znalazło się 176 dokumentów i materiałów źródłowych mających posłużyć do lepszego poznania i badania ruchu oporu Żydów w tzw. Generalnej Guberni. W tej pozycji musieliśmy zakwestionować ponad 20 dokumentów, ponieważ autorzy w pewnych partiach wspomnień wyeksponowali relację o wrogim stosunku Polaków (przeważnie chłopów) do ukrywających się Żydów, a w kilku dokumentach mówiło się wręcz o wydawaniu Żydów w ręce niemieckie. W związku z zastrzeżeniami Urzędu redakcja rocznika uznała za możliwe dokumenty te skrócić, usuwając z nich opisy budzące zastrzeżenia. Publikacje tę wydawnictwo poprzedziło kilkunasto-stronicowym wstępem, w którym ludności polskiej poświęcono tylko jedno zdanie i to w następującym kontekście:

„Masowe zbiegostwo z gett w okresie deportacji na zagładę spowodowało tu wydanie znanego okólnika dowódcy SS i policji Gen. Herberta Böttchera z dnia 21 IX 1942 roku, w którym ostrzegał miejscową ludność polską o karze śmierci grożącej za udzielenie schronienia i pomocy Żydom”.

Urząd nasz uznał, że takie naświetlenie jest niewystarczające i krzywdzące dla społeczeństwa polskiego. Przeprowadziliśmy z redaktorami rozmowy, których rezultatem było zastąpienie wyżej cytowanego fragmentu następującą nową wersją:

„Masowe zbiegostwo z gett w okresie deportacji i liczne wypadki pomocy materialnej udzielanej przez ludność polską na tym terenie – podobnie zresztą jak w całej okupowanej Polsce – spowodowały wydanie okólnika dowódcy SS i policji gen. Herberta Böttchera z dnia 21 IX 1942 r., w którym ostrzegał miejscową ludność o karze śmierci grożącej za udzielanie schronienia i pomocy Żydom. Böttcher podkreśla, że zbiegli «Żydzi z pewnością zostali przyjęci przez Polaków». Nawet tym Polakom, którzy dali «zbiegom żydowskim wikt lub sprzedali żywność» także zagrozili karą śmierci”.

Moglibyśmy tu mnożyć przykłady wyingerowanych opowiadań oraz innych utworów, w których autorzy usiłowali zarzucić narodowi polskiemu antysemityzm w czasie okupacji, a w niektórych wypadkach także i po wojnie. Można by przytoczyć szereg dalszych tytułów zgłoszonych do kontroli publikacji, w których pomniejszono martyrologię Polaków. Wspomnimy tutaj tylko jeszcze o trzech książkach.

Po przeczytaniu książki St[aniława] Kłosa „Województwo Rzeszowskie” (Wyd[awnictwo] Sport i Turystyka) zmuszeni byliśmy wyegzekwować weryfikację podawanych strat ludności polskiej i żydowskiej, gdyż było widoczne, że proporcje były nieprawdziwe. Warto podkreślić, że jest to problem powtarzający się we wszystkich krajoznawczych wydawnictwach, których edytorem jest wydawnictwo Sport i Turystyka.

Z pokrewną problematyką spotkaliśmy się i w innych pozycjach belestrytycznych. Np. w książce [Zbigniewa] Nienackiego pt. „Liście dębu” (Czytelnik) autor sugeruje, że jeden z bohaterów książki wzbogacił się podczas wojny na ukrywanych przez siebie Żydach.

W zbiorze «Stare rachunki» wydanym w Spółdz[ielni] «Czytelnik» ingerowaliśmy w opowiadaniu Ewy Półtawskiej we fragmencie, w którym autorka pokazywała polskie dzieci bawiące się w «rozstrzeliwanie Żydów».

Szczególnie rażąca, wprost jako wyjątkową należy potraktować ocenę sytuacji narodu polskiego po wyzwoleniu, sformułowaną we wspomnieniach Z[ofii] Morozowicz-Szczepkowskiej „Z lotu ptaka”. Fragment rozważań nie dopuszczonych do druku cytujemy niżej:

„Radość narodu polskiego ze zrzucenia jarzma niewoli niemieckiej była przyćmiona takimi wydarzeniami, jak wywiezienie Niedźwiadka i towarzyszy, aresztowania akowców. Jak to, ci, którzy za ojczyznę oddawali życie mają być teraz prześladowani? Jak to rozumieć? Brudne szachrajstwa polityczne? Tego już było za wiele dla znękanego, wyczerpanego społeczeństwa w tym złym okresie «błędów i wypaczeń». Część ludzi w obawie przed represjami uszła zagranicę (emigracja), oczywiście narażając się na ryzyko rozpoczęcia

życia na nowo. My, to jest ci, którzy zostali mimo wszystko, wychodziliśmy z założenia, że na ziemi ojczystej urodziliśmy się i jej trzeba oddać swoje prochy i w myśl tej zasady – znów zabraliśmy się do pracy”.

Kontynuując wspomnienia autorka pisała, że w 1950 r. aresztowano jej ojca. Było to okres kiedy:

„Wielu Polaków czynnych w ruchu oporu w okresie okupacji niemieckiej dzieliło jego los. Te aresztowania czyniły wielkie spustoszenia moralne w społeczeństwie, były koroną męczarni, na jakie narażony jest Polak z tego tylko powodu, że się urodził”.

W innym miejscu autorka oceniła, że „...okropne to były czasy...”. Wspominając wojnę dopatrywała się klęski Polski w „...fatalnej geografii. Zajezdna karczma na rozdrożu dwóch cywilizacji i dwóch pożądlivości!” Wszystkie takie i podobne opinie zostały wyingerowane.

Treścią licznych publikacji, zarówno powieści jak i opracowań historycznych, są dzieje walki polskiego ruchu oporu przeciwko hitlerowskiej okupacji oraz wzajemnego stosunku różnych polskich formacji zbrojnych w czasie wojny i po wyzwoleniu.

Możemy stwierdzić, że o ile problematyka okresu okupacji, naświetlana w różnych pozycjach, nie budziła poważniejszych zastrzeżeń, o tyle następny okres, tj. okres przejścia władzy przez polską lewicę i umacniania się władzy ludowej oraz jej polityka wobec ugrupowań prolondyńskich, wymagała już częstszych ingerencji Urzędu w kontrolowanych publikacjach.

Trzeba przyznać, że rzadko mogliśmy zapoznawać się w kontrolowanych książkach z taką tezą, jaką zaprezentował [Ryszard] Juskiewicz w książce pt. „Mławskie Mazowsze” (Pax). Autor m.in. twierdził, że na terenie powiatu mławskiego Narodowe Siły Zbrojne nie przejawiały działalności reakcyjnej i stawiał działania tej organizacji na równi z działalnością lewicowego ruchu oporu oraz Armii Krajowej. Usiłował on uogólnić swój pogląd w odniesieniu do mławskiego NSZ na inne regiony okupowanego kraju.

Znacznie poważniejszym problemem, z uwagi na ilość ingerencji oraz nazwiska autorów są takie publikacje (przede wszystkim powieści i opracowania historyczne), w których usprawiedliwia się przejście w 1945 r. części AK-owców do działalności wrogiej wobec władzy ludowej. W poszczególnych utworach eksponowało się szczególnie następujące motywy decyzji zejścia w podziemie: wierność przysiędze żołnierskiej, bezceremonialne rozbrajanie oddziałów AK przez oddziały Armii Czerwonej, nieświadomość celów politycznych rządu londyńskiego i KG AK, aresztowanie [Leopolda] Okulickiego – «Niedźwiadka» oraz innych AK-owców przez władze radzieckie i wywiezienie ich do ZSRR, aresztowania ujawnionych żołnierzy i oficerów AK przez UBP, gwałtowna antyakowska propaganda ze strony PPR i czynników politycznych Wojska Polskiego itd.

Mieliśmy tu najczęściej opisy o dużym ładunku emocjonalnym. Istniała z naszej strony obawa, że jeśli w danym utworze autor nie przeciwstawia tamtym motywom politycznych racji stanowiska władzy ludowej, to w świadomości znacznej części nieorientowanych czytelników może utrwalić się nieprawdziwy, jednostronny i krzywdzący dla władzy ludowej obraz lat tworzenia się i umacniania władzy ludowej.

Pragniemy przy tym podkreślić, że Urząd nie stawiał przeszkód w wydawaniu i rozpowszechnianiu utworów o działalności konspiracyjnej Armii Krajowej. Wiadomo skądinąd, że publikacje takie ukazują się przede wszystkim w Instytucie Wydawniczym „PAX”. Musieliśmy jednak wkroczyć, gdy w utworach usiłowało się dyskredytować władzę ludową lub przemilczać niezbite fakty historyczne (np. pomijanie z reguły w książkach Pax-u informacji o antyradzieckim obliczu akcji «Burza»). Staramy się jednak we wszystkich takich przypadkach postępować rozważnie, biorąc pod uwagę przede wszystkim wymowę całej publikacji.

2. Sytuacja społeczno-polityczna i gospodarcza w Polsce Ludowej

Często ingerencje miały miejsce w książkach, w których krytykowano władzę ludową, sposoby sprawowania rządów, naświetlano społeczno-gospodarczą sytuację kraju w wyjątkowo czarnych barwach.

Jedną z takich publikacji niedopuszczonych do druku była powieść H[enryka] Worcella „Ja, mój mąż i inni” (Wyd[awnictwo] Śląsk), w której zawarte są wspomnienia świetliczanki wiejskiej pracującej w latach 1954-1955 w powiecie kłodzkim. Utwór ten, jak wynika z przedmowy autorskiej, miał być dokumentem tamtego okresu. W rzeczywistości zaś stał się nieudaną satyrą, pełną złośliwości, kpiny a miejscami nawet zjadliwej ironii.

Przedstawiona w powieści rzeczywistość jest wręcz karykaturalna. Ludzie z tej powieści to przeważnie złodzieje, kradnący zespołowo «socjalistycznie» i pijacy.

W 2-gim numerze «Twórczości» z 1968 r. nie dopuściliśmy do druku opowiadania Jerzego Andrzejewskiego pt. „Apelacja”⁵⁷. Treścią utworu jest skarga jaką pisze do I Sekretarza KC PZPR człowiek chory, opanowany manią prześladowczą, przebywający w klinice dla nerwowo chorych. Uważa się on za osobę otoczoną przez roje agentów kontrwywiadu i prosi w swym liście aby I Sekretarz KC spowodował zaniechanie traktowania go przez kontrwywiad jako wroga Polski Ludowej. Dodajmy, że opowiadanie to zostało wydrukowane w książce wydanej przez Instytut Literacki w Paryżu.

Spółdzielnia Wydawnicza «Czytelnik» zgłosiła do kontroli zbiór opowiadań Jarosława Iwaszkiewicza, w którym m.in. znalazło się opowiadanie „Wzlot”. Opowiadanie to po raz pierwszy ukazało się w «Twórczości» w grudniu 1957 r. Jego treścią jest relacja bohatera, wykolejeńca życiowego, który uważa, że o jego klęsce życiowej (akcja toczy się w 1957 r.) zdecydował splot tragicznych przyczyn, takich jak np.: lata okupacji (bohater był świadkiem mordowania Żydów i współwykonawcą ograbiania ich trupów), wyzbycie się «wiary» w ideały głoszone w ZMP. Dwukrotne aresztowanie go przez UBP, choroba psychiczna matki, repatriowanej po kilkuletnim pobycie w obozie w ZSRR i inne. Już w 1957 r. opowiadanie to wywołało szereg zastrzeżeń. Obecnie po powtórny przeczytaniu, Urząd zgłosił zasadnicze zastrzeżenia,

⁵⁷ Utwór ten jest wierną transpozycją wydarzeń opowiedzianych Andrzejewskiemu przez jednego ze współpacjentów oraz wystudiovanych z akt szpitalnych kliniki, gdzie jego autor odbywał najpierw kurację odwykową, a następnie leczył schorzenia wątroby. Po odmowie druku w kraju „Apelacja” ukazała się w paryskim Instytucie Literackim pod imieniem i nazwiskiem autora, co było wydarzeniem precedenowym. Pierwsze krajowe wydanie tego utworu ukazało się na łamach 11 numeru „Twórczości” z 1981 r. Zob. A. Synoradzka, Andrzejewski, Kraków 1997, s. 162, 166, 187, 192.

podzielone także przez towarzyszy z Wydziału Kultury KC. Ze względu na sytuację w środowisku literackim Wydział Kultury uznał, że opowiadanie należy zwolnić do druku po dokonaniu w nim licznych i istotnych skreśleń, które zostały zaaprobowane przez autora.

Znacznie poważniejsze ingerencje Urzędu miały miejsce w powieści Ryszarda Zgóreckiego pt. „Początek dnia” (wyd[awnictwo] MON). Książka przedstawiała sceny z codziennej służby wojskowej w jednej z placówek WOP oraz stosunki wewnętrzne panujące na tej placówce. Akcje współczesne zająbiają się w powieści z reminiscencjami dotyczącymi okresu walk z bandami i wrogiem politycznym. Przeprowadzone w książce ingerencje, dokonane na przeszło 30-tu stronach, poszły głównie po linii:

a) usunięcia stwierdzeń, które mogłyby sugerować czytelnikowi, że służba w formacjach WOP jest gorszym, w pewnym sensie karnym rodzajem służby wojskowej (idzie nie o literę regulaminu lecz o niepisane zwyczaje polityki personalnej),

b) wyeliminowanie drastycznych momentów świadczących o nieprawidłowych metodach postępowania z ludnością cywilną w czasie walk z bandami,

c) usunięcia drastycznych scen ilustrujących nie zawsze właściwy stosunek władz bezpieczeństwa do tych, którzy ujawnili się na podstawie amnestii.

Z 10-go numeru «Twórczości» usunęliśmy w całości opowiadanie J[acka] Bocheńskiego⁵⁸ pt. «Nazo-Poeta» (fragment powieści), w którym autor do akcji dziejącej się w czasach starożytnych (chodzi o Owidiusza i jego mecenas – Messalę) wprowadza postać konferansjera, aby stworzyć okazję do wyrażenia dygresji, które odczytuje się jako aluzję do stosunków polskich w relacji: Kierownictwo (państwo lub partia) – jako mecenas i twórcy – jako ludzie ubiegający się o «wolność twórczą».

Numer ukazać się miał przed V Zjazdem PZPR, co również nie było bez znaczenia przy podejmowaniu decyzji GUKP. Oprócz tego o ingerencji decydowała osoba autora.

Nieco później zgłoszona została do kontroli przez Spółdzielnię. Wydawniczą «Czytelnik» powieść J[acka] Bocheńskiego pod takim samym tytułem. Możliwość wydania tej pozycji jest uzależniona od wprowadzenia przez wydawcę i autora licznych poprawek. Książkę zwrócono wydawnictwu.

W miejsce usuniętego fragmentu powieści J[acka] Bocheńskiego redakcja «Twórczości» zgłosiła fragment powieści E[dwarda] Stachury⁵⁹ pt. «Cała jaskrawość». I tutaj musieliśmy dokonać bardzo licznych ingerencji, ponieważ autor bądź w formie dialogu, bądź też w tekstach odautorskich przekazał swoje spostrzeżenia na temat stosunków społecznych panujących w Polsce w sposób jednostronny, drastyczny i pesymistyczny. Akcja opowieści została umiejscowiona w realiach naszego kraju.

⁵⁸ Jacek Bocheński (ur.1926) – prozaik, publicysta, reporter, tłumacz. W latach pięćdziesiątych zagazowany w realizm socjalistyczny. Do 1966 r. członek PZPR, następnie związany z opozycją demokratyczną. Współzałożyciel podziemnego pisma „Zapis”, związany z Towarzystwem Kursów Naukowych. Laureat kulturalnej nagrody „Solidarności” (1988). Opublikował m.in.: „Zgodnie z prawem” (1952), „Boski Juliusz. Zapiski antykwariusza” (1961), „Naso poeta” (1969), „Stan po zapaści” (wydanie poza cenzurą 1987).

⁵⁹ Edward Stachura (1937-1979) – poeta, prozaik, tłumacz poezji francuskiej. Wydał m.in.: „Jeden dzień”. Opowiadania (1962), „Cała jaskrawość” (1969), „Siekierzada albo zima leśnych ludzi” (1971), „Się”. Opowiadania (1977). Legendarna postać polskiej kontrkultury lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych.

W III i IV kwartale 1968 r. najliczniejsze ingerencje dokonane w publikacjach nieperiodycznych wynikały z obowiązku nałożonego przez Urząd przeciwwstawienia się próbom popularyzacji utworów takich autorów, którzy podczas wydarzeń w lutym i marcu zajęli znane stanowisko. Dotyczyło to głównie publikacji wznawianych, jak również nowoopracowanych.

Najbardziej charakterystycznym pod tym względem przykładem była książka Anny Miłskiej pt. „Pisarze polscy” zgłoszona do naszego Urzędu przez Wydawnictwo Związkowe. W nowym wydaniu tej masowej książki, wydawnictwo z własnej inicjatywy zrezygnowało z zamieszczenia sylwetek niektórych pisarzy (np. Antoniego Słonimskiego). Po aktualnej kontroli w GUKPPIW zgłoszonej wersji stwierdziliśmy, że ujęcie tematu, dobór sylwetek autorskich zamieszczonych w 3-iej i 4-iej części książki (literatura po 1918r.) nie odpowiada w pełni obecnym kryteriom politycznym. Zakwestionowano również sposób interpretacji autorki szeregu dzieł współczesnych autorów polskich. W związku z tym Urząd wyraził zgodę na druk dwóch pierwszych rozdziałów książki, przyjmując jako cezurę 1918 r. Część 3-cia i 4-ta została zwrócona wydawnictwu do przepracowania. Wydawnictwo postanowiło podzielić książkę na dwa tomy i wydać obecnie część pierwszą, a drugą zwrócić autorce do przepracowania. Wydawnictwo zamierza wydać tom II w późniejszym terminie.

Poważne zmiany miały również miejsce w publikacji Juliana Krzyżanowskiego⁶⁰ pt. „Dzieje literatury polskiej” (PWN).

W związku z zastrzeżeniami Urzędu w książce dokonano bardzo poważnych skrótów w rozdziale dot[yczącym] literatury okresu międzywojennego. Skróty miały miejsce przede wszystkim w informacji o twórczości takich pisarzy jak: A[ntoni] Słonimski, Cz[esław] Miłosz, Gombrowicz, Józef Wittlin i inni.

W XI tomie WEP-u zakwestionowaliśmy hasło «Strykowski Julian», w którym wyakcentowane zostały ideowe i polityczne wartości w twórczości J[uliana] Strykowskiego⁶¹. Wyraziliśmy natomiast zgodę na druk samego hasła, sprowadzając jego treść do niezbędnych danych biograficznych. Podobne stanowisko zajęliśmy wobec hasła «Andrzejewski Jerzy» zamieszczonego w nowym wydaniu (seria B) I tomu WEP.

W numerze 12 miesięcznika «Twórczość» przedłożono do kontroli wypowiedź prof. Tadeusza Kotarbińskiego⁶² będącą odpowiedzią uczonego na ankietę ogłoszoną przez redakcję miesięcznika w związku z pięćdziesięcioleciem powstania państwa polskiego.

W wypowiedzi swej prof. Kotarbiński stwierdził, że okres 50-lecia nie spełnił nadziei uświadomionych warstw społecznych wychowanych na hasłach poetów romantycznych, zmiast «raju przypomina czyściec». Zdaniem autora

⁶⁰ Julian Krzyżanowski (1892-1976) – historyk literatury, edytor, folklorysta. Przed wojną m.in. wykładowca literatury na Katolickim uniwersytecie Lubelskim (1925/26), Uniwersytecie Jagiellońskim (1926/27), w Londynie (1927-1930), rydze (1930-1934), profesor Uniwersytetu Warszawskiego (1934-1962). Autor około 1200 publikacji, zajmował się głównie literaturą staropolską. Sygnatariusz Listu 34 (zob. rozdział czwarty).

⁶¹ Julian Strykowski (1905-1996) – pisarz polski żydowskiego pochodzenia, tłumacz, wieloletni współredaktor „Twórczości”. W 1952 r. otrzymał nagrodę państwową. W 1966 r. wystąpił z PZPR, sygnatariusz listu 59 w 1975 r. w sprawie przestrzegania wolności obywatelskich.

⁶² Tadeusz Kotarbiński (1886-1981) – filozof, logik, nauczyciel akademicki. W latach 1918-1939 kierownik I Katedry Filozofii na UW, od 1929 r. profesor zwyczajny. W latach 1945-1949 rektor uniwersytetu Łódzkiego, w latach 1957-1962 prezes PAN. Autor ponad 600 prac naukowych, w tym „Traktatu o dobrej robocie” (1955), „Medytacji o życiu godziwym” (1966). Sygnatariusz listu 34.

również w PRL nie zostały spełnione te nadzieje: «Zbliża się do rozwiązania właściwie tylko zadanie odbudowy» [zniszczeń wojennych]. Autor stwierdza np. «brak zielonego światła dla dobrej roboty», że w PRL najgorzej mają nie robotnicy, lecz nauczyciele, bibliotekarze, lekarze, pocztowcy, pielęgniarz, że nadal (choć minęły czasy zaborów) nie brak Polaków odsuwanych od władzy, że obecny stan zdradza «poważne znamiona nietrwałości», że przez historię rozwiązana sprawa mniejszości żydowskiej pozostawiła «głębokie rany», w związku z czym «przyjdzie czas skutków... i odwetów». Zdaniem autora obecnie «narasta, wzmacnia się i nabrzmiewa problem intelektualistów», nie dopuszcza się do głosu ludzi rzetelnych, a inaczej myślących. Autor apeluje, aby «nie krępować słowa» i roztoczyć opiekę nad intelektualistami, którzy mogą stać się rzecznikami «wolności duchowej».

Zarówno w publikacjach nieperiodycznych jak i czasopismach literackich musieliśmy zakwestionować większą ilość wierszy politycznych, drobnych utworów satyrycznych, w których krytykowano a często ośmieszano różne niedociągnięcia w życiu społecznym i gospodarczym naszego kraju i podnoszono je do rangi nierozwiązalnych problemów. Niejednokrotnie były to wiersze w swej wymowie nihilistyczne, krytykujące totalnie warunki ekonomiczne, lub usiłujące, w sposób zawołowany, siać zwątpienie w nasz ustrój.

Do autorów którego wiersze w 1968 r. najczęściej podlegały konfiskacie należał Tomasz Gluziński⁶³. Autor ten «wslawił się» m.in. tym, że w 6-tym numerze «Twórczości» opublikował trzy napastliwe wiersze. Pierwsze litery poszczególnych wersetów układały się w zdania atakujące naszą rzeczywistość. Niestety cenzor tego nie spostrzegł i zezwolił na opublikowanie wierszy⁶⁴.

III. Problematyka ideologiczna

Walka polityczna toczona w skali międzynarodowej między ideologią komunistyczną z jednej strony i obcymi, rewizjonistycznymi, burżuazyjnymi

⁶³ Tomasz Gluziński (1924-1986) – poeta. Żołnierz AK, od 1950 r. w Zakopanem. Wydał m.in.: „Wiersze” (1964), „Wątek”. Poezje (1968), „Wokaliza”. Poezje (1968), „Motowidło”. Poezje (1969).

⁶⁴ Chodzi o wiersze: „Kość niezgody”, „Roztruchan pusty” i „Ucz się więc”. Oto ich treść: [Kość niezgody]: Kość niezgody szykują na srebrnym półmisku/Ość sprzeciwu zbielełą sterczącą i cienką/Ledwie gardziel przeszysze już godzi w następną/Aż ocean łknienia kiedy wzbierze w pysku/Czerwien wargi podmyje w topiel wciągnie śliską/Język fałszem ćwiczony do pochlebstwa chętny/Ale w sporach niemrawy prawdzie obojętny/Zewsząd tryśnie oskoma i choć widać z bliska/Trafioną serce muzę co nam daje znaki/Ręką pokaleczoną od strzał nienawiści/Oczy nasze tak ślepe jakby je śpiekł lapis/Cierni kłamstwa nie widzą gdy dzwonią kieliszki/I tak razem z obłudą zbratani pospołu/Na wieczerzę siadamy do wspólnego stołu”; [Roztruchan pusty]: „Roztruchan pusty do dnia już spełniony/Ani w nim kropli ni cienia wilgoci/Czerwieni tylko nie wysechł ślad w zlocie/Jeszcze się mieni nie skrzepły i słony/Amarantowa żrenica gorgony/Rozlatana dnie wśród śliskich warkoczy/Osmą się kropłą z pucharu wytoczy/Żmij sykiem spoi jeśli kto spragniony/Eliksir wszakże choć lepki i wstrętny/Wargę wygoi od kłamstwa aż czarną/I płat języka rozniesiony w strzępy/Chcą więc nakarmić substancją tak marną/Zwiednięte usta oddaj się herezji/Albowiem jady plenią się w poezji” [Ucz się więc]: „Ucz się więc chłopcze oczy mieć otwarte/Wnioski wyjmować z pokrętej formuły/Alfabet wkuwać by kształtu nie psuły/Grypsom zwichniętym rygory uparte/Albowiem w piśmie to tylko jest warte/To jest czytelne co obok fabuły/Ukrąjesz chytrze w kroju majuskuły/Co tak zadzwięczy jakbyś złamał harfę/Efekt akordu tak miły dla ucha/Niweczy trzeźwość usypia w nas ducha/Zatem wpuść w koncert dysharmonię pieprzu/Usilnie ćwicz się wiersz klecić w powietrzu/Rytm mylić z rymem nikt przecież nie słucha/A tyś się uparł tak huśtać jako dziecko”. Zob. „Twórczość” 1968, nr 6, s. 73-74.

ideologiami z drugiej – znalazły swe odbicie również w niektórych decyzjach naszego Urzędu.

Zdajemy sobie sprawę z tego, że utwory beletrystyczne wydawane i rozpowszechniane przez Instytut Wydawniczy PAX muszą posiadać odpowiedni margines dla wyrażenia swobodnego i pozytywnego stosunku wobec doktryny katolicyzmu względnie innych doktryn fideistycznych. Urząd nasz zezwalając na druk takich książek uznaje tym samym potrzeby czytelników Pax-u.

Urząd nie może jednak zezwalać na druk publikacji, w których atakowana jest lub podważana idea komunistyczna względnie ośmieszani są komuniści.

Takie stanowisko legło u podstaw konfiskaty w 1968 r. dwu publikacji zgłoszonych do kontroli przez Instytut Wydawniczy Pax. Były nimi:

1) [Giovanni] Guareschi – «Don Camillo».

Bohaterami tomu opowiadań są wiejski proboszcz – Don Camillo i komunistyczny wójt – Peppone. Autor bardzo konsekwentnie i żarliwie usiłuje wykazać, że katolicyzm jest wprost zrośnięty z egzystencją człowieka, jest czymś tak naturalnym i przyrodzonym jak instynkt życia. Inne idee, jak w tym wypadku komunizm, to rzeczy wymyślone, obce naturze ludzkiej, nieważne i nieistotne wobec odwiecznych prawd wiary. Dobrotliwa drwina z jaką autor traktuje obu bohaterów, nie przeszkadza mu w konsekwentnym przeprowadzeniu tezy o wyższości katolickiego światopoglądu, jak też zdyskredytowaniu działalności wiejskich komunistów, nieudolnych propagatorów nowej idei, która wg autora, nie jest w stanie naruszyć prymatu katolicyzmu wśród mas.

2) G[ilbert]K[eith]Chesterton – «Kula i krzyż». W książce tej jest zawarty atak skierowany przeciwko filozofii materialistycznej i równocześnie apoteoza pojęć idealistycznych, szczególnie katolicyzmu.

Z innych natomiast przyczyn nie dopuściliśmy do druku trzech opracowań jugosłowiańskich autorów, zgłoszonych do kontroli w *Studiach Socjologicznych* nr 1, poświęconych jugosłowiańskiej socjologii. Pragniemy przypomnieć, że naczelnym redaktorem zgłoszonego numeru był wówczas Zygmunt Bauman. W opracowaniach tych m.in. dezawuowano generalnie marksistowską teorię klas, próbowano wykazać, że nie ma ona zastosowania ani do systemu socjalistycznego ani do współczesnego kapitalizmu, rozwijano tezę, jakoby własność państwowa stanowiła bazę społeczną, na której nieuchronnie wyrasta nowy, biurokratyczny typ dyferencjacji społecznej itd.

Charakterystyczne poglądy, choć trzeba obiektywnie stwierdzić – rzadko spotykane w takiej czysto rewizjonistycznej postaci, zaprezentował nam młody pisarz J[arosław] Markiewicz w zbiorowej publikacji pt. „Za progiem wyboru”, wydanej przez Zrzeszenie Studentów Polskich.

«...Do tortur tych zaliczyć wypada wszystko, co zarazem służy społeczności: a więc i systemy wychowawcze i systemy religijne, filozofię i ideologię».

«..., Artysta posługujący się słowem, ingerujący w nasze życie psychiczne, posługujący się wyobraźnią w świetle powyższego nie powinien służyć żadnej ideologii, żadnej filozofii».

Przykłady tych i podobnych ingerencji można by mnożyć; nie wydaje się to jednak niezbędne. Te które zamieściliśmy w powyższym sprawozdaniu są dostateczną ilustracją kierunku działania Urzędu.

Dyrektor Departamentu Publikacji Nieperiodycznych
(wz. Wł. Kałucki)

AAN, KC PZPR Wydział Kultury, sygn. 1859. Zob. również: *Sprawozdanie Departamentu Publikacji Nieperiodycznych Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk z działalności w 1968 roku*, [w:] *"Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi" 2006, t. I, s. 95-131.*

XXIII.

1972 marzec 23. N o t a t k a w sprawie działalności wydawnictwa „Verum” oraz książki Andrzeja Micewskiego⁶⁵ pt. „Roman Dmowski”

W uzupełnieniu do notatki Urzędu d[o]s[praw] Wyznań, dotyczącej okoliczności powstania wydawnictwa „Verum”, ustaliłem dodatkowo – w rozmowie z inspektorem Wydz[iału] Administracyjnego KC tow. S. Pypno – co następuje:

Urząd d[o] s[praw] Wyznań konsultował sprawę powołania wydawnictwa z kierownictwem Wydz[iału] Administracyjnego KC. W wydziale istniały obiekcje, czy takie rozwiązanie sprawy A[ndrzeja] Micewskiego będzie najlepsze, czy nie należy go skierować do pracy w instytucji, redakcji itp. niezwiązanej ze środowiskiem katolickim. Urząd ds. Wyznań wybronił jednak swojej koncepcji (jest ona wyłożona w załączonej informacji) i powołał Wyd[awnictwo] „Verum”. W planie wydawnictwa znalazły się następujące pozycje: na 1971 rok: 1. Modlitewnik kalwaryjski, 2. Zbiór esejów różnych autorów pt. Kierunki zaangażowania społecznego, 3. A[ndrzej]Micewski – Roman Dmowski, na rok 1972:

– Modlitewnik – Dobra Nowina, 2. Zbiór esejów – Religia – Polityka, personalizm, 3. J[erzy] Jaruzelski – Konserwatyści a St[anisław] Mackiewicz.

– W świetle praktyki minionego roku okazało się, że koncepcja wykorzystania Wyd[awnictwa] „Verum” dla podważenia monopolistycznego stanowiska aktualnej grupy kierowniczej warszawskiego K[lubu] I[n]teligencji K[atolickiej] w zasadzie zdała egzamin.

– Wydz[iał] Administracyjny KC pozytywnie ocenia postawę polityczną A[ndrzeja] Micewskiego. Rozważano nawet koncepcję zgłoszenia jego kandydatury na Posła Sejmu PRL.

⁶⁵ Andrzej Micewski (1926-2004) – publicysta historyczny, działacz polityczny, związany w latach pięćdziesiątych ze Stowarzyszeniem PAX; od 1957 r. członek Klubu Inteligencji Katolickiej w Warszawie, redaktor „Więzi”, redaktor naczelny i dyrektor wydawnictwa Verum (1971-1973), potem w zespole redakcyjnym „Tygodnika Powszechnego” (1974-19870). W okresie stanu wojennego członek Rady Społecznej przy prymasie J. Glempie, w 1990 szef doradców Lecha Wałęsy. Oprócz biografii Romana Dmowskiego napisał m.in.: „W cieniu marszałka Piłsudskiego” (1968), „Współrzędzić czy nie kłamać” (1978), „Kardynał Wyszyński. Prymas i mąż stanu” (1982).

W dniu 4.III. br. viceprezes GUKPPIW tow. T. Ratajski oraz dyrektor Dep[artamentu] Publikacji Nieperiodycznych GUKPPIW tow. W. Kamiński przekazali A[ndrzejowi] Micewskiemu uwagi dotyczące jego książki pt. R[oman] Dmowski. Uwagi GUKPPIW objęły wszystkie te zastrzeżenia, które wyłuszczyłem w notatce z 2.II.1972 r. egz. w załączeniu. Autor zobowiązał się do dokonania postulowanych zmian i poprawek.

W dniu 21.III. br. otrzymałem od A[ndrzeja] Micewskiego poprawiony egz. książki. Jednocześnie prosił on o rozmowę na ten temat.

Po zapoznaniu się z poprawionym tekstem stwierdziłem, że autor wykazał wiele dobrej woli w nadaniu mu takiego kształtu, aby mógł być zwolniony przez cenzurę. Wprowadził on wstawki jednoznacznie mówiące, że koncepcje Dmowskiego były reakcyjne i szkodliwe dla narodu polskiego oraz odciął się od jego nacjonalizmu i antysemityzmu. Rezygnacja z nazwania Dmowskiego „Panem Romanem” oraz inne zabiegi redakcyjne spowodowały większy dystans autora wobec opisywanej postaci. Oczyszczono książkę z fałszywych ocen dotyczących ruchu robotniczego.

W chwili obecnej słabości książki – niedostatecznie udokumentowane oceny, kontrowersyjne wnioski, niedostatecznie wnikliwa i wszechstronna ocena ideologii oraz koncepcji politycznych Dmowskiego (m.in. autor nie pokazuje jak się miała doktryna Dmowskiego do koncepcji innych przywódców endecji oraz do podobnych ruchów nacjonalistyczno – totalitarnych w innych krajach) itd., nie dyskwalifikuje jej pod względem cenzorskim. Uważam, że może ona ukazać się na rynku księgarskim.

W dniu 23.III. br. przeprowadziłem rozmowę z autorem. Zaproponowałem mu kilka dodatkowych poprawek na które zgodził się bez dyskusji.

Należy się spodziewać, że oprócz krytycznych ocen ze strony historyków marksistów, książka zostanie zaatakowana z pozycji pravicowych, zwłaszcza przez epigonów Narodowej Demokracji.

/-/ R[yszard] Paciorkowski

Warszawa, dn. 23.III. 1972 r.

AAN, KC PZPR Wydział Propagandy, Prasy, Wydawnictw, sygn. 237/ XXXII/9

XXIV.

1972 marzec 28. Nota w sprawie okoliczności udzielenia zgody na druk książki P[awła] Jasienicy⁶⁶ – „Rzeczpospolita obojga narodów” cz. III. „Agonia”.

28.IV.1971 r. wpłynęły z PIW do GUKPPIW szpalty książki z wnioskiem o zezwolenie na druk. Dep[artament] Publikacji Nieperiodycznych GUKPPIW zgłosił sprawę do z[astę]pcy kierownika Wydz[iału] Kultury KC, tow. E[dmunda] Makucha, od którego otrzymano decyzję, że książkę należy wydać.

W okresie od 1.IX.1971 do 4.IX. GUKPPIW uzgodnił z tow. E. Makuchem ingerencje cenzury. Jeszcze przed wpłynięciem szpalt do GUKPPIW, tow. A[leksander] Syczewski⁶⁷ informował tow. T. [...] Ratajskiego, że jest decyzja, aby odblokować sprawę wydania III części „Rzeczypospolitej obojga narodów”.

Z wyjaśnień, które uzyskałem w rozmowach z tow. tow. A[leksandrem] Syczewskim i A[ndrzejem] Wasilewskim wynika, że nim sprawa doszła do cenzury była ona przedmiotem licznych rozmów i konsultacji.

III tom „Rzeczypospolitej obojga narodów” został złożony przez autora do PIW w 1967 r. Poprzednio praca była drukowana w odcinkach na łamach „Życia Literackiego”. Były w niej niesłuszne oceny i szkodliwe aluzje polityczne. Książkę posłano do recenzji (m.in. do prof. dr B[ogusława]. Leśnodorskiego⁶⁸) i autor poprawił tekst. Następnie miały miejsce wydarzenia marcowe z 1968 r. i wstrzymano wszelkie prace nad omawianą i innymi książkami P[awła] Jasienicy.

Do sprawy wydania III części „Rzeczypospolitej obojga narodów” wrócili w początkach 1971 r. tow. tow.: S[taniślaw] Bębenek – ówczesny dyrektor PIW oraz A[ndrzej] Wasilewski – naczelny redaktor PIW. Jeszcze przed śmiercią P[awła] Jasienicy tow. A[ndrzej] Wasilewski zgłaszał propozycje do tow. W[incentego] Kraśki⁶⁹, aby wydać III część „Rzeczypospolitej obojga narodów” i uzyskał na to zgodę. Na przełomie kwietnia i maja 1971 r. tow. A[ndrzej] Wasilewski rozmawiał z tow. J[ózefem] Tejchmą i pytał co zrobić z książkami takich pisarzy jak: [Jerzy] Andrzejewski, Jasienica i [Antoni] Słonimski. Uzyskał odpowiedź, że stopniowo należy odblokowywać te nazwiska, w następującej kolejności: Słonimski, Andrzejewski, Jasienica. W takich oto okolicznościach doszło do przesłania szpalt do GUKPPIW.

⁶⁶ Paweł Jasienica (Lech Beynar 1909-1970) – pisarz historyczny, publicysta i eseista. Uczestnik partyzantki AK-owskiej na wileńszczyźnie. W 1948 r. z tego powodu aresztowany, zwolniony za poręczeniem Bolesława Piaseckiego, kierującego Stowarzyszeniem PAX. Działacz Pen Clubu, Klubu Krzywego Koła, sygnatariusz Listu 34. W 1968 r. wystąpił w obronie protestujących studentów, za co został osobiście i publicznie zaatakowany przez Władysława Gomułkę. Wydalony ze Związku Literatów Polskich, objęty zakazem publikacji. Najbardziej znana jest jego eseistyczna historia Polski zawarta w trzech tomach: „Polska Piastów” (1960), „Polska Jagiellonów” (1963), „Rzeczpospolita Obojga Narodów” (1967-1972).

⁶⁷ Aleksander Syczewski (ur. 1928) od marca 1971 do czerwca 1978 r. był podsekretarzem stanu w Ministerstwie Kultury i Sztuki.

⁶⁸ Bogusław Leśnodorski (1914-1985) – prawnik, historyk. Prof. zwyczajny (1958), współorganizator i zastępca dyrektora Instytutu Historii PAN, redaktor „Kwartalnika Historycznego” (do 1975), w latach 1965-1969 dziekan Wydziału Prawa UW. Zainteresowania jego koncentrowały się wokół dziejów polskiego Oświecenia.

⁶⁹ Zob. przypis 47 do rozdziału I.

Na przełomie grudnia i stycznia 1971/1972 do tow. A[ndrzeja] Wasilewskiego zwróciła się egzekutywa POP przy ZLP w osobach tow. tow. J[erzego] Putramenta⁷⁰, Z[bigniewa] Załuskiego⁷¹ i H[aliny] Auderskiej⁷² z postulatem, aby przyspieszyć druk książki P. Jasienicy tak, aby ukazała się ona na rynku przed zjazdem ZLP. W/w towarzysze powoływali się na rozmowę z z tow. J[ózefem] Tejchmą, który miał podzielać ich stanowisko. W rezultacie przy pomocy tow. A. Syczewskiego spowodowano, że książka rzeczywiście ukazała się przed zjazdem⁷³.

Wg oceny towarzyszy z którymi rozmawiałem, fakt wydania książki P[awła] Jasienicy został zdyskontowany przez J[arosława] Iwaszkiewicza⁷⁴. w jego referacie, co spowodowało, że wytrącono jedną ze spraw, która miała zamiar podjąć elementy opozycyjne na zjeździe ZLP. Widocznie nasze środowisko pisarskie jest tak słabe, że nikt nie jest w stanie podjąć merytorycznej dyskusji z twórczością P[awła] Jasienicy.

Na rynku księgarskim 20 tysięczny nakład III części „Rzeczypospolitej obojga narodów” rozszedł się błyskawicznie. PIW wystąpił do GUKPPIW o zgodę na nowe wydanie w nakładzie 50 tys. egz. oraz na wznowienie „Polski Piastów” również w nakładzie 50 tys. egz. W dniu 13.III. br. GUKPPIW za zgodą tow. E. Makucha załatwił oba wnioski pozytywnie. Nasz Wydział nie był o tej całej sprawie poinformowany. Omawiane wznowienia nie były również sygnalizowane w inicjatywach wydawniczych przesyłanych przez N[alczelny] Z[arząd] W[ydawnictw].

Kolejne wydanie „Polski Piastów”, przewidywane przez PIW na jesień br. znalazło się na honorowym miejscu listy książek klubu czytelniczego „Nowej Wsi”. Ossolineum zgłosiło ten sam tytuł do zestawu Biblioteki XXX-lecia PRL. Został on wycofany dopiero na naszą interwencję. Jednym słowem w ostatnim czasie wytworzył się nastrój pełnej rehabilitacji P[awła] Jasienicy i jego pisarstwa.

Charakterystyczne jest milczenie naszych historyków i krytyki literackiej na temat ostatniej książki P[awła] Jasienicy. Nie ma wprawdzie pozytywnych recenzji. Brak jest jednak potrzebnych recenzji krytycznych. Jak dotychczas ukazały się tylko utrzymane w pozytywnym tonie notki informacyjne.

-/R[yszard] Paciorkowski

Warszawa, dn.28.III.1972 r.

AAN, KC PZPR Wydział. Propagandy, Prasy i Wydawnictw, sygn. 237/XXXII/9

⁷⁰ Jerzy Putrament (1910-1986) – prozaik, poeta, publicysta; po wybuchu wojny w 1939 r. we Lwowie, następnie w ZSRR. Współorganizator życia kulturalnego w Polsce Ludowej, aktywny członek władz Związku Literatów Polskich. Autor m.in. powieści „Wrzesień” (1952), „Pasierbowie” (1963), „Bołdyn” (1969) i cyklu wspomnieniowego „Pół wieku” (1961-1987).

⁷¹ Zbigniew Załuski (1926-1978) – oficer LWP od 1944 r., uczestnik bitew o Kołobrzeg i Berlin, eseista. Debiutował w 1947 r. jako publicysta. W latach sześćdziesiątych zaliczany do partyjnej grupy partyzantów, skupionej wokół Mieczysława Moczara.

⁷² Halina Anderska (1904-2000) – powieściopisarka, dramatopisarka, autorka utworów dla dzieci i młodzieży. W okresie II wojny światowej uczestniczka podziemia i powstania warszawskiego. Działaczka Związku Literatów Polskich. Opublikowała m.in. „Ptasi gościniec” (1973), „Babie lato” (1974), „Smok w herbie. Królowa Bona” (1983).

⁷³ Mowa o zjeździe Związku Literatów Polskich w Łodzi (obradował 4-5 lutego 1972 r.).

⁷⁴ Jarosław Iwaszkiewicz (1894-1980) – poeta, prozaik, dramatopisarz, eseista, tłumacz. Po I wojnie światowej współtwórca grupy poetyckiej Skamander, od 1924 r. współpracownik „Wiadomości Literackich”. Okupację hitlerowską przeżył w majątku teściów w Stawisku. Po wojnie włączył się w odbudowę życia kulturalnego. Od 1952 r. poseł na Sejm, wieloletni prezes Zarządu Głównego Związku Literatów Polskich. Napisał m.in.: opowiadania „Panny z Wilka” (1933), „Nowa miłość i inne opowiadania” (1946), dramaty „Lato w Nohant” (1936), „Maskarada” (1938), powieści: „Sława i chwala” 1956-1962), „Czerwone tarcze” (1934), „Księżyc wschodzi” (1925), „Zmowa mężczyzn” (1930).

XXV.

1972 czerwiec 21. Pismo Kazimierza Orłosa⁷⁵ do Komisji interwencyjnej Zarządu Głównego Związku Literatów Polskich w sprawie zatrzymania druku jego książki „Cudowna melina”

Zwracam się z uprzejmą prośbą o pomoc w następującej sprawie:

W pierwszych dniach lutego bieżącego roku złożyłem w Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik” maszynopis powieści pt. „Cudowna melina”. Powieść tę pisałem od roku 1969, związany z Wydawnictwem umową wydawniczą z 19 marca 1969 r. nr 158/69.

W książce starałem się przedstawić obraz życia małego miasteczka, którym rządzi klika karierowiczów i cwaniaków. Z kliką podejmuje walkę uczciwy i szlachetny człowiek – przewodniczący miejscowej Rady Narodowej. Jest komunistą, partyjnym, widzi zło i skandaliczne stosunki panujące w miasteczku, jednak jest bezsilny, ponieważ głos decydujący należy do sekretarza Komitetu Powiatowego, jednego z członków kliki. W walce z gangiem przewodniczący ucieka się do podstępów: przedstawia swego przyjaciela (życiowego bankruta i pijaka), jako dziennikarza z prasy centralnej, który przyjechał napisać cykl reportaży. Zaczyna działać mechanizm lęku o stanowiska i posady: klika przechodzi do defensywy. Fałszywy dziennikarz wpada przypadkowo na trop afery przemysłowej, w którą zaplątany jest gang. Sprawa ta w rezultacie doprowadza do rozpaczliwej obrony zagrożonych i kłęski przewodniczącego Rady Narodowej: musi opuścić miasteczko, w którym wszystko zostaje po staremu.

Powieść nie jest utrzymana w czystej tonacji realistycznej. Pewne fragmenty i wątki mają charakter groteskowy, pisane były jakby z przymrużeniem oka. Taki charakter – realistyczno-groteskowy – zapobiegał, moim zdaniem, powstaniu powieści z kręgu tzw. czarnej literatury, budzącej wyłącznie pesymistyczne refleksje. Chciałbym również zaznaczyć, że miejsca akcji nie umieściłem w żadnym konkretnym mieście. Miasteczko nie ma nazwy, ludzie są wymyśleni, opisane fakty, jakkolwiek oparte częściowo na autentycznych wydarzeniach, tworzą w sumie obraz fikcyjny, nie związany z żadnym ze znanych mi miast powiatowych.

Książka, oceniona pozytywnie pod względem artystycznym, została, po blisko pięciu miesiącach od chwili złożenia, odrzucona przez Wydawnictwo. Z rozmów, jakie przeprowadziłem z przedstawicielami Wydawnictwa – p. Sprusińskim⁷⁶ i p. Matuszewskim⁷⁷ – oraz z rozmowy z przedstawicielem Wydziału Kultury KC PZPR – p. Łowickim (przed odrzuceniem), wynikało, że nie

⁷⁵ Kazimierz Orłoś (ur. 1935) – prozaik; pracował jako radca prawny wielkich przedsiębiorstw budowlanych, a także w Polskim Radiu i redakcji „Literatury”, współredaktor nielegalnego periodyku „Zapis” (1977-1981), członek Komitetu Kultury Niezależnej „Solidarność”. Perypetie związane z wydaniem tej książki opisał w „Historii «Cudownej meliny»”, Instytut Literacki, Paryż 1987.

⁷⁶ Michał Sprusiński (1940-1981) – poeta, krytyk literacki, tłumacz, edytor, zastępca redaktora naczelnego Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik”.

⁷⁷ Ryszard Matuszewski (ur. 1914) – eseista krytyk literacki, tłumacz. Po wojnie w redakcji „Kuźnicy” i „Nowej Kultury”; w latach 1966-1977 kierownik działu literatury współczesnej w Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik”.

może być wydana, ponieważ w sposób tendencyjnie negatywny przedstawia obraz naszej rzeczywistości.

Z taką oceną mojej powieści nie mogę się absolutnie zgodzić. Jest dla mnie – człowieka piszącego w rodzimym języku o sprawach własnego kraju – w równej mierze krzywdząca, jak niesprawiedliwa.

Po pierwsze: w książce starałem się poruszyć dwa problemy i jedynie to było celem mojej pracy pisarskiej – przedstawienie mechanizmu działania kliki w małym miasteczku oraz problem alkoholizmu, który uważam za jedną z klęsk społecznych zagrażających Polsce.

Po drugie: nikt nie może mi zarzucić, że napisałem książkę nieprawdziwą, wszyscy doskonale wiedzą, jak wyglądały stosunki w ostatnich latach przed grudniem 1970 r. i do czego w rezultacie kraj został doprowadzony. Mogę z całym przekonaniem powiedzieć, że obraz stosunków przedstawiony w książce, a odnoszący się (co starałem się podkreślić nawet datą) do tamtych lat, wcale nie jest przesadzony i na pewno wielu mieszkańców małych miasteczek powiedziałoby mi, że opisałem rzeczywistość zbyt łagodnie.

Po trzecie: prawo do krytyki, do ukazywania i demaskowania zła, uważam za jedną z podstawowych funkcji pisarstwa. Moje spojrzenie, krytyczne i budzące zapewne gorzkie refleksje, na pewno nie jest związane z chęcią wypaczenia obrazu rzeczywistości ani też przedstawienia wszystkiego w złym świetle. Przez wiele lat pracowałem jako radca prawny na wielkich budowach i tam miałem możliwość przyjrzenia się życiu i pracy ludzi w małych miasteczkach. Sprawy te są mi znane z autopsji i tylko dlatego książka w ogóle mogła powstać.

Po czwarte: brak krytycyzmu, odwracanie się pisarzy od bolesnych problemów naszej rzeczywistości – na pewno nie są zjawiskami pozytywnymi. Na ostatnim zjeździe pisarzy Jarosław Iwaszkiewicz mówił o potrzebie pisania o sprawach współczesnych, o mówieniu pełnym głosem o wszystkich trudnych problemach, bez żadnych zahamowań i oporów. Taką właśnie książkę chciałem napisać: o naszych, nie łatwych na pewno, ale polskich sprawach. Jest wyrazem drobnej, jednostkowej, ale na pewno szczerzej troski o kraj i jego przyszłość. Gdyby nie mogła ukazać się drukiem w Polsce, odczułbym ten fakt jako bolesną i wielką krzywdę.

Chciałbym bardzo mocno podkreślić, że do powieści „Cudowna melina” przywiązuję wielką wagę. Jest to moja czwarta książka, ale pierwsza powieść. Dotychczas wydałem trzy niewielkie tomy opowiadań (dwa z nich otrzymały nagrody literackie). W swojej twórczości zawsze starałem się poruszać problemy społeczne – ten sam nurt, moim zdaniem, reprezentuje również „Cudowna melina”. Nie należę do autorów piszących dużo i wydających książki często. Przeciwnie – piszę z trudem, kosztem wielkiego wysiłku i wyrzeczeń. W toku rozmów z Wydawnictwem dwukrotnie dokonałem zmian i skreśleń w powieści, rezygnując z pewnych ostrzejszych fragmentów. Obecna, negatywna, decyzja Wydawnictwa stawia mnie w niezwykle trudnej sytuacji. Pomijając sprawy finansowe (za książkę nie otrzymam $\frac{3}{4}$ honorarium), nie mam żadnych realnych możliwości ubiegania się o druk w innym wydawnictwie.

W tej sytuacji bardzo proszę Komisję Interwencyjną o pomoc w przedstawionej sprawie. Uważam, że posiadam pełne moralne prawo do uczynienia wszystkiego, aby książka znalazła się w druku.

/-/ Kazimierz Orłóś

Załącznik] Maszynopis powieści⁷⁷

Kopie pisma otrzymują:

S[półdzielnia]W[ydawnicza] „Czytelnik”

Wydział Kultury KC PZPR

Polski Klub Literacki P.E.N.

AAN, KC PZPR Wydział Kultury II, sygn. tymcz. 58 (832/11)

XXVI.

1972 listopad 24. N o t a t k a w sprawie książki Leszka Moczulskiego⁷⁸ „Wojna polska”

Książka Leszka Moczulskiego „Wojna polska” ukazała się nakładem ^aWydawnictwa^a Poznańskiego w kwietniu br. w ilości 10 tys. egzemplarzy.

Jest ona poświęcona ostatnim miesiącom poprzedzającym wybuch II wojny światowej oraz analizie działań militarnych we wrześniu 1939 r. Wspomniana praca ma charakter publicystyczny i popularny. Jakkolwiek w tego rodzaju twórczości dopuszcza się możliwość uproszczeń w przeciwieństwie do literatury naukowej, to jednak granice dowolności interpretacji faktów historycznych w przypadku książki Moczulskiego mocno zostały przekroczone, a niektóre zdarzenia podane przez autora po prostu są wymyślone.

W pierwszej części książki zawierającej opis działań politycznych przed wybuchem wojny Moczulski, formułując swoje sądy w sposób przejawiający wywołuje u czytelnika wrażenie, iż inicjatywa polityczna w 1939 r. należała

⁷⁷ W teście brak załącznika.

⁷⁸ Leszek Moczulski – absolwent Wydziału Ekonomii Akademii Nauk Politycznych, dr nauk humanistycznych, uczestnik niepodległościowej konspiracji, współtwórca Ruchu Praw Człowieka i Obywatela i Konfederacji Polski Niepodległej. O okolicznościach związanych z wydaniem „Wojny polskiej” w 1972 r. Moczulski pisze w jej ostatnim wydaniu (Warszawa 2009, s. 9-10) w sposób następujący: „Książka ukazała się w maju 1972 roku i uzyskała parę przychylnych recenzji (kilka w ostatniej chwili autorom udało się wycofać), ale nie wszyscy czytający, zwłaszcza w sowieckiej ambasadzie, byli życzliwi. Tekst pierwszego ataku, na całą stronę gazety, zatwierdzony odręcznie przez generała Wojciecha Jaruzelskiego (zachował się oryginał), ukazał się w «Żołnierzu Wolności»; w «Nowych Drogach» obszerną demaskację «antyradzieckiego fałszerstwa» zamieścił ówczesny kierownik Wydziału Nauki KC PZPR. «Życie Warszawy» domagało się pociągnięcia autora do odpowiedzialności nie tylko moralnej, ale i prawnej. Nakład zdążył się rozzejść prawie w całości, resztę z księgarń oraz wszystkich bibliotek wycofano na przemiał. Nastąpiło to tak błyskawicznie, że po wcześniejszym rozdaniu egzemplarzy autorskich pozostały mi tylko robocze szpalty książki z naniesionymi ingerencjami cenzury [...]. Doktor Makowski, naczelny redaktor Wydawnictwa Poznańskiego, gdzie ukazała się książka, stracił pracę; recenzenci – Tadeusz Jurga i Eugeniusz Kozłowski – mieli spore kłopoty, nie wiem, co się stało z panią cenzor. Przerwano mój przewód doktorski (dysertacja była rozwiniętą dokumentacyjnie wersją «Wojny polskiej»), a od kapturowego sądu KC PZPR otrzymałem dożywotni zakaz wydawania książek, co nie było karą zbyt srogą – szybkimi krokami nadchodził czas demokratycznej opozycji”.

^a Na lewym marginesie dopisek „Przeprowadziłem rozmowy z t.t.[owaryszami]: – płk Socha Jan G[łówny] Z[arząd] P[olityczny] W[ojnska] P[olskiego] – Ratajski Tad[eusz] GUKPPIW – Paciorkowski R[yszard] 11.XII.72 [nieczytelny podpis]”.

do Polski, a grupa rządząca nie ponosi odpowiedzialności za wybuch wojny i klęskę. Sugeruje nawet, że Wrzesień był nie tylko klęską, ale i zwycięstwem.

W drugiej części poświęconej działaniom militarnym autor jeszcze bardziej oddala się od prawdy historycznej. Twierdzi np., że w dniach 9-12 września nastąpiła stabilizacja na froncie polskim, operuje nazwami niemieckich jakoby planów strategicznych, które rzekomo się załamują. „Fall 5 September”, „Fall 9 September”, co czyni wrażenie, że plany te rzeczywiście istniały. Tak jednak nie było, jest to wymysł Moczulskiego. Błędem niewątpliwie największym jest sugestia, iż losy kampanii wrześniowej mogłyby być inne, gdyby nie dzień 17 września.

Te i inne mniejsze błędy zamieszczone przez Moczulskiego w jego książce sprawiają, że jest to publikacja szkodliwa politycznie, a wydanie jej przez zasłużone w popularyzacji problematyki niemcoznawczej i dobrze pracujące przez 16 lat Wydawnictwo Poznańskie jest ewidentnym błędem.

Książka po wydaniu nie spotkała się z krytyką. Przeciwnie, większość wzmianek prasowych i recenzji była pozytywna. Pozytywne omówienia „Wojny polskiej” ukazały się w „Argumentach”, „Ekspresie Poznańskim”, „Głosie Wielkopolskim”, „Ilustrowanym Kurierze Polskim”, „Kierunkach”, „Kulturze”, „Nowinach Rzeszowskich”, „Nowych Książkach”, „Panoramie”, „Trybunie Ludu”, „Tygodniku Powszechnym”, „Wojskowym Przeglądzie Historycznym”, „Żołnierzu Polskim”. Recenzje krytyczne książki zamieściły: „Tygodnik Demokratyczny”, „Żołnierz Wolności” (z inspiracji Wydziału Propagandy, Prasy i Wydawnictw KC PZPR), „Nowe Drogi”. Wydział Propagandy, Prasy i Wydawnictw uzyskał ponadto krytyczną recenzję naukową prof. Mariana Wojciechowskiego z Polskiej Akademii Nauk.

Historia powstania książki przedstawiona przez Wydawnictwo Poznańskie jest następująca. W roku 1967 Leszek Moczulski zwrócił się do Wydawnictwa Poznańskiego z propozycją napisania książki o Wrześniu. Wydawnictwo w związku ze zbliżającą się 30 rocznicą wybuchu II wojny światowej przyjęło tę inicjatywę, mieszczącą się tematycznie w jego profilu wydawniczym, i w październiku 1967 r. podpisało z Moczulskim umowę. Maszynopis „Wojny polskiej” został złożony w listopadzie 1968 r. i po negatywnych opiniach redaktorów wydawnictwa, dotyczących zbyt rozbudowanych partii o ZSRR oraz przytaczanych tam ocen i wiadomości, zwrócony został autorowi do gruntownego przepracowania. Po około roku Moczulski złożył nową, skróconą o 1/3 pierwotnej objętości, wersję „Wojny polskiej”. Wydawnictwo Poznańskie zwróciło się wtedy z prośbą o wytypowanie kompetentnego recenzenta do dyrekcji Wojskowego Instytutu Historycznego i w odpowiedzi uzyskało kandydaturę płka Tadeusza Jurgi.

Recenzja T[adeusza] Jurgi i oceny wewnętrzne były w zasadzie pozytywne, a postulowane poprawki autor prawie w całości uwzględnił. W przeznaczonym do składu maszynopisie uwzględnione zostały wszystkie uwagi recenzenta, które dotyczyły spraw politycznych. Oprócz tego redaktor dokonał licznych zmian i poprawek o charakterze politycznym, których konieczność nie była sygnalizowana w recenzji. W tej postaci maszynopis pozostał przekazany do produkcji w grudniu 1970 r. Odbitka książki została oceniona przez

Wojewódzki Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Poznaniu i z licznymi zastrzeżeniami, dotyczącymi głównie kwestii radzieckich, przesłana do GUKPPIW. O uwagach tych wydawnictwo uzyskało tylko ogólną informację. Ingerencji cenzorskich dokonano w GUKP, gdzie zmiany i poprawki uzgodniono z Leszkiem Moczulskim. Książka została podpisana do druku dn. 18.I.1972 r., druk ukończono w marcu 1972 r.

Ze względu na popularność czytelnicy L[eszka] Moczulskiego, niezwykle ważki dla każdego Polaka temat i atrakcyjność formalno-językową książka spotkała się z bardzo żywym zainteresowaniem i w chwili obecnej jest już praktycznie w całości (tzn. 10-tysięcznym nakładzie) sprzedana.

W tej więc sytuacji ukazanie się tej szkodliwej politycznie książki pozostaje faktem dokonany, nakazującym ze szczególną uwagą spojrzeć na działalność poszczególnych ogniw politycznej kontroli w ruchu wydawniczym oraz na skuteczność, odpowiedzialność i kompetencje cenzury, aby w przyszłości zapobiec ukazywaniu się podobnych publikacji.

W związku z tym proponuje się:

1. Usprawnić i rozszerzyć ocenę inicjatyw wydawnictw stosowaną od roku 1972 przez Naczelny Zarząd Wydawnictw⁷⁹ z wykorzystaniem w większym niż dotąd zakresie opinii ekspertów, naukowców i wydawców. Zobowiązać NZW do bieżącego informowania Wydziału Propagandy, Prasy i Wydawnictw i innych wydziałów KC o wątpliwościach, zastrzeżeniach i uwagach do zgłaszanych przez wydawnictwa inicjatyw.

2. W wypadkach budzących zastrzeżenia natury politycznej przyjąć jako zasadę konsultowanie się wydawnictw z Wydziałem Propagandy, Prasy i Wydawnictw w celu ustalenia kompetentnych recenzentów i uzyskania opinii Zespołu ds. wydawnictw przy KC PZPR.

3. Rozważyć sprawę wyłącznej odpowiedzialności redaktorów naczelnych, za ukazujące się książki. W takim przypadku urzędy kontroli pełniłyby tylko funkcję doradczą, wskazywałyby redaktorom naczelnym wydawnictw na sprawy budzące zastrzeżenia natury politycznej, natomiast decyzje o uwzględnieniu zastrzeżeń należałyby do kompetencji redaktorów naczelnych i oni ponosiliby wyłączną odpowiedzialność za aspekt polityczny ukazujących się książek.

Nadzór nad sprawami wchodzącymi w zakres tajemnicy państwowej, gospodarczej i wojskowej pozostałby nadal w gestii GUKPPIW w dotychczasowej formie.

Ukazanie się szkodliwej politycznie „Wojny polskiej” spowodowane zostało brakiem dostatecznej czujności politycznej pracowników wydawnictwa, cenzury oraz recenzenta. W związku z tym proponuje się zobowiązać:

1. Ministerstwo Kultury i Sztuki, w uzgodnieniu z Komitetem Wojewódzkim w Poznaniu, do wyciągnięcia konsekwencji służbowych wobec pracowników Wydawnictwa Poznańskiego, odpowiedzialnych za wydanie „Wojny polskiej”.

2. Prezesa GUKPPIW do wykonania tegoż wobec cenzorów odpowiedzialnych za zwolnienie publikacji oraz do zwrócenia uwagi pracownikom cenzury na konieczność wnikliwszej oceny politycznej zwalnianych książek.

⁷⁹ Zob. wstęp do rozdziału pierwszego.

3. Główny Zarząd Polityczny Wojska Polskiego do zwrócenia uwagi dyrekcji Wojskowego Instytutu Historycznego na konieczność wnikliwszego recenzowania maszynopisów przez pracowników WIH.

Wydział Kultury KC PZPR
Wydział Propagandy, Prasy
i Wydawnictw KC PZPR

AAN, KC PZPR Wydział Propagandy, Prasy i Wydawnictw, sygn. 237/XXXII/9

XXVII.

1981 lipiec 31. Ustawa o kontroli publikacji i widowisk

Art. 1. 1. Polska Rzeczpospolita Ludowa zapewnia wolność słowa i druku w publikacjach i widowiskach.

2. Ochrona i zapewnienie realizacji wolności słowa i druku w publikacjach i widowiskach jest obowiązkiem organów i instytucji państwowych oraz organizacji politycznych i społecznych.

3. Korzystanie z wolności słowa i druku w publikacjach i widowiskach regulowane jest niniejszą ustawą.

Art. 2. Korzystając z wolności słowa i druku w publikacjach i widowiskach nie można:

1) godzić w niepodległość lub integralność terytorialną Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej,

2) nawoływać do obalenia, złżyć, wyszydzać lub poniżyć konstytucyjny ustrój Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej,

3) godzić w konstytucyjne zasady polityki Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej i jej sojusze,

4) uprawiać propagandy wojennej,

5) ujawniać wiadomości stanowiących tajemnicę państwową, w tym tajemnicę gospodarczą oraz tajemnicę służbową dotyczącą obronności i Sił Zbrojnych,

6) nawoływać do popełnienia przestępstwa lub je pochwalać,

7) ujawniać bez zgody zainteresowanych stron wiadomości z postępowania przygotowawczego oraz rozpowszechniać wiadomości z rozprawy sądowej prowadzonej z wyłączeniem jawności,

8) naruszać uczuć religijnych i uczuć osób niewierzących,

9) propagować dyskryminacji narodowościowej i rasowej,

10) propagować treści szkodliwych obyczajowo, a w szczególności alkoholizmu, narkomanii, okrucieństwa i pornografii.

Art. 3. 1. Przeznaczone do rozpowszechniania publikacje i widowiska podlegają kontroli wstępnej organów kontroli publikacji i widowisk.

2. Organami kontroli publikacji i widowisk są:

1) okręgowe urzędy kontroli publikacji i widowisk, działające jako organy pierwszej instancji, zwane w dalszych przepisach okręgowymi urzędami,

2) Główny Urząd Kontroli Publikacji i Widowisk, działający jako centralny organ w sprawach kontroli publikacji i widowisk, zwany w dalszych przepisach Głównym Urzędem.

Art. 4. 1. Nie podlegają kontroli wstępnej:

1) przemówienia posłów i radnych wygłoszone na jawnych posiedzeniach Sejmu i rad narodowych oraz ich organów, jak również interpelacje i zapytania posłów i radnych,

2) orzeczenia sądów, kolegiów do spraw wykroczeń oraz organów orzekających w sprawach pracowniczych wraz z uzasadnieniem, chyba że jawność uzasadnienia została wyłączona,

3) akty normatywne i inne akty prawne o charakterze ogólnym, w tym narodowe plany społeczno – gospodarcze i plany zagospodarowania przestrzennego, a także sprawozdania i opinie urzędowe,

4) druki i formularze urzędowe organów państwowych i innych państwowych jednostek organizacyjnych, a także druki i formularze spółdzielczych i gospodarczych jednostek organizacyjnych przeznaczone do użytku służbowego tych jednostek,

5) publikacje statystyczne podlegające kontroli Głównego Urzędu Statystycznego,

6) mapy samoistne, ich zestawy i mapy stanowiące załączniki do publikacji podlegające kontroli Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii,

7) podręczniki szkolne i pomoce dydaktyczne zatwierdzone przez Ministerstwo Oświaty i Wychowania,

8) publikacje naukowe i dydaktyczne szkół wyższych, placówek Polskiej Akademii Nauk, samodzielnych placówek naukowo-dydaktycznych, instytutów naukowo-badawczych i placówek typu naukowo-badawczego utworzonych zgodnie z obowiązującymi przepisami, zakładów kształcenia duchownych i zarejestrowanych stowarzyszeń naukowych, a także druki tych instytucji służące zbieraniu danych dla celów badawczych,

9) prace przejściowe i magisterskie oraz prace dyplomowe, a także rozprawy doktorskie i habilitacyjne wykonywane w ilościach niezbędnych do uzyskania dyplomu lub przeprowadzenia przewodu doktorskiego lub habilitacyjnego w instytucjach określonych w pkt 8,

10) zaaprobowane przez Kościół Katolicki oraz inne kościoły i związki wyznaniowe pisma, obrazy i nagrania o charakterze przekazu wiary, dokumenty, teksty liturgiczne, teologiczne, zakonne, modlitewne, katechetyczne i duszpasterskie, teksty prawa kościelnego, zawiadomienia i informatory, transmisje obrzędów religijnych w audycjach radiowych i telewizyjnych, imprezy kulturalno – religijne organizowane na terenie kościelnym, listy i pisma okólne przeznaczone do użytku wewnętrznego instytucji kościelnych oraz przeznaczone na użytek służbowy tych instytucji druki, formularze i inne dokumenty,

11) biuletyny zawierające informacje w tym i opinie w sprawach dotyczących statutowej działalności oraz druki, formularze i zawiadomienia organizacji politycznych, związków zawodowych i innych organizacji społecznych przeznaczone dla członków tych organizacji do wewnętrznego kolportażu i opatrzone taką klauzulą; w wypadku gdy publikacja systematycznie narusza postanowienia art. 2 Główny Urząd może po bezskutecznym ostrzeżeniu wydawcy, poddać dany tytuł wydawniczy kontroli wstępnej na czas ściśle określony, nie dłuższy jednak niż sześć miesięcy. Decyzja ta podlega zaskarżeniu do Naczelnego Sądu Administracyjnego na zasadach przewidzianych w niniejszej ustawie,

12) publikacje do użytku wewnętrznego Sił Zbrojnych i wewnętrzne imprezy wojskowe, podlegające kontroli wojskowych organów ochrony tajemnicy,

13) wznowienia publikacji wydanych w Polsce Ludowej, które już uprzednio zyskały pozwolenie na druk,

14) publikacje utworów piśmiennictwa polskiego powstałych przed rokiem 1918,

15) nuty, płyty i nagrania zawierające wyłącznie muzykę,

16) wystawy plastyczne i fotograficzne o charakterze artystycznym,

17) imprezy artystyczne lub rozrywkowe o charakterze wewnętrznym,

18) audycje radiofonii przewodowej,

19) druki artystyczne o charakterze oryginału,

20) publikacje bibliograficzne oraz dane bibliograficzne,

21) druki handlowe, firmowe oraz przeznaczone do użytku osobistego,

22) druki na prawach rękopisu w ilości do 100 egzemplarzy.

2. Główny Urząd może, na wniosek zainteresowanego redaktora gazety lub czasopisma, wydawcy albo osoby odpowiedzialnej za widowisko, wyłączyć w całości lub w części spod kontroli publikacje i widowiska, których zakres tematyczny wyklucza możliwość naruszenia art. 2.

Art. 5. Organy kontroli publikacji i widowisk nie mogą ustanawiać zakazów publikacji i widowisk określonych autorów oraz wydawać wytycznych interpretacyjnych w sprawie sposobu przedstawiania wydarzeń, działalności instytucji i poszczególnych osób.

Art. 6. 1. Główny Urząd podlega Radzie Państwa.

2. Prezesa Głównego Urzędu i wiceprezesów powołuje i odwołuje Rada Państwa.

3. Prezes Głównego Urzędu kieruje działalnością Głównego Urzędu i nadzoruje działalność okręgowych urzędów.

Art. 7. 1. W Głównym Urzędzie działa Kolegium Głównego Urzędu.

2. Kolegium Urzędu tworzą:

1) prezes Głównego Urzędu i wiceprezesi,

2) 9-12 członków powoływanych i odwoływanych przez Radę Państwa:

a. W jednej trzeciej spośród kandydatów przedstawionych przez Prezesa Rady Ministrów,

b. W dwóch trzecich spośród kandydatów przedstawionych przez organizacje polityczne, społeczne i związki twórcze.

3. Kolegium Głównego Urzędu:

- 1) opiniuje coroczne sprawozdania z działalności Głównego Urzędu,
- 2) ocenia kresowe sprawozdania z działalności poszczególnych okręgowych urzędów,
- 3) udziela opinii o kandydatach na dyrektorów poszczególnych urzędów,
- 4) rozpatruje sprawy i podejmuje uchwały w wypadkach określonych w statucie,
- 5) jest organem doradczym i opiniodawczym Prezesa Głównego Urzędu w innych sprawach należących do zakresu działania organów kontroli publikacji i widowisk.

Art. 8. 1. Okręgowe urzędy tworzy się dla jednego lub kilku województw.

2. Okręgowe urzędy tworzy i znosi oraz ustala ich siedziby i terytorialny zasięg działania Rada Państwa; uchwały Rady Państwa w tych sprawach podlegają opublikowaniu w Dzienniku Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

3. Okręgowym urzędem kieruje dyrektor powoływany i odwoływany przez Prezesa Głównego Urzędu.

Art. 9. 1. Rada Państwa okresowo, co najmniej raz w roku, rozpatruje informacje i sprawozdania z działalności organów kontroli publikacji i widowisk, korzystając z opinii Rządu, Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, Prokuratora Generalnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego; Rada Państwa może zwracać się do organizacji politycznych, związków zawodowych i innych organizacji społecznych o przedstawienie uwag i opinii do sprawozdań i informacji.

2. Rada Państwa przedstawia corocznie Sejmowi sprawozdanie ze swej działalności podejmowanej w stosunku do organów kontroli publikacji i widowisk.

Art. 10. 1. Rada Państwa uchwała regulamin określający szczegółowy tryb sprawowania kontroli publikacji i widowisk przez Główny Urząd oraz okręgowe urzędy.

2. Organizację wewnętrzną Głównego Urzędu oraz okręgowych urzędów określa statut nadany przez Radę Państwa na wniosek Prezesa Głównego Urzędu; statut ustala także organizację oraz szczegółowy zakres i tryb działania Kolegium Głównego Urzędu.

3. Uchwała Rady Państwa w sprawach wymienionych w ust. 1 podlega opublikowaniu w Dzienniku Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Art. 11. Postępowanie w sprawach należących do właściwości organów kontroli publikacji i widowisk toczy się według przepisów Kodeksu postępowania administracyjnego ze zmianami wynikającymi z przepisów niniejszej ustawy.

Art. 12. Do kontroli okręgowego urzędu w celu uzyskania zgody na rozpowszechnianie przedstawia się:

- 1) w wypadku tekstów drukowanych – odbitki korektorskie po złamaniu lub ich odpowiedniki, a za zgodą właściwego okręgowego urzędu – maszynopisy nie później niż:

a. na 3 godziny przed przewidzianym w harmonogramie pracy zakładu poligraficznego terminem rozpoczęcia druku gazety: informacje przeznaczone do dzienników stanowiące komentarz do bieżących wydarzeń udostępnia się sukcesywnie, nie później jednak niż na godzinę przed rozpoczęciem druku,

b. Na 24 godziny przed rozpoczęciem druku tygodnika; informacje i artykuły stanowiące komentarz do bieżących wydarzeń udostępnia się sukcesywnie, nie później jednak niż na 12 godzin przed rozpoczęciem druku,

c. Na 48 godzin przed rozpoczęciem druku czasopisma ukazującego się w cyklu dłuższym niż tygodnik, a krótszym niż dwumiesięcznik,

d. Na 14 dni przed rozpoczęciem druku odnośnie pozostałych czasopism,

2) w wypadku widowisk – tekst widowiska oraz przebieg próby generalnej, a jeżeli widowisko oparte jest na treści dzieła, które już uprzednio uzyskało zezwolenie na druk, publikację lub wystawienie – przebieg próby generalnej; o czasie i miejscu próby generalnej zawiadamia się nie później niż na 48 godzin przed jej rozpoczęciem, a jeżeli wystawienie utworu nie jest poprzedzone próbą generalną – na 48 godzin przed jego wystawieniem.

3) W wypadkach widowisk telewizyjnych i audycji radiowych – scenariusz programu co najmniej na 48 godzin przed włączeniem do repertuaru, a następnie nie później niż 24 godziny przed emisją – nagranie eksploatacyjne,

4) W wypadku dzienników telewizyjnych lub radiowych – maszynopis informacyjny albo zapis magnetyczny lub filmowy nie później niż na 24 godziny przed emisją; informacje stanowiące serwis bieżący udostępnia się sukcesywnie, a ostatnie nie później niż na 10 minut przed emisją, a audycje stanowiące komentarz do bieżących wydarzeń – co najmniej na 6 godzin przed emisją,

5) W wypadku filmów – kopię roboczą, nie później niż 48 godzin przed włączeniem do programu,

6) W wypadku wystaw – ich ostateczny kształt, nie później niż 24 godziny przed ich otwarciem.

2. Zgłaszający do kontroli wstępnej publikację lub widowisko ma obowiązek równocześnie podać organom kontroli miejsce przekazania mu decyzji, o których mowa w art. 13 ust. 2 i 3.

Art. 13. 1. Jeśli przedstawiona do kontroli publikacja lub widowisko nie narusza dóbr wymienionych w art. 2, właściwy okręgowy urząd udzieli zgody na ich rozpowszechnianie, a jeżeli dobra te narusza – wyda decyzję o zakazie rozpowszechniania publikacji lub widowiska w całości lub w części.

2. Decyzja powinna być wydana i doręczona lub ogłoszona stronie niezwłocznie, nie później niż w terminie:

1) 6 godzin – w odniesieniu do informacji rozpowszechnianych przez radio i telewizję,

2) 12 godzin – w odniesieniu do materiałów o charakterze informacyjnym rozpowszechnianych w dziennikach i czasopismach ukazujących się nie rzadziej niż raz na tydzień oraz 48 godzin – w odniesieniu do pozostałych materiałów,

3) 48 godzin – w odniesieniu do widowiska,

4) 1 miesiąca – w odniesieniu do druku akcydensowego lub czasopisma ukazującego się nie rzadziej niż raz na miesiąc,

5) 3 miesięcy – w odniesieniu do pozostałych wydawnictw.

3. Od decyzji okręgowego urzędu lub w razie jej niewydania w terminach wskazanych w ust. 2 przysługuje w terminie 7 dni od dnia doręczenia lub ogłoszenia decyzji, a w przypadku niewydania decyzji – od dnia upływu terminu przewidzianego w ust. 2 odwołanie do Głównego Urzędu. Decyzja Głównego Urzędu powinna być wydana i doręczona lub ogłoszona stronie niezwłocznie, nie później niż w terminie:

1) 3 dni – w odniesieniu do artykułu stanowiącego komentarz do bieżących wydarzeń,

2) 7 dni – w odniesieniu do dziennika lub czasopisma wydawanego nie rzadziej niż raz na tydzień,

3) 14 dni – w odniesieniu do widowiska,

4) 1 miesiąca – w odniesieniu do pozostałych wydawnictw.

4. W przypadku nieprzekazania decyzji negatywnej stronie, która dopełniła warunków przewidzianych w art. 12 ust. 2, w terminach wskazanych w ust. 3, treść podlegająca kontroli może być rozpowszechniona.

5. Wskazana w decyzji podstawa prawna nie może być zmieniana w toku postępowania przez urząd, który wydał decyzję.

6. Okręgowe urzędy mają prawo kontroli sprawdzającej każdorazowo zgodność przebiegu widowiska z zaakceptowanym tekstem i przebiegiem próby generalnej. W razie stwierdzenia rażącej niezgodności mogą zakazać dalszego jego udostępniania do czasu przywrócenia stanu pierwotnego.

Art. 14. 1. Za zgodą autora redaktor gazety lub czasopisma, wydawca albo organizator widowiska lub wystawy może, a na żądanie autora jest obowiązany zaznaczyć w tekście lub odrębnej informacji albo w układzie wystawy ingerencję organu kontroli publikacji i widowisk, z podaniem podstawy prawnej tej ingerencji wskazanej w decyzji tego organu.

2. W wypadku śmierci autora prawa określone w ust. 1 przechodzą na jego spadkobierców, a w ich braku na wydawcę.

3. Przepisów ust. 1 i 2 nie stosuje się w wypadku zaskarżenia decyzji do Naczelnego Sądu Administracyjnego.

Art. 15. 1. Decyzje dotyczące zakazu publikacji i widowisk mogą być zaskarżone do Naczelnego Sądu Administracyjnego na zasadach i w trybie określonym w Kodeksie postępowania administracyjnego ze zmianami wynikającymi z przepisów niniejszej ustawy.

2. Skargę na decyzję Głównego Urzędu można wnieść do Naczelnego Sądu Administracyjnego w terminie 7 dni od dnia jej doręczenia lub ogłoszenia. Główny Urząd przekazuje skargę wraz z aktami sprawy do Naczelnego Sądu Administracyjnego w terminie 7 dni od dnia jej wniesienia.

3. Skargi o których mowa w ust. 1 są tymczasowo wolne od opłat sądowych, o opłatach tych Naczelny Sąd Administracyjny orzeka w orzeczeniu kończącym postępowanie.

4. Naczelny Sąd Administracyjny bada zgodność zaskarżonej decyzji z treścią niniejszej ustawy oraz zgodnie z innymi przepisami prawa w zakresie przewidzianym w Kodeksie postępowania administracyjnego.

5. W sprawach dotyczących widowisk oraz publikacji przeznaczonych dla dziennika lub tygodnika termin rozprawy w Naczelnym Sądzie

Administracyjnym powinien być wyznaczony nie później niż w ciągu 7 dni, a w pozostałych sprawach – nie później niż w ciągu 14 dni od wpłynięcia skargi do Naczelnego Sądu Administracyjnego, chyba że zachodzą przeszkody formalne.

6. W postępowaniu przed Naczelnym Sądem Administracyjnym mogą na wniosek skarżącego brać udział w charakterze stron także związki zawodowe, stowarzyszenia wyższej użyteczności oraz zarejestrowane stowarzyszenia naukowe i twórcze, które nie brały udziału w postępowaniu administracyjnym.

Art. 16. 1. Okręgowy urząd może zakazać rozpowszechniania określonego numeru czasopisma zagranicznego lub książki wydanej za granicą, filmu lub zapisu magnetycznego albo innej publikacji, jeżeli ich treść narusza przepis ustawy.

2. Główny Urząd może pozbawić debitu na okres od jednego do pięciu lat czasopismo zagraniczne, w stosunku do którego co najmniej trzykrotnie orzeczono zakaz rozpowszechniania; zarządzenie w tej sprawie podlega ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Ludowej „Monitor Polski”.

3. Biblioteki naukowe oraz biblioteki stowarzyszeń twórczych i towarzystw naukowych mogą sprowadzać i gromadzić w celach uzasadnionych uch statutową działalnością publikacje zagraniczne, których rozpowszechnianie jest zakazane.

4. Uprawnienie do sprowadzania publikacji zagranicznych objętych zakazem rozpowszechniania lub pozbawionych debitu przysługuje instytucjom i osobom, którym jest to potrzebne do celów zawodowych lub naukowych; Główny Urząd może wyrazić zgodę na sprowadzanie takich publikacji w innym celu.

Art. 17. Kto uchyla się od obowiązku poddania publikacji lub widowiska kontroli określonej w ustawie albo nie stosuje się do zakazów wynikających z decyzji i zarządzeń organów kontroli publikacji i widowisk, podlega karze grzywny od 5.000 zł.

Art. 18. 1. Jeżeli publikacja podlega kontroli na podstawie przepisów niniejszej ustawy, wydawca może odstąpić od wydania utworu będącego taką publikacją z przyczyn uzasadniających, zgodnie z przepisami prawa autorskiego, odstąpienie od umowy w każdym czasie jedynie na podstawie ostatecznej decyzji o zakazie publikacji.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do widowisk.

Art. 19. W art. 13 ustawy z dnia 26 marca 1975 r. Prawo celne (Dz. U. Nr 10, poz. 56) dodaje się ust. 5 w brzmieniu:

„5. Decyzje dotyczące przypadku utworów i przekazów informacji, o których mowa w ust. 1, mogą być zaskarżone do Naczelnego Sądu Administracyjnego na zasadach określonych w Kodeksie postępowania administracyjnego”.

Art. 20. 1. Sprawy zastrzeżone do właściwości Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk i jego organów terenowych w przepisach utrzymanych w mocy w myśl art. 23 oraz sprawy zastrzeżone do właściwości tych organów w przepisach szczególnych przechodzą odpowiednio do właściwości Głównego Urzędu oraz okręgowych urzędów.

2. Pracownicy dotychczasowego Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk i jego organów terenowych stają się odpowiednio pracownikami – Głównego Urzędu oraz okręgowych urzędów.

Art. 21. 1. Do pracowników organów kontroli publikacji i widowisk stosuje się przepisy w sprawie praw i obowiązków pracowników państwowych.

2. Zasady wynagradzania pracowników organów państwowych kontroli publikacji i widowisk ustala Rada Państwa.

Art. 22. 1. Postępowanie w sprawach kontroli publikacji i widowisk wszczęte przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy i do tego dnia nie zakończone toczy się do zakończenia w danej instancji według przepisów dotychczasowych.

2. Przepisy ustawy dotyczące zaskarżenia do Naczelnego Sądu Administracyjnego decyzji w sprawach kontroli publikacji i widowisk stosuje się do decyzji wydanych w sprawach, w których postępowanie w pierwszej instancji wszczęte zostało po dniu wejścia w życie niniejszej ustawy.

Art. 23. Traci moc dekret z dnia 5 lipca 1945 r. o Utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy Publikacji i Widowisk (Dz. U. Nr 34, poz. 210, z 1948 r. Nr 36, poz. 257, z 1952r. Nr 19, poz. 114 oraz z 1953 r. Nr 49, poz. 239), z wyjątkiem przepisów dotyczących spraw udzielenia zezwoleń na wydawanie czasopism, jak również rejestracji i kontroli zakładów poligraficznych, zakładów wytwarzających pieczętki, zakładów wytwarzających publikacje i ilustracje sposobem światłoczułym oraz aparatów do powielania.

Art. 24. Ustawa wchodzi w życie z dniem 1 października 1981 r.

Przewodniczący Rady Państwa: H[enryk] Jabłoński⁸⁰

Sekretarz Rady Państwa: E[dward] Duda⁸¹

Dziennik Ustaw nr 20 poz. 99

XXVIII.

1984 styczeń 26. Ustawa Prawo Prasowe

Rozdział 1

Przepisy Ogólne

Art. 1. Prasa korzysta zgodnie z Konstytucją Polską Rzeczypospolitej Ludowej z wolności słowa i druku, realizuje prawo obywateli do informacji i oddziaływania na bieg spraw publicznych, umacnia konstytucyjny ustrój Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, a w szczególności:

1) Rozpowszechnia informacje oraz wyraża opinie, służąc rozwojowi socjalistycznych stosunków społecznych, gospodarki narodowej, nauki i kultury, współpracy międzynarodowej w duchu pokoju,

⁸⁰ Henryk Jabłoński (1909-2003) historyk, od 1956 – członek rzeczywisty PAN, członek PPS od 1931 r. 1947-1953 podsekretarz stanu w Ministerstwie Oświaty, 1955-1965 sekretarz naukowy PAN, 1966-1972 minister oświaty i szkolnictwa wyższego, 1972-1985 przewodniczący Rady Państwa.

⁸¹ Edward Duda pełnił funkcję sekretarza Rady Państwa od kwietnia 1980 do marca 1983.

2) Urzeczywistnia zasady jawności życia publicznego i kontroli społecznej oraz ujawnia i krytykuje negatywne zjawiska życia społecznego i gospodarczego, jak również prowadzi działalność organizatorską i interwencyjną,

3) Umożliwia obywatelom uczestnictwo w konsultacjach społecznych i dyskusjach, a tym samym ich współudział w podejmowaniu decyzji dotyczących węzłowych problemów kraju i innych spraw publicznych.

Art. 2. Organy państwowe zgodnie z Konstytucją Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej stwarzają prasie warunki niezbędne do wykonywania jej funkcji i zadań, w tym również umożliwiające działalność redakcjom dzienników i czasopism zróżnicowanych pod względem programu, zakresu tematycznego i prezentowanych postaw.

Art. 3. Pracownik poligrafii oraz kolportażu nie może ograniczać ani w jakikolwiek inny sposób utrudniać drukowania i nabywania przyjętych przez przedsiębiorstwo do druku i rozpowszechniania dzienników, czasopism lub innych publikacji prasowych z powodu linii programowej albo treści.

Art. 4. 1. Organy państwowe, przedsiębiorstwa państwowe i inne państwowe jednostki organizacyjne, a w zakresie działalności społeczno-gospodarczej również organizacje spółdzielcze i osoby prowadzące działalność gospodarczą na własny rachunek są obowiązane do udzielania prasie informacji o swojej działalności.

2. Odmowa udzielenia informacji może nastąpić jedynie ze względu na ochronę tajemnicy państwowej i służbowej oraz innej tajemnicy chronionej ustawą.

3. Na żądanie redaktora naczelnego odmowę doręcza się zainteresowanej redakcji w formie pisemnej, w terminie trzech dni; odmowa powinna zawierać oznaczenie organu, jednostki organizacyjnej lub osoby, od której pochodzi, datę jej udzielenia, redakcję, której dotyczy, oznaczenie informacji będącej jej przedmiotem oraz powodu odmowy.

4. Odmowę, o której mowa w ust. 3 bądź niezachowanie wymogów określonych w tym przepisie można zaskarżyć do Naczelnego Sądu Administracyjnego w terminie miesiąca; w postępowaniu przed Sądem stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego o zaskarżaniu do sądu decyzji administracyjnych.

5. Przepisy ust. 1-4 stosuje się odpowiednio do związków zawodowych i innych organizacji społecznych w zakresie zleconych im zadań w sferze administracji państwowej oraz innej podobnej działalności publicznej.

6. Przepisy ust. 3 i 4 nie dotyczą organów władzy państwowej i wymiaru sprawiedliwości.

Art. 5. 1. Każdy obywatel, zgodnie z zasadą wolności słowa i prawem do krytyki, może udzielać informacji prasie.

2. Nikt nie może być narażony na uszczerbek lub zarzut z powodu udzielenia informacji prasie, jeżeli działał w granicach prawem dozwolonych.

Art. 6. 1. Prasa ma prawo do przedstawiania i krytyki wszelkich zjawisk, w granicach określonych prawem i zasadami współżycia społecznego. Prasa korzystając z tego prawa dąży do prawdziwego przedstawiania omawianych zjawisk, kierując się interesami społeczeństwa i państwa socjalistycznego, jak również przestrzegania i ochrony praw i obowiązków obywatelskich.

2. Organy państwowe, przedsiębiorstwa państwowe i inne państwowe jednostki organizacyjne oraz organizacje spółdzielcze obowiązane są do udzielenia odpowiedzi na przekazaną im krytykę prasową bez zbędnej zwłoki, nie później jednak niż w ciągu miesiąca.

3. Przepis ust. 2 stosuje się odpowiednio do związków zawodowych, organizacji samorządowych i innych organizacji społecznych w zakresie prowadzonej przez nie działalności publicznej.

4. Nie wolno utrudniać prasie zbierania materiałów krytycznych ani w inny sposób tłumić krytyki.

Art. 7. 1. Ustawa reguluje prasową wolność wydawniczą i dziennikarską.

2. W rozumieniu ustawy:

1) Prasa oznacza publikacje periodyczne, które nie tworzą zamkniętej, jednorodnej całości, ukazujące się nie rzadziej niż raz do roku, opatrzone stałym tytułem albo nazwą, numerem bieżącym i datą, a w szczególności: dzienniki i czasopisma, serwisy agencyjne, stałe przekazy tekstowe, biuletyny, programy radiowe i telewizyjne oraz kroniki filmowe; prasą są także wszelkie istniejące i powstające w wyniku postępu technicznego środki masowego przekazywania, w tym także rozgłośnie oraz tele- i radiowęzły zakładowe upowszechniające publikacje periodyczne za pomocą druku, wizji, fonii lub innej techniki rozpowszechniania; prasa obejmuje również zespoły ludzi i poszczególne osoby zajmujące się działalnością dziennikarską.

2) dziennikiem jest ogólnoinformacyjny druk periodyczny lub przekaz za pomocą dźwięku oraz dźwięku i obrazu, ukazujący się częściej niż raz w tygodniu,

3) czasopismem jest druk periodyczny ukazujący się nie częściej niż raz w tygodniu, a nie rzadziej niż raz w roku; przepis ten stosuje się odpowiednio do przekazu za pomocą dźwięku oraz dźwięku i obrazu innego niż określony w pkt 2,

4) materiałem prasowym jest każdy opublikowany lub przekazany do opublikowania w prasie tekst albo obraz o charakterze informacyjnym, publicystycznym, dokumentalnym lub innym, niezależnie od środków przekazu, rodzaju formy, przeznaczenia czy autorstwa,

5) dziennikarzem jest osoba zajmująca się redagowaniem, tworzeniem lub przygotowywaniem materiałów prasowych, pozostająca w stosunku pracy z redakcją albo zajmująca się taką działalnością na rzecz i z upoważnienia redakcji,

6) redaktorem jest dziennikarz decydujący lub współdecydujący o publikacji materiałów prasowych,

7) redaktorem naczelnym jest osoba posiadająca uprawnienia do decydowania o całokształcie działalności redakcji.

8) redakcją jest jednostka organizująca proces przygotowywania (zbierania, oceniania i opracowywania) materiałów do publikacji w prasie.

Art. 8. 1. Wydawcą może być osoba prawna, fizyczna, lub inna jednostka organizacyjna, choćby nie posiadała osobowości prawnej. W szczególności, wydawcą może być organ państwowy, przedsiębiorstwo państwowe, organizacja polityczna, związek zawodowy, organizacja spółdzielcza, samorządowa i inna organizacja społeczna oraz kościół i inny związek wyznaniowy.

2. Organizacja polityczna, związek zawodowy, przedsiębiorstwo państwowe, organizacja spółdzielcza, samorządowa i inna organizacja społeczna oraz kościół i inny związek wyznaniowy może realizować uprawnienia wydawnicze bezpośrednio lub za pośrednictwem wydawnictw własnych, jak również innych wydawnictw, działających jako nakładca.

Art. 9. Przepisów niniejszej ustawy nie stosuje się do:

1) Dziennika Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dziennika Urzędowego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, „Monitor Polski” oraz innych urzędowych organów publikacyjnych,

2) Dziennika Sejmu i własnych sprawozdań z działalności Sejmu i jego organów, a także wewnętrznych wydawnictw rad narodowych,

3) orzecznictwa sądów, komisji arbitrażowych oraz innych urzędowych publikacji o tym charakterze,

4) wydawnictw prasowych obcych przedstawicielstw dyplomatycznych, urzędów konsularnych i organizacji międzynarodowych, które na podstawie ustaw, umów i zwyczajów międzynarodowych korzystają z prawa prowadzenia działalności wydawniczej.

Rozdział 2

Prawa i obowiązki dziennikarzy

Art. 10. 1. Zadaniem dziennikarza jest służba społeczeństwu i państwu. Dziennikarz ma obowiązek działania zgodnie z etyką zawodową i zasadami współżycia społecznego, w granicach określonych przepisami prawa.

2. Dziennikarz, w ramach stosunku pracy, ma obowiązek realizowania ustalonej w statucie lub regulaminie redakcji, w której jest zatrudniony, ogólnej linii programowej tej redakcji.

3. Działalność dziennikarza sprzeczna z ust. 2 stanowi naruszenie obowiązku pracowniczego.

Art. 11. 1. Dziennikarz jest uprawniony do uzyskiwania informacji w zakresie, o którym mowa w art. 4.

2. Informacji w imieniu jednostek organizacyjnych są obowiązani udzielać kierownicy tych jednostek, ich zastępcy, rzecznicy, prasowi lub inne upoważnione osoby, w granicach obowiązków powierzonych im w tym zakresie.

3. Kierownicy jednostek organizacyjnych są obowiązani umożliwić dziennikarzom nawiązanie kontaktu z pracownikami oraz swobodne zbieranie wśród nich informacji i opinii.

4. Rada Ministrów, w drodze rozporządzenia, określa tryb udostępniania prasie informacji oraz organizację i zadania w tym zakresie rzeczników prasowych w urzędach organów administracji państwowej.

Art. 12. 1. Dziennikarz jest obowiązany:

1) zachować szczególną staranność i rzetelność przy zbieraniu i wykorzystaniu materiałów prasowych, zwłaszcza sprawdzić zgodność z prawdą uzyskanych wiadomości lub podać ich źródło,

2) chronić dobra osobiste, a ponadto interesy działających w dobrej wierze informatorów i innych osób, które kierując się dobrem społecznym okazują mu zaufanie.

2. Dziennikarzowi nie wolno prowadzić ukrytej działalności reklamowej wiążącej się z uzyskaniem korzyści majątkowej bądź osobistej od osoby lub jednostki organizacyjnej zainteresowanej reklamą.

Art. 13. 1. Nie wolno wypowiadać w prasie opinii co do rozstrzygnięcia w postępowaniu sądowym przed wydaniem orzeczenia w pierwszej instancji.

2. Nie wolno publikować w prasie danych osobowych i wizerunku osób, przeciwko którym toczy się postępowanie przygotowawcze lub sądowe, jak również danych osobowych i wizerunku świadków, pokrzywdzonych i poszkodowanych, chyba że osoby te wyrażą na to zgodę.

3. Ograniczenie, o którym mowa w ust. 2, nie narusza przepisów, innych ustaw. Właściwy prokurator lub sąd, może zezwolić, ze względu na ważny interes społeczny, na ujawnienie danych osobowych i wizerunku osób, przeciwko którym toczy się postępowanie przygotowawcze lub sądowe.

Art. 14. 1. Publikowanie lub rozpowszechnianie w inny sposób informacji utrwalonych za pomocą zapisów fonicznych i wizualnych wymaga zgody osób udzielających informacji.

2. Dziennikarz nie może odmówić osobie udzielającej informacji autoryzacji dosłownie cytowanej wypowiedzi, o ile nie była ona uprzednio publikowana.

3. Osoba udzielająca informacji może z ważnych powodów społecznych lub osobistych zastrzec termin i zakres jej opublikowania.

4. Udzielenia informacji nie można uzależniać, z zastrzeżeniem wynikającym z ust. 2, od sposobu jej skomentowania lub uzgodnienia tekstu wypowiedzi dziennikarskiej.

5. Dziennikarz nie może opublikować informacji, jeżeli osoba udzielająca jej zastrzegła to ze względu na tajemnicę służbową lub zawodową.

6. Nie wolno bez zgody osoby zainteresowanej publikować informacji oraz danych dotyczących prywatnej sfery życia, chyba że wymaga tego obrota społecznie uzasadnionego interesu lub wiąże się to bezpośrednio z działalnością publiczną danej osoby.

Art. 15. 1. Autorowi materiału prasowego przysługuje prawo zachowania w tajemnicy swego nazwiska.

2. Dziennikarz ma obowiązek zachowania w tajemnicy:

1) danych umożliwiających identyfikację autora materiału prasowego, listu do redakcji lub innego materiału o tym charakterze, jak również innych osób udzielających informacji opublikowanych albo przekazanych do opublikowania, jeżeli osoby te zastrzegły nieujawnianie powyższych danych;

2) wszelkich informacji, których ujawnienie mogłoby naruszać chronione prawem interesy osób trzecich;

3. Obowiązek, o którym mowa w ust. 2 dotyczy również innych osób zatrudnionych w redakcjach, wydawnictwach prasowych i innych prasowych jednostkach organizacyjnych.

Art. 16. 1. Dziennikarz jest zwolniony od zachowania tajemnicy zawodowej, o której mowa w art. 15 ust. 2, w razie, gdy informacja, materiał prasowy, list do redakcji lub inny materiał o tym charakterze dotyczy przestępstwa określonego w art. 254 Kodeksu karnego albo autor lub osoba przekazująca taki

materiał wyłącznie do wiadomości dziennikarza wyrazi zgodę na ujawnienie jej nazwiska lub tego materiału.

2. Zwolnienie, o którym mowa w ust. 1 dotyczy również innych osób zatrudnionych w redakcjach, wydawnictwach prasowych i innych prasowych jednostkach organizacyjnych.

3. Redaktor naczelny powinien być w niezbędnych granicach poinformowany o sprawach związanych z tajemnicą zawodową dziennikarza; powierzoną mu informację albo inny materiał może ujawnić jedynie w wypadkach określonych w ust. 1.

Rozdział 3

Rada Prasowa

Art. 17. 1. Tworzy się Radę Prasową.

2. Rada Prasowa ma charakter opiniodawczy i wnioskujący w sprawach wynikających z roli prasy w życiu społeczno-politycznym kraju, w szczególności w zakresie realizacji wolności słowa i druku, kierunków rozwoju prasy, wydawnictw, poligrafii, kolportażu i rozpowszechniania, gospodarki papierem i innymi środkami utrwalającymi, badania stanu zaspokojenia potrzeb informacyjnych społeczeństwa, kształtowania i przestrzegania dziennikarskiej etyki zawodowej, warunków wykonywania zawodu, uzgadniania kierunków rozwoju badań prasoznawczych i szkolnictwa dla potrzeb prasy.

Art. 18. 1. Rada Prasowa składa się z 45-60 członków.

2. Prezes Rady Ministrów powołuje na okres 3 lat 1/3 członków Rady Prasowej spośród kandydatów zgłoszonych przez organizacje dziennikarskie oraz 1/3 spośród kandydatów zgłoszonych przez wydawców prasowych. Prezes Rady Ministrów powołuje ponadto 1/2 członków Rady Prasowej spośród przedstawicieli organów administracji państwowej, nauki i środowisk twórczych, organizacji politycznych i społecznych.

3. Rada Prasowa wybiera ze swego grona przewodniczącego, trzech jego zastępców oraz sekretarza Rady.

4. Prezes Rady Ministrów, w drodze rozporządzenia, określa szczegółowy zakres działania Rady Prasowej, tryb jej powoływania i działania oraz nadaje jej statut.

Rozdział 4

Organizacja działalności prasowej

Art. 19. 1. Prowadzenie prasowej działalności wydawniczej lub nakładczej wymaga zezwolenia.

2. W celu uzyskania zezwolenia na prowadzenie działalności, o której mowa a ust. 1, organ założycielski wydawnictwa lub inny właściwy organ, a także osoba fizyczna składają pisemny wniosek do Głównego Urzędu Kontroli Publikacji i Widowisk.

3. Wniosek, o którym mowa w ust. 2, powinien zawierać nazwę i adres wydawcy, określać charakter i zakres zamierzonej działalności wydawniczej, jak również ich zgodność ze statutem wydawcy, jeżeli jest osobą prawną, a także wskazywać zamierzone sposoby zaopatrzenia w papier i możliwości

wytwarzania za pomocą druku lub innej techniki. Wniosek powinien zawierać niezbędne dane osobowe zarządzających tworzonym wydawnictwem, z określeniem zakresu odpowiedzialności każdej z tych osób.

4. Zarządzającym wydawnictwem prasowym może być osoba, która ma pełną zdolność do czynności prawnych i obywatelstwo polskie oraz nie jest pozbawiona praw publicznych: zarządzającym nie może być osoba skazana za przestępstwo przeciwko podstawowym interesom politycznym i gospodarczym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, za przestępstwo popełnione w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub z innych niskich pobudek; zarządzającym nie może być także osoba skazana za przestępstwo określone w niniejszej ustawie.

5. Prezes Głównego Urzędu Kontroli Publikacji i Widowisk, w uzgodnieniu z Ministrem Spraw Zagranicznych może zwolnić zarządzającego wydawnictwem od wymogu posiadania obywatelstwa polskiego.

6. Wymagania, o których mowa w ust. 4, dotyczące organów założycielskich i osób zarządzających wydawnictwem mają odpowiednie zastosowanie w wypadkach, w których wydawcą ma być osoba fizyczna.

7. Osoba fizyczna ubiegająca się o zezwolenie na prasową działalność wydawniczą jest obowiązana ponadto przedstawić opinię właściwego wojewody, uzasadniającą potrzebę uruchomienia prywatnego przedsiębiorstwa wydawniczego.

8. Zezwolenie, o którym mowa w ust. 1, nie jest wymagane, jeżeli wydawca zamierza wydawać wyłącznie jeden tytuł.

Art. 20. 1. Na wydawanie dziennika lub czasopisma wydawca obowiązany jest uzyskać niezależnie od zezwolenia, o którym mowa w art. 19. odrębne zezwolenie Głównego Urzędu Kontroli Publikacji i Widowisk.

2. Wniosek o wydanie zezwolenia, o którym mowa w ust. 1, powinien zawierać następujące dane:

1) tytuł dziennika lub czasopisma oraz siedzibę i dokładny adres redakcji,

2) dane osobowe redaktora naczelnego,

3) określenie linii programowej dziennika lub czasopisma,

4) określenie podstawowego zakresu tematycznego dziennika lub czasopisma,

5) częstotliwość ukazywania się dziennika lub czasopisma; jego najwyższą objętość, format i najwyższy jednorazowy nakład oraz określenie zasięgu rozpowszechniania,

6) wydawcę, jego siedzibę i dokładny adres,

7) nazwę i adres zakładu poligraficznego, w którym dziennik lub czasopismo miałyby być wytwarzane oraz określenie techniki ich wykonania i źródło zaopatrzenia w papier.

3. Zezwolenie Głównego Urzędu Kontroli Publikacji i Widowisk powinno zawierać – niezależnie od wymagań określonych w Kodeksie postępowania administracyjnego – dane, o których mowa w ust. 2 pkt 1 oraz 4-6.

4. Zezwolenie na wydawanie publikacji o charakterze jednorazowym (jednodniówki i inne publikacje okolicznościowe) powinno określać objętość, format, nakład oraz sposób rozpowszechniania.

Art. 21. 1. Zezwolenie na wydawanie dziennika lub czasopisma traci ważność:

- 1) po upływie okresu, na jaki zostało wydane,
- 2) w razie niewydania dziennika lub czasopisma przez okres jednego roku od dnia wydania zezwolenia udzielonego na czas nie oznaczony lub przerwy w ich wydawaniu przez okres jednego roku,
- 3) w razie cofnięcia zezwolenia.

2. Zmiana danych objętych zezwoleniem, wymienionych w art. 20 ust. 2 pkt 1, 5 i 6, z wyjątkiem zmiany siedziby i adresu redakcji oraz wydawcy, wymaga uprzedniej zgody Głównego Urzędu Kontroli Publikacji i Widowisk. O zmianach dotyczących danych określonych w art. 20 ust. 2, które nie wymagają zgody Głównego Urzędu Kontroli Publikacji i Widowisk, należy powiadomić niezwłocznie.

Art. 22. 1. Główny Urząd Kontroli Publikacji i Widowisk odmówi wydania zezwoleń, o których mowa w art. 19 i 20, gdyby ich udzielenie stanowiło naruszenie ustaw albo prawa do ochrony nazwy istniejącego już tytułu prasowego.

2. Główny Urząd Kontroli Publikacji i Widowisk może odmówić wydania zezwolenia, o którym mowa w art. 20, jeżeli wnioskodawca, mimo wezwania Urzędu, nie wykaże społecznej potrzeby wydawania nowego dziennika lub czasopisma, a zwłaszcza w wypadku, gdy linia programowa i zakres tematyczny tego dziennika lub czasopisma byłyby zbieżne z już wydawanymi.

3. Główny Urząd Kontroli Publikacji i Widowisk może odmówić wydania zezwolenia, o którym mowa w art. 20, jeżeli wnioskodawca nie wykazał źródeł zaopatrzenia w papier i możliwości druku lub wytwarzania inną techniką.

Art. 23. 1. Główny Urząd Kontroli Publikacji i Widowisk może cofnąć zezwolenia, o których mowa w art. 19 i 20, z powodu:

1) systematycznego lub rażącego naruszania w prasie przepisów niniejszej ustawy oraz innych ustaw,

2) przekraczania zakresu udzielonego zezwolenia,

a w wypadku zezwolenia na wydawanie dziennika lub czasopisma – także trwałej zmiany ich podstawowego zakresu tematycznego.

2. Cofnięcie zezwolenia poprzedza pisemne ostrzeżenie ze wskazaniem stwierdzonych uchybień oraz pouczeniem o możliwości zastosowania tej sankcji.

Art. 24. Przepisy dotyczące zezwoleń na prasową działalność wydawniczą nie mają zastosowania do działalności antenowej Komitetu do Spraw Radia i Telewizji „Polskie Radio Telewizja” oraz do działalności Polskiej Agencji Prasowej i Polskiej Kroniki Filmowej, których działalność regulują odpowiednie przepisy.

Art. 25. 1. Redakcją kieruje redaktor naczelny.

2. Redaktora naczelnego oraz innych członków kierownictwa redakcji powołuje i odwołuje wydawca, organ założycielski wydawnictwa lub inny właściwy organ, zgodnie ze statutem lub właściwymi przepisami.

3. Redaktor naczelny odpowiada za treść przygotowanych przez redakcję materiałów prasowych oraz za sprawy organizacyjne i finansowe redakcji, w granicach określonych w statucie lub właściwych przepisach.

4. Przy redakcji działa kolegium redakcyjne, jeżeli statut redakcji lub właściwe przepisy tak stanowią.

5. Przy redakcji może działać rada redakcyjna i rada programowa (naukowa) jako organy opiniodawczo-doradcze redaktora naczelnego.

Art. 26.1 Organizację redakcji, jej linię programową, zakres działania oraz tryb powoływania i odwoływania organów określonych w art. 25, jak również udział przedstawicieli zespołu redakcyjnego w kolegium redakcyjnym oraz w innych organach opiniodawczo-doradczych określa statut albo regulamin redakcji.

2. Statut albo regulamin redakcji nadaje wydawca, organ założycielski wydawnictwa lub inny właściwy organ, po konsultacji z działającymi w redakcji organizacjami dziennikarskimi, politycznymi, związkami zawodowymi i innymi organizacjami społecznymi.

Art. 27. 1. Na każdym egzemplarzu druków periodycznych, serwisów agencyjnych oraz innych podobnych druków prasowych należy w widocznym i zwyczajowo przyjętym miejscu podać:

- 1) nazwę i adres wydawcy lub innego właściwego organu,
- 2) adres redakcji oraz imię i nazwisko redaktora naczelnego,
- 3) miejsce i datę wydania,
- 4) nazwę zakładu wykonującego druk prasowy,
- 5) symbol udzielającego zgody na publikację, w wypadkach określonych w przepisach o kontroli publikacji i widowisk,
- 6) międzynarodowy znak informacyjny,
- 7) bieżącą numerację.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do nagrań radiowych i telewizyjnych oraz kronik filmowych.

Art. 28.1. W przedsiębiorstwach państwowych mogą funkcjonować rozgłośnie lub tele- i radiowęzły zakładowe, stanowiące wyłącznie mienie przedsiębiorstwa.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do rozgłośni oraz tele- i radiowęzłów stanowiących mienie państwowych jednostek organizacyjnych nie będących przedsiębiorstwami państwowymi, jak również do funkcjonowania rozgłośni oraz tele- i radiowęzłów międzyzakładowych.

3. Rada Ministrów, w drodze rozporządzenia, określa szczegółowy status, jak również zasady działania rozgłośni oraz tele- i radiowęzłów, o których mowa w ust 1 i 2.

Art. 29. 1. Na funkcjonowanie rozgłośni oraz tele- i radiowęzłów w jednostkach organizacyjnych innych niż określone w art. 28 jest wymagane zezwolenia Głównego Urzędu Kontroli Publikacji i Widowisk; do udzielenia, utraty ważności i cofnięcia zezwolenia stosuje się odpowiedni przepisy art. 19-23.

2. Przepisu ust. 1 nie stosuje się do urządzeń nagłaśniających zainstalowanych:

- 1) wewnątrz budynków kościołów, kaplic i przeznaczonych wyłącznie do tych celów domów modlitwy, jeżeli dźwięki wzmocnione przez te urządzenia nie zakłócają spokoju w sąsiednich budynkach.

2) na placach w obrębie tradycyjnych miejsc pielgrzymkowych na czas odbywania uroczystości religijnych.

Art. 30. 1. Na prowadzenie działalności poligraficznej oraz usługowej w zakresie małej poligrafii obejmującej wszelkiego rodzaju powielarnie i świątłokopiarnie zezwolenia udziela Minister Kultury i Sztuki.

2. Urządzenia małej poligrafii pozostające w dyspozycji państwowych jednostek organizacyjnych podporządkowanych naczelnym lub centralnym organom państwowym podlegają rejestracji przez właściwy naczelny lub centralny organ państwowy, a pozostające w dyspozycji spółdzielni pracy – przez Centralny Związek Spółdzielczości Pracy.

3. Urządzenia małej poligrafii nie objęte przepisem ust. 2 podlegają rejestracji przez terenowy organ administracji państwowej stopnia wojewódzkiego, niezależnie od tego, w czyjej dyspozycji pozostają.

4. Przepis ust. 3 stosuje się odpowiednio do zakładów wytwarzających pieczętąki.

5. Główny Urząd Kontroli Publikacji i Widowisk jest uprawniony do kontroli przedsiębiorstw poligraficznych, zakładów i innych urządzeń, o których mowa w ust. 1-4, w granicach niezbędnych do kontroli publikacji.

6. Rada Ministrów, w drodze rozporządzenia, określa szczegółowe zasady udzielania zezwoleń, rejestracji i kontroli przedsiębiorstw poligraficznych oraz zakładów i urządzeń, o których mowa w ust. 1-4.

Rozdział 5

Sprostowania i odpowiedzi

Art. 31. Na wniosek zainteresowanej osoby fizycznej, prawnej lub innej jednostki organizacyjnej, redaktor naczelny redakcji właściwego dziennika lub czasopisma jest obowiązany opublikować bezpłatnie:

1) rzeczowe i odnoszące się do faktów sprostowanie wiadomości nieprawdziwej lub nieścisłej,

2) rzeczową odpowiedź na stwierdzenie zagrażające dobrom osobistym.

Art. 32. 1. Sprostowanie lub odpowiedź należy opublikować w:

1) dzienniku – w ciągu 7 dni od dnia otrzymania sprostowania lub odpowiedzi.

2) czasopiśmie – w najbliższym lub jednym z dwóch następującym po nim przygotowywanych do druku numerów.

3) innym niż dziennik przekazie za pomocą dźwięku oraz dźwięku i obrazu – w najbliższym analogicznym przekazie, nie później jednak niż w ciągu 14 dni od dnia otrzymania sprostowania lub odpowiedzi.

2. Sprostowanie lub odpowiedź dotyczące wiadomości lub stwierdzenia zamieszczonych w kronice filmowej należy opublikować na koszt wydawcy kroniki filmowej, w ciągu miesiąca, w dzienniku o zasięgu ogólnokrajowym; informacja o tym powinna być podana w najbliższej kronice filmowej.

3. Sprostowanie lub odpowiedź należy dodatkowo opublikować w odpowiednim dzienniku, w ciągu miesiąca, na wniosek zainteresowanej

osoby, na koszt wydawcy, gdy możliwy termin opublikowania sprostowania lub odpowiedzi przekracza 6 miesięcy.

4. Terminy, o których mowa w ust. 1-3, nie mają zastosowania, jeżeli strony na piśmie umówiły się inaczej.

5. Sprostowanie w drukach periodycznych powinno być opublikowane lub przynajmniej zasygnalizowane w tym samym dziale równorzędnej czcionką oraz pod widocznym tytułem, w pozostałych publikacjach powinno być nadane w zbliżonym czasie i w analogicznym programie.

6. W tekście nadesłanego sprostowania lub odpowiedzi nie wolno bez zgody wnioskodawcy dokonać skrótu ani innych zmian, które by osłabiały jego znaczenie lub zniekształcały intencję autora sprostowania; tekst sprostowania nie może być komentowany w tym samym numerze lub audycji; nie odnosi się to do odpowiedzi; nie wyklucza to jednak prostej zapowiedzi, polemiki lub wyjaśnień.

7. Tekst sprostowania lub odpowiedzi nie może być dłuższy od dwukrotnej objętości fragmentu materiału prasowego, którego dotyczy; redaktor naczelny nie może wymagać, aby sprostowanie lub odpowiedź były krótsze niż pół strony znormalizowanego maszynopisu.

8. Ograniczenia, o których mowa w ust. 7, nie dotyczą sprostowania lub odpowiedzi pochodzących od naczelnych i centralnych organów państwowych, w tym pochodzących od naczelnych i centralnych organów administracji państwowej, jeżeli zostały nadesłane przez rzecznika prasowego rządu.

Art. 33. 1. Redaktor naczelny odmówi opublikowania sprostowania lub odpowiedzi, jeżeli:

1) nie odpowiadają wymaganiom określonym w art. 31,

2) zawierają treść karalną, a w szczególności wykraczają przeciwko konstytucyjnemu ustrojowi Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, konstytucyjnym zasadom polityki zagranicznej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i jej sojuszom, naruszają tajemnicę państwową lub służbową oraz inną tajemnicę chronioną ustawą, noszącą znamiona zniesławienia lub obrazy,

3) ich treść lub forma nie jest zgodna z zasadami współżycia społecznego,

4) podważają fakty stwierdzone prawomocnym orzeczeniem.

2. Redaktor naczelny może odmówić opublikowania sprostowania lub odpowiedzi, jeżeli:

1) sprostowanie lub odpowiedź nie dotyczy treści zawartych w materiale prasowym,

2) sprostowanie lub odpowiedź jest wystosowana przez osobę, której nie dotyczą fakty przytoczone w sprostowanym materiale, chyba że sprostowania lub odpowiedzi, lub po śmierci osoby bezpośrednio zainteresowanej dokonuje osoba zainteresowana w związku ze stosunkiem służbowym, wspólną pracą lub działalnością albo w związku z więzami pokrewieństwa lub powinowactwa,

3) sprostowanie odnosi się do wiadomości poprzednio sprostowanej,

4) sprostowanie lub odpowiedź została nadesłana po upływie miesiąca od dnia opublikowania materiału prasowego, chyba że zainteresowana

osoba nie mogła zapoznać się wcześniej z treścią publikacji, nie później jednak niż w ciągu 3 miesięcy od dnia publikowania materiału prasowego.

5) sprostowanie lub odpowiedź nie jest zgodna z wymaganiami określonymi w art. 32 ust. 7 lub nie została podpisana w sposób umożliwiający redakcji identyfikację autora.

3. Odmawiając opublikowania sprostowania lub odpowiedzi redaktor naczelny jest obowiązany przekazać niezwłocznie wnioskodawcy pisemne zawiadomienie o odmowie i jej przyczynach. Jeżeli odmowa nastąpiła z przyczyn wymienionych w ust. 1 oraz ust. 2 pkt 1-3, należy wskazać fragmenty, które nie nadają się do publikacji; do poprawionego w ten sposób sprostowania lub odpowiedzi termin określony w ust. 2 pkt 4 biegnie na nowo od dnia doręczenia zawiadomienia o odmowie i jej przyczynach. Redakcja nie może odmówić zamieszczenia sprostowania lub odpowiedzi, jeżeli zastosowano się do jej wskazań.

4. Jeżeli zasadne sprostowanie nadesłane przez osobę zainteresowaną nie może być opublikowane z przyczyn określonych w ust. 1 i 2, redaktor naczelny, za zgodą tej osoby, może zamieścić własne wyjaśnienie czyniące zadość funkcji sprostowania.

5. Sprostowanie lub odpowiedź mogą być podpisane pseudonimem, gdy podstawą sprostowania lub odpowiedzi jest zagrożenie dobra związanego z pseudonimem; nazwisko podaje się wtedy tylko do wiadomości redakcji.

Rozdział 6

Komunikaty i ogłoszenia

Art. 34. 1. Redaktor naczelny jest obowiązany opublikować nieodpłatnie, w miejscu i czasie właściwym ze względu na tematykę i charakter publikacji, komunikat urzędowy pochodzący od naczelnych i centralnych organów państwowych, w tym pochodzący od naczelnych i centralnych organów administracji państwowej, jeżeli został nadesłany przez rzecznika prasowego rządu ze wskazaniem, że publikacja jest obowiązkowa.

2. Obowiązek określony w ust. 1 dotyczy również wydanych na podstawie ustaw obwieszczeń, uchwał lub zarządzeń pochodzących od terenowych organów władzy i administracji państwowej stopnia wojewódzkiego, nadesłanych w formie związanych komunikatów przez właściwego przewodniczącego wojewódzkiej rady narodowej lub wojewodę w celu ogłoszenia w dzienniku lub odpowiednim czasopiśmie na terenie jego działania.

3. Komunikaty, o których mowa w ust. 1 i 2, należy opublikować uzgodnionym terminie, bez dokonywania zmian, zamieszczania uwag i zaprzeczeń, a w razie braku uzgodnionego terminu – w najbliższym przygotowanym wydaniu.

Art. 35. 1. Redaktor naczelny dziennika jest obowiązany opublikować odpłatnie we wskazanym lub uzgodnionym terminie:

1) prawomocny wyrok sądu lub inne orzeczenie zawierające klauzulę o opublikowaniu,

2) ogłoszenie sądu lub innego organu państwowego.

2. Redaktor naczelny dziennika jest obowiązany opublikować nieodpłatnie we wskazanym lub uzgodnionym terminie list gończy.

Art. 36. 1. Prasa może zamieszczać odpłatne ogłoszenia i reklamy.

2. Ogłoszenia i reklamy nie mogą być sprzeczne z prawem lub zasadami współżycia społecznego.

3. Ogłoszenia i reklamy muszą być oznaczone w sposób nie budzący wątpliwości, iż nie stanowią one materiału redakcyjnego.

4. Wydawca i redaktor mają prawo odmówić zamieszczenia ogłoszenia i reklamy, jeżeli ich treść lub forma jest sprzeczna z linią programową lub charakterem publikacji.

Rozdział 7

Odpowiedzialność prawna

Art. 37. Do odpowiedzialności za naruszenie prawa spowodowane opublikowaniem materiału prasowego stosuje się zasady ogólne, chyba że ustawa stanowi inaczej.

Art. 38. 1. Odpowiedzialność cywilną za naruszenie prawa spowodowane opublikowaniem materiału prasowego ponoszą autor, redaktor lub inna osoba, którzy spowodowali opublikowanie tego materiału; nie wyłącza to odpowiedzialności wydawcy. W zakresie odpowiedzialności majątkowej odpowiedzialność tych osób jest solidarna.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do odpowiedzialności cywilnej za naruszenie prawa spowodowane ujawnieniem materiału prasowego przed jego publikacją.

Art. 39. 1. Osoba zainteresowana może dochodzić roszczenia o publikowanie sprostowania lub odpowiedzi, jeżeli redaktor naczelny odmówił opublikowania sprostowania lub odpowiedzi albo są one niewystarczające bądź nie ukazały się w terminie określonym w art. 32 ust. 1-4.

2. Roszczeń, o których mowa w ust. 1, nie można dochodzić po upływie roku od dnia opublikowania materiału prasowego.

Art. 40. W razie umyślnego naruszenia dóbr osobistych osoby fizycznej przez publikację materiałów prasowych, a w szczególności w wypadku naruszenia przepisu art. 14 ust. 6 sąd może przyznać poszkodowanemu odpowiednią sumę pieniężną tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

Art. 41. Publikowanie zgodnych z prawdą i rzetelnych sprawozdań z jawnych posiedzeń Sejmu i rad narodowych oraz ich organów, a także publikowanie rzetelnych, zgodnych z zasadami współżycia społecznego ujemnych ocen dzieł naukowych lub artystycznych albo innej działalności twórczej, zawodowej lub politycznej służy realizacji zadań określonych w art. 1 i pozostaje pod ochroną prawa – przepis ten stosuje się odpowiednio do satyry i karykatury.

Art. 42. 1. Redaktor nie ponosi odpowiedzialności za treść publikacji nadesłanych przez Polską Agencję Prasową oraz za treść komunikatów urzędowych, o których mowa w art. 34. jak również za treść orzeczeń i ogłoszeń, o których mowa w art. 35.

2. Wydawca i redaktor nie ponosi odpowiedzialności za treść ogłoszeń i reklam opublikowanych zgodnie z art. 36.

Art. 43. Kto używa przemocy lub groźby bezprawnej w celu zmuszenia dziennikarza do opublikowania lub zaniechania opublikowania materiału prasowego albo do podjęcia lub zaniechania interwencji prasowej

– podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

Art. 44. 1. Kto utrudnia lub tłumi krytykę prasową

– podlega karze ograniczenia wolności albo grzywny.

2. Tej samej karze podlega, kto nadużywając swego stanowiska lub innej funkcji działa na szkodę innej osoby z powodu krytyki prasowej, opublikowanej w społecznie uzasadnionym interesie.

Art. 45. Kto bez wymaganego zezwolenia wydaje albo rozpowszechnia dziennik, czasopismo lub inną publikację prasową

– podlega karze pozbawienia wolności do roku, ograniczenia wolności albo grzywny.

Art. 46. 1. Kto wbrew obowiązkowi wynikającemu z ustawy uchyla się od opublikowania sprostowania lub odpowiedzi, o których mowa w art. 31, albo publikuje takie sprostowanie lub odpowiedź wbrew warunkom określonym w ustawie

– podlega karze grzywny.

2. Jeśli pokrzywdzonym jest osoba fizyczna, ściganie odbywa się z oskarżenia prywatnego.

Art. 47. Kto wbrew obowiązkowi wynikającemu z art. 34 i 35 uchyla się od opublikowania komunikatu urzędowego, ogłoszenia sądu lub innego organu państwowego, jak również listu gończego

– podlega karze grzywny.

Art. 48. Kto wbrew obowiązkowi wynikającemu z ustawy uchyla się od rejestracji urzędów drukarskich lub powielających

– podlega karze grzywny.

Art. 49. Kto narusza przepisy art. 3, 11 ust. 2, art. 14, 15 ust. 2, art. 27

– podlega karze grzywny.

Rozdział 8

Postępowanie w sprawach prasowych

Art. 50. Postępowanie w sprawach wynikających z niniejszej ustawy prowadzi się na zasadach określonych w odrębnych przepisach, chyba że ustawa stanowi inaczej.

Art. 51. Decyzje administracyjne w sprawach prasowych mogą być zaskarżone do Naczelnego Sądu Administracyjnego.

Art. 52. Roszczenia o opublikowanie sprostowania lub odpowiedzi, o których mowa w art. 39 podlegają rozpoznaniu przez sąd.

Art. 53. 1. Sprawy o przestępstwa określone w art. 43 i 44 podlegają rozpoznaniu przez sąd wojewódzki, a określone w art. 45-49 oraz o przestępstwa popełnione w prasie – przez sąd rejonowy.

2. Minister Sprawiedliwości, w drodze rozporządzenia, może wyznaczyć sądy rejonowe właściwe do rozpoznawania spraw o przestępstwa, o których mowa w art. 45-49 oraz o przestępstwa popełnione w prasie – na obszarze właściwości danego sądu wojewódzkiego.

Art. 54. W razie odmowy wszczęcia postępowania karnego przeciwko dziennikarzowi o przestępstwo określone w ustawie oraz o przestępstwo popełnione w prasie lub inny czyn związany z wykonywaniem zawodu dziennikarskiego albo umorzenia takiego postępowania, sąd lub

prokurator może przekazać sprawę do rozpoznania jedynie właściwemu sądowi dziennikarskiemu.

Rozdział 9

Zmiany w przepisach obowiązujących oraz przepisy przejściowe i końcowe

Art. 55. W ustawie z dnia 8 czerwca 1972 r. o wykonywaniu i organizacji rzemiosła (Dz. U. z 1983 r. Nr 7, poz. 40) w rozdziale 1 po art. 3 dodaje się art. 3¹ w brzmieniu:

„Art. 3¹ Sprawy wydawania zezwoleń na wykonywanie rzemiosła w zakresie małej poligrafii dla celów handlowych i reklamowych oraz rejestrowania i kontroli zakładów usługowych i znajdujących się w nich urzędzeń określają przepisy Prawa prasowego; w pozostałym zakresie do działalności tych zakładów stosuje się przepisy niniejszej ustawy”.

Art. 56. W ustawie z dnia 18 lipca 1984 r. o wykonywaniu handlu oraz niektórych innych rodzajów działalności przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej (Dz. U. z 1983 r. Nr 43, poz. 193) wprowadza się następujące zmiany:

1. w art. 3:

a. w ust. 4 wyrazy „sztuki, przedsiębiorstw fonografii i poligrafii” zastępuje się wyrazami: „sztuki i przedsiębiorstw fonografii”.

b. dodaje się ust. 6 w brzmieniu:

„6. Sprawy wydawania uprawnień do prowadzenia działalności w zakresie poligrafii oraz rejestrowania i kontroli przedsiębiorstw i urzędzeń poligraficznych określają przepisy Prawa prasowego; w pozostałym zakresie do działalności tych przedsiębiorstw stosuje się przepisy niniejszej ustawy”.

2. w art. 4 w ust. 1 w pkt 3 wyrazy „i poligrafii” skreśla się.

Art. 57. W ustawie z dnia 31 lipca 1981 r. o kontroli publikacji i widowisk (Dz. U. Nr 20, poz. 99 i z 1983 r. Nr 44, poz. 204) wprowadza się następujące zmiany:

1) w art. 2 skreśla się pkt 7;

2) w art. 3 dodaje się ust. 3 i 4 w brzmieniu:

„3. Do właściwości Głównego Urzędu należą także sprawy udzielania i cofania zezwoleń na prowadzenie prasowej działalności wydawniczej lub nakładczej oraz na wydawanie dzienników i czasopism w zakresie i na zasadach określonych w Prawie prasowym.

4. W sprawach, o których mowa w ust. 3 Główny Urząd współdziała z Narodową Radą Kultury, Radą Prasową, Polską Akademią Nauk, właściwymi ministrami, kierownikami urzędów centralnych, z centralnymi organami organizacji politycznych, związków zawodowych, organizacji spółdzielczych, samorządowych i innych organizacji społecznych oraz kościołów i innych związków wyznaniowych.”;

3) w art. 20 ust. 1 otrzymuje brzmienie:

„1. Sprawy zastrzeżone w przepisach szczególnych do właściwości Głównego Urzędu Kontroli Publikacji i Widowisk i jego organów terenowych przechodzą odpowiednio do właściwości Głównego Urzędu oraz odpowiednich urzędów.”;

4) w art. 23 końcowe wyrazy „z wyjątkiem przepisów dotyczących udzielania zezwoleń na wydawanie czasopism, jak również rejestracji i kontroli zakładów poligraficznych, zakładów wytwarzających pieczętki, zakładów wytwarzających publikacje i ilustracje sposobem światłoczułym oraz aparatów do powielania” skreśla się.

Art. 58. 1. Postępowanie w sprawach wynikających z niniejszej ustawy, z zastrzeżeniem ust. 2, wszczęte przed końcem wejścia w życie ustawy i do tego czasu nie zakończone, toczy się do zakończenia w danej instancji według przepisów dotychczasowych.

2. Sprawy dotyczące wydawania zezwoleń na prowadzenie działalności usługowej w zakresie małej poligrafii, w których postępowanie wszczęte przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy nie zostało do tego czasu zakończone, podlegają przekazaniu do dalszego postępowania organowi właściwemu w myśl tej ustawy; postępowanie toczy się z uwzględnieniem jej przepisów.

3. Przepisy ustawy dotyczące zaskarżenia do Naczelnego Sądu Administracyjnego decyzji w sprawach wynikających z niniejszej ustawy stosuje się do decyzji wydanych w sprawach, w których postępowanie zostało wszczęte po dniu wejścia w życie niniejszej ustawy.

Art. 59. 1. Działający w dniu wejścia w życie ustawy wydawcy dzienników i czasopism zachowują dotychczasowe uprawnienia, jeżeli w terminie 6 miesięcy od dnia jej wejścia w życie oświadczą w Głównym Urzędzie Kontroli Publikacji i Widowisk gotowość prowadzenia tej działalności oraz wskażą dane określone w art. 19 ust. 3.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do zezwoleń na wydawanie określonego dziennika lub czasopisma, z tym że wskazanie dotyczy danych określonych w art. 20 ust. 2.

3. Wydane do dnia wejścia w życie ustawy zezwolenia na prowadzenie działalności poligraficznej oraz usługowej w zakresie małej poligrafii zachowują ważność, jeżeli w terminie 6 miesięcy od dnia jej w życie osoby prowadzące taką działalność oświadczą Ministrowi Kultury i Sztuki gotowość prowadzenia tej działalności oraz wskażą dane określone w przepisach wydanych na podstawie art. 30 ust. 6.

Art. 60. Z dniem wejścia w życie ustawy tracą moc wszelkie przepisy dotyczące przedmiotów w niej unormowanych, a w szczególności traci moc dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 listopada 1938 r. – Prawo prasowe (Dz. U. Nr 89, poz. 608).

Art. 61. Ustawa wchodzi w życie z dniem 1 lipca 1984 r.

Przewodniczący Rady Państwa: H[enryk] Jabłoński
Sekretarz Rady Państwa: J[erzy] Szymanek⁸²

Dziennik Ustaw nr 5 poz. 24

⁸² Jerzy Szymanek sprawował urząd sekretarza Rady Państwa od marca 1983 do listopada 1985 r.

XXIX.

1985 [przed luty 8]. Notatka kierownika Wydziału Kultury KC PZPR Witolda Nawrockiego w sprawie edycji „Wierszy” Osipa Mandelsztama⁸³ w Wydawnictwie Literackim w Krakowie wraz z załącznikami

‘Notatka’ w sprawie edycji „Wierszy” Osipa Mandelsztama w Wydawnictwie Literackim w Krakowie

Zbiór „Wiersze” Osipa Mandelsztama skonstruowany został w oparciu o tomy wydane w 1964 i 1967 r. w wydawnictwie uniwersyteckim w Waszyngtonie, o zbiór wierszy wydany na podstawie edycji amerykańskiej w 1971 r. przez PIW oraz wybór radziecki z 1973 r.

Poezja Osipa Mandelsztama – jednego z największych współczesnych poetów radzieckich – była począwszy od lat 60-tych „zawłaszczana” przez opozycję antysocjalistyczną i wydawana w obiegu nieoficjalnym. Przekładali jego wiersze m.in. Stanisław Barańczak⁸⁴, Seweryn Pollak⁸⁵, Witold Dąbrowski⁸⁶, Andrzej Drawicz⁸⁷ i inni. Jest błędem polskich wydawców – oddawanie tzw. „trudnych autorów” w ręce opozycyjnych tłumaczy; w tym przypadku redakcja powierzyła przekłady S[tanisławowi] Barańczakowi, W[iktorowi] Woroszyłskiemu, S[ewerynowi] Pollakowi i Tadeuszowi Nyczkowi⁸⁸. Nie można natomiast uważać za decyzję błędną wydanie wierszy Mandelsztama ani ze względów merytorycznych, ani politycznych bo wydanie państwowe zdejmując z nas oskarżenie, iż jesteśmy bardziej radykalni w stosowaniu ograniczeń, aniżeli strona radziecka oraz przy istnieniu edycji oficjalnej Mandelsztam przestaje być poetą podziemia. Krakowska edycja nie zawiera wierszy, które nie byłyby drukowane w ZSRR oraz powtarza wiele przekładów polskich z wydania PIW-u.

⁸³ Osip Mandelsztam (1891-1938) – poeta i prozaik. Od 1912 r. należał do grupy poetyckiej akmeistów „Cech Poetów”, która przeciwstawiała się symbolizmowi i futuryzmowi. W 1913 r. opublikował zbiorek poezji „Kamień”, potem m.in. „Szum czasu”, „Tristia”. Jego utwory miały coraz większe trudności cenzuralne. Od 1928 r. nasila się nagonka polityczna na Mandelsztama. W 1934 r. aresztowany i skazany na 3 lata zesłania (powodem był m.in. krążący w odpisach wiersz na temat Stalina). Po powrocie z zesłania nie miał prawa do zamieszkania w Moskwie. W 1938 r. aresztowany повторно i skierowany do obozu, gdzie zmarł. Jego rehabilitacja rozpoczęła się po 1956 r.

⁸⁴ Stanisław Barańczak (ur. 1946) – poeta, tłumacz, eseista, krytyk i historyk literatury, ukończył filologię polską w Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu. W 1976 r. współorganizował KOR i wydawane poza cenzurą czasopismo „Zapis”. W 1977 r. zwolniony z pracy na UAM (przywrócony w 1980), od 1981 r. profesor Harvard University w USA. Po wprowadzeniu stanu wojennego współtworzył paryskie „Zeszyty Literackie”. Laureat wielu nagród literackich. Opublikował m.in.: „Korekta twarzy” (1968), „Jednym tchem” (1970), „Sztuczne oddychanie” (1974), „Ja wiem, że to niesłuszne” (1977), „Tryptyk z betonu, zmęczenia i śniegu” (1980), „Atlantyda” (1986). Krytyce kultury w państwie totalitarnym poświęcił eseje w tomie „Czytelnik ubezwłasnowolniony” (1983).

⁸⁵ Seweryn Pollak (1907-1987) – poeta, tłumacz, autor antologii, redaktor m.in. tygodnika „Nowa Kultura” (1949-1951).

⁸⁶ Witold Dąbrowski (1933-1978) – poeta, tłumacz literatury rosyjskiej (m.in. Bułata Okudźawy i Michaiła Bułhakowa).

⁸⁷ Andrzej Drawicz (1932-1997) – historyk literatury polskiej i rosyjskiej, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, autor monografii nt. Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego i Michała Bułhakowa.

⁸⁸ Tadeusz Nyczek (ur. 1946) – krytyk literacki, teatrolog, reżyser. W latach 1971-1977 redaktor tygodnika „Student”, w 1981-1982 redaktor miesięcznika „Pismo”.

⁸⁹ W lewym górnym rogu odręczna adnotacja: „Tow. W. Nawrocki – zwrot 1985-02-08”.

W wyniku konsultacji z krakowskim urzędem cenzorskim usunięto z edycji wstęp Jana Prokopa⁸⁹, autora związanego z opozycją, oraz wiersze o zbyt radykalnym zaangażowaniu politycznym (antystalinowskim). W tomie nie ma wierszy, które naruszają obowiązujące w ZSRR progi wydawalności, choć sama edycja jest w aktualnej sytuacji dla obozu socjalistycznego niewygodna. Ukazała się bowiem w przekładzie na języki obce księga wspomnień Nadzieży Mandelsztamowej, żony poety oraz wiele jej antyradzieckich wywiadów, w których wdowa wrogo opiniuje stosunki polityczne w ZSRR. Wspomnienia uczyniły sprawę Mandelsztama oraz okoliczności jego śmierci znowu aktualną w kontekście osoby J[ózefa] W[issarionowicza] Stalina, którego był politycznym przeciwnikiem w uprawianej przez siebie poezji.

Tom poezji Mandelsztama ukazał się w serii edytorskiej dwujęzycznej, w nakładzie właściwym dla tej serii, a niższym od nakładu Puszkina. Seria posiada liczną rzeszę odbiorców i nakłady w niej sytuują się w granicach od 30-50 tys. egz. Nakład książki został rozesłany do drukarni bez zgody Urzędu Kontroli Prasy i Widowisk. Z dyrektorem i redaktorem naczelnym tow. Andrzejem Kurzem odbyłem rozmowy dyscyplinujące oraz ustalające wymogi polityki kulturalnej (dobór autorów, dobór tłumaczy itp.).

Kierownik Wydziału Kultury KC PZPR

Załącz. 3.

/Witold Nawrocki/

Załącznik 1

Notatka w sprawie dwujęzycznego wydania „Poezji” Osipa Mandelsztama w Wydawnictwie Literackim

Idea dwujęzycznego wydania Poezji O[sipa] Mandelsztama pojawiła się w Wydawnictwie Literackim w połowie lat siedemdziesiątych – pod wpływem radzieckiego wydania jego wierszy w 1973 r. oraz wielkiego sukcesu pierwszego tomu jego polskich przekładów w serii celofanowej PIW w 1971 r.

W tym czasie powołując oddzielną Redakcję Literatur Krajów Socjalistycznych postanowiliśmy, że cieszącą się rosnącym powodzeniem serię dwujęzycznych wydań światowej poezji wzbogacimy szczególnie poezją rosyjską i zaproponowaliśmy do tej serii obok poezji

⁸⁹ Jan Prokop (ur. 1931) – poeta, prozaik, tłumacz poezji francuskiej, anglosaskiej i niemieckiej.

Puszki⁹⁰, Tiutczewa⁹¹, Błoka⁹², Majakowskiego⁹³, Jesienina⁹⁴, również wiersze Achmatowej⁹⁵, Cwietajewej⁹⁶, Mandelsztama i Jewtuszenki.

Kiedy w końcu 1978 r. otrzymywaliśmy z rąk II Sekretarza Związku Pisarzy Radzieckich specjalny dyplom honorowy Związku Pisarzy Radzieckich dla Wydawnictwa Literackiego i dla dyrektora Andrzeja Kurza za przekłady literatury rosyjskiej i radzieckiej, zostały szczególnie wyróżnione przez towarzyszy radzieckich naukowo – opracowane przekłady pamiętników i listy wielkich rosyjskich twórców oraz poezja rosyjska w serii dwujęzycznych. Wówczas też obok opublikowanych już dwujęzycznych przekładów Jesienina, Majakowskiego, Cwietajewej, Puszki i Jesienina po raz drugi (podajemy w kolejności wydań) omawialiśmy z delegacją radzieckich pisarzy nasze dalsze plany w tej dziedzinie, wymieniając nazwiska Błoka, Achmatowej i Mandelsztama i uzyskaliśmy aprobujące opinie. Zresztą w 6 lat później – 5 czerwca 1984 r. przebywająca w W[ydawnictwie] L[iterskim] delegacja Związku Pisarzy Radzieckich, z sekretarzem tow. Surowcewem na czele, oglądała wystawę naszych przekładów i wysłuchała referatu o wszystkich pozycjach planowanych na najbliższy okres – w tym Mandelsztama – nie zgłaszając żadnych zastrzeżeń, tylko dorzucając nowe propozycje.

W 1980 r. znana tłumaczka literatury rosyjskiej Maria Leśniewska przygotowała nam propozycję dwujęzycznego wydania Poezji Osipa Mandelsztama. Maria Leśniewska w swej pozycji

⁹⁰ Aleksander Puszkina (1799-1837) – jeden z najwybitniejszych poetów rosyjskich, dramaturg, czołowy przedstawiciel romantyzmu i współtwórca kierunku realistycznego w literaturze rosyjskiej. Zaprzężony z dekabrystami. W latach 1917-1920 napisał poemat „Ruslan i Ludmiła”. W 1820 r. za pisanie rozpowszechnianie wierszy politycznych i złośliwych epigramatów zesłany do Kiszyniowa, a w 1825 r. do Odessy. W 1824 r. za rozpowszechnianie antycarskich i ateistycznych utworów zesłany do majątku ojca – wsi Michajłowskoje w guberni pskowskiej. W latach 1924-1926 stworzył dramat „Borys Godunow”. Po odbyciu zesłania zamieszkał w Petersburgu. W latach trzydziestych napisał „Małe tragedie”, powieść „Córka kapitana”. W 1836 r. zaczął wydawać pismo „Sowremiennik”, propagujące idee oświecenia. W latach 1823-1930 pisał swoje najważniejsze dzieło – poemat „Eugeniusz Oniegin”.

⁹¹ Fiodor Tiutczew (1803-1973) – poeta romantyczny, głosił hasła słowiańskie, przeciwstawiając świętość świata słowiańskiego na czele z Rosją – niszczonej przez rewolucje Europy. W swych wierszach pozakazywał również obraz Rosji biednej materialnie, ale bogatej duchowo („Te chałupy pochylone” 1855).

⁹² Aleksander Blok (1880-1921) – poeta, wybitny przedstawiciel symbolizmu. Wydał m.in. tomy wierszy: „Ogród słowicy” (1915), „Dwunastu” (1918), „Odwet” (1910-1921). Jego twórczość odcisnęła piętno na wyborach artystycznych następnego pokolenia poetów rosyjskich takich jak Borys Pasternak, Marina Cwietajewa, Anna Achmatowa.

⁹³ Włodzimierz Majakowski (1893-1930) – poeta i dramaturg. Pierwszy zbiorek poezji opublikował w 1913 („Ja”), a pierwszy poemat („Obłok w spodniach”) w 1915. W utworach agitacyjnych („Lewą marsz” 1918) zwracał się do szerokich mas. Autor wielu agitacyjno-propagandowych utworów, w tym m.in. „Włodzimierza Ilicza Lenina” (1924). Jego eksperymenty formalne budziły coraz większą krytykę w ZSRR. W komediach „Pluskwa” (1928) i „Łażnia” (1929) krytykował nową rzeczywistość sowiecką, dał wyraz obawom o przyszłość rewolucji. Po kolejnej fali krytyki, zdjęciu z repertuaru „Łażnia”, odmowie zgody na kolejny wyjazd zagraniczny i zbojkotowaniu jego wystawy „20 lat pracy” popełnił samobójstwo.

⁹⁴ Siergiej Jesienin (1895-1925) – poeta rosyjski. Pierwsze wiersze opublikował w 1914 r. W tym okresie związany z symbolistami. Pierwszy zbiór liryków „Radunica” z 1916 r. (modlitwa o zmarłych) przedstawiał klimat rosyjskiej wsi patriarchalnej, został pozytywnie przyjęty przez krytykę. Od 1918 r. w Moskwie związany z grupą imażynistów. Poślubił amerykańską tancerkę Isadorę Duncan. Po pobycie zagranicą w latach 1922-1923 i powrocie do kraju popadł w głęboką depresję. Był jednym z najpopularniejszych poetów rosyjskich. Jego wiersze są przepelnione melancholią. Niemożność przystosowania się do radzieckiej rzeczywistości była jedną z przyczyn jego tragicznej śmierci.

⁹⁵ Anna Achmatowa (1889-1966) – poetka. Przedstawicielka akmeizmu, debiutowała tomikiem „Wieczór” (1912). Sławę przyniosł jej wydany w 1914 r. tom „Różaniec” (1914). Po rewolucji świadomie pozostała w kraju. W 1921 r. rozstrzelano jej męża Nikołaja Gumilowa. Pozbawiono ją możliwości publikowania; dopiero w 1940 r. pozwolono jej wydać zbiór wierszy „Z sześciu ksiąg”, zawierający oprócz dawnych utworów – również nowe z cyklu „Iwa”. Wojnę przeżyła w Taszkencie, gdzie opublikowała „Wiersze wybrane”. Następny wybór wierszy nie został dopuszczony do sprzedaży i zniszczony niemal w całości. Wróciła do poezji po śmierci Stalina, kiedy jej wiersze na powrót mogły się ukazać w ZSRR. Sławę przyniosło jej „Requiem” – poemat złożony z kilkunastu liryków, powstałych po aresztowaniu syna w latach 1938-1940, zapisanych w 1962, w których wyraziła tragedię ofiar terroru stalinowskiego.

⁹⁶ Marina Cwietajewa (1892-1941) – poetka. Pierwszy zbiór wierszy opublikowała w 1910 („Wieczorny album”). Przyjaźniła się z Mandelsztamem. Potępiła przewrót bolszewicki. Udała się na emigrację najpierw do Pragi, pod koniec 1925 r. do Paryża. Krytyka jej poezji, samotność, bieda, presja ze strony męża – agenta NKWD spowodowały powrót do ZSRR w 1939 r. Ewakuowana na początku inwazji Niemiec na Związek Radziecki, zakończyła tragicznie swoje życie. Jej twórczość zaczęła się ukazywać stopniowo po śmierci Stalina.

wykorzystała wszystkie polskie tłumaczenia poezji Mandelstama, głównie zawarte w tomie wydanym przez PIW oraz w prasie, uzupełniając je przekładami własnymi.

Złożeniem tomu była możliwie najpełniejsza charakterystyka twórczości O[sipa] Mandelstama w porządku chronologicznym, przy wyeliminowaniu tych wierszy, które mogły mieć krytyczne odniesienie do politycznych zjawisk w Związku Radzieckim (jakkolwiek dotyczyć mogły tylko okresu stalinowskiego – poeta zmarł w 1938 r.). Do przygotowania propozycji tomu wykorzystano dwa dostępne wydania poezji Mandelstama w języku rosyjskim: liczące 275 wierszy wydanie radzieckie z 1973 roku i nieco obszerniejsze, liczące 395 wierszy, pełne wydanie uniwersyteckie waszyngtońskie z 1967 r. To ostatnie źródło dla swojego tomu przekładów wierszy Mandelstama wykorzystał Państwowy Instytut Wydawniczy, publikując już w 1971 roku pierwsze polskie wydanie jego poezji.

Wniosek wydawniczy w dniu 18 lipca 1980 r. zgłosiliśmy do Naczelnego Zarządu Wydawnictw. Naczelny Zarząd Wydawnictw pismem z dnia 26 sierpnia 1980 r. zażądał szczegółowego omówienia propozycji i po otrzymaniu od nas w piśmie z dnia 11 listopada 1980 r. szczegółowego omówienia zamierzonych do wydania wierszy wniosek zatwierdził.

W r. 1982 tom przygotowany do druku przez Marię Leśniewską z posłowiem Jana Prokopa (będącym przedrukem jego artykułu o stylistyce Mandelstama) wprowadzono do planu na rok 1983 i opublikowano po raz pierwszy zapowiedź wydania.

Pod koniec 1983 r. w czasie krytycznej weryfikacji planów wydawniczych, dokonanej przez dyrekcję W[ydawnictwa] L[iterackiego] wspólnie z P[odstawową] O[rganizacją] P[artyjną] PZPR, postanowiliśmy wycofać z tomu wierszy O[sipa] Mandelstama posłowie Jana Prokopa kierując się dążeniem, aby krytyk ten związany z działalnością opozycyjną nie wspierał sobie nazwiska sławą wybitnego poety. Wówczas też konsultowaliśmy zestaw tłumaczeń wierszy proponowanych do tomu z Urzędem Kontroli Prasy i postanowiliśmy niewielką grupę wierszy wyeliminować dodatkowo.

Działania te i powierzenie napisania posłowie Marii Leśniewskiej doprowadziły treść tomu do postaci politycznie nienagannej, lecz opóźniły produkcję i spowodowały przesunięcie publikacji Poezji Mandelstama do 1984 r. Plan z 1984 r. był kilkakrotnie wysyłany do Wydziału Kultury KC PZPR i do Ministerstwa Kultury i Sztuki a zapowiedź wydania dwujęzycznego Wierszy O[sipa] Mandelstama nie wzbudziła żadnych zastrzeżeń.

W dniu 8 października 1984 r. dyrekcja W[ydawnictwa] L[iterackiego] i Redakcja Literatur Krajów Socjalistycznych gościła w Wydawnictwie nowego konsula ZSRR w Krakowie, tow. Enn Limetsa, pokazując mu przy okazji wystawę naszych przekładów z literatury radzieckiej i informując m.in. o najbliższych planach w zakresie dwujęzycznych wydań poezji, uważanych za chlubę Wydawnictwa i ostatnio nagrodzonych przez „Literaturę na Świecie”. W szczególności informowaliśmy o będących w druku tomach Okudźawy, Mandelstama oraz zamierzonej reedycji tomu Achmatowej. Tow. Enn Limets nie wyraził najmniejszych zastrzeżeń do naszych planów, powiedział tylko że B[ulata] Okudźawa wydaje mu się poetą nie tej miary co pozostali, ale zna jego popularność w Polsce i rozumie motywy wysokiego nakładu.

Wysokość nakładów przy przekładach z literatur krajów socjalistycznych staramy się w W[ydawnictwie] L[iterackim] zawsze ustalać możliwie najbliższe wielkości popytu czytelniczego. Na przykład Wiersze Bułata Okudźawy wyszły kilka miesięcy temu w nakładzie 40 tys. egzemplarzy, przy zamówieniach księgarskich w wysokości 75 tys. egzemplarzy (nie jesteśmy w stanie przekroczyć limitu 40 tys. opraw twardych w serii dwujęzycznej), a dwukrotne już latach siedemdziesiątych wydanie dwujęzycznego tomu wierszy Jesienina osiągnęło wówczas rzadko spotykaną wielkość 15 tys. egzemplarzy. Przekładając te informacje musimy stwierdzić, że dostrzeganą w ostatnich dniach atmosferę dwuznaczności wokół naszego wydania Poezji O. Mandelstama uważamy za zupełne nieporozumienie.

Naczelny Redaktor
/-/ Krystyna Migdańska

Dyrektor
/-/ Andrzej Kurz

Kraków, 25 stycznia 1985 r.

Załącznik 2

Wykaz tytułów wierszy O[sipa] Mandelstama w edycji amerykańskiej

Strona

145	Ta noc jest nieodwracalna
153	Do Kasandry*
267	°Nie mów nikomu°*
271	Na policyjnym czerpanym papierze
291	Boże, pozwól mi...
295	Tuż po północy
305	Na dworze noc
307	Ja z dymiącym łuczywem
337/339	Novellino 1 (w[ydanie] radz[ieckie?] 2 str.)
353	Dzisiaj można już by...
369	O, nie kuś...
375	Tatarzy
377	O wielka ćmo (III)
379	Szóstego zmysłu (IV)
379	Natury... (V)
381	I klonu palczasta łapa (VIII)
381	O geometro częściej pustyni (IX)
381	Natręctwo myśli spijamy (X)
383	Ja wychodzę już z przestrzeni (XI)
387	Kaukaskie ciągle...
389	Kiedy przed duszą...*
399	Słuchawki moje...
401	Niech mnie wypuści...*
405	Jaka to jest ulica?
413	Pozbawiwszy mnie mórz
415	Kama I
433	Toczy się fala
435	Nie motylem mączystym
441	Chciałbym być jeszcze trochę
445	Nie we mnie i nie w tobie
447	We wnętrzu góry*
449	A majster...
453	W sosnowym zagajniku
457	Stąd wszystkie niepowodzenia
465	Narodziny uśmiechu
467	Kolcow mnie zakuł w koło
471	Drożdże świata*
487	Jak ziemię czasem...*
491	Jak kocham mroźne oddychanie
497	Wiersze o nieznanym żołnierzu
513	Były oczy
515	Jak drewno i jak miedź
519	Mej senności nad Donem
525	Na deszczułce
531	Może to jest z obłądem igranie*
541	Dzban
545	To garnkarze Krecie...

* wiersze wydane w PIW-owskiej edycji.

ⁱⁱ⁻⁻⁻ⁱⁱ poniżej przekreślono: Rysy twej twarzy.

Okręgowy Urząd Kontroli Prasy
 Publikacji i Widowisk
 K r a k ó w

N. Zn. SKR/600 /85

W związku ze skierowaną do mnie prośbą o przedstawienie postępowania Wydawnictwa Literackiego w sprawie rozpowszechniania książki Osipa Mandelsztama pt. Poezje informuję:

1. Wydawnictwo Literackie działające zgodnie z obowiązującymi przepisami po otrzymaniu w dniu 8 stycznia 1985 egzemplarzy sygnałnych wymienionej książki sporządziło i przekazało w dniu 10 stycznia 1985 Działowi Ekspedycji Drukarni Wydawniczej w Krakowie rozdzielnik na tę książkę. Natomiast zezwolenie od Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk na rozpowszechnianie książki otrzymuje wyłącznie drukarnia i na jego podstawie ekspediuje książki do przedsiębiorstw systemu rozpowszechniania, realizując w ten sposób rozdzielnik przygotowany przez wydawnictwo. Za czynności te wyłączną odpowiedzialność ponosi drukarnia.

2. W sobotę 19 stycznia 1985 r. otrzymałem wiadomość Okręgowego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, że wskutek nieporozumienia w drukarni mogło dojść do wyekspediovania wymienionej na wstępie książki, co w konsekwencji mogłoby doprowadzić do rozpoczęcia jej rozpowszechniania, podczas gdy zezwolenie na to nie zostało jeszcze wydane. Ponieważ drukarnia ani żadna inna instytucja systemu rozpowszechniania książki w sobotę 19 stycznia 1985 r. nie pracowała z poczucia obowiązku społecznego i niezmiennej lojalności we współpracy z Urzędem Kontroli i drukarniami wydałem polecenie mojemu zastępcy do spraw produkcji. Działowi Ekonomiczno-Administracyjnemu W[ydawnictwa] L[iterackiego], aby wszelkimi dostępnymi środkami (przez telefony do domów) poinformowali drukarnię, że książka nie może być jeszcze rozpowszechniana (sprzedawana). Z całą pewnością informacja taka dotarła za naszym pośrednictwem jeszcze przed rozpoczęciem pracy instytucji rozpowszechniania w poniedziałek 21 stycznia br.

^a1985-01-22^a

Podaję wykaz tytułów wierszy Ossipa Mandelsztama przedrukowanych z edycji amerykańskiej a nieobecnych w wydaniu radzieckim

Strona

143	Ta noc jest nieodwracalna
153	Do Kasandry
267	Nie mów nikomu
271	Na policyjnym czerpanym papierze
291	Boże, pozwól mi...
295	Tuż po północy
305	Na dworze noc
307	Ja z dymiącym łuczywem
353	Dzisiaj można już by
369	O, nie kuś
375	Tatarzy
387	Kaukaskie ciągle
389	Kiedy przed duszą
399	Słuchawki moje

^a---^a adnotacja odręczna oraz nieczytelny podpis

401	Niech mnie wypuści
405	Jaka to jest ulica
413	Pozbawiwszy mnie mórz
415	Kama I
433	Toczy się fala
435	Nie motylem
441	Chciałbym być jeszcze
445	Nie we mnie i nie w tobie
447	We wnętrzu góry
449	A majster
453	W sosnowym zagajniku
457	Stąd wszystkie niepowodzenia
465	Narodziny uśmiechu
467	Kolcow mnie zakuł w koło
471	Drożdże świata
487	Jak ziemię czasem
491	Jak kocham mroźne oddychanie
497	Wiersze o nieznanym żołnierzu
513	Były oczy
515	Jak drewno i jak miedź
519	Mej senności nad Donem
525	Na deszczulce
531	Może to jest z obłędem igranie
541	Dzban
545	To garncarze Krecie

nadto wiersz na str 337/339 w wersji radzieckiej jest tylko novellino druga wersja.

Wiersze pt. „Ośmiowiersze” w wersji amerykańskiej są poszerzone o fragmenty str. 377 – 3, 379 – 4, 379 – 5, 381 – 8, 381 – 9, 381 – 10, 383 – 11.

to wszystko

AAN, KC PZPR, Wydział Kultury II, sygn. LVI-459

XXX.

1985 październik 9. Notatka ze spotkania poświęconego problemom związanym z wydawaniem twórczości literackiej pisarzy emigracyjnych, zorganizowanego przez Wydział Kultury KC PZPR w dniu 7 października 1985 r.

W spotkaniu, któremu przewodniczył tow. W[itold] Nawrocki Kierownik Wydziału Kultury KC PZPR wzięło udział 26 osób. Byli to: krytycy i znawcy literatury emigracyjnej, wydawcy, publicyści przedstawiciele Ministerstwa Kultury i Sztuki, z wiceministrem tow. T[adeuszem] Zachariasiewiczem, Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz Prezes Głównego Urzędu Kontroli Publikacji i Widowisk tow. S[tanisław] Kosicki.

Rozpoczynając spotkanie tow. W[itold] Nawrocki przypomniał podstawowe zasady jakimi kierujemy się przy wydaniu polskiej literatury emigracyjnej. Zasadniczym kryterium jest treść i wartość artystyczna utworów literackich, istotną i ważną sprawą jest jednak działalność polityczna autorów, ich stosunek do socjalistycznej Polski. Ponadto poinformował zebranych

o stosunkowo dużej liczbie zgłoszonych przez wydawnictwa inicjatyw wydawniczych na druk utworów pisarzy emigracyjnych. Łącznie 82 tytuły zgłoszone przez 15 wydawnictw do wydania w latach 1985-1987. Jako główny cel spotkania zaproponował wspólne rozpatrzenie praktycznych zasad, którymi należy kierować się przy wydawaniu literatury emigracyjnej.

W dyskusji, w której głos zabrało 13 uczestników spotkania zwrócono uwagę na następujące kwestie:

1. Podkreślano zgodnie, że w ostatnich latach zrobiono bardzo dużo w udostępnianiu polskiemu czytelnikowi utworów pisarzy emigracyjnych. Według danych Departamentu M[inisterstwa] K[ultury] i Sz[tuki], rocznie ukazuje się 18-20 tytułów w nakładzie 250-500 tys. egz. (K[azimierz] Kochański). Zgłoszone przez wydawców inicjatywy wskazują, że w najbliższych latach wystąpi znaczny wzrost zarówno tytułów jak i nakładów tej literatury. Zasięg wydawanej jak też przewidywanej do wydania literatury emigracyjnej był zaskoczeniem dla niektórych uczestników spotkania (Ł[ukasz] Szymański⁹⁷). Okazało się, że nie zaczynamy od początku, ale mamy do czynienia z pewnym procesem.

Na tym tle zgłoszono szereg wątpliwości co do zasięgu i skali literatury emigracyjnej w programach wydawniczych. Zwrócono uwagę, że wydawanie pisarzy emigracyjnych należy rozpatrywać w kontekście pozycji pisarza krajowego i jego trudności wydawniczych (S[tanisław] Stanuch⁹⁸, W[iesław] Rogowski⁹⁹). W obecnej sytuacji szeroki front wydawniczy dla literatury emigracyjnej sprzyja i wspiera kampanię podziemia. Podtrzymuje nastroje rozgoryczenia w środowisku pisarzy partyjnych, którzy często zbyt długo czekają na druk swoich książek wydawanych w małych nakładach. Powstaje przekonanie, że ich miejsce zabiera literatura emigracyjna (H[alina] Janasek-Iwanickowa¹⁰⁰, K[rzysztof] Majchrowski¹⁰¹). W dyskusji dominował pogląd, aby wydać tę literaturę bez nadmiernej komasacji w danym roku (W[iesław] Rogowski), proces wydawniczy rozciągnąć w czasie (M[arian] Stępień¹⁰²). Zgłoszono też sugestię odwrotną, aby tempo przyswajania literatury emigracyjnej czytelnikowi w kraju – przyspieszyć (B. Wróblewski).

2. Sporo miejsca w dyskusji poświęcono sprecyzowaniu przesłanek decyzji o wydawaniu utworów pisarzy emigracyjnych. Podstawowym winno być podejście fenomenologiczne do konkretnego dzieła (M[ichał] Misiorny¹⁰³), należy też stosować kryteria polityczne bowiem państwo nasze nie jest instytucją

⁹⁷ Łukasz Szymański – dyrektor Wydawnictwa „Iskry”.

⁹⁸ Stanisław Stanuch (ur. 1931) – krytyk literacki, publicysta, od 1960 członek ZLP, w latach 1979-1983 w prezydium Zespołu Pisarzy Partyjnych przy wydziale Kultury KC PZPR, w 1983-1986 w Zarządzie Głównym reaktywowanego po stanie wojennym ZLP (neo-ZLP).

⁹⁹ Wiesław Rogowski (ur. 1930) – dziennikarz i literat, m.in. redaktor naczelny tygodnika „Argumenty” (od 1983), zastępca redaktora naczelnego miesięcznika partyjnego „Nowe Drogi” (od 1980).

¹⁰⁰ Winno być Halina Janasek-Iwanickova.

¹⁰¹ Prawdopodobnie Krzysztof Majchrowski, w latach 1985-1986 zastępca dyrektora, a w 1987 – dyrektor Departamentu III Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, zajmującego się m.in. kontrolą i inwigilacją środowisk kulturalnych i naukowych.

¹⁰² Marian Stępień (ur. 1929) – profesor, krytyk literacki, publicysta. M.in. sekretarz Komitetu Środowiskowego Nauki przy Komitecie Krakowskim PZPR 1981-1987, przewodniczący Komisji Kultury Komitetu Krakowskiego 1987-1988, sekretarz KC PZPR do spraw kultury 1988-1990.

¹⁰³ Michał Misiorny (ur. 1933-2005) – publicysta, krytyk teatralny dramaturg, tłumacz. W latach 1972-1979 kierownik działu kulturalnego „Trybuny Ludu”.

charytatywną (W[iesław] Rogowski). Jasne powinno być nasze stanowisko wobec politycznych uciekinierów np. [Adam] Zagajewski¹⁰⁴, [Stanisław] Barańczak, [Janusz] Głowacki¹⁰⁵, [Czesław] Miłosz – tutaj polityka „miłosierdzia” nie jest wskazana (M[ichał] Misiorny) stanowisko to zostało poparte przez M[ariana] Stępnia i Ł[ukasza] Szymańskiego.

Bardzo wyraźnie zarysowały się różnice zdań w sprawie wydawania utworów prozatorskich [Gustawa] Herlinga-Grudzińskiego¹⁰⁶. Zwracano uwagę, że jest to pisarz aktualnie zaangażowany w ostrą walkę polityczną z socjalistyczną Polską, przykład „Dziennik Pisany Nocą” (W[iesław] Rogowski, K[rzysztof] Majchrowski, M[ichał] Misiorny). Inni natomiast podkreślając dużą klasę jego prozy, utworów które w swojej warstwie treściowej są apolityczne – optowali za ich drukiem w kraju (M[arian] Stępień, B. Wróblewski, Ł[ukasza] Szymański).

3. Wielu dyskutantów ustosunkowało się do propozycji wydania antologii emigracyjnej twórczości literackiej. Pozytywnie odnieśli się do tej inicjatywy tow. tow. Ł[eszek] Żuliński¹⁰⁷, W[acław] Sadkowski¹⁰⁸, M[arian] Stępień, B. Wróblewski, Ł[ukasza] Szymański i M[ichał] Misiorny zwracający uwagę, że antologia stwarza możliwość szerokiej krytyczno-literackiej interpretacji oraz historyczno-politycznego komentarza. Były też głosy opowiadające się za wydaniem poszczególnych autorów oddzielnie, a nie tworzenia antologii twórczości emigracyjnej (W[iesław] Rogowski, I. Gabo K[rzysztof] Majchrowski). Zgłoszono też propozycję wydawania antologii prozy i antologii poezji obejmującej zarówno twórców w kraju jak i na emigracji jako, że istnieje „jedna literatura polska” (S[tanisław] Stanuch).

Wielu dyskutantów zwracało uwagę na zbytne rozproszenie literatury emigracyjnej wśród wielu edytorów. Zgodnie postulowano, aby wydawanie tej literatury skoncentrować w kilku wydawnictwach specjalizujących się w tej problematyce.

¹⁰⁴ Adam Zagajewski (ur. 1945) – poeta, eseista, powieściopisarz, tłumacz. Debiutował w 1967 r. w „Życiu Literackim”. W 1982 r. wyjechał z Polski. Członek redakcji „Zeszytów Literackich”, wykładowca Uniwersytetu w Huston. Zaliczany do kręgu Nowej Fali w poezji. Ogłosił m.in. tomy poetyckie „Komunikat” (1972), „List” (1978), „Oda do wielości” (1982), „Jechać do Lwowa i inne wiersze” (1985).

¹⁰⁵ Janusz Głowacki (ur. 1938) – prozaik, dramatopisarz, scenarzysta i felietonista. Publikował m.in. w warszawskiej „Kulturze” (1964-1981) i „Dialogu”. W trakcie wizyty w Londynie w 1981 r. (premiera sztuki „Kopciuch” w Royal Court Theatre) zastał go stan wojenny. Głowacki pozostał za granicą, najpierw w Londynie, potem w Nowym Jorku. W USA 1987 r. odniósł sukces sztuką „Polowanie na karaluchy”. Wykłada na uczelniach amerykańskich, współpracuje z prasą. Pisał również nowele i mikropowieści, zawierające krytykę rzeczywistości PRL.

¹⁰⁶ Gustaw Herling-Grudziński (1919-2000) – prozaik, eseista, publicysta, redaktor, tłumacz. Debiutował w 1935 r. reportażem o Górach Świętokrzyskich zamieszczonym w piśmie młodzieżowej szkolnej „Kuznia Młodych”. Studiował polonistykę na UW (1937-1939). W 1940 r. aresztowany przez NKWD, więziony w Witebsku, Leningradzie i Wołogdzie; skazany na 5 lat obozu pracy, przebywał w Jercewie nad Morzem Białym. Po zwolnieniu znalazł się w Armii Polskiej gen. Andersa, z którą dotarł aż do Włoch (brał udział w bitwie pod Monte Cassino). Wraz z Jerzym Giedroyciem zakładał Instytut Literacki i paryską „Kulturę”. W 1948-1952 w Londynie, następnie w Monachium (praca w sekcji polskiej Radia Wolna Europa). Od 1955 r. zamieszkał w Neapolu. Opublikował m.in. „Inny świat. Zapiski sowieckie” (1951) – wspomnienia łagrowe, tomy opowiadań „Skrzydła ołtarza” (1960), „Drugie przyjście” (1963), „Wieża i inne opowiadania” (1988). Jego najważniejszym dziełem jest „Dziennik pisany nocą”, gdzie obok komentarzy politycznych, polemik, refleksji nad lekturami, można odnaleźć opowiadania i eseje.

¹⁰⁷ Leszek Żuliński (ur. 1949) – krytyk literacki, publicysta, felietonista. Redaktor w Krajowej Agencji Wydawniczej (1973-1982), kierownik działu literackiego pism: „Tu i teraz” (1982-1986), „Kultura” (1986-1987), „Wiadomości Kulturalne” (1994-1998).

¹⁰⁸ Wacław Sadkowski (ur. 1933) – krytyk literacki, eseista i tłumacz od 1967 członek ZLP, od 1974 członek Pen Clubu, w latach 1972-1993 redaktor naczelny miesięcznika „Literatura na Świecie”.

W wystąpieniu zamykającym dyskusję, tow. W[itold] Nawrocki podkreślił, że wartościowa literatura emigracyjna jest i będzie obecna w naszej panoramie literackiej. Nie może ona jednak zajmować zbyt dużego miejsca w programie wydawniczym. Nadmierne zagęszczenie propozycji wydawniczych na najbliższe lata może tworzyć wrażenie jej szczególnego uprzywilejowania. Jesteśmy zdecydowanie przeciwni wydawniczym festiwalom poszczególnych pisarzy emigracyjnych.

Należy więc:

– spowodować, aby realizacja zgłoszonych inicjatyw wydawniczych została rozłożona na dłuższy okres czasu (1986-1990) ;

– poddać wnikliwej analizie propozycje nakładów i dokonać ich korekt, tak by literatury emigracyjnej nie wydawać w masowych nakładach;

– doprowadzić do sytuacji, aby twórczość pisarzy emigracyjnych była w kraju wydawana przez 3 wydawnictwa (Państwowy Instytut Wydawniczy, „Czytelnik”, Wydawnictwo Literackie) posiadające odpowiedni dla tej literatury warsztat edytorski;

– przeciwdziałać zjawisku zlecania naukowo-krytycznych opracowań o pisarzach emigracyjnych autorom uwikłanym w działalność opozycyjną; np. K[rzysztof] Dybciak opracowuje dla Ossolineum wybór wierszy K[azimierza] Wierzyńskiego¹⁰⁹;

– uczytelnić naszą politykę wydawniczą wobec twórczości emigracyjnej poprzez eliminację z naszych programów wydawniczych polityków uciekinierów, zaangażowanych w zwalczanie Polski Ludowej, np. S[tanisław] Wygodzki, W[itold] Wirwsza¹¹⁰, A[dam] Zagajewski, E[wa] Kuryluk¹¹¹, S[tanisław] Barańczak, [Gustaw] Herling-Grudziński i inni.

Za realizację powyższych zadań należy uczynić odpowiedzialnym Departament Książki M[inisterstwa] K[ultury] i S[ztuki], który do końca br. wypracuje wspólnie z wymienionymi wyżej wydawnictwami program wydawniczy w zakresie literatury emigracyjnej na lata 1986-1990.

Co do inicjatywy „Iskier” wydania antologii nowelistyki i poezji emigracyjnej ustalono, że należy do sprawy wrócić po przedłożeniu maszynopisów.

Warszawa, 1985.10.09

Wydział Kultury KC PZPR

AAN KC PZPR, Wydział Kultury II, sygn. LVI-459

¹⁰⁹ Kazimierz Wierzyński (1894-1969) – poeta, prozaik. Uczestnik walk I wojny światowej (swe doświadczenia zawarł w tomie „Wielka niedźwiedzica” z 1923 r.). Jeden z czołowych poetów grupy Skamandra. Przed wojną wydał m.in. tomy: „Laur olimpijski” (1928), „Gorzki urodzaj” (1933), „Wolność tragiczna” (1936). Po wybuchu II wojny światowej w Rumunii, następnie przez Francję, Portugalię i Brazylię dotarł do USA. W tym okresie opublikował m.in. tomy poetyckie: „Barbakan warszawski” (1940), „Ziemia – Wilczyca” (1941), „Róża wiatrów” (1942), „Krzyże i miecze” (1946). W wierszach tych upamiętniał postawy patriotyzmu, krytykował politykę aliantów wobec Polski. W 1968 r. opublikował „Czarny polonez”, będący satyrycznym obrazem Polski komunistycznej.

¹¹⁰ Witold Wirwsza (1918-1985) – poeta, prozaik, eseista. Uczestnik kampanii wrześniowej, więzień niemieckich obozów jenieckich. Po wojnie w Szczecinie, gdzie organizował życie kulturalne, potem pisał w „Po prostu” i „Nowej Kulturze”. W 1971 r. osiedlił się w Berlinie Zachodnim. Zaczynał od socrealizmu, który potem odrzucił. Napisał m.in.: poemat „Stocznia” (1949), „Don Juan” (1960), „Traktat skłamanym” (1968), poemat „Liturgia” (1985).

¹¹¹ Ewa Kuryluk (ur. 1946) – historyk sztuki, kulturoznawca, eseistka. Od 1981 r. w Nowym Jorku; w 1982 r. współtworzyła w USA kwartalnik „Zeszyty Literackie” (po roku przeniesione do Paryża).

XXXI.

1990 kwiecień 11. Ustawa o uchyleniu ustawy o kontroli publikacji i widowisk, zniesieniu organów tej kontroli oraz o zmianie ustawy – Prawo prasowe

Art. 1

W ustawie z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe (Dz. U. Nr 5, poz. 24, z 1988 r. Nr 41, poz. 324 i z 1989 r. Nr 34 poz. 187) wprowadza się następujące zmiany:

1) art. 1. otrzymuje brzmienie:

„Art. 1. Prasa, zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności do ich wypowiedzi i urzeczywistnia prawo obywateli do ich rzetelnego informowania, jawności życia publicznego oraz kontroli i krytyki społecznej.”;

2) w art. 6 ust. 1 otrzymuje brzmienie:

„1. Prasa jest zobowiązana do prawdziwego przedstawiania omawianych zjawisk.”;

3) w art. 9 w pkt 3 wyrazy „komisji arbitrażowych” skreśla się;

4) w art. 12 w ust. 1 w pkt 2 wyrazy „kierując się dobrem społecznym” skreśla się;

5) w art. 14 w ust. 6 wyrazy „wymaga tego obrona społecznie uzasadnianego interesu lub” skreśla się;

6) w art. 17 ust. 2 – 6 otrzymują brzmienie:

2. Rada Prasowa działa przy Prezesie Rady Ministrów. Członków Rady powołuje Prezes Rady Ministrów na okres 3 lat.

3. Rada Prasowa wybiera ze swego grona przewodniczącego, jego zastępcę oraz sekretarza Rady.

4. Rada Prasowa ma charakter opiniodawczy i wnioskujący w sprawach dotyczących prasy i jej roli w życiu społeczno – politycznym kraju.

5. Prezes Rady Ministrów, w drodze rozporządzenia, określa tryb powoływania i działania Rady Prasowej oraz nadaje jej statut.

6. W składzie Rady Prasowej powinny być reprezentowane stowarzyszenia i związki dziennikarskie lub zrzeszające dziennikarzy.;

7) art. 18 skreśla się;

8) art. 20-22 otrzymują brzmienie:

„Art. 20. 1. Wydawanie dziennika lub czasopisma wymaga rejestracji w sądzie wojewódzkim właściwym miejscowo dla siedziby wydawcy, zwanym dalej „organem rejestracyjnym”. Do postępowania w tych sprawach stosuje się przepisy Kodeksu postępowania cywilnego o postępowaniu nieprocesowym, ze zmianami wynikającymi z niniejszej ustawy.

2. Wniosek o rejestrację, o której mowa w ust. 1, powinien zawierać:

1) tytuł dziennika lub czasopisma oraz siedzibę i dokładny adres redakcji,

2) dane osobowe redaktora naczelnego,

3) określenie wydawcy i jego siedzibę i dokładny adres,

4) częstotliwość ukazywania się dziennika lub czasopisma.

3. Postanowienia zarządzającego wpis do rejestru sąd uzasadnia tylko na wniosek

4. Wydawanie dziennika lub czasopisma można rozpocząć, jeżeli organ rejestracyjny nie rozstrzygnął wniosku o rejestrację w ciągu 30 dni od jego zgłoszenia.

5. O zmianie danych, o których mowa w ust. 2, należy zawiadomić niezwłocznie organ rejestracyjny.

Art. 21. Organ rejestracyjny odmówi rejestracji, jeżeli wniosek nie zawiera danych, o których mowa w art. 20 ust. 2, lub jej udzielenie stanowiłoby naruszenie prawa do ochrony nazwy istniejącego już tytułu prasowego.

Art. 22. Organ rejestracyjny może zawiesić wydawanie dziennika lub czasopisma na czas określony, nie dłuższy niż rok, jeżeli w ciągu roku co najmniej trzykrotnie w tym dzienniku lub czasopiśmie zostało popełnione przestępstwo.”;

9) w art. 23 oznaczenie „pkt 1” oraz pkt 2 skreśla się;

10) po art. 23 dodaje się art. 23a w brzmieniu:

„Art. 23a. Minister Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia, wzór i sposób prowadzenia rejestru dzienników i czasopism.”

11) w art. 25 dodaje się ust. 4a w brzmieniu:

„4a. W wypadku gdy redaktor naczelny uzyskuje immunitet procesowy, obowiązany jest wskazać redaktora, który ponosi odpowiedzialność określoną w art. 49a”;

12) art. 26 skreśla się;

13) w art. 27 ust. 1 pkt 5 skreśla się;

14) art. 28-30 skreśla się;

15) w art. 33. w ust. 1 pkt 2 otrzymuje brzmienie:

„2) zawierają treść karalną lub naruszają dobra osobiste osób trzecich”;

16) po art. 37 dodaje się art. 37a i 37b w brzmieniu:

„Art. 37a. W razie skazania za przestępstwo popełnione przez opublikowanie materiału prasowego, sąd może orzec jako karę dodatkową przepadek materiału prasowego.

Art. 37b. Sąd przekazuje właściwemu organowi rejestracyjnemu zawiadomienie o wyroku skazującym za przestępstwa, o których mowa w niniejszym rozdziale, niezwłocznie po uprawomocnieniu.”;

17) art. 45 otrzymuje brzmienie:

„Art. 45. Kto wydaje dziennik lub czasopismo bez rejestracji albo zawieszony – podlega karze grzywny.”;

18) dodaje się art. 48 w brzmieniu:

„Art. 48. Kto rozpowszechnia materiał prasowy objęty przypadkiem lub prasę zabezpieczoną jako dowód rzeczowy – podlega karze pozbawienia wolności do 6 miesięcy lub karze grzywny.”;

19) po art. 49 dodaje się 49a w brzmieniu:

„Art. 49a. Redaktor, który nieumyślnie dopuścił do opublikowania materiału prasowego zawierającego znamiona przestępstwa, o którym mowa w art. 37a – podlega karze grzywny.

20) art. 51 skreśla się;

21) w art. 53:

a) w ust. 1 i 2 wyrazy „w art. 45 – 49” zastępuje się słowami „w art. 45 – 49a”,

b) dodaje się ust. 3 w brzmieniu:

„3. W sprawach o przestępstwa popełnione przez opublikowanie materiału prasowego lub przestępstwa określone w niniejszej ustawie właściwość miejscową sądu ustala się według siedziby redakcji, a następnie wydawnictwa, a gdy ta siedziba nie jest znana lub znajduje się za granicą – według miejsca ujawnienia lub rozpowszechniania materiału prasowego. Jeżeli w tej samej sprawie wszczęto postępowanie w kilku sądach, właściwy jest ten sąd, w którym najpierw wszczęto postępowanie.”;

22) po art. 54 dodaje się art. 54a i 54b w brzmieniu:

„Art. 54a. W razie uniewinnienia lub umorzenia postępowania z powodu braku w czynie popełnionym znamion czynu zabronionego, przysługuje od Skarbu Państwa odszkodowanie w wysokości rzeczywiście poniesionych strat.

Art. 54b. Przepisy o odpowiedzialności prawnej i postępowaniu w sprawach prasowych stosuje się odpowiednio do naruszeń prawa związanych z przekazywaniem myśli ludzkiej za pomocą innych niż prasa środków przeznaczonych do rozpowszechniania, niezależnie od techniki przekazu, w szczególności publikacji nieperiodycznych oraz innych wytworów druku, wizji i fonii.”

Art. 2

Znosi się Główny Urząd Kontroli Publikacji i Widowisk oraz okręgowe urzędy kontroli publikacji i widowisk.

Postępowania w sprawach przed organami, o których mowa w ust. 1, umarza się. Postępowania ze skarg w sprawach z zakresu kontroli publikacji i widowisk, toczące się przed Naczelnym Sądem Administracyjnym, podlegają umorzeniu.

Rejestr dzienników i czasopism, prowadzony dotychczas w Głównym Urzędzie Kontroli Publikacji i Widowisk, zostanie przekazany w ciągu 30 dni od dnia wejścia w życie niniejszej ustawy właściwym sądom wojewódzkim.

Dzienniki i czasopisma zarejestrowane do dnia wejścia w życie niniejszej ustawy uważa się zarejestrowane w rozumieniu jej przepisów.

Postępowania w sprawach rejestracji dzienników lub czasopism, toczące się w dniu wejścia w życie niniejszej ustawy w Głównym Urzędzie Kontroli Publikacji i Widowisk oraz postępowania ze skarg w tych sprawach, toczące się przed Naczelnym Sądem Administracyjnym, będą prowadzić właściwe sądy.

Art. 3

Traci moc ustawa z dnia 31 lipca 1981 r. o kontroli publikacji i widowisk (Dz. U. Nr 20, poz. 99, z 1983 r. Nr 44, poz. 204, z 1987 r. Nr 37 poz. 209 oraz z 1989 r. Nr 34 poz. 178 i 186).

Art. 4

Ustawa wchodzi w życie po upływie 30 dni od dnia ogłoszenia.

III. Biblioteki i czytelnictwo

Jednym z kanonicznych elementów oficjalnych wystąpień peerelowskich ludzi władzy, opisujących zasługi Polski Ludowej, było stwierdzenie o upowszechnieniu czytelnictwa i przewyżczeniu niechlubnego spadku rządów sanacyjnych w postaci plagi analfabetyzmu. Dowodzić tego miały imponujące wskaźniki wzrostu liczby bibliotek, księgozbiorów i czytelników. Jako szczególnie istotny uznawano przebieg tych procesów na wsi jako tradycyjnie zaniedbanej i cywilizacyjnie nie ze swej winy zapóźnionej.

Pierwszym krokiem zerwania z niechlubną przeszłością miało być uchwalenie dekretu o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi (dokument XXXIII). Dyskusja, jaka się nad nim odbyła na posiedzeniu Rady Ministrów 31 stycznia 1945 r. nie wykazała jakichś daleko idących rozbieżności (dokument XXXII). W środowiskowym czasopiśmie „Bibliotekarz” uznano uchwalenie dekretu za „uzyskane wreszcie po 25 latach «zwycięstwo słusznej sprawy»¹. Ówczesne autorytety bibliotekarskie powitały ten akt prawny z „optyzmem i entuzjazmem, graniczącym niekiedy z euforią”². W przepisach dekretu wprowadzono po raz pierwszy pojęcie ogólnokrajowej sieci bibliotek utrzymywanych przez państwo lub inne związki publiczno-prawne w celu „prowadzenia w społeczeństwie jednolitej działalności kulturalnej za pomocą książki i bibliotek oraz umożliwienia każdemu obywatelowi korzystania ze zbiorów bibliotecznych całego kraju”³. Pierwsze lata powojenne są uznawane za bardzo korzystne dla prawodawstwa bibliotecznego. Jak twierdzi Lucjan Biliński „zaistniała wówczas możliwość kształtowania regulacji prawnych bardziej korzystnych dla bibliotek, niż kiedykolwiek przedtem, a nawet w latach późniejszych”⁴. W efekcie realizacji dekretu poczęto tworzyć sieć bibliotek publicznych, złożoną z placówek gminnych, powiatowych i wojewódzkich. Do ich zakładania i utrzymywania obowiązane były właściwe związki samorządowe; w dziele tym miały być wspomagane przez państwo

¹ Od Rady Książki, „Bibliotekarz” 1946, nr 3, s. 74-75.

² J. Maj: *Biblioteki publiczne 1945-1990 na tle innych instytucji kultury*, Warszawa 1996, s. 19.

³ T. Zarzębski: *Polskie prawo biblioteczne 1773-1990*, Warszawa 1991, s. 33.

⁴ L. Biliński: *Biblioteki publiczne końca XX wieku*, Warszawa 2001, s. 18.

(art. 11 dekretu). Do końca 1947 r. we wszystkich powiatach powstały biblioteki powiatowe, co było możliwe dzięki oddelegowaniu do pracy w nich przez Ministerstwo Oświaty 170 nauczycieli. Intensywnie rozbudowywano sieć bibliotek gminnych. W rezultacie tych działań liczba bibliotek i filii wzrosła z co najmniej 412 w 1945 r. do 3885 w 1949 r. (z tego 892 w mieście i 2993 na wsi). Oznaczało to, że w 1945 r. na jedną bibliotekę przypadało blisko 58 tys. czytelników, a w 1949 r. – ponad 6330. W latach apogeum stalinizmu ta sieć nadal wzrastała: w 1956 r. liczebność bibliotek i filii wynosiła już 5990 (miasto 1560, wieś – 4430), a liczba mieszkańców przypadających na jedną bibliotekę – zmalała (4687, z tego w mieście 8073, na wsi – 3495)⁵.

Stalinizacja życia publicznego oznaczała również, że procesowi likwidacji lub marginalizacji poddanych zostało wiele instytucji doradczych, zajmujących się sprawami bibliotek i czytelnictwa. Mimo uchwalenia odpowiednich przepisów w dekrete o bibliotekach nie utworzono Państwowej Rady Bibliotecznej, a terenowe komitety biblioteczne zostały wchłonięte przez rady narodowe i następnie zlikwidowane. Na ich miejsce powołano Radę Czytelnictwa i Książki z jej organami terenowymi. Zlikwidowana została również Naczelna Dyrekcja Bibliotek i utworzony w 1946 r. Państwowy Instytut Książki (w 1949 r.; o przyczynach tej decyzji piszę o tym w dalszej części tego wstępu). Jednocześnie rozpoczęto proces tworzenia struktur kształcenia kadr bibliotecznych (pierwsza katedra bibliotekoznawstwa została utworzona na Uniwersytecie Łódzkim w lutym 1946 r.)⁶.

Sieć bibliotek wówczas uległa rozczłonkowaniu (odrębna sieć bibliotek PAN, bibliotek fachowych w resortach, związkach zawodowych), a efektywne zarządzanie nimi było coraz trudniejsze. Mimo to nie zrealizowano jednego z ważniejszych postulatów środowiska bibliotekarskiego, sformułowanego na konferencji krynickiej w 1951 r. w sprawie umieszczenia przy Prezydium Rady Ministrów ośrodka kierującego i uzgadniającego działalność bibliotek w Polsce, podległych wszystkim resortom.

Coraz większą rolę w pracy bibliotek odrywała ideologiczno-polityczna indoktrynacja. To wówczas ograniczono dostęp do niektórych kategorii druków, zawierających treści uznane za wrogie dla systemu władzy (dokument XXXVII)⁷. To w tych latach zapadły decyzje o prenumeracie propagandowych wydawnictw KC PZPR (takich jak: „Notatnik Referenta”, „Notatnik Agitatora” i „Materiały dla Prelegenta”) przez biblioteki szkolne (pismo Ministerstwa Oświaty z 1 grudnia 1950 r.) oraz o prenumeracie czasopism radzieckich i Wielkiej Encyklopedii Radzieckiej przez powiatowe biblioteki publiczne (pismo Ministerstwa Oświaty z 4 stycznia 1951 r.)⁸.

⁵ J. Maj: *Biblioteki...*, op. cit., s. 24-25, tab. 1-2; J. Kołodziejska, *Biblioteki publiczne po reformie administracyjnej kraju*, Warszawa 1980, s. 12-13. Przekształcenia sieci bibliotecznej w PRL były powodowane głównie (choć nie tylko) przez korekty i zmiany podziału administracyjnego kraju (w 1954, 1959, 1972 i 1975). Zob. J. Kołodziejska, *Biblioteki...*, op. cit., s. 13-28.

⁶ T. Zarzębski: *Polskie prawo...*, op. cit., s. 32-35; zob. również: M. Korczyńska-Derkacz: *Książki szkodliwe politycznie, czyli akcja oczyszczania księgozbiorów bibliotek szkolnych, pedagogicznych i publicznych w latach 1947-1956*, [w:] *Niewygodne dla władzy. Zbiór studiów* pod red. D. Degen i J. Gzeli, Toruń 2010.

⁷ Na ten temat – zob. S. Kondek: *Papierowa rewolucja. Oficjalny obieg książek w Polsce w latach 1948-1955*, Warszawa 1999, s. 165 i n.

⁸ T. Zarzębski: *Polskie prawo...*, op. cit., s. 37-38.

Stworzenie z bibliotek instrumentu polityki kulturalnej oznaczało również usunięcie z nich książek, które zostały uznane za „wrogie” i „szkodliwe” z punktu widzenia rządzących. Zajmował się tym od początku swego istnienia GUKPPIW. 4 lipca 1949 r. Kazimierz Mijal jako szef Kancelarii Rady Państwa skierował w do przewodniczących PWRN pismo na temat kontroli bibliotek z punktu widzenia ich wartości społecznej i politycznej, nakazujące usunięcie z księgozbiorów książek „złych, wrogich ustrojowi i społecznie szkodliwych” (dokument XXXIV). Nadzór nad akcją sprawowali pierwsi sekretarze Komitetów Wojewódzkich PZPR. Akcja systematycznej melioracji publicznych księgozbiorów odbywała się w oparciu o nowelizowane wykazy książek podlegających wycofaniu (dokument XXXV). W 1949 r. umieszczono tam dzieła 14 autorów, 475 tytułów autorów indywidualnych i 61 zbiorowych. W roku następnym lista została rozbudowana do 1120 pozycji bibliograficznych; wycofano zaledwie 60 tys. tomów, czyli ok. 0,3% zbiorów przeciętnej biblioteki publicznej i szkolnej. Akcja przyniosła dużo większe efekty, gdy w 1952 r. do listy dopisano popularne pozycje beletrystyki. Usuwno ponadto broszury i książki napisane przez działaczy politycznych w 1948 r. odsuniętych od kierowania partią. Wykaz z maja 1952 r. zawierał 2447 pozycji bibliograficznych, w tym 563 książki dla dzieci. W wykazie znalazły się tak ważne dzieła humanistyki jak „Historia polityczna Polski w dobie popowstaniowej 1864-1918” Henryka Wereszyckiego, „Polska Odrodzona 1914-1922” Stanisława Kutrzeby i „Chrześcijańska moralność polityczna” Adama Krzyżanowskiego. Na przemiał postanowiono oddać również cały dorobek sowietologiczny polski i tłumaczony przed wojną na język polski. Ten charakterystyczny dla polskiego stalinizmu proceder trwał do lutego 1955 r., kiedy to dyrekcja Centralnego Zarządu Bibliotek uznała akcję wycofywania książek wrogich i szkodliwych z bibliotek publicznych za zakończoną⁹.

Wyrażający się w analizowanych wyżej decyzjach sposób myślenia rządzących był uzasadnieniem dla działań zmierzających do zmiany tradycyjnych wzorów spontanicznego czytelnictwa. Ujawniły się one w nieprzypadkowo utajnionych wynikach przeprowadzonej w latach 1947-1948 Powszechnej Ankiety Czytelniczej wykonanej przez Biuro Badania Czytelnictwa Spółdzielni Wydawniczo-Oświatowej „Czytelnik” wśród abonentów bibliotek różnych typów i sieci. Uporządkowane 37370 odpowiedzi wskazały, że dzieła 27 autorów uważanych za negatywnie oddziaływujących na świadomość czytelników ankietowani wymienili 43 337 razy (44,8% policzonych wyborów); najczęściej wybierali Henryka Sienkiewicza – 17 651 wskazań, Marię Rodziewiczównę – 4753, Janusza Meissnera – 3224, Arkadego Fiedlera – 3049. Władysława Reymonta – 2305, Jana Dobraczyńskiego – 1923. Tytuły utworów 68 pisarzy „pozytywnych” pojawiły się w odpowiedziach 48 653 razy (50,4% wyborów). Najczęściej wymieniano dzieła Bolesława Prusa (7455 wskazań), Józefa Ignacego Kraszewskiego (5473), Stefana Żeromskiego (5167). Książką ulubioną, najczęściej czytaną stała się – zdaniem rządzących „wątpliwa pod względem wychowawczym” „Trylogia” Sienkiewicza. W efekcie krytyki koncepcji badań czytelnictwa w latach 1949-1950 zlikwidowano dwie instytucje nimi się zajmujące: Biuro

⁹ S. Kondek: *Papierowa...*, op. cit., s. 137-171; zob. również: M. Korczyńska-Derkacz: *Książki...*, op. cit., s. 335-356; D. Degen: „... Szkodliwe, zdezaktualizowane, bezwartościowe...” *Zarys działalności Komisji Wycofanych Wydawnictw (1954-1956)*, [w:] *Niewygodne...*, op. cit., s. 324-333.

Badania Czytelnictwa „Czytelnik” i wzmiankowany już Państwowy Instytut Książki¹⁰.

Aby ten tradycyjny wzór czytelnictwa zmienić, nie wystarczyło skłonić pisarzy do tworzenia dzieł zgodnych z obowiązującą (od 1949 r.) metodą twórczą – realizmem socjalistycznym lub dokonać tłumaczeń odpowiednich dzieł radzieckich. Chodziło również o to, aby zwiększyć możliwość oddziaływania odpowiednio dobranej literatury przez likwidację analfabetyzmu. Kampania w tej sprawie rozpoczęła się po przyjęciu ustawy sejmowej z 7 kwietnia 1949 r. Jej cele w sposób otwarty przedstawił premier Józef Cyrankiewicz na odprawie sekretarzy Komitetów Wojewódzkich PZPR 10 marca 1949 r. Twierdził, że akcja ta została podjęta „Zarówno ze względu na plan sześćioletni, jak i ze względu na bardzo prosty fakt, że analfabeci są i nie przestaną być podstawową bazą reakcji, w szczególności kleru, podczas gdy my chcemy z wyzwolonych analfabetów uczynić jeden z bardzo ważnych czynników realizacji planu sześćioletniego nie mówiąc już o innych politycznych i społecznych korzyściach wyzwolenia tak dużej ilości analfabetów”¹¹. W wypowiedzi premiera charakterystyczne jest owo rozłożenie akcentów przy formułowaniu celów akcji. Kampania na rzecz likwidacji analfabetyzmu miała być w intencjach władz przede wszystkim przedsięwzięciem o charakterze ideologiczno-politycznym.

Dla jej przeprowadzenia powołany został Pełnomocnik Rządu do Walki z Analfabetyzmem, pełnomocnicy wojewódzcy i powiatowi oraz sieć komisji społecznych działających przy pełnomocnikach, a na szczeblu gmin – przy ich zarządach. Według szacunków tej instytucji liczba absolwentów nauczania początkowego wynosiła na wsi (1 grudnia 1951 r.) 486 361, a w mieście 131 937¹².

Ukończenie kursu początkowego nauczania w intencjach władz miało stanowić jedynie pierwszy etap kampanii na rzecz likwidacji analfabetyzmu. Następne kroki w tej dziedzinie podejmowano zgodnie z ustawą z 15 lutego 1952 r. o zmianie form organizacji nauczania początkowego dorosłych (DzU nr 11 poz. 66). Utrwaleniu zdobytych umiejętności miały służyć konkursy czytelnicze, wieczory głośnego czytania, wieczory dyskusyjne, żywego słowa, koła korespondentów terenowych itp. Biuro Pełnomocnika Rządu do Walki z Analfabetyzmem opracowało instrukcję o organizowaniu zespołów czytelniczych¹³. Zasięg tych zespołów był znacznie mniejszy niż kursów dla analfabetów. Ich liczba (w mieście i na wsi) miała wynosić: w 1951 r. – 4800, 1952 – 7100, 1953 – 4349, 1954 – 5330, 1955 – 4932, 1956 – 4859. Nie rozwiązały one w pełni problemu analfabetyzmu w Polsce. Zaczął się on ujawniać wśród młodych roczników. Nieprzypadkowo przecież w latach 1952-1955 na kursach dla analfabetów przeszkolono w wojsku prawie 34 tys. poborowych. Tylko niewielki procent byłych analfabetów - absolwentów kursów uczył się nadal w szkołach dla dorosłych¹⁴.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ AAN, KC PZPR, 237/V-17, k. 69-74, Stenogram odprawy sekretarzy wojewódzkich PZPR w dniu 10 III 1949.

¹² T. Pasierbiński: *Problemy likwidacji analfabetyzmu w Polsce Ludowej*, Warszawa 1960, s. 125-128.

¹³ AAN, Zarząd Główny Związku Samopomocy Chłopskiej (dalej: ZG ZSCH), 1472, k. 113, Nauczanie początkowe dorosłych.

¹⁴ J. Pólturzycki: *Rozwój i problemy szkolnictwa dla dorosłych w Polsce Ludowej*, Ossolineum 1972, s. 36-37; J. Landy-Tolwińska: *Analfabetyzm w Polsce Analfabetyzm w Polsce i na świecie*, Warszawa 1961, s. 110.

Do opinii, dotyczących skuteczności zwalczania analfabetyzmu należy podchodzić z dużą ostrożnością, o czym świadczą chociażby odnalezione informacje na temat przebiegu niektórych z tych kursów na wsi. Nie wszyscy chłopi, którzy podlegali nauczaniu (zgodnie z ustawą – osoby między 14 a 50 rokiem życia) faktycznie chcieli podjąć ten wysiłek. Wobec niektórych z nich podjęto środki represyjne w postaci m.in. doprowadzania do miejsca nauki przy użyciu milicjantów. Potwierdzenie stosowania tego typu praktyk odnajdujemy w sprawozdawczości Pełnomocnika Rządu¹⁵ i ZSCh. Zarząd Powiatowy Związku w Drawsku na początku 1951 r. dla podniesienia frekwencji na kursach w czterech gminach postanowił, aby „upornych wzywać przez GRN i organa MO celem przemówień aby raz na zawsze skończyć i zlikwidować analfabetów”¹⁶. Po zastosowaniu takich środków frekwencja znacznie się podniosła. W powiecie nyskim na Opolszczyźnie „opornych, na których nie wpływają pouczenia o konieczności uczęszczania na kurs wzywano do Gminnych Rad Narodowych gdzie przeprowadzano nauczanie. Szczególnie opornych wzywa się do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, gdzie naucza się ich na miejscu”¹⁷.

W sprawozdawczości Zarządu Głównego Związku Samopomocy Chłopskiej (ZG ZSCh) można również odnaleźć informację o tym, że w gromadzie Firlej na Lubelszczyźnie zarejestrowano trzynastu analfabetów, którzy nie chcieli uczęszczać na kursy. Aby złamać chłopski opór milicjanci zamknęli ich w areszcie ucząc przez jeden dzień. Dla podniesienia frekwencji sporządzano listy osób podlegających nauczaniu początkowemu, które miały być przekazane sprzedawcom sklepowym wraz z poleceniem, aby nieuczęszczającym na kursy nie sprzedawać żadnych towarów¹⁸.

W świetle przytoczonych faktów uzasadniony wydaje się wniosek, że realizowana przy wielkim nakładzie środków finansowych i zaangażowaniu nie tylko nauczycieli akcja nie była na pewno tak skuteczna jak głosiły to władze państwowe. Zabrakło konsekwencji w jej kontynuowaniu, opieki nad tymi, którzy ukończyli kursy. Nawet jeżeli optymistycznie założymy, iż do stycznia 1952 r. nauczyło się czytać i pisać nieco ponad 1 mln ich absolwentów (łącznie z tymi kursami, które były organizowane przed 1949 r.), to i tak jest to tylko część zbiorowości pozbawionych tej umiejętności, szacowanej w pierwszych latach po wojnie na 3-3,5 mln osób. Warto przypomnieć, iż spisy powszechne z 1950 i 1960 r. wykazały, że wskaźnik procentowy liczby analfabetów w Polsce co prawda zmniejszył się, ale nie tak radykalnie, jak skłonni bylibyśmy przypuszczać: z 5,8% do 4,6% ludności kraju¹⁹.

Ponadto trudno oszacować, jaka liczba absolwentów omawianych wcześniej kursów opanowała w sposób zadowalający wówczas zdobywane umiejętności. Do ostrożności w formułowaniu zbyt optymistycznych sądów na ten temat skłaniają badania 973 z nich przeprowadzone w 1963 r. Okazało się, iż tylko 40% czytało powoli, dostatecznie lub dobrze, a 60% – z trudem lub

¹⁵ T. Pasierbiński, op.cit., s. 93.

¹⁶ AAN, ZG ZSCh, 1476, k. nłb., ZP ZSCh w Drawsku do ZG ZSCh, 10 II 1951.

¹⁷ AAN, ZG ZSCh, 1478, k. nłb., Sprawozdanie z walki z analfabetyzmem Zarządu Powiatowego ZSCh w Nysie za miesiąc styczeń 1951 r.

¹⁸ AAN, ZG ZSCh, 1477, k. nłb., Sprawozdanie opisowe z przebiegu zwalczania analfabetyzmu w powiecie Lubartów.

¹⁹ J. Półturzycki: *Rozwój...*, op.cit., s. 38.

nie czytało w ogóle (dla badanych rolników indywidualnych odpowiednie wskaźniki wyniosły 42,1% i 57,9%)²⁰.

Konieczne wydaje się również wskazanie, że w wielu źródłach można znaleźć informacje świadczące o lekceważeniu propagandy czytelnictwa. Kontrola pracy kulturalno-oświatowej w województwie kieleckim w 1954 r., przeprowadzona przez funkcjonariuszy Wydziału Propagandy KC PZPR wykazała, że w wielu Gminnych Spółdzielniach (GS-ach) zakurzone książki trzymane były pod ladą i w ogóle ich nie sprzedawano²¹. Efekty różnych metod rozpowszechniania książek i prasy nie zawsze były zgodne z założeniami jej inicjatorów. Nauczyciel ze wsi Żdźdźdź koło Rawy Mazowieckiej, który sam ofiarnie włączył się w tę akcję wspominał: „Jakież było moje rozczarowanie, gdy na ogłoszoną wśród dzieci zbiórkę makulatury w komórce szkolnej znalazła się znaczna część książek, i to bardzo często o nierozciętych kartkach, które ja sam rozprowadzałem”²².

W Polsce stalinowskiej propaganda czytelnictwa przybrała postać masowych i corocznych imprez, organizowanych od 1946 r., a od 1951 r. nazwanych Dniami (wcześniej Dekadą) Oświaty, Książki i Prasy. W instrukcji podpisanej 16 kwietnia 1951 r. przez przewodniczącego Głównego Komitetu Obywatelskiego tych Dni – premiera Józefa Cyrankiewicza czytamy, że przebiegać one miały (od 3 do 15 maja) w okresie „wielkiej ofensywy sił pokoju” na całym świecie, w okresie przygotowań do narodowego plebiscytu pokoju w kraju. „Doroczna kampania polityczno-kulturalna winna w obliczu nowych zadań stać się dźwignią rozszerzenia i umocnienia narodowego frontu walki o pokój i plan 6-letni”. Dni powinny „pogłębić w narodzie uczucia patriotyzmu i internacjonalizmu, uczucie braterstwa z ZSRR i nienawiści dla amerykańsko-hitlerowskich agresorów imperialistycznych. [...] Polityczno-propagandowa praca w toku akcji winna budzić uczucia dumy narodowej z osiągnięć naszej teraźniejszości, ze wspaniałych perspektyw naszej przyszłości i z pięknych tradycji postępowych naszej historii, winna budzić świadomość, że Polska Ludowa opiera się na całym dziejowym dorobku naszej kultury i nauki, a budownictwo socjalizmu pomnaża go wielokrotnie, napenia go nową treścią i udostępnia najszerszym masom. Dni O[światy] K[siążki] [i] P[rasy] powinny przyczynić się do podniesienia świadomości politycznej i wzbogacenia życia kulturalnego narodu przez pogłębienie czytelnictwa prasy, spopularyzowanie naszego dorobku kulturalnego wśród najszerszych mas”. Okazją do uroczystych obchodów „w przodujących gromadach, gminach, powiatach i województwach miała być „całkowita likwidacja analfabetyzmu”. Wśród wielu form kampanii związanej z Dniami znalazły się również takie, które były adresowane szczególnie do społeczności wiejskich. Należały do nich wyjazdy ekip szkół zawodowych na wieś w celu propagandy szkolnictwa zawodowego czy pomocy w remoncie maszyn rolniczych w ramach ruchu łączności miasta ze wsią. Postulowano zorganizowanie punktów sprzedaży

²⁰ Zob. Absolwenci kursów nauczania początkowego. Badania ich rozwoju kulturalnego po kilkunastu latach. Praca pod kierunkiem J. Landy-Tolwińskiej, Warszawa 1970, s.15-35, 187.

²¹ AAN, KC PZPR, 237/VIII-434, k. 16, Sprawozdanie z pracy Wydziału Propagandy KC PZPR w województwie kieleckim 6-25 X[1954].

²² Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego (dalej: AZHRL), Pamiętniki nauczycieli (Ankieta z 1958 r.), P-194, Pamiętnik Stanisława Górala.

książek w spółdzielniach gminnych, tworzenie odpowiednich stoisk na jarmarkach i targach, „uruchamianie bibliobusów oraz księgonoszy przez stałe i specjalnie powstające ekipy łączności i grupy kolporterów na wieś zwłaszcza do P[aństwowych] O[środków] M[aszynowych], P[aństwowych] G[ospodarstw] R[olnych] i spółdzielni produkcyjnych”. Mieszkańcy wsi mieli być respondentami ankiety zatytułowanej: „Jakie książki przeczytałem w zimie i co o nich myślę”²³. Wydawane co roku instrukcje w sprawie organizacji Dni Oświaty, Książki i Prasy określały aktualne cele, zadania i formy obchodów, co dawało możliwość ich propagandowej instrumentalizacji przez władze państwowe.

Wiele sprawozdań „z terenu” przesyłanych w tym okresie do wyższych instancji partyjnych oraz wyników kontroli zawierało informacje o złym stanie bibliotek, szczególnie wiejskich (dokument XXXVI). Skłoniło to Wydział Kultury KC PZPR do zorganizowania w maju 1953 r. kontroli ich pracy i czytelnictwa na wsi. Bezpośrednimi wykonawcami tej akcji w poszczególnych województwach byli członkowie specjalnie powołanych komisji Komitetów Wojewódzkich partii. Skontrolowano wybrane gromady w 2-3 powiatach w każdym województwie. W zachowanym zbiorczym materiale sprawozdawczym z tych inspekcji pisano, że większość bibliotek gminnych nie posiadała izb na czytelnie. Wiele punktów bibliotecznych nie przejawiało prawie żadnej działalności. Komplety książek, w które były zaopatrywane wymieniano zwykle dopiero po pół roku. Okazało się, że kilkanaście tysięcy gromad nie posiadało takich punktów. Stwierdzono również, że zjawiskiem częstym było składowanie książek na strychach lub pod łózkami w mieszkaniach prywatnych. Szacowano, że czytelnicy wiejscy stanowili około 10% ogółu ludności wsi. Jako zły oceniono stan czytelnictwa w spółdzielniach produkcyjnych. Zjawiskiem nagannym było również słabe czytelnictwo aktywu partyjnego²⁴. Podobne konkluzje kończyły sprawozdanie z działalności kulturalno-oświatowej ZSCh w 1954 r. Jego autorzy utrzymywali, że „Biblioteki gromadzkie są źle prowadzone, nie ma inwentarza, katalogów, brakuje druków bibliotecznych, szaf. Jeszcze gorzej prowadzi się punkty biblioteczne, które najczęściej mieszczą się w szkole lub prywatnym mieszkaniu nauczyciela, dokąd ludność rzadko chodzi”²⁵. Przeprowadzona w czerwcu 1953 r. analiza czytelnictwa w województwie kieleckim wykazała, że na blisko 230 bibliotek gminnych około 100 nie posiadało własnego lokalu. Odnotowano dużą płynność kadr bibliotekarzy głównie ze względu na trudności mieszkaniowe i niskie płace²⁶.

Te pesymistyczne wnioski potwierdzają sprawozdania z wizytacji punktów bibliotecznych w spółdzielniach produkcyjnych i państwowych gospodarstwach rolnych (PGR) wielu województw przeprowadzonych w 1952 r., zachowane w aktach Centralnego Zarządu Bibliotek. Jako typową można potraktować analizę dotyczącą województwa bydgoskiego. Ustalono, iż większość punktów bibliotecznych znajdowała się w złych warunkach lokalowych (33

²³ AAN, KC PZPR, 1636 (mikr. 2819), k. nlb., Główny Komitet Obywatelski Dni Oświaty, Książki i Prasy, Instrukcja w sprawie organizacji Dni Oświaty, Książki i Prasy, Warszawa, 16 kwietnia 1951.

²⁴ AAN, KC PZPR, 237/VII-139, k. 391-392, Zestawienie meldunków z terenu nr 13/59 za okres do 15 VIII 1953.

²⁵ AAN, ZG ZSCh, 1638, k. 74, Sprawozdanie z działalności kulturalno-oświatowej ZSCh[1954].

²⁶ AAN, KC PZPR, 237/XVIII-13, k. 90-105, Ocena analizy pracy bibliotek województwa kieleckiego, 16 VI 1953.

w lokalach prywatnych, 30 w lokalach zbiorowych, 117 w świetlicach, „ale najczęściej nieopalonych, brudnych, niesprzątanym, co w żadnym wypadku nie daje sprzyjających warunków dla rozwoju czytelnictwa”). W 48 bibliotekach brakowało „wszelkiego rodzaju sprzętu”. Książki niszczyły się i były narażone na zagubienie. W innych przypadkach, „gdzie jest nieodzowny sprzęt spotyka się szafy otwarte, co niewątpliwie świadczy o daleko idącym niedbalstwie”. Narzekano na personel biblioteczny (kierownicy punktów, często zmieniający się, nieprzygotowani do prowadzenie najprostszych prac jak ewidencja czytelników, statystyka itp.) Podobne uwagi można odnaleźć w sprawozdaniach dotyczących innych województw²⁷.

Biblioteki wiejskie, mimo wskazanych trudności w realizacji swych podstawowych zadań, zgodnie z obowiązującym modelem działania, uczestniczyły w propagowaniu celów ideologiczno-politycznych państwa. Zachowane sprawozdania z działalności bibliotek w latach pięćdziesiątych potwierdzają zaangażowanie ich personelu (nierzadko jednoosobowego) w agitację wyborczą (dokument XXXVIII). Bibliotekarze urządzali okolicznościowe wystawy (zwłaszcza w maju z okazji Dni Oświaty Książki i Prasy), akademie, gazetki ścienne, pogadanki. Jaka była skuteczność tych działań – trudno ustalić. Wiadomo, że musieli się oni borykać z sezonowością ruchu czytelniczego (małe zainteresowanie książką w okresie pilnych prac polowych) oraz brakiem wyposażenia i opał dla budynków bibliotek²⁸.

Przemiany 1956 r., tak ważne dla ruchu wydawniczego, spowodowały również aktywizację środowiska bibliotecznego i pewne zmiany w funkcjonowaniu bibliotek. Forum, na którym przedstawiano środowiskowe projekty reform stał się Ogólnopolski Zjazd Bibliotekarzy obradujący w Warszawie od 16 do 18 lutego 1956 r.²⁹. Sformułowano wówczas m.in. zadania aktualizacji przepisów obowiązującego dekretu a wkrótce potem rozpoczęto prace nad jego nowelizacją. Ich efektem była ustawa z 9 kwietnia 1968 o bibliotekach (dokument XL), której zapisy były konsultowane ze środowiskiem bibliotekarskim (prace prowadzono w Sekcji Bibliotek i Czytelnictwa Rady Kultury i Sztuki, a przewodniczył im Bogdan Horodyski – ówczesny przewodniczący Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich ZG SBP). Zgodnie z treścią tego aktu prawnego biblioteki i ich zbiory „są dobrem narodowym”, służącym rozwojowi nauki, kultury i gospodarki narodowej oraz „socjalistycznemu wychowaniu społeczeństwa”. W szczegółowych przepisach określono tryb tworzenia, znoszenia i przekształcania bibliotek, zadania i tryb powoływania Państwowej Rady Bibliotecznej (w przepisach wykonawczych zdecydowano, że jej przewodniczącym będzie podsekretarz stanu w Ministerstwie Kultury i Sztuki). Nowa regulacja w zasadzie zachowała strukturę organizacyjną bibliotek, ustaloną dekretem. W związku jednak z likwidacją samorządów w nowym akcie prawnym ustalono, że bezpośredni nadzór nad bibliotekami sprawują organy prezydiów właściwych rad narodowych;

²⁷ AAN, Ministerstwo Kultury i Sztuki – Centralny Zarząd Bibliotek (dalej: MKiS, CZB), 93,, k. 1, Część opisowa do sprawozdania liczbowego z wizytacji punktów bibliotecznych w spółdzielniach produkcyjnych i PGR-ach w wojew. bydgoskim [1952]. Tamże sprawozdania z innych województw.

²⁸ AAN, MKiS, CZB, 193, k. nb., Sprawozdania z działalności bibliotek gminnych w 1952 r. (różne województwa); AAN, MKiS, CZB, 105, T. Stanisławski: *Opis bibliotek i czytelnictwa w gminie Kosina pow. Łańcut* [1954].

²⁹ Ogólnopolski Zjazd Bibliotekarzy, Warszawa 16-18 lutego 1956. Księga pamiątkowa, Warszawa 1957.

one również je zakładają i utrzymują oraz zapewniają odpowiednie warunki działania i rozwoju. Osobny artykuł (18) ustawy, poświęcony Bibliotece Narodowej pozwolił na uchylenie przedwojennych przepisów o jej funkcjonowaniu. Regulowała ona również przepisy dotyczące egzemplarza obowiązkowego, znosząc legislację w tej sprawie pochodzącą z 1932 r.³⁰

Z punktu widzenia pozycji bibliotekarzy ważne znaczenie miało stworzenie – na podstawie ustawy o szkolnictwie wyższym z 5 listopada 1958 r. – grupy zawodowej bibliotekarzy dyplomowanych, a potem również dyplomowanych pracowników dokumentacji naukowej, jako pracowników naukowo-dydaktycznych. Podwyższało to rangę zawodu. Uwieńczeniem tych wysiłków zmierzających do jednolitego ujęcia spraw zawodu bibliotekarskiego były odpowiednie zapisy ustawy z 1968 r.³¹

Okres po 1956 r. przyniósł charakterystyczne zmiany w zakresie sieci bibliotek i czytelnictwa. Zjawiskiem coraz bardziej znaczącym stało się malejące tempo przyrostu liczby bibliotek. W latach 1960-1970 wynosiło ono prawie 2% rocznie, w latach 1971-1980 – 1%, a w ostatniej dekadzie PRL – 0,6-0,5%. Towarzyszyła temu malejąca liczba wypożyczeń. Osiągnęły one najwyższą wartość w 1967 r. (20 986 000), a potem malały. Należy to przypisać splotowi wielu czynników, w tym przede wszystkim zmianie stylu spędzania czasu wolnego (czytelnictwo książek jest wypierane przez oglądanie telewizji). Jednocześnie jednak istniał autentyczny głód książki, wywołany wskazanymi już trudnościami w jej produkcji.

Tak jak przed 1956 r. okazją do propagandy czytelnictwa były organizowane corocznie Dni Oświaty Książki i Prasy (dokument XLI) oraz – od lat sześćdziesiątych – Dni Książki „Człowiek Świat Polityka”. Zwłaszcza ta druga impreza – jak świadczą publikowane dokumenty źródłowe (XXXIX, XLIII, XLVI) miała spełniać funkcje ideologiczne, o czym świadczy zestaw książek, jakie wówczas miały być upowszechniane.

Mimo, że ustawodawstwo tworzone po 1956 r. zmierzało do ustabilizowania i zwiększenia rangi zawodu bibliotekarza, to jednak jego pozycja społeczna nie była wysoka głównie z powodu niskich uposażeń. Pewne bardziej szczegółowe informacje na temat grupy pracowników bibliotek publicznych zawiera analiza przeprowadzona w 1977 r. przez Wydział Kultury KC PZPR. Jej autorzy stwierdzali, że w grudniu 1976 r. w 9 060 bibliotekach publicznych zatrudniano 16 014 pracowników działalności podstawowej, w tym w pełnym wymiarze godzin – 11 319. Średnio na 1 bibliotekę przypadało 1,3 etatu, ale na bibliotekę miejsko-gminną – ok. 0,7 etatu. Kwalifikacje pracowników bibliotek publicznych nie były wysokie: wykształcenie wyższe posiadało 1293 osoby (8,1%), średnie - 10 670 (6,6%), zawodowe bibliotekarskie – 7 173 (45%), podstawowe 3 205 (20%). W 1974 r. przeprowadzono regulację płac tej grupy – ale nie spowodowała ona wzrostu atrakcyjności zawodu, zwłaszcza,

³⁰ L. Biliński: *Biblioteki...*, op. cit., s. 19; T. Zarzębski: *Polskie prawo...*, op. cit., s. 48-52. Dyskusja o potrzebie nowelizacji tej ustawy została zainicjowana przez ZG SBP jesienią 1980 r. Odpowiednia komisja problemowa została powołana w Ministerstwie Kultury i Sztuki. Wprowadzenie stanu wojennego przerwało te prace. Do rozważań na ten temat powrócono już w 1982 r. (S. Kubów: *O nową ustawę o bibliotekach*, „Bibliotekarz” 1982, nr 4; T. Zarzębski: *Ustawa instrumentem polityki bibliotecznej*, ibidem, s. 79-81; J. Wołosz: *Z rezerwą o nowelizacji ustawy o bibliotekach*, ibidem, s. 82-83). Zob. również: B. Howorka: *Od dekretu do ustawy i w dwadzieścia lat później*, W: „Bibliotekarz” 1988, nr 4-5, s. 3-10.

³¹ T. Zarzębski: *Polskie prawo...*, op. cit., s. 47.

że większość pracowników otrzymała wówczas minimalne stawki wynagrodzenia. Średnie prace bibliotekarzy „w sposób rażący” odbiegały od średniej krajowej i kształtowały się w bibliotekach miejskich na poziomie 2960 zł, a w wiejskich – 2339 zł. Efektem tej sytuacji była fluktuacja kadr, która w niektórych województwach sięgała 20% obsady w skali rocznej. Odchodzili pracownicy najbardziej doświadczeni i wykwalifikowani. Biblioteki nie wywiązywały się ze zobowiązań płacowych w postaci wypłaty dodatków funkcyjnych i stażowych. Stworzenie nowych województw w wyniku reformy administracyjnej 1975 r. spowodowało nawet w części z nich niedobory osobowego funduszu płac dla bibliotekarzy. W piętnastu województwach wyniosły one powyżej 1 mln zł³². W szczególnie trudnej sytuacji byli kierownicy punktów bibliotecznych, których nie objęto regulacją płac. Obsługiwali oni około 2,5 mln czytelników otrzymując symboliczne wynagrodzenie wynoszące 30-90 zł miesięcznie³³.

Postulaty, dotyczące zmian w bibliotekarstwie polskim zostały sformułowane w sposób najbardziej pełny po sierpniu 1980 r. Pojawiły się one już w trakcie obrad VIII Zjazdu Bibliotekarzy Polskich (25-27 września 1980 r.) w Poznaniu³⁴, ale przede wszystkim zdominowały dyskusję na Krajowym Zjeździe Delegatów SBP (11-13 maja 1981 r.) w Warszawie. Prezydium Zarządu Głównego SBP już w listopadzie 1980 r. wydało oświadczenie, stwierdzające, że „podziela wraz z całym narodem szacunek i satysfakcję, których źródłem jest prawomocne orzeczenie Sądu Najwyższego w sprawie rejestracji NSZZ «Solidarność»”. Sformułowano w nim żądania m.in. „zwiększenia w planie narodowym środków na działalność bibliotek oraz ich modernizację”, „pełnej dostępności książek i czasopism dla czytelników – podniesienia kompromitującej dziś wysokości nakładów, uruchomienia funduszy zakup publikacji zagranicznych niezbędnych w bibliotekach naukowych”, „ograniczenia cenzury, której wpływ negatywny zaznaczył się również w publikacjach wydawanych przez SBP”, „zorganizowania prawdziwego systemu zarządzania bibliotekami, koordynującego działalność całej sieci bibliotecznej w kraju”, „przywrócenia jednie słusznej zasady kwalifikacji ogólnych i fachowych jako podstawy w bibliotecznej polityce kadrowej”, „właściwego wynagradzania pracowników bibliotek, którzy jako grupa zawodowa znaleźli się na najniższym szczeblu drabiny społecznej i płacowej, znacznie poniżej średniej krajowej”, „uznania potrzeby integracji środowiska pracowników bibliotek i ośrodków informacji naukowej”, „uznania funkcji doradczej i opiniującej Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich przy podejmowaniu postanowień wchodzących w zakres polityki bibliotecznej w kraju”³⁵. Postulaty te, wielokrotnie powtarzane w trakcie spotkań środowisk bibliotekarskich, natrafiały na trudne do przewyciężenia bariery na drodze ich realizacji. (dokument XLII).

Publikowane dokumenty z lat 1984-1988 (XLIV, XLV, XLVII), diagnozujące sytuację bibliotek, wskazują na skalę zapóźnienia w ich rozwoju. Jako ich

³² AAN, KC PZPR, Wydział Kultury II, LVI-760, k. nIb., Informacja dla Prezydium Kolegium Ministra Kultury i Sztuki w sprawie zatrudnienia i sytuacji płacowej w bibliotekach publicznych [1977].

³³ AAN, KC PZPR, Wydział Kultury II, LVI-474, k. nIb., Problemy bibliotekarstwa polskiego w Roku Bibliotek i Czytelnictwa, Warszawa, październik 1976.

³⁴ Zob. VIII Zjazd Bibliotekarzy Polskich, „Bibliotekarz” 1980, nr 6, s. 129.

³⁵ Do członków Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, „Bibliotekarz” 1981, nr 1, s. 1.

uzupełnienie można potraktować ustalenia zawarte w pochodzących z 1986 r. opracowaniu „Stan i perspektywy bibliotekarstwa polskiego”, stanowiącym kontynuację „Raportu o stanie bibliotek polskich” z 1973 r. i „Programu rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 roku” z 1976 r. Wszystkie stworzono z inicjatywy Państwowej Rady Bibliotecznej przy Ministerstwie Kultury i Sztuki. Zostały przygotowane i zredagowane przez pracowników Biblioteki Narodowej³⁶. Dokument z 1986 r. powstał na szerokiej podstawie, w tym wynikach badań (sondaże, ankiety, wywiady) przeprowadzonych wśród bibliotekarzy z różnych środowisk oraz na ekspertyzach przygotowanych przez specjalistów. Zawierał on diagnozę sytuacji bibliotekarstwa w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych. Autorzy opracowania traktowali bibliotekę jako instytucję społeczną, powołaną do gromadzenia i udostępniania księgozbiorów, która „umożliwia jednostce i grupom społecznym poznanie historii i kultury własnego narodu, a także dorobku innych narodów, odmiennych idei, światopoglądów i religii, rozmaitych, często przeciwstawnych systemów wartości i dążeń występujących tak w przeszłości, jak i współcześnie. Tym samym biblioteka pośredniczy w przekraczaniu barier lokalnych, środowiskowych, narodowych i wprowadza jednostki i grupy do uczestnictwa w kulturze ogólnoludzkiej. Możliwość pośredniczenia w tym procesie jest główną cechą biblioteki jako instytucji społecznej”.

Wskazywano przede wszystkim na trudności lokalowe bibliotek. Według danych z 1979 r. na 29 819 szkół aż 5061 nie miało biblioteki, a zaledwie 17% bibliotek szkolnych miało czytelnię (27% w miastach i 6% na wsi). Trudna była również sytuacja bibliotek szkół wyższych. Ich powierzchnia magazynowa umożliwiała wówczas prawidłowe, zgodne z normą (250 vol./m²) przechowanie zaledwie 49% zbiorów. Tylko kilka z nich mieściło się w lokalach budowanych specjalnie na ten cel. Szacowano, że 30-75% zbiorów specjalnych w bibliotekach szkół wyższych wymagało natychmiastowej konserwacji. Szczególnie trudna była sytuacja lokalowa bibliotek publicznych na wsi: „Są one z reguły ciasne (średnio 30 m²), źle oświetlone, niedogrzone, zawilgoczone. Warunki, w jakich działa większość z nich, redukują ich funkcje w okresie jesienno-zimowym jedynie do wypożyczania książek”. Redukcja budownictwa komunalnego na rzecz spółdzielczego pogorszyła sytuację lokalową bibliotek, zwłaszcza na nowych osiedlach w miastach. Ze względu na wysokie czynsze zakładano je tam rzadko. Krytykowano niską jakość projektów nowych bibliotek (przestarzałe technologie, złe materiały) i wadliwe wykonawstwo. W warunkach kryzysu gospodarczego i trudności inwestycyjnych biblioteki często „wypadały” z planów gospodarczych, ustępując miejsca innym, uznawanym za potrzebniejsze, elementom infrastruktury (przedszkola, sklepy spożywcze, szpitale itp.). Największą konkurencją dla inwestycji bibliotecznych stanowiła budowa szkół, w związku z prognozami wyżu demograficznego w drugiej połowie lat osiemdziesiątych. „Wąskim gardłem” w zakresie wyposażenia bibliotek była również produkcja odpowiednich mebli i sprzętów. Autorzy

³⁶ AAN, KC PZPR, Wydział Kultury II, LVI-674, k. nlb., Stan i perspektywy bibliotekarstwa polskiego do roku 2000, Warszawa 1986, opracowała Jadwiga Kołodziejska na podstawie materiałów przygotowanych przez: Janusza Ankudowicza, Witolda Adamca, Stanisława Czajkę, Marcina Drzewieckiego, Franciszka Januszkiewicza, Jadwigę Kołodziejską, Jerzego Maja, Elżbietę Malinowską, Jerzego Sablika, Andrzeja R. Zielińskiego i Zbigniewa Żmigrodzkiego. Przedruk: „Bibliotekarz” 1987, nr 7-8, s. 3-58.

opracowania krytycznie oceniali stan wyposażenia istniejących bibliotek: „Uczeń szkoły podstawowej, zwłaszcza na wsi i w małym mieście, powinien wiedzieć, do czego służy w bibliotece telefon, maszyna do pisania, foto- lub kserokopiarka. Widok audiowizualnego sprzętu, przeważnie zepsutego, zamkniętych na klucz urządzeń do nauki języków obcych, brak czytników do mikroskopii nie sprzyja upowszechnieniu pozytywnej opinii o bibliotece, niezależnie od tego, czy mieści się ona w szkole, wyższej uczelni, czy jest publiczna. Wyposażenie bibliotek w elementarną aparaturę typu: maszyna do pisania, kserokopiarka, czytnik do mikroskopii, jest jedyną drogą złagodzenia skutków niedoboru książek i czasopism w bibliotekach wszystkich typów”. Postulowano, aby w najbliższym dziesięcioleciu biblioteki przełamały barierę techniczną, wprowadzając na szeroką skalę „kopiowanie tekstów na poczekaniu metoda kserograficzną” i mikrokopiowanie. Uznawano jednak za przedwczesny postulat wprowadzenia na szerszą skalę komputerowych technik rejestracji i ewidencji czytników i wypożyczeń. Z drugiej strony doceniając przemianę, jakie może przynieść elektronika dla ruchu wydawniczego autorzy opracowania twierdzili, że „na rozwój kultury naszego społeczeństwa do końca wieku będzie w dalszym ciągu wpływała książka w swojej tradycyjnej postaci, której upowszechnianie (głównie w bibliotece) wspomagać będą rozmaite formy reprograficzne (mikrofilm, mikrofiszki) oraz taśmy magnetyczne”.

Przedmiotem troski był również stan czytelnictwa Polaków. Według przeprowadzonych w 1985 r. przez Instytut Książki i Czytelnictwa badań na ogólnopolskiej próbie ludności Polski powyżej 15 roku życia, około 40% badanych nie miało w ciągu dwunastu miesięcy poprzedzających żadnej styczności z książką, 23% deklaroowało kontakt przypadkowy (1 do 6 książek w roku), a 37% respondentów można było uznać za czytelników (powyżej 6 książek w roku). Jedną książkę miesięcznie – według deklaracji – czytało 27% dorosłych mieszkańców Polski, jedną tygodniowo – 7%. Ponadto, tylko 63,6% respondentów deklaruujących taki kontakt potrafiło wymienić autora i tytuł ostatnio czytanej książki³⁷. Ulubionych pisarzy wymieniło 56,2% ankietowanych, a ich lista według częstotliwości zgłaszania układała się w sposób następujący: Henryk Sienkiewicz, Adam Mickiewicz, Józef I. Kraszewski, Bolesław Prus, Stefan Żeromski, Maria Konopnicka, Eliza Orzeszkowa. Zdecydowana większość deklaracji lekturowych wynikała z edukacji szkolnej.

Zwracano jednak uwagę, że oferta bibliotek nie pokrywała się z zainteresowaniami czytelniczymi. Dotyczyło to zwłaszcza literatury propagandowo-politycznej, współczesnych opowiadań, poezji i dramatów oraz książek popularno-naukowych (to ostatnie stanowiły blisko 30% zbiorów, ale tylko 17% wypożyczeń). Brakowało natomiast szczególnie literatury dla dzieci i młodzieży, powieści obyczajowych i historycznych.

Bibliolodzy proponowali również prowadzenie dalszych prac nad zintegrowaniem działalności bibliotek z Systemem Informacji Naukowej,

³⁷ Na temat czytelnictwa – zob. również J. Ankudowicz: *Czytelnictwo powszechne. Problemy, stan, uwarunkowania*, Poznań 1980. Autor tego opracowania, na podstawie wyników badań twierdził, że wyraźnym prognozą, „po przekroczeniu którego zdecydowanie wzrasta zasięg książki, zwiększa się regularność czytania, rozszerza się zestaw lektury, coraz selektywniej wybieranej i głębiej interpretowanej – jest szkoła średnia. [...] Można więc zasadnie twierdzić, że rola szkoły podstawowej sprowadza się do przekazania elementarnych umiejętności umożliwiających kontakt z utworem literackim i książką niebeletrystyczną – uczy czytać, natomiast szkoła średnia krystalizuje motywacje czytelnicze i wyposaża odbiorcę w możliwość odczytywania tekstu literackiego i nieliterackiego”. Zob. *ibidem*, s. 16-17.

Technicznej i Organizacji „SINTO”, który – modyfikowany wielokrotnie, nie wyszedł wówczas poza „fazę projektów”. Opowiadali się za dalszą automatyzacją bibliotek i szerszym dostępem do światowych baz danych.

Wreszcie przedmiotem ich zainteresowania były problemy bibliotekarzy jako grupy zawodowej. Ich liczba stopniowo wzrastała – i wynosiła w 33 805 w 1975 r., a w 1986 – około 40 tys. Zwracano uwagę na sfeminizowanie tej profesji (90%) oraz egalitaryzm w wynagradzaniu (niewielkie różnice płacowe między bibliotekarzami dyplomowanymi, pracownikami naukowo-badawczymi a pracownikami służby bibliotecznej). Tendencją stała była fluktuacja zatrudnienia. Według informacji z 46 wojewódzkich bibliotek publicznych, w latach 1981-1985 odeszło z nich 5 280 pracowników, tj. 1/3 ogółu zatrudnionych. Powody ich rezygnacji: niskie płace, praca na dwie zmiany, lepsze warunki w innych bibliotekach (szczególnie szkolnych: krótszy wymiar czasu pracy, dłuższe urlopy, jedna zmiana) wiązano z dominacją kobiet w tym zawodzie. W bibliotekach szkolnych natomiast bibliotekarze woleli pracować jako nauczyciele (mniejsze obciążenie, możliwość pracy w nadgodzinach) i chętnie byli na tych stanowiskach zatrudniani.

Cytowany dokument można potraktować jako jedną z ostatnich w okresie PRL prób kompleksowego przedstawienia problemów polskiego bibliotekarstwa i postulatów ich rozwiązania. Transformacja systemowa, rozpoczęta w 1989 r. zmieniła charakter wyzwań, przed jakimi stanęły biblioteki i ich personel.

XXXII.

1945 styczeń 31. Fragment protokołu nr 30/74 posiedzenia Rady Ministrów Rządu Jedności Narodowej dotyczący dyskusji nad dekretem o bibliotekach i opiece nad bibliotekami

I. Uchwały

[...]

4/ o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi.[...]

Ref[eruje] Ob. [Czesław] Wycech³⁸.

Ob. Przewodniczący podnosi wagę tego dekretu, gdyż społeczeństwo od dawna już domagało się obowiązkowego powszechnych bibliotek. Książka w Polsce musi wychodzić tak, by wszystkie wartościowe książki były w bibliotekach publicznych. Ten dekret pozwoli wydawać książki tanio i dostępnie w dużej ilości egzemplarzy.

Ob. [Stefan] Matuszewski³⁹ proponuje poprawki do art. 3, a mianowicie po słowach: „sprawuje Państwo przez Ministra Oświaty” wstawić słowa: „bibliotekami związanymi ze świetlicami i domami kultury opiekuje się Ministerstwo

³⁸ Czesław Wycech (1899-1977) – działacz ruchu ludowego, 1946-1947 członek Naczelnego Komitetu Wykonawczego Polskiego Stronnictwa Ludowego, 1945-1947 minister oświaty w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej, 1949-1956 wiceprezes Naczelnego Komitetu Wykonawczego Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, 1957-1971 marszałek Sejmu.

³⁹ Stefan Matuszewski (1905-1985) – członek PPS od 1937 r., następnie w PZPR. W 1944 r. zastępca kierownika Resortu informacji i Propagandy w PKWN, 1944-1946 – minister informacji i propagandy, 1952-1954 kierownik wydziału Administracyjnego KC PZPR, 1952-1957 członek Rady Państwa.

Informacji i Propagandy. Ogólną opiekę przejmie Komitet Kulturalny, a bibliotekami szkolnymi opiekować się będzie Ministerstwo Oświaty”.

Ob. Przewodniczący proponuje raczej Ministerstwo Administracji Publicznej, świetlicami zajmuje się Ministerstwo Oświaty.

Ob. [Władysław] Bieńkowski⁴⁰ nadmienia, że Ministerstwo Oświaty szło po linii zapewnienia sobie dostępu do każdego księgozbioru, jaki uzna za potrzebny i uważa, że powinno uzyskać prawo zabierania bibliotek prywatnych w formie depozytu.

Ob. [Konstanty] Dąbrowski⁴¹ nie zgadza się z art. 15 nakładającym na Państwo obowiązek. Ma zastrzeżenia co do pkt. 4, który mówi, że wydatki na zakładanie nowych samorządowych bibliotek publicznych oraz ich utrzymanie pokrywać będzie w całości Skarb Państwa. Natomiast godzi się z art. 11, przewidującym łożenie przez Rząd 25% tego, co samorzady same wnoszą.

Ob. Przewodniczący wyjaśnia, że Państwo będzie dawało w okresie przejściowym w razie trudności finansowych i proponuje na wniosek Ministra Skarbu wyraz „w całości” skreślić.

Ob. [Stefan] Matuszewski wnosi albo o przyjęcie swego poprzedniego wniosku, albo o odroczenie do przedyskutowania Ministerstwa Informacji i Propagandy z Ministerstwem Oświaty.

W głosowaniu: 1 głos za odroczeniem, za poprawką ob. Matuszewskiego nikt się nie wypowiedział.

AAN, Urząd Rady Ministrów, sygn. 5/1110

XXXIII.

1946 kwiecień 17. Dekret o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi.

Na podstawie ustawy z dnia 3 stycznia 1945 r. o trybie wydawania dekretów z mocą ustawy (Dz. U. R. P. Nr 1, poz. 1) – Rada Ministrów postanawia, a Prezydium Krajowej Rady Narodowej zatwierdza, co następuje:

Dział 1 Przepisy ogólne

Art. 1. 1. Biblioteki i zbiory biblioteczne, zarówno krajowe, jak znajdujące się za granicą, a będące własnością lub w posiadaniu obywateli polskich lub instytucji polskich, uznaje się za narodowe mienie kulturalne, powołane do służenia dobru ogólnemu.

2. Przez zbiory biblioteczne rozumie się wszelkiego rodzaju druki (książki, czasopisma, druki ulotne itd.), rękopisy, mapy, nuty i ryciny jako

⁴⁰ Władysław Bieńkowski (1906-1991) – członek PPR od 1942, w PZPR w latach 1948-1970 (w 1970 r. wykluczony). W latach 1945-1946 podsekretarz stanu w Ministerstwie Oświaty, 1946-1947 kierownik Wydziału Propagandy KC PZPR, 1948-1956 dyrektor Biblioteki Narodowej, 1956-1959 minister oświaty.

⁴¹ Konstanty Dąbrowski (1906-1975) – członek PPS, następnie w PZPR, od grudnia 1944 do marca 1950 minister skarbu, 1950-1952 minister finansów, 1952-1956 minister handlu zagranicznego, 1957-1969 prezes Najwyższej Izby Kontroli.

materiał czytelniczy (użytkowy) lub zabytkowy (muzealny). Określone zasoby tych materiałów tworzą księgozbiory. Księgozbiory użytkowane czytelniczo pozostają w zawiadywaniu następujących instytucyj:

1) bibliotek, których zadaniem jest społeczne bądź prywatne użytkowanie zbiorów,

2) wypożyczalni dochodowych, udostępniających swoje zasoby w celach zarobkowych,

3. Biblioteki dzielą się na:

1) publiczne tj. utrzymywane przez Państwo lub inne związki publiczno – prawne,

2) społeczne, stanowiące własność stowarzyszeń lub instytucyj społecznych,

3) prywatne, stanowiące własność instytucyj lub osób prywatnych, przystosowane do społecznego udostępniania ich zbiorów,

4) domowe, nie przystosowane do społecznego udostępnienia ich zbiorów, lecz służące wyłącznie do osobistego użytku ich właścicieli.

4. Dekret niniejszy nie dotyczy bibliotek domowych z wyjątkiem przypadków, o których jest mowa w art. 2 ust. 2.

Art. 2. 1. Celem prowadzenia w społeczeństwie jednolitej działalności kulturalnej za pomocą książki i bibliotek oraz umożliwienia każdemu obywatelowi korzystania ze zbiorów bibliotecznych całego kraju tworzy się ogólnokrajową sieć bibliotek publicznych, utrzymywanych przez Państwo lub inne związki publiczno-prawne.

2. Minister Oświaty może włączyć do sieci, z zastrzeżeniem praw własności, również biblioteki społeczne i prywatne za zgodą ich właścicieli. Minister Oświaty może bez zgody właścicieli zarządzić włączenie w całości lub częściowo naukowych bibliotek społecznych i prywatnych do sieci bibliotek publicznych oraz przejmować w wyjątkowych przypadkach na wniosek Państwowej Rady Bibliotecznej biblioteki prywatne i domowe i oddawać je w formie depozytu zakładom szkolnym i naukowo-badawczym, o ile tego wymagać będą potrzeby oświaty i nauki. Przepis ten nie może stosować się w przypadkach, kiedy biblioteka jest warsztatem pracy właściciela. Państwo poręcza właścicielom całość ich zbiorów w związku z udostępnieniem tychże dla celów publicznych, zwraca właścicielom wynikające stąd koszty i udziela tym bibliotekom pomocy finansowej i organizacyjnej, celem umożliwienia im spełnienia zadań, jakim one mają służyć.

3. Biblioteki włączone do sieci służą dobru i pożytkowi publicznemu przez gromadzenie, zabezpieczanie, opracowywanie i udostępnianie swoich zbiorów bezpośrednio lub drogą międzybibliotecznego wypożyczania na podstawie i w ramach przepisów, jakie w tym względzie wyda Minister Oświaty.

Art. 3. Naczelną nadzór i opiekę nad bibliotekami i zbiorami bibliotecznymi sprawuje Minister Oświaty z uwzględnieniem ogólnych przepisów o nadzorze nad związkami samorządowymi jako właścicielami bibliotek i zbiorów bibliotecznych. Minister Oświaty ustalać będzie sieć bibliotek publicznych i wydawać będzie ogólne wytyczne co do organizacji i działalności tych bibliotek oraz ich współpracy, działając w porozumieniu z Ministrem Administracji Publicznej, gdy chodzić będzie o biblioteki samorządowe. Minister Oświaty

określi kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowisk bibliotecznych i wypożyczalniach dochodowych.

Art. 4. 1. Jako organy doradcze reprezentujące czynnik społeczny powołuje się Państwową Radę Biblioteczną przy Ministrze Oświaty oraz wojewódzkie, powiatowe i gminne (wiejskie i miejskie) komitety biblioteczne przy odnośnych terenowych radach narodowych (wojewódzkiej, powiatowej, gminnej lub miejskiej).

2. Prezydium Krajowej Rady Narodowej powołuje na wniosek Ministra Oświaty przedstawiony po porozumieniu się z Prezesem Rady Ministrów Państwową Radę Biblioteczną spośród osób przedstawionych przez następujące instytucje i organizacje:

- 1) towarzystwa naukowe,
- 2) stowarzyszenia oświatowe,
- 3) biblioteki różnych typów,
- 4) wyższe zakłady naukowe,
- 5) organizacje zawodowe nauczycielskie,
- 6) organizacje bibliotekarzy,
- 7) wojewódzkie komitety biblioteczne,
- 8) instytucje wydawnicze i księgarskie,
- 9) organizacje zawodowe literatów i pisarzy,
- 10) centralne związki zawodowe przemysłowe, rolnicze i robotnicze.

Ponadto w Państwowej Radzie Bibliotecznnej biorą udział z głosem doradczym przedstawiciele Ministerstwa Oświaty, Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Ministerstwa Informacji i Propagandy.

3. Do zakresu działania Państwowej Roli Bibliotecznej należy:

- 1) badanie potrzeb bibliotekarstwa i czytelnictwa w całym kraju i składanie wniosków w tej sprawie Ministrowi Oświaty,
- 2) opiniowanie na zlecenie Ministra Oświaty projektów ustaw i innych zarządzeń normatywnych ogólnych z zakresu bibliotekarstwa i czytelnictwa,
- 3) zgłaszanie wniosków ustawodawczych w sprawach bibliotecznych,
- 4) rozstrzyganie odwołań od decyzji wojewódzkich komitetów bibliotecznych.

4. Wojewódzka rada narodowa powołuje na wniosek kuratora okręgu szkolnego wojewódzki komitet biblioteczny spośród osób przedstawionych przez następujące instytucje i organizacje:

- 1) stowarzyszenia naukowe i oświatowe, działające na terenie województwa,
- 2) wojewódzkie związki zawodowe nauczycielskie,
- 3) biblioteki różnych typów, działające na terenie województwa,
- 4) wojewódzkie organizacje zawodowe rolnicze i robotnicze,
- 5) wojewódzką organizację bibliotekarzy.

Ponadto w wojewódzkim Komitecie Bibliotecznym bierze udział przedstawiciel komisji oświatowej oraz z głosem doradczym przedstawiciel kuratorium okręgu szkolnego.

5. Powiatowa rada narodowa powołuje na wniosek inspektora szkolnego powiatowy komitet biblioteczny spośród osób przedstawionych przez następujące instytucje i organizacje:

- 1) stowarzyszenia naukowe i oświatowe, działające na terenie powiatu,
- 2) powiatowe organizacje zawodowe nauczycielskie,
- 3) biblioteki różnych typów działające na terenie powiatu,

4) powiatowe organizacje zawodowe rolnicze i robotnicze,

5) powiatową organizację bibliotekarzy.

Ponadto w powiatowym Komitecie Bibliotecznym bierze udział przedstawiciel powiatowej komisji oświatowej oraz z głosem doradczym inspektor szkolny lub delegowana przez niego osoba.

6. Do zakresu działania wojewódzkiego bądź powiatowego komitetu bibliotecznego należy:

1) czuwanie nad działalnością i rozwojem bibliotek powszechnych i szkolnych oraz czytelnictwa na terenie województwa bądź powiatu.

2) koordynowanie działalności tych bibliotek,

3) opiniowanie budżetu na potrzeby biblioteczne województwa bądź powiatu,

4) rozstrzyganie odwołań od decyzji powiatowych bądź gminnych komitetów bibliotecznycych.

7. Gminna rada narodowa powołuje na wniosek inspektora szkolnego gminny komitet biblioteczny spośród osób przedstawionych przez następujące instytucje i organizacje:

1) miejscowe stowarzyszenia oświatowe,

2) miejscowe organizacje zawodowe nauczycielskie,

3) biblioteki różnych typów działające na terenie gminy,

4) miejscowe organizacje zawodowe rolnicze i robotnicze,

5) miejscową organizację bibliotekarzy.

Ponadto w gminnym Komitecie Bibliotecznym bierze udział przedstawiciel gminnej komisji oświatowej.

8. Do zakresu działania gminnego komitetu bibliotecznego należy:

1) opiekowanie się bibliotekami powszechnymi i szkolnymi oraz rozwojem czytelnictwa na terenie gminy,

2) harmonizowanie działalności tych bibliotek i dbanie o zaspokojenie potrzeb społeczeństwa w zakresie słowa drukowanego,

3) opiniowanie budżetu na potrzeby bibliotek i czytelnictwa na terenie gminy.

Art. 5. 1. Zarządzający biblioteką, zarówno należąca do sieci jak i działająca poza nią, z wyjątkiem bibliotek domowych (art. 1. ust. 3 pkt. 4) winien:

1) zarejestrować bibliotekę,

2) gromadzić księgozbiór odpowiadający jej celom i przystosowany do potrzeb i zainteresowań czytelników danych środowisk,

3) posiadać personel należycie przygotowany do pracy z książką i czytelnikiem,

4) składać coroczne sprawozdanie z działalności biblioteki.

Obowiązkowi określonymi w ust. 1 niniejszego artykułu podlegają również dochodowe wypożyczalnie książek.

3. Bibliotekę może założyć i prowadzić każda pełnoletnia osoba fizyczna nie pozbawiona praw obywatelskich lub też osoba prawna, z zastrzeżeniem wykonywania warunków wyszczególnionych w ust. 1 niniejszego artykułu.

4. Szczegółowe przepisy w sprawach unormowanych niniejszym artykułem wyda Minister Oświaty w porozumieniu z Ministrem Administracji Publicznej.

Dział II

Sieć bibliotek publicznych

Art. 6. Ogólnokrajowa sieć bibliotek publicznych, ustanowiona w art. 2 ust. 1. niniejszej ustawy, obejmuje sieci: bibliotek szkolnych, powszechnych i naukowych.

Art. 7. Biblioteki szkolne mają za zadanie dostarczanie uczniom i nauczycielom lektury, potrzebnej w związku z nauką szkolną i wychowaniem.

Art. 8. 1. Biblioteki powszechne służą czytelnictwu w najszerszym zakresie, wychowaniu społecznemu, kształceniu ogólnemu i zawodowemu oraz kulturalnej rozrywce wszystkich obywateli Państwa lub określonego terenu.

2. Dla wykonywania tych zadań każda biblioteka powszechna powinna posiadać księgozbiór dla młodzieży i dzieci oraz czytelnię zaopatrzoną w czasopisma bieżące.

Art. 9. 1. Sieć publicznych bibliotek powszechnych tworzą biblioteki gminne (miejskie i wiejskie), powiatowe i wojewódzkie.

2. Gminne biblioteki publiczne obsługują czytelników na obszarze gminy, tworząc w miarę potrzeby odpowiednio zorganizowane oddziały na terenie poszczególnych gromad, dzielnic miast i w innych ośrodkach życia zbiorowego w ten sposób, aby wszyscy obywatele mieli równomiernie ułatwione korzystanie z księgozbiorów zarówno własnej biblioteki gminnej, jak i innych bibliotek, a w szczególności właściwych bibliotek powiatowych i wojewódzkich w myśl ust. 3 niniejszego artykułu. Biblioteki gminne współpracują z wszystkimi działającymi na obszarze danej gminy bibliotekami oraz z instytucjami służącymi upowszechnieniu kultury.

3. Powiatowe i wojewódzkie biblioteki publiczne udzielają, jako centrale biblioteczne danego terenu (powiatu, województwa), bibliotekom niższego stopnia organizacyjnego pomocy organizacyjnej i instruktorskiej, a zarazem uzupełniają działalność tych bibliotek przez dostarczanie księgozbiorów ruchomych w myśl ust. 2 niniejszego artykułu na zasadach, które ustali rozporządzenie Ministra Oświaty.

4. Biblioteki publiczne miast wojewódzkich pełnią ponadto rolę bibliotek regionalnych, gromadząc pełne piśmiennictwo i inne dokumenty, odnoszące się do danego obszaru. Minister Oświaty może jednak prawa i obowiązki biblioteki regionalnej przenieść na inną bibliotekę w danym województwie.

5. Na podstawie uchwały wojewódzkiej rady narodowej biblioteki miast wydzielonych z powiatowych związków samorządowych oraz miast, będących siedzibą wojewódzkich bądź powiatowych władz, mogą – za zgodą Ministra Oświaty – pełnić zadania bibliotek powiatowych bądź wojewódzkich. Na podstawie takiejże uchwały i zgody Ministra Oświaty biblioteki wojewódzkie bądź powiatowe mogą pełnić zadania bibliotek miejskich. Uchwała wojewódzkiej rady narodowej określi również finansowy udział wojewódzkich bądź powiatowych związków samorządowych tudzież miast w odnośnych wydatkach na ich biblioteki.

Art. 10. 1. Do zakładania i utrzymywania publicznych bibliotek powszechnych obowiązane są właściwe związki samorządowe.

2. Samorządowa biblioteka publiczna może być zawieszona w swej działalności lub zwinięta jedynie za zgodą Ministra Oświaty, powziętą w porozumieniu z Ministrem Administracji Publicznej.

Art. 11. Coroczne świadczenia Państwa na rzecz samorządowych bibliotek publicznych wynosić będą co najmniej 25% łącznych wydatków wszystkich związków samorządowych na zakładanie i utrzymywanie ich bibliotek, poniesionych w poprzednim roku budżetowym.

Art. 12. 1. Biblioteki naukowe (ogólne i specjalne) służą przede wszystkim celom naukowo-badawczym, budowaniu i rozszerzaniu wiedzy, kształceniu ogólnemu i zawodowemu wyższego stopnia, a obok tego również stosowaniu wiedzy do potrzeb, związanych z bieżącą pracą władz i organów państwowych i samorządowych, instytucyj wszelkiego rodzaju oraz zakładów o charakterze gospodarczym i przemysłowym. Biblioteki naukowe mogą być równocześnie zakładami specjalnymi, prowadzącymi badania związane z książką oraz prace bibliograficzne.

2. Celem zaopatrzenia kraju możliwie równomiernie w piśmiennictwo wszystkich dziedzin wiedzy biblioteki naukowe powinny na podstawie wzajemnego porozumienia co do zakresu swych specjalnych zainteresowań i planowej współpracy, poświęcić szczególne starania obranym gałęziom piśmiennictwa.

3. Celem należytej ochrony zabytków bibliotecznych oraz w związku z ustaleniem zadań poszczególnych bibliotek i ich specjalizacją mogą określone materiały być przejęte przez inne biblioteki w postaci depozytu lub w drodze wymiany czy przekazania, z zachowaniem przepisów art. 2 ust. 2 niniejszego dekretu.

Art. 13. Obowiązek zakładania i utrzymywania publicznych bibliotek naukowych ciąży na Państwie.

Dział III

Biblioteki nie objęte siecią biblioteczną

Art. 14. 1. Nie objęcie siecią biblioteki szkół prywatnych, instytucyj naukowych, instytucyj publicznych i urzędów, szpitalne, więzienne, społeczne, związków zawodowych, partyj politycznych i organizacyj, fabryk i przedsiębiorstw itd. pracują w ramach statutów własnych lub statutów instytucyj powołujących je do życia.

2. Minister Oświaty może tym bibliotekom przyznać dotacje i subwencje z uwagi na ich naukowy lub masowy charakter. Minister Oświaty może na dane biblioteki nałożyć obowiązek pełnienia funkcyj bibliotek publicznych.

3. Minister Oświaty sprawuje nad bibliotekami państwowych i samorządowych urzędów, zakładów i instytucyj opiekę w zakresie techniki bibliotekarskiej i fachowej obsługi bibliotek.

Dział IV

Przepisy przejściowe

Art. 15. 1. Do czasu zorganizowania pełnej sieci bibliotek publicznych funkcje bibliotek publicznych pełnić będą, na zarządzenie Ministra Oświaty, przystosowane do tego biblioteki szkolne, przede wszystkim przez udostępnienie swoich księgozbiorów wszystkim obywatelom danego terenu.

2. Z tych samych względów Minister Oświaty może włączyć do sieci bibliotek publicznych czasowo, również istniejące już biblioteki społeczne lub prywatne.

3. Z tytułu pełnienia funkcji bibliotek publicznych w myśl przepisów ust. 1 i 2 niniejszego artykułu biblioteki otrzymywać będą stosowne zasiłki z funduszków publicznych. Pokrywane z tych funduszków uzupełnienia księgozbiorów są przeznaczone dla mających w przyszłości powstać w danych miejscowościach bibliotek publicznych.

4. Do czasu zapewnienia związkom samorządowym dostatecznych własnych źródeł dochodowych wydatki na zakładanie nowych samorządowych bibliotek publicznych oraz ich utrzymanie pokrywać będzie Skarb Państwa w formie specjalnej dotacji dla tych związków. Rada Ministrów określi termin, w którym związki samorządowe obowiązane będą pokrywać z własnych funduszków koszty zakładania i utrzymania ich bibliotek publicznych przy współudziale Skarbu Państwa, stosownie do przepisów art. 11 niniejszego dekretu.

Dział V

Przepisy końcowe

Art. 16. 1. Kto uchyla się od obowiązku rejestracji biblioteki lub podaje przy rejestracji dane nieprawdziwe albo zataja dane, które powinny być ujawnione, podlega karze aresztu do dwóch miesięcy lub grzywny do 20 tys. złotych albo obu tym karom łącznie.

2. Do orzekania właściwe są władze administracji ogólnej pierwszej instancji.

Art. 17. Wykonanie niniejszego dekretu porucza się Ministrowi Oświaty w porozumieniu z Ministrami: Kultury i Sztuki, Informacji i Propagandy, Administracji Publicznej oraz Skarbu.

Art. 18. Dekret niniejszy wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Prezydent Krajowej Rady Narodowej:

Bolesław Bierut

Prezes Rady Ministrów:

Edward Osóbka-Morawski

Minister Oświaty:

Czesław Wycech

Minister Kultury i Sztuki:

Władysław Kowalski⁴²

Minister Informacji i Propagandy:

Stefan Matuszewski

Minister Administracji Publicznej:

Władysław Kiernik⁴³

Minister Skarbu:

Konstanty Dąbrowski

Diennik Ustaw nr 26 poz. 163

⁴² Władysław Kowalski (1894-1956) – działacz ludowy, od 1928 r. w Komunistycznej Partii Polski, od 1945 r. w Stronnictwie Ludowym, potem w Zjednoczonym Stronnictwie Ludowym. Od czerwca 1945 do lutego 1947 r. minister kultury i sztuki, 1947-1952 marszałek Sejmu Ustawodawczego, 1947-1956 członek Rady Państwa.

⁴³ Władysław Kiernik (1879-1971) – działacz ludowy, przed wojną w Polskim Stronnictwie Ludowym „Piast”, w czasie wojny w konspiracji, 1945-1946 wiceprezes NKW PSL, 1946-1948 prezes Rady Naczelnej PSL, od czerwca 1945 do lutego 1947 minister administracji publicznej.

XXXIV.

1949 lipiec 4. Pismo szefa Kancelarii Rady Państwa w sprawie usunięcia z księgozbiorów książek „złych, wrogich ustrojowi ludowemu i społecznie szkodliwych”

Ob. Przewodniczący
Powiatowej Rady Narodowej
(do rąk własnych)

Na obecnym etapie podjętej na szeroką skalę akcji bibliotecznej, której wykonawcą jest głównie Ministerstwo Oświaty, nasuwa się konieczność ścisłej kontroli nad działalnością i funkcjonowaniem bibliotek wszystkich typów, a przede wszystkim bibliotek powszechnych. Jako jeden z bardzo ważnych momentów w tym względzie staje na porządku dziennym konieczność skontrolowania bibliotek z punktu widzenia ich wartości społecznej i politycznej, a więc zagadnienie usunięcia z księgozbiorów bibliotecznych książek złych, wrogich ustrojowi ludowemu i społecznie szkodliwych; książki tego rodzaju w wielkiej nieraz ilości zalegają półki biblioteczne i wypożyczone są czytelnikom. W związku z tym podjęta została akcja, która winna być przeprowadzona w miesiącach lipcu i sierpniu, a której celem jest wyeliminowanie książek szkodliwych.

Rady Narodowe, poprzez komisje oświaty i kultury, winny wziąć w tej akcji jak najbardziej czynny udział przez dokonanie kontroli bibliotek i sprawdzenie, czy rzeczywiście określone wyżej książki zostały usunięte i przesłane zgodnie ze wskazówkami, zawartymi w okólniku Ministerstwa Oświaty z dnia 27. VI. 1949 r. Nr. N. D. B./P.

Wykaz książek, które podlegają natychmiastowemu usunięciu z bibliotek, znajduje się w posiadaniu powiatowego inspektoratu szkolnego i będzie każdorazowo udostępniany powiatowym komisjom radzieckim dokonującym kontroli bibliotek.

Przy sposobności wykonania powyższego zadania komisje rad narodowych powinny również skontrolować funkcjonowanie bibliotek w szczególności zaś zwrócić uwagę na to, czy biblioteka ma odpowiednie pomieszczenie, czy lokal jest należycie wykorzystany i urządzony, czy stosunek personelu bibliotecznego do korzystających z biblioteki jest właściwy, czy godziny otwarcia biblioteki są dogodnie dla ludzi pracy, itp. Spostrzeżenia i wnioski komisji w tym zakresie powinny być przedmiotem rozważania i odpowiednich decyzji właściwych rad narodowych.

Kancelaria Rady Państwa prosi Ob. Przewodniczącego o przedstawienie jej sprawozdania o wyniku akcji niniejszej na tamtejszym terenie w terminie do 30 września rb.

S Z E F
KANCELARII RADY PAŃSTWA

Za zgodność

/-/ Kazimierz Mijał⁴⁴

AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 379

⁴⁴ Kazimierz Mijał (1910-2010) – członek PPR od 1942 r., do 1966 członek PZPR od lutego 1947 do do kwietnia 1950 r. szef Kancelarii Cywilnej Prezydenta Rzeczypospolitej, 1948-1950 szef Kancelarii Rady Państwa, 1950-1952 minister gospodarki komunalnej, 1952-1956 minister – szef Urzędu Rady Ministrów, 1956-1957 minister gospodarki komunalnej. W 1966 r. nielegalnie opuścił Polskę, sekretarz generalny tzw. Komunistycznej Partii Polski w Albanii i Chinach, w 1984 r. powrócił do kraju.

XXXV.

1949 wrzesień 23. Sprawozdanie Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Chodzieży do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z akcji oczyszczania bibliotek w powiecie chodzieskim

Prezydium
Powiatowej Rady Narodowej
w Chodzieży
Nr. P. R. N. 23/7/49
Wycofanie z bibliotek
książek szkodliwych.
L. dz. 7841/49.III.
20.8.1949 r.

Do
Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej
w/ P o z n a n i u

Prezydium Powiatowej Rady Narodowej przekłada sprawozdanie z akcji oczyszczania bibliotek w powiecie chodzieskim, dokonanej przez trójkę roboczą w składzie:

- 1) tow. Duczmalowej – Przewodniczącej PRN
- 2) tow. Przymuszały Brunona – podinspektora szk. O. i K. D.
- 3) tow. Sławskiego Stanisława – Kierownika Biblioteki Pow[iatowej]

Ilustrowano⁴⁵ następujące biblioteki:

I. Powszechne biblioteki:

1. Powiatową bibliotekę w Chodzieży,
2. Gminną Bibliotekę w Margoninie,
3. Gminną Bibliotekę w Kaczorach.

II. Społeczne i organizacyjne biblioteki:

- Bibliotekę Fabryki Porcelany w Chodzieży,
- Bibliotekę Fabryki Porcelitu,
- Bibliotekę Zjednoczenia Energetycznego w Chodzieży,
- Bibliotekę Szpitala Powiatowego w Chodzieży,
- Bibliotekę Sanatorium dla płucno – chorych w Chodzieży,
- Bibliotekę Związku Samopomocy Chłopskiej w Chodzieży
- Bibliotekę Huty Szkła w Ujściu
- Bibliotekę Tow[arzystwa] Czytelni Ludowej w Margoninie,
- Bibliotekę Związku Młodzieży Polskiej w Margoninie
- Bibliotekę Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży w Ujściu.

III. Biblioteki szkolne:

- Bibliotekę Państw. Liceum Ogólnokształcącego w Chodzieży,
- Bibliotekę Szkoły Zawodowej w Chodzieży,
- Bibliotekę Szkoły Zawodowej w Szamocinie,
- Bibliotekę Szkoły Zawodowej w Budzynie,
- Bibliotekę Szkoły Zawodowej w Margoninie,
- Bibliotekę Państw. Liceum Rolniczego w Chodzieży,
- Bibliotekę Państwowego Liceum Leśnego w Margoninie,
- Biblioteki 52 Szkół Podstawowych w powiecie.

Wyliminowano następujące książki:

Powiatowa Biblioteka w Chodzieży

Autor

1. Bandrowski J[erzy]
2. Marczyński A[ntonii]

Tytuł:

- Krwawa Chmura [Poznań 1928, Wydawnictwo Polskie]
- Gaz 303 [Poznań 1932, Dziennik Poznański]

⁴⁵ Winno być: Lustrowano.

3. Rachmanowa A[lja]	Tajemnice Tatarów i bożków [przekład Eli Steinsbergowej, Warszawa 1939, Wydawnictwo J. Kubicki]
4. Ossendowski A[ntoni Ferdynand]	Przez kraj ludzi zwierząt i bogów. [Konno przez Azję Centralną, Warszawa 1923, Gebethner i Wolff]
5. Giżycki K[amil]	Przez Urjanchaj i Mongolię [Lwów 1929, Zakład Narodowy im. Ossolińskich]
6. Dekobra M[aurice]	Dama w wagonie sypialnym [przełożył Kazimierz Rychłowski, Warszawa 1927, „Lektor – Polonia”]
7. Górzyński S[tefan?]	Lotnik Gromnicki, [?]
8. Nelard [Oktawiusz]	Ofiarni [Warszawa 1929, Biblioteka Groszowa]
9. Rembek S[tanisław]	W polu [Warszawa 1937, Biblioteka Polska]
10. Brzeszko-Brzeszkowski M.	Kobiety, krew i brylanty, [?]
11. Szablowski T[eodor]	Zaczarowany dwór [Warszawa 1936, Księgarnia Popularna]
12. Małaczewski E[ugeniusz]	Koń na wzgórzu [Warszawa 1921, Gebethner i Wolff; kilka wydań późniejszych]
13. Radek A.	Portrety i pamflety, [?]
14. Lipiński W[acław]	Szlakiem I brygady [Warszawa 1927, Główna Księgarnia Wojskowa]
15. Składkowski [Sławoj Felicjan]	Moja służba w brygadzie [Warszawa 1932, Instytut Badania Najnowszej Historii Polski]
16. Rachwał [Stanisław]	Ks. Bisk[up Władysław] Bandurski [wzór Polaka, Lwów 1932, Towarzystwo Przyjaciół Korpusu Kadetów nr 1 we Lwowie]

Biblioteka Gminna w Kaczorach

1. Giżycki [Kamil]	Przez knieje i stepy [Przygody chłopców polskich na Syberii i w Mongolii, Poznań 1930, Księgarnia św. Wojciecha]

Biblioteka T[towarzystwa]C[zytelni]L[ludowych] w Margoninie

1. Piłsudski [Józef]	Wybór pism ⁴⁶

Biblioteka Huty Szklą w Ujściu

1. Bieniasz [Józef]	Jak Kowalicha diabła wykiwała [Lwów ok. 1934, „Odrodzenie” ⁴⁷]

Biblioteka Państw. Liceum Ogólnokształcącego w Chodzieży

1. Piłsudski J[ózef]	Wybór pism
2. Składkowski [Sławoj Felicjan]	Gdzie widziałem komendanta [nim Polskę wywalczył, Warszawa 1933, Gebethner i Wolff]
3. Piłsudski J[ózef]	Wybór pism
4. Piłsudski J[ózef]	Pisma zbiorowe [t.1-10, Warszawa 1937-1938, Instytut Józefa Piłsudskiego]

Szkoła Podstawowa w Borowie:

1. 8 egzempl. B[enedykta] Hertza.	„Zasadzka” [Warszawa 1934, „Prasa Polska”]
2. Kwaśniewski [W.]	O głupim żydku i mądrym chłopie [Warszawa 1935, „Nasza Księgarnia”]
3. Staszewski [Jan]	Niemasz Pana nad ułana [Lwów 1933, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych]
4. Korpała J[ózef Stanisław]	Maszerują strzelcy, maszerują [Lwów 1933, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych]
5. Misiewicz J[an]	Służba Policji Państwowej [Lwów 1933, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych]
6. Papée [Fryderyk]	Lwów [Lwów 1933, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych]

⁴⁶ Chodzi najpewniej o „Pisma wybrane”, Warszawa 1932, Wydawnictwo „Zrąb”; wydanie drugie – 1934, Wydawnictwo Towarzystwa Kultury i Oświaty.

⁴⁷ Wydania powojenne – Katowice 1946 i 1948, „Odrodzenie”.

7. Szymański A[dam]	Opowiadania syberyjskie – stolarz Kowalski[Warszawa 1911, Gebethner i Wolff]
8. Papée[Fryderyk]	Prof[esor] Ignacy] Mościcki [Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych]
9. W[acław]Sieroszewski	J[ózef] Piłsudski [wydanie I, Piotrków, Departament Wojskowy Naczelnego komitetu Narodowego] ⁴⁸
10. [Eugeniusz Maria] Szummer-Szermentowski	Litwa [Lwów 1933, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych]

Biblioteka Kat[olickiego] Stow[arzyszenia] Młodzieży w Ujściu

1. J[ózef] Jarem-Mirski	Mundur swatem [Lwów 1937, „Odrodzenie”]
2. [Henryka] Zbierzchowskiego	Małżeństwo Loli [Lwów 1916, „Kultura i Sztuka”]

Biblioteka Szkoły Podstawowej w Morzewie

1. H[elena] Zakrzewska	Dzieci Lwowa [wydanie I Kraków 1919, Polska Spółka Nakładowa „Szczerbiec”]
2. A[dam] Galiński	[Stolarzewicz Ludwik] Trzeci Maja [książka dla nauczyciela i dla urzędujących uroczystości trzecomajowe, Łódź 1934, Drukarnia Państwowa]
3. Jak urządzić obchód rocznicy konstytucji 3 maja	[Poznań 1931, Drukarnia Mieszczańska]
4. J[an] Misiewicz	Służba Policji Państwowej [Lwów 1933, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych]

Biblioteka Szkoły Podstawowej w Rzadkowie

1. St[anisław] Rachwał	Ks. Bisk[up Władysław] Bandurski [wzór Polaka, Lwów 1932, Wydawnictwo Towarzystwa Przyjaciół Korpusu Kadetów nr 1 we Lwowie]

Powyższe książki znajdują się w Inspektoracie Szkolnym w Chodzieży. Następujące szkoły wezwano do przesłania do Inspektoratu Szkolnego w Chodzieży następujących książek wyeliminowanych:

Biblioteka Państw[owego] Liceum Leśnego w Margoninie:

1. Kreutz M[arian Jan]	Duch samurajów nad Azją [Warszawa 1939, Biblioteka Polska]
2. Liga Narodów – cele i zadania ⁴⁹ .	

Oprócz tego 87 książek niemieckich o treści w duchu hitlerowskim i tendencyjnym.

Biblioteka Szkoły Podstawowej w Brodnie:

1. Papée [Fryderyk]	Profesor I[gnacy] Mościcki, Lwów 1933, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych
2. Sieroszewski [Wacław]	Józef Piłsudski [wydanie I, Piotrków, Departament Wojskowy Naczelnego komitetu Narodowego]
3. Rachwał [Stanisław]	Ks. Bisk[up Władysław] Bandurski [Wzór Polaka, Lwów 1932, Wydawnictwo Towarzystwa Przyjaciół Kadetów nr 1 Lwów]
4. Szymański A[dam]	Opowiadania syberyjskie – stolarz Kowalski[Warszawa 1911, Gebethner i Wolff]

Biblioteka Szkoły Podstawowej w Węglewie

1. Krwawy, pracowity cud 1920 r.	

Biblioteka Szkoły Podstawowej w Wyszynach

1. Rączkowski [Józef]	Polska w rodzinie narodów [Lwów 1933, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych]

⁴⁸ Liczne wydania późniejsze.

⁴⁹ Prawdopodobnie chodzi o wydawnictwo „Liga Narodów jej cele i organizacja. Rzecz przeznaczona dla użytku nauczycieli”, Genewa 1931, Drukarnia Narodowa Kraków.

Biblioteka Związku Samopomocy Chłopskiej w Chodzieży

4 książki niemieckie wydane przez Reichsnakrotand.

Oprócz powyższych – wycofane zostaną książki znajdujące się w bibliotekach w powiecie (pkt. bibl. pow.) nie objęte spisem.

1. Gryglewicz [Franciszek]	W złotej sieci ⁵⁰ (w chwili obecnej znajduje się w Pow. Urzędzie Bezpieczeństwa)
2. Stablewska I[rena]	Milionówka [rok 1922 nad wielkopolską wsią, Poznań 1927, Księgarnia św. Wojciecha]
3. Korpała J[ózef Stanisław]	Maszerują strzelcy, maszerują [Lwów 1933, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych]
4. Staszewski [Jan]	Niemasz Pana nad ułana [Lwów 1933, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych]
5. Misiewicz J[an]	Służba Policji Państwowej [Lwów 1933, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych]
6. Kwaśniewski[W.]	O głupim żydku i mądrym chłopie [Warszawa 1935, „Nasza Księgarnia”]
7. Rączkowski[Józef]	Polska w rodzinie narodów [Lwów 1933, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych]
8. Schroeder A[rtur]	Orlęta [z walk lwowskich], Lwów 1919, Rada Parafialna]
9. Żeligowski L[ucjan]	Wojna w roku 1920 [(wspomnienia i rozważania), Warszawa 1930, Instytut Badania Historii Najnowszej Polski]
10. Ordza-Dawid [Aleksander]	Pamiętnik [wojenny] harcerza z [1918-]1920 r., Bydgoszcz 1931, towarzystwo Literacko-Naukowe im. Jana Kasprzaka]

Inspektorat Szkolny zebrał w sumie 171 książek, z których 90 książek przesłał do Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego w Poznaniu. Pozostałe książki zostaną przesłane w najbliższym czasie.

Kontrola funkcjonowania bibliotek wykazała, że kierownictwo jest odpowiednie i wiadomościami fachowymi, oraz, że godziny otwarcia biblioteki Powiatowej są właściwe.

Lokal Biblioteki Powiatowej jest w tej chwili nieodpowiedni, i projektuje się przeniesienie go.

Przewodniczący P[owiatowej] R[ady] N[arodowej]
/-/ (Duczmalowa)

AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 379

XXXVI.

[1952] [po 2 lipca]. **S p r a w o z d a n i e F. Bursowej z Centralnego Zarządu Bibliotek z wyjazdu służbowego w okresie od 30.VI do 2.VII br. do województwa kieleckiego**

Wyjazd miał głównie na celu skontrolowanie pracy bibliotek gminnych. W związku z brakiem specjalnego środka lokomocji zmuszona byłam korzystać z samochodu, który oddano do dyspozycji osobom kontrolującym przygotowania do akcji żniwnej. Dlatego nie mogłam dokonać planowego wyboru bibliotek do skontrolowania ich pracy.

30.VI. Sandomierz – Biblioteka Powiatowa

⁵⁰ Najpewniej chodzi o „Złotą sieć: Powieść dla panienek”, Poznań 1935, Księgarnia św. Wojciecha.

W bibliotece pracuje 3 osoby. Kierowniczką Ob. Krawczyk Janina, bibliotekarką: ob. Jakubczyk Henryka i ob. Radulska Janina.

Zasadniczo właściwe przygotowanie ogólne i zawodowe posiada tylko kierowniczką biblioteki. Niestety od czterech lat jest poważnie chora (stwardnienie nerwów w rdzeniu pacierzowym) mieszka poza Sandomierzem, co wpływa ujemnie na całość pracy biblioteki. Obecnie wyjeżdża na kurację do Pragi.

Ob. Jakubczyk osoba młoda, wydaje mi się, że może wyrosnąć na dobrego pracownika.

Należy ją przeszkolić na dłuższym kursie dla bibliotekarzy powiatowych w P[owiatowym] O[środku] K[ształcenia] B[ibliotekarzy] w Jarocinie.

Ob. Jakubczyk wyjeżdża w teren, lustruje biblioteczki gminne i punkty biblioteczne. Nie umie jednak współpracować z pracownikami, co stwarza niemiłą atmosferę w pracy. Wina zresztą nie leży wyłącznie po jej stronie.

Ob. Radulska Janina, osoba starsza, pracuje w bibliotece drugi rok. Praca ta niebardzo odpowiada jej zainteresowaniom, nie ma też do niej przygotowania. Po skontrolowaniu jej dziennika zajęć stwierdziłam, że pracuje mało wydajnie. Niskie uposażenie – IX grupa – nie wystarcza na utrzymanie, dorobić nie jest w stanie.

Chce odejść z biblioteki do prac finansowych, które zna. Nerwowo, przewrażliwiona ma częste scysje z ob. Jakubczyk. Wydaje mi się, że odejście jej z biblioteki byłoby wskazane.

Niepokojące jest zjawisko małego uspołecznienia wyżej wymienionych osób. Żadna z nich nie należy do partii, ani do żadnej organizacji społecznej. Nie biorą udziału w życiu społecznym środowiska, co ujemnie odbija się na działalności biblioteki.

Utrzymują współpracę ze szkołami.

Poważnym brakiem organizacji pracy biblioteki jest to, że niedokonano podziału pracy między poszczególnych pracowników. Każdy robi wszystko po trochu.

Teren od strony lustracji jest obsługiwany dostatecznie. W maju było 9 wyjazdów, w czerwcu 6. Sprawozdania robione są na gotowych schematach. Ułatwia to pracę bibliotekarzy, ale i wyraźnie ją sptyca.

Sprawozdania są schematyczne, brak analizy pracy lustrowanej placówki, brak wniosków. Sprawozdania nie dają obrazu pracy instrukcyjnej bibliotekarzy.

Księgozbiór biblioteki jest niedostatecznie wykorzystany. Na 11 tysięcy tomów zaledwie 3 tysiące jest w terenie.

Referat Bibliotek obsadzony jest od 1.IV.br.

Stanowisko Kierownika referatu powierzono ob. Dziedzic Stefanii (VII grupa), która jest członkiem PZPR.

Wydaje mi się, że dokonano dobrego wyboru.

Ob. Dziedzic wykazała orientację w zagadnieniach bibliotekarskich, zdążyła poznać już teren. Była w kilku gminach. Umie walczyć o słuszne sprawy. Dopilnowuje spraw personalnych bibliotekarzy gminnych. Ma stały kontakt z biblioteką.

Wyjaśniłam w P[rezydium] P[owiatowej] R[ady] N[arodowej] sprawę jej etatu. Prezydium uważało, że winna ona być na etacie bibl[ioteki] powiatowej. Obecnie opłacają ją z kredytów Prezydium, na 53 rok zaplanowali etat administracyjny w VI grupie.

1.VII. Powiat Opatowski

Przeprowadziłam lustrację bibliotek gminnych: w Iwaniskach, Wojciechowicach i Ożarowie. Byłam w spółdzielni produkcyjnej w Gierczycach, nie zastałam kierownika, szkoła była zamknięta.

Biblioteka gminna w Iwaniskach

Mieści się w kącie ogólnej sali biurowej P[rezydium] G[minnej] R[ady] N[arodowej]. Wysoka lada sięga do głowy człowieka dorosłego, dzieci muszą wchodzić na ławkę, narażając się na przykrości ze stony urzędników.

Gwar ludzi, stuk maszyn do pisania. Warunki bardzo złe.

Bibliotekarką jest ob. Prokop Sabina, w IX grupie. Skończyła 7 klas szkoły podstawowej i 2-tyg[odniowy] Kurs bibliotekarski, jest członkiem Z[wiązku] M[łodzieży] P[olskiej]. Właściwie środowisko nie zdaje sobie sprawy z zadań biblioteki i nie pomaga ona młodej bibliotekarce. Jedyne oparcie znajduje ona u nauczycielki ob. Wojtowicz I., która jest przewodniczącą koła Z[wiązku] M[łodzieży] P[olskiej]. Prezydium chyba nie docenia również pracy biblioteki. Przewodniczącego nie zastałam, rozmawiałam z sekretarzem ob. Książką Kazimierzem. Wydaje mi się, że nie stać go na to, aby coś wyniósł z tej rozmowy. Sekretarza G[minnego] K[omitetu] P[olskiej] Z[jednoczonej] P[artii] R[obotniczej] nie zastałam. Biblioteka jest źle prowadzona. Inwentarz prowadzony bieżąco zawiera 2 080 pozycji. Ma szereg braków w poszczególnych rubrykach. Książki ubytków brak. Biblioteka nie posiada w ogóle żadnych katalogów. W czasie lustracji zastałam nauczyciela ob. Pużę Józefa, który przyjechał z dziećmi na kolonie. Przyszedł po książki. Mozolił się przy wysokiej ladzie, wybierając książki z całego ich stosu. Bibliotekarka nie wiedziała, że w ostatnim «Poradniku Bibliotekarza» jest spis książek dla kolonii dziecięcych. Bibliotekarka pracuje od 8-15, w poniedziałki od 13-18. Na 1070 mieszkańców ma 178 czytelników, stanowi to około 17%. Podobny stosunek jest w skali gminnej: 2781 mieszkańców, czytelników przeciętnie w pierwszym półroczu 468 – procentowo około 17%. Czytelnictwo przypadkowe. Z braku czasu trudno mi było zająć się dokładniej tą sprawą. Prac masowych z czytelnikiem biblioteka nie prowadzi. Na terenie gminy jest 9 punktów. Opieka nad nimi ze strony gminnej bibl[ioteki] jest niedostateczna.

Biblioteka gminna w Wojciechowicach mieści się w osobnej dużej sali szkolnej. Stosunkowo duże oddalenie od centrum wsi nie jest korzystne. Dodatnią stroną jest obszerność i czystość sali, wspólny dach ze szkołą, możliwość współpracy z nauczycielstwem. Te dodatnie strony pomieszczenia biblioteki nie są wykorzystane przez bibliotekarkę. Jest nią ob. Sadowska Leokadia (IX grupa) członek Z[wiązku] M[łodzieży] P[olskiej]. Jej przygotowanie ogólne i zawodowe jest niewystarczające. Nie potrafi prowadzić szerszej i poważniejszej pracy czytelniczej. Żadnych prac masowych z czytelnikami nie prowadzi. Zauważyłam zupełny brak współpracy z miejscowym P[rezydium] G[minnej] R[ady] N[arodowej]. Nie jest to winą bibliotekarki. W ogóle

pracownicy P[rezydium] G[minnej] R[ady] N[arodowej] trzymają się z dala od wsi i na odwrót. Pracę oświatową w P[rezydium] G[minnej] R[ady] N[arodowej] prowadzą miejscowi nauczyciele i oni nie potrafili wyjść poza P[rezydium] G[minnej] R[ady] N[arodowej] i oddziaływać na całą wieś. Rozmowa z sekretarzem P[rezydium] G[minnej] R[ady] N[arodowej] Ob. Kozińskim wykazała, że P[rezydium] G[minnej] R[ady] N[arodowej] nie potrafiło pokierować pracą biblioteki tak, aby ona konkretnie pomagała w akcjach politycznych i gospodarczych. Biblioteka pomaga lub nie pomaga P[rezydium] G[minnej] R[ady] N[arodowej] rozumiana jest w sposób czy bibliotekarka pomaga jako urzędniczka.

Ob. Koziński rozumiał właściwą rolę biblioteki.

W czasie lustracji biblioteki był wice-przewodniczący P[rezydium] G[minnej] R[ady] N[arodowej] Ob. Leśniak Adolf. Przeprowadziłam z nim również rozmowę przedstawiając zasadniczą rolę biblioteki i podkreślając konieczność opieki G[minnej] R[ady] N[arodowej] nad nią.

Biblioteka liczy 2737 tomów, księga ubytków wykazuje 210 pozycji – bibl. dysponuje katalogiem alfabetycznym.

Na terenie gminy jest 8 punktów bibl.

Biblioteka Gminna w Ożarowie ma osobną izbę, dużą, schludną. Korzysta z niej w okresie letnim. Zimą lokal jest tak zimny, że nie można z niego korzystać. Drzwi ze szparami, okna pojedyncze, pod podłogą piwnica. Bibliotekarka ob. Ziółkowska Olga aktywna członkini L[igi] K[obiet] – przewodnicząca – wykazuje dużo dobrej woli i chęci – świadczą o tym różne formy propagandowe, nieudane wprowadzić w wykonaniu, ale świadczące, że bibliotekarka docenia ich znaczenie.

Inwentarz prowadzony na bieżąco liczy 2320 pozycji; braki w wypełnianiu poszczególnych rubryk. Księga ubytków wykazuje 145 pozycji.

Ożarów liczy 1839 mieszkańców, czytelników jest 175. biblioteka wypożycza książki dwa razy w tygodniu: we wtorki i piątki od godz. 16-18. W czasie mojej obecności zgłosiło się 10 czytelników – młodzież przyjeżdżająca na wakacje. Proszą o Mickiewicza, Puszkina, Szekspira. Bibliotekarka odpowiada, że nie ma tych książek. Sprawdziłam, że niektóre z nich były.

Bibliotekarka nie zna swojego księgozbioru.

Katalog alfabetyczny bardzo nie alfabetycznie ułożony.

Stwierdziłam duże zaległości przy zwrotach książek.

Współpraca z organizacjami nie układa się, nawet z L[igą] K[obiet], której bibliotekarka jest przewodniczącą, Z[wiązkiem] M[łodzieży] P[olskiej], istnieje formalnie. Środowisko trudne. Ożarów przed wojną był małym miasteczkiem, dużych kupców i handlarzy trzodą, końmi, zbożem. Obecnie to drobni rolnicy, rzemieślnicy wg zdania bibliotekarki i kierowniczkę biblioteki powiatowej, niechętni, mało uspołecznieni.

Bibliotekarka źle się czuje w środowisku, pochodzi z Polesia, załęczniona, zatroskana.

P[rezydium] G[minnej] R[ady] N[arodowej] wykorzystują ją do prac urzędniczych, od których nie ma odwagi i siły obronić się.

Cały kwiecień np. wypisywała metryki. W gminie jest 6 punktów. Bibliotekarka lustrowała w maju wszystkie. W czerwcu jeden. Spotkałam

w bibl[iotece] gminnej kierownika punktu z Przybysławia Ob. Nadbrzucha Jana.

Ma w punkcie 145 książek, 24 czytelników. Wyzwoleni analfabeci nie czytają, chcą książki z dużym drukiem. On sam nie czyta bo nie ma czasu. W zimie przeczytał „Krzyżaków”.

Jeśli chodzi o bibliotekę powiatową w Opatowie należy podkreślić duży wkład pracy w podniesieniu stanu bibliotek w tym powiecie przez kierowniczkę biblioteki ob. Szlichtową Filomenę. Jest to była nauczycielka, bardzo energiczna, uspołeczniona. Ma wybitne zdolności organizacyjne, jest członkiem P[rezydium] P[owiatowej] R[ady] N[arodowej], przewodniczącą powiatowej Komisji Kulturalno-Oświatowej. Dzięki jej postawie i wysiłkom zagadnienie bibliotek zaczyna nabierać właściwego znaczenia. P[rezydium] P[owiatowej] R[ady] N[arodowej] odnosi się pozytywnie do spraw bibliotek. G[minne] R[ady] N[arodowe] tego powiatu mają jeszcze dużo do zrobienia w tym zakresie.

Na szczeblu powiatowym współpraca między organizacjami, możnaby powiedzieć, że układa się. Wydaje mi się, że jest to zasługą ob. Szichtowej, która dzięki swym uzdolnieniom artystycznym (znajomość papieroplastyki, prac świetlicowych) wydajnie pomaga z różnych okazji poszczególnym organizacjom.

Stałej planowej współpracy nie udało się ustalić.

VII. Biblioteka gminną w Brzegach, pow. Jędrzejów lustrowałam z powodu otwarcia w tej miejscowości świetlicy. Chciałam sprawdzić, jak układa się praca między tymi placówkami.

Bibliotekę prowadzi ob. Fijałek Leonia, miejscowa bibliotekarka.

Pracę jej należy ocenić pozytywnie.

Prowadzi systematycznie pracę masową, różne imprezy czytelnicze przy współudziale szkoły. Stawia zagadnienia czytelnictwa na zebraniach rodzinnych. Przejrzałam duży zbiór materiałów propagandowych.

Miejscowość liczy 629 osób, czytelników jest 251, co stanowi 40% czytelników.

Biblioteka liczy 2144 książki z tego 1100 jest w 7 punktach.

Świetlica otwarta została 19.VI.

Książki do punktu świetlicowego są przygotowane.

Nie mogą być przekazane świetlicy, gdyż lokal nie ma żadnego sprzętu, a więc i szafy na pomieszczenie książek.

Od 1.VII kierowniczka świetlicy – nauczycielka prowadzi półkolonię w Jędrzejowie.

Zastępuje ją kierownik szkoły. Prace w świetlicy odbywają się trzy razy w tygodniu. Przygotowuje się do uroczystości na 22 lipca.

Z czynnikami partyjnymi i administracyjnymi nie miałam czasu rozmawiać, poza Wydziałem Kultury, gdzie przeprowadziliśmy wspólną rozmowę z Kierownikiem Wydziału Kultury ob. Latało i Kierow[nikiem] Sam[odzielnego] Referatu Bibl[iotek?] ob. Adamczykiem.

Przedstawiłam swoje wnioski i spostrzeżenia z lustracji terenu, omówiliśmy zagadnienia zaopatrywania świetlic w książki przez sieć bibliotek publicznych.

Niesłuszne jest stanowisko Kierow[nika] Wydziału, który zdecydowanie uważa za konieczne podporządkowanie organizacyjne bibliotek świetlicom. Przedstawiłam swój pogląd na to zagadnienie.

Na zakończenie rozmowy poruszyłam sprawę przeseregowania ob. Adamczyka do IV grupy uposażenia, które należy mu się za pracę i z przyczyn formalnych. Ob. Adamczyk był nauczyciel, mający ukończone Państw[owe] Pedagogium Nauczycielskie, gdyby pełnił funkcję nauczyciela miałby już IV grupę.

Nie powinien stracić z racji przejścia do administracji bibliotecznej, gdzie wywiązuje się z obowiązków.

Z przeprowadzonej lustracji bibliotek gminnych nasuwają się następujące wnioski:

1) kadry bibliotek gminnych niewystarczająco są przygotowane do pracy, tak pod względem ideologicznym, jak i zawodowym.

2) biblioteki gminne nie spełniają jeszcze właściwej roli wychowawczo-politycznej,

3) GRN nie są jeszcze dostatecznie świadome roli i zadań wychowawczo-politycznych bibliotek.

W każdym razie nie konkretyzują tych zadań i nie stawiają ich przed bibliotekami i nie pomagają im w pracy.

Brak dostatecznego instruktażu i pomocy dla bibliotek ze strony biblioteki wojewódzkiej.

AAN, Ministerstwo Kultury i Sztuki, Centralny Zarząd Bibliotek, sygn. 198

XXXVII.

1950 wrzesień 2. Zarządzenie Ministra Oświaty w sprawie gromadzenia, przechowywania i wyjątkowego udostępnienia w bibliotekach druków wycofanych z obrotu.

Na podstawie art. 3 oraz art. 14 ust. 2 dekretu z dnia 17 kwietnia 1946 r. o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi (Dz. U. R. P. Nr 26, poz. 163) zarządza się, co następuje:

§ 1. Zarządzenie niniejsze dotyczy wszelkich drogą mechaniczną lub chemiczną powielonych wytworów granicznych, które na podstawie obowiązujących przepisów zostały wycofane, a to zarówno wytworzonych w kraju, co do których wydano zarządzenie wycofania, jak i zagranicznych nie mających w kraju debitu.

§ 2. 1. Druki wymienione w § 1, mogą, przy zachowaniu postanowień art. 8 ust. 3 prawa prasowego z dnia 21 listopada 1938 r. (Dz. U. R. P. Nr 89, poz. 608) oraz art. 3 dekretu z dnia 5 lipca 1946 r. o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk (Dz. U. R. P. z 1946 r. Nr 34, poz. 210 i z 1948 r. Nr 36, poz. 257) gromadzić, przechowywać i wyjątkowo udostępnić pod warunkiem ścisłego przestrzegania przepisów niniejszego zarządzenia jedynie wymienione poniżej biblioteki:

Biblioteka Narodowa w Warszawie,
państwowe biblioteki uniwersyteckie,
Biblioteka Sejmowa w Warszawie,
biblioteki ministerstw,
Centralna Biblioteka Wojskowa w Warszawie,
Biblioteka Akademii Sztabu Generalnego im. Gen. Karola
Świerczewskiego w Warszawie,
Biblioteka Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych w Warszawie,
Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.

2. Druki wycofane, znajdujące się w chwili ogłoszenia niniejszego zarządzenia w którejkolwiek z niewyszczególnionych powyżej bibliotek, powinny być po stwierdzeniu ich wycofania z obrotu (katalogu i inwentarza) przekazane Bibliotece Narodowej w Warszawie.

§ 3. Pieczęć i nadzór nad drukami wycofanymi pełni pod osobistą odpowiedzialnością dyrektor względnie kierownik biblioteki, który bibliotekarskie opracowanie tych druków może powierzyć tylko zaufanemu bibliotekarzowi.

§ 4. Karty katalogowe normalnie skatalogowanych druków wycofanych po włączeniu do osobnego katalogu i wpisaniu do osobnego inwentarza, przechowuje pod zamknięciem dyrektor (kierownik) biblioteki.

§ 5. Druki, objęte zarządzeniem wycofania, należy wyłączyć z ogólnego zasobu biblioteki i ustawić w wydzielonym dla tego celu pomieszczeniu, które dyrektor (kierownik) biblioteki winien osobiście utrzymywać pod stałym zamknięciem.

§ 6. Jeżeli zarządzenie wycofania dotyczy tylko części jakiegoś dzieła, stanowiącego oddzielny tom, należy cały tom wyłączyć i na odwrotnej stronie jego okładki zaznaczyć, które części zostały objęte zarządzeniem wycofania, oraz podać numer, pod jakim dzieło wpisano do inwentarza druków wycofanych. Gdy zarządzenie wycofania dotyczy poszczególnych numerów lub zeszytów jakiegoś wydawnictwa periodycznego, należy te numery lub zeszyty wyłączyć z całości wydawnictwa, ułożyć w chronologicznym porządku w tekach, oznaczonych odpowiednimi numerami inwentarza druków wycofanych.

§ 7. 1. Na korzystanie z druków wycofanych może zezwolić jedynie władza naczelna, której odnośna biblioteka podlega, względnie osoba przez nią upoważniona do udzielania zezwoleń. Korzystanie nastąpić może w obrębie biblioteki w czytelni na ten cel przeznaczonej i tylko bezpośrednio przez osobę do tego upoważnioną.

2. W każdym przypadku korzystania z druku wycofanego czytelnik winien wpisać w odpowiednim protokole (w osobnej księdze) swoje nazwisko i imię, stanowisko i adres oraz tytuł udostępnionego druku i datę dnia, w którym z niego korzystał oraz cel. Kierownik biblioteki zaś zaznacza tamże prawidłowy zwrot danego druku.

§ 8. 1. Zarządzenie niniejsze nie narusza uprawnień władz sądowych i prokuratorskich, przysługujących im w myśl odpowiednich przepisów kodeksu postępowania karnego.

2. Katalog lub inwentarz druków wycofanych może być udostępniony również tylko za zezwoleniem władzy naczelnej.

§ 9. Zarządzenie wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

MINISTER OŚWIATY

W[itold] Jarosiński⁵¹

Monitor Polski 1950 nr A – 99 poz. 1249

XXXVIII.

[przed październikiem 1952]. Wytyczne nr 2 Centralnego Zarządu Bibliotek w sprawie udziału bibliotek w kampanii wyborczej do Sejmu

Biblioteki w akcji wyborczej – Wytyczne Nr 2.

Wybory październikowe, odbywające się na podstawie nowej Konstytucji, będą wielką ogólnonarodową manifestacją na rzecz Władzy Ludowej, której Polska zawdzięcza wielkie osiągnięcia ostatnich 8-let.

W kampanii wyborczej chcemy sięgnąć do wiadomości najszerzych mas, utrwalić poczucie jedności interesów i dążeń naszego narodu. Jest to okres wytężonej mobilizacji mas do wypełnienia zadań Frontu Narodowego, manifestacji zwycięskiej siły i zawartości tego Frontu.

Biblioteki Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w okresie wyborów winny stać się placówkami agitacji i propagandy platformy wyborczej Frontu Narodowego.

Obowiązek ten bibliotekarze podejmą z dumą, jest to bowiem podniesienie znaczenia politycznego ich pracy i ich placówek, dowód zaufania Partii i Rządu.

Pragnąc przyjąć z pomocą bibliotekom w realizacji tych doniosłych zadań, jakie przed nimi w tym okresie stoją – Centralny Zarząd Bibliotek przesyła dalsze wytyczne organizacji pracy w bibliotekach.

1. Podstawowa tematyka propagandy

Przedmiotem propagandy winny stać się przede wszystkim: Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, program wyborczy Frontu Narodowego, ordynacja wyborcza. Należy starać się:

a) o wydobycie kontrastów w sytuacji mas pracujących w dawnym nastroju kapitalistycznym i ich sytuację obecną.

b) Popularyzować historię ruchu robotniczego i walk proletariatu miast i wsi z uwzględnieniem konkretnych przykładów danego terenu.

c) popularyzować kandydatów na posłów ze szczególnym wysunięciem postaci pierwszego kandydata Ob. Prezydenta.

d) popularyzować przodujących w różnych dziedzinach życia PRL postaci pochodzących z awansu społecznego.

⁵¹ Witold Jarosiński (1909-1993) – członek PPR, następnie w PZPR; po wojnie pracował w aparacie partyjnym w Katowicach, Wrocławiu, Krakowie i Warszawie, w 1950 zastępca kierownika Wydziału Organizacyjnego KC PZPR, od lipca 1950 do sierpnia 1956 minister oświaty, 1956-1968 sekretarz KC PZPR.

W organizowanych w tym okresie wystawach i imprezach powinny znaleźć odbicie takie wydarzenia jak zbliżające się 70-lecie proletariatu, Zjazd Ziem Zach[odnich], zwołana na październik Narada Kobiet itp.

2. Propaganda przez wygląd zewnętrzny biblioteki

Wszystkie placówki biblioteczne – czy to budynki wielkich bibliotek miejskich i wojewódzkich, – czy to skromne lokale bibliotek gminnych a także pomieszczenia punktów bibliotecznych – winny w tym okresie całym swym wyglądem zewnętrznym i wewnętrznym świadczyć, że biblioteki są placówkami, które czynnie włączyły się do akcji wyborczej. Bibliotekarze winni wykorzystać wszystkie możliwości w tym kierunku.

Do zastosowania w tym celu nadają się następujące elementy dekoracyjne i propagandowe:

Na zewnątrz biblioteki:

Transparent z mobilizującym hasłem, flagi, portrety, plakaty itp. Ważnym szczegółem będzie umieszczenie tablicy do umieszczania wywieszek z ogłoszeniami o imprezach, które będzie biblioteka organizowała w okresie akcji wyborczej.

O ile to tylko możliwe – pożądane jest oświetlenie tej dekoracji, aby była widoczna i przyciągała uwagę przechodniów nie tylko w dzień, ale i wieczorem.

Tam, gdzie zachodzi tego potrzeba, należy zadbać o uporządkowanie otoczenia biblioteki, starając się nadać mu jak najbardziej estetyczny i porządkujący wygląd, jak również doprowadzić do wzorowego porządku wewnątrz lokalu bibliotecznego.

Wewnątrz biblioteki:

Do elementów propagandowych wewnątrz biblioteki należą flagi, portrety, hasła i wywieszki o mobilizującej treści, plakaty i plansze czytelnicze oraz odpowiednio opracowane gazetki ścienna.

Specjalną uwagę należy poświęcić wystawom i wystawkom, uzupełnionym propagandową dekoracją. Całość lokalu biblioteki należy ozdobić zielenią, w miarę możliwości kwiatami, aby nadać mu świąteczny charakter.

3. Formy oglądowe propagandy.

Zwróćmy tu uwagę specjalnie na dwie formy (stosując w miarę potrzeby i inne), a mianowicie: gazetkę ścienną i wystawę.

Gazetki ścienna – mogą oddać duże usługi przy popularyzacji sylwetek działaczy terenowych i kandydatów do sejmu. Ich życiorysy, fotografie, opisy działalności politycznej i społecznej, wypowiedzi na tematy Konstytucji i wyborów – zbliżą do nich mieszkańców danej miejscowości, ułatwią poznanie i wybór odpowiedniego kandydata.

Wystawy – tematyka ich powinna obejmować zagadnienia wymienione w punkcie 1-szym (podstawowa tematyka).

Należy dołożyć starań, aby wspomniane tematy jak najściślej i jak najmocniej wiązać z życiem terenu, na którym działa biblioteka np. obrazując osiągnięcia Polski Ludowej, może część wystawy poświęcić zagadnieniom awansu społecznego, ilustrując tę część fotografiami, życiorysami, wypowiedziami robotników i chłopów własnego terenu, spełniających obecnie odpowiedzialne funkcje, a wyrosłych drogą awansu społecznego. Podobnie opierając się

na konkretnych przykładach, można przedstawić życie młodzieży studiującej, która wyszła ze wsi i dzięki opiece państwa ma dzisiaj dostęp do wszystkich szkół i wyższych zawodów.

4. Propaganda przez żywe słowo i imprezy

Bardzo ważną rolę odgrywać będzie bezpośredni kontakt z czytelnikiem oraz formy propagandy poprzez żywe słowo, oddziaływujące na środowisko, w którym się placówka biblioteczna znajduje.

Do form i środków, które tu należy wykorzystać należą: głośne czytanie, żywe gazetki, pogadanki połączone z odczytaniem wyjątków z literatury pięknej, wieczornice literackie połączone z referatem, organizowanie odczytów i wszystkie te formy połączone z dyskusją. Wykorzystać tu należy m.in. twórczość laureatów nagród państwowych, jak „Pamiętka z celulozy” Igora Neverly, „Matka i syn” Albina Bobruka, „Piątka z ulicy Barskiej” K[azimierza] Koźniewskiego, „Życie za dniówkę” (fragmenty drukowane w Trybunie Wolności) oraz takie utwory jak „Pawie pióra” [Leona]Kruczkowskiego i inne.

W ramach tych imprez – należy specjalnie starać się o zorganizowanie spotkań czytelników ludności miejscowej z działaczami własnego terenu, a także nie pomijając wybitnych działaczy kraju, do których można wystosować zaproszenie celem przybycia na zebranie (oczywiście na większą skalę), organizować należy spotkania z ludźmi, którzy drogą awansu społecznego doszli do odpowiedzialnych stanowisk, z młodzieżą akademicką i ze szkół średnich pochodzenia robotniczego i chłopskiego, aby tą drogą unaocznic zmiany jakie zaszły w losie i możliwościach mas pracujących w Polsce.

5. Powiązania bibliotek z ogólną akcją wyborczą

W celu jak najlepszego przeprowadzenia akcji należy nawiązać ścisłą łączność z Radą Narodową oraz Komitetem Partyjnym, gdzie należy zwracać się we wszelkich poważniejszych trudnościach.

Rady Narodowe udzielą pomocy w realizacji zadań bibliotek przez udzielenie pomocy – również w zakresie finansowym. Należy również nawiązać współpracę z następującymi instytucjami i organizacjami oraz placówkami kulturalno-oświatowymi:

1. Miejskowy Komitet Wyborczy
2. Miejskowe Ogniwo Z[wiązku] M[łodzieży] P[olskiej], Zw[iązki] Zaw[odowe], Z[wiązek] S[amopomocy] Ch[łopskiej], Liga Kobiet, i in.
3. Stronnictwa polityczne, szczególnie Z[jednoczone] S[tronnictwo] L[udowe].
4. Świetlice, Domy Kultury, z placówkami temi specjalnie należy nawiązać łączność.
5. Artos⁵², T[owarzystwo] W[iedzy] P[owszechnej].
6. Prasa, radio, film.

Ponadto należy zwrócić uwagę na uaktywnienie i nawiązanie ścisłej współpracy z Komitetami Bibliotecznymi, stanowiącymi bazę dla Rad Czytelnictwa i Książki.

⁵² ARTOS – Państwowa Organizacja Imprez Artystycznych ARTOS działała w latach 1950-1954 i zajmowała się organizowaniem objazdowych imprez artystycznych.

W celu skoncentrowania wysiłków i osiągnięcia jak najlepszych wyników – należy porozumieć się ze wszystkimi wyżej wymienionymi instytucjami i organizacjami dla wspólnego zaplanowania akcji i przeprowadzenia imprez.

Należy również zwrócić uwagę na wykorzystanie brygad agitacyjnych w zakładach pracy. Z niektórymi formami propagandy należy wyjść poza mur biblioteki. Np. organizować wystawki i wygłaszać krótkie pogadanki przy okazji różnego rodzaju zebrań, np. zebrania gromadzkie, gminne, Z[wiązku] M[łodzieży] P[olskiej], Ligi Kobiet, itp., a także przy okazji różnych imprez publicznych jak przedstawienia teatralne, kinowe, itp.

Specjalną uwagę należy zwrócić na wykorzystanie do tego celu teatrów, kin wiejskich i objazdowych. W miarę możliwości należy wykorzystać samochody do zorganizowania objazdowych wystaw ew[entualnie] bibliobusy. Do przeprowadzenia akcji propagandowej we wszystkich jej formach należy wyciągnąć aktyw czytelniczy oraz młodzież zorganizowaną i niezorganizowaną, powołując ją do współdziałania w nawiązaniu do jej zobowiązań zlotowych i pozlotowych. Młodzież powinna w akcji wyborczej odegrać specjalną rolę, jako ta część społeczeństwa, w której ręce złożył Prezydent Bierut Konstytucję Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

6. Specjalne zadania bibliotek wojewódzkich i wielkomiejskich.

Biblioteki te nastawią swoją działalność na pomoc bibliotekom w terenie ze specjalnym uwzględnieniem bibliotek małych miast, gmin wiejskich i punktów gromadzkich.

W szczególności:

a) przez udzielanie na miejscu i w terenie instruktażu oraz pomocy informacyjno-bibliograficznej związanych z zadaniami tego okresu,

b) przez inicjowanie i pośredniczenie w organizowaniu odczytów T[owarzystwa] W[iędzy] P[owszechnej], występów Artosu, wyjazdów brygad agitacyjnych, wyjazdów prelegentów, autorów, itp., inicjowanie audycji radiowych, artykułów w prasie, wkładek do dodatków i ogłoszeń filmowych itp.

7. Rola konkursu na najlepszą bibliotekę w Polsce.

Realizowany w tym okresie konkurs na najlepszą bibliotekę w mieście i na wsi to pomoc dla bibliotekarzy w wykonaniu czołowego zadania w chwili obecnej. Wszystkie prace przewidziane regulaminem konkursu: wystawy, gazetki, imprezy biblioteczne, propaganda literatury powinny służyć jednemu zasadniczemu celowi, przygotowaniu ludności do świadomego i dobrego wypełnienia aktu wyborczego.

Podkreślić należy, że konkurs więc nie jest celem samym w sobie, a środkiem do pobudzenia aktywności bibliotek i realną pomocą we włączaniu się ich do nurtu życia politycznego w okresie akcji wyborczej.

Dla nadania właściwego kierunku pracom bibliotek w tym okresie, konieczne jest, aby bibliotekarze poczuli się w pełni odpowiedzialni za propagandę i przebieg akcji wyborczej.

Dyrektor
Centralnego Zarządu Bibliotek
W. Michalska

XXXIX.

^a1967 wrzesień 20^a. Wydział Propagandy i Agitacji KC PZPR do sekretarza KC Witolda Jarosińskiego w sprawie czytelnictwa i popularyzacji literatury społeczno-politycznej

W ubiegłym półroczu Komitety Wojewódzkie – w myśl zalecenia naszego Wydziału – dokonały oceny czytelnictwa i popularyzacji literatury społeczno-politycznej. Oceny oraz dyskusja na naradach w KW poświęconych tej sprawie wykazały, że istnieje na rynku księgarskim różnorodna tematycznie i dostosowana do zainteresowań różnych grup odbiorców literatura społeczno-polityczna. Stopień jej czytelnictwa jest jednak – mimo obserwowanej w ostatnich latach poprawy – nadal niezadowalający. Składa się na to szereg przyczyn, m.in.: brak nawyku systematycznego korzystania z książki przez aktyw partyjny i społeczny, niedostatek informacji o ważnych publikacjach w prasie, radio i telewizji, słabe zaangażowanie organizacji politycznych i społecznych w działalności na rzecz popularyzacji tej literatury, niedomaganie w pracy bibliotek i księgarstwa.

Komitety Wojewódzkie i nasz wydział podjęły szereg środków zmierzających do wydatnego wzrostu czytelnictwa literatury społeczno-politycznej.

Najważniejszą z form popularyzacji uważać należy propozycję zorganizowania w skali ogólnokrajowej, w dniach 29-30 listopada br., Dni Książki Społeczno-Politycznej pod nazwą Człowiek – Świat – Polityka. Sądzimy, że impreza ta przyjmie się w terenie i ewentualnie stanowić będzie stałą, co-rocennie organizowaną, formę szerokiej popularyzacji książki społeczno-politycznej i upowszechniania jej czytelnictwa. „Dni” pomogą skoncentrować i skoordynować działalność w tym zakresie prowadzoną dotychczas doraźnie i w pojedynkę przez poszczególne instytucje i organizacje oraz pozwolą na pozyskanie licznej rzeszy aktywistów partyjnych i społecznych w terenie, którzy będą stałymi i czynnymi propagatorami literatury społeczno-politycznej.

Imprezy związane z Dniami będą koncentrowały się w terenie – w księgarniach i bibliotekach, dużych zakładach pracy, wyższych uczelniach, klubach wiejskich, Ośrodkach Propagandy Partyjnej, ośrodkach szkoleniowych organizacji młodzieżowych.

Podstawowymi formami popularyzacji książki będą:

- spotkania z autorami,
- rozwinięcie kolportażu w zakładach pracy i na wsi,
- wystawy książek w księgarniach i bibliotekach,
- konkursy w zakładach pracy, szkołach oraz konkursy czytelnicze organizowane w skali powiatów i województw,
- wzmożenie różnorodnych form sprzedaży literatury społeczno-politycznej (kiermasze, akcje ofertowe itp.),
- nasilenie informacji o wydawnictwach społeczno-politycznych w prasie, radiu i telewizji, zarówno na szczeblu centralnym jak i wojewódzkim.

W celu opracowania ramowego programu Dni, koordynacji zamierzeń poszczególnych instytucji oraz organizacji oraz dla udzielenia maksymalnej

¹¹⁻¹¹ U góry odręczna notatka: „Kancel[aria] 20 IX a[d]/a[cta] Notatka przekazana t[owarzyszowi] W[itoldowi] Jarosińskiemu”.

pomocy terenowi powołany zostanie na szczeblu centralnym komitet organizacyjny. W jego skład wejdą przedstawiciele stronnictw politycznych, organizacji młodzieżowych, prasy, radia i telewizji, wydawcy, księgarze, bibliotekarze oraz przedstawiciele innych instytucji i organizacji zajmujących się upowszechnieniem literatury społeczno – politycznej.

Na jego przewodniczącego proponujemy tow. Kazimierza Rusinka.

Zamierzamy zwrócić się do Wydziałów Propagandy KW z listem w sprawie organizacji Dni w terenie wraz z propozycją powołania wojewódzkich komitetów organizacyjnych tej akcji.

Prosimy o wyrażenie zgody na organizowanie w/w przedsięwzięć.

Wydział Propagandy i Agitacji
KC PZPR

AAN, KC PZPR, sygn. 237/VIII-928

XL.

1968 kwiecień 9. Ustawa o bibliotekach

Rozdział 1 Przepisy ogólne

Art. 1. 1. Biblioteki, ich zbiory i urządzenia są dobrem narodowym. Biblioteki służą rozwojowi nauki, kultury i gospodarki narodowej oraz socjalistycznemu wychowaniu społeczeństwa.

2. Obywatele mają prawo do korzystania z bibliotek na zasadach określonych w ustawie.

3. Państwo zapewnia rozwój bibliotek i szerokie udostępnienie ich zbiorów.

Art. 2. 1. Przepisy ustawy stosuje się do:

1) bibliotek państwowych jednostek organizacyjnych i instytucji państwowych,

2) bibliotek Polskiej Akademii Nauk i jej placówek,

3) innych bibliotek, które na zasadach określonych w niniejszej ustawie zostaną włączone do ogólnokrajowej sieci bibliotecznej.

2. Centralna Rada Związków Zawodowych w porozumieniu z Ministrem Kultury i Sztuki określili, w jakim zakresie przepisy ustawy stosuje się do bibliotek związków zawodowych.

3. Do bibliotek innych niż wymienione w ust. 1 i 2, a w szczególności do bibliotek i zbiorów materiałów bibliotecznych organizacji spółdzielczych, społecznych i innych instytucji niepaństwowych oraz osób prawnych, a także organizacji i instytucji nie posiadających osobowości prawnej, jak również do zbiorów materiałów bibliotecznych osób fizycznych stosuje się niniejszą ustawę w zakresie ustalonym w jej przepisach.

Art. 3. Biblioteka może stanowić samodzielną jednostkę organizacyjną gromadzącą i udostępniającą materiały biblioteczne. Biblioteka może również wchodzić w skład innej jednostki organizacyjnej.

Art. 4. 1. Do zadań bibliotek w szczególności należy:

1) gromadzenie, przechowywanie i konserwacja materiałów bibliotecznych jak: książki, czasopisma i inne druki, rękopisy, ryciny, nuty, mapy, filmy, mikrofilmy, płyty, oraz wszelkie inne zapisy obrazu i dźwięku,

2) opracowywanie zgromadzonych materiałów bibliotecznych,

3) udostępnianie materiałów bibliotecznych, udzielanie pomocy fachowej w ich wykorzystywaniu oraz informowanie o zawartości zbiorów.

2. Do zadań bibliotek może ponadto należeć:

1) prowadzenie działalności bibliograficznej, dokumentacyjnej, informacyjnej, naukowo-badawczej, dydaktycznej, popularyzacyjnej, wychowawczej i kulturalno-oświatowej,

2) współdziałanie w organizowaniu działalności społecznej służącej rozwojowi czytelnictwa,

3) działalność instrukcyjno-metodyczna i szkoleniowa.

Rozdział 2

Przepisy organizacyjne.

Art. 5. 1. Biblioteki, które stanowią samodzielne jednostki organizacyjne, tworzy się, łączy, przekształca i znosi w drodze zarządzenia właściwego ministra lub uchwały prezydium właściwej rady narodowej.

2. Zarządzenie lub uchwała o utworzeniu biblioteki powinny określać w szczególności:

1) nazwę, siedzibę oraz zakres działania biblioteki,

2) organ wykonujący bezpośredni nadzór nad działalnością biblioteki,

3) źródło finansowania,

4) w miarę potrzeby inne dane dotyczące organizacji, reprezentowania i działalności biblioteki.

3. Zarządzenie lub uchwała o zniesieniu biblioteki powinny w szczególności ustalać przeznaczenie jej zbiorów i urządzeń, zapewniające właściwe ich zabezpieczenie i wykorzystanie.

4. Zadania, szczegółowy zakres działania oraz organizację biblioteki stanowiącej samodzielną jednostkę organizacyjną określa statut. Statut biblioteki ustala organ właściwy dla jej utworzenia.

Art. 6. Tworzenie, łączenie, przekształcanie i znoszenie bibliotek wchodzących w skład innych jednostek organizacyjnych, a także nadawanie tym bibliotekom regulaminów ustalających ich zadania, szczegółowy zakres działania oraz organizację określają odpowiednie przepisy organizacyjne tych jednostek.

Art. 7. Właściwi ministrowie w porozumieniu z Ministrem Kultury i Sztuki ustalają w miarę potrzeby wzorcowe statuty i regulaminy bibliotek im podległych lub przez nich nadzorowanych.

Art. 8. 1. Przy bibliotece może działać:

1) rada naukowa w przypadkach określonych w przepisach o instytutach naukowo-badawczych albo

2) komisja biblioteczna lub inny organ opiniotwórczy, jeżeli statut lub regulamin biblioteki tak postanawia,

3) koło przyjaciół biblioteki lub inny społeczny organ doradczy, w skład którego wchodzi przedstawiciele czytelników i organizacji społecznych.

2. Koło przyjaciół biblioteki i społeczny organ doradczy działają na podstawie regulaminów przez nie uchwalonych i zatwierdzonych przez organ sprawujący bezpośredni nadzór nad biblioteką.

3. Właściwi ministrowie mogą ustalać wzorcowe regulaminy, o których mowa w ust. 2.

Art. 9. 1. Organ sprawujący bezpośredni nadzór nad biblioteką obowiązany jest zapewnić bibliotece odpowiednie warunki działania i rozwoju, a w szczególności:

1) dostarczyć lokal i wyposażenie odpowiadające zadaniom biblioteki,

2) zapewnić środki na prowadzenie działalności bibliotecznej, w szczególności na zakup materiałów bibliecznych, doskonalenie zawodowe pracowników oraz pomoc metodyczną i bibliograficzną.

2. Właściwi ministrowie ustalają w razie potrzeby wytyczne w sprawie zakładania bibliotek.

Art. 10. 1. Organem opiniodawczym i doradczym Ministra Kultury i Sztuki w sprawach bibliotek jest Państwowa Rada Biblioteczna, w skład której wchodzi przedstawiciele zainteresowanych resortów, instytucji oraz organizacji⁵³.

2. Do zakresu zadań Państwowej Rady Bibliotecznej w szczególności należy:

1) zgłaszanie wniosków w sprawach polityki bibliotecznej i jej realizacji,

2) wypowiedzanie się w sprawach potrzeb bibliotekarstwa i czytelnictwa oraz składania wniosków w tych sprawach,

3) opiniowanie projektów aktów normatywnych z zakresu bibliotekarstwa,

4) zgłaszanie wniosków w sprawach ustalania i stosowania zasad określonych w art. 16,

5) wypowiedzanie się w sprawach budownictwa obiektów bibliecznych.

3. W celu wykonania swoich zadań Państwowa Rada Biblioteczna może przeprowadzić niezbędne badania.

4. Tryb powoływania i liczbę członków Państwowej Rady Bibliotecznej oraz szczegółowy zakres i sposób jej działania ustala regulamin zatwierdzony przez Prezesa Rady Ministrów.

Art. 11. Minister Kultury i Sztuki w porozumieniu z Ministrem Finansów, zainteresowanymi ministrami i Polską Akademią Nauk, ustala dla bibliotek jednolite zasady ewidencji materiałów bibliecznych, ich wyceny i inwentaryzacji oraz odpisywania ubytków w tych materiałach.

Rozdział 3

Ogólnokrajowa sieć biblioteczna.

Art. 12. 1. Biblioteki państwowe i biblioteki Polskiej Akademii Nauk i jej placówek, do których stosuje się przepisy ustawy, stanowią ogólnokrajową sieć biblioteczną.

2. Biblioteki państwowe, określone w ust. 1, podległe ministrowi lub przez niego nadzorowane, stanowią sieć resortową w ramach ogólnokrajowej sieci bibliotecznej.

⁵³ Państwowa Rada Biblioteczna wówczas nie powstała; udało się ją powołać na podstawie ustawy z 1968 r.

3. Minister Kultury i Sztuki w porozumieniu z zainteresowanymi ministrami i centralnymi związkami organizacji spółdzielczych może biblioteki organizacji spółdzielczych i społecznych oraz inne biblioteki włączać do ogólnokrajowej sieci bibliotecznej.

4. Biblioteki ogólnokrajowej sieci bibliotecznej obowiązane są do współdziałania w zakresie gromadzenia, przechowywania, opracowywania i udostępniania zbiorów, sporządzania i rozpowszechniania informacji bibliograficznych i dokumentacyjnych, w działalności naukowo-badawczej oraz w doszkadzaniu i doskonaleniu zawodowym pracowników bibliotek.

Art. 13. 1. Biblioteki ogólnokrajowej sieci bibliotecznej ze względu na swe zadania dzielą się na: naukowe, fachowe, szkolne, pedagogiczne, publiczne oraz inne.

2. Dla przechowywania rzadko wykorzystywanych materiałów bibliotecznych mogą być tworzone biblioteki składowe.

3. Biblioteka może wykonywać zadania należące do dwu lub więcej rodzajów bibliotek (ust. 1).

4. Biblioteki, które wchodzi w skład sieci informacji technicznej i ekonomicznej, objęte są zachowaniem przepisów dotyczących tej sieci ogólnokrajową siecią biblioteczną.

Art. 14. 1. Biblioteki ogólnokrajowej sieci bibliotecznej zobowiązane są do wzajemnej wymiany lub nieodpłatnego przekazywania zbędnych materiałów bibliotecznych.

2. Zbędne materiały biblioteczne, nie wykorzystane w sposób określony w ust. 1, mogą być sprzedawane.

Art. 15. 1. Korzystanie z bibliotek ogólnokrajowej sieci bibliotecznej jest bezpłatne

2. Sposób i warunki korzystania z biblioteki określa regulamin zatwierdzony przez organ wymieniony w art. 5.

3. Regulamin korzystania może ustalać:

1) opłaty za usługi bibliograficzne i dokumentacyjne oraz za reprodukcje i mikrofilmowanie materiałów bibliotecznych,

2) obowiązek złożenia kaucji na zabezpieczenie wypożyczonych materiałów bibliotecznych,

3) opłaty za niezwrócenie w terminie wypożyczonych materiałów bibliotecznych,

4) odszkodowanie umowne za uszkodzenie, zniszczenie lub niezwrócenie materiałów bibliotecznych, których nie można nabyć w sprzedaży rynkowej,

5) obowiązek zwrotu kosztów przesyłki materiałów bibliotecznych.

Art. 16. 1. Minister Kultury i Sztuki, w porozumieniu z Przewodniczącym Komitetu Nauki i Techniki, z zainteresowanymi ministrami i Polską Akademią Nauk, ustala dla bibliotek ogólnokrajowej sieci bibliotecznej zasady w sprawach:

1) specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych,

2) międzybibliotecznej wymiany, przekazywania i sprzedaży zbędnych materiałów bibliotecznych,

3) zabezpieczenia i konserwacji materiałów bibliotecznych,

4) koordynacji działalności bibliograficznej i informacyjnej,

5) wypożyczania międzybibliotecznego i prowadzenia katalogów centralnych,

6) gromadzenia i przechowywania dla celów archiwalnych zasobu materiałów bibliotecznych wytworzonych za granicą w języku polskim lub Polski dotyczących,

7) sprawozdawczości bibliotek,

8) normalizacji i racjonalizacji, a w szczególności wprowadzania postępu technicznego w pracy bibliotecznej,

9) doształcania i doskonalenia zawodowego pracowników bibliotek.

2. Minister Kultury i Sztuki nadzoruje stosowanie przez biblioteki ogólnokrajowej sieci bibliotecznej zasad, o których mowa w ust. 1, i przekazuje Przewodniczącemu Komitetu Nauki i Techniki, zainteresowanym ministrom, Polskiej Akademii Nauk, prezydiom wojewódzkich rad narodowych lub centralnym zarządom organizacji spółdzielczych uwagi i wnioski, dotyczące realizacji tych zasad przez biblioteki im podległe lub nadzorowane.

Rozdział 4 **Biblioteki naukowe.**

Art. 17. 1. Biblioteki naukowe służą rozwojowi oraz potrzebom nauki i kształcenia przez prowadzenie działalności naukowo-badawczej i usługowej.

2. Biblioteki naukowe prowadzą oprócz działalności określonej w ust. 1 prace dydaktyczne, informacyjne i popularyzacyjne, mające na celu upowszechnianie wiedzy oraz rozwój kultury w społeczeństwie.

3. Do bibliotek naukowych zalicza się:

1) Bibliotekę Narodową,

2) biblioteki, do których stosuje się przepisy: o szkolnictwie wyższym, o Polskiej Akademii Nauk, o instytutach naukowo-badawczych, o wyższym szkolnictwie wojskowym oraz o wyższych szkołach artystycznych,

3) inne biblioteki, których wykaz ustali Rada Ministrów.

Art. 18. 1. Biblioteka Narodowa jest centralną biblioteką Państwa

2. Biblioteka Narodowa posiada osobowość prawną.

3. Nadzór nad Biblioteką Narodową sprawuje Minister Kultury i Sztuki.

4. Zadaniem Biblioteki Narodowej jest prowadzenie działalności bibliotecznej, bibliograficznej, naukowo-badawczej i usługowej, informacyjnej, poradniczej, normalizacyjnej i wydawniczej, a w szczególności:

1) zachowanie dorobku piśmienniczego Polski oraz dotyczącego Polski,

2) prowadzenie bibliografii narodowej,

3) doskonalenie i koordynowanie działalności bibliotek ogólnokrajowej sieci bibliotecznej w zakresie wynikającym z przepisów przewidzianych w art. 16 ust. 1 i art. 20,

4) rozwijanie bibliotekoznawstwa, nauki o książce i pokrewnych dziedzin wiedzy.

5. Biblioteka Narodowa prowadzi działalność naukowo-badawczą i usługowo-badawczą, określoną w przepisach o instytutach naukowo-badawczych.

6. Przy Bibliotece Narodowej działa rada naukowa, jako organ opiniotwórczy i doradczy. Do rady naukowej stosuje się odpowiednie przepisy o instytutach naukowo-badawczych.

7. Organizację i szczegółowy zakres działania Biblioteki Narodowej i jej organów określa statut nadany przez Ministra Kultury i Sztuki.

8. Minister Kultury i Sztuki może w porozumieniu z właściwymi ministrami lub Polską Akademią Nauk przekazać niektóre zadania Biblioteki Narodowej w całości lub w części innym bibliotekom wchodzącym w skład ogólnokrajowej sieci bibliotecznej.

Art. 19. Przewodniczący Komitetu Nauki i Techniki oraz Polska Akademia Nauk w porozumieniu z Ministrem Oświaty i Szkolnictwa Wyższego, Ministrem Kultury i Sztuki oraz innymi zainteresowanymi ministrami:

1) ustalają plan specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych w bibliotekach naukowych, dostosowany do potrzeb rozwoju nauki polskiej,

2) wyznaczają spośród bibliotek naukowych centralne biblioteki dla określonych dziedzin wiedzy i ustalają zadania tych bibliotek,

Art. 20. Rada Ministrów:

1) ustala wykaz bibliotek obowiązanych do wykonywania prac naukowo-badawczych i usługowo-badawczych w zakresie rozwoju bibliotekarstwa, czytelnictwa i doskonalenia pracowników bibliotek,

2) określa tryb planowania i sprawozdawczości w zakresie prac, o których mowa w pkt 1.

Rozdział 5

Biblioteki fachowe.

Art. 21. 1. Biblioteki fachowe służą potrzebom zakładów pracy w zakresie informacji z odpowiednich dziedzin wiedzy niezbędnych do wykonywania ich zadań oraz w zakresie doskonalenia zawodowego pracowników.

2. Właściwi ministrowie wyznaczają biblioteki obowiązane do udzielania pomocy metodycznej i bibliograficznej określonym rodzajom bibliotek fachowych, nie wchodzących w skład sieci informacji technicznej i ekonomicznej.

Rozdział 6

Biblioteki szkolne i pedagogiczne.

Art. 22. 1. Biblioteki szkolne i biblioteki innych placówek oświatowo-wychowawczych, objętych przepisami o rozwoju systemu oświaty i wychowania, służą realizacji programu nauczania i wychowania oraz kształceniu i doskonaleniu zawodowemu nauczycieli.

2. Biblioteki pedagogiczne służą potrzebom i rozwojowi oświaty i wychowania przez prowadzenie działalności w zakresie kształcenia i doskonalenia pracowników pedagogicznych.

Rozdział 7

Biblioteki publiczne.

Art. 23. 1. Biblioteki publiczne służą rozwijaniu i zaspokajaniu potrzeb czytelniczych w społeczeństwie oraz współdziałają w upowszechnianiu wiedzy i rozwoju kultury.

2. Prezydya rad narodowych obowiązane są zakładać i utrzymywać biblioteki publiczne oraz zapewnić im odpowiednie warunki działania i rozwoju.

Art. 24. 1. Bezpośredni nadzór nad bibliotekami publicznymi sprawują organy prezydiów właściwych rad narodowych.

2. Naczelny nadzór nad bibliotekami publicznymi sprawuje Minister Kultury i Sztuki.

Art. 25. 1. Obszar działania bibliotek publicznych powinien odpowiadać podziałowi administracyjnemu Państwa, jeśli nie sprzeciwiają się temu względy komunikacyjne, demograficzne, topograficzne lub inne.

2. Biblioteki publiczne, działające na obszarze dwóch lub więcej rad narodowych, a mające siedzibę w jednej miejscowości, mogą być łączone w jedną bibliotekę. W tym przypadku całość wydatków utrzymania biblioteki finansowana jest z budżetu jednej rady na zasadzie porozumienia, zaś pozostałe rady narodowe pokrywają wydatki na ulepszenie działalności biblioteki na ich obszarze.

Art. 26. 1. Biblioteki publiczne prowadzą wypożyczalnie i czytelnie zaopatrzone w księgozbiór podręczny, czasopisma i pomoce słuchowo-wzrokowe.

2. W zależności od potrzeb biblioteki publiczne prowadzą filie biblioteczne, biblioteki objazdowe i punkty biblioteczne oraz stosują inne formy udostępniania materiałów bibliotecznych, uwzględniając szczególne potrzeby czytelników dzieci i młodzieży.

Art. 27. 1. Sieć bibliotek publicznych powinna być zorganizowana w sposób zapewniający obywatelom:

1) korzystanie z materiałów bibliotecznych dobranych stosownie do potrzeb ogółu mieszkańców oraz niezbędnych do samokształcenia i rozwoju kulturalnego,

2) korzystanie z pomocy bibliograficznych oraz wszechstronnej informacji i fachowego poradnictwa w doborze lektury.

2. Do zadań biblioteki publicznej stopnia wojewódzkiego należy:

1) bezpośrednia obsługa biblioteczna miasta będącego jej siedzibą,

2) wydawanie bibliotekom publicznym niższych stopni zaleceń w zakresie treści, organizacji, metod i programu pracy,

3) udzielanie bibliotekom niższych stopni pomocy instrukcyjno-metodycznej, szkoleniowej, bibliograficznej i organizacyjnej,

4) wypożyczanie tym bibliotekom książek i innych materiałów bibliotecznych,

5) gromadzenie materiałów bibliotecznych dotyczących własnego regionu.

3. Biblioteki publiczne stopnia powiatowego spełniają na obszarze swego działania zadania określone w ust. 2.

4. Biblioteki publiczne miejskich i gromadzkich rad narodowych osiedli wykonują na obszarze ich działania zadania określone w art. 26, współdziałając ze szkołami, placówkami kulturalno-oświatowymi i innymi instytucjami oraz z organizacjami społecznymi i spółdzielczymi.

5. Minister Kultury i Sztuki określa szczegółowe zasady i tryb organizacji oraz zasady działania sieci bibliotek publicznych.

Art. 28. 1. Szpitale i inne zakłady zamknięte służby zdrowia i opieki społecznej obowiązane są zapewnić pacjentom obsługę biblioteczną, odpowiadającą ich potrzebom kulturalnym i zdrowotnym.

2. Minister Zdrowia i Opieki Społecznej oraz Minister Kultury i Sztuki określa zasady organizacji obsługi bibliotecznej, o której mowa w ust. 1, oraz zasady współdziałania bibliotek publicznych w wykonywaniu tej usługi.

Rozdział 8

Pracownicy bibliotek.

Art. 29. 1. Pracownicy, zatrudnieni na stanowiskach bibliotekarskich, tworzą grupę zawodową bibliotekarzy.

2. W bibliotekach mogą być zatrudniani – w razie potrzeby – specjaliści z innych dziedzin zawodowych związanych z działalnością bibliotekarską.

3. Pracowników, o których mowa w ust. 1 i 2, zalicza się do pracowników działalności podstawowej.

4. Rada Ministrów określi w drodze rozporządzenia zasady zatrudniania w bibliotekach wchodzących w skład ogólnokrajowej sieci bibliotecznej i wynagradzania pracowników działalności podstawowej, administracji i obsługi.

Art. 30. 1. Biblioteki, o których mowa w art. 17 ust. pkt 1 i 3 oraz w art. 20 pkt 1, mogą zatrudniać:

1) pracowników naukowo badawczych na zasadach określonych w art. 39 ustawy z dnia 17 lutego 1961 r. o instytutach naukowo-badawczych (Dz. U. z 1965 r. Nr 19, poz. 129),

2) bibliotekarzy dyplomowanych i pracowników służby bibliotecznej,

3) dyplomowanych pracowników dokumentacji naukowej,

4) pracowników inżynieryjnych, technicznych i równorzędnych.

2. Do pracowników, określonych w ust. 1 pkt 1-3, stosuje się odpowiednio przepisy o instytutach naukowo-badawczych. Do pracowników określonych w ust. 1 pkt 4 stosuje się przepisy wydane na podstawie art. 29 ust 4.

3. Organem opiniującym w sprawach zatrudniania pracowników naukowo-badawczych w bibliotekach, o których mowa w ust. 1, nie posiadających rady naukowej jest rada naukowa Biblioteki Narodowej (art. 18 ust. 6).

4. Przepisy ust. 2 i 3 nie dotyczą pracowników bibliotek, o których mowa w art. 20, jeżeli biblioteki te podlegają przepisom: o szkolnictwie wyższym, o Polskiej Akademii Nauk, o wyższym szkolnictwie wojskowym oraz o wyższych szkołach artystycznych.

Art. 31. przepisy art. 29 i 30 nie naruszają przepisów szczególnych, określających zasady zatrudniania i wynagradzania oraz prawa i obowiązki pracowników bibliotek.

Rozdział 9

Przepisy szczególne.

Art. 32. 1. Wydawca obowiązany jest bezpłatnie dostarczać bibliotekom egzemplarze wydawanych druków, zwanych dalej egzemplarzami obowiązkowymi. Obowiązek ten dotyczy również druków wykonanych za granicą dla wydawców krajowych oraz wykonywanych w kraju dla wydawców zagranicznych.

2. Drukami w rozumieniu przepisu ust. 1 są odbitki wykonane sposobem mechanicznym, chemicznym lub innym sposobem poligraficznym, przeznaczone do rozpowszechniania.

3. Przepis ust 1. nie dotyczy:

- 1) druków przeznaczonych wyłącznie do użytku służbowego organów państwowych i wojska oraz do użytku wewnętrznego organizacji politycznych, jeżeli takie przeznaczenie zostało określone przed wykonaniem druku,
- 2) papierów i znaczków wartościowych,
- 3) druków artystycznych o charakterze oryginału,
- 4) druków przeznaczonych do użytku domowego lub towarzyskiego,
- 5) formularzy, biletów, etykiet i opakowań,
- 6) innych druków, które określi Minister Kultury i Sztuki,

4. Przepisy ust. 1 i 3 stosuje się odpowiednio do zakładów powielających nagrania dźwiękowe.

5. Minister Kultury i Sztuki określi:

- 1) biblioteki uprawnione do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych,
- 2) zasady dostarczania i liczbę egzemplarzy obowiązkowych oraz sposób ich wykorzystania.

Art. 33. Minister Kultury i Sztuki może zobowiązać jednostki organizacyjne, które wydają materiały biblioteczne, nie wymienione w art. 32 ust. 1, 2 i 4, do bezpłatnego dostarczania bibliotekom egzemplarzy obowiązkowych tych materiałów bibliotecznych. Przepis art. 32 ust. 5 stosuje się odpowiednio.

Art. 34. 1. Biblioteki organizacji spółdzielczych, społecznych i innych instytucji niepaństwowym oraz osób prawnych, a także organizacji i instytucji nie posiadających osobowości prawnej, nie wchodzące w skład ogólnokrajowej sieci bibliotecznej, oraz zbiory materiałów bibliotecznych tych organizacji i instytucji podlegają rejestracji w organie do spraw kultury prezydium właściwej powiatowej rady narodowej.

2. Organizacje, instytucje i osoby prawne wymienione w ust. 1 oraz osoby fizyczne mogą publicznie udostępniać posiadane zbiory materiałów bibliotecznych po ich rejestracji w organie określonym w ust. 1 i po uzyskaniu zezwolenia tego organu.

3. Minister Kultury i Sztuki ustali w drodze rozporządzenia zasady i tryb rejestracji oraz wydawania i cofania zezwoleń na publiczne udostępnianie bibliotek i zbiorów materiałów bibliotecznych (ust. 1 i 2).

4. Minister Kultury i Sztuki może określić, które organizacje, instytucje i osoby są zwolnione od obowiązku rejestracji bibliotek i zbiorów materiałów bibliotecznych oraz do uzyskania zezwolenia na publiczne ich udostępnianie.

Art. 35. Organizacje spółdzielcze, społeczne, inne instytucje niepaństwowe oraz osoby prawne, posiadające materiały biblioteczne o charakterze zabytkowym lub stanowiące unikaty, obowiązane są udostępniać je nieodpłatnie instytucjom państwowym w celu wykorzystania dla badań naukowych oraz Bibliotece Narodowej do zmikrofilmowania dla celów archiwalnych.

Art. 36. 1. Organ do spraw kultury prezydium wojewódzkiej rady narodowej może zarządzić tymczasowe zajęcie biblioteki nie wchodzącej w skład ogólnokrajowej sieci bibliotecznej lub materiałów bibliotecznych w razie:

1) uzasadnionej obawy zniszczenia lub uszkodzenia materiałów bibliotecznych albo

2) *niezapewnienia materiałów bibliotecznych, pomimo wezwania, odpowiednich warunków konserwacji.*

2. Tymczasowe zajęcie polega na oddaniu biblioteki lub zbioru materiałów bibliotecznych w zarząd biblioteki państwowej lub innej właściwej instytucji.

3. Tymczasowe zajęcie ustanawia się do chwili usunięcia zagrożenia.

Rozdział 10 **Przepisy końcowe.**

Art. 37. 1. Właściwi ministrowie oraz Polska Akademia Nauk mogą w porozumieniu z Ministrem Kultury i Sztuki wyłączyć spod działania niniejszej ustawy niektóre podległe im biblioteki.

2. Minister Obrony Narodowej może wyłączyć spod działania niniejszej ustawy niektóre podległe mu biblioteki.

3. Minister Spraw Wewnętrznych w zakresie bibliotek mu podległych oraz Minister Sprawiedliwości w zakresie bibliotek zakładów karnych i poprawczych mogą w porozumieniu z Ministrem Kultury i Sztuki określić biblioteki, do których stosuje się przepisy ustawy.

Art. 38. Przepisy niniejszej ustawy, o których jest mowa:

1) o ministrach – stosuje się również do przewodniczących komisji i komitetów sprawujących funkcje naczelnych organów administracji państwowej oraz do kierowników urzędów centralnych,

2) o wojewódzkich radach narodowych – stosuje się również do rad narodowych miast wyłączonych z województw,

3) o powiatowych radach narodowych – stosuje się również do rad narodowych miast stanowiących powiaty oraz dzielnicowych rad narodowych w miastach wyłączonych z województw.

Art. 39. Do czasu wydania przepisów wykonawczych przewidzianych w ustawie pozostają w mocy przepisy dotychczasowe ze zmianami wynikającymi z niniejszej ustawy.

Art. 40. Tracą moc:

1) dekret z dnia 17 kwietnia 1946 r. o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi (Dz. U. Nr 26, poz. 163),

2) ustawa z dnia 31 października 1951 r. o przekazaniu Ministrowi Kultury i Sztuki zakresu działania Ministra Oświaty w przedmiocie bibliotek i zbiorów bibliotecznych (Dz. U. Nr. 58, poz 400),

3) rozporządzenie z dnia 24 lutego 1928 r. o Bibliotece Narodowej (Dz. U. z 1928 r. Nr 21, poz. 183, z 1934 r. Nr 110, poz. 976 i z 1950 r. Nr 7, poz. 65),

4) ustawa z dnia 18 marca 1932 r. o bezpłatnym dostarczaniu druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji (Dz. U. Nr 33, poz. 347).

Art. 41. Ustawa wchodzi w życie po upływie 3 miesięcy od dnia ogłoszenia.

Przewodniczące Rady Państwa: *M. Spychalski*⁵⁴

Sekretarz Rady Państwa: *J[ulian] Horodecki*

Dziennik Ustaw nr 12 poz. 63

⁵⁴ Marian Spychalski (1906-1980) – członek KPP od 1931 r., następnie w PPR i w PZPR, 1945-1948 członek Biura Politycznego KC PPR, 1948-1949 członek KC i Biura Politycznego KC PZPR; w latach 1950-1956 więziony, od listopada 1956 do kwietnia 1968 minister obrony narodowej, od kwietnia 1968 do grudnia 1970 – przewodniczący Rady Państwa.

XLI.

1969 lipiec. Sprawozdanie Centralnej Komisji Koordynacyjnej do spraw Upowszechniania Kultury z przebiegu Dni Oświaty, Książki i Prasy w 1969 roku

Tegoroczne „Dni Oświaty, Książki i Prasy” rozpoczęły się na terenie całego kraju 4 maja uroczystą inauguracją. Następne kulminacje przebiegające pod różnymi hasłami miały miejsce w dni wolne od pracy i tak: 11 maja był Dniem Działacza Kultury, 18 maja dniem upowszechniania kultury w środowiskach robotniczych, a 25 maja, zamykający obchody, poświęcony został problematyce wsi i zbiegł się ze Świętem Ludowym.

Założenia programowe, zawarte w wydanej przez Ministerstwo Kultury i Sztuki „Instrukcji Obchodów «Dni Oświaty, Książki i Prasy», wskazały zasadnicze kierunki ideologiczno-polityczne majowej kampanii kulturalnej i zadania na których miała koncentrować się uwaga działaczy kulturalno-oświatowych i organizatorów obchodów.

Najważniejszymi akcentami przewodnimi obchodów stały się wybory do Sejmu i Rad Narodowych, Jubileusz 25-lecia Polski Ludowej i realizacja uchwały V Zjazdu PZPR. Hasła i treści ideologiczno-polityczne „DNI” służyły kształtowaniu socjalistycznej świadomości, wychowaniu obywatelskiemu i patriotycznemu młodzieży, popularyzacji ogólnopolskiego i terenowych programów F[rontu] J[edności] N[arodu].

ORGANIZACJA I ZASIĘG

Organizatorami „DNI” były powoływane na okres obchodów, wojewódzkie, miejskie, powiatowe i gromadzkie komitety obchodów. Na szczeblu centralnym rolę Ogólnopolskiego Komitetu Obchodów spełniała Centralna Komisja Koordynacyjna ds. Upowszechniania Kultury, w skład komitetów wojewódzkich wchodziłi przedstawiciele władz administracyjnych i partyjnych, przedstawiciele stronnictw politycznych, organizacji społecznych, towarzystw i instytucji kulturalnych, związków twórczych i przedstawiciele lokalnej prasy. Na szczeblu powiatów i gromad funkcje komitetów spełniały wydziały lub komisje kultury i oświaty.

W oparciu o „Instrukcję Obchodów...” i własne plany działalności kulturalnej, komitety obchodów przygotowały wytyczne obchodów „D[om] O[światy] K[siążki] i P[rasy]” dla swojego terenu.

Niezależnie od komitetów ale w porozumieniu z nimi uczestniczyły w przedsięwzięciach „DNI” niektóre instytucje centralne z których największą aktywność wykazały P[rzedsiebiorstwo] P[aństwowe] „Dom Książki”, P[rzedsiebiorstwo] U[powszechniania] P[rasy] i K[siążki] „RUCH”, oraz „FILMOS”. Instytucje te opracowały własne plany obchodów i działalność swą rozwinęły na terenie całego kraju. W podobny sposób choć nie w takim zakresie jak powyższe instytucje brały udział w obchodach organizacje spółdzielcze i organizacje młodzieżowe, Ochotnicza Straż Pożarna, Liga Kobiet oraz poszczególne wydawnictwa.

PRZEGLĄD WAŻNIEJSZYCH FORM OBCHODÓW

Kiermasze

Organizatorami kiermaszy były P[rzedsiebiorstwo] P[anstwowe] „Dom Książki” i P[rzedsiebiorstwo] U[powszechniania] P[rasy] i K[siążki] „RUCH”. Tendencją organizatorów było eksponowanie literatury społeczno-politycznej i literatury upowszechniającej zdobycze 25-lecia w zakresie gospodarki, nauki i techniki. Specjalne miejsce w ekspozycji księgarskiej znalazły wydawnictwa związane z kampanią w wyborczą. W realizacji tych zamierzeń wykorzystano tradycyjną formę kiermaszy książkowych, starając się w większym niż dotychczas stopniu dotrzeć do ściśle określonych środowisk (zakłady pracy, szkoły różnego typu). Szczególną uwagę zwrócono na atrakcyjność kiermaszy, ich oprawę plastyczną, i informowanie o pozycjach książkowych dostępnych na stoiskach, a dodatkową atrakcją, jak co roku była obecność autorów podpisujących swoje książki.

W wielu miastach kiermaszom towarzyszyły występy estradowe, korowody dzieci i młodzieży, loteria i konkursy czytelnicze. Dowodem dobrej organizacji i starannej akcji propagandowej jest wzrost w stosunku do roku ubiegłego obrotów uzyskanych ze sprzedaży książek, reprodukcji i płyt. W miastach wojewódzkich osiągnął on: w Lublinie – 265%, Szczecinie – 182%, Katowicach – 144,8%, Poznaniu – 143,5%.

W skali ogólnopolskiej wzrost obrotów wyniósł w P[rzedsiebiorstwie] P[anstwowym] „Dom Książki” ^a16%^a.

Ogółem P[rzedsiebiorstwo] P[anstwowe] „Dom Książki” zorganizowało 3160 kiermaszy (z tego 726 w zakładach pracy i 1012 w szkołach) a P[rzedsiebiorstwo] U[powszechniania] P[rasy] i K[siążki] „RUCH” – 1700.

Imprezy masowe

Odbyło się ich w całym kraju w okresie „DNI” około 20 000. Należały do nich wiece, festyny, korowody młodzieży i dzieci, organizowane na wolnym powietrzu, połączone z kiermaszami książek, występami artystycznymi, konkursami różnego rodzaju – miały z reguły olbrzymie powodzenie i zapewniony udział kilku tysięcy uczestników. Organizatorzy dołożyli wszelkich starań, by zapewnić im staranną oprawę, atrakcyjność, sprawny przebieg i nasycić większość z nich treściami związanymi z 25-leciem i wyborami.

Największe nasilenie imprez masowych miało miejsce w dniu inauguracji i w dniu Święta Ludowego, na zakończenie obchodów. W tym ostatnim dniu wiece, zabawy ludowe, ogniska harcerskie towarzyszyły kiermaszom prezentującym literaturę rolniczą i wystawom sprzętu rolniczego.

Niezależnie od wielkich imprez, we wszystkich placówkach k[ulturalno] o[światowych] przez cały czas trwania „Dni” miały miejsce oklicznościowe koncerty, finały eliminacji konkursów poetyckich, występy chórów, kapel i zespołów amatorskich, a specjalnym powodzeniem cieszyły się turnieje między powiatami, gromadami a nawet klubami sąsiednich wsi.

^{a---a} Wykreślono: spowodowane to było brakiem transportu i trudnością z dotarciem do wsi.

Konkursy

Odbyło się ich w kraju ponad 500. Organizatorzy, przede wszystkim redakcje pism terenowych, wydziały kultury, P[rzedsiebiorstwo] P[anstwowe] „Dom Książki”, organizacje młodzieżowe i społeczne, starały się powiązać ściśle tematykę konkursów z założeniami „DNI”. Dzięki za wszystko atrakcyjności samej formy, różnorodności tematów i liczebności miały one do spełnienia ważną rolę wychowawczą i propagandową. Jak wynika ze sprawozdań rolę tę spełniły bardzo dobrze. Stały się okazją spopularyzowania wśród uczestników i widzów problemów politycznych, ukazały dorobek minionego ćwierćwiecza Polski Ludowej, osiągnięcia miast, regionów, powiatów, nawet gromad we wszystkich dziedzinach (gospodarczej, kulturalnej, itp.). Rozbudziły zainteresowanie przeszłością i perspektywami naszego kraju, stając się tym samym ważnym elementem wychowania obywatelskiego i patriotycznego.

Tematykę konkursów można ująć w zasadnicze dwie grupy: Pierwsze to imprezy związane z 25-leciem i wyborami, grupa druga to czytelnicze konkursy historyczne. Obie te grupy obejmują konkursy o zasięgu ogólnopolskim lub wojewódzkim, a także błyskawiczne konkursy i quizy czytelnicze rozgrywane na kiermaszach i turniejach międzyzakładowych, między klubami „Ruch” i „Rolnika” i turniejach między gromadami.

W pierwszej grupie konkursów na uwagę zasługuje zorganizowany w bydgoskim wojewódzkim Domu Kultury teleturniej wiedzy o Polsce „Test-69”. Poprzedziły go eliminacje w 65 miejscowościach z udziałem 7716 uczestników i 19 tys. widzów. W tym samym województwie odbyło się 300 olimpiad wiedzy społeczno politycznej przygotowywanych przez Z[wiązek] M[łodzieży] S[ocjalistycznej] i Z[wiązek] M[łodzieży] W[iejskiej].

Liga Kobiet była organizatorem rozgrywanych w szeregach województwach konkursów pn. „Poznaj swój kraj, swoje województwo, swoje miasto – jego osiągnięcia i przemiany”, „Życie kobiety polskiej w 50-leciu”.

Biblioteki województwa zielonogórskiego zorganizowały konkurs pn.: „Kształt Niepodległości” popularyzując wiedzę społeczno-polityczną i zagadnienia ludowładztwa.

Z konkursów czytelniczych największym powodzeniem cieszył się zorganizowany przez „Dziennik Ludowy” konkurs „Złoty kłós dla twórcy, srebrny dla czytelnika”, który w każdym województwie zgrupował po kilkanaście tysięcy osób.

C[entralna] R[ada] Z[wiązków] Z[awodowych] i redakcja „Głosu Pracy” podsumowały w czasie trwania „Dni” swój konkurs pn. „Bliżej książki współczesnej” a P[rzedsiebiorstwo] P[anstwowe] „Dom Książki” konkurs pod hasłem „Upowszechniamy książkę w środowisku wiejskim” (Bydgoszcz). Z ciekawszych a nie tak powszechnych należy wymienić konkursy na pamiątniki działaczy kulturalnych (opolskie), konkurs rysunkowy dla młodzieży szkolnej woj. kieleckiego pn. „Moja miejscowość za 20 lat”, akcją „Czytelnik przyprowadza nowego czytelnika” i zawody oratorskie przewodniczących gromadzkich rad narodowych pod hasłem „Dorobek mojej gromady w 25-leciu” (koszalińskie).

Wymienione wyżej tytuły i hasła wybrano przykładowo. Dla otrzymania pełniejszego obrazu należy dodać, że w każdym województwie odbywało się

kilka konkursów „wiodących” o zasięgu wojewódzkim, a obok nich wiele drobniejszych lokalizowanych w małych placówkach kulturalno oświatowych powiatów i gromad.

Akcje oświatowe.

Obok kiermaszy i imprez artystycznych podstawową formą obchodów są akcje oświatowe. Placówki kultury terenowe, instytucje i organizacje biorące udział w obchodach rokrocznie przygotowują tysiące wystaw, prelekcji, odczytów, spotkań z literatami, ludźmi sztuki, dziennikarzami. Rokrocznie w bibliotekach, klubach i domach kultury odbywają się sejmiki, sympozja, sesje popularno-naukowe. W tym roku tematyka tych akcji ściśle powiązana z jubileuszem Polski Ludowej i zbliżającymi się wyborami, obracała się wokół zagadnień związanych z osiągnięciami naszego kraju, gospodarką poszczególnych regionów. Omawiano dorobek i perspektywy rozwoju naszej gospodarki, kultury i oświaty.

Następna grupa tematyczna obejmowała imprezy poświęcone aktualnym rocznicom; twórczości i życiu St[anisława] Wyspiańskiego, St[anisława] Moniuszki, życiu i działalności Wł[odzimierza] Lenina. Poza tym wiele akcji popularyzowało problemy wychowania estetycznego – sprawy plastyki, muzyki, teatru, filmu, twórczości literackiej i poetyckiej, wiele upowszechniało problemy wydawnicze, torowało drogę współczesnej literaturze społeczno-politycznej, książce fachowej i popularno-naukowej.

Organizowaniem tych akcji zajmowały się wszystkie placówki k-o na terenie całego kraju. Wśród nich największą aktywność wykazały biblioteki, kluby, „Ruch” i „Rolnika”, oraz Domy Kultury. Z instytucji i organizacji wymienić trzeba przede wszystkim P[rzedsiebiorstwo] U[powszechniania] P[rasy] i K[siążki] „Ruch”, Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, lokalne towarzystwa kulturalne, Związek Literatów Polskich, lokalne Biura Wystaw Artystycznych, Wojewódzkie zarządy Kin i Filmos”.

Przebieg tych akcji w skali całego kraju należy ocenić pozytywnie. Na ocenę tę składa się przede wszystkim ich powszechność, aktualność tematyki i zaangażowanie w sprawy polityczne i społeczne tysięcy uczestników spotkań, słuchaczy odczytów i prelekcji, widzów filmów oświatowych, itp. co miało szczególne znaczenie dla kampanii przedwyborczej.

Jednocześnie organizatorzy nie ustrzegli się przed pewnymi błędami do których należy przede wszystkim nie zawsze sprawnie działająca koordynacja pomiędzy poszczególnymi organizatorami. Efektem tego było zjawisko najjaskrawiej występujące w przebiegu spotkań autorskich. Ich wielkie nagromadzenie w maju (spowodowane często „nie – zależnością” działania poszczególnych instytucji i organizacji) powodowało małe zainteresowanie słuchaczy, przypadkowy ich skład nierzadko zupełny brak frekwencji. Według opinii najbardziej zainteresowanej instytucji – Z[wiązek] L[iteratów] P[olskich], a również wydziałów kultury niektórych województw i P[rzedsiebiorstwa] P[aństwowego] „Dom Książki” należałoby sposób organizacji tych spotkań powtórnie przeanalizować. Specjalną uwagę należałoby zwrócić na to, by maj

nie był jedynym miesiącem tych spotkań, a w przypadku spotkań przeznaczonych dla czytelnika wiejskiego „przerzucić” je na miesiące jesienne i zimowe.

Należałoby również zaproponować organizatorom by korzystali w większej niż dotychczas mierze ze spotkań literackich typu tematycznego, dostosowanych do zainteresowań poszczególnych środowisk.

Podobne zarzuty stawiane są pod adresem odczytów i prelekcji, których brakiem była przypadkowość tematyki i zbyt duża ich kumulacja w maju. Natomiast powodzeniem cieszyły się odpowiednio dobrane cykle prelekcji lub odczytów. Łódź zorganizowała cykl odczytów związany z eksponowanymi wystawami. W Białymstoku z wielkim zainteresowaniem i zrozumieniem cieszył się przygotowany przez Państwową Orkiestrę Symfoniczną cykl koncertów [...]

Dzień działacza Kultury.

Dzień ten obchodzony był w całym kraju bardzo uroczystie. Posłużył sześciomiesięcznemu omówieniu dorobku 25-lecia w dziedzinie upowszechniania kultury, i roli działacza w społeczeństwie. Uroczystość centralna odbyła się w Belwederze. W obecności najwyższych władz państwowych i partyjnych zostali udekorowani wysokimi odznaczeniami państwowymi ludzie najbardziej dla kultury zasłużeni.

We wszystkich województwach odbyły się uroczystości nadawania odznaczeń państwowych, odznak Zasłużonego Działacza Kultury, nagród M[inisterstwa] K[ultury] i S[ztuki] i wojewódzkich wyróżnień. W uroczystościach tych brali udział przedstawiciele władz terenowych i Ministerstwa Kultury i Sztuki, podkreślając wysoką rangę, dzięki której kultura stała się dobrem całego narodu.

Równie uroczystie w bardzo serdecznej atmosferze przebiegały obchody Dnia Działacza w powiatach.

W całym kraju przygotowano dla działaczy specjalne koncerty, spektakle teatralne, wielu wzięło udział w wycieczkach.

Praca centralna i terenowa szczegółowo informowała o przebiegu uroczystości w poszczególnych miastach i regionach. Z okazji Dnia Działacza opublikowano szereg artykułów omawiających problemy upowszechniania kultury, i prezentujących sylwetki nagrodzonych działaczy.

UDZIAŁ PRASY, RADIA I TV

Prasa, zarówno centralna jak i terenowa spełniły w okresie trwania „DNI” poważne zadanie. Przed rozpoczęciem majowej kampanii wszystkie pisma zamieściły na swoich łamach artykuły szczegółowo omawiające jej założenia programowe i problematykę. W czasie przebiegu „Dni” podawały informacje o wszystkich aktualnych imprezach, publikowały artykuły problemowe omawiając w nich znaczenie majowej kampanii, popularyzując wiele zagadnień z dziedziny upowszechniania kultury i oświaty.

Rola prasy nie ograniczała się jedynie do informowania, reklamowania lub komentowania imprez; bardzo wiele dzienników i periodyków było inicjatorami lub współorganizatorami ważniejszych przedsięwzięć i tak: „Dziennik Ludowy” był współorganizatorem ogólnopolskiego konkursu czytelniczego

pn. „Złoty kłós dla twórcy – srebrne dla czytelników”. Drugi równie popularny „Bliżej książki współczesnej” został przygotowany przez C[entralną] R[adę] Z[wiązków] Z[awodowych] i „Głos Pracy”. Na terenie woj. wrocławskiego red[akcja] „Polityki” i W[ojewódzka] i M[iejska] B[iblioteka] P[ubliczna] przeprowadziły konkurs „Polska i świat” w którym wzięło udział 3500 uczestników. W Poznaniu „Głos Wielkopolski” był współorganizatorem centralnego kiermaszu P[rzedsiębiorstwa] P[aństwowego] „Dom Książki”. „Gazeta Pomorska” i bydgoski wydział kultury przygotowały imprezy w dniach 3-12 maja nazywane „Dekadą Kultury i Oświaty” w Tucholi. Z inicjatywy redakcji „Chłopskiej Drogi”, „Sztandaru Ludu” Rozgłośnia Polskiego Radia, wydawnictw „Książka i Wiedza” oraz R[obotnicza] S[półdzielnia] W[ydawnicza] „Prasa” został zorganizowany w Borku k/ Chełmna w woj. lubelskim olbrzymi festyn ludowy w którym wzięło udział ok. 30 000 osób. Oprócz publikacji i inicjatyw w których wymieniono jedynie największe, dziennikarze odbyli w okresie „DNI” setki spotkań w bibliotekach, klubach i innych placówkach k[ulturalno-o[światowych]] z czytelnikami, omawiając na nich problemy kampanii wyborczej, zagadnienia polityki międzynarodowej i wewnętrznej, zagadnienia związane z gospodarką kraju i regionów.

OGÓLNA OCENA TEGOROCZNYCH OBCHODÓW D[ni] O[światy] K[siążki] i P[rasy]

^aWszystkie^a komitety wykazały wiele troski o szczególnie uroczysty przebieg obchodów. Wysiłki organizatorów zmierzały do nadania im bogatej oprawy, zapewnienia atrakcyjności i nasycenia aktualnymi treściami ideowo-politycznymi.

Skoordynowane działanie wydziałów kultury, organizacji i instytucji terenowych zapewniło im sprawny przebieg, i masowy udział mieszkańców. Ogromne znaczenie dla tegorocznych „DNI” miało dążenie organizatorów do przeniesienia większości imprez w głąb województw na teren małych miasteczek i wsi, a także do ściśle określonych środowisk. Dzięki czynnemu włączeniu się do obchodów ogromnej ilości bibliotek, klubów, i ośrodków k[ulturalno]-o[światowych] w terenie, „Dni” nabrały charakteru naprawdę masowego święta.

Realizacja założeń programowych, których najważniejszymi punktami były:

1. Ukazanie dorobku 25-lecia we wszystkich dziedzinach.
2. Kształtowanie postaw patriotycznych i socjalistycznych młodzieży.
3. Upowszechnianie kultury w środowisku robotniczym.
4. Aktywizacja kulturalna środowiska wiejskiego nastąpiła poprzez: wnikliwe i masowe stosowanie następujących głównych form:

Ad. 1.

- imprezy poświęcone dniom regionu, miasta i powiatu,
- obchody Dnia Działacza Kultury,
- przeglądy filmów fabularnych i oświatowych organizowane przez Woj[ewódzkie] Zarządy Kin i „Filmos” (z reguły we wszystkich kinach każdego województwa),

^a---a skreślono: Ze względu na Jubileusz PRL i nadchodzące wybory.

– spotkania z radnymi, działaczami partyjnymi terenu (ok. 10 tys. na terenie całego kraju);

Ad. 2.

– realizacja tego hasła możliwa była dzięki szerokiemu dotarciu do dużych środowisk młodzieżowych i nastąpiła przede wszystkim na drodze czynnego zaangażowania w przygotowaniu szeregu imprez „DNI”, realizacji czynów społecznych) porządkowanie terenów, zakładanie zieleńców, remonty placówek kulturalno-oświatowych], obsługa kiermaszy), poza tym:

– zorganizowano dla młodzieży szereg konkursów, olimpiad wiedzy społeczno-historycznej, konkursów rysunkowych na tematy związane z historią i przyszłością kraju i terenu,

– młodzieży po raz pierwszej idącej do urn wyborczych uroczyście wręczano dowody osobiste,

– młodzież brała udział w szeregu specjalnie dla niej przygotowanych imprezach o dużym oddziaływaniu wychowawczym (korowody w strojach bohaterów lektur, w strojach obrazujących dorobek 25-lecia; imprezy „karnawału Młodości” zorganizowane przez Centralną Radę Związków Zawodowych).

Ad. 3.

– realizacja wytycznych dotyczących upowszechniania kultury w środowisku robotniczym zasługuje na specjalną uwagę. W skali ogólnopolskiej niewiele zakładów pracy zostało tą akcją zainteresowanych, a w większości działalność ograniczyła się do zorganizowania imprez artystycznych na terenie zakładów pracy, lub „odwiedzin” przedstawicieli środowisk twórczych. Najciekawszymi inicjatywami w tym zakresie były:

– Ogólnopolska konferencja socjologów poświęcona badaniom nad kulturą środowisk robotniczych. Obrady trwające 2 dni odbyły się w Krakowie,

– gdańska impreza „Sztuka w Stoczni – stoczniowcy dla sztuki”. Było to spotkanie ludzi pracy z przedstawicielami środowisk twórczych (130 osób) dyрекcją i samorządem robotniczym stoczni. Uczestnicy obejrzeli filmy o stoczni, zwiedzili zakład, a dyrektor omówił główne etapy rozwoju stoczni oraz formy pracy artystycznej i kulturalno-oświatowej wśród załogi. Po dyskusji dotyczącej środowiska robotniczego, twórcy złożyli szereg deklaracji o współpracy ze stocznią, i placówkami kultury. Spotkanie to zapoczątkowało trwałe kontakty dyrekcji i załogi stoczni ze światem artystycznym i kulturalnym Wybrzeża,

– kiermasze książek, które miały charakter wystaw połączonych ze sprzedażą. Odbywały się na terenie zakładów pracy. Organizatorem 726 takich kiermaszy był „Dom Książki”. Na terenie pozostałych województw w niektórych zakładach pracy odbywały się występy artystyczne, konkursy na tematy związane z 25-leciem, turnieje międzyzakładowe i okolicznościowe wystawy.

Ad. 4.

Realizacja zadań dotyczących wsi wymagała od organizatorów szczególnego wysiłku. Nasilenie prac polowych było powodem zmniejszania

zainteresowania imprezami majowymi. Najwięcej ucierpiały na tym „małe” formy, jak spotkania literackie, odczyty, prelekcje, którym nierzadko organizatorzy nie potrafili zapewnić frekwencji.

Natomiast wiele uznania należy się organizatorom imprez takich jak „Niedziele na wsi” czy „Zielone niedziele” na których program składały się wiece, występy zespołów amatorskich lub zawodowych, rozstrzygnięcie konkursów quizów, często spektakle teatrów wojewódzkich, lub okoliczne koncerty. Imprezom tym zwykle towarzyszyły wystawy i kiermasze książki na których eksponowano literaturę rolniczą i wystawy sprzętu rolniczego.

Szczególnie bogato przedstawiał się program imprez zakończenia „DNI” które zbiegło się ze Świętem Ludowym. We wszystkich imprezach Święta Ludowego na terenie każdego z województw brały udział dziesiątki tysięcy mieszkańców powiatów i gromad. Poza tym należy zwrócić uwagę na następujące inicjatywy:

– P[rzedsiebiorstwo] U[powszechniania] P[rasy] i K[siążki] „RUCH” wspólnie z Z[wiązkiem] M[łodzieży] W[iejskiej] podjął akcję pn. „sztafeta czynów 25-lecia, której celem jest mobilizacja młodzieży wiejskiej zgrupowanej przy klubach „RUCH” i kołach Z[wiązku] M[łodzieży] W[iejskiej] do podejmowania i realizacji czynów społecznych które uświetnią jubileusz PRL (Łódzkie).

– Święto prasy w Ornecie (Olsztyńskie) którego imprezy kulturalne i sportowe zgromadziły 20 tys. uczestników,

– eliminacje konkursu „Książka przyjacielem rolnika”,

– festiwal kulturalny młodzieży wiejskiej zorganizowany przez Z[arząd] W[ojewódzki] Z[wiązku] M[łodzieży] W[iejskiej] w Bydgoszczy,

– akcja „Wieś bliżej muzyki” zorganizowana przez białostocką POS wspólnie z P[rzedsiebiorstwem] U[powszechniania] P[rasy] i K[siążki] „RUCH”. Był to cykl koncertów organizowanych w wiejskich klubach „Ruch” który cieszył się wśród słuchaczy (4077 osób) wielkim powodzeniem i zrozumieniem.

Nie sposób wyliczyć wszystkich akcji podjętych w środowisku wiejskim, odbyło się ich bowiem na terenie każdego województwa kilkadziesiąt. Należy podkreślić wielką rolę przede wszystkim terenowych placówek k[ulturalno]-o[światowych], klubów „Ruch”, bibliotek, które organizowały większość wystaw, odczytów, spotkań, lekcji bibliotecznych, wieczornic literackich, konkursów, quizów, przeglądów amatorskich zespołów artystycznych itp. itp.

Archiwum Zakładowe Ministerstwa Kultury i Sztuki, materiały nieuporządkowane

XLII.

[1982 maj]. Notatka Stefana Kubówa⁵⁵ na temat wniosków i postulatów środowiska bibliotekarskiego z lat 1980-1981

Próba charakterystyki i oceny

Na fali odnowy po sierpniu '80 nastąpiło wyraźne ożywienie życia politycznego i społecznego, które zaznaczyło się także w środowisku

⁵⁵ Stefan Kubów – w latach osiemdziesiątych prezes Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

bibliotekarskim. Dostrzegając to, Zarząd Główny Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich podjął w dniu 24 września owego roku uchwałę o zbieraniu wniosków i postulatów dotyczących się najistotniejszych problemów nurtujących tę grupę zawodową. W ciągu bardzo krótkiego czasu do biura S[towarzyszenia] B[ibliotekarzy] P[olskich] wpłynęło ponad półtora tysiąca wniosków, a ponad 100 dalszych sformułowanych zostało w łonie władz stowarzyszenia. Powołana przez Zarząd Główny S[towarzyszenia] B[ibliotekarzy] P[olskich] Główna Komisja Wnioskowa zgrupowała wszystkie postulaty w dziesięciu grupach tematycznych, i dokonała niezbędnej selekcji, gdyż wnioski powtarzały się, wykluczały wzajemnie lub dotyczyły spraw już załatwionych. W rezultacie powstał materiał liczący 480 pozycji, który został rozpowszechniony jeszcze w okresie kampanii wyborczej w S[towarzyszeniu] B[ibliotekarzy] P[olskich] wiosną 1981 r. Mimo to na Krajowym Zjeździe Delegatów stowarzyszenia⁵⁶ padały one ponownie i były przedmiotem dyskusji.

Wnioski przedstawiają sobą znaczną różnorodność spraw i różną ich wagę. Zawarcie ich w zwięzłej postaci jest zatem trudne i wymaga ostrej selekcji. Jedynym ułatwieniem w tym dziele jest rozwiązanie pewnej części problemów na przestrzeni ostatnich kilku miesięcy, dzięki czemu stały się one nieaktualne. Mimo to niektóre z nich zostaną zasygnalizowane.

I tak w grupie pierwszej, zatytułowanej „Polityka kulturalna i wydawnicza” zwracano uwagę na potrzebę ogólnokrajowej dyskusji – nad rolą kultury w życiu narodu i możliwościami jej rozwoju oraz upowszechniania, zaniechanie oszczędzania na kulturze przy każdej okazji i wzrostu nakładów na jej rozwój, dokonania weryfikacji kadr pracowników kultury w celu racjonalizowania polityki w tym zakresie oraz uporządkowania zasad kierowania życiem kulturalnym w kraju przez określenie kompetencji administracji państwowej i kierownictw poszczególnych instytucji kultury. Wydaje się, że wiele z tych postulatów straciło już aktualność dzięki ustawom z 3 maja br. Przygotowywana Ustawa o upowszechnianiu kultury również przyczynić się winna do rozwiązania poruszonych tu kwestii. Także postulat radykalnego zwiększenia produkcji książki staje się nieaktualny dzięki postanowieniu rządu o zadaniach na najbliższe lata. Natomiast pozostaje do rozwiązania problem dystrybucji książki w warunkach jej niedostatku na rynku. Bibliotekarze postulują dalsze rozszerzenia handlu antykwarycznego, tworzenie księgarń na wsi oraz ograniczenie sprzedawania, a zwłaszcza importu książek dla instytucji nie posiadających właściwie zorganizowanych i ogólnie dostępnych bibliotek.

W zakresie polityki bibliotecznej za najbardziej istotną sprawę podnoszoną w postulatach uznać należy potrzebę opracowania nowego raportu o stanie bibliotek, a na jego podstawie znowelizowanie programu rozwoju bibliotekarstwa polskiego. Winien on być zatwierdzony przez Radę Ministrów, która zobowiązana byłaby zapewnić środki na jego realizację. Ustawa o Narodowym Funduszu Kultury⁵⁷ nieco zmodyfikuje ten wniosek, ale jego istota pozostaje

⁵⁶ Krajowy Zjazd Delegatów Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich obradował od 11 do 13 maja 1981 r. w Warszawie.

⁵⁷ Chodzi o ustawę ostatecznie uchwaloną 4 maja 1982 r. (o Narodowej Radzie Kultury oraz o Funduszu Rozwoju Kultury, DzU 1982 nr 14 poz. 111).

bez zmian. Równie ważną kwestią wydaje się potrzeba odbiurokratyzowania Państwowej Rady Bibliotecznej⁵⁸ i innych ciał doradczych w sprawach bibliotekarstwa. Winny być one obieralne i składać się głównie z bibliotekarzy. Podnoszono także sprawę utworzenia centralnego organu administracyjnego koordynującego działalność wszystkich bibliotek w kraju. Zwracano bowiem uwagę, że np. biblioteki fachowe, podporządkowane różnym resortom gospodarczym wyłączone są właściwie spod nadzoru merytorycznego, nie mają też norm zapewniających im samodzielne pomieszczenia, odpowiednie płace czy też zasady zatrudniania. W jakiejś części dotyczy to także innych typów bibliotek.

Bibliotekarze oczekują nowej ustawy o bibliotekach i przeprowadzenia szerokiej dyskusji nad jej założeniami, wśród których eksponują przede wszystkim potrzebę integracji działalności bibliotek i ośrodków informacji naukowej oraz uregulowanie zasad zatrudniania i ruchu kadrowego w bibliotekarstwie. Ustawa winna także objąć problemy statystyki bibliotecznej stosownie do obowiązujących w tym zakresie norm międzynarodowych.

Codzienną bolączką bibliotekarzy jest ciasnota lokalowa bibliotek i niedostatek w zakresie wyposażenia technicznego. Uznają oni za niezbędne opracowanie nowych normatywów technicznych projektowania bibliotek i adaptowania budynków już istniejących, przygotowania planu długofalowego budownictwa bibliotecznego, zapewnienia warunków dla tworzenia bibliotek w nowych osiedlach mieszkaniowych oraz zabezpieczenia przed nierzadkimi przypadkami przenoszenia bibliotek z lepszych lokali do gorszych. Konieczne jest także opracowanie typowego zestawu mebli, sprzętu i urządzeń audiowizualnych dla bibliotek, wytypowanie zakładów do ich produkcji i zapewnienie właściwej dystrybucji. Rozwiązania wymaga też problem małej poligrafii i reprografii we wszystkich większych bibliotekach w kraju. Pomijając bowiem możliwość rozszerzenia tą drogą zakresu usług biblioteczno – informacyjnych, jest to również sposób złagodzenia trudności związanych z niedoborem książek oraz ciasnotą lokalową bibliotek. Potrzebne jest też upowszechnienie na szerszą skalę mikrofilmów i mikrofisz z jednoczesnym rozszerzeniem produkcji krajowej czytelników. Natomiast postulowane przez bibliotekarzy upowszechnienie centralnego opracowania zbiorów musi iść w parze z zaopatrzeniem bibliotek w kopiarki kart katalogowych. Przyspieszenie i usprawnienie prac bibliotecznych nastąpić może także przez właściwe zaopatrzenie bibliotek w centralnie drukowane akcydensowe druki biblioteczne.

Jeśli chodzi o podstawową działalność bibliotek, to – charakterystyczne – duże oczekiwania środowiska związane są z Biblioteką Narodową. Winna ona, zdaniem wnioskodawców, wziąć na siebie funkcję koordynatora badań naukowych z dziedziny bibliotekoznawstwa i dbać o to, żeby ich wyniki były wdrażane do praktyki zawodowej. Dotyczy to w szczególności problemów innowacyjności w zakresie organizacji i techniki bibliotecznej, tworzenia i modernizacji systemów bibliotecznych, ekonomiki bibliotecznej, normalizacji oraz badań nad miejscem bibliotek w systemie nauki, kultury i oświaty. Szczególnie duże nadzieje związane są z Instytutem Książki i Czytelnictwa, który winien rozszerzyć zakres podejmowanych badań oraz z organizmami,

⁵⁸ Państwowa Rada Biblioteczna – zob. wstęp do rozdziału III.

które przy Bibliotece Narodowej winny być powołane, a więc z Centralnym Gabinetem Metodycznym oraz Instytutem Problemów Organizacji Bibliotek. Można dyskutować wprawdzie, czy mnożenie placówek tego typu jest uzasadnione, natomiast nie ma wątpliwości, że problemy metodyki pracy bibliotecznej i organizacji są dla funkcjonowania bibliotek bardzo ważne. Wymaga to chyba jednak ogólnej reorientacji badań bibliologicznych i bibliotekoznawczych w Polsce w kierunku współczesnych problemów funkcjonowania biblioteki i systemów informacyjnych.

Biblioteka Narodowa jest również adresatem wniosków dotyczących uaktywnienia usług i poradnictwa wobec wojewódzkich bibliotek publicznych, uregulowania zasad sprawozdawczości w państwowej sieci bibliotecznej, rozszerzania badań w zakresie konserwacji i patologii książki, opracowania wytycznych dotyczących gromadzenia zbiorów w średnich i małych bibliotekach publicznych, opracowania katalogu działowego dla bibliotek dziecięcych, wzmocnienia produkcji wydawnictw fachowych, zwiększenia nakładu i uregulowania rytmiczności wydawania bieżącej bibliografii narodowej. Należałoby raczej upominać się o drukowanie jej w takich terminach, żeby ukazywała się wraz z nowymi książkami. Ułatwi to bibliotekom opracowanie i klasyfikację zbiorów Kartkowego Katalogu Nowości, który jednak, aby mógł spełniać swoją rolę, musi być opracowywany starannie, zgodnie z obowiązującymi normami.

Środowisko bibliotekarskie domaga się też jak najszybszego opublikowania polskiej bibliografii narodowej za lata 1901-1939. Jeśli wziąć pod uwagę, że w znacznej części jest ona już opracowana, w badaniach nad dziejami piśmiennictwa wprost niezbędna, postulat ten winien być niezwłocznie zrealizowany.

Znaczną część postulatów dotyczących podstawowej działalności bibliotek zgłosiło środowisko bibliotekarzy muzycznych. Widzą oni potrzebę zwiększenia udziału bibliotek muzycznych w pracach organizacji międzynarodowych, co jednak oznacza zwiększenie na ich działalność – niewielkich co prawda – środków dewizowych. Opowiadają się też za specjalistycznym egzaminem dyplomowym. Najbardziej istotny wydaje się jednak wniosek o stworzenie jednolitej sieci oddziałów lub filii muzycznych w wojewódzkich i miejskich bibliotekach publicznych. Jest to jeden z najmniej chyba kosztownych sposobów podniesienia kultury muzycznej społeczeństwa i jednocześnie szansa zwiększenia atrakcyjności bibliotek jako instytucji upowszechniania kultury. Doświadczenia niektórych bibliotek w kraju – zwłaszcza w województwie szczecińskim – potwierdzają prawdziwość tej tezy.

Natomiast z umieszczonymi w tej grupie wnioskami zmierzającymi do likwidacji słabych bibliotek wiejskich na rzecz wzmocnienia bibliotek gminnych trudno się zgodzić. Należy raczej zdążyć do poprawienia jakości pracy tych kulejących bibliotek i zapobiegać wydłużaniu się drogi czytelnika wiejskiego do książki.

Bibliotekarze opowiadają się za ustaleniem obligatoryjnych norm zakupu książek do bibliotek publicznych wraz z zapewnieniem na ten cel odpowiednich funduszy. Dzięki temu byłaby pewność, że ewentualne podwyżki cen książek – jak np. obecnie – nie wpłyną na tempo wzrostu księgozbiorów. Oznaczałoby to także niezależnienie się w pewnym sensie od decyzji

administracji terenowej, nie zawsze znajdującej zrozumienie dla potrzeb tej sfery kultury. W tym miejscu należy jednak przypomnieć, że w 1981 r. pewna część bibliotek publicznych nie wykorzystywała swych funduszy z powodu braku możliwości ich zużytkowania – brakowało książek.

Biblioteki szkolne i szpitalne powinny natomiast mieć oddzielne punkty w budżetach instytucji je utrzymujących. Dotychczasowy stan w tym względzie sprawia, że zależności od różnych czynników, nierzadko nieznamomości lub niedoceniań spraw bibliotecznych, fundusze na uzupełnienie księgozbioru i sprzętu są zróżnicowane, co uniemożliwia prowadzenie konsekwentnej działalności w tym zakresie. Bibliotekarze szkolni postulują ponadto zwiększenie normy kwotowej na zakup książek w przeliczeniu na jednego ucznia. W obecnej chwili sprawa stała się szczególnie pilna.

Od wielu lat pogarsza się zaopatrzenie bibliotek szkolnych w lektury. Bibliotekarze widzą możliwość poprawy w tym względzie przez wprowadzenie centralnego zaopatrzenia bibliotek w te wydawnictwa. Czy jednak wobec braku książek na rynku przedsięwzięcie to może przynieść oczekiwany skutek – bardzo wątpliwe. Złagodzenie tych trudności nastąpić może natomiast przez zapewnienie bibliotekom szkolnym bezwzględnego pierwszeństwa w ich zakupie.

Priorytet dla bibliotek w zaopatrzeniu w nowości wydawnicze jest obecnie konieczny. Ministerstwo Kultury i Sztuki wydało w tej sprawie rozporządzenie z 3.III. 1980 r., ale biblioteki nie są w stanie go egzekwować, gdyż w sytuacji ogólnego głodu książki nie są dla księgarń klientem bardziej atrakcyjnym, niż indywidualni czytelnicy, a bodaj czy nie bardziej uciążliwym. Ostatnio pojawiły się wnioski o wydzielenie księgarń zaopatrujących wyłącznie biblioteki, a nawet rozważane są możliwości wyeliminowania handlu księgarskiego z zaopatrzenia bibliotek. Wskazuje się na pożytek polegający na niepłaceniu marży, która stanowi ok. 25% ceny książki. Czy jednak organizacyjnie jest to osiągalne – to inna sprawa.

Biblioteki naukowe natomiast upominają się o respektowanie przez handel księgarski priorytetu w zakupie starych druków, rękopisów i innych cymeliów w antykwariatach. Biblioteki te muszą niejednokrotnie rezygnować z zakupu cennych książek u osób prywatnych, gdyż w takich razach konieczne jest pośrednictwo antykwariatu, który z tego tytułu pobiera swoją, niebagatelną, część należności. Nie zyskuje na tym właściwie nikt, gdyż zysk antykwariatu bilansuje się ze zwiększonym wydatkiem biblioteki, finansowanej wszak przez państwo z dochodów pochodzących także z handlu księgarskiego. Traci zaś kultura polska. Bibliotekarze zajmujący się akcesją zbiorów potrafią należycie ocenić ofiarowane im książki i należy im zaufać.

Trudności związane z niedoborem książek można rozwiązać – przynajmniej w części – przez racjonalną gospodarkę tym, czym biblioteki już dysponują. Postuluje się umożliwienie sprzedaży dubletów w antykwariatach. Wydaje się wszakże, iż w tej sprawie należy pójść jeszcze dalej, umożliwiając lub wręcz zalecając przekazywanie książek z bibliotek, w których nie cieszą się one wzięciem do tych, w których liczyć można na ich poczytność. Wymagać to będzie przełamania różnych barier i przesądów biurokratycznych, ale winno przynieść rezultaty w postaci wzrostu czytelnictwa.

Innym sposobem radzenia sobie z niedostatkiem książek w bibliotekach jest ich właściwa konserwacja i przechowywanie. Bibliotekarze domagają się od lat wydawania książek dobrze zszytych lub sklejonych i oprawionych. Przy znanych trudnościach materiałowych oprawy takie winny otrzymywać przynajmniej części nakładów. Praktyka wydawania książek w różnych okładkach i oprawach – i o różnych cenach – znana jest od początków drukarstwa. Pomijając już to, że oprawa zamawiana u introligatora jest droga i najczęściej przekracza ceny książek, pamiętać należy, że książka solidnie wydana może znaleźć się natychmiast w obiegu czytelnicznym i być w nim nieprzerwanie. Nie można dopuszczać do sytuacji – jakże częstych – gdy bibliotekarze miast zajmować się pracą z czytelnikiem, okleją ją w folię lub owijają w papier nowo zakupione książki. Nie na tym polega praca bibliotekarza.

Za najważniejszy postulat w dziedzinie gromadzenia zbiorów bibliotekarze uznali jednak jesienią 1980 r. ograniczenie cenzury i zniesienie prohibitów w bibliotekach. Postulaty te szybko doczekały się realizacji, a przypieczętowała je ustawa o kontroli publikacji i widowisk z 31 lipca 1981 r.⁵⁹

Natomiast nie ustały problemy stwarzane przez urzędy celne, które konfiskowały i przetrzymywały publikacje zagraniczne adresowane do bibliotek polskich i czynią to nadal. Stan wojenny zamazał nieco kryteria postępowania w tej delikatnej sprawie, ale po jego zniesieniu problem ten musi być definitywnie rozwiązany.

Istotna kwestia z zakresu gromadzenia zbiorów bierze swój początek w braku środków dewizowych na zakup literatury zagranicznej. Stan taki przyczynia się do izolacji polskiej nauki od zdobyczy światowych, ale wobec braku ich na inne nie mniej pilne potrzeby, nie można rozdzierać szat. Pozostaje jednak do zrealizowania postulat zapewnienia bibliotekarzom samodzielnej puli dewizowej, dającej możliwość swobodnego dysponowania choćby tą najdrobniejszą pulą dewizową i nabywania publikacji bezpośrednio u wydawcy. Ewentualne rozwiązanie tej kwestii musi jednak iść w parze ze ścisłą ewidencją nabytków zagranicznych w celu jak najwyższej racjonalizacji gospodarowania środkami dewizowymi przez biblioteki.

Konieczne jest także usprawnienie wypożyczeń międzybibliotecznych. Niezależnie od jakości usług pocztowych, realizacja tego wniosku spoczywa jednak w rękach samych bibliotekarzy. Konieczne jest bowiem zwiększenie operatywności odpowiednich służb bibliotecznych – tak, żeby oczekiwanie na książkę zamówioną w bibliotece krajowej trwało jednak krócej niż oczekiwanie na przesyłkę książki zamówionej za granicą. Tymczasem nierzadko bywa odwrotnie. Dla urzeczywistnienia tego wniosku należy jak najszybciej opublikować katalogi zbiorów bibliotek naukowych. Do tego zaś jest bardzo daleko, jeśli zważyć, że brakuje katalogów wielu cennych kolekcji zbiorów specjalnych, nabytków zagranicznych itd.

Obszerna grupa wniosków dotyczy zawodu bibliotekarza. Na pierwsze miejsce wysuwa się status tego zawodu. Zdaniem wnioskodawców dla podniesienia jego prestiżu i atrakcyjności potrzebna jest zmiana systemu wynagrodzeń, wprowadzenie pragmatyki zawodowej, a zwłaszcza ustalenie zasad obsadzania stanowisk kierowniczych. W związku z tym pojawiły się

⁵⁹ Zob. dokument XXVII.

wnioski o ustanowienie Karty praw i obowiązków bibliotekarza lub – szerzej – pracownika kultury albo też objęcie bibliotekarzy i pracowników informacji naukowej Kartą praw i obowiązków nauczyciela. Można mieć nadzieję, że skierowana do sejmu Ustawa o upowszechnianiu kultury spełni oczekiwania środowiska, zwłaszcza jeśli chodzi o płace, gdyż przewiduje ona zrównanie ich z płacami nauczycieli. Postuluje się też ustanowienie odznaki Zasłużonego Bibliotekarza PRL oraz podniesienie rangi odznaki Zasłużonego Działacza Kultury przez rozszerzenie przywilejów związanych z jej posiadaniem. Inną formą wyróżnienia tego zawodu miałyby być zwiększenie puli odznaczeń państwowych i resortowych dla bibliotekarzy, łącznie z możliwością przyznawania ich za nienaganne przepracowanie w zawodzie określonej liczby lat. Należy chyba jednak definitywnie zerwać z biurokratycznym systemem przyznawania nagród i odznaczeń „z klucza”, nie zaś rozszerzać go na kolejne grupy zawodowe. Gdyby jednak miał być on utrzymany, wtedy opowiadać się należy za realizacją przedstawionych wyżej wniosków.

Zawód bibliotekarza winien koniecznie uzyskać swoją pragmatykę służbową: zbiór przepisów określających warunki zatrudniania na stanowiskach bibliotekarskich, zasady awansowania oraz system wynagradzania za pracę. Jest to postulat zgłaszany przez środowisko zawodowe od dziesiątków lat. Brak tego prawa, powodujący stałe upośledzenie bibliotekarzy pod względem zarobków, zupełną dowolność w polityce kadrowej, pozwalający przyznawać tytuły kustoszy ludziom zupełnie nie obznajomionym z pracą bibliotekarską, jest jedną z najważniejszych przyczyn zastoju w naszym bibliotekarstwie i obniżenia jego rangi społecznej. Stałą bolączką jest również obsadzanie stanowisk dyrektorskich przez ludzi odchodzących z aparatu politycznego i administracyjnego, którzy oczywiście natychmiast otrzymują tytuły kustoszy lub starszych kustoszy, pozwalające im na pobieranie wysokich wynagrodzeń. Jeśli nawet część z tych ludzi z czasem aklimatyzuje się w zawodzie i nawet osiąga sukcesy, a przeważająca większość wykazuje wiele dobrej woli w tym kierunku, to nie zmienia to opinii o szkodliwości tego typu praktyk. Tym bardziej, że w naszym zawodzie pracuje wielu bibliotekarzy z długoletnią praktyką, nierzadko znacznym dorobkiem naukowym i organizacyjnym i umiejętnością kierowania zespołami ludzkimi.

Jeśli więc deklaracje władz państwowych i politycznych o stawianiu na ludzi kompetentnych, doświadczonych i z inicjatywą nie mają być tylko cczą retoryką, to muszą za nimi pójść konkretne posunięcia i zaniechanie stosowania osławionej „karuzeli stanowisk”.

Uregulowania wymaga status bibliotekarza dyplomowanego. Wnioskodawcy oczekują precyzyjnego określenia jego praw i obowiązków oraz rozszerzenia prawa do ubiegania się o ten tytuł na bibliotekarzy zatrudnionych we wszystkich typach bibliotek. Zakładając nawet, że nie w każdej placówce potrzebny jest pracownik z takimi kwalifikacjami, trzeba jednocześnie zgodzić się, że każdy bibliotekarz musi mieć prawo podnoszenia swych kwalifikacji we wszystkich możliwych formach i stwarzać sobie szansę awansu zawodowego. Do rozważenia jest również możliwość nadawania tego tytułu bibliotekarzom o dużym dorobku organizacyjnym i naukowym bez konieczności zdawania egzaminu bądź... zniesienie tytułu bibliotekarza dyplomowanego. Ta

ostatnia ewentualność ma tę zaletę, że pozwala kierować do pracy naukowej i dydaktycznej tych bibliotekarzy, którzy mają odpowiednie predyspozycje, a nie formalne uprawnienia.

Wśród wniosków dotyczących spraw płacowych i socjalno-bytowych, które są bezwzględnie słuszne, znaleźć można wiele propozycji kontrowersyjnych.

Do tych pierwszych zaliczyć należy zniesienie limitowania, a tym bardziej blokady etatów, unikania wydawania zarządzeń o podwyższeniu płac wiążących się z koniecznością przekroczenia planowanego funduszu płac, zmniejszenie dysproporcji w płacach, podwyższenie dodatków za znajomość języków obcych i posiadanie tytułów naukowych oraz o wynagradzanie bibliotekarzy prowadzących praktyki studentów i uczniów szkół bibliotekarskich. Nie we wszystkich sieciach bibliotecznych wynagrodzenie to dotychczas przysługuje. Wniosek o zwiększenie wysokości nagród dla osób prowadzących punkty biblioteczne na wsi został już uwzględniony w projekcie Ustawy o upowszechnianiu kultury i obowiązującej od 1 marca br. siatce płac w bibliotekach podległych Ministerstwa Kultury i Sztuki. Realizacji wymaga też wniosek o zrównanie płac introligatorów i drukarzy zatrudnionych w bibliotekach z płacami w tych zawodach obowiązującymi w samodzielnych przedsiębiorstwach poligraficznych. Wniosków o dostosowanie zasad wynagradzania, wypłaty różnych dodatkowych świadczeń do ogólnie przyjętych w kraju rozwiązań jest bardzo wiele. Świadczy to o niedocenianiu spraw środowiska bibliotekarskiego nie tylko przez władze państwowe, lecz przez ogół społeczeństwa.

Natomiast wątpliwości budzą różne próby uzyskania przywilejów dla bibliotekarzy w stosunku do innych grup zawodowych, polegających przede wszystkim na zmniejszaniu czasu pracy i wydłużaniu okresu wypoczynku. Licytacja poszczególnych grup zawodowych w walce o przywileje powoduje dezintegrację społeczną i – z żalem należy to stwierdzić – niewiele ma wspólnego z tak powszechnie deklarowaną ideą solidarności ludzi pracy. Doświadczenia z jesieni 1980 r. i całego minionego roku winny być przestrogą przed kontynuowaniem takich prób.

Jeśli chodzi o świadczenia socjalne, to bibliotekarze domagają się przede wszystkim stworzenia jak najlepszych warunków dla osób przechodzących na emeryturę, a więc przyznanie najpóźniej na dwa lata przed przejściem w stan spoczynku najwyższej grupy uposażenia oraz zwiększenie odprawy emerytalnej w zależności od liczby przepracowanych lat nawet do 300% miesięcznego wynagrodzenia. Wspomniany nowy taryfikator uwzględnia tę potrzebę, jak również wniosek o podniesienie dodatku od wysługi lat do 20%. Natomiast idea maksymalnej stawki wynagrodzenia przed przejściem na emeryturę kłóci się z postulatami uzależniania wynagrodzenia od jakości pracy i kwalifikacji. Być może należy szukać jakiegoś rozwiązania pośredniego. Bibliotekarze – i nie tylko oni – domagają się uregulowania zasad refundacji za wczasy wykupione poza macierzystym zakładem pracy. Dotychczasowa sytuacja, kiedy jedne grupy zawodowe preferowane są pod względem możliwości wypoczynku kosztem innych jest nie do utrzymania, gdyż godzi w podstawowe pryncypia sprawiedliwości społecznej.

Kolejna grupa wniosków dotyczy kształcenia i doskonalenia zawodowego. Potrzebne jest przede wszystkim wydłużenie do pięciu lat wyższych studiów bibliotekoznawczych oraz dostosowanie ich profilu do specyfiki działalności bibliotek i ośrodków informacji naukowej w placówkach różnych typów, a więc przede wszystkim zwiększenie ilości wiedzy praktycznej i lepsze przygotowanie w zakresie nauki języków obcych. Bibliotekarze eksponują również potrzebę wcześniejszej i pełniejszej specjalizacji zawodowej w trakcie studiów oraz podniesienie rangi praktyk zawodowych. Z wnioskiem tym można jednak polemizować. Wyższe studia bibliotekoznawcze nastawione są bowiem na ogólne przygotowanie do pracy zawodowej w bibliotekarstwie i innych dziedzinach pracy z książką przy jednoczesnym dużym nacisku na problematykę teoretyczną, gdyż taki charakter mają studia uniwersyteckie. Do pogłębiania wiedzy praktycznej, zgodnej z podjętą pracą zawodową, służyć winny natomiast studia podyplomowe, które w związku z tym należy rozwinąć na szerszą skalę – nie na większą jednak niż istniejące możliwości w tym zakresie. Niedobre doświadczenia z rozszerzeniem wyższych studiów bibliotekoznawczych przekonują o tym dowodnie.

Dla zwiększonych zadań w dziedzinie kształcenia bibliotekarzy potrzebne są działania zmierzające do szybszego rozwoju kadry naukowej i dydaktycznej w dziedzinie bibliotekoznawstwa, a więc stworzenie lepszych warunków do prowadzenia badań naukowych przez odpowiednie ich finansowanie i koordynowanie oraz rozszerzenie możliwości odbywania staży naukowych w kraju i za granicą. We wniosku mówi się także o potrzebie zwiększenia możliwości publikowania wyników badań. Wydaje się jednak, że dotychczas tych możliwości nie brak i każda dobra rozprawa, każdy artykuł, ma szansę szybkiego wydrukowania. Brakuje natomiast inspiracji do podejmowania badań o znaczeniu praktycznym i to zadanie Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich musi wziąć także na siebie. Środkiem do realizacji tego zamierzenia winny być nagrody oraz zapewnienie opublikowania wyników badań. Kierowanie na staże i badania w ośrodkach zagranicznych, które mogłyby stanowić dużą zachętę do takich badań, nie mogą wchodzić w rachubę ze względu na szczupłość funduszy stowarzyszenia.

Niezbędna jest także poprawa w zakresie wydawania literatury fachowej dla bibliotekarzy. Komisja wydawnicza przy Zarządzie Głównym Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich przygotowuje obecnie szczegółowy katalog potrzeb w tej dziedzinie, które następnie będą we współpracy z różnymi instytucjami i organami władzy państwowej, głównie Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Ministerstwem Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, sukcesywnie realizowane.

We wnioskach zwraca się uwagę na zapowiadającą się nadprodukcję bibliotekarzy z wyższym wykształceniem i istniejącą już obecnie różnorodność stopni ich przygotowania do pracy zawodowej. Potrzebna jest zatem ostrzejsza selekcja kandydatów na studia bibliotekoznawcze. Jednocześnie istnieje potrzeba rozszerzenia szkolnictwa zawodowego na poziomie szkoły średniej i studiów pomaturalnych oraz różnych form doksztalcania pracowników bibliotek nie mających przygotowania zawodowego. Konieczne jest stworzenie

ostatnia ewentualność ma tę zaletę, że pozwala kierować do pracy naukowej i dydaktycznej tych bibliotekarzy, którzy mają odpowiednie predyspozycje, a nie formalne uprawnienia.

Wśród wniosków dotyczących spraw płacowych i socjalno-bytowych, które są bezwzględnie słuszne, znaleźć można wiele propozycji kontrowersyjnych.

Do tych pierwszych zaliczyć należy zniesienie limitowania, a tym bardziej blokady etatów, unikania wydawania zarządzeń o podwyższeniu płac wiążących się z koniecznością przekroczenia planowanego funduszu płac, zmniejszenie dysproporcji w płacach, podwyższenie dodatków za znajomość języków obcych i posiadanie tytułów naukowych oraz o wynagradzanie bibliotekarzy prowadzących praktyki studentów i uczniów szkół bibliotekarskich. Nie we wszystkich sieciach bibliotecznych wynagrodzenie to dotychczas przysługuje. Wniosek o zwiększenie wysokości nagród dla osób prowadzących punkty biblioteczne na wsi został już uwzględniony w projekcie Ustawy o upowszechnianiu kultury i obowiązującej od 1 marca br. siatce płac w bibliotekach podległych Ministerstwa Kultury i Sztuki. Realizacji wymaga też wniosek o zrównanie płac introligatorów i drukarzy zatrudnionych w bibliotekach z płacami w tych zawodach obowiązującymi w samodzielnych przedsiębiorstwach poligraficznych. Wniosków o dostosowanie zasad wynagradzania, wypłaty różnych dodatkowych świadczeń do ogólnie przyjętych w kraju rozwiązań jest bardzo wiele. Świadczy to o niedocenianiu spraw środowiska bibliotekarskiego nie tylko przez władze państwowe, lecz przez ogół społeczeństwa.

Natomiast wątpliwości budzą różne próby uzyskania przywilejów dla bibliotekarzy w stosunku do innych grup zawodowych, polegających przede wszystkim na zmniejszaniu czasu pracy i wydłużaniu okresu wypoczynku. Licytacja poszczególnych grup zawodowych w walce o przywileje powoduje dezintegrację społeczną i – z żalem należy to stwierdzić – niewiele ma wspólnego z tak powszechnie deklarowaną ideą solidarności ludzi pracy. Doświadczenia z jesieni 1980 r. i całego minionego roku winny być przestrogą przed kontynuowaniem takich prób.

Jeśli chodzi o świadczenia socjalne, to bibliotekarze domagają się przede wszystkim stworzenia jak najlepszych warunków dla osób przechodzących na emeryturę, a więc przyznanie najpóźniej na dwa lata przed przejściem w stan spoczynku najwyższej grupy uposażenia oraz zwiększenie odprawy emerytalnej w zależności od liczby przepracowanych lat nawet do 300% miesięcznego wynagrodzenia. Wspomniany nowy taryfikator uwzględnił tę potrzebę, jak również wniosek o podniesienie dodatku od wystugi lat do 20%. Natomiast idea maksymalnej stawki wynagrodzenia przed przejściem na emeryturę kłóci się z postulatami uzależniania wynagrodzenia od jakości pracy i kwalifikacji. Być może należy szukać jakiegoś rozwiązania pośredniego. Bibliotekarze – i nie tylko oni – domagają się uregulowania zasad refundacji za wczasy wykupione poza macierzystym zakładem pracy. Dotychczasowa sytuacja, kiedy jedne grupy zawodowe preferowane są pod względem możliwości wypoczynku kosztem innych jest nie do utrzymania, gdyż godzi w podstawowe pryncypia sprawiedliwości społecznej.

Kolejna grupa wniosków dotyczy kształcenia i doskonalenia zawodowego. Potrzebne jest przede wszystkim wydłużenie do pięciu lat wyższych studiów bibliotekoznawczych oraz dostosowanie ich profilu do specyfiki działalności bibliotek i ośrodków informacji naukowej w placówkach różnych typów, a więc przede wszystkim zwiększenie ilości wiedzy praktycznej i lepsze przygotowanie w zakresie nauki języków obcych. Bibliotekarze eksponują również potrzebę wcześniejszej i pełniejszej specjalizacji zawodowej w trakcie studiów oraz podniesienie rangi praktyk zawodowych. Z wnioskiem tym można jednak polemizować. Wyższe studia bibliotekoznawcze nastawione są bowiem na ogólne przygotowanie do pracy zawodowej w bibliotekarstwie i innych dziedzinach pracy z książką przy jednoczesnym dużym nacisku na problematykę teoretyczną, gdyż taki charakter mają studia uniwersyteckie. Do pogłębiania wiedzy praktycznej, zgodnej z podjętą pracą zawodową, służyć winny natomiast studia podyplomowe, które w związku z tym należy rozwinąć na szerszą skalę – nie na większą jednak niż istniejące możliwości w tym zakresie. Niedobre doświadczenia z rozszerzeniem wyższych studiów bibliotekoznawczych przekonują o tym dowodnie.

Dla zwiększonych zadań w dziedzinie kształcenia bibliotekarzy potrzebne są działania zmierzające do szybszego rozwoju kadry naukowej i dydaktycznej w dziedzinie bibliotekoznawstwa, a więc stworzenie lepszych warunków do prowadzenia badań naukowych przez odpowiednie ich finansowanie i koordynowanie oraz rozszerzenie możliwości odbywania staży naukowych w kraju i za granicą. We wniosku mówi się także o potrzebie zwiększenia możliwości publikowania wyników badań. Wydaje się jednak, że dotychczas tych możliwości nie brak i każda dobra rozprawa, każdy artykuł, ma szansę szybkiego wydrukowania. Brakuje natomiast inspiracji do podejmowania badań o znaczeniu praktycznym i to zadanie Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich musi wziąć także na siebie. Środkiem do realizacji tego zamierzenia winny być nagrody oraz zapewnienie opublikowania wyników badań. Kierowanie na staże i badania w ośrodkach zagranicznych, które mogłyby stanowić dużą zachętę do takich badań, nie mogą wchodzić w rachubę ze względu na szczupłość funduszy stowarzyszenia.

Niezbędna jest także poprawa w zakresie wydawania literatury fachowej dla bibliotekarzy. Komisja wydawnicza przy Zarządzie Głównym S[towarzyszenia] B[ibliotekarzy] P[olskich] przygotowuje obecnie szczegółowy katalog potrzeb w tej dziedzinie, które następnie będą we współpracy z różnymi instytucjami i organami władzy państwowej, głównie Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Ministerstwem Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, sukcesywnie realizowane.

We wnioskach zwraca się uwagę na zapowiadającą się nadprodukcję bibliotekarzy z wyższym wykształceniem i istniejącą już obecnie różnorodność stopni ich przygotowania do pracy zawodowej. Potrzebna jest zatem ostrzejsza selekcja kandydatów na studia bibliotekoznawcze. Jednocześnie istnieje potrzeba rozszerzenia szkolnictwa zawodowego na poziomie szkoły średniej i studiów pomaturalnych oraz różnych form dokształcania pracowników bibliotek nie mających przygotowania zawodowego. Konieczne jest stworzenie

lepszych warunków bibliotekarzom uzupełniającym wykształcenie przez pokrywanie kosztów przejazdów, noclegów, wyżywienia itp. Szczególnie bibliotekarze studiujący zaocznie borykają się z wielu trudnościami, obcymi np. studiującym nauczycielom.

Postuluje się ponadto opracowanie kompleksowego programu ustawicznego doskonalenia zawodowego pracujących bibliotekarzy przez system obligatoryjnych kursów i praktyk przywarsztatowych, odbywanych np. co 5 lat. Prowadzić je winny C[entrum] U[stawicznego] K[ształcenia] B[ibliotekarzy], CİNTE⁶⁰ oraz szkoły wyższe. System ten zharmonizowany musi być jednak z odpowiednimi zasadami polityki kadrowej w bibliotekarstwie.

Wiele troski bibliotekarze poświęcają swej organizacji zawodowej. Od wielu lat widzą oni potrzebę podniesienia jej rangi społecznej przez nadanie jej prawa opiniowania aktów normatywnych dotyczących bibliotekarstwa i w ogóle wpływania na politykę biblioteczno-informacyjną państwa, współuczestniczenia w kształtowaniu polityki wydawniczej w kraju, zwiększenia oddziaływania na programy kształcenia i doskonalenia zawodowego bibliotekarzy oraz zwiększenie wpływu na decyzje kadrowe, zwłaszcza przy obsadzaniu stanowisk kierowniczych. Rozszerzanie się samorządności w kraju stanowi też szansę uczestniczenia przedstawicieli S[towarzystwa] B[ibliotekarzy] P[olskich] w pracach samorządów bibliotecznych i instytucji kształcenia bibliotekarzy. Drogą do podniesienia rangi organizacji jest również możliwość kontrolowania wykonywania przez jednostki administracji państwowej wniosków środowiska zawodowego.

Część wnioskodawców postuluje również ubieganie się przez S[towarzystwo] B[ibliotekarzy] P[olskich] o uzyskanie statusu instytucji wyższej użyteczności publicznej. Prezydium Z[arządu] G[łównego] S[towarzystwa] B[ibliotekarzy] P[olskich] rozpatrywało już ten wniosek i postanowiło – większością głosów – nie podejmować działań tym kierunku, gdyż korzyści płynące z tego tytułu dla organizacji i grupy zawodowej przez nią reprezentowanej są niewspółmiernie małe w stosunku do stopnia uzależnienia się od organów władzy państwowej.

Padają też propozycje przekształcenia się S[towarzystwa] B[ibliotekarzy] P[olskich] w organizację łączącą funkcję stowarzyszenia naukowo-fachowego z funkcjami związku zawodowego. Większość środowiska skupiła się jednak w N[iezależnym] S[amorządnym] Z[wiązku] Z[awodowym] „Solidarność” i dostrzegała jedynie potrzebę większej współpracy między stowarzyszeniem a związkami zawodowymi, która rzeczywiście została nawiązana, choć nie uzyskała zorganizowanych form.

W okresie gromadzenia wniosków członkowie S[towarzystwa] B[ibliotekarzy] P[olskich] wyczuleni byli na przestrzeganie i rozszerzanie zasad demokracji w stowarzyszeniu. Polegać one miały na zwiększeniu samorządności organizacji, uściśleniu zasad wyboru delegatów na zjazd okręgowy i krajowy i wyboru władz, ograniczeniu prawa do pełnienia funkcji z wyboru

⁶⁰ Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej istniało w latach 1971-1991 w Warszawie i zajmowało się programowaniem i koordynowaniem rozwoju ogólnokrajowego systemu informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej.

do dwóch kolejnych kadencji, unikaniu łączenia funkcji kierowniczych i administracyjnych z funkcjami społecznymi, pełnej jawności działań wszystkich ogniw organizacji przez szybką i skuteczną informację wewnątrz organizacyjną. Nie można tu nie wspomnieć, że ściśle trzymanie się litery tych zasad, przy niedocenianiu ich ducha, doprowadziło na Krajowym Zjeździe Delegatów SBP do sytuacji sprzecznej z dobrymi obyczajami, polegającej na zmianie zasad wyborczych w czasie trwającej kampanii wyborczej. W przyszłości należy takich sytuacji unikać.

Należy też zaznaczyć, że obecny Zarząd Główny S[towarzystwa] B[ibliotekarzy] P[olskich] przestrzega wymienionych norm z całą skrupulatnością, a jedynie informacja jest słabą stroną naszej działalności. Na przeszkodzie stoi bowiem nierytmiczność ukazywania się czasopism, uniemożliwiająca przekazywanie informacji na czas i w pełnym wymiarze. Ponadto na mocy rozporządzeń związanych z wprowadzeniem stanu wojennego w kraju zablokowane zostały urządzenia reprograficzne stowarzyszenia, co uniemożliwia wydawanie biuletynu wewnętrznego. Napływające do Zarządu Głównego pisma z całego kraju pozwalają obawiać się, że utrzymywanie takiej sytuacji grozić będzie pogłębieniem się dezintegracji środowiska i upadkiem idei samorządności stowarzyszenia.

Zaprezentowane wyżej wnioski i postulaty stanowią w pewnej mierze opis obecnej sytuacji polskiego bibliotekarstwa, z silnym akcentem na problemy, które w najwyższym stopniu utrudniają pełnienie przez biblioteki ich społecznej funkcji. Wnioski te stanęły u podłoża Uchwały Krajowego Zjazdu Delegatów S[towarzystwa] B[ibliotekarzy] P[olskich] z 13 maja ub. r.⁶¹ oraz sformułowanego przez władze stowarzyszenia obecnej kadencji programu działania. Zarząd Główny świadom jest jednak, że większość wniosków nie może być zrealizowana inaczej niż przez usilne zabieganie o to, żeby dotarły one do jak najszerzej opinii społecznej oraz do władz odpowiedzialnych za politykę biblioteczną państwa i przez wskazywanie możliwości i sposobów ich realizacji. Zarząd Główny S[towarzystwa] B[ibliotekarzy] P[olskich] widzi też swoją rolę w organizacji plac całego środowiska, inspirowaniu działalności wszystkich jego członków, we wspólnym artykułowaniu występujących w bibliotekarstwie problemów i poszukiwaniu sposobów ich rozwiązania.

Stefan Kubów

„Bibliotekarz” 1982, nr 3, s. 53-59

XLIII.

1983 październik. Wytyczne na XVII Dni Książki Społeczno-Politycznej „Człowiek – Świat – Polityka”, przygotowane przez Departament Bibliotek, Domów Kultury i Działalności Społeczno-Kulturalnej Ministerstwa Kultury i Sztuki

W systematycznie prowadzonej przez biblioteki i inne placówki związane profesjonalnie z książką działalnością upowszechnieniowej, ważne miejsce

⁶¹ Omówienie zjazdu- zob. T. Zarzębski: *Krajowy Zjazd Delegatów Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*, „Bibliotekarz” 1981, nr 4, s. 81-83.

zajmuje doroczną dekadę książki społeczno-politycznej „Człowiek – Świat – Polityka”, stanowiąc kulminację działań popularyzatorskich.

W dniach od 20 do 30 listopada 1983 r. zorganizowane zostaną XVII Dni Książki „Człowiek – Świat – Polityka”. Program tegorocznych dni nawiązywać będzie do stulecia polskiego ruchu robotniczego oraz 100 rocznicy śmierci Karola Marksa. Dekadę książki społeczno – politycznej poprzedzi ważna rocznica z naszej najnowszej historii – 40-lecie Ludowego Wojska Polskiego. Przedmiotem działalności popularyzatorskiej będą więc liczne publikacje związane z tymi rocznicami. Na podkreślenie zasługuje fakt, że wydawnictwo „Książka i Wiedza” w roku 165 rocznicy urodzin i 100-lecia śmierci Karola Marksa zakończyła polską edycję dzieł Marksa i Engelsa. Edycja ta będzie wzbogacona o pozycje z rękopiśmienniczej spuścizny klasyków. Dzieła Marksa i Engelsa, „Dzieła Wszystkie”, Lenina oraz ukazujące się tomy „Biblioteki polskiej myśli marksistowskiej” powinny być stale dostępne w całej sieci bibliotek publicznych.

Założenia programowe i cele XVII Dni Książki „Człowiek – Świat – Polityka” są zbieżne z podjętą na XII Plenum KC PZPR uchwałą o upowszechnieniu dzieł klasyków marksizmu – leninizmu i dorobku polskiej rewolucyjnej myśli marksistowskiej. Szeroki przegląd dorobku edytorskiego w tym zakresie, przyniosą liczne wystawy w bibliotekach, domach kultury, uczelniach, zakładach pracy itp. Zaleca się zorganizowanie w okresie XVII Dni Książki „Człowiek – Świat – Polityka” tematycznych przeglądów literatury społeczno – politycznej (wystawy, spotkania z autorami i specjalistami), uwzględniając zainteresowania środowisk, dla których będą one przeznaczone. Przewodnikiem po najnowszej literaturze społeczno-politycznej będzie specjalny katalog, przygotowywany na XVII Dni Książki „Człowiek – Świat – Polityka”. Wydawcą tego katalogu będzie Składnica Książarska.

Różnorodne formy popularyzacji literatury społeczno-politycznej, przy jak najpełniejszym wykorzystaniu szesnastoletnich doświadczeń w prowadzeniu tej akcji, powinny przybliżyć tę literaturę do wszystkich środowisk społecznych.

Patronat polityczny nad przebiegiem XVII Dni Książki „Człowiek – Świat – Polityka” sprawować będą instancje PZPR. Zgodnie z kilkunastoletnią tradycją bezpośrednimi organizatorami większości imprez dekady książki społeczno-politycznej będą: księgarstwo, wydawnictwa, biblioteki, placówki R[obotnicza] S[półdzielnia] W[ydawnicza] „Prasa-Książka-Ruch”, T[owarzystwo] W[iedzy] P[owszechnej] oraz ogniw organizacji społecznych i młodzieżowych.

Szczególnie ważną rolę w propagowaniu założeń dekady książki społeczno-politycznej oraz jej imprez przypadnie środkom masowego przekazu, z którymi organizatorzy Dni Książki „Człowiek – Świat – Polityka” powinni ściśle współpracować i na bieżąco informować, zwłaszcza telewizję, o wszystkich najważniejszych zamierzeniach.

W bieżącym roku zaleca się więc organizowanie dobrze przygotowanych programowo i organizacyjnie mniejszych imprez.

Szczególnie zalecamy organizację spotkań z autorami i znawcami tej literatury w tym także z Waszego środowiska. W realizacji spotkań szerzej niż dotychczas wykorzystać należy możliwości R[obotniczej] S[półdzielni] W[ydawniczej], „Prasa-Książka-Ruch”, a także Towarzystwa Wiedzy Powszechnej. Konieczna jest w związku z tym koordynacja działań związanych z przygotowaniem i przebiegiem XVII Dni Książki „Człowiek – Świat – Polityka”. Koordynację tę powinny zapewnić Wojewódzkie Komitety (lub zespoły ds. „Dni...”), których sekretariaty tradycyjnie mieścić się będą w wojewódzkich bibliotekach publicznych.

Problemy upowszechniania książki społeczno – politycznej, a w tym dorocznych Dni Książki „Człowiek – Świat – Polityka”, będą przedmiotem stałego zainteresowania Wydziału Ideologicznego i Wydziału Kultury KC PZPR.

Wojewódzkie Sekretariaty Komitetów Dni Książki „Człowiek – Świat – Polityka” proszone są o przekazanie Departamentowi DBS krótkiej informacji o programie wojewódzkim dekady (do dnia 10.XI.) – do wykorzystania na konferencję prasową oraz sprawozdań i oceny przebiegu „Dni” do 20 grudnia 1983 r.

AAN, KC PZPR, Wydział Kultury II, sygn. tymcz. 456 (897/11)

XLIV.

1984 listopad. Opracowanie Wydziału Kultury KC PZPR „Stan i kierunki rozwoju bibliotek w Polsce”

Biblioteki stanowią najlichnieszą i zarazem – ze względu na rangę słowa drukowanego – podstawową sieć placówek upowszechniania kultury.

W zweryfikowanej przez 15-letnią praktykę ustawie o bibliotekach, stanowiącej wyraz trwałej opieki państwa nad książką i bibliotekami w PRL, w postanowieniach ogólnych stwierdza się, że:

„Biblioteki, ich zbiory i urządzenia są dobrem narodowym. Biblioteki służą rozwojowi nauki, kultury i gospodarki narodowej oraz socjalistycznemu wychowaniu społeczeństwa” [...]

„Państwo zapewnia rozwój bibliotek i szerokie udostępnianie ich zbiorów.”

Budowa polskiego systemu bibliotecznego przypada przede wszystkim na okres ostatniego 40-lecia państwa polskiego. W tym krótkim historycznie czasie na mocy dekretu z dnia 17 kwietnia 1946 roku o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi państwo przejęło – podobnie jak w innych dziedzinach kultury – wszystkie niemal obowiązki w zakresie rozwoju bazy, finansowania działalności i szkolenia kadr.

Osiągnięte w nowych warunkach ustrojowych rezultaty, zwłaszcza budowa niemal od podstaw infrastruktury bibliotecznej, świadczą dobitnie o skali i dokonaniach socjalistycznej rewolucji kulturalnej. To za sprawą rozwoju oświaty i kultury książka stała się dobrem powszechnym, cenionym i pożądanym, trafiła do każdego polskiego domu.

W placówkach bibliotecznych zgromadzono zbiory liczące około 300 mln jednostek. z usług bibliotek korzysta ok. 17 mln użytkowników.

Różnorodne zadania wynikające z funkcji społecznej bibliotekarstwa wykonuje dziś ok. 40 tys. pracowników bibliotek wszystkich typów.

W uchwale IX Nadzwyczajnego Zjazdu PZPR⁶² potwierdzona została wysoka ranga potrzeb bibliotecznych oraz miejsce książki w polityce społecznej państwa. „Utrzymywanie i rozwój sieci bibliotecznej – stwierdza się w Uchwale – zapewnienie jej kadr i książek jest jednym z ważniejszych zadań rządu”.

Na tle rozbudzonych potrzeb i aspiracji kulturalnych oraz w porównaniu do innych państw o zbliżonym rozwoju cywilizacyjnym obecnego stanu naszego bibliotekarstwa nie można uznać za zadowolającą.

Bibliotekarstwo polskie, które zwłaszcza w okresie 40-lecia PRL dopracowało się znacznych osiągnięć w służbie nauki, oświaty i kultury, od dłuższego już czasu utraciło niezbędną dynamikę rozwojową i boryka się z coraz licznymi kłopotami.

Sygnalem niedostatków występujących w sferze bazy materialnej bibliotek, ich organizacji, systemie zarządzania i przygotowania kadr był raport o stanie bibliotek powstały w 1973 roku. Opracowany na jego podstawie „Program rozwoju bibliotek” obudził nadzieje bibliotekarzy, iż zawarte w Programie koncepcje modernizacji systemu bibliotecznego staną się podstawą rządowego programu długofalowych prac. Niestety program ten pozostał nieomal w całości w sferze niezadowolonych postulatów. Przyjęte w nim kierunki rozwoju nie znalazły budżetowych i inwestycyjnych gwarancji w rządowych programach.

Okoliczności te, powiązane z ostrym kryzysem książki, nie pozostały bez wpływu na poziom, zasięg i jakość usług bibliotecznych. Biblioteki działają obecnie w bardzo niekorzystnej sytuacji. Z jednej strony są to trudności wynikające z kryzysu gospodarczego, występującej nadal niedostatecznej podaży książek, z drugiej – nasilania się nacisku społecznego na biblioteki spowodowanego wzrostem cen książek i widocznym ożywieniem intelektualnym i kulturalnym polskiego społeczeństwa. Jest oczywiste, iż bez rozwiązania tych i innych potrzeb biblioteki nie będą w stanie podołać potęgującym się aspiracjom kulturalnym polskiego społeczeństwa.

Należy zatem już dziś – bez odkładania spraw bibliotekarstwa do lepszych czasów, jak to robiono w przeszłości – poszukiwać rozwiązań, zwłaszcza organizacyjnych, które by stworzyły możliwie najlepsze warunki dla wywiązywania się bibliotek z ich podstawowych obowiązków.

W celu poinformowania Komisji Kultury o sytuacji polskiego bibliotekarstwa Wydział Kultury KC PZPR i Ogólnopolski Zespół Partyjny Bibliotekarzy przedstawiają poniższe opracowanie, na które składa się:

1. Informacja o najważniejszych problemach działalności i stanie bibliotek w Polsce.
2. Kierunki programowe działalności bibliotek w perspektywie kilkunastu lat.
3. Propozycje wniosków realizacyjnych na najbliższe lata.

⁶² IX Zjazd obradował od 14 do 20 lipca 1981 r.

INFORMACJA O NAJWAŻNIEJSZYCH PROBLEMACH...

1. Ogólnokrajowa sieć biblioteczna.

Ze względu na swe zadania biblioteki ogólnokrajowej sieci bibliotecznej dzielą się na: naukowe, fachowe, szkolne, pedagogiczne, publiczne i inne.

Podstawową cechą ogólnokrajowej sieci bibliotecznej jest jej struktura resortowa, polegająca na administracyjnym podporządkowaniu określonych bibliotek poszczególnym resortom. W jednym resorcie mogą być zgrupowane biblioteki o różnych zadaniach, np. naukowe, szkolne, związkowe i fachowe.

Podporządkowanie resortowe stanowi o sile i słabości bibliotek sieci ogólnokrajowej. Warunki współdziałania i współpracy bibliotek z tego samego resortu są nieporównywalnie lepsze niż w przypadku bibliotek różnych resortów pragnących współdziałać w określonej dziedzinie. W opinii środowiska partykularyzm różnych rodzajów i typów bibliotek wyrasta z podziałów resortowych.

Biblioteki naukowe. Oprócz Biblioteki Narodowej mamy obecnie 91 bibliotek szkół wyższych, 80 bibliotek PAN, 26 bibliotek instytutów naukowo – badawczych, 9 wojewódzkich bibliotek publicznych o statusie naukowych oraz 11 innych (dane wg Rocznika Statystycznego 1983 r.). W sumie mamy 220 bibliotek naukowych, które dysponują zbiorami liczącymi 50 mln woluminów i 14 mln jednostek zbiorów specjalnych. Zaspokajają one potrzeby 939 tys. czytelników, którymi są pracownicy nauki, kadra dydaktyczna, studenci, pracownicy instytutów naukowo-badawczych. Ogólnie można stwierdzić, że użytkownikami tej kategorii bibliotek są najwyższej klasy specjaliści decydujący lub mający duży wpływ na dynamikę postępu we wszystkich dziedzinach życia całego społeczeństwa oraz studenci, którzy takimi specjalistami zostaną w przyszłości.

W latach 1970-1984 liczba bibliotek naukowych uległa zmniejszeniu, co miało bezpośredni związek z likwidacją części instytutów naukowo-badawczych. W tym okresie nastąpił spadek liczby bibliotek naukowych z 326 do 220.

Biblioteki naukowe są podporządkowane różnym resortom. Najwięcej bibliotek znajduje się w resorcie nauki, szkolnictwa wyższego i techniki a następnie – w PAN.

Śród bibliotek naukowych należy wyróżnić grupę b i b l i o t e k c e n t r a l n y c h. Biblioteki te mają przejąć pełną odpowiedzialność za obsługę informacyjną określonych dziedzin oraz zaprowadzenie racjonalnej polityki gromadzenia zbiorów. Zamierzeniem docelowym bibliotek centralnych w zakresie specjalizacji zbiorów jest utworzenie ogólnokrajowego zasobu źródeł dla potrzeb nauki i gospodarki narodowej. Zarządzenie z 1979 r. Ministrów Kultury i Sztuki, Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki oraz Sekretarza Naukowego PAN, ustala zasady i plan specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych, określa zadania i wyznacza do ich realizacji 18 bibliotek.

System ten ma umożliwić racjonalne rozmieszczenie zbiorów w układzie terytorialnym oraz racjonalne wydatkowanie bardzo ubogich środków dewizowych na zakup zbiorów.

Plan specjalizacji był wprowadzony w życie w okresie ostrego kryzysu ekonomicznego i przewidziane do realizacji cele osiągnięte zostały w niewielkiej części.

Niedostateczny stan zatrudnienia, trudne i stale pogarszające się warunki lokalowe i magazynowe, brak właściwej konserwacji zbiorów, niedostateczna baza reprograficzna są hamulcami w realizacji planu specjalizacji.

Niewystarczająca jest też pomoc merytoryczna, organizacyjna i finansowa ze strony koordynatora planu specjalizacji – Centrum INTE⁶³ oraz zbyt małe zainteresowanie resortów odpowiedzialnych za realizację zarządzenia.

Biblioteki fachowe zakładów pracy liczą – wedle danych Centrum INTE – 3144 placówki. W 1980 r. było ich 3 700. W latach 1980-1982 wraz ze zlikwidowaniem 22% placówek informacji naukowej zlikwidowano 556 bibliotek fachowych. Ich księgozbiory liczą ok. 18 mln woluminów, a korzysta z nich 863 tys. czytelników.

Biblioteki fachowe podporządkowane są kierownictwom zakładów pracy, instytucji oraz organizacji. Najczęściej funkcjonują jako elementy składowe ośrodków informacji naukowej.

Troską musi napawać fakt likwidacji wielu bibliotek fachowych w ostatnich latach. W tego rodzaju decyzjach wyraża się stosunek zakładów pracy do bibliotek fachowych, które z założenia służyć mają postępowi naukowo-technicznemu i unowocześnieniu produkcji.

Biblioteki szkolne liczą obecnie ok. 20 tys. placówek.

Posiadając ok. 104 mln woluminów, obsługiwały ok. 6 165 tys. uczniów.

Liczebność bibliotek szkolnych zmalała głównie w wyniku likwidacji małych szkół wiejskich i tworzenia szkół zbiorczych.

Wiele bibliotek szkolnych, zwłaszcza na wsi, pracuje w ciężkich warunkach. Nie posiadają samodzielnych pomieszczeń, mają przestarzałe i niewystarczające księgozbiory, brakuje im kwalifikowanych pracowników, wszystkie chronicznie cierpią na brak lektur.

Dla niektórych dyrektorów szkół biblioteka jest marginesem ich zainteresowań, a pomoc metodyczna ze strony ośrodków kształcenia nauczycieli – niewystarczająca.

Biblioteki szkolne obowiązane są też prowadzić działy książek dla nauczycieli.

Biblioteki pedagogiczne to 354 placówki z księgozbiorami liczącymi ponad 10, 5 mln woluminów, z których korzysta 330 tys. czytelników, głównie nauczycieli szkolnictwa podstawowego i średniego.

Biblioteki publiczne. Jest to sieć przyporządkowana administracyjnemu podziałowi kraju, w ramach której istnieją biblioteki stopnia wojewódzkiego oraz miejskiego, miejsko-gminnego i gminnego, wspomagane przez liczne filie i punkty biblioteczne.

Biblioteki wyższego szczebla organizacyjnego pełnią określone funkcje wobec niżej zorganizowanych.

Sieć bibliotek publicznych liczy 9 572 placówki, które posiadają 108 mln woluminów. Korzysta z nich 7219 tys. czytelników ze wszystkich środowisk i grup społecznych. Sieć tę uzupełniają społecznie prowadzone punkty biblioteczne, których istnieje obecnie 22 922.

Reforma administracyjna, w wyniku której zniesione zostały powiaty, wyeliminowała z sieci bibliotek publicznych jej fundamentalne ogniwo w postaci

⁶³ Zob. przypis 60.

bibliotek powiatowych. W rezultacie nastąpiło duże osłabienie całej sieci. Próby zastąpienia zniesionych bibliotek przez różne rodzaje bibliotek rejonowych – nie dały do tej pory w pełni zadowalających rezultatów.

Niepokojącym zjawiskiem jest datujący się od dłuższego czasu spadek liczby punktów bibliotecznych. Pod koniec lat sześćdziesiątych było ich ponad 30 tys. Obsługiwały one wówczas bez mała połowę czytelników wiejskich. Od tamtej pory proces likwidacji punktów ulega nasileniu. Podejmowane środki zaradcze są mało skuteczne, kryzys tej formy upowszechniania czytelnictwa coraz bardziej staje się widoczny. Coraz gorzej na czytelnictwie odbija się też niedorozwój sieci bibliotecznej i brak możliwości właściwej obsługi bibliotecznej wszystkich mieszkańców.

Biblioteki związkowe od 3 lat funkcjonują w nieunormowanej sytuacji prawnej. Po likwidacji związków zawodowych zostały one przejęte przez zakłady pracy i kilkaset bibliotek w skali kraju, na ogół najmniejszych i najsłabszych, zostało zlikwidowanych. Te, które pozostały, borykają się z powszechnymi w bibliotekach brakami kadrowymi, z niedostatkiem środków na zakup książek, z trudnościami lokalowymi.

2. Gromadzenie i stan zbiorów.

Pod względem produkcji wydawniczej na 1 mieszkańca (5,3 egz. w 1983 r.) jak też ilości bibliotecznych jednostek inwentarzowych przypadających na mieszkańca (8,5 jednostek) Polska zajmuje odległe miejsce wśród krajów Europy (ok. 1/3 poniżej przeciętnej europejskiej). Niezbyt korzystnie też sytuuje nas ten ostatni wskaźnik (ilość jednostek bibliotecznych) na liście krajów RWPG; jesteśmy tam na trzecim miejscu od końca.

Spośród ogółu zbiorów bibliotecznych w Polsce około 88% stanowią książki, 5% gazety, czasopisma i wydawnictwa ciągłe; a 7% zbiory specjalne – rękopisy, kartografia, grafika, druki ulotne, płyty, kasyety itp.

Około 38% ogółu zbiorów przypada na zbiory bibliotek szkolnych. W bibliotekach publicznych znajduje się 36%, w bibliotekach szkół wyższych 12%, w fachowych 7%, w naukowych – 7%.

Struktura polskich księgozbiorów bibliotecznych nie odpowiada aktualnym potrzebom społecznym. Dotyczy to zarówno czytelnictwa powszechnego, zaspokajanego w zasadniczej mierze przez biblioteki publiczne i szkolne, jak i czytelnictwa specjalistycznego, realizowanego w kręgu bibliotek fachowych, naukowych i specjalnych.

Główne trudności, z jakimi borykają się biblioteki w trakcie kompletowania i opracowywania zbiorów, poza niedoborem ilościowym produkcji wydawniczej i niezbyt adekwatną do potrzeb bibliotek ofertą tytułowo-nakładową ruchu wydawniczego, to: ograniczony dopływ literatury obcej (za dewizy); brak dostatecznych, o właściwym standardzie powierzchni magazynowych; bardzo niska trwałość książki, ulegającej szybkiemu niszczeniu; skromne i nienowoczesne zaplecze konserwatorsko-introligatorskie oraz tradycyjny, pracochłonny system opracowania zbiorów.

Potrzeby lokalowe bibliotek są ogromne. Dlatego też poprawy sytuacji w zakresie magazynowania zbiorów oraz racjonalnego wykorzystywania bazy

bibliotecznej należy w najbliższych latach poszukiwać, m.in. w tworzeniu bibliotek składowych.

Istotne znaczenie w usprawnieniu polityki gromadzenia zbiorów i zaspokojeniu najpilniejszych potrzeb na wartościowe książki poszukiwane przez czytelników odegrać może postulowany od dawna kanon książek dla bibliotek. Winien to być obszerny, starannie dobrany zestaw tytułowy książek, wydawanych stale w trwałej oprawie i w wysokich nakładach, z myślą o czytelnictwie powszechnym. Należy zobowiązać wydawców do udziału w realizacji tego zamierzenia, zagwarantować niezbędne techniczno-organizacyjne warunki.

Biblioteki publiczne i szkolne odczuwają nadal niedostateczną podaż na rynek nowości wydawniczych w odpowiedniej liczbie egzemplarzy, a przede wszystkim lektur szkolnych, literatury dla dzieci i młodzieży, literatury informacyjnej z różnych dziedzin wiedzy, opracowań dla rolników, zarówno popularnych jak i specjalistycznych, literatury pięknej. Z punktu widzenia bibliotek wiele do zyczenia pozostawia system dystrybucji książek. Chodzi o rzeczywiste a nie werbalne pierwszeństwo zaopatrywania bibliotek w nowości.

Niska obecnie trwałość książki i specyficzne potrzeby czytelnictwa za pośrednictwem bibliotek wymagają, aby opracować i wdrożyć program stopniowego zwiększania ilości książek produkowanych specjalnie dla bibliotek (szyte, w twardej oprawie); chwalebne próby podejmowane w tym zakresie przez niektórych wydawców (Wydawnictwo „Śląsk”) muszą być ocenione i spopularyzowane przez M[inisterstwo] K[ultury] i S[ztuki]. Znaczną poprawę w tym względzie przyniosłoby zlecenie wydawcom wykazów pozycji z bieżących planów wydawniczych, które jako przeznaczone dla bibliotek muszą być odpowiednio opracowane.

Usprawnienia wymaga stosowany obecnie system centralnego opracowania książek. Wzorem innych krajów należałoby wdrożyć możliwie szybko system opracowania książek w procesie wydawniczym, co zdejmie obowiązek katalogowania książek z wielkiej rzeszy bibliotekarzy i pozwoli na wykorzystanie ich kwalifikacji z większym pożytkiem w pracy z czytelnikami.

Założenia metodyczne i organizacyjne tego systemu zostały już opracowane przez Instytut Bibliograficzny B[iblioteki] N[arodowej].

3. Czytelnictwo.

Do połowy lat siedemdziesiątych biblioteki publiczne notowały stały i dość harmonijny rozwój czytelnictwa. Od roku 1975 datuje się powolny, ale systematyczny spadek czytelnictwa na wsi, z 22,5% czytających w bibliotekach w 1975 r. do 20% w 1983r.

Biblioteki w miastach, po załamaniu się czytelnictwa w latach 1980/1981, na co wpłynęła sytuacja polityczno-społeczna w kraju, odzyskują powoli utraconych czytelników. Proces ten jest jednak hamowany przez niedorozwój sieci bibliotecznej. Rozwój bibliotek nie nadąża za rozwojem miast i coraz więcej nowych osiedli i całych dzielnic mieszkaniowych powstaje bez niezbędnej infrastruktury, w tym bibliotek.

Ubywa także czytelników w bibliotekach zakładowych, bowiem destrukcja ruchu związkowego i wprowadzenie reformy gospodarczej do zakładów pracy spowodowały regres w działalności tych bibliotek.

Czytelnictwo dzieci i młodzieży jest w bibliotekach publicznych uważane za sprawę pierwszorzędnej wagi, a jego właściwy rozwój – za podstawę przygotowania przyszłych czytelników, ludzi umiejących korzystać z informacji bibliotecznej. Z myślą o tej kategorii czytelników rozwijana jest sieć oddziałów dla dzieci w bibliotekach publicznych.

Mając na uwadze ogromne rozproszenie osadnicze polskiej wsi, winniśmy przybliżyć książkę mieszkańcom małych osad, podtrzymując istniejące i zakładając nowe punkty biblioteczne z dobrze zorganizowaną wymianą książek oraz wprowadzając w miarę możliwości do obsługi mieszkańców, biblioteki objazdowe – bibliobusy.

Na wsi, gdzie w szkole nie ma warunków na właściwą działalność biblioteki szkolne, zastępczą formę organizacyjną stanowić może biblioteka publiczno – szkolna. Istnieją przykłady potwierdzające dobre funkcjonowanie tego rodzaju placówek.

Znaczny wpływ na usprawnienie organizacji czytelnictwa powszechnego mieć może rozwinięcie współpracy bibliotek pedagogicznych z bibliotekami szkolnymi oraz unormowanie od strony prawno-finansowej systemu funkcjonowania bibliotek zakładowych i pomoc w działalności merytorycznej ze strony bibliotek publicznych.

4. Kadra biblioteczna.

a) Kształcenie i doksztalcanie.

Kandydatów do pracy w bibliotekach kształci się w 5 szkołach policealnych oraz w 6 uniwersytetach i 2 wyższych szkołach pedagogicznych.

Pracujący bibliotekarze zdobywają kwalifikacje zawodowe w 2 szkołach policealnych oraz w Państwowym Studium Bibliotekarskim Zaocznym i jego 15 filiach prowadzonych przy wojewódzkich bibliotekach publicznych. Ta forma kształcenia przynosi bardzo dobre rezultaty, dając przysposobionym już do pracy w bibliotekach solidne przeszkolenie w podstawach bibliotekarstwa, pracy z czytelnikiem i wiedzy o książce. W bibliotekach ogólnokrajowej sieci występuje zapotrzebowanie na ten typ personelu.

Czynni nauczyciele zdobywają także kwalifikacje bibliotekarskie w instytutach kształcenia nauczycieli.

Realizacja programu kształcenia i doksztalcania, opracowanego w Ministerstwie Kultury i Sztuki, w szkołach policealnych i wyższych spowodowała korzystne zmiany w strukturze wykształcenia pracowników bibliotek publicznych i doprowadziła w roku 1982 do tego, że 75% pracowników bibliotek posiadało kwalifikacje bibliotekarskie.

Niestety system ten załamał się w roku 1983. W tym okresie wystąpiła ogromna fluktuacja kadr, odchodzili pracownicy najlepiej kwalifikowani. Jednocześnie wstrzymano nabór na 6 uczelniach, rezerwując większość miejsc na studiach zaocznych dla pracujących nauczycieli (nie w pełni zresztą wykorzystanych).

Zindywidualizowanie planów nauczania, uzależnienie koncepcji programowych oraz powoływania specjalizacji od decyzji uczelni – wpływa niekorzystnie na jakość i efekty kształcenia, co udowodniły badania losów absolwentów, przeprowadzone przez Instytut Książki i Czytelnictwa B[iblioteki] N[arodowej].

Obecny system kształcenia bibliotekarzy nie może być nadal utrzymywany w niezmienionej postaci. Jego zmianę należy rozpocząć od opracowania bilansu potrzeb kadrowych dla bibliotek i ośrodków informacji oraz ustalenia realnych limitów przyjęć do szkół policealnych i wyższych.

Celowe wydaje się także umocnienie policealnych szkół stacjonarnych przygotowujących bibliotekarzy i specjalności pokrewne, np. księgarzy, oraz przywrócenie rekrutacji na studia zaoczne dla pracowników ogólnokrajowej sieci.

Zmiany te nie powinny być dokonywane bez udziału środowiska bibliotecznego, zwłaszcza w zakresie kształtowania planów i programów nauczania. Rozbudowując system kształcenia bibliotekarzy, należałoby rozważyć możliwość utworzenia specjalności bibliotekarskiej na innych kierunkach studiów (humanistycznych i technicznych).

b) Sytuacja materialna.

Niekorzystna sytuacja płacowa i inne utrudnienia (np. praca w godzinach popołudniowych) przyczyniła się do odpływu ok. 20% wykwalifikowanych pracowników bibliotek publicznych, głównie do placówek oświaty i wychowania. Z Biblioteki Narodowej odeszło ok. ¼ pracowników i proces ten utrzymuje się nadal.

Fluktuacja objęła wszystkie grupy pracowników: działalności podstawowej, produkcji i obsługi, technicznych i administracyjnych.

Kryzys punktów bibliotecznych na wsi nie został zahamowany, mimo podwyżki nagród kwartalnych i ryczałtu za wymianę książek.

Nie uregulowana dalej jest sprawa statusu zawodowego bibliotekarzy (pragmatyka służbowa).

Płace bibliotekarzy należą obecnie do najniższych wśród pracowników kultury i proces zubożenia tej grupy pogłębia się szybko.

Aby chociaż częściowo zaradzić tej sytuacji, konieczne wydaje się wyodrębnienie przepisów płacowych i nadanie preferencji dla pracowników Biblioteki Narodowej. B[iblioteka] N[arodowa] jest centralną biblioteką państwa i ze względu na swoje zadania powinna zatrudniać pracowników o najwyższych kwalifikacjach. Jej działalność mająca duży wpływ na funkcjonowanie systemu bibliotecznego w Polsce nie może podlegać ograniczeniu. Poprawę zaś sytuacji kierowników punktów bibliotecznych należałoby uzyskać poprzez zwiększanie nagród, ew[entualne] wprowadzenie stałych wynagrodzeń oraz rekompensat za udostępnianie mieszkań prywatnych.

5. Baza biblioteczna.

Nakłady finansowe na działalność bibliotek publicznych od wielu już lat systematycznie maleją w proporcji do nakładów na inne placówki upowszechniania kultury (wydatki budżetu terenowego). I tak w 1970 r. nakłady na wydatki bieżące bibliotek wynosiły 45, 1% kwot wydatkowanych na działalność

placówek upowszechnienia kultury, a w 1983 r. już tylko 35,8%. Wynikiem tego jest starzenie się bazy bibliotecznej i brak postępu w systemie funkcjonowania bibliotek. Trzeba też wspomnieć, że do czasu wprowadzenia Funduszu Rozwoju Kultury, tzn. do roku 1982, bibliotekom permanentnie brakowało środków na zakup zbiorów.

Bardzo słabo rozwija się budownictwo biblioteczne. Istnieją nierozwiązane problemy bibliotek uniwersyteckich i innych naukowych.

Nie realizowane są nadal obowiązujące normatywy wyposażenia osiedli mieszkaniowych w podstawowe urządzenia kulturalne. W budżetach terenowych brak jest dostatecznych środków na wykup lokali ze spółdzielni mieszkaniowych. Do rzadkości należy przydział lokali z budownictwa komunalnego.

Nie rozwiązany pozostaje problem produkcji mebli bibliotecznych oraz sprzętu technicznego niezbędnego w pracy bibliotek.

6. Automatyzacja bibliotek.

Usprawnienie systemu bibliotecznego, zwłaszcza rozbudowa informacji naukowotechnicznej, wymaga szerokiego wykorzystania nowoczesnych środków technicznych, w tym m.in. techniki komputerowej. Poziom automatyzacji prac bibliotecznych w Polsce stawia nasz kraj na bardzo odległym miejscu wśród rozwiniętych państw świata. Czynione od kilku lat próby automatyzacji w Bibliotece Narodowej, Bibliotece Politechniki Wrocławskiej, Głównej Bibliotece Lekarskiej w Warszawie i kilku innych bibliotekach centralnych i naukowych to dopiero początki.

Obecnie opracowywane są w Bibliotece Narodowej w systemie zautomatyzowanym centralne katalogi piśmiennictwa zagranicznego ukazujące lokalizację tego piśmiennictwa w bibliotekach krajowych, statystyka wydawnicza i biblioteczna, wyniki badań empirycznych z zakresu czytelnictwa i organizacji bibliotek. W stadium eksperymentu znajdują się prace nad automatyzacją opracowania i wydawania bieżącej bibliografii narodowej, trwają przygotowania do wykorzystania techniki komputerowej w procesie opracowania zbiorów bibliotecznych.

Biblioteka Politechniki Wrocławskiej, Główna Biblioteka Lekarska w Warszawie oraz kilka innych bibliotek pobierają informacje z baz danych zagranicznych systemów informacyjnych.

Rozwój automatyzacji polskiego bibliotekarstwa i jego współpraca z zagranicznymi systemami informacyjnymi jest istotnym warunkiem dostępu do piśmiennictwa światowego, szansą dla wprowadzenia piśmiennictwa polskiego do międzynarodowych kanałów obiegu informacji. Dlatego też zadanie to w interesie rozwoju naszej nauki, gospodarki, i kultury nie może być nadal zaniedbywane.

W Bibliotece Narodowej tworzony jest system informatyczny zorientowany na współpracę z bibliotekami ogólnokrajowej sieci bibliotecznej. Za kilka lat najważniejsze ogniwa krajowego systemu bibliotecznego – biblioteki centralne i wojewódzkie biblioteki publiczne – powinny podjąć w oparciu o technikę komputerową regularną współpracę z ośrodkiem zlokalizowanym w Bibliotece Narodowej.

Aby było to możliwe, budowę ogólnopolskiego zautomatyzowanego systemu bibliotecznego należy rozpocząć możliwie wcześniej.

7. Zarządzanie bibliotekami.

Do najbardziej złożonych problemów należy problem zarządzania bibliotekami. Złożoność ta wypywa z istniejących układów strukturalnych bibliotekarstwa. Ogólnokrajowa sieć biblioteczna składa się z resortowych sieci bibliotecznych podległych poszczególnym ministerstwom. Ministrowi Kultury i Sztuki podlegają biblioteki publiczne, natomiast w stosunku do innych sieci bibliotecznych spełnia on zgodnie z ustawą o bibliotekach ograniczoną funkcję koordynacyjną.

W ostatnich latach nastąpiła poważna dezintegracja sieci spowodowana głównie wyodrębnieniem resortowych grup bibliotekarzy (na mocy ustawy o szkolnictwie wyższym, ustawy – Karty Nauczyciela), co powiększyło różnorodność systemów płacowych i przywilejów otrzymywanych w różnych resortach. Sytuacja ta znalazła swój wyraz w ogromnej fluktuacji kadr a także odchodzeniu od zawodu.

8. Aktywizacja zawodowa i społeczna bibliotekarzy.

Pracownicy bibliotek z tytułu swojej pracy i stałych kontaktów z czytelnikami są grupą aktywną zawodowo i społecznie. Organizacją fachową i naukową zrzeszającą bibliotekarzy jest Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, organizacja o blisko 70-letniej historii. Jej udział w tworzeniu dzisiejszego oblicza bibliotekarstwa i kształtowaniu jego aktywności jest bezsporny.

Aktywna obecność bibliotekarzy, członków SBP jest widoczna wszędzie, gdzie rozpatrywane są sprawy ważne dla kultury narodowej, a więc są członkami Narodowej Rady Kultury, Rady Społeczno-Gospodarczej, Państwowej Rady Bibliotecznej, uczestniczą w pracach podejmowanych przez Komisję Kultury KC PZPR i Komisję Kultury KW PZPR, są w P[atryotycznym] R[uchu] O[drodzenia] N[arodowego]⁶⁴, w Z[jednoczonym] S[tronnictwie] L[udowym] i S[tronnictwie] D[emokrasycznym]. Bibliotekarze dawali często dowody zaangażowania zawodowego i społecznego. Dowiedli tego zarówno w trudnych latach 1980-1981 jak i po wprowadzeniu stanu wojennego. Znakomita większość bibliotekarzy wykazywała i wykazuje właściwą postawę obywatelską i polityczną, upór w realizacji zadań związanych z zaspokojeniem potrzeb intelektualnych i kulturalnych swoich środowisk. Wyrazem tego jest między innymi to, że bibliotekarze nigdy nie zamykali bibliotek, a w najtrudniejszym okresie, po wprowadzeniu stanu wojennego, biblioteki były przez pewien czas jedynymi placówkami kultury dostępnymi dla społeczeństwa, mimo że akurat tej zimy miały fatalne zaopatrzenie w opał.

Potwierdzeniem wzrostu aktywności bibliotekarzy jest powszechny udział zarządów okręgów S[towarzystwa] B[ibliotekarzy] P[olskich], bibliotek i ich pracowników w obiektach 40-lecia Polski Ludowej i prezentowanie dorobku ekonomicznego, naukowego i kulturalnego naszego kraju. Bibliotekarze uczestniczyli również aktywnie w wyborach do

⁶⁴ PRON – Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego – organizacja istniejąca w latach 1982-1989, której zadaniem było uzyskanie poparcia społeczeństwa dla polityki PZPR.

rad narodowych. Ponad 200 osób brało udział w pracach komisji i kolegów wyborczych, a ok. 250 bibliotekarzy wybranych zostało na radnych i wielu z nich powierzono przewodnictwo komisji kultury, oświaty i wychowania gminnych, miejskich i wojewódzkich rad narodowych. Fakt ten Z[arząd] G[łówny] S[towarzyszenia] B[ibliotekarzy] P[olskich] i Prezydium Zespołu Partyjnego Bibliotekarzy przy Wydziale Kultury KC PZPR zamierza zdyskontować. Planuje się m.in. ogólnopolskie spotkanie bibliotekarzy – radnych.

W działalności Stowarzyszenia wystąpiły jednak istotne kłopoty, związane głównie z prezentowanymi postawami apatii, a niekiedy także negacji. Wyraziło się to w zachowaniu niektórych bibliotekarzy po wprowadzeniu stanu wojennego i częściowo po podjęciu na plenarnym posiedzeniu Z[arządu] G[łównego] uchwały w sprawie akcesu do P[atryotycznego] R[uchu] O[drodzenia] N[arodowego].

W wyniku tej decyzji nastąpiła rezygnacja wielu członków z przynależności do Stowarzyszenia, m.in. 4 członków Zarządu Głównego, w Krakowie wystąpiło z S[towarzyszenia] B[ibliotekarzy] P[olskich] 71 członków, w Łodzi – 62, w Warszawie – 76, głównie z bibliotek naukowych.

Niepokojącym zjawiskiem, które może okazać się niekorzystne na dłuższą metę jest dość niski procent w S[towarzyszeniu] B[ibliotekarzy] P[olskich] młodych pracowników bibliotek oraz niedostateczna aktywność pracowników bibliotek naukowych, szkolnych i pedagogicznych.

W środowisku bibliotekarskim rozwijają się związki zawodowe. Bibliotekarze wstępują do związków bibliotekarzy, pracowników kultury i sztuki, Z[wiązku] N[auczycielstwa] P[olskiego], Z[wiązku] Z[awodowego] Pracowników Wojska. Ostatnio podjęto próbę utworzenia federacji zw[iązków] zaw[odowych] pracowników bibliotek. Najwięcej związków działa w bibliotekach publicznych. Jest jeszcze spora grupa bibliotek, w których związki nie działają.

Udział w tworzeniu właściwego modelu bibliotekarstwa, jego poziomu i pozycji w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju, oświaty, nauki i kultury polskiej, kształtowanie przyszłości bibliotekarstwa i informacji naukowej w Polsce, aktywizacja zawodowa i społeczna środowiska oraz jego uczestnictwo w socjalistycznym wychowaniu społeczeństwa – to główne cele i zadania działalności instancji i organizacji partyjnych w środowisku bibliotekarzy.

Działalność partyjno-polityczna i ideowo-wychowawcza wśród bibliotekarzy, szczególnie w okresie ostatnich trzech lat, została mocno zintensyfikowana i koncentruje się wokół najistotniejszych zadań, którymi żyje bibliotekarstwo polskie.

Inspirowana jest głównie przez Wydział Kultury KC PZPR i powołany w 1981 r. Ogólnopolski Zespół Partyjny Bibliotekarzy. Obejmuje różne formy i metody.

Zorganizowano, na szczeblu centralnym, dwie narady partyjne aktywu bibliotekarskiego. Dostarczyły one ich uczestnikom rzetelnych i pogłębionych informacji politycznych i zawodowych o aktualnych problemach kraju i kultury narodowej. Pozwoliły one na wypracowanie wniosków dotyczących zarówno funkcjonowania bibliotek, książki i czytelnictwa, jak i prowadzenia

pracy partyjnej i polityczno-wychowawczej wśród bibliotekarzy, a także integracji tego środowiska.

Ogólnopolski Zespół Partyjny Bibliotekarzy przy udziale Wydziału Kultury KC PZPR podejmował na swych plenarnych posiedzeniach tak istotne problemy jak:

1. problemy czytelnictwa i funkcjonowania bibliotek w środowiskach robotniczych. Podstawą analizy były wnioski wynikające z badań sondażowych w 207 największych zakładach pracy w kraju, przeprowadzone przez komitety wojewódzkie partii na zlecenie Wydziału Kultury KC PZPR;

2. funkcjonowanie bibliotek i czytelnictwa mieszkańców wsi. Podstawą dyskusji był materiał Ministerstwa Kultury i Sztuki nt. „Książka i czytelnictwo na wsi” oraz wnioski wypracowane na wspólnym posiedzeniu Komisji Kultury KC PZPR i N[aczelnego] K[omitetu] Z[jednoczonego] S[tronnictwa] L[udowego] odbytego 14 i 15 stycznia 1983 r. w Poznaniu;

3. aktualne problemy bibliotekarstwa polskiego w świetle XIII Plenum KC PZPR omawiane z udziałem sekretarzy P[odstawowych] O[rganizacji] P[atryotycznych] i O[ddziałowych] O[rganizacji] P[artyjnych] bibliotek. Podjęte wnioski dotyczyły głównie intensyfikacji działań na rzecz upowszechnienia literatury o wysokich walorach poznawczych i ideowo-wychowawczych obrazującej dorobek socjalistycznych przeobrażeń w naszym Kraju. Przyjęto stanowisko aktywu partyjnego bibliotekarzy w sprawie udziału bibliotekarzy i bibliotek w obchodach 40-lecia Polski Ludowej i rozwoju czytelnictwa powszechnego;

4. podjęto zadanie opracowania kanonu wydawniczo – bibliotekarskiego oraz zasad polityki wznowień, szczególnie w obszarze literatury społeczno-politycznej, pięknej i dziecięco-młodzieżowej.

Wypracowane tą drogą wnioski były przedkładane za pośrednictwem Wydziału Kultury KC PZPR kierownictwu Partii i Państwa, oraz kierowane do poszczególnych resortów i organizacji polityczno-społecznych. Są też podstawą działania członków S[towarzystwa] B[ibliotekarzy] P[olskich] w Narodowej Radzie Kultury, Radzie Społeczno-Gospodarczej, P[atryotycznym] R[uchu] O[drodzenia] N[arodowego], Państwowej Radzie Bibliotecznej oraz w różnych komisjach i zespołach. Ranga podejmowanych problemów oraz formułowanych postulatów i wniosków sprawiły, że głos przedstawicieli bibliotekarstwa jest coraz bardziej ceniony i wysłuchiwany z uwagą.

Organizowane dwukrotnie (w wielu województwach trzykrotnie) wojewódzkie narady członków partii pracujących w różnych typach i sieciach bibliotecznych przyczyniły się do wzbogacenia form i treści pracy partyjnej w środowisku bibliotekarskim, aktywizacji podstawowych i oddziałowych organizacji partyjnych oraz poszczególnych ogniw Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Ważnym efektem omawianych narad jest powołanie wojewódzkich zespołów partyjnych bibliotekarzy, które ściśle współdziałają z instancjami partyjnymi, a w szczególności z ich komisjami problemowymi, głównie z komisjami kultury. Zespoły wypracowują i przedkładają kierownictwu politycznemu i administracyjnemu odpowiednie propozycje i wnioski związane z działalnością oraz rozwojem bibliotek i kultury czytelniczej na terenie danego

województwa. Podejmują także problemy pracy polityczno-wychowawczej i integracyjnej środowiska bibliotekarskiego.

Narady partyjnych bibliotekarzy, na szczeblu centralnym i wojewódzkim, działalność zespołów partyjnych oraz walne zebrania członków S[towarzystwa] B[ibliotekarzy] P[olskich] w okręgach przeprowadzone w pierwszym kwartale 1984 r. przyczyniły się do znacznego zaktywizowania środowiska bibliotekarskiego, ożywienia działalności P[odstawowych] O[rganizacji] P[artyjnych] i O[ddziałowych] O[rganizacji] P[artyjnych] oraz pracy ogniw S[towarzystwa] B[ibliotekarzy] P[olskich].

Uwidocznilo się to w wypracowaniu programów udziału bibliotek i Stowarzyszenia w obchodach 40-lecia Polski Ludowej, które stanowią ważną część programów wojewódzkich. Odznaczają się one starannością doboru problematyki i form popularyzacji dorobku województwa i kraju w minionym 40-leciu. Ta konstruktywna współpraca i współdziałanie na szczeblu podstawowym, wojewódzkim i centralnym sprzyja wypracowaniu stanowiska w kwestiach nurtujących różne sieci bibliotek oraz integracji środowiska.

KIERUNKI DZIAŁALNOŚCI BIBLIOTEK W LATACH NAJBLIŻSZYCH

Propozycje

1. Funkcje ideowo-wychowawcze, kształtujące i rekreacyjne książki sprawiły, że biblioteki stały się po szkole najbardziej powszechnymi placówkami oświatowo-kulturalnymi, wspierającymi procesy kształcenia, rozwoju nauki, gospodarki i postępu technicznego, służącymi całemu społeczeństwu, od wieku przedszkolnego do późnej starości.

Biblioteki przyczyniają się do podniesienia świadomości politycznej i społecznej obywateli, pozwalają wpływać na kształtowanie postaw obywatelskich wśród młodzieży.

Działalność informacyjna bibliotek ma wspomagać postęp we wszystkich dziedzinach życia. Popularyzować osiągnięcia nauki i praktyki oraz być szeroko obecna w procesach dydaktycznych. Winien rozszerzać się stale zasięg książki tzw. funkcjonalnej, związanej z uczeniem się, studiowaniem, podnoszeniem kwalifikacji zawodowych.

Rozwój kultury i gospodarki wskazuje, że wzrastać będzie znaczenie literatury fachowej, młodzieżowej oraz materiałów nieksiążkowych – mikrofilmów, mikrofisz, fotokopii. Biblioteki publiczne i szkolne pozostaną nadal głównymi instytucjami umożliwiającymi pierwsze kontakty z książką, sprzyjającymi rozwojowi zainteresowań czytelniczych, rozwijającymi wiedzę o świecie.

2. Bibliotekarstwo polskie, mimo swoich bezspornych osiągnięć w okresie 40-lecia, wymaga modernizacji i zmian organizacyjnych. Jest zdeintegrowane, niedoinwestowane, pracuje przestarzałymi metodami przy minimalnym wykorzystaniu nowej techniki.

W ostatnich latach odczuwało dotkliwie brak książek, a zwłaszcza dopływu literatury zagranicznej.

3. Realizacja nowoczesnego modelu bibliotekarstwa i informacji, ściśle powiązanego z polityką naukową i oświatową, społeczną, kulturalną

i gospodarczą państwa wymaga opracowania programu perspektywicznego na 15-20 lat, obejmując całość problematyki biblioteczno-informacyjnej.

W perspektywie wieloletniej generalne potrzeby bibliotekarstwa winien zabezpieczyć ofensywny, realistyczny program rządowy. Propozycję dla przyjętych w nim kierunków rozwoju stanowić może opracowany przed laty „Program rozwoju bibliotekarstwa”, który wymaga jednak nowelizacji. Mimo zmienionych realiów gospodarczych i kulturalnych zarysowana w „Programie” koncepcja modernizacji polskiego bibliotekarstwa pozostała nadal aktualna.

Załączone na końcu niniejszego materiału wnioski należy traktować jako pierwszy etap wieloletniego „Programu”. Realizacja tych wniosków, uwzględniających najpilniejsze potrzeby, stworzy warunki do pełnego wdrożenia Programu w latach następnych.

4. Istotne znaczenie dla funkcjonowania systemu bibliotecznego i realizacji „Programu” mieć będzie w przyszłości obowiązujący stan formalno prawny. Dlatego równoległe z pracami nad „Programem” rozwoju bibliotek trzeba kontynuować prace nad nowelizacją ustawy o bibliotekach. Poprzez aktualizację ustawy należy stworzyć nowoczesne ramy organizacyjno-prawne dla realizacji „Programu” i modernizacji całego krajowego systemu biblioteczno-informacyjnego. Na tej podstawie bibliotekarstwo polskie winno skutecznie realizować nowe zadania wynikające z socjalistycznego rozwoju polskiego społeczeństwa.

Nie przesądzając kierunku przyjętych zmian, należy podkreślić, że innego lub całkowicie nowego ustawowego ujęcia wymagają: uprawnienia i obowiązki Ministra Kultury i Sztuki jako organu administracji spełniającego koordynacyjną rolę w sferze zarządzania bibliotekami, uprawnienia Państwowej Rady Bibliotecznej, miejsce i powinności w systemie bibliotecznym Biblioteki Narodowej, bibliotek centralnych, bibliotek regionalnych, funkcjonowanie i ochrona narodowego zasobu bibliotecznego, zasady archiwizowania piśmiennictwa i funkcjonowania egzemplarza obowiązkowego.

5. Dla sprawnego zarządzania ogólnokrajową siecią, przeciwdziałania dezintegracji, powołać należy centralny, ponadresortowy organ do spraw bibliotek o szerokich kompetencjach lub tak wzmocnić koordynacyjne i zarządzające funkcje Ministra Kultury i Sztuki, żeby był on rzeczywiście zdolny nie tylko do wytyczania jednolitej polityki biblioteczno-informacyjnej państwa, ale także miał upoważnienia do jej realizacji.

Organ ten winien być również odpowiedzialny za realizację „Programu” rozwoju systemu biblioteczno-informacyjnego i za sukcesywne wdrażanie jego postanowień.

6. Większą niż dotychczas rolę inspiracyjną powinna pełnić Państwowa Rada Biblioteczna. Rozbudować też należy niektóre jej funkcje kontrolne i stanowiące. Rada winna dysponować budżetem umożliwiającym realizację tych funkcji i dającym jej określoną skuteczność w działaniu, opracowywaniu ekspertyz i raportów.

7. Do udziału w zarządzaniu należy włączać doświadczoną kadrę kierowniczą bibliotek terenowych, a wybrane biblioteki wytypować do realizacji wycinkowych zadań na rzecz ogólnokrajowej sieci.

8. Biblioteki szkolne, dla sprawnego funkcjonowania i zapewnienia prawidłowej obsługi procesu dydaktycznego, wymagają większej troski władz oświatowych oraz zorganizowanej i systematycznej pomocy metodycznej.

9. Jedną z przyczyn trudności polskiego bibliotekarstwa jest niedostateczny poziom przygotowania pracowników bibliotek. Wynika to ze słabości uczelni kształcących bibliotekarzy. Należy w związku z tym doskonalić system kształcenia bibliotekarzy na studiach magisterskich oraz podyplomowych, wprowadzić więcej specjalizacji, np. w dziedzinie zarządzania, organizacji bibliotek, czytelnictwa powszechnego i in. Zwiększyć wpływ środowiska bibliotekarskiego na programy nauczania. Doskonalić organizację studiów i metodykę nauczania. Rozszerzyć udział szkół wyższych w badaniach naukowych z dziedziny bibliotekoznawstwa, bibliotekarstwa i informacji naukowej oraz w przygotowaniu nauczycieli akademickich i pracowników naukowych. Równolegle należy w sposób planowy rozwijać policealne szkolnictwo bibliotekarskie.

10. W ostatnich latach dezorganizowała pracę bibliotek ogromna fluktuacja kadry spowodowana niekorzystnymi warunkami zatrudnienia i płac (średnia płaca pracowników bibliotek na wsi wynosiła w roku 1983 – 7747 zł, a pracowników miejskich bibliotek publicznych – 8603 zł). W związku z tym niezbędne wydaje się opracowanie pragmatyki zawodowej bibliotekarzy. Dla ujednoczenia zasad zatrudnienia, wymagań kwalifikacyjnych oraz wynagradzania bibliotekarzy należy uczynić Ministra Kultury i Sztuki odpowiedzialnym za regulowanie całokształtu tych spraw w odniesieniu do pracowników służby bibliotecznej ogólnokrajowej sieci, a Ministra Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki – w stosunku do bibliotekarzy dyplomowanych.

11. Książka i czasopismo jako podstawowy czynnik działalności bibliotek winny być dostępne w potrzebnej im ilości. Należy poprawić jakość książki, przystosować część produkcji wydawniczej do potrzeb bibliotek. Zmiany wymaga obecny system centralnego opracowania książki. Książka winna być katalogowana w trakcie procesu wydawniczego dla zaoszczędzenia wielu problemów związanych z jej przysposobieniem do wypożyczenia.

12. Powinien być zagwarantowany formalnie, jako rozwiązanie systemowe, wpływ bibliotekarzy na kształtowanie planów wydawniczych. Opinia bibliotekarzy jako osób mających bezpośredni kontakt z czytelnikiem i znających najlepiej ich potrzeby mogłaby być ważnym ogniwem konsultacji i kreowania programów wydawniczych. Ważne jest także takie planowanie nakładów, żeby zabezpieczyły one potrzeby szkół na lektury i zwiększyły produkcję książek najbardziej poszukiwanych. Interesy czytelnictwa powszechnego zabezpieczyć powinien podstawowy kanon literatury polskiej i światowej, który byłby dla wydawców wskazówką, jakie książki winny być wznawiane i znajdować się w stałej sprzedaży.

13. Baza biblioteczna w Polsce jest przestarzała i zaniedbana. Poza Biblioteką Narodową od lat – do września 1984 r. – nie podjęto w trybie inwestycyjnym budowy żadnej większej biblioteki. Zdecydowana większość pozyskiwanych obiektów uzyskiwana jest w drodze remontów kapitałnych i adaptacji obiektów zabytkowych. Ciasnota i niefunkcjonalność lokali, brak powierzchni magazynowych, przestarzałe meble i urządzenia obniżają

efektywność pracy bibliotek i zmniejszają ich popularność w społeczeństwie, a brak powiązań z międzynarodowymi systemami informacji odsuwa nas na peryferie światowej nauki.

14. Opracować należy długofalowy program budowy bazy bibliotek naukowych, uwzględniając w pierwszym rzędzie budowę Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, Biblioteki Jagiellońskiej i Biblioteki Śląskiej. Zapewnić w projektach wszystkich nowo budowanych szkół odpowiednie pomieszczenia dla bibliotek. Zobowiązać organy administracji terenowej do uwzględnienia w planach rozbudowy przestrzennej uzupełniania sieci bibliotecznej. Stworzyć formalno-prawne warunki umożliwiające wykup lokali bibliotecznych w budownictwie spółdzielczym, wyznaczając rocznie limitowaną kwotę.

Należy także kontynuować poprawę sytuacji lokalowej bibliotek poprzez adaptację zabytków na cele biblioteczne, remonty kapitalne i organizowanie bibliotek składowych.

15. Dla pełnej modernizacji bibliotekarstwa i umożliwienia dostępu do międzynarodowych systemów i źródeł informacji należy przyspieszyć automatyzację procesów bibliotecznych i sprzętu technicznego, niezbędnego w pracy bibliotek, wyposażać biblioteki w środki transportu i łączności.

16. Z analizy sytuacji polskiego bibliotekarstwa wynika także potrzeba poszukiwania wewnątrzbibliotecznych rezerw. Tkwią one m.in. w: organizacji pracy poszczególnych bibliotek, niepełnym wykorzystaniu księgozbiorów i niedostatecznej o nich informacji, organizacji czasu pracy bibliotek (dostosowanie godzin otwarcia do potrzeb czytelników), w niedostatecznym eliminowaniu mało efektywnych metod i form pracy z czytelnikiem, niechęci do unowocześniania warsztatu pracy itp.

17. W oparciu o Ustawę o upowszechnianiu kultury należy ulepszyć system doskonalenia zawodowego bibliotekarzy poprzez stworzenie trwałych, instytucjonalnych form.

PROPOZYCJE WNIOSKÓW REALIZACYJNYCH NA NAJBLIŻSZE LATA

1. Minister Kultury i Sztuki przedstawi Prezydium Rządu do zatwierdzenia znowelizowany Program Rozwoju Bibliotekarstwa Polskiego.

IV kwartał 1985 r.

2. Minister Kultury i Sztuki, stworzy warunki Państwowej Radzie Bibliotecznej, do przyspieszenia prac nad nowelizacją ustawy o bibliotekach. W nowelizacji tej uwzględnić należy regulacje prawne dotyczące zintegrowanej działalności bibliotek i ośrodków informacji naukowej.

IV kwartał 1985 r.

3. Narodowa Rada Kultury winna ocenić wysokość nakładów z Funduszu Rozwoju Kultury przeznaczonych na biblioteki publiczne. Mimo stałego rozwoju sieci bibliotek publicznych nakłady na potrzeby tej sieci maleją (w porównaniu do innych placówek finansowanych z F[undusze] R[ozwoju] K[ultury]).

Pożądanym byłoby, aby Narodowa Rada Kultury wystąpiła z konkretnymi wnioskami w tej sprawie pod adresem ministerstwa Kultury i Sztuki.

IV kwartał 1984 r.

4. Państwowa Rada Biblioteczna powoła zespół składający się z przedstawicieli bibliotek publicznych, szkolnych, zakładowych i wydawców, którego stałym zadaniem będzie współpraca z wydawcami mająca na celu zrealizowanie hasła „Książki dla bibliotek”.

I kwartał 1985 r.

5. Minister Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki zapewni minimum niezbędnych środków dewizowych na zakup czasopism zagranicznych dla bibliotek naukowych.

I kwartał 1985 r.

6. Minister Handlu i Usług zapewni możliwość zakupu dla bibliotek sprzętu audiowizualnego a to: adapterów, magnetofonów kasetowych, diapoili, rzutników, sprzętu do laboratoriów językowych, słuchawek do odbioru stereofonicznego.

I kwartał 1985 r.

7. Minister Łączności udzieli efektywnej pomocy, szczególnie bibliotekom wiejskim, w zapewnieniu połączeń telefonicznych.

1985 r.

8. Główny Urząd Statystyczny rozszerzy zakres państwowej statystyki bibliotecznej na wszystkie typy bibliotek w celu uzyskania pełnych danych o ich działalności. Informacje o działalności bibliotek winny być upowszechniane i stanowić podstawę do kształtowania polityki bibliotecznej.

Czerwiec 1985 r.

9. Minister Kultury i Sztuki:

a) zatwierdzi zestaw tytułów książek, tzw. kanonu książek dla bibliotek, który będzie podstawą kształtowania polityki wznowień przez wydawców oraz przedstawi kompleksowy program upowszechniania czytelnictwa.

II kwartał 1985 r.

b) spowoduje wdrożenie systemu katalogowania książek w procesie wydawniczym.

Rok 1985.

c) przyspieszy realizację programu produkcji książek z rocznych planów wydawniczych – przygotowanych specjalnie dla bibliotek (szytych i w twardej oprawie)

od roku 1985r.

d) ustali rekompensaty pieniężne za udostępnianie i utrzymywanie punktów bibliotecznych w mieszkaniach prywatnych oraz wprowadzi waloryzację ryczałtów za prowadzenie punktów

1985 r.

10. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich wspólnie z Ministerstwem Kultury i Sztuki opracuje bilans potrzeb kadrowych dla bibliotek ogólnokrajowej sieci. W oparciu o te propozycje Ministerstwo Kultury i Sztuki

i Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa wyższego ustalać limity przyjęć do różnych typów szkół na rok akademicki 1985/86 i lata następne.

I kwartał 1985 r.

11. Biblioteka Narodowa utworzy pracownię budownictwa i wyposażenia bibliotek oraz wzorcownię mebli i urządzeń bibliotecznych.

Rok 1985.

12. Wdrożyć powszechnie zasadę przeznaczania lokali dla filii bibliotek publicznych na warunkach lokatorskich w nowych osiedlach mieszkaniowych.

13. Władze terenowe przyjmą i zatwierdzą plany rozwoju sieci i bazy lokalowej bibliotek publicznych na okres najbliższej pięcioletki, tzn. lata 1986-1990.

Programy te winny zapewniać poprzez inwestycje, budowy w czynnie społecznym, remonty kapitalne i adaptacje oraz remonty bieżące – istotną poprawę warunków lokalowych bibliotek.

III kwartał 1985 r.

14. Niezbędne jest sformułowanie – przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego – długofalowego programu automatyzacji bibliotek naukowych i ośrodków i[nformacji] n[aukowej] t[echnicznej] i e[konomicznej].

IV kwartał 1985 r.

15. Członkowie partii działający w środowiskowych organizacjach S[towarzystwa] B[ibliotekarzy] P[olskich] i związkach zawodowych podejmą w toku aktualnych kampanii wyborczych wysiłki zmierzające do dalszego umocnienia i rozwoju tych organizacji w środowisku.

16. Komisje KW PZPR włączą do swoich planów pracy problematykę podejmowaną przez Wojewódzkie Zespoły Partyjne Bibliotekarzy. Dokonają kompleksowej oceny stanu bibliotekarstwa na terenie województwa, ustalą odpowiednie wnioski dla członków Partii – radnych, związkowców i działaczy stowarzyszeń kulturalnych. Przedmiotem szczególnego zainteresowania Komisji winno stać się czytelnictwo literatury społeczno-politycznej.

Ogólnopolski Wydział Kultury Zespół Partyjny Bibliotekarzy KC PZPR przy Wydziale Kultury KC PZPR,

AAN, KC PZPR Wydział Kultury II, sygn. LVI-75

XLV.

1984 grudzień. Informacja o wynikach kontroli NIK realizacji ustawy z 26 kwietnia 1984 r. o upowszechnieniu kultury w części dotyczącej bibliotek publicznych⁶⁵

I. WSTĘP

1. Najwyższa Izba Kontroli przeprowadziła – na zlecenie Sejmu PRL – kontrolę realizacji ustawy o upowszechnianiu kultury, w części dotyczącej bibliotek publicznych.

⁶⁵ Przypisy do tego dokumentu pochodzą od jego autorów.

Celem kontroli była ocena stanu wdrażania przez biblioteki publiczne postanowień ustawy o upowszechnianiu kultury⁶⁶, a także ocena warunków i efektywności działania bibliotek publicznych w latach 1985-1987.

Kontrolą objęto: Ministerstwo Kultury i Sztuki (MKiS) oraz 60 bibliotek publicznych (8 wojewódzkich, 12 miejskich, 18 miejsko-gminnych, 22 gminne) działających na terenie 8 województw (bielsko-bialskiego, chełmskiego, kozłowski, kozłowski, kozłowski, kozłowski, kozłowski, kozłowski i zielonogórskiego).

W kontroli uczestniczyli radni rad narodowych oraz – ze względu na bezpieczeństwo ludzi i księgozbioru inspektorzy Państwowej Inspekcji Pracy i służb p[rzeciw] pożarowych.

Wykaz jednostek objętych kontrolą stanowi załącznik nr 1 do informacji.

2. Biblioteki publiczne – dostępne dla ogółu społeczeństwa wchodzą w skład ogólnokrajowej sieci bibliotecznej, która obejmuje także biblioteki szkolne, pedagogiczne, naukowe i fachowe – przeznaczone dla określonych grup czytelników⁶⁷.

Sieć bibliotek publicznych obejmuje:

– działające na podstawie statutu i prowadzące gospodarkę finansową jednostki organizacyjne (biblioteki wojewódzkie, miejskie, miejsko-gminne, i gminne); zadaniem tych bibliotek jest dokonywanie zakupów, opracowywanie, gromadzenie i udostępnianie zbiorów, a także upowszechnianie czytelnictwa i prowadzenie środowiskowej działalności kulturalnej; ponadto biblioteki wojewódzkie pełnią funkcje instruktażu, nadzoru merytorycznego i koordynacji działań wszystkich bibliotek publicznych województwa;

– wchodzące w skład sieci w/w jednostek i nie posiadające samodzielności wypożyczalnie książek (prowadzone społecznie punkty biblioteczne); wypożyczalnie korzystają z księgozbiorów i pomocy organizacyjno-merytorycznej bibliotek.

Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 12 października 1987 r. w sprawie ogólnych zasad kształtowania sieci instytucji i placówek upowszechniania kultury, przy ustalaniu sieci bibliotek należy uwzględnić m.in. potrzeby społeczne wynikające z liczby mieszkańców; równomierne rozmieszczenie bibliotek i wypożyczalni w terenie. Miejscowości będące siedzibami rad narodowych stopnia podstawowego liczące powyżej 500 mieszkańców powinny posiadać bibliotekę.

Według danych M[inisterstwa] K[ultury] i S[ztuki] (na początek 1988 r.) – w 10 129 bibliotekach publicznych w kraju i 23 286 wypożyczalniach książek (w tym 19 918 na wsi) zgromadzono 128 946 tys. woluminów, z których korzystało 7795 tys. czytelników z różnych środowisk i grup społecznych.

⁶⁶ Ustawa z dnia 26 kwietnia 1984 r. o upowszechnianiu kultury oraz o prawach i obowiązkach pracowników upowszechniania kultury, Dz. U. nr 26, poz. 129.

⁶⁷ Według danych GUS w 1987 r. funkcjonowały w kraju 364 biblioteki pedagogiczne, z których korzystało 388 tys. czytelników; 237 bibliotek instytucji naukowych (878 tys. czytelników); 3931 bibliotek fachowych zakładów pracy, (671 tys. czytelników). Ponadto, wg danych resortów edukacji narodowej oraz kultury i sztuki, w kraju działało 19,868 bibliotek szkolnych, z których korzystało 6,6 mln czytelników, oraz ok. 1,400 bibliotek zakładowych (ok. 700 tys. czytelników).

3. Rozwój czytelnictwa bibliotecznego nabiera szczególnego znaczenia wobec wzrostu cen książek i czasopism ograniczających możliwości ich zakupu przez indywidualnych nabywców.

W myśl postanowień cytowanej ustawy o upowszechnianiu kultury do zadań bibliotek publicznych należy edukacja kulturalna społeczeństwa przez m.in.: włączanie do społecznego obiegu wartościowych osiągnięć kultury narodowej i społecznej, inspirowanie i organizowanie obywateli do aktywnego uczestnictwa w życiu kulturalnym kraju, regionu, środowiska; zmniejszanie dysproporcji między środowiskami i regionami w dostępie do dóbr kultury; rozpoznawanie, rozbudzanie i zaspokajanie potrzeb oraz zainteresowań kulturalnych; rozszerzanie usług informacyjnych.

Zadania te realizowane mogą być np. w formie: spotkań autorskich, konkursów czytelniczych, wieczorów poezji i literatury, wystaw, kiermaszy książek, klubów dyskusyjnych – przy wykorzystaniu nowoczesnych środków audiowizualnych. Sprzęt audiowizualny wykorzystywano jest ponadto do udostępniania zbiorów muzycznych bibliotek, płyt do nauki języków obcych, taśm magnetofonowych z nagranyimi dziełami literackimi (tzw. „książka mówiona”) wypożyczanych również osobom niedowidzącym i niewidomym.

Biblioteki publiczne współdziałają w upowszechnianiu wiedzy i rozwoju kultury z innymi instytucjami i organizacjami.

Realizacja ustawowych zadań bibliotek wymaga wykwalifikowanej kadry; odpowiednich pomieszczeń (wypożyczalni, czytelni, magazynu książek, pomieszczeń do opracowywania książek); aparatury bibliotecznej (np. zgrzewarek do folii, kopiarek do kart katalogowych); sprzętu audiowizualnego (magnetofonów, gramofonów, projektorów filmowych, rzutników).

4. Z mocy ustawy o upowszechnianiu kultury bezpośredni nadzór nad bibliotekami publicznymi sprawują rady narodowe, zobowiązane do zapewnienia bibliotekom odpowiednich warunków działania i rozwoju. Nadzór naczelny nad działalnością bibliotek publicznych sprawuje Minister Kultury i Sztuki, który określa generalne cele i zasady rozwoju bibliotekarstwa, a także warunki realizacji działalności kulturalnej bibliotek oraz koordynuje funkcjonowanie ogólnokrajowej sieci bibliotecznej.

Zadaniem Ministra Kultury i Sztuki jest także określanie kierunków polityki wydawniczej w celu dostosowania produkcji książek do potrzeb czytelniczych.

Działalność bibliotek publicznych jest finansowana z Funduszu Rozwoju Kultury właściwego szczebla, ze środków przekazywanych przez organizatora danej instytucji upowszechniania kultury oraz z dochodów własnych. Działalność bibliotek może być również finansowana z dobrowolnych wpłat osób prawnych i fizycznych oraz z innych źródeł.

II. OCENA OGÓLNA

Biblioteki publiczne spełniają znaczącą rolę w upowszechnianiu kultury, udostępniając nieodpłatnie ok. 7,8 mln czytelnikom prawie 129 mln książek i czasopism zgromadzonych w ponad 10 tys. ogólnodostępnych placówkach bibliotecznych.

Kontrola wykazała, że zainteresowania i aktywność kulturalna społeczeństwa znajdowały właściwe warunki realizacji w 12 bibliotekach objętych kontrolą. Biblioteki te prowadziły szeroką działalność upowszechnieniową,

w tym: m.in. imprezy czytelnicze, spotkania, wieczory literackie i muzyczne, koła zainteresowań, naukę języków obcych, zespoły artystyczne i hobbystyczne.

Potencjalne możliwości pozostałych 48 bibliotek nie w pełni były wykorzystywane do rozwoju czytelnictwa i do realizacji zadań środowiskowych ośrodków kultury. W konsekwencji społeczny zasięg oddziaływania bibliotek od początku lat siedemdziesiątych utrzymywał się na tym samym poziomie (20 czytelników na 100 mieszkańców), mimo wzrostu księgozbioru w tym samym okresie o ok. 73 mln jednostek.

Rozwój sieci bibliotecznej nie nadążał za urbanistycznym i demograficznym rozwojem kraju. Nierównomierne rozmieszczenie bibliotek i wypożyczalni książek w terenie, brak systematyczności pracy, nieodpowiedni do potrzeb społecznych czas pracy, utrudniał dostęp do zgromadzonych zbiorów przede wszystkim mieszkańcom nowych osiedli w dużych aglomeracjach miejskich i mieszkańcom wsi.

Z 60 bibliotek objętych kontrolą 22 ograniczały działalność wyłącznie do wypożyczania książek mimo, że zadaniem tych bibliotek było również prowadzenie szerszej działalności kulturalnej. Niedostatek innych atrakcyjnych działań na rzecz upowszechniania czytelnictwa spowodowany był niewystarczającymi kwalifikacjami pracowników, a także niezadowalającym stanem bazy. Około 60% pracowników nie posiadało żadnego przygotowania zawodowego, w tym ok. 8% nawet wykształcenia średniego. W ok. 73% bibliotek stwierdzono zły stan techniczny obiektów i niedobór powierzchni użytkowej.

Niedostateczna efektywność działania bibliotek była również konsekwencją zaniedbań technicznych i technologicznych. W 35 bibliotekach stwierdzono braki podstawowego sprzętu i aparatury bibliotecznej, a odnotowany w ostatnim okresie żywiołowy wzrost zakupów drogich urządzeń technicznych, w szczególności sprzętu komputerowego budził zastrzeżenia co do celowości zakupów i stopnia wykorzystania.

Niewystarczające w stosunku do zadań były środki finansowe, nie rekompensujące w wielu przypadkach wzrostu kosztów utrzymywania bibliotek. Stwierdzono przy tym nie zawsze celowe wydatkowanie środków na zakup książek i czasopism. Stan ten wynikał z preferowania funkcji gromadzenia nad funkcją udostępnienia zbiorów i powodował zaleganie półek książkami nie znajdującymi zainteresowania czytelników, co ujawniono w 48% bibliotek objętych kontrolą.

Źródłem niewłaściwej polityki zakupów była niewystarczająca i nieodpowiednia jakościowo i ilościowo oferta wydawnicza, szczególnie atrakcyjnych tytułów z literatury beletrystycznej, a także wydawnictw dla dzieci i młodzieży.

W tej sytuacji krytycznie ocenia się pogłębiającą się niewłaściwą strukturę i stopień wykorzystania zbiorów bibliotecznych, wyrażające się stale malejącą rotacją księgozbiorów, wynoszącą średnio niewiele ponad jedno wypożyczenie danej książki w ciągu roku. Nie dokonywano przy tym selekcji księgozbiorów pod kątem potrzeb czytelniczych.

Nieprawidłowości ujawniono również w zabezpieczeniu i konserwacji zbiorów (28% bibliotek objętych kontrolą), a także zaniedbania w nadzorze nad majątkiem bibliotek.

Zwiększała się (średnio o 7% rocznie) wielkość ubytków. Nie egzekwowano od czytelników zwrotu przetrzymywanych książek. Występowały wielomiesięczne opóźnienia w przekazywaniu do udostępniania zakupionych nowości wydawniczych. Nie przestrzegano częstotliwości wymiany księgozbiorów w wypożyczalniach książek.

Przyczynami stwierdzonego stanu była słaba działalność instruktażowo – inspirująca bibliotek wojewódzkich; zaniedbania i brak kompetencji pracowników bibliotek, a także niewystarczające zainteresowanie i operatywność jednostek administracji terenowej w stwarzaniu bibliotekom odpowiednich warunków organizacyjno-bazowych.

Niewystarczająca była również działalność inicjująco-koordynacyjna Ministerstwa Kultury i Sztuki, dotycząca odpowiedniego dostosowania produkcji wydawniczej do potrzeb czytelniczych, co powodowało nadmierną podaż jednych książek, przy jednoczesnym niedoborze innych poszukiwanych na rynku czytelniczym. Nie określono też zasad gromadzenia i selekcji zbiorów bibliotecznych.

III. WAŻNIEJSZE USTALENIA KONTROLI

1. Dostosowanie sieci i organizacji bibliotek publicznych do potrzeb społecznych

1.1. W województwach objętych kontrolą działało (wg stanu na początek 1988 r.) – 1411 bibliotek oraz 3668 wypożyczalni książek, tj. o 62 biblioteki (4,5%) oraz i 79 wypożyczalni (2,2%) więcej niż w 1985 r.

Kontrola wykazała, że mimo wzrostu liczby placówek bibliotecznych rozwój sieci był niewspółmierny do rozwoju urbanistycznego, skutkiem czego potencjalne potrzeby społeczne, szczególnie mieszkańców wsi i nowych osiedli mieszkaniowych nie w pełni mogły być zaspokajane. Na przykład:

– w woj[ewództwie] wałbrzyskim – 308 (70,5%) miejscowości objętych administracją miejsko-gminną i gminną pozbawionych było nawet wypożyczalni książek,

– w woj[ewództwie] wrocławskim – potrzeby były zaspokojone tylko ok. 40% w stosunku do wymogów określonych w zasadach lokalizacji sieci bibliotek.

Niezbyt gęsta sieć biblioteczna wynikała przede wszystkim z braku lokali. Terenowe władze administracyjne – często z przyczyn obiektywnych ale także i subiektywnych nie zapewniły odpowiednich pomieszczeń. Występowały też trudności w pozyskiwaniu pomieszczeń w domach prywatnych. Brak było odpowiednio wyszkolonej kadry, a także osób chętnych do społecznego prowadzenia wypożyczalni książek.

1.2. Niedostatki w rozwoju sieci bibliotek pogłębiane były przez nierównomierne rozmieszczenie tych bibliotek. Potwierdza to (występujące na terenie każdego z województw objętych kontrolą) zróżnicowanie obsługiwanego przez poszczególne placówki liczby mieszkańców i wielkości obszaru.

Na przykład:

– w woj[ewództwie] wałbrzyskim jedna placówka biblioteczna w Bielawie miała do obsłużenia 17 tys. mieszkańców na obszarze 18,5 km², a w Dusznikach

Zdroju – 2 tys. mieszkańców na obszarze 7,3 km²; w Wałbrzychu liczba mieszkańców przypadających na 1 placówkę wynosiła od 15 tys. w osiedlu Piaskowa Góra, do 2,3 tys. w osiedlu Pogdórze i 2,5 tys. w Szczawienku, przy czym brak było stałych placówek bibliotecznych w 4 osiedlach (Końce, Górniczyn, Gaj i Konradów); w Koszalinie 3 duże osiedla mieszkaniowe („Lechitów” I, „Lechitów” II i Traugutta) pozbawione były placówek bibliotecznych.

1.3. Stan sieci bibliotecznej, a w szczególności liczba wypożyczalni książek charakteryzowała się znaczną niestabilnością, bowiem równoległe z tworzeniem nowych likwidowano dotychczas istniejące. Stan taki stwierdzono w 38 z 52 badanych w tym zakresie bibliotek. Na przykład:

– w woj[ewództwie] poznańskim pomimo utworzenia w latach 1985-1987 – 85 nowych wypożyczalni, w tym 50 na wsi, zmniejszyła się ich ogólna liczba, bowiem zlikwidowano równoległe 107 wypożyczalni, w tym 91 na wsi.

Najczęściej występującą przyczyną likwidacji była rezygnacja z pracy przez osoby prowadzące, co wynikało głównie z symbolicznej tylko rekompensaty finansowej⁶⁸ związanej z odpowiedzialnością materialną za powierzony księgozbiór.

1.4. Zgodnie z postanowieniami rozporządzenia Rady Ministrów⁶⁹ wydziały kultury i sztuki urzędów wojewódzkich zobowiązane zostały do opracowania szczegółowych planów rozwoju sieci placówek upowszechniania kultury na okres 5 lat. Plany te powinny być zatwierdzone przez wojewódzkie rady narodowe. W żadnym z województw objętych kontrolą nie wykonano prawidłowo tego zadania, bowiem nie określono liczby, rozmieszczenia, rodzaju i wielkości placówek bibliotecznych w dostosowaniu do potrzeb i możliwości lokalnych. W województwach suwalskim i wałbrzyskim nie podjęto żadnych działań dla opracowania planów.

1.5. W latach 1985-1987 liczba czytelników do lat 14-tu w województwach objętych kontrolą wzrosła o 10% i stanowiła ok. 40% ogółu czytelników. Udział wyodrębnionych placówek powołanych do obsługi dzieci i młodzieży w strukturze sieci bibliotek publicznych wzrósł o 0,2% i stanowił w 1987 r. – 13% ogółu placówek. Wzrost ten dotyczył tylko oddziałów dla dzieci, natomiast liczba filii bibliotecznych dla dzieci była w 1987 r. taka sama jak w 1985 r. (23 placówki). Wprawdzie młodociani czytelnicy mogli korzystać z bibliotek ogólnodostępnych, lecz nie było to równoważne z placówkami wyspecjalizowanymi w obsłudze dzieci i młodzieży, dysponującymi odpowiednim księgozbiorem oraz formami pracy dostosowanymi do wieku i potrzeb.

2. Stan zatrudnienia i kwalifikacje bibliotekarzy

Według stanu na początek 1988 r. biblioteki publiczne (w 8 województwach objętych kontrolą) zatrudniały 2740 pracowników merytorycznych (o 165 więcej niż w 1985 r.), jednak aż 58% zatrudnionych nie posiadało

⁶⁸ Wg danych M[inisterstwa] K[kultury] i S[ztuki], średnia wysokość nagród dla kierowników punktów bibliotecznych w 1987 r. wyniosła ok. 1500 zł kwartalnie.

⁶⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 października 1987 r. w sprawie ogólnych zasad kształtowania sieci instytucji i placówek upowszechniania kultury (Dz.U. nr 34, poz. 187).

wymaganego przygotowania zawodowego⁷⁰. Szczególnie niekorzystny stan występował w gminnych i miejsko-gminnych bibliotekach publicznych, w których pracownicy bez przygotowania zawodowego stanowili odpowiednio ok. 73% i 60% ogółu pracowników merytorycznych. Wzrosła też nieco liczba bibliotekarzy nie posiadających nawet średniego wykształcenia (w województwach objętych kontrolą – ze 196 osób w 1985 r. do 218 w 1987 r.).

Pracownicy ci stanowili w latach 1985-1987 – 8% ogółu zatrudnionych, a w bibliotekach miejsko-gminnych i gminnych odpowiednio 11,4% oraz 13,6%.

Obok przyczyn obiektywnych tego stanu (niechęć do podejmowania pracy w środowisku wiejskim) kontrola ujawniła niedostateczne zainteresowanie pracowników bibliotek udziałem w organizowanych formach doskonalenia i doskonalenia zawodowego. Na przykład:

– w woj[ewództwie] wałbrzyskim liczba osób uczestniczących w różnych formach podnoszenia kwalifikacji zmniejszyła się z 57 w 1985 r. do 28 w 1987 r.; spośród 10 osób zatrudnionych w Bibliotece Publicznej Miasta i Gminy Ziębice – 7 nie posiadało uprawnień zawodowych, w tym 4 osoby legitymowały się zaledwie ukończoną szkołą podstawową.

– w woj[ewództwie] suwalskim skierowano w latach 1985-1987 do studium bibliotekarskiego 71 pracowników, jednak 27 zrezygnowało z nauki przed ukończeniem studium.

Przyczyną niedostatecznego zainteresowania pracowników bibliotek (głównie kobiet) doskonaleniem i doskonaleniem zawodowym była konieczność – w przypadku podjęcia nauki – pogodzenia dodatkowych zajęć z obowiązkami domowymi. Niektórzy pracownicy, zwłaszcza młodzi, pracowali w bibliotekach stosunkowo krótko, traktując ten okres przejściowo przez znalezieniem lepiej płatnej pracy.

Niezadowolający stan zatrudnienia i kwalifikacji pracowników bibliotek wynikał również z niestabilności kadry, co powodowało konieczność ciągłego szkolenia nowych pracowników, przesunięć na stanowiskach oraz skracanie czasu pracy bibliotek.⁷¹ W 8 województwach objętych kontrolą wskaźnik płynności kadr zwiększył się z 10,9% w 1985 r. do 11,8% w 1987 r. i wynosił w bibliotekach gminnych – 7,5%, miejsko-gminnych 8,2%, miejskich – 14,2%, a w bibliotekach wojewódzkich – 16,6%. Na przykład:

– z Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Poznaniu w latach 1985-1987 zwolniło się – 11 pracowników działalności podstawowej z wykształceniem wyższym, w tym dwóch – z wyższym bibliotekarskim; z 79 osób nowo

⁷⁰ Przygotowanie zawodowe uznane za bibliotekarskie obejmuje: ukończenie szkoły średniej i ustalonych form kształcenia specjalistycznego; ukończenie studiów uniwersyteckich z zakresu bibliotekarstwa i informacji naukowej; inne studia na poziomie wyższym lub podyplomowym ze specjalnością w zakresie bibliotekarstwa.

⁷¹ Pracownicy bibliotek mogą podnosić kwalifikacje zawodowe poprzez kierunkowe studia zaoczne lub ukończenie kursów kwalifikacyjnych organizowanych przez ośrodki kształcenia bibliotekarzy w Jarocinie i w Warszawie. Ponadto ośrodki te organizują kursy doskonalące i specjalistyczne np. w zakresie konserwacji zbiorów, działalności bibliotek szpitalnych, muzycznych itp. Różnorodne formy doskonalenia prowadzą także biblioteki wojewódzkie, np.: praktyki wstępne i doskonalące, szkolenia i seminaria, samokształcenie kierowane.

przyjętych i przeszkolonych przez bibliotekę wojewódzką we Włocławku w latach 1985-1987, do końca 1987 r. zwolniło się 29 osób (36,7%).

Zasadniczymi przyczynami wysokiej płynności kadr były niskie płace oraz praca w godzinach popołudniowych i w dniach wolnych od pracy. Miało też miejsce przesunięcie wyspecjalizowanej kadry z bibliotek publicznych do bibliotek szkolnych, co wiązało się z bardziej atrakcyjnymi warunkami pracy w resorcie edukacji narodowej (krótszy tygodniowy wymiar czasu pracy, dłuższy urlop, możliwość dodatkowego zatrudnienia).

3. Warunki lokalowe bibliotek oraz wyposażenie i wykorzystanie sprzętu i urządzeń technicznych

3.1. Odpowiednie do zadań warunki lokalowe posiadało zaledwie 17 z 60 objętych kontrolą bibliotek, w tym m.in. biblioteki wojewódzkie w Zielonej Górze i Koszalinie oraz w Radziejowie Kujawskim (woj[ewództwo] włocławskie), Nowym Tomysłu (woj[ewództwo] poznańskie) i w Krasnymstawie (woj[ewództwo] chełmskie).

Natomiast w 43 placówkach (72% objętych kontrolą) stwierdzono niedostateczny stan bazy lokalowej wynikający głównie z niedoboru powierzchni użytkowej i z wad technicznych budynków.

Tylko 11 bibliotek (18,3% objętych kontrolą) zajmowało samodzielne lokale; 8 (13,3%) prowadziło działalność w małych lokalach jednoizbowych; w 27 (45%) bibliotekach stwierdzono zły stan techniczny pomieszczeń (zawilgocenie pomieszczeń, zagrzybianie ścian, zła izolacja termiczna budynków, niska skuteczność ogrzewania).

Zbyt mała powierzchnia i nieodpowiedni stan techniczny pomieszczeń ograniczały w znacznym stopniu możliwość realizowania podstawowych zadań gromadzenia i udostępniania zbiorów oraz popularyzowania czytelnictwa przez organizację imprez i działalność oświatową, a także powodowały przekroczenie zakładanego wskaźnika zagęszczenia zbiorów⁷² średnio o 102%, a w 6 przypadkach – o ponad 200%. Na przykład:

– biblioteka miejska w Polanicy Zdroju (woj[ewództwo] wałbrzyskie) mieści się w budynku, który (zgodnie z orzeczeniem specjalistów) nie nadaje się do tego celu m.in. ze względu na niedostateczną wytrzymałość stropu, brak zaplecza, zbyt małą powierzchnię i zagrożenie pożarowe; na 128 m² umieszczono ponad 33 tys. książek, co spowodowało ugięcie stropów, runięcie wszystkich regałów z książkami i wyburzenie ściany biblioteki; podejmowane przez kierownictwo biblioteki starania władz administracyjnych o nowy lokal lub poprawę stanu technicznego placówki nie przyniosły rezultatu;

– biblioteka wojewódzka w Wałbrzychu usytuowana była w starych obiektach i lokalach, nie spełniających podstawowych warunków, z 22 istniejących w Wałbrzychu placówek tylko jedna posiadała pomieszczenie magazynowe; pod względem użytkowanej powierzchni tylko jeden lokal (filia nr 7) spełniał wymagane warunki; w pozostałych placówkach liczba woluminów przypadających na 1 m² powierzchni wynosiła od 187 w filii nr 12 do 569 w filii nr 9;

⁷²Wskaźnik zagęszczenia zbiorów – służy ocenie sytuacji lokalowej bibliotek i wyraża się stosunkiem wielkości księgozbioru do powierzchni użytkowej biblioteki. W normatywie technicznym projektowania bibliotek przewiduje się nie więcej niż 100 woluminów na 1m² powierzchni użytkowej.

– w woj[ewództwie] wrocławskim wszystkie placówki miały niedobór użytkowej powierzchni bibliotecznej w stosunku do wielkości zgromadzonych zbiorów; w filii nr 5 we Wrocławku wskutek przegnięcia podłogi – regały z książkami straciły stabilne oparcie i niebezpiecznie przechyliły się, stwarzając zagrożenie dla życia i zdrowia czytelników i personelu, a znaczne zawilgocenie i zagrzybienie ścian powodowało zagrożenie dla księgozbioru.

Podjęmowane w toku kontroli działania operatywne przyniosły konkretne efekty, co wskazuje na istniejące, a nie wykorzystane możliwości poprawy sytuacji. Na przykład:

– w woj[ewództwie] wrocławskim usunięto i złagodzone istniejący wadliwy stan techniczny w 3 jednostkach (Chodecz, Wrocławek, Skąpe); w Dobrem pozyskano dla biblioteki gminnej, działającej dotychczas w dwóch zawilgoczonych pomieszczeniach o powierzchni 48 m² – nowy lokal o powierzchni 240 m², udostępniony przez miejscową Cukrownię; w Brześciu Kujawskim podjęto działania przyspieszające adaptację obiektu przeznaczonego na bibliotekę i dom kultury; w Ciechocinku uzyskano dla biblioteki miejskiej nowe pomieszczenie w budynku domu kultury.

Niedostateczny, a w wielu przypadkach krytyczny stan techniczny pomieszczeń bibliotek wynikał przede wszystkim z nieprzywiązywania przez terenowe jednostki administracji państwowej należytej wagi do bieżących remontów obiektów, a także – w świetle ogólnych trudności lokalowych przedszkoli, szkół i służby zdrowia – z przesuwania na dalszy plan realizacji zadań inwestycyjnych dla placówek upowszechniania kultury.

3.2. Kontrola wykazała znaczne różnice w wyposażeniu bibliotek w sprzęt i urządzenia techniczne. Obok placówek posiadających nowoczesne zestawy audiowizualne i komputerowe funkcjonowały biblioteki (78% objętych kontrolą) nie posiadające podstawowego sprzętu jak koparki do kart katalogowych i grzewarki do folii.

Zasadniczymi przyczynami niewłaściwego wyposażenia bibliotek w sprzęt i urządzenia techniczne były ograniczone środki na zakupy, trudności w zapotrzeniu, a także niedostateczna aktywność kierowników bibliotek w poszukiwaniu możliwości uzupełnienia i wzbogacania wyposażenia.

4. Gromadzenie i gospodarowanie księgozbiorem

4.1. W 1411 bibliotekach wojewódzkich objętych kontrolą zgromadzono ok. 17,825 tys. książek i czasopism⁷³. Zbiory powiększyły się o 697 tys. woluminów (o 4,1%) w porównaniu do 1986 r., jednak przyrost był mniejszy o 0,7% niż w 1986 r. (w porównaniu z rokiem poprzednim).

Zasadniczym źródłem przyrostu księgozbiorów były zakupy bieżącej produkcji wydawniczej. W latach 1985-1987 liczba książek kupowanych przez biblioteki objęte kontrolą zmniejszała się średnio o 6,6% rocznie. W 1987 r. zakupiono 936 tys. woluminów, tj o 69,6 tys. mniej niż w 1986 r. i o 137,9 tys. mniej niż w 1985 r., co wynikało przede wszystkim ze wzrostu cen książek przeciętnie w kraju ze 175 zł za 1 książkę w 1985 r. – do 290 zł w 1987 r.

W tej sytuacji mimo wzrostu (o 42% w 1987 r. w porównaniu z 1985 r.) środków finansowych na zakupy książek nie zrealizowano zalecanego

⁷³ W[edłu]g stanu na początek 1988 r.

wskaźnika zakupu nowości wydawniczych⁷⁴, który w okresie objętym kontrolą zmniejszył się z 20,1 wolumina na 100 mieszkańców w 1985 r. do 17,7 w 1986 r. i 17,4 w 1987 r.

Zmniejszanie przyrostu księgozbiorów wynikało również z niedoboru ilościowego produkcji wydawniczej oraz niezbyt adekwatnej do potrzeb oferty tytułowo-nakładowej wydawanych książek, przy czym atrakcyjne tytuły docierały do bibliotek w niedostatecznych ilościach, a do placówek wiejskich często nie docierały w ogóle. Na przykład:

– wskutek niepełnej realizacji zamówień przez „Dom Książki” w Radziejowie (woj[ewództwo] wrocławskie) miejscowa biblioteka zakupiła w 1987 r. jedynie ok. 30% planowanych tytułów, a w I półroczu 1988 r. z 316 – 25 (7,9%).

W 29 bibliotekach (48% objętych kontrolą) przy zakupach nowości wydawniczych nie dbano o właściwą, odpowiadającą zainteresowaniom i potrzebom czytelniczym, strukturę księgozbioru.

Z 22 251 tys. wypożyczeń w 1987 r. w bibliotekach wojewódzkich objętych kontrolą – 83,4% stanowiły wypożyczenia książek z literatury pięknej, a tylko 16,6% – z innych działów. Tymczasem udział literatury pięknej w księgozbiorze stanowi 65,3%, a literatury z innych działów – 34,7%; ok. 60% czytelników bibliotek publicznych to dzieci i młodzież do lat 19, a literatura dla nich stanowiła zaledwie 24,5% księgozbioru.

4.2. Niewłaściwa polityka zakupów, preferująca funkcję gromadzenia nad funkcją udostępniania zbiorów, powodowała słabą i stale malejącą rotację księgozbiorów i bezużyteczne zaleganie półek książkami nie znajdującymi zainteresowania czytelników.

Według danych M[inisterstwa] K[ultury] i S[ztuki] wskaźnik rotacji księgozbiorów⁷⁵ zmniejszył się z 1,4 w 1985 r. (w tym 1,0 na wsi) do 1,24 w 1986 r. (w tym 0,99 na wsi) i do 1,21 w 1987 r. (w tym 0,97 na wsi). Na przykład:

– z 22 bibliotek gminnych objętych kontrolą w 8 wskaźnik rotacji zbiorów nie przekraczał 0,6, a w bibliotece gminnej w Dygowie (woj[ewództwo] koszalińskie) wynosił 0,39;

– w woj[ewództwie] suwalskim z 1620 książek (losowo poddanych analizie), średnio co 5-ta książka nie była wypożyczania od daty włączenia jej do księgozbioru; w bibliotece wojewódzkiej w Poznaniu z wybranych losowo 450 książek 299 (66,4%) nigdy nie wypożyczono, w tym 75 książek zalegało od ponad 20 lat.

Zasadniczą przyczyną tego stanu było niedokonywanie selekcji księgozbiorów pod kątem potrzeb czytelnicznych, selekcje te przeprowadzano w latach 1985-1987 tylko w 10 bibliotekach (17% ogółu badanych).

Dodać należy przy tym, że Ministerstwo Kultury i Sztuki, od 1982 r. nie opracowywało spisów książek przestarzałych i kwalifikujących się do wycofania. Od 1962 r. obowiązuje zbiurokratyzowany i pracochłonny tryb dokonywania selekcji księgozbiorów ustalony w zarządzeniu Ministra Kultury

⁷⁴ Zgodnie z zarządzeniem nr 42 ministra Kultury i Sztuki z dnia 24. 11. 1980 r. w sprawie norm zaopatrzenia bibliotek w nowości wydawnicze (Dz. Urz. MKiS nr 7, poz. 27) dolna granica wielkości zakupów w roku nie powinna być niższa niż 18 woluminów na 100 mieszkańców, a przy stanie 25 czytelników na 100 mieszkańców liczba nowych woluminów powinna osiągnąć minimum 20 woluminów/100 mieszkańców

⁷⁵ Liczba wypożyczeń jednej książki w ciągu roku.

i Sztuki⁷⁶. Brak było też pomieszczeń do składowania książek nie cieszących się zainteresowaniem czytelników. W tej sytuacji wycofano z ewidencji tylko książki zniszczone lub książki zagubione.

4.3. Wielkość ubytków książek w bibliotekach województw objętych kontrolą wzrastała z 309 tys. w 1985 r. do 352 tys. w 1987 r., co stanowiło 37,6% książek kupionych w tym roku.

Zwiększające się ubytki w dużej mierze spowodowane były zaniedbaniami kierowników bibliotek. W 22 bibliotekach (37% objętych kontrolą) nie egzekwowano od czytelników zwrotu przetrzymywanych książek, a w 42 (71%) działania rewindykacyjne ograniczano do wysyłania upomnień bez podejmowania przewidzianego przepisami postępowania nakazowego.

– w woj[ewództwie] chełmskim w bibliotece gminnej w Cycowie 812 czytelników zalegało ze zwrotem 1957 książek (15% całości księgozbioru biblioteki) w tym 311 czytelników przetrzymywało 698 książek od ponad 5 lat, a mimo to nie podejmowano żadnych prób wyegzekwowania tych książek, tłumacząc liberalne traktowanie dłużników niewiarą w skuteczność działań roszczeniowych, co nie znajduje uzasadnienia w wynikach kontroli. Np. biblioteka miejska w Ełku woj. suwalskie) stosowała postępowanie upominawcze i nakazowe w pełnym zakresie, co spowodowało uregulowanie zobowiązań przez 101 osób.

4.4. W 17 bibliotekach (28% objętych kontrolą) ujawniono niedostateczne zabezpieczenie zbiorów oraz niewłaściwy nadzór nad majątkiem. Np.

– w gminnej bibliotece w Świeszynie (woj[ewództwo] koszalińskie) wskutek kradzieży dokonywanych w trakcie przenoszenia księgozbioru do pomieszczeń zastępczych na czas remontu, zginęło 815 książek wartości 66 tys. zł

Stwierdzono też zaniedbania w realizacji obowiązku okresowej i bieżącej kontroli zbioru. W 21 bibliotekach nie przeprowadzono inwentaryzacji w ustalonych terminach, a w 12 przypadkach nie rozliczano inwentaryzacji, mimo upływu 1 roku od zakończenia spisów kontrolnych. Np.

– biblioteka wojewódzka w Chełmie ostatnie skontrum⁷⁷ – przeprowadziła w 1954 r. tzn. przed 34 laty, podczas gdy skontra w tej placówce powinny być przeprowadzane co 10 lat;

– w bibliotece wojewódzkiej w Koszalinie – wskutek wieloletnich zaniedbań kierownictwa i bagatelizowania zaleceń kontroli nie przeprowadzono skontrum, przy czym brak było pełnej i adekwatnej do rzeczywistego stanu ewidencji materiałów bibliotecznych.

Ponadto kontrola wykazała, że ujawnione w wyniku inwentaryzacji niedobory uznawane były jako ubytki bezwzględnie nie zawinione i odpisywane z majątku bez właściwego postępowania rewindykacyjnego oraz bez uzyskania wyjaśnień od osób odpowiedzialnych materialnie np.

– w woj[ewództwie] zielonogórskim biblioteka miejska w Żarach wpisała do rejestru ubytków 2.155 pozycji wartości 71,5 tys. zł, mimo że ubytki

⁷⁶ Zarządzenie nr 77 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 28 lipca 1962 r. w sprawie usuwania i przekazywania druków zbędnych w publicznych bibliotekach powszechnych (Dz. Urz. MKiS, nr 9, poz. 80) zmienione zarządzeniem nr. 72 z dnia 5 czerwca 1967 r. (Dz. Urz. MKiS, nr 6, poz. 55) wprowadza obowiązek konsultowania decyzji o wycofaniu książek z biblioteki z różnymi jednostkami (biblioteką nadzorującą, organem administracji państwowej, lokalnym komitetem PZPR).

⁷⁷ Inwentaryzacja zbiorów bibliotecznych.

obejmowały księgozbiór czytelnicy za który odpowiedzialni byli pracownicy czytelnicy; biblioteka miejska w Nowej Soli uznała za ubytki bezwzględnie nie zawinione ponad 1,1 tys. książek podlegających rewindykacji, bez właściwego postępowania rewindykacyjnego oraz bez uzyskania wyjaśnień osób odpowiedzialnych materialnie.

Dodać należy, że znaczny odsetek ubytków wynikał z przyczyn niezależnych od bibliotek, związanych z bardzo niską trwałością książek klejonych, stanowiących znaczną część produkcji wydawniczej. Brak środków finansowych oraz odpowiedniego zaplecza konserwatorsko – introligatorskiego bibliotek uniemożliwiał właściwą konserwację książek.

W 5 z 48 badanych w tym zakresie bibliotekach (10,4%) ujawniono nierozliczanie osób prowadzących punkty biblioteczne z przekazanych im księgozbiorów. Na przykład:

– wskutek niewystarczającego nadzoru organizacyjnego i merytorycznego miejsko-gminnej biblioteki w Brześciu Kujawskim (województwo wrocławskie), nie rozliczono zlikwidowanych w latach 1980-1987 pięciu punktów bibliotecznych, w tym w Falborzu, który nie prowadził działalności od 7 lat; inwentaryzacja końcowa (w wyniku zaleceń pokontrolnych biblioteki wojewódzkiej we Wrocławku) wykazała zaginięcie w tym punkcie 103 ze 104 przekazanych książek, a uznanie ich jako braki niezawinione nastąpiło bez wyjaśnienia przyczyn i okoliczności powstania strat.

Przyczynami niedostatecznej dbałości o majątek punktów bibliotecznych było m.in.:

niezawieranie umów i nieprzyjmowanie zobowiązań o odpowiedzialności materialnej od kierowników punktów (3 przypadki); zmiany kierowników punktów bez protokolarnego przekazania księgozbioru (8 przypadków); brak lub nierzetelne prowadzenie ewidencji książek wypożyczonych do punktów (15 przypadków).

5. Udostępnianie zbiorów i upowszechnianie czytelnictwa

Społeczny zasięg działania bibliotek od początku lat siedemdziesiątych utrzymywał się w granicach 20-21 czytelników na 100 mieszkańców.

Szacunkowa liczba wypożyczeń w bibliotekach publicznych województw objętych kontrolą wynosiła na początek 1980 r. około 22 251 tys. książek i czasopism, tj. o 10 tys. więcej niż w 1986 r.⁷⁸.

Dane GUS o liczbie czytelników oraz liczbie wypożyczeń nie oddają rzeczywistego stanu udostępniania zbiorów. W 18 bibliotekach (51% badanych w tym zakresie) nierzetelnie sporządzano sprawozdania GUS. Na przykład:

– w województwie suwalskim w 8 (z 9 bibliotek objętych kontrolą) – wskutek nierzetelności pracowników i niewystarczającego nadzoru – zawyżono liczbę czytelników i wypożyczeń, w tym m.in. tylko w grudniu 1987 r. w bibliotece gminnej w Wilkasach odpowiednio o 26,1% i o 17,3 %; w filii w Spytkowiu o 302% i o 187,8%; w filii w Bystrym o 169% i o 140%;

⁷⁸ Liczba wypożyczeń w 1986 r. w stosunku do 1985 r. była wyższa o ok. 3,5%, a liczba czytelników o ok. 40 tys.

– w bibliotece gminnej w Marcinowicach (woj[ewództwo] wałbrzyskie) świadomie zawyżono w sprawozdaniu o 1122 osoby (wobec zarejestrowanych 169 osób) dla wykazania potrzeby funkcjonowania biblioteki.

W 12 bibliotekach (34% badanych w tym zakresie) nie prowadzono ewidencji udostępniania czasopism, a dane dla GUS również podawano szacunkowo. Falszowanie statystyki spowodowane było dążeniem do osiągnięcia wyższych wskaźników działalności bibliotek, a także do otrzymywania kwartalnej nagrody – uzależnionej od spełnienia formalnych wymogów, określonych w zarządzeniu Ministra Kultury i Sztuki⁷⁹, a ponadto nieprzywiązywaniem przez społecznych pracowników należytej wagi do ewidencji statystycznej.

W 17 bibliotekach (29% badanych), w tym w 32 placówkach należących do sieci tych bibliotek, stwierdzono niewystarczającą dostępność zbiorów dla czytelników co przejawiało się w: niedostosowaniu czasu pracy placówek do potrzeb mieszkańców (8 przypadków); ograniczonym czasie udostępniania zbiorów (16 przypadków); długotrwałym zamknięciu placówek z powodu remontów lokali lub braku personelu (28 przypadków). Np:

– biblioteka miejsko-gminna w Chodczu (woj[ewództwo] wrocławskie) była nieczynna w 1987 r. przez 5 miesięcy z powodu przedłużającego się remontu, a placówki biblioteczne we wsiach Grochowalsk, Bilno i Tłuchowo przez ponad 2 miesiące z powodu niezapewnienia przez urzędy administracji państwowej zastępstw pracowników przebywających na urloпах macierzyńskich i wychowawczych. W konsekwencji zmniejszyła się – w stosunku do 1986 r. – liczba czytelników o 268, a liczba wypożyczeń – o 3335;

– biblioteka miejsko-gminna w Ziębicach (woj[ewództwo] wałbrzyskie) w 1987 r. czynna była zaledwie 28 godzin tygodniowo a zbiory dla dorosłych udostępniano tylko do godziny 17; ponadto żadna placówka tej biblioteki nie świadczyła usług w soboty lub w niedziele; z 23 placówek w Wałbrzychu – wskutek niewłaściwej organizacji pracy placówek bibliotecznych w sezonie wakacyjnym i urlopowym – 7 miało zmniejszony czas udostępniania zbiorów, a 10 było nieczynnych.

Na wyróżnienie zasługuje organizacja pracy bibliotek w woj[ewództwie] suwalskim, gdzie czas pracy wszystkich 9 bibliotek i ich filii objętych kontrolą był dostosowany do miejscowych warunków i potrzeb; placówki były otwarte od 8 do 12 godzin dziennie, a połowa ich czasu pracy przypadała na godziny popołudniowe.

Kontrola wykazała niedostateczną dbałość bibliotek o atrakcyjność oferty czytelniczej, szczególnie dla czytelników punktów bibliotecznych na wsi. W 28 bibliotekach (47% badanych) nie przestrzegano zalecanej częstotliwości wymiany księgozbiorów w punktach bibliotecznych co najmniej 1 raz na kwartał, a w niektórych bibliotekach nie wymieniano księgozbiorów od kilku lat. Na przykład:

– miejsko-gminna biblioteka w Polanowie (woj[ewództwo] koszański) dokonała ostatniej wymiany książek w punkcie bibliotecznym w Burzynie w 1985 r., a w punkcie bibliotecznym w Naclawiu – w 1984 r.; wykazywane

⁷⁹ Zarządzenie nr 21 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 7 kwietnia 1982 r. w sprawie wysokości, trybu i warunków przyznawania oraz terminów wypłat nagród dla kierowników punktów bibliotecznych bibliotek publicznych (Dz. Urz. MKiS nr 3, poz. 20) zmienione zarządzeniem nr 2 z dnia 15 lutego 1986 r. (Dz. Urz. MKiS nr 1, poz. 1) uzależnia przyznanie kwartalnej nagrody od m.in. ilości zarejestrowanych czytelników.

w trakcie kontroli trudności wynikające z braku środków transportu oraz z utrudnionego dojazdu do wielu placówek nie usprawiedliwiały tak znacznych zaniedbań.

Atrakcyjność oferty bibliotek zmniejszały również opóźnienia w udostępnianiu nowości wydawniczych – spowodowane zaniedbaniami w wykonywaniu obowiązków wydawniczych – co stwierdzono w 9 bibliotekach (15% badanych) Na przykład:

– biblioteka w Siennicy (woj[ewództwo] chełmskie) opracowała karty katalogowe ok. 1600 książek, po upływie 9 miesięcy od czasu zakupu; w bibliotece miejskiej w Ustroniu (woj[ewództwo] bielskie) m.in. na podłodze zalegały 1723 nie opracowane i nie udostępnione czytelnikom książki pochodzące zakupu z kilku ubiegłych lat,

– biblioteka miejska w Żarach (woj[ewództwo] zielonogórskie) zgromadziła od 1979 r. ponad 3 tys. woluminów (wartości 400 tys. zł), przeznaczonych dla przyszłej filii; książki nie zostały opracowane i zalegały w paczkach w magazynie biblioteki, a termin uruchomienia nowej filii nie został dotychczas określony.

Ponadto kontrola wykazała, że – skutek nieznamomości metodyki pracy kulturalno-oświatowej i braków w wyposażeniu technicznym – w niedostatecznym stopniu propagowano czytelnictwo.

Formy działalności środowiskowej (konkursy rysunkowe, quizy, spotkania autorskie, wystawy), były mało atrakcyjne pod względem formy i treści, przy czym adresowano je najczęściej tylko do najmłodszych czytelników.

Pozytywnym przykładem upowszechniania czytelnictwa była biblioteka miejska w Dzierżoniowie (woj[ewództwo] wałbrzyskie), która od dwudziestu lat organizowała imprezy o zasięgu ogólnokrajowym; w 1987 r. w „Dniach Literatury” uczestniczyło 26 pisarzy, którzy wzięli udział w 58 spotkaniach autorskich z udziałem ok. 3,5 tys. czytelników.

Na podkreślenie zasługują również formy i metody pracy z ludźmi starszymi i niepełnosprawnymi. Osiągnięcia tej biblioteki wynikają z dobrej organizacji pracy, zaangażowania i doświadczenia kadry, ścisłego współdziałania z aktywnym społecznym skupionym w Kole Przyjaciół Biblioteki, a także są efektem pomocy miejscowych władz administracyjnych i politycznych.

6. Finansowanie i nadzór nad działalnością bibliotek

Działalności bibliotek publicznych finansowane była przede wszystkim z Funduszu Rozwoju Kultury (FRK) i z nadwyżek budżetowych, przy czym środki te nie wystarczyły na pełne zaspokojenie potrzeb. Na przykład:

– biblioteka wojewódzka w Koszalinie w 1986 r. nie planowała żadnych wydatków na zakup książek, gdyż otrzymane środki F[unduszu] R[ozwoju] K[ultury] wystarczały zaledwie na płace dla pracowników oraz na koszty eksploatacji obiektów;

– biblioteka wojewódzka w Bielsku Białej dysponowała w latach 1985-1987 środkami finansowymi odpowiadającymi od 74,2% do 90,0% rzeczywistych potrzeb; biblioteka miejska w Elku (woj[ewództwo] suwalskie) odpowiednio od 52% do 76% potrzeb wskutek czego w bibliotece tej nieopłacone zobowiązania na koniec 1987 r. wyniosły 903 tys. zł.

Stan ten wynikał z niedostatecznego wzrostu prelimitowanych środków finansowych w stosunku do zwiększających się kosztów działalności (rosnące ceny książek, materiałów i usług, coroczna rewaloryzacja płac, podwyżka czynszów), a także z niewłaściwej polityki zakupów. Pewien wpływ miał również brak aktywności w pozyskiwaniu dochodów własnych⁸⁰, co stwierdzano aż w 81% objętych kontrolą bibliotek.

Brak środków powodował nieterminowe regulowanie zobowiązań, ponoszenie kar umownych, a także uniemożliwiał stosowanie właściwej polityki awansowania i premiowania pracowników. Na przykład:

– biblioteka wojewódzka w Bielsku Białej zapłaciła odsetki od przeterminowanych na lata 1985-1987 zobowiązań w kwocie 494 tys. zł.

Wydatki bibliotek ponoszone były w zasadzie z zasadami legalności i gospodarności. Celowość wydatkowania środków wzbudziła zastrzeżenia w 15 bibliotekach (25% badanych) i dotyczyła (nie uzasadnionego potrzebami i nie poprzedzonego analizą popytności) dobru tytułów prenumerowanych czasopism. Na przykład:

– biblioteka miejsko-gminna w Międzyzlesiu (woj[ewództwo] wałbrzyskie) prenumerowała 19 tytułów prasy radzieckiej (48% kupowanych czasopism); a 15% czasopism prenumerowanych przez bibliotekę gminną w Marcinowicach stanowiły tytuły jednorazowego użytku („Krzyżówka”, „Rozrywka”), wykorzystywane przez pracowników biblioteki.

Nieprawidłowość w działalności bibliotek – obok zaniedbań, a często niekompetencji pracowników – wynikały także z niedostatecznego nadzoru merytorycznego ze strony bibliotek wojewódzkich. Na przykład:

– biblioteka wojewódzka w Suwałkach zawarła porozumienia z bibliotekami publicznymi, potwierdzając 9 instruktorom rejonowym nadzór merytoryczny i pomoc instruktazowo-metodyczną nad bibliotekami w rejonach działania tych instruktorów, nie określano problematyki i zakresu nadzoru; nie wymagano od instruktorów rzeczowego dokumentowania wyników wizyt w bibliotekach, nie zadbano o okresowe sprawdzanie stopnia wywiązywania się z obowiązków oraz w niewielkim stopniu wykorzystywano ich spostrzeżenia do ukierunkowania działalności bibliotek w województwie.

Dużej liczbie kontroli instruktazowych nie odpowiadała dostateczna skuteczność tych działań. Na przykład:

– w woj[ewództwie] wałbrzyskim od 1985 r. przeprowadzono 32 kontrole kompleksowe, koordynowane przez Wydział Kultury i Sztuki w Wałbrzychu; tylko w I połowie 1988 r. przeprowadzono 19 lustracji; wzrosła też z 234 w 1985 r. do 322 w 1987 r. liczba wyjazdów instruktorskich do podległych placówek bibliotecznych. Działania te nie ujawniły jednak nieprawidłowości stwierdzonych w wyniku obecnej kontroli NIK. Przyczyną tego stanu była powierzchowność kontroli, brak umiejętności oraz koncentracja uwagi na sprawach formalno-porządkowych.

Uchybienia ujawniono także w sprawowaniu przez Ministerstwo Kultury i Sztuki funkcji nadzoru, koordynacji i instruktazu.

⁸⁰ Dochody własne bibliotek mogą pochodzić z tytułu: wpłat za zaginione lub przetrzymywane książki; organizacji odpłatnych imprez kulturalnych; sprzedaży książek wycofanych; świadczenia usług poligraficznych; organizacji kiermaszy itp.

Nie opracowano aktualnego programu rozwoju bibliotekarstwa uwzględniającego zmienione realia gospodarcze i kulturalne oraz określające cele i zasady polityki bibliotecznej państwa, a także wyznaczającego kierunki rozwoju.

W niedostatecznym zakresie realizowano obowiązki koordynowania działalności ogólnokrajowej sieci bibliotecznej. Nie dokonywano kompleksowej oceny działalności bibliotek innych sieci. Nie przesyłano kierownikom zainteresowanych resortów uwag i wniosków o działalności bibliotek podległych lub nadzorowanych przez te resorty.

Przy podejmowaniu decyzji w sprawach bibliotekarstwa w niedostatecznym stopniu wykorzystano organ doradczy i opiniodawczy Ministra Kultury i Sztuki – Państwową Radę Biblioteczną, która nie przestrzegała ustalonego trybu działania i w 1986 r. nie odbyła żadnego posiedzenia, a w 1987 r. 2 posiedzenia plenarne, nie formułując przy tym żadnych uchwał.

IV. UWAGI I WNIOSKI

Kontrola wykazała, że główne przyczyny niedomagań w funkcjonowaniu bibliotek publicznych wynikały z niedociągnięć organizacyjnych, niewywiązywania się z obowiązków wskutek zaniedbań lub niekompetencji, nieefektywnych regulacji prawnych, jak też mało skutecznego nadzoru ze strony kierownictw badanych instytucji i jednostek urzędowych.

Ustalenia i wnioski pokontrolne przedstawiono na naradach, a także w wystąpieniach do dyrektorów instytucji objętych kontrolą oraz jednostek nadzorujących ich działalność. Wnioski miały na celu z jednej strony zahamowanie niekorzystnych procesów, z drugiej zintensyfikowanie pracy bibliotek i dotyczyły m.in.:

- kształtowania sieci bibliotek i ich placówek w sposób zapewniający optymalną dostępność dla czytelników, z równoczesnym zapewnieniem właściwych warunków lokalowych i kadrowych.
- podnoszenia kwalifikacji kadry i zapewnienia stabilności zatrudnienia,
- prowadzenia racjonalnej polityki zakupów zmierzającej do właściwego ukształtowania struktury księgozbiorów,
- prowadzenia permanentnej selekcji zbiorów pod kątem potrzeb czytelniczych, w celu zwiększenia efektywności wykorzystania zasobów bibliotecznych,
- zapewnienia właściwej dbałości o majątek bibliotek przez bieżącą i okresową kontrolę zbiorów, egzekwowanie zwrotu wypożyczonych książek oraz właściwe zabezpieczanie, konserwację i przechowywanie księgozbiorów,
- poprawy warunków udostępniania zbiorów oraz zwiększenia aktywności w upowszechnianiu czytelnictwa.
- wzmożenia nadzoru merytorycznego nad placówkami terenowymi ze strony bibliotek wojewódzkich.

Szereg nieprawidłowości i uchybień wyeliminowano w trakcie kontroli, bądź podjęto działania dotyczące uzupełnienia dokumentów organizacyjnych, uporządkowania ewidencji zbiorów, poprawy warunków lokalowych

bibliotek, zweryfikowania sprawozdawczości i podejmowania rewindykacji wypożyczonych książek.

W wyniku kontroli wnioskowano o zastosowanie konsekwencji służbowych wobec 3 osób, w tym o odwołanie z zajmowanych stanowisk 2 dyrektorów bibliotek. Osiem osób odpowiedzialnych za zaniedbania w wykonywaniu obowiązków służbowych ukarano karami regulaminowymi.

Znaczny rozmiar nieprawidłowości stwierdzonych w upowszechnianiu czytelnictwa przez biblioteki publiczne oraz ich działalności wymagają podjęcia wielokierunkowych działań przez Ministra Kultury i Sztuki dotyczących prowadzenia odpowiedniej polityki wydawniczej i zapewnienia adekwatności oferty tytułowo-nakładowej wydawnictw do potrzeb do potrzeb czytelnictwa powszechnego. W związku z procesami decentralizacyjnymi w sferze zarządzania oraz kompetencji i uprawnień rad narodowych niezbędne jest także zweryfikowanie i uproszczenie przepisów normujących działalność bibliotek, w tym m.in. w zakresie gromadzenia i selekcji księgozbiorów oraz trybu i zasad nadzoru.

Ponadto konieczne jest podjęcie konkretnych działań przez wojewodów na rzecz poprawy istniejącej sytuacji bibliotek publicznych, w tym m.in.:

1. Kształtowanie sieci bibliotek i wypożyczalni książek w dostosowaniu do potrzeb społecznych danego terenu

2. Zapewnienie bibliotekom podstawowych warunków materialnych i kadrowych do wypełniania statutowych zadań, w tym także do prowadzenia działalności upowszechniającej kulturę w środowisku.

3. Zwiększenie efektywności instruktażu i nadzoru nad wykonywaniem zadań przez biblioteki.

Dyrektor
Zespołu Oświaty i Kultury

/-/ Stefan Lubiszewski

Akceptuję:

Wiceprezes
Najwyższej Izby Kontroli

/-/ Tadeusz Materka

Archiwum Zakładowe Najwyższej Izby Kontroli, Zespół Oświaty i Kultury, nr ewid. 85/35/A/88

XLVI.

1985 wrzesień 18. Pismo Wydziału Kultury KC PZPR do sekretarzy KW PZPR zawierające wykaz książek do szczególnego upowszechnienia w ramach Dni Książki Społeczno-Politycznej „Człowiek – Świat – Polityka”

Wydział Kultury
L. dz. 13/1/3/85

Towarzysz
Sekretarz KW PZPR
zajmujący się sprawami kultury
W

Przesyłam w załączeniu wykaz książek do szczególnego upowszechnienia w ramach Dni Książki Społeczno-Politycznej „Człowiek – Świat – Polityka” w listopadzie 1985 roku do wiadomości i wykorzystania przez Wojewódzki Zespół ds. Dni Książki Społeczno-Politycznej.

Z-ca kierownika Wydziału
Kultury KC PZPR

KAZIMIERZ MOLEK

W Y K A Z

Tytułów do szczególnego upowszechniania podczas Dekady Książki Społeczno-Politycznej „Człowiek – Świat – Polityka” w listopadzie 1985 r.

AAN, KC PZPR Wydział Kultury II, sygn. tymcz. LVI-459)

WYKAZ

Tytułów do szczególnego upowszechniania podczas Dekady Książki Społeczno-Politycznej „Człowiek – Świat – Polityka” w listopadzie 1985 r.

Nr	Autor	Tytuł	Wydawnictwo	Kol[ejne] Wyd[anie].	Ark. Wyd.	Nakład w tys. egz
1	2	3	4	5	6	7
1.	W[ładysław] Gomułka	O problemie niemieckim Artykuły i przemówienia	KiW	III	19,7	9,6
2.	Pr[aca] zbiorowa	Wojna i okupacja na ziemiach polskich 1939 1945	KiW	I	59,7	24,6
3.	A[rtur] Kijas, Józef] Mo- rzy, J[erzy] Ochmański	Zarys dziejów ZSRR	KiW	I	30,3	14,2
4.	T[adeusz] Kotarbiński, L[opold] Infeld, B[ertrand] Russel	Religia i ja	KiW	IV	2,3	39,6
5.	K[arol] Marks, F[ryderyk] Engels, W[łodzimierz] Lenin	O religii /wybór/	KiW	I	18,1	19,3
6.	K[azimierz] Sidor	Wzgórze Watykańusa	KiW	I	20,2	9,7
7.	J[erzy] Jaskiernia	Dialog naszą szansą	KiW	I	15,0	20,0
8.	A[dolf] Dobieszcwski.	Zasady i mechanizmy funkcjonowania partii. Model Leninow- ski	KiW	I	20,2	10,0
9.	H[enryk] Dominiczak, R[yszard] Halaba, T[adeusz] Walichnowski	Z Dziejów politycznych Polski 1944-84	KiW	I	20,5	30,0

1	2	3	4	5	6	7
10.	H[enryk] Cimek	KPP 1918 - 1939	KiW	I	20,0	10,0
11.	Pr. zbiorowa	Działalność Władysława Gomułki.	KiW	I	35,9	20,0
12.	W[ojciech] Jaruzelski	Przemówienia 1984.	KiW	I	15,0	30,0
13.	S[tanisław] Markiewicz	Ewolucja społecznej doktryny kościoła.	KiW	I	12,2	40,0
14.	H[alina] Auderska	Zabić strach	KiW	I	6,0	100,0
15.	Cz[esław] Madajczyk	Faszyzm i okupacje 1945. Wykonanie okupacji przez państwa Osi w Europie T. 2. Mechanizmy wykonywania okupacji.	Poznanskie	I	54,7	9,7
16.	K[azimierz] Sobczak	Wyzwolenie północnych i zachodnich ziem polskich w roku 1945.	Poznanskie	II	14,4	9,6
17.	Pr. zbiorowa	Geneza powstania warszawskiego 1944. Dyskusje i polemiki.	MON	I	12,3	50,0
18.	Pr. zbiorowa	Józef Piłsudski w opiniach polityków i wojskowych.	MON	I	29,0	50,0
19.	Z[bigniew] Żalwski	Ziarna na okopie	MON	IV	10,0	20,0
20.	R[oman] Samseł	Nikaragua walcząca.	MON	I	10,0	20,0
21.	W[ładysław] Kozaczuk	Wermacht 1933 – 1939.	MON	III	26	20,0
22.	Pr. zbiorowa	Problemy normalizacji stosunków PRL – RFN.	MON	I	20,0	10,0
23.	Z[bigniew] Domino	Błędne ognie.	MON	V	18,0	30,0
24.	Z[bigniew] Żalwski	Finał 1945.	MON	V	7,0	100,0
25.	W[ładysław] Machajek	Rano przeszedł huragan.	W. Literackie		26,2	30,0
26.	T[adeusz] Hołuj	Róża i płonący las.	W. Literackie		31,1	10,0
27.	S[tanisław] Brzozowski	Pamiętniki	W. Literackie		9,0	50,0
28.	Cz[esław] Podgórski	Stalingrad	KAW	I	13,0	150,0

1	2	3	4	5	6	7
29.	W[ładysław] Bortnowski	900 dni Leningradu	KAW	I	12,5	147,6
30.	J[ulian] Bartosz	Helmut Kohl – szkice do portretu.	KAW	I	7,8	10,0
31.	R[Ryszard] Majewski	Wrocław – godzina zero.	KAW	I	14,6	30,0
32.	M. Czerniecki	Tryptyk Szczeciński	KAW	I	24,0	20,0
33.	Pr. Zbiorowa	W 40 lecie zwycięstwa /album/	KAW	I	51,2	20,0
34.	A[Andrzej] Adamus	Zanim był sierpień	KAW	I	10,0	30,0
35.	R[yszard] Frelek	Jalta 1945. Roosevelt, Stalin, Churchofa Polska.	KAW	I	10,0	50,0
36.	K[azimierz] Sobczak	Przodująca rola ZSRR i radzieckich sił zbrojnych w drugiej wojnie światowej.	W. Współpraca	I	5,4	15,0
37.	J[an] Legowicz	Życie dla życia.	W. Powszechna	I	18,0	5,000
38.	A[ndrzej] Wasilewski	Wschód – Zachód i Polska.	PIW	I	9,5	20,0
39.	K[onrad] Wrzos	Oko w oko z kryzysem.	PIW	I	16,2	20,0
40.	T[adeusz] Żelęński – Boy	Reflektorem w mrok.	PIW	IV	31,8	200,0
41.	J[erzy] Krasuski	Między wojnami. Polityka zagraniczna II Rzeczypospolitej.	PIW	I	13,7	30,0
42.	J[erzy] Adamski	Dno oka	PIW	I	7,0	20,0
43.	J[ózef] Łoziński	Sceny myśliwskie z dolnego śląska.	PIW	I	6,8	20,0
44.	J[ózef] Putek	Mroki Średniowiecza.	PIW	IV	24,3	50,0
45.	P[iotr] Łossowski	Po tej i tamtej stronie Niemna. Stosunki polsko – litewskie 1883 – 1939.	Czytelnik	I	14,6	30,0
46.	[Émile] Namer	Sprawa Galileusza.	Czytelnik	I	11,7	20,0
47.	S[wietłana] Pożarska	Tajna dyplomacja Madrytu.	Czytelnik	I	15,6	10,0

XLVII.

1988 [po maj 3]. Stanowisko Ogólnopolskiego Zespołu Partyjnych Bibliotekarzy i Księgarzy przy Wydziale Kultury KC PZPR w sprawie dalszego upowszechniania książki i rozwoju bibliotek ze szczególnym uwzględnieniem środowiska wiejskiego, przyjęte na obradach w dniu 3 maja 1988 roku w Szczecinie

Ogólnopolski Zespół Partyjnych Bibliotekarzy i Księgarzy na swym plenarnym posiedzeniu w dniu 3 maja br., omówił problematykę zawartą w materiałach przygotowanych przez Prezydium Zespołu a dotyczącą realizacji zaleceń Biura Politycznego KC PZPR z 17. II. 1987 roku w zakresie upowszechniania książki oraz problematykę zawartą w opracowaniu pt. „Stan bibliotek i czytelnictwa w środowisku wiejskim”⁸¹. Na podstawie analizy materiałów i dyskusji wskazano na liczący się dorobek środowiska bibliotekarzy, wyrażający się m.in. wieloma cennymi analizami oraz opracowaniami programowymi, a także inicjatywami zmierzającymi do zwiększenia zasięgu oddziaływania kulturalnego bibliotek na poszczególne środowiska.

Realizując zalecenia Biura Politycznego z 17. II. 1987 roku Zespół Partyjnych Bibliotekarzy i Księgarzy opracował materiał pt. „Rozszerzanie zasięgu czytelnictwa książek podstawowym zadaniem polityki kulturalnej państwa”, który został zaakceptowany przez Wydział Kultury KC PZPR i przesłany do wszystkich Komitetów Wojewódzkich PZPR z zaleceniem podjęcia konkretnych działań zmierzających do rozwoju czytelnictwa w swoim regionie. Pragniemy zwrócić uwagę na konieczność poszukiwania konkretnych i skutecznych rozwiązań następujących problemów:

1. Zmniejszenie rosnącej dysproporcji rozwoju czytelnictwa w poszczególnych regionach kraju. Z analizy wyników czytelnictwa ostatnich dziesięciu lat wynika, że w 19 województwach zmniejszył się zasięg czytelnictwa, gdy równocześnie również w 19 województwach nastąpił znaczny wzrost liczby czytelników w bibliotekach publicznych. I tak, dla przykładu w ośrodkach dających się porównać zbliżonymi warunkami ekonomicznymi i demograficznymi jakimi są województwa koszalińskie i słupskie, szczecińskie i gdańskie, poznańskie i łódzkie występują duże zróżnicowania w rozwoju czytelnictwa.

2. Podejmowanie realnych działań zmierzających do integracji działalności bibliotek w celu zapewnienia większej efektywności pracy, lepszego wykorzystania środków i kadry bibliotecznej. Dla realizacji tego postulatu niezbędnym jest urealnienie efektywności pracy centralnego ośrodka w zakresie działalności organizacyjnej i merytorycznej bibliotek, prowadzenia prac związanych z doбором nowości wydawniczych dla bibliotek publicznych, zakładowych i szkolnych oraz selekcji zbiorów. Zadanie te zgodnie z postulatem zawartym w propozycjach resortu należy włączyć do uprawnień Biblioteki Narodowej.

⁸¹ Na posiedzeniu Biura Politycznego KC PZPR 17 lutego 1987 r. zaaprobowano informację o aktualnych problemach książki. Zalecono m.in. opracowanie „standarowego wyposażenia biblioteki rodzinnej”. Miał być to zestaw 20-30 tytułów książek najbardziej potrzebnych, wydawanych w nakładach „zapewniających pełne nasycenie rynku w latach 1988-1989”. Postanowiono „umacniać rolę bibliotek publicznych, szkolnych i zakładowych”. Zob. AAN, KC PZPR, sygn. 1996, k. 231, Decyzja Biura Politycznego KC PZPR z 17 II 1987.

Część powyższych uprawnień Biblioteka Narodowa mogłaby przekazać wyżej zorganizowanym bibliotekom wojewódzkim, w tym przede wszystkim bibliotekom publiczno-naukowym. Pierwsze propozycje w tym zakresie zostały już podjęte i dotyczą komputeryzacji bibliotek oraz konserwacji cennych zbiorów. Szczególnego wsparcia wymaga inicjatywa zmierzająca do powołania spółki bibliotek wraz z Biblioteką Narodową, która zajmuje się komputeryzacją polskich bibliotek. Proces integracji placówek bibliotecznych powinien obejmować w pierwszej kolejności małe miasta i gminy.

3. Reaktywowanie i rozbudowa sieci placówek bibliotecznych i księgarskich oraz rozszerzenie zasięgu czytelnictwa w zakładach pracy. Szczegółowe zadania w tym zakresie są zawarte w stanowisku Ogólnopolskiego Partyjnego Zespołu Bibliotekarzy i Księgarzy z 8 lipca 1987 roku. Z satysfakcją odnotowujemy coraz większe zainteresowanie związków zawodowych tematyką bibliotek i czytelnictwa w zakładach pracy.

4. Jednym z podstawowych problemów bibliotekarstwa publicznego w Polsce jest podniesienie rangi bibliotek i książki w środowisku wiejskim i zwiększenie zasięgu czytelnictwa wśród rolników i mieszkańców wsi. Spadek zasięgu czytelnictwa na wsi w ponad 30 województwach w ostatnich latach oraz zmniejszenie sprzedaży książek należy zaliczyć do zjawisk wysoce niepokojących. Na tle osłabienia działalności innych placówek kultury działających w środowisku wiejskim biblioteki wykazują jednak największą stabilizację. Dotychczas jednak działalność w większości województw kraju ograniczała się do ilościowego rozwoju sieci i stworzenia jakże często najskromniejszych warunków lokalowych i elementarnego wyposażenia tych placówek służącego wypożyczaniu książek do domu. Wzorem niektórych regionów kraju należy w najbliższych latach skoncentrować uwagę na rozbudowie bazy bibliotecznej na wsi, przeznaczając na ten cel zwiększone środki funduszu rozwoju kultury, samorządów lokalnych i samorządów spółdzielczych. Zmodernizowane biblioteki, wykorzystujące w szerszym zakresie fachową literaturę rolniczą, czasopisma i inne zbiory biblioteczne, wyposażone w nowoczesne środki techniczne m.in. wideo, stanowiąc będą podstawową sieć placówek służących kulturalnemu i cywilizacyjnemu rozwojowi wsi. Inwestowanie w rozwój bibliotek na wsi okazać się może najbardziej efektywnym działaniem, ponieważ placówki te chętnie rozszerzają zakres swego działania i w najmniejszym stopniu ulega zniszczeniu przekazywany tam sprzęt i wyposażenie techniczne. Rozwiązania wymaga rozwój sprzedaży książek na wsi. Jedną z propozycji jest wykorzystanie w szerszym zakresie sieci bibliotek publicznych działających w tym środowisku.

5. Ostatecznego rozstrzygnięcia wymaga problem współdziałania Ministerstwa Edukacji Narodowej i Ministerstwa Kultury i Sztuki w zakresie rozwoju czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży.

Uwzględniając trudną sytuację materialną szkół i ograniczone zakupy zbiorów bibliotecznych przez szkoły, biblioteki publiczne w coraz szerszym zakresie zaspokajają potrzeby edukacyjne dla tej grupy użytkowników. Z danych statystycznych wynika, że ok. 70 % młodzieży szkolnej korzysta ze zbiorów bibliotek publicznych. Jest wiele rejonów gdzie biblioteki publiczne

skupiają ponad 90% młodzieży szkolnej. W wielu małych środowiskach utrzymanie jakże często w jednym budynku biblioteki publicznej i szkolnej oraz publicznej i pedagogicznej należy zaliczyć do rozwiązań anachronicznych i nieekonomicznego wykorzystania środków społecznych. Zespół uważa, że istnieje dostateczna ilość argumentów do sensownego rozwiązania tego problemu wzorem wielu innych krajów europejskich. Biblioteki publiczne powinny otrzymać zwiększone środki na ten cel z resortu Edukacji Narodowej.

6. Biblioteki publiczne i zakładowe w coraz większym zakresie powinny koncentrować swoją uwagę na zaspokajaniu potrzeb czytelniczych ludzi starych, chorych i niepełnosprawnych. Wiele zrobiono w tym zakresie w ostatnich latach przy współudziale Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej. Wysoko należy ocenić ofertę Drukarni Bibliotecznej „Książnica” w zakresie wydawania książek dużą czcionką dla osób niedowidzących. Brak jest natomiast elementarnej oferty ze strony wydawców dla tej grupy społecznej.

7. W działalności bibliotek, szczególnie wyżej zorganizowanych należy poszerzać ich funkcje kulturalne w środowisku. Przejawiać się to powinno m.in. w gromadzeniu zbiorów specjalnych, w tym również audiowizualnych, wideo itp., co pozwoli rozszerzyć ofertę usług bibliotecznych dla czytelników. Biblioteki w szerszym zakresie powinny uczestniczyć w upowszechnianiu sztuki i wychowaniu estetycznym młodego pokolenia. Naturalnym miejscem w większości bibliotek wyżej zorganizowanych powinno być nauczanie języków obcych oraz kultywowanie języka polskiego. Ograniczenie działalności bibliotek jedynie do wypożyczania książek nie wytrzymuje próby czasu. Taki model biblioteki nie uzyska dziś akceptacji środowiska. Nie znajdują uzasadnienia zabiegi o nowe środki na jej rozwój, modernizację i wyposażenie. Bibliotekarze i księgarze stanowią najliczniejszą, najbardziej ustabilizowaną i stosunkowo dobrze przygotowaną zawodowo grupę pracowników upowszechniania kultury. Posiadają dobrze działające, społeczne i zawodowe stowarzyszenia. Wykazują się efektywnością w życiu społecznym swoich środowisk. Od lat jednak niskie płace powodują nadmierną fluktuację kadr, ze szkodą dla wszystkich typów placówek. Zawód bibliotekarza, ze względu na niskie płace i nie najwyższy prestiż społeczny staje się mało atrakcyjny dla ludzi młodych. Obserwujemy w ostatnim okresie nasilanie się negatywnych zjawisk odchodzenia od zawodu osób z dobrym przygotowaniem zawodowym i ogólnym. W wielu środowiskach o dużej konkurencji płacowej istnieje konieczność zamykania bibliotek z braku pracowników. W tej sytuacji należy podjąć działania dla poprawy warunków materialnych środowiska w ustawowych terminach waloryzacji płac.

9.⁸² Zasadniczym problemem dla dalszego funkcjonowania bibliotek jest oferta wydawnicza dostosowana do potrzeb masowego czytelnika. Powinna ona uwzględniać potrzeby kulturalne, oświatowe i cywilizacyjne współczesnych pokoleń Polaków. Problematyka ta znalazła swoje odbicie w zaleceniach Biura Politycznego pod pojęciem „książki dla bibliotek”. Problem ten wymaga głębszego opracowania i przedstawienia przez Bibliotekę Narodową i inne placówki naukowo-badawcze. Na szczególne podkreślenie zasługuje inicjatywa Drukarni Bibliotecznej „Książnica” w Katowicach w efekcie której ukazują się wybrane, ważne tytuły książek przeznaczone specjalnie dla bibliotek.

⁸² W dokumencie brak punktu ósmego..

10. Decyzje podjęte przez władze państwowe w sprawie prowizji kolporterskiej i obniżenia stopy podatku dochodowego w obszarze książki powinny pozytywnie wpłynąć na przyspieszenie rozwoju sieci księgarń, punktów kolporterskich oraz rozwój nowych form sprzedaży i upowszechnienia książki oraz systemu informacji o książce.

11. Zadbąć należy w szczególności o promocję polskiej literatury współczesnej. Dla właściwej działalności wydawniczej i rynku księgarskiego konieczne jest zorganizowanie systemu badań i analiz w społeczeństwie.

Do jednych z najpilniejszych zadań należy zaliczyć zorganizowanie nowoczesnego systemu informacji o książce z wykorzystaniem współczesnych urządzeń elektronicznych.

AAN, KC PZPR Wydział Kultury II, sygn. tymcz. 1475 (960/63)

IV. Książka a opozycja polityczna i opór społeczny

Walka o wolność słowa była jednym z ważniejszych celów działań antysystemowych, podejmowanych w Polsce po 1945 r. Zarówno partie opozycji politycznej po II wojnie światowej (Polskie Stronnictwo Ludowe, Stronnictwo Pracy), jak i tworzące się w latach siedemdziesiątych XX wieku struktury opozycji demokratycznej uznawały, że słowo drukowane jest jednym z ważniejszych sposobów dotarcia do różnych grup społecznych, zdobywania wpływu na świadomość, postawy i zachowania Polaków.

W warunkach cenzury prewencyjnej i represyjności komunistycznego systemu władzy wobec tego typu działań (szczególnie nasilonej w okresie stalinizmu) ich podejmowanie oznaczało narażanie się na niebezpieczeństwo represji. Komuniści traktowali krytykę wprowadzonego przez nich porządku jako działanie antypaństwowe, podlegające surowej penalizacji.

Z punktu widzenia celów, stawianych sobie przez struktury opozycyjne jak i ich możliwości wydawnicze, szczególne znaczenie miało publikowanie ulotek i prasy podziemnej. Drukowanie książek było zadaniem bardziej skomplikowanym ze względów techniczno-organizacyjnych, a ich bieżąca użyteczność w walce politycznej - mniejsza.

Z ustaleń badaczy tej problematyki wynika, że w okresie tużpowojennym ukazywało się wiele tytułów prasy podziemnej, druków ulotnych i zwartych, wydawanych przez organizacje podziemia antykomunistycznego poakowskiego i związanego z obozem narodowym, jak również z Polską Partią Socjalistyczną – Wolność Równość Niepodległość (PPS-WRN) i Ukraińską Powstańczą Armią (UPA)¹. W latach 1948-1956 ze względu na wyjątkowe nasilenie terroru, podejmowanie działań opozycyjnych, w tym pozacenzuralnych inicjatyw wydawniczych było szczególnie utrudnione. Zachowana

¹ Według ustaleń Władysława Chojnackiego (Bibliografia polskich publikacji podziemnych wydanych pod rządami komunistycznymi w latach 1939-1941 i 1944-1953, Warszawa 1996, s. 13) tuż po wojnie apogeum podziemnej aktywności wydawniczej miało miejsce w latach 1945-1946. Udało się udokumentować wydanie 281 pism, 60 książek i 422 ulotek w 1945 r. i (odpowiednio) 99, 95 i 466 w 1946 r. Podziemny ruch wydawniczy stopniowo zamierał od 1947 r. W 1953 r. udało się potwierdzić wydanie w podziemiu jednego pisma i jednej ulotki. Chojnacki nie odnalazł żadnej książki opublikowanej w konspiracji w latach 1949-1953.

dokumentacja źródłowa wskazuje, że nawet pisane ręcznie ulotki, krytykujące władze były powodem prowadzenia rozległych dochodzeń przez Urzędy Bezpieczeństwa, nierzadko kończących się surowymi wyrokami więzienia².

Wydawałoby się, że dojście do władzy więźnia stalinowskiego – Władysława Gomułki (październik 1956 r.) spowoduje liberalizację również w dziedzinie wolności słowa. Bez wątpienia, po 1956 r. (jak już wcześniej wzmiankowałem) mogło ukazać się wiele publikacji (również książkowych), którym wcześniej nie udało się pokonać ograniczeń cenzuralnych. W Polsce gomułkowskiej pojawiły się tłumaczenia wielu dzieł współczesnej literatury zachodniej. Selektywnie wydawano również utwory niektórych polskich pisarzy emigracyjnych. Ta reglamentowana „odwilż” polityczna nie sięgała jednak zbyt daleko – nie obejmowała wielu ważnych dzieł humanistyki, zwłaszcza tych traktujących o najnowszej historii Polski (relacje polsko-radzieckie, w tym szczególnie losy deportowanych w okresie II wojny światowej, zbrodnia katyńska) czy też analizujących komunistyczny totalitaryzm. Te ograniczenia już w początkowym okresie rządów Gomułki doprowadziły do konfliktów z coraz bardziej krytycznymi wobec polityki kulturalnej i naukowej środowiskami intelektualistów. Rozwiązanie tygodnika „Po prostu” (październik 1957 r.), nieudzielenie zgody na stworzenie czasopisma „Europa” – to najważniejsze pola tego narastającego konfliktu.

Pierwsze w okresie gomułkowskim działanie represyjne władz, którego przedmiot stanowiło posiadanie niedozwolonych publikacji, dotyczyło Hanny Szarzyńskiej-Rewskiej, byłego żołnierza AK, uczestniczki zamachu na Kutscherę, członkini Klubu Krzywego Koła – inicjatywy zrodzonej w Warszawie po październiku 1956 r. na fali tworzenia klubów inteligencji, gdzie dyskutowano na tematy, o których pisanie w PRL było z reguły niemożliwe. Rewską oskarżono o kolportaż paryskiej „Kultury”. Pismo to docierało do Polski półlegalnie, było dostępne w bibliotekach naukowych dla ograniczonego kręgu odbiorców. Coraz częściej zdarzało się, że publikowali tam autorzy krajowi. Jak uważa Andrzej Friszke, proces Rewskiej miał przeciąć te kontakty. Liczne protesty i demonstracje w jej obronie sprawiły, że władze się ugięły: skazana w lipcu 1958 r. na trzy lata więzienia, została zwolniona po rewizji wyroku przez Sąd Najwyższy³.

W kontekście ataku na Klub Krzywego Koła należy również traktować represje wobec Hanny Rudzińskiej. Pełniła ona funkcję sekretarza tego Klubu w latach 1958-1962. Aresztowano ją 4 września 1961 r. pod zarzutem współpracy z paryską „Kulturą”. Na jej zlecenie miała przetłumaczyć książkę Feliksa Grossa „The Seizure of Political Power in a Century of Revolutions” (do czego ostatecznie nie doszło). Z tego powodu 5 lutego 1962 r. skazano ją na rok więzienia jedynie za posiadanie tej książki⁴.

² D. Jarosz, M. Pasztor: *W krzywym zwierciadle. Polityka władz komunistycznych w Polsce w świetle plotek i pogłosek z lat 1949-1956*, Warszawa 1995, s. 179-182.

³ A. Friszke: *Opozycja polityczna w PRL 1945-1980*, Londyn 1994, s. 175-176; idem, *Początki Klubu Krzywego Koła*, „Zeszyty Historyczne” 2004, z. 149, s. 44-86.

⁴ Szerzej o echach tego procesu – zob. „*Twórczość obca nam klasowo*”. *Aparat represji wobec środowiska literackiego 1956-1990*, red. naukowa A. Chojnowski, S. Ligarski, współpraca K. Batorowicz-Wołowicz, wstęp S. Ligarski, Warszawa 2009, s. 130.

Przekonanie o zaostrzeniu cenzury w Polsce oraz o ograniczaniu przydziału papieru na druk książek były najważniejszymi powodami wystosowania listu 34 wybitnych intelektualistów do premiera Józefa Cyrankiewicza (dokument XLVIII). Wobec sygnatariuszy zastosowano szykany. Uruchomiono całą machinę propagandową, mającą na celu ich zdyskredytowanie w oczach opinii publicznej. Apogeum tej kampanii było zbieranie podpisów pod tzw. kontrlistem, protestującym przeciwko „zorganizowanej kampanii oczerniającej Polskę Ludową” w Radiu Wolna Europa i prasie zachodniej (podpisało go ponad 600 z około 1000 literatów – członków Związku Literatów Polskich)⁵.

Publikacje paryskiej „Kultury” stały się pretekstem do represji wobec środowisk opozycyjnych w latach 1969-1970. W 1969 r. rozpoczął się proces, który nieprzypadkowo przeszedł do historii pod nazwą „procesu przeciw książkom” (dokument XLIX). Oskarżeni zostali skazani za udział w przemyśle przez Tatry książek Instytutu Literackiego w Paryżu.

Dojście do władzy nowej ekipy politycznej z Edwardem Gierkiem na czele oznaczało początkowo liberalizację polityczną. Aktywność środowisk opozycyjnych znacznie osłabła. Jej ponowne wzmocnienie nastąpiło w latach 1975-1976 w związku z planowanymi przez władze zmianami w konstytucji PRL oraz protestami przeciwko podwyżce cen artykułów żywnościowych, brutalnie stłumionymi 25 czerwca 1976 r. Represje wobec protestujących wówczas robotników, wyrażające się przede wszystkim w ich zwalnianiu z pracy i procesach sądowych były bezpośrednim powodem powstania Komitetu Obrony Robotników (wrzesień 1976 r.). Utworzenie KOR (od 1977 r. – Komitetu Samoobrony Społecznej KOR) zapoczątkowało rozwój struktur opozycji politycznej, który znalazł wyraz w powstawaniu nowych organizacji. Najważniejsze z nich to: Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela, Polskie Porozumienie Niepodległościowe i Konfederacja Polski Niepodległej. Z punktu widzenia politycznych dziejów książki ważne jest przede wszystkim to, że poszczególne nurty polskiej opozycji politycznej tego okresu uznały stworzenie niezależnego, pozacenzuralnego ruchu wydawniczego („drugiego obiegu”) za jedno z najważniejszych swych zadań.

Badania naukowe nad tą problematyką są dopiero w stadium początkowym. Informacje na ten temat można odnaleźć w nielicznych pracach historycznych⁶, wykorzystujących m.in. relacje osób zaangażowanych w produkcję „bibuły”, jak również w materiałach byłego MSW. Wynika z nich, że idea stworzenia pozacenzuralnej oficyny powstała latem 1977 r. w lubelskim środowisku opozycyjnym (skupionym wokół Janusza Krupskiego), które m.in. wydało pierwszy numer periodyku „Zapis”. Wydawnictwo to początkowo przyjęło nazwę Nieocenzurowana Oficyna Wydawnicza. W nie do końca wyjaśnionych okolicznościach inicjatywę lubelską przejęło środowisko warszawskich

⁵ Szerzej – zob. J. Eisler, List 34, Warszawa 1993; „*Twórczość obca nam klasowo*”... , op. cit., s 160-171.

⁶ Oprócz cytowanych dalej – warto wskazać na: J. Błażejowska: *Papierowa rewolucja. Z dziejów drugiego obiegu wydawniczego w Polsce 1976-1989/90*, Warszawa 2010, s. 38-40; *Literatura drugiego obiegu w Polsce. Materiały konferencyjne*, Koszalin 12 maja 2006, pod red. L. Laskowskiego, Koszalin 2006; W. Polak, Wydawnictwo „Alternatywy”. *Z dziejów gdańskiej poligrafii podziemnej*, Gdańsk-Toruń-Bydgoszcz 2006; Ludzie NOWEJ 1977-2007, [Warszawa] 2007; S. Nowinowski, L. Próchniak: *Działania Służby Bezpieczeństwa wobec środowiska Nieregularnego Kwartalnika Literackiego „Puls”* [w:] *Artyści a Służba Bezpieczeństwa. Aparat bezpieczeństwa wobec środowisk twórczych*. Materiały pokonferencyjne pod redakcją R. Klimentowskiego i S. Ligarskiego, Warszawa 2008, s. 130-135.

działaczy i sympatyków KSS KOR, tworząc Niezależną Oficynę Wydawniczą (NOW) – „NOWA”. Dla nadania waloru legalności jej działaniu powoływano się na Międzynarodowy Pakt Wolności Obywatelskich i Politycznych z sierpnia 1975 r., głoszący prawo do swobodnego wyrażania opinii, ich rozpowszechniania ustnie, pisemnie lub drukiem. Do września 1980 r. wydała 100 książek rocznie (w tym dzieła Stanisława Barańczaka, Güntera Grassa, Josifa Brodskiego, Bohumila Hrabala, Osipa Mandelstama, tom dokumentów „Z księgi zapisów GUKPiW”) a także takie czasopisma „Zapis”, „Puls” i „Krytyka”⁷.

Zarówno działalność NOWEJ, jak i przemysł do kraju książek wydawanych na emigracji był niezwykle ważny ze względu na rozwijającą się niezależną działalność naukową i dydaktyczną. Już w 1977 r. z inicjatywy środowisk opozycyjnych został stworzony tzw. Uniwersytet Latający, który 22 stycznia 1978 r. przekształcono w Towarzystwo Kursów Naukowych (TKN)⁸. W deklaracji założycielskiej pisano m.in.: „Niżej podpisani, powołujemy do życia Towarzystwo Kursów Naukowych. Inicjatywą tą pragniemy wyjść naprzeciw dążeniom do poszerzenia, wzbogacenia i uzupełnienia wiedzy, które ożywiły się od pewnego czasu w kręgach młodzieży studenckiej i młodej inteligencji polskiej”⁹. Wykłady TKN były podstawą serii wydawanych niezależnie publikacji w serii „Zeszyty TKN”.

W 1977 r. w Warszawie została uruchomiona pierwsza podziemna wypożyczalnia, prowadzona przez Teresę Bogucką – uczestniczkę protestów studenckich w marcu 1968 r. i z tego powodu represjonowaną. W 1978 r. miała ona dysponować już 300 tytułami¹⁰. W Krakowie już w 1977 r. powstała podziemna biblioteka Studenckiego Komitetu Solidarności, działająca aż do

⁷ J. Błażejowska: *Papierowa...*, op. cit., s. 154; Instytut Pamięci Narodowej (dalej: IPN), BU 001708/2001, A. Pałczyński: *Antypaństwowa działalność Niezależnej Oficyny „NOW-a”*, Legionowo, maj 1984, s. 7-8. *Podstawowe informacje o „Nowej” i innych oficynach drugiego obiegu* – zob. D. Cecuda: *Leksykon opozycji politycznej 1976-1989*, Warszawa 1989, s. 127 i n.

⁸ R. Terlecki: *Uniwersytet Latający i Towarzystwo Kursów Naukowych 1977-1981*, Kraków-Rzeszów 2000, s. 21-49; G. Waligóra: *Literaci w Towarzystwie Kursów Naukowych*, [w:] *Artyści a Służba...*, op. cit., s. 140-141. *O działaniach operacyjnych SB wobec TKN* – zob. tom źródeł: *Kryptonim „Pegaz”. Służba Bezpieczeństwa wobec Towarzystwa Kursów Naukowych 1978-1980*. Wybór, wstęp i opracowanie Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2008.

⁹ R. Terlecki: *Uniwersytet Latający...*, op. cit., s. 277.

¹⁰ O codziennym funkcjonowaniu tych bibliotek w końcu lat siedemdziesiątych w Warszawie tak pisała jedna ze współpracowniczek Teresy Boguckiej – Urszula Sikorska-Kelus: «Aby uniknąć częstych kontaktów z «jawniaczką» Teresą [Bogucką – DJ] i jej schowkami bibliotecznymi – podzieliłiśmy książki na dwa zestawy [...] i umówiliśmy się na kontakty [...] «na hasło», gdyby któryś z obsługiwanych przez nią czytelników potrzebował do pracy jakiejś pozycji z «mojego» zestawu i vice versa. [...] Prowadzona przeze mnie biblioteczka obsługiwała młodzież z kilku liceów warszawskich, szkół zawodowych oraz studentów politechniki i akademika «Mikrus», czyli ludzi, z których większość zapewne nigdy uprzednio nie zetknęła się z wydawnictwami bezdebitowymi. Miałam kilkanaście (około dwudziestu) grup, liczących przeciętnie po dziesięciu czytelników. [...] Przez cały czas działalności biblioteki utrzymywałam kontakty jedynie z grupowymi. Grupowym zostawał ten, kto zgłosił akces do obsługiwania 8-10 osób w swoim środowisku i dostarczył ich listę. [...] Zasady «BHP» [...] były proste. Książki nie mogły znajdować się w jednym miejscu, a w spotkaniach ze mną uczestniczyły nie więcej niż trzy osoby. Księgozbiór został podzielony na pakiety zawierające po kilkanaście książek. Wędrowały one do poszczególnych grupowych, którzy wymieniali je następnie między sobą według ustalonego wcześniej harmonogramu. Organizowałam spotkania grupowych oraz odbierałam przeczytane przez obie grupy pakiety i dostarczałam nowe. Początkowo spotykaliśmy się w naszym, moim i Jana Krzysztofa Kelusa, mieszkaniu przy ul. Raszyńskiej [...]. Następnym lokali kontaktowych szukał każdy z nas, korzystaliśmy z nich krótko (przez godzinę, dwie) i często zmienialiśmy. [...]». Zob. U. Sikorska-Kelus: *Bibliotekarstwo z dreszczykiem*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 3, s. 94-95.

1980 r. „Latające biblioteki” były ważnym ogniwem rozwijającego się ruchu opozycyjnego w Polsce (dokument L)¹¹.

NOWA nie była rzecz jasną jedyną niezależną oficyną w Polsce. Ważną rolę w tzw. drugim obiegu spełniało wydawnictwo „Głos”¹². Z Ruchem Praw Człowieka i Obywatela było związane Wydawnictwo im. Konstytucji 3 Maja. W maju 1979 r. jego drukarze zostali zatrzymani przez Służbę Bezpieczeństwa. SB inwigilowała tę oficynę za sprawą tajnych współpracowników i stosowania podsłuchów¹³.

Przedmiotem różnych form inwigilacji i represji byli również powiązani z niezależnym ruchem wydawniczym działacze KSS-KOR¹⁴. Za najbardziej spektakularny przykład takiego traktowania należy uznać losy Mirosława Chojeckiego – od października 1976 r. członka KOR, który w 1977 r. – wszedł do Kolegium NOWEJ (wraz z Grzegorzem Bogutą, Marią Fedecką i Ryszardem Knauffem i – od końca 1977 – Adamem Michnikiem). W latach 1976-1988 w związku ze swą działalnością był 44 razy zatrzymany na 48 godzin, jego mieszkanie po wielekroć przeszukiwano. 25 marca 1980 r. został aresztowany pod zarzutem kradzieży powielacza (podobny zarzut postawiono drukarzowi NOWEJ Bogdanowi Grzesiakowi). W rzeczywistości kupił powielacz przekazany na złom. W areszcie prowadził głodówkę (trwała 33 dni). Został zwolniony 10 maja 1980 r. w wyniku szerokiej kampanii propagandowej w jego obronie oraz solidarnościowej głodówki na rzecz uwolnienia więźniów politycznych prowadzonej w kościele św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej¹⁵.

¹¹ Zob. również: *Kryptonim „Pegaz”...*, op. cit., s. 96-101.

¹² IPN (dalej: IPN), BU 001708/1442, Praca dyplomowa WSO MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego, A. Giętkowski: *Działalność Niezależnej Oficyny Wydawniczej w latach 1977-1980*, Legionowo, maj 1982, k. 6-9; *Ludzie Nowej 1977-2007*, Warszawa 2007, s. 16; P. Sowiński: *Siła wolnego słowa – Nowa*, Krąg, CDN (1982-1989), [w:] *Solidarność Podziemna 1918-1989*, pod red. A. Friszke, Warszawa 2006, s. 637-638; zob. również rozmowa z Andrzejem Rosnerem [w:] *Niepokorni. Rozmowy o Komitecie Obrony Robotników. Relacje członków i współpracowników Komitetu Obrony Robotników zebrane w 1981 roku przez A. Friszke i A. Paczkowskiego*, Kraków 2008, s. 539-568.

¹³ G. Waligóra: *Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela 1977-1981*, Warszawa 2006, s. 258-259.

¹⁴ Świadczyć o tym może chociażby tzw. sprawa operacyjnego rozpracowania ps. „Poligrafia”, zapoczątkowana 8 maja 1979 r., której akta zachowały się w zbiorach archiwalnych IPN. W jej ramach tkwiący w środowisku korowskim tajni współpracownicy o pseudonimach: „Aster” i „Andrzej” uczestniczyli w transporcie z Warszawy do Radomia powielaczy i ulotek, które miały być rozrzucone w mieście w związku z trzecią rocznicą tzw. wydarzeń czerwcowych 1976 r. W tym celu „Aster” kontaktował się m.in. z Heleną i Witoldem Łuczyczami, Tadeuszem Walendowskim, Janem Lityńskim i Mirosławem Chojeckim oraz ks. Czesławem Sadłowskim ze Zbroszy Dużej. Obaj współpracownicy dla ich uwiarygodnienia zostali zatrzymani na 48 godzin przez SB. Inny współpracownik SB (ps. „Boniecki”) ustalił lokalizację urzędzeń poligraficznych w pomieszczeniach parafii kierowanej przez księdza Sadłowskiego. On sam, jak również towarzyszący mu „Boniecki” 30 stycznia 1980 r. zostali zatrzymani „na gorącym uczynku” w trakcie druku korowskiego „Robotnika” i jednej z ulotek, które miały być kolportowane w Radomiu. W toku rewizji zakwestionowano m.in.: jeden powielacz napędzany ręcznie, trzy puszki farby drukarskiej, 18 matryc, 19 egzemplarzy „wydawnictw broszurowo-książkowych”, w tym publikacje NOW-iej. Ks. Sadłowski (jak również dla stworzenia „legendy” – TW „Boniecki”) został zatrzymany i przewieziony do KW MO w Radomiu dla złożenia wyjaśnień, a następnie zwolniony. Operacja – zdanien SB – doprowadziła do zlikwidowania bazy poligraficznej w Zbroszy Dużej i osłabienia działalności opozycyjnej w tej parafii. Zob. AIPN, Ra 08/610, sprawa operacyjnego sprawdzenia „Poligrafia”, k. 79-89. Na temat inwigilacji i represji – zob. również J. Błażejowska: *Papierowa...*, op. cit., s. 101-125.

¹⁵ Biogram Chojeckiego autorstwa Teresy Bochwic – zob. *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956-89*, t. 1, redakcja J. Skórzyński, P. Sowiński, M. Strasz, Warszawa 200, s. 54-56. Jego relacja o działalności NOWEJ – zob. *Niepokorni...*, op. cit., s. 441-480. Protesty w jego sprawie skierowane m.in. do Amnesty International – zob. Komunikat KSS KOR 1980, nr 39 (przedruk w: *Dokumenty Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR”, wstęp i opracowanie A. Jastrzębski*, Warszawa-Londyn 1994, s. 511-514. 5 maja 1980 r. na zebraniu Oddziału Warszawskiego Związku Literatów Polskich 115 pisarzy złożyło swoje podpisy pod listem do Prezydium ZG ZLP apelującym o pomoc dla M. Chojeckiego (zob. *Twórczość obca nam klasowo...*, op. cit., s. 330-331).

Kolejny ważny etap w rozwoju niezależnego ruchu wydawniczego rozpoczął się w sierpniu 1980 r. Nieprzypadkowo wszak postulat przestrzegania zagwarantowanej w konstytucji PRL wolności druku i publikacji i tym samym nierepresjonowania niezależnych wydawnictw znalazł się wśród 21 żądań Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego z siedzibą w Stoczni Gdańskiej z 16 sierpnia 1980 r.¹⁶ Rozluźnienie rygorów cenzuralnych i wzrastająca faktyczna siła nowego związku zawodowego sprawiły, że niezależna działalność wydawnicza szybko rozwijała się, a sieć wypożyczalni czy punktów sprzedaży rosła. Ponadto, urzędnicy poligraficzne w resortach, urzędach państwowych czy organizacjach społecznych były wykorzystywane do nielegalnej – z punktu widzenia peerelowskiego prawa – działalności wydawniczej¹⁷.

Wprowadzenie stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. oznaczało również dezorganizację niezależnego ruchu wydawniczego (część jego kadr została internowana), ale bynajmniej nie doprowadziła do jego likwidacji. Początkowo większość ocalałych struktur niezależnych wydawnictw skupiła się na drukowaniu prasy i ulotek dla podziemnej „Solidarności”. Według znawcy tej problematyki, Pawła Sowińskiego, proces konsolidacji w tych środowiskach rozpoczął się w 1983 r. Dzięki m.in. pomocy zagranicznej dla podziemnych struktur „Solidarności”, w tym przemytowi maszyn poligraficznych drugi obieg znacznie się wzmocnił. Coraz częściej zdarzało się, że nielegalne książki drukowano w państwowych zakładach. Ułatwiały to układy korupcyjne tam panujące, jak również zaangażowanie pracowników poligrafii w działalność podziemia. Liderem takiego sposobu działania było wydawnictwo Krąg, które w latach 1982-1985 wydało 50 dużych książek w drukarni jednego z państwowych zakładów pracy. Coraz większą rolę w drugim obiegu odgrywała również oficyna CDN, kierowana przez Czesława Bieleckiego (dokument LI)¹⁸.

Działanie tak rozbudowanego i skomplikowanego mechanizmu, jakim był II obieg opierało się na współpracy wielu osób, które musiały stosować się do reguł konspiracji. Mimo to, co jakiś czas, dochodziło do „wpadek” i aresztowań konspiratorów. W 1985 r. w dramatycznych okolicznościach zatrzymano w mieszkaniu na warszawskim Targówku Czesława Bieleckiego. Wydarzenie to tak relacjonował podziemny „Tygodnik Mazowsze”: „Rano, do budynku weszło około 20 tajniaków i 2 mundurowych, wzięli ze sobą dozorczynię. Około 9-tej wyprowadzono Czesława Bieleckiego, na głowę miał zarzuconą zakrwawioną szmatę, krzyczał, że jest z «Solidarności» oraz swoje nazwisko

¹⁶ Z. Hemmerling, M. Nadolski: *Opozycja demokratyczna w Polsce 1976-1980. Wybór dokumentów*, Warszawa 1994, s. 706.

¹⁷ Aby zapobiegać tym działaniom szef Urzędu Rady Ministrów gen. bryg. Michał Janiszewski wydał 25 czerwca 1981 r. zarządzenie nr 11, w którym stwierdził m. in.: „stan zabezpieczenia zakładów i urzędzeń poligraficznych przed dostępem do nich osób nieupoważnionych jest niedostateczny. Nagminnie są wypadki wykorzystywania tych urzędzeń w celu rozpowszechniania druków i ilustracji nie mających związku z zasadnymi potrzebami funkcjonowania właściwym urzędów, organów i jednostek. Rozszerza się nielegalna działalność poligraficzno-wydawnicza, między innymi przez wykorzystanie urzędzeń tzw. małej poligrafii dla drukowania materiałów o treści naruszającej obowiązujący porządek prawny, a nawet skierowanej przeciwko Państwu”. Z tego powodu polecał przeprowadzenie powszechnej kontroli wykorzystania bazy poligraficznej. Zob. AIPN, WR 08/592, k. 100-101, Zarządzenie nr 11 Szefa Urzędu Rady Ministrów z dnia 25 czerwca 1981 r. w sprawie wzmocnienia kontroli i nadzoru użytkowania tzw. małej poligrafii.

¹⁸ P. Sowiński: *Przełamać barierę strachu. Drugi obieg wydawniczy w latach osiemdziesiątych*, „Mówią Wieki” 2005, nr 8, s. 33-37.

i pseudonim. Na oczach tłumu bito go jeszcze pałkami, po czym wprowadzono do samochodu SB¹⁹.

Mimo aresztowań, konfiskat sprzętu poligraficznego i wydrukowanych publikacji drugi obieg wydawniczy przetrwał. W 1985 r. największe z podziemnych warszawskich wydawnictw: CDN, „Nowa”, Krąg, Przedświt, Wydawnictwo Społeczne KOS oraz krakowska Oficyna Literacka przystąpiły do Funduszu Wydawnictw Niezależnych, powiązanego z podziemną „Solidarnością”. Jego głównym zadaniem było dzielenie pieniędzy i sprzętu napływającego z Zachodu. Zagranicznym przedstawicielem tego Funduszu była Irena Lasota. A dzielić było co: w latach 1985-1989 na jego rzecz wpłynęło z Zachodu 380 tys. dolarów. Fundusz starał się również wypracować kodeks zasad obowiązujących niezależnych wydawców, apelował o poszanowanie praw autorskich i wydawniczych, określał maksymalną cenę jednej wydrukowanej strony książki²⁰.

Wskazane próby konsolidacji drugiego obiegu są fragmentem szerszego procesu budowy struktur kręgu niezależnych wydawców. Celom integracyjnym tego środowiska służyło również wydawanie podziemnego BMW – „Biuletynu Międzywydawniczego” oraz przyznawanie nagrody „Solidarności” Pracowników Wydawnictw. Pierwszym jej laureatem w marcu 1984 r. został Adam Michnik za książkę „Ugoda, praca organiczna, myśl zaprzeczna”²¹.

Jaki jest dorobek tego drugiego obiegu wydawniczego? Wedle ustaleń Biblioteki Narodowej w latach 1976-1990 poza cenzurą ukazało się ogółem (poza prasą i drukami ulotnymi) co najmniej 6,5 tysiąca książek i broszur. W sensie duchowym miał on trudny do przecenienia wpływ na kształtowanie świadomości, postaw i zachowań przynajmniej niektórych grup społeczeństwa polskiego. Uzbrajał w argumenty, które przekonywały o konieczności odrzucenia niedemokratycznego systemu władzy i niereformowalnego systemu realnego socjalizmu.

XLVIII.

1964 marzec 14. List 34 intelektualistów w sprawie polityki władz państwowych zagrażającej rozwojowi kultury narodowej, złożony w sekretariacie premiera Józefa Cyrankiewicza przez Antoniego Słonimskiego

Do
Prezesa Rady Ministrów
Józefa Cyrankiewicza

Ograniczenia przydziału papieru na druk książek i czasopism oraz zaostrzenie cenzury prasowej stwarza[ją] sytuację zagrażającą rozwojowi kultury narodowej. Niżej podpisani, uznając istnienie opinii publicznej, prawa do krytyki, swobodnej dyskusji oraz rzetelnej informacji za konieczny element postępu, powodowani troską obywatelską, domagają się zmiany polskiej

¹⁹ Cytat za: P. Sowiński: *Przełamać...*, op. cit., s. 37.

²⁰ P. Sowiński: *Sila wolnego...*, op. cit., s. 663-664.

²¹ „BMW Biuletyn Międzywydawniczy”, 1984 nr 5-6, s. 3.

polityki kulturalnej w duchu praw zagwarantowanych przez konstytucję państwa polskiego i zgodnych z duchem narodu.

Leopold Infeld²², Maria Dąbrowska, Antoni Słonimski, Paweł Jasienica, Konrad Górski,²³ Maria Ossowska²⁴, Kazimierz Wyka²⁵, Tadeusz Kotarbiński, Karol Estreicher²⁶, Stanisław Pigoń²⁷, Jerzy Turowicz²⁸, Anna Kowalska²⁹, Mieczysław Jastrun³⁰, Jerzy Andrzejewski³¹, Adolf Rudnicki³²,

²² Leopold Infeld (1889-1968) – fizyk teoretyk. Przed wojną profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. W 1936 r. wyjechał do USA, gdzie współpracował m.in. z Albertem Einsteinem. W latach 1938-1950 pracował na uniwersytecie w Toronto. W 1950 r. powrócił do kraju, zatrudniony na Uniwersytecie Warszawskim i w Instytucie Fizyki PAN.

²³ Konrad Górski (1895-1990) – historyk i teoretyk literatury, edytor. W latach 1934-1930 profesor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, gdzie spędził wojnę. W latach 1945-1950 i 1956-1965 profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, członek PAN od 1969 r.

²⁴ Maria Ossowska (1896-1974) – teoretyk moralności, socjolog. Od 1923 r. pracowała na Uniwersytecie Warszawskim; kierownik Katedry Historii i Teorii Moralności (1948-1952, 1956-1966).

²⁵ Kazimierz Wyka (1910-1975) – historyk literatury, krytyk literacki, eseista. W 1934 r. został asystentem w seminarium historii literatury polskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prof. UJ od 1948 r. Członek Związku Literatów Polskich, redakcji „Twórczości”. Autor m.in.: „Modernizmu polskiego” (1959), „Legendy i prawdy «Wesela»” (1950), „Życia na niby” (1957).

²⁶ Karol Estreicher (1906-1984) – historyk sztuki, bibliograf, muzeolog. W latach 1933-1939 pracował w Instytucie Historii Sztuki UJ. W czasie wojny brał udział w ratowaniu zabytków Krakowa. Na obczyźnie współpracował z rządem emigracyjnym, dzięki niemu udało się odzyskać wiele cennych dzieł sztuki zrabowanych przez Niemców m.in. ołtarz Wita Stwosza. Po przyjeździe do kraju pracował w Akademii Sztuk Pięknych, a od 1951 r. był profesorem w Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych we Wrocławiu. Kontynuował dzieło swych przodków – „Bibliografię polską”. Organizator pracowni bibliograficznej PAN, która w 1962 r. przejęła UJ tworząc Międzywydziałowy Zakład Bibliografii Polskiej XIX wieku.

²⁷ Stanisław Pigoń (1885-1968) – historyk literatury, edytor. Od 1919 r. docent na Uniwersytecie Poznańskim, od 1921 r. na Uniwersytecie Stefana Batorego, gdzie w latach 1928-1930 był prorektorem. Od 1930 r. profesor zwyczajny UJ. 6 listopada 1939 r. wraz z innymi profesorami krakowskimi aresztowany, osadzony w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen, w lutym 1940 r. powrócił do Krakowa. Wykładał na tajnym UJ. Po wojnie wykładał na UJ i w krakowskiej Wyższej Szkole Pedagogicznej. Zajmował się głównie polskim romantyzmem.

²⁸ Jerzy Turowicz (1912-1999) – redaktor, publicysta, działacz katolicki. Od 1945 r. (z trzyletnią przerwą 1953-1956, związaną z zawłaszczeniem pisma przez redakcję narzuconą przez władze komunistyczne) kierował „Tygodnikiem Powszechnym”. Działacz Klubów Inteligencji Katolickiej, zaangażowany w reformy soborowe w Kościele katolickim. Uczestnik obrad Okrągłego Stołu.

²⁹ Anna Kowalska (1903-1969) – prozaiak. Po wojnie zamieszkała we Wrocławiu, od 1954 r. w Warszawie. Napisała m.in. powieści: „Wójt wobromski” (1954), „Astrea” (1956), „Opowiadania greckie” (1949), „Safona” (1959).

³⁰ Mieczysław Jastrun (1903-1983) – poeta, eseista, tłumacz. W czasie okupacji przebywał we Lwowie, gdzie wszedł do redakcji prokomunistycznych „Nowych Widnokręgów”. Od 1941 r. w Warszawie, w 1944 r. w Lublinie. W 1945 r. wstąpił do PPR, do 1949 r. był redaktorem marksistowskiego tygodnika „Kuznica”. W okresie stalinizmu tworzył dzieła socrealistyczne. W 1956 r. wystąpił z partii, zaangażował się w działalność opozycyjną. Opublikował m.in. „Dzienniki i wspomnienia” (1955), autor powieści biograficznych o Mickiewiczu i Słowackim.

³¹ Jerzy Andrzejewski (1909-1983) – prozaiak, publicysta, dramaturg. W latach trzydziestych związany z warszawskim dziennikiem „ABC” i tygodnikiem „Prosto z mostu”. W czasie okupacji w Warszawie, gdzie był zaangażowany w działalność konspiracyjną. Po wojnie zamieszkał w Krakowie, od 1948 r. w Szczecinie; w latach 1949-1952 był wiceprezesem Zarządu Głównego Związku Literatów Polskich. W 1952 r. powrócił do Warszawy, gdzie m.in. redagował „Przegląd Kulturalny” (1952-1954), następnie w redakcji „Twórczości” (od 1955). W latach 1952-1957 poseł na sejm. W 1957 r. wystąpił z PZPR. Coraz bardziej związany ze środowiskami opozycji politycznej (członek – założyciel KOR, współredaktor wydawanego poza cenzurą „Zapisu”). Najważniejsze powieści: „Popiół i diament” (1948), „Ciemności kryją ziemię” (1957), „Bramy raju” (1960), „Miazga” (1979).

³² Adolf Rudnicki (1912-1990) – prozaiak, eseista, krytyk, scenarzysta filmowy. Uczestnik kampanii wrześniowej 1939 r., następnie we Lwowie, w 1942 r. wraca do Warszawy, uczestnik powstania warszawskiego. W latach 1945-1949 pracował w redakcji marksistowskiej „Kuznicy”, w latach 1953-1968 współpracował z tygodnikiem „Świat”. Laureat nagród państwowych w 1955 i 1966. Główna część jego twórczości została poświęcona tematyce Zagłady Żydów. Najważniejsze powieści: „Szczury” (1932), „Żołnierze” (1933), „Palczka czyli każdemu to, na czym mu mniej zależy” (1950), opowiadania: „Szekspir” (1948), „Uciezka z Jasnej Polany” (1949), „Kupiec łódzki” (1963), „Wspólne zdjęcie” (1967).

Paweł Hertz³³, Stanisław Mackiewicz³⁴, Stefan Kisielewski, Jan Parandowski³⁵, Kazimierz Kumaniński³⁶, Artur Sandauer³⁷, Władysław Tatarkiewicz³⁸, Edward Lipiński³⁹, Stanisław Dygat⁴⁰, Adam Ważyk⁴¹, Marian Falski,⁴² Melchior Wańkowicz, Jan Szczepański⁴³, Aleksander Gieysztor⁴⁴, Julian Krzyżanowski.

³³ Paweł Hertz (1918-2001) – poeta, prozaik, eseista, tłumacz, edytor. W czasie wojny przebywał w ZSRR, w tym dwa lata na zesłaniu na Syberii. Po wojnie związany z „Kuznicą”, był członkiem PPR, a następnie PZPR z której wystąpił w 1957 r. Od 1949 r. mieszka w Warszawie, pracuje w Państwowym Instytucie Wydawniczym, gdzie kierował Redakcją Literatury Polskiej. W latach siedemdziesiątych podjął współpracę z pismami katolickimi, w latach dziewięćdziesiątych należał do redakcji tygodnika „Solidarność”. W 1948 r. opublikował cykl opowiadań „Sedan”. Wybitny tłumacz literatury francuskiej i niemieckiej.

³⁴ Stanisław Mackiewicz-Cat (1896-1966) – polityk, publicysta, pisarz. W 1922 r. rozpoczął wydawanie w Wilnie konserwatywnego dziennika „Słowo”. Zwolennik Józefa Piłsudskiego, poparł zamach majowy 1926 r., potem w opozycji. W 1939 r. w Paryżu, w latach 1940-1941 był członkiem Rady Narodowej na emigracji. W 1956 r. powrócił do kraju, podjął współpracę z „Przeglądem Kulturalnym”, „Kierunkami”, „Słowem Powszechnym”. Autor szkiców historycznych, politycznych i literackich (m.in.: „Myśl w obcęgach” 1931, „Klucz do Piłsudskiego” 1943, „Dostojewski” 1947, „Zielone oczy” 1958).

³⁵ Jan Parandowski (1895-1978) – powieściopisarz, eseista, tłumacz. Od 1933 r. prezes Pen Clubu. Wojnę spędził w Warszawie, brał udział w konspiracji. Po wojnie jako prof. zwyczaj. w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, gdzie zajmował się kulturą antyczną. Autor „Nieba w płomieniach” (1936), „Mitologii” (1924), „Z antycznego świata” (1958).

³⁶ Kazimierz Kumaniński (1905-1977) – filolog klasyczny, historyk kultury. W latach 1930-1936 pracował jako docent na UJ, potem w Warszawie. Podczas wojny zaangażowany w prace tajnego UW i AK. W latach 1957-1977 kierował Zakładem Nauk o Kulturze Antycznej PAN. Wydał m.in. „Historię kultury starożytnej Grecji i Rzymu” (1955).

³⁷ Artur Sandauer (1913-1989) – krytyk literacki, prozaik, tłumacz. Już przed wojną sympatyk komunizmu. Wybuch wojny zastał go w Samborze. Po zajęciu miasta przez Niemców osadzony w getcie, z którego uciekł w 1943 r. W 1944 r. wstąpił do Ludowego Wojska Polskiego, gdzie zajmował się redakcją pism. W latach 1949-1956 zajmował się przekładami. W 1948 uzyskał doktorat na UJ, habilitował się na UW w 1963, gdzie wykładał do 1981 r. Wśród wydanych przez niego tomów prozy do najciekawszych należą: „Śmierć liberala” (1947), „Zapiski z martwego miasta” (1962), eseje „O sytuacji pisarza polskiego żydowskiego pochodzenia” (1982).

³⁸ Władysław Tatarkiewicz (1886-1980) – filozof, historyk filozofii. W 1919 r. prof. nadzwyczajny w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. W 1921 r. przeniósł się na Uniwersytet Poznański, od 1923 r. – na UW, gdzie był kierownikiem III Katedry Filozofii w latach 1923-1958 i kierownikiem Katedry Estetyki w latach 1958-1961. Jego najważniejszym dziełem jest „Historia filozofii” (1931).

³⁹ Edward Lipiński (1888-1986) – ekonomista, nauczyciel akademicki. Od 1923 r. prowadził wykłady w Wyższej Szkole Handlowej (od 1933 – Szkole Głównej Handlowej) w Warszawie, gdzie w 1929 r. otrzymał nominację na profesora i kierownika Katedry Ekonomii Politycznej. W latach 1928-1939 kierował założonym przez siebie Instytutem Badania Koniunktur i Cen. W latach 1928-1978 redaktor naczelny „Ekonomisty”. W czasie wojny działał w tajnym nauczaniu. Po wojnie zorganizował Instytut Gospodarki Narodowej. Od 1950 r. pracował na UW, w 1954 r. został pierwszym dziekanem wydziału ekonomicznego. Współorganizator KOR. Autor około 390 prac, w tym „Historii powszechnej myśli ekonomicznej do 1870” (1968).

⁴⁰ Stanisław Dygat (1914-19780) – prozaik, felietonista, dramaturg. Po kampanii wrześniowej internowany w obozie dla cudzoziemców w Konstancy jako obywatel francuski. W czasie okupacji przebywał w Warszawie. Debiutował opowiadaniem „Różowy kajecik” (1938). W powojennym nurcie obrachunkowym mięści się powieść „Jezioro Bodeńskie” (1946) i „Pożegnania” (1948). Ponadto napisał m.in.: „Dworzec w Monachium” (1973) i „Disneyland” (1965).

⁴¹ Adam Ważyk (1905-1982) – poeta, prozaik, eseista, tłumacz. W 1941 r. wyjechał z Lwowa w głąb ZSRR; w latach 1942-1945 był oficerem politycznym w I Armii Wojska Polskiego. W latach 1946-1950 członek redakcji „Kuznicy”, potem redaktor „Twórczości”. W latach stalinizmu zwolennik socrealizmu i skrupulatnej kontroli partyjnej nad środowiskiem literackim. Świadectwem zerwania z tą przeszłością był ogłoszony w 1955 r. „Poemat dla dorosłych”.

⁴² Marian Falski (1881-1974) – pedagog i działacz oświatowy. Działacz ruchu socjalistycznego. W 1910 r. opracował elementarzą „Nauka czytania i pisanie dla dzieci”. Odtąd stale wznowiany i ulepszany, stał się najbardziej rozpowszechnionym podręcznikiem w Polsce w XX wieku. W 1918 r. podjął pracę w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, gdzie zajmował się przebudową systemu szkolnictwa. W czasie wojny działał w tajnym nauczaniu. Od 1953 r. pracował w Pracowni Dziejów Oświaty PAN. W 1954 r. został profesorem, a w 1958 r. kierownikiem Pracowni Ustroju i Organizacji Szkolnictwa PAN (do 1965 r.).

⁴³ Jan Szczepański (1913-2004) – socjolog. Przed wojną asystent w Uniwersytecie Poznańskim; uczestnik kampanii wrześniowej, podczas wojny był na robotach przymusowych w Niemczech. Po wojnie związany z Uniwersytetem Łódzkim, którego rektorem był w latach 1952-1956. Od 1955 do 1975 pracował w Instytucie Filozofii i socjologii PAN, w latach 1971-1980 wiceprezes PAN. W latach 1966-1970 prezydent Międzynarodowego Stowarzyszenia Socjologicznego. W latach 1977-1982 członek Rady Państwa, a następnie przewodniczący Rady Społeczno-Gospodarczej przy Sejmie PRL (1982-1985). Autor m.in.: „Socjologii” (1961), „Elementarnych pojęć socjologii” (1963), „Socjologicznych problemów zmiany ustroju w Polsce” (1990).

⁴⁴ Aleksander Gieysztor (1916-1999) – historyk. W 1939 r. uczestnik kampanii wrześniowej, kierował Wydziałem Informacji Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej AK. Po 1945 r. włączył się do organizacji nauki historycznej. W 1961 r. został profesorem zwyczajnym. W latach 1955-1975 był dyrektorem Instytutu Historycznego UW. W latach 1980-1991 był dyrektorem Zamku Królewskiego w Warszawie. Autor m.in. „Zarysu dziejów pisma łacińskiego” (1972) i „Mitologii Słowian” (1982).

Z. Hemmerling, M. Nadolski: *Opozycja wobec rządów komunistycznych w Polsce, wybór dokumentów*, Warszawa, 1991, s. 147-148 (tam informacja o archiwalnych egzemplarzach listu i jego przedrukach)

XLIX.

1970 luty 24. Wyrok w tzw. procesie „taterników”, działaczy opozycji oskarżonych o nielegalny przewóz i kolportaż zakazanych wydawnictw (fragmenty)

WYROK

W IMIENIU RZECZPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 24 II 1970 r.

Sąd Wojewódzki dla m.st. Warszawy w Wydziale IV Karnym w składzie następującym:

Przewodniczący – SSW. R. Bodecki
Ławnicy: M. Wojtowicz i A. Zabłotowicz
Protokółant – J. Jankowski, Z. Gdowski

W obecności Prokuratora M. Pancer i E. Górskiego rozpoznawszy dnia 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20 i 21 II 1970 r. sprawę:

1. Macieja Jana Kozłowskiego⁴⁵ – urodz. 12 stycznia 1943 r. w Lubożycy pow. Miechów, s. Jana i Marii z d. Amouraux

O to, że:

I. w czasie od połowy 1968 r. do 26 maja 1969 r. na terenie Polski, Czechosłowacji i Francji, jako obywatel polski, wraz z Marią Tworkowską i Krzysztofem Szymborskim oraz innymi osobami wszedł w porozumienie z występującym w imieniu obcej organizacji Jerzym Giedroyciem⁴⁶ w celu działania na szkodę Państwa Polskiego, a następnie w ramach realizacji tego porozumienia uczestniczył w inspirowanej przez imperialistyczne ośrodki ideologiczno – dywersyjnej działalności kierowanego przez tegoż Giedroycia „Instytutu Literackiego” w Paryżu, zamierzającej przez szkalowanie ustroju i naczelnych organów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej do podważenia socjalistycznych zasad ustrojowych, wykonując zleczone mu zadania w zakresie:

– sporządzania względnie uzyskiwania od osób znajdujących się w Polsce lub Czechosłowacji materiałów i wiadomości o treści szkalującej ustrój i władzę tych państw w celu opublikowania w wydawnictwach „Instytutu Literackiego” w Paryżu;

– uczestniczenia w nielegalnym przewożeniu do Polski przez terytorium Czechosłowacji w celu kolportowania wydawnictw tegoż „Instytutu” i innych tekstów zawierających m.in. wiadomości o treści szkalującej ustrój i władzę tych państw;

– podejmowania innych czynności o charakterze organizacyjnym zmierzających do rozszerzenia wyżej opisanej działalności, jak również mających na celu zbieranie wiadomości dla prowadzenia dywersji ideologicznej,

tj. o czyn z art. 5 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz. U. Nr 30 poz. 192 z późniejszymi zmianami)

⁴⁵ Maciej Jan Kozłowski (ur. 1943) – uczestnik opozycji demokratycznej, od 1980 r. współpracownik „Tygodnika Powszechnego”, po 1989 r. dyplomata.

⁴⁶ Jerzy Giedroyc (1906-2000) – polityk, publicysta, wydawca. Jako ochotnik uczestniczył w wojnie 1920 r. Uprawiał publicystykę w pismach „Bunt Młodych”, „Polityka”, „Dzień Akademicki”. We wrześniu 1939 r. wraz z rządem znalazł się w Rumunii. W kwietniu 1941 r. przedostał się do Palestyny, gdzie wstąpił do Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich, potem – w Wydziale Kultury, Prasy i Propagandy II Korpusu gen. Andersa. W 1946 r. w Rzymie był współzałożycielem Instytutu Literackiego. W 1947 r. w Rzymie ukazał się pierwszy numer „Kultury”. Giedroyc przeniósł Instytut do Maisons-Lafitte pod Paryżem. Rozwinął rozległą działalność wydawniczą. Wydawał m.in. Bibliotekę Kultury (od 1953), obejmującą dzieła literackie, polityczne, pamiętniki; w 1962 r. zainicjował publikowanie „Zeszytów Historycznych”, poświęconych dziejom Polski i Europy Środkowo-Wschodniej. Aktywnie uczestniczył w działaniach na rzecz wolności kultury.

2. Marię Joannę Tworckowską – urodz. 14 kwietnia 1939 r. w Warszawie, c. Stefana i Leokadii z d. Bielskiej

O to, że:

II. w czasie od stycznia do 26 maja 1969 roku na terenie Polski, Czechosłowacji i Francji, jako obywatel polski, wraz z Maciejem Kozłowskim i innymi osobami, weszła w porozumienie z występującym w imieniu obcej organizacji Jerzym Giedroyciem w celu działania na szkodę Państwa Polskiego, a następnie w ramach realizacji tego porozumienia uczestniczyła w inspirowanej przez imperialistyczne ośrodki ideologiczno – dywersyjnej działalności kierowanego przez tegoż Giedroycia „Instytutu Literackiego” w Paryżu, zamierzającej przez szkalowanie ustroju i naczelnych organów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej do stopniowego podważania socjalistycznych zasad ustrojowych, wykonując zlecone jej zadania w zakresie:

– uczestniczenia w nielegalnym przewożeniu do Polski przez terytorium Czechosłowacji w celu kolportowania wydawnictw tegoż „Instytutu” i innych tekstów zawierających m.in. wiadomości o treści szkalującej ustrój i władzę tych państw;

– spełniania innych czynności o charakterze organizacyjnym zmierzających do rozszerzenia wyżej opisanej działalności, jak również mających na celu zbieranie wiadomości dla prowadzenia dywersji ideologicznej,

tj. o czyn z art. 5 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz. U. Nr 30 poz. 192 z późniejszymi zmianami)

3. Krzysztofa Szymborskiego – urodz. 3 września 1941 r. we Lwowie, syn Stanisława i Ireny z d. Suchowiak

O to, że:

III. w czasie od września 1968 roku do marca 1969 roku na terenie Polski i Francji, jako obywatel polski, wraz z Maciejem Kozłowskim i innymi osobami, wszedł w porozumienie z występującym w imieniu obcej organizacji Jerzym Giedroyciem w celu działania na szkodę Państwa Polskiego, a następnie w ramach realizacji tego porozumienia uczestniczył w inspirowanej przez imperialistyczne ośrodki ideologiczno – dywersyjnej działalności kierowanego przez tegoż Giedroycia „Instytutu Literackiego” w Paryżu, zamierzającej przez szkalowanie ustroju i naczelnych organów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej do stopniowego podważania socjalistycznych zasad ustrojowych, wykonując zlecone mu zadania w zakresie:

– sporządzania względnie uzyskiwania od innych osób materiałów i wiadomości o treści szkalującej władzę i ustrój PRL, a następnie przekazywania w celu opublikowania w wydawnictwach „Instytutu Literackiego” w Paryżu;

– przyjmowania nadesłanych do Polski w celu dalszego rozpowszechniania wrogich ustrojowi PRL publikacji wymienionego „Instytutu Literackiego”;

tj. o czyn z art. 5 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz. U. Nr 30 poz. 192 z późniejszymi zmianami)

4. Jakuba Światopełka Karpińskiego⁴⁷ – urodz. 17.06.1940 r. w Warszawie, syna Zbigniewa i Stanisławy z d. Zatwardnickiej.

O to, że:

IV. Od stycznia do 31 maja 1969 roku w Warszawie, będąc obywatelem polskim, wszedł w porozumienie z Krzysztofem Szymborskim i innymi osobami działającymi na rzecz obcej organizacji w celu działania na szkodę Państwa Polskiego, a następnie w ramach realizacji tego porozumienia uczestniczył w inspirowanej przez imperialistyczne ośrodki ideologiczno – dywersyjnej działalności kierowanego przez Jerzego Giedroycia „Instytutu Literackiego” w Paryżu, zamierzającej przez szkalowanie ustroju i naczelnych organów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej do stopniowego podważania socjalistycznych zasad ustrojowych, wykonując zlecone mu zadania w zakresie:

⁴⁷ Jakub Karpiński (pseud. Marek Tarniewski 1940-2003) – socjolog, politolog, publicysta. Związany z opozycją polityczną. Więziony w latach 1968 i ponownie w 1969-1971. W 1975 r. współredagował list protestacyjny przeciwko zmianom w konstytucji PRL. Od 1978 r. przebywał za granicą, wykładał socjologię we Francji i w USA.

– sporządzania osobiście względnie uzyskiwania od Marii Małgorzaty Szpakowskiej⁴⁸ lub innych osób materiałów o treści szkalującej władzę i ustrój PRL, które przekazywał za pośrednictwem Krzysztofa Szymborskiego i innych osób za granicę celem opublikowania i kolportażu w wydawnictwach „Instytutu Literackiego”

– przyjmowania nadesłanych do Polski w celu dalszego rozpowszechniania wrogich ustrojowi PRL publikacji wymienionego „Instytutu Literackiego”

tj. o czyn z art. 5 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz. U. Nr 30 poz. 192 z późniejszymi zmianami)

5. Marię Małgorzatę Szpakowską – urodz. 18.05.1940 r. w Warszawie, c. Olgierda i Jadwigi z d. Gepner

O to, że:

V. W okresie od marca 1968 r. do marca 1969 r. w Warszawie, w celu rozpowszechniania opracowywała, sporządzała, a następnie kolportowała teksty i ulotki zawierające fałszywe wiadomości głównie o tematyce społeczno – politycznej, nawołując do przeciwstawiania się władzom państwowym i administracyjnym, mogące wyrządzić istotną szkodę interesom Państwa Polskiego i obniżyć powagę jego naczelných organów przez to, że:

a) rozpowszechniała opracowane i wykonane przez siebie maszynopisy tekstów między innymi „System jednopartyjny w Polsce”, „Legalna opozycja”, „Aresztowania i procesy polityczne po marcu 1968 r.”, „Sens ideowy pojęcia prawicy”, „Proces Jacka Kuronia i Karola Modzelewskiego”;

b) opracowała wspólnie z Jackiem Bukowskim tekst – „Konieczność Wyboru”, z Jakubem Karpińskim – „Nie o egalitaryzm chodziło”;

c) sporządziła i kolportowała między innymi teksty – „Nie ma chleba bez wolności”, ulotki „W dniu 1 Maja” i „Odezwa”, jak również teksty „Potrzeba wolności”, „O tajnym związku komandosów”, „Relacja z więzienia na Rakowieckiej”;

tj. o czyn z art. 23 § 1 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz. U. Nr 30 poz. 192 z późniejszymi zmianami).

Orzeka:

I. Oskarżonego Macieja Jana Kozłowskiego uznaje za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu i za to skazuje go z mocy art. 132 kk w zw. z art. 2 § 1 kk na 4 (cztery) lata i 6 (sześć) miesięcy pozbawienia wolności;

Na zasadzie art. 6 pkt 4 Ustawy z dnia 21 lipca 1969 r. o amnestii (Dz. U. Nr 21, poz. 151) orzeczoną karę łagodzi o 1/3 tj. do 3 lat pozbawienia wolności.

II. Oskarżoną Marię Joannę Tworkowską uznaje za winną popełnienia zarzucanego jej czynu z tym, że jako czas popełnienia przestępstwa przyjmuje okres od marca do 26 maja 1969 r. i za to skazuje ją z mocy art. 132 kk w zw. z art. 2 § 1 kk na 3 (trzy) lata i 6 (sześć) miesięcy pozbawienia wolności; na zasadzie art. 6 pkt 3 lit. „a” Ustawy z dnia 21 lipca 1969 r. o amnestii (Dz. U. Nr 21, poz. 151) orzeczoną karę łagodzi o połowę, tj. do 1 roku i 9 miesięcy pozbawienia wolności.

III. Oskarżonego Krzysztofa Szymborskiego uznaje za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu i za to skazuje go z mocy art. 132 kk w zw. z art. 2 § 1 kk na 3 (trzy) lata i 6 (sześć) miesięcy pozbawienia wolności; na zasadzie art. 6 pkt 4 Ustawy z dnia 21 lipca 1969 r. o amnestii (Dz. U. Nr 21, poz. 151) orzeczoną karę łagodzi o 1/3 tj. do 2 lat i 4 miesięcy pozbawienia wolności.

IV. Oskarżonego Jakuba Światopełka Karpińskiego uznaje się za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu i za to na podstawie art. 132 kk w zw. z art. 2 § 1 kk skazuje go na 4 (cztery) lata pozbawienia wolności; na zasadzie art. 6 pkt 4 Ustawy z dnia 21 lipca 1969 r. o amnestii (Dz. U. Nr 21, poz. 151) orzeczoną karę łagodzi o 1/3 tj. do 2 lat i 8 miesięcy pozbawienia wolności.

⁴⁸ Maria Małgorzata Szpakowska (ur. 1940) – krytyk literacki, historyk idei, redaktor, profesor (1998). W 1966 doktorant w Wydziale Filozofii UW; aresztowana w 1969 r., skazana w procesie taterników, członek zespołu redakcyjnego „Dialogu” (od 1972 r.), kierownik literacki Teatru im. Stefana Jaracza w Łodzi (1981-1985), adiunkt w Państwowej Wyższej Szkole Teatralnej w Warszawie (1986-1991), następnie w Katedrze Instytutu Kultury Polskiej UW.

V. Oskarżoną Marię Małgorzatę Szpakowską odnośnie czynu opisanego w pkt. V aktu oskarżenia uznaje za winną tego, że w okresie od marca 1968 r. do marca 1969 r. w Warszawie w celu rozpowszechniania opracowywała, sporządzała, a następnie kolportowała maszynopisy tekstów i ulotek między innymi „System jednopartyjny w Polsce”, „Legalna opozycja”, „Aresztowania i procesy polityczne po marcu 1968 r.”, „Nie o egalitaryzm chodziło”, „Nie ma chleba bez wolności”, „Relacja z więzienia na Rakowieckiej”, „Potrzeba wolności” o treści szkalującej ustrój i naczelne organy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i za to skazują ją z mocy art. 270 § 1 kk w zw. z art. 273 § 1 kk w zw. z art. 2§ 1 kk na 3 (trzy) lata pozbawienia wolności; na zasadzie art. 6 pkt 4 Ustawy z dnia 21 lipca 1969 r. o amnestii (Dz. U. Nr 21, poz. 151) orzeczoną karę łagodzi o 1/2 tj. do 1 roku i 6 miesięcy pozbawienia wolności (...)

UZASADNIENIE

W toku przewodu sądowego na podstawie całokształtu ujawnionych okoliczności Sąd Wojewódzki ustalił, co następuje: (...)

W procesie niniejszym nie można mówić o działaniu przypadkowym, czy bez rozeznania politycznego sprawców. Wszyscy oskarżeni to ludzie inteligentni, dojrzały, o ukształtowanych poglądach politycznych i społecznych, poza osk. Tworkowską zaangażowani od dłuższego czasu w walkę polityczną z władzą ludową. Ich cele i wola działania pokrywały się z działalnością paryskiej „Kultury” i jej redaktora J. Giedroycia. Dlatego też ich współdziałanie w szkodeniu interesom politycznym PRL było łatwe w sensie stosunku psychicznego, a jeśli nie było owocne zgodnie z założeniami inspiratorów, to w każdym razie nie ich w tym zasługa, a więc wina wszystkich oskarżonych nie budzi żadnych wątpliwości.

Czyn zarzucany oskarżonym: M. Kozłowskiemu, M. Tworkowskiej, K. Szymborskiemu i J. Karpińskiemu został zakwalifikowany w akcie oskarżenia z art. 5 dekretu z dnia 13.VI.1946 r. Kwalifikacja ta jest w pełni słuszna, ponieważ oskarżeni ci – jak wyżej wskazano – weszli w porozumieniu z J. Giedroyciem, działającym w interesie obcej organizacji w celu działania na szkodę interesów politycznych PRL. Tak więc bezpośredni zamiar oskarżonych niezbędny dla bytu zbrodni określonej w cytowanym przepisie prawa materialnego jest ewidentny. (...)

Przy wymiarze kary w odniesieniu do pierwszych czworga oskarżonych Sąd potraktował jako okoliczności obciążające rodzaj i rozmiar szkody, uznając ich czyny za wysoce społecznie niebezpieczne, ponieważ:

1) oskarżeni bezpośrednio lub pośrednio związali się z osobą działającą na rzecz obcej organizacji, której działalność skierowana była na walkę z komunizmem w ramach walki psychologicznej,

2) oskarżeni deklarowali niejednokrotnie z dumą swój wrogi stosunek do władz i swoje poglądy polityczne zwane opozycyjnymi jako motywy przestępczej działalności, tworzyli konspiracyjne grupy, które zajmowały się sporządzaniem i rozpowszechnianiem oszczerczej literatury,

3) rozmiar i zasięg działalności oraz jej nasilenie przypadło w okresie poprzedzającym wybory do Sejmu i Rad Narodowych, a nadto wobec oskarżonych Kozłowskiego i Szymborskiego, stosunkowo długi czasokres działania i wyjątkową aktywność, zaś w stosunku do oskarżonej Szpakowskiej szeroki zakres działania; wykazaną inicjatywę w kolportażu i brak jakiegokolwiek zrozumienia dla negatywnych skutków popełnionego przestępstwa. (...)

Z. Hemmerling, Marek Nadolski, Opozycja wobec rządów komunistycznych w Polsce. Wybór dokumentów, Warszawa 1991, s. 373-379.

L.

1978 marzec 23. Informacja dot. tzw. „latających bibliotek”⁴⁹, Departamentu III MSW

1. w październiku 1977 r. z inicjatywy K[omitetu] S[amoobrony] S[połecznej] K[omitetu] O[brony] R[obotników] i przy czynnej pomocy warszawskiego S[tudenckiego] K[omitetu] S[olidarności] – Teresa Bogucka⁵⁰ przystąpiła do organizowania bibliotek, książek z wydawnictw bezdebitowych. Zebrane materiały bezdebitowe gromadzono w kilku konspiracyjnych „punktach składowych” na terenie Warszawy. K[omitet] S[amoobrony] S[połecznej] – K[omitet] O[brony] R[obotników] zobowiązał się udzielić pomocy – przekazując w/wym. Posiadane „prohibity” oraz zapewnił pomoc finansową na opłacenie osób zaangażowanych w działalność biblioteki.

1.1. Etap organizacyjny zakończono na początku grudnia 1977 r. rozpoczynając wypożyczanie wydawnictw bezdebitowych zainteresowanym osobom. T[eresa] Bogucka jako organizator biblioteki – nazywanej w środowisku osób o antysocjalistycznych postawach „latającą biblioteką” – prowadzi kartotekę wydawnictw oraz zaszyfowaną ewidencję osób korzystających z biblioteki.

1.2. W obawie przed dekonspiracją składnica książek i wydawnictw bezdebitowych rozlokowana jest w kilku „punktach składowych” (mieszkania prywatne, piwnice, komórki), których adresy są znane „łącznikom” kierowanym tam przez T[eresa] Bogucką. Zadaniem „łączników” jest pobranie wydawnictwa, dostarczenie go wypożyczającemu oraz przyjęcie zamówienia. Spotkania „łączników” z T[eresa] Bogucką odbywają się w określonych wcześniej terminach. Stwierdzono również przypadki wypożyczania książek w trakcie wykładów „latającego uniwersytetu” oraz podczas zebrań K[omitetu] S[amoobrony] S[połecznej] – K[omitetu] O[brony] R[obotników] i S[tudenckiego] K[omitetu] S[olidarności].

1.3. Na początku stycznia br. w Warszawie zgromadzono 500 wydawnictw bezdebitowych oraz utworzono drugą „latającą bibliotekę” wyłącznie dla studentów. Z wypożyczalni korzysta ok. 100 osób.

1.3.1. Oprócz T[eresy] Boguckiej aktywnie zaangażowali się w działalność „latającej biblioteki”: A[dam] Michnik⁵¹, A[nn]a. Dodziuk⁵², J[an]

⁴⁹ Otrzymali tow. tow.: Kania, Kowalczyk, Łukasiewicz, Karkoszka, Gawroński, Maciszewski, Muszyński, Palimąka, Rokoszewski. Przypisy pochodzą od wydawców dokumentu.

⁵⁰ Teresa Bogucka (ur. 1945) – socjolog, publicysta. Uczestnik wydarzeń marcowych, aresztowana, relegowana z UW. Członek – założyciel KOR, działaczka NSZZ „Solidarność”. W stanie wojennym internowana. 1982 współzałożycielka Komitetu Helsińskiego. 1982-1989 członek Komitetu Kultury Niezależnej. Od 1989 w „Gazecie Wyborczej”, członek Zarządu Fundacji Batorego.

⁵¹ Adam Michnik (ur. 1947) – historyk, publicysta, działacz opozycji antykomunistycznej, uczestnik wydarzeń marcowych; w 1969 r. skazany na 3 lata więzienia, członek KOR, potem KSS KOR, ekspert Zarządu Regionu „Mazowsze” NSZZ „Solidarność”. W stanie wojennym internowany, zwolniony w 1984. Od 1989 r. redaktor naczelny „Gazety Wyborczej”.

⁵² Anna Dodziuk – dziennikarka, działaczka opozycji demokratycznej, sygnatariusza listu przeciwko zmianom w konstytucji PRL, następnie w NSZZ „Solidarność” i w Komitecie Obywatelskim przy Lechu Wałęsie, współpracownik „Gazety Wyborczej”.

Prokop⁵³, J[oaanna] Szczęsna⁵⁴, M[aria] Wosiek⁵⁵, M[aciej] Juniewicz⁵⁶, M[aciej] Rayzacher⁵⁷, W[iktor] Woroszyński, P[iotr] Zaborowski, M[aciej] Kuroń⁵⁸, M[arek] Tabin, A[natol] Lawina⁵⁹, W[iktor] Nagórski⁶⁰, T[adeusz] Konwicky⁶¹, E. Łozińska, M. i M[aksymilian] Boratyński⁶², R[oman] Wojciechowski⁶³. Osoby te: przekazały posiadane „prohibity”, zajmują się ich gromadzeniem, kolportażem bądź też udostępniły pomieszczenia na „punkty składowe”.

1.4. Chcąc zaktywizować działalność „Latających bibliotek” organizatorzy zamierzają:

zorganizować czytelnię „latającej biblioteki”;

1.4.1. zwiększyć zbiór książek i wydawnictw bezdebitowych poprzez przejmowanie od osób w kraju i sprowadzanie z zagranicy;

1.4.2. wynajmować mieszkania lub inne pomieszczenia na „punkty składowe”;

1.4.3. udoskonalić system wymiany książek przez zorganizowanie – w wynajętych mieszkaniach – stałych wypożyczalni.

2. *Inicjatywę tworzenia bibliotek książek i wydawnictw bezdebitowych* podjęto również w innych miastach naszego kraju.

2.1. Na początku stycznia br. działacze krakowskiego S[tudenckiego] K[omitetu] S[olidarności] podjęli decyzję utworzenia tzw. niezależnej biblioteki dla studentów i pracowników naukowych. Decyzja ta związana jest ze sprawą tzw. resów.

2.2. W połowie stycznia br. – w Łodzi – Józef Śreniowski zorganizował „archiwum” literatury bezdebitowej. Pozycje książkowe są fotografowane.

2.3. W styczniu br. działacze wrocławskiego S[tudenckiego] K[omitetu] S[olidarności] podjęli decyzję zorganizowania we Wrocławiu „latającej biblioteki” literatury bezdebitowej i krajowych wydawnictw opozycyjnych. Zgromadzili już 30 pozycji i planują systematyczne powiększanie zbiorów. Ewentualne zlikwidowanie bibliotek przez S[łużbę] B[ezpieczeństwa]

⁵³ Jan Prokop (ur. 1931) – historyk literatury, krytyk, prozaik, poeta, eseista. Współpracownik „Dziś i Jutro”, 1955-1987 pracownik IBL PAN, 1987-1990 KUL, 1977-1987 uniwersytet w Turynie (Włochy) 1980-1983 członek redakcji czasopisma „Pismo”, od 1991 „Dekady Literackiej” w Krakowie.

⁵⁴ Joanna Szczęsna (ur. 1949) – dziennikarka, działaczka „Solidarności”, członkini organizacji „Ruch”, aresztowana w 1970 r., współpracowniczką KOR i KSS KOR, członkini redakcji „Tygodnika Mazowsze”, od 1989 r. w „Gazecie Wyborczej”.

⁵⁵ Wosiek Maria (ur. 1935) – polonistka, historyk sztuki, działaczka katolicka, członek Warszawskiego KIK, KSS-KOR, od 1978 członek TKN. W stanie wojennym internowana. Pracownik Instytutu Sztuki PAN.

⁵⁶ Maciej Juniewicz (ur. 1954) – organizator akcji petycyjnych, współpracownik KOR.

⁵⁷ Maciej Rayzacher (ur. 1940) – aktor, sygnatariusz listów protestacyjnych, współpracownik KOR i KSS KOR, działacz NSZZ „Solidarność”.

⁵⁸ Maciej Kuroń (1960-2008) – współpracownik KOR, w 1980-1981 działacz NZS.

⁵⁹ Anatol Lawina – prawnik. Członek środowiska „komandosów”. Współpracownik „NOWej”. W 1980 skazany na 3 miesiące aresztu za działalność antywyborczą. Od 1980 w NSZZ Solidarność”. W stanie wojennym internowany. W 1984 współzałożyciel Komitetu Obywatelskiego przeciw Przemocy.

⁶⁰ Wiktor Nagórski (ur. 1942) – członek grupy „komandosów”, uczestnik wydarzeń marcowych, współpracownik KOR i KSS KOR, internowany w stanie wojennym.

⁶¹ Tadeusz Konwicky ((ur. 1926) – pisarz, reżyser filmowy. Początkowo związany z socrealizmem, w 1966 r. wystąpił z PZPR, sygnatariusz listów protestacyjnych, członek Towarzystwa Kursów Naukowych.

⁶² Maksymilian Boratyński – sygnatariusz listu w sprawie powołania komisji sejmowej dot. wydarzeń w Radomiu.

⁶³ Roman Wojciechowski – współpracownik KOR i KSS KOR. Od 1978 członek redakcji „Krytyki”. W 1977 porwany i pobity, 1978 pobity, 17.12.1981 aresztowany i skazany na 3 lata więzienia.

zamierzają wykorzystać w informacji o represjach wobec S[tudenckiego] K[omitetu] S[olidarności] przekazanej na Zachód.

3. Po uzyskaniu szczegółowych informacji dot. organizatorów i „punktów składowych” S[łużba] B[ezpieczeństwa] zamierza w oparciu o Dekret z dnia 5 lipca 1946 r. o utworzeniu Głównego Urzędu Prasy, Publikacji i Widowisk (Dz. U. Nr 34, poz. 210, z późniejszymi zmianami) i Ustawą z dnia 17 czerwca 1975 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz. U. Nr 24, poz. 151) przeprowadzić działania w celu zakwestionowania znajdującej się tam literatury, kartoteki wydawnictw oraz wykazów osób wypożyczających. Podjęte działania administracyjno - karne winny w znacznym stopniu utrudnić elementom antysocjalistycznym prowadzenie wrogiej indoktrynacji w różnych środowiskach, a zwłaszcza studenckich oraz ograniczyć zasięg szkodliwej propagandy.

4. W załączeniu przesyłamy wykaz wydawnictw będących w posiadaniu „latającej biblioteki”.⁶⁴

Dyrektor Departamentu III
/gen. bryg. A. Krzysztoporski/

Przedruk za: Opozycja demokratyczna w Polsce w świetle akt KC PZPR (1976 -1980). Wybór dokumentów. Wybór, wstęp, opracowanie Ł. Kamiński, P. Piotrowski, Wrocław 2002, s. 180-181.

LI.

Wspomnienie Andrzeja Kiepuskiego, „CDN-pewne doświadczenie” na temat podziemnej pracy wydawniczej⁶⁵

Andrzej Kiepuski (ur. 1952 r.), w okresie stanu wojennego asystent na Wydziale Żywnienia Człowieka Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, gdzie pełnił również funkcję przewodniczącego Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność”. 18 grudnia 1981 r. zatrzymany na 48 godzin w związku z podjęciem strajku w SGGW, skazany przez kolegium do spraw wykroczeń na karę grzywny. Później pracował w konspiracyjnym wydawnictwie CDN. 7 lipca 1983 r. aresztowany za udział w nielegalnym związku oraz kierowanie punktem druku i kolportażu nielegalnych wydawnictw. Zwolniono go wkrótce po ogłoszeniu amnestii 21 lipca 1983 r. Obecnie pracuje na stanowisku kierownika projektów w firmie Altkom Akademia S.A.

Do wydawnictwa CDN zostałem zwerbowany przez Tomasza Krawczyka, za pośrednictwem mojego kolegi szkolnego Stanisława Gasika, na początku 1982r., tuż po ogłoszeniu stanu wojennego. U mnie w domu znajdował się punkt kolportażu wydawnictw podziemnych, przede wszystkim „Tygodnika Mazowsze”. Stasio Gasik początkowo też ze mną pracował w kolportażu, ale potem, podczas manifestacji w sierpniu 1982 r. dostał się w łapy milicji konnej. Dość mocno oberwał – połamali mu nos, siedział 48 godzin. Po tych doświadczeniach zawiesił na jakiś czas współpracę z nami.

Wczesną wiosną 1982 zacząłem podejrzewać, że jestem inwigilowany, była to śmieszna historia. W mieszkaniu sąsiada poniżej, na pierwszym piętrze, zainstalowali się ubecy. (Sąsiad, samotny pan, emeryt, gdzieś wyjechał).

⁶⁴ Załącznika nie publikuje się.

⁶⁵ Przypisy do dokumentu pochodzą od jego wydawców.

Zauważyła to sąsiadka. Kiedy zobaczyła przez wizjer, że jacyś obcy faceci wchodzi do jego mieszkania, otworzyła drzwi i zapytała ich, kim są. Odpowiedzieli, że są kuzynami sąsiada i że on dał im klucze. Sąsiadka skądinąd wiedziała, iż ten pan nie ma żadnych kuzynów, więc zaczęła się z nimi wyklócać. W końcu zrobiła awanturę na całą klatkę schodową. Oczywiście kazali się jej uspokoić i wrócić do swojego mieszkania, po czym weszli do lokalu emeryta. Sąsiadka nie dała za wygraną i poszła po dozorcę, wróciła z nim i wspólnie zaczęli się dobijać do drzwi sąsiada. Ubecy jednak nie otworzyli. Kobieta poszła więc na komisariat i przyprowadziła dwóch milicjantów, którym tamci w końcu otworzyli drzwi. Wpuścili milicjantów, ale jej nie. Po paru minutach milicjanci wyszli i powiedzieli, że wszystko jest w porządku. Sąsiadka była na tyle zawzięta, że jeszcze nie odpuściła i zadzwoniła po córkę sąsiada. Ta przyjechała i potwierdziła sąsiadce, że nie mają żadnych kuzynów. Ubecy wpuścili ją do mieszkania ojca. Kiedy stamtąd wyszła, powiedziała sąsiadce – mrugając przy tym znacząco okiem – że wszystko w porządku i że ci panowie rzeczywiście są kuzynami. I tak na dzień dobry cała kamienica dowiedziała się, że zainstalowała się u nas S[łużba] B[ezpieczeństwa].

Wracając z pracy, zobaczyłem machającą do mnie przez okno sąsiadkę. Poprosiła, żebym do niej wstąpił. W swojej kamienicy byłem już znany jako opozycjonista, bo przymknęli mnie 15 grudnia 1981 r. za strajk na S[zkole] G[łówniej] G[ospodarstwa] W[iejskiego]⁶⁶, gdzie pracowałem. Bystra niewiasta od razu skojarzyła ubeków, którzy pojawili się w naszym domu, z moją osobą i ostrzegła mnie, że u sąsiada są jacyś „smutni panowie”. Po powrocie do domu wyszedłem na balkon, ona również. Pokazała mi na migi, abym spojrzał na balkon piętro niżej. Zobaczyłem tam rozpięty wzdłuż balustrady miedziany drut, przymocowany izolacją do drewnianych kołeczków. Od razu skojarzyłem, że to antena, i pomyślałem, że gdzieś w przewodach wentylacyjnych mogę mieć podsłuch. Ponieważ przypuszczałem, że informacje z podsłuchu mogą transmitować za pomocą podsłuchu na zewnątrz, ostrzegłem wszystkich znajomych i wyniosłem z domu „trefne” materiały. Zawiesiliśmy działalność. Spokojnie czekałem na to, co dalej nastąpi. Po tygodniu, gdy nadal nic się nie działo, przyszło mi do głowy, że być może ta antena służyła im do odbioru, a nie do nadawania. Zacząłem podejrzewać, iż namierzają z tego mieszkania kogoś zupełnie innego.

Na wprost mojego domu, troszkę po skosie, jest kościół. Jakiś czas wcześniej remontowano budynek plebanii, безпеca miała więc świetną okazję do założenia pluskiew⁶⁷. Skojarzyłem, że kościół jest na podsłuchu. Poszedłem do kościoła, gdzie zastałem dyżurnego księdza. Powiedziałem mu o moich podejrzeniach co do podsłuchu. Ksiądz, ku mojemu zaskoczeniu, przywitał mnie z imienia i nazwiska. Powiedział, że już o wszystkim wie. Wyjaśnił, iż podsłuchiwany jest nie kościół, lecz pobliska stacja krwiodawstwa, gdzie prężnie funkcjonowały struktury „Solidarności”. Ubecy podejrzewali, że w stacji wieczorami coś się dzieje, próbowali więc ją namierzyć.

⁶⁶ 14 XII 1981 r. 40-50 pracowników technicznych i naukowych tej uczelni próbowało zorganizować strajk. W nocy z 14 na 15 grudnia protest został stłumiony po interwencji ZOMO.

⁶⁷ Mowa o aparatach podsłuchowych.

W tej sytuacji mogłem powrócić do działalności konspiracyjnej. Po jakimś czasie, gdzieś na jesieni 1982 r., zaproponowano mi, abym został szefem kolportażu. Oczywiście chętnie w to wszedłem, bo jako stary kawaler miałem dość dużo wolnego czasu. Pracowałem na uczelni. Powoli robiłem doktorat i miałem trochę zajęć ze studentami. Generalnie rzecz biorąc, ta praca mnie zbyt mocno nie absorbowała. Zaangażowałem się więc w konspirę całą duszą, byłem dyspozycyjny w stu procentach. Mieliśmy jeden główny punkt – co jakiś czas zmieniany – gdzie przywożono cały nakład jakiejś książki lub „Tygodnika Mazowsze”. Zabierałem stamtąd bibułę i rozwoziłem po okolicznych punktach kolportażu, których było od pięciu do ośmiu. To były oczywiście prywatne mieszkania. Bibułę (podobnie jak papier) przewoziliśmy w torbach, a nie luzem – zgodnie z podstawową zasadą BHP⁶⁸, której nie zawsze chętnie przestrzegaliśmy, bo w torbach mieściło się mniej towaru, trzeba więc było robić więcej kursów. Gdy jednak milicjant zobaczył w bagażniku torby, to nawet coś podejrzewając mógł dać sobie spokój – nie musiał przecież do nich zaglądać. Natomiast gdy bagażnik był pełen książek lub papieru, nie miał już wyboru – szczególnie w obecności kolegi. Zresztą kilkakrotnie zasada dotycząca toreb się sprawdziła. Kiedy milicjanci zaglądali do bagażnika i pytali, co jest w torbach, odpowiadaliśmy na przykład, że jakieś rzeczy dla dziecka, i dawali wtedy nam spokój.

Szefem, założycielem i duszą wydawnictwa był Sławek Bielecki⁶⁹. On się wtedy ukrywał. Spotkania z nim miały charakter konspiracyjny. Często zmieniał adresy, umawialiśmy się w różnych punktach. Ja uważałem, że należy wszystkie procedury maksymalnie uprościć, być może kosztem bezpieczeństwa, aby zwiększyć efektywność działania. Myślałem, że wystarczy mi maluch i że nie będę musiał nikogo więcej angażować, żeby rozwieźć po całej Warszawie nasze książki i „Tygodnik Mazowsze”. Natomiast Sławek cały czas walczył o stworzenie takiej struktury samoobsługowej. W końcu zmusił mnie – z dzisiejszej perspektywy oceniam, że słusznie – do przeorganizowania kolportażu w taki sposób, żebym już sam nie musiał się zajmować przetrzucaniem bibuły. Zorganizowałem więc sieć łączników, którzy mieli rozwieźć pobrane z hurtowni wydawnictwa do jednego, góra dwóch punktów detalicznych. Miałem kilku kurierów. Do mnie zaś należało koordynowanie terminów, poszukiwanie nowych lokali na hurtowni⁷⁰ itp.

Podstawowym problemem były opóźnienia. W warunkach podziemia niekiedy nawet drobiazgi mogły powodować obsunięcia w czasie. Cała filozofia polegała na tym, aby dotrzymać terminów, a z tym było bardzo ciężko. Nie dało się do końca wyeliminować działania na wariackich papierach, zwłaszcza w sytuacjach awaryjnych czy też w przypadku przejściowych braków kadrowych. Jednakże, mimo że okresowo stosowano „ręczne sterowanie”, generalnie mechanizm kolportażu funkcjonował samodzielnie.

⁶⁸ Tu: pewien rodzaj improwizacji w sytuacjach awaryjnych. Ogólnie rzecz biorąc, również zbiór zasad postępowania, które pozwalały uchronić się przed dekonspiracją.

⁶⁹ Chodzi o Czesława Bieleckiego.

⁷⁰ Hurtownia – lokal o istotnym znaczeniu, w którym magazynowano nakład danej publikacji. Z hurtowni wydawnictwa rozwożono do mniejszych punktów kolportażowych. Czasami ze względów bezpieczeństwa nakład rozdzielano na kilka hurtowni.

Moim zadaniem było również pozyskiwanie nowych punktów kolportażu. Ze względów bezpieczeństwa lokale były często zmieniane, zarówno hurtownie, półhurtownie, jak i drobniejsze punkty. Posługiwaliśmy się specjalnym systemem znaków – kiedy do mieszkania można wejść, a kiedy nie. Było to w sumie dosyć prymitywne, ale w praktyce skuteczne. Stopniowo, w miarę upływu czasu, ludzie zaczęli się powoli wykruszać. Zadziałał tu bowiem prosty mechanizm socjologiczny. Wiadomo, że w sytuacji kryzysowej na początku aktywność osiąga maksimum, a później stopniowo się zmniejsza, ponieważ z czasem wszystko powszednieje.

Pojawiły się kłopoty personalne i finansowe. Sławek Bielecki dążył do tego, żeby wydawnictwo działało na normalnych zasadach rynkowych, czyli samo się finansowało. Źródłem finansowania były oczywiście przychody ze sprzedaży książek oraz dobrowolne wpłaty na działalność wydawnictwa. Od czasu do czasu napływały jakieś pieniądze z Zachodu, nieduże, rzędu 500 czy 1000 dolarów. Sporo było też dobrowolnych wpłat różnych środowisk. Pieniądze te były w całości przekazywane na wskazywane przez ofiarodawców cele. O każdej wpłacie informowano na łamach „Tygodnika Mazowsze”.

Generalnie rzecz biorąc Sławek starał się, żeby ludzie byli wynagradzani za wykonywaną dla firmy pracę. Nie wiem, dlaczego nazywano to ryczałtem. Nie były to duże pieniądze. Trudno mi dokładnie powiedzieć, jakie to były kwoty, ale gdzieś od jednej czwartej do połowy średniej pensji w tamtym okresie. Był również zwrot kosztów, na przykład za benzynę.

Sprawy finansowe prowadzono w CDN bardzo skrupulatnie. Była księgowość, jakkolwiek nieco ograniczona ze względu na warunki, w jakich działaliśmy. Oczywiście na większość wydawanych pieniędzy nie było rachunków lub faktur, a ze względu na bezpieczeństwo zapisy księgowo nieco odbiegały od standardów. Przez cały okres działalności spotykaliśmy się z księgową raz na tydzień w często zmienianych lokalach w centrum Warszawy. Mniej więcej pod koniec 1984 r. wmanewrowałem swoją świeżo poślubioną żonę w funkcję księgowej, którą pełniła do końca działalności firmy, to jest do 1990 r. Tak się złożyło, że do dziś mamy w domu pełną dokumentację finansową wydawnictwa z ostatnich kilku lat działalności, łącznie z końcowym sprawozdaniem finansowym.

Początkowo korzystaliśmy w pracy z własnych samochodów. Później, ze względów bezpieczeństwa (zdarzały się konfiskaty pojazdów jako „narzędzi przestępstwa”), firma zaczęła kupować auta przez podstawione osoby. Z reguły były to pojazdy mocno „przechodzone”. Mieliśmy z nimi zresztą różne kłopoty. Zakupiono między innymi dwulitrowe bmw z 1966 r. Była to przepiękna limuzyna z drewnianą deską rozdzielczą i 105-konnym silnikiem, którą później odkupiłem od firmy, gdy już nie nadawała się do celów konspiracyjnych. Fajna maszyna, ale jej wadą było to, że zwracała uwagę i często nawalała. Ci, którzy przewożili większe ilości bibuły, jeździli samochodami firmowymi. Zazwyczaj dysponowaliśmy dwoma, góra trzema samochodami. Były to przeważnie nie rzucające się w oczy duże fiaty. Wyjątkiem było wspomniane bmw.

Jakoś na początku 1984 r. zaproponowano mi, żebym został szefem składu i zorganizował sieć składaczy. Kolportaż przejął ode mnie niejaki „Fredek”.

Naprawdę miał na imię Tomasz. Nie pamiętam jego nazwiska, wiem tylko, że pracował w I[nstytucji] P[odstawowych] P[roblemów] T[echniki] PAN. Był bliskim znajomym Tomasza Krawczyka. W tamtych czasach raczej nie znaleźliśmy się z nazwiska, chyba że było się werbowanym przez jakiegoś znajomego. Trudno było też o konspirację w wypadku osób powszechnie znanych, a wiele takich osób angażowało się w działalność konspiracyjną, na przykład Kasia Łaniewska lub nieżyjący już Hania Skarżanka i Mieczysław Voit.

Moja praca jako szefa składu polegała na odbieraniu z drukarni zadrukowanych ryz papieru i rozrzucaniu ich po prywatnych mieszkaniach, gdzie ludzie robili z nich książki: składali, zszywali, doklejali okładki itd. To już nie było hobby czy jakieś dorywcze zajęcie, tylko ciężka, żmudna i bardzo czasochłonna praca. Mieliśmy podobne problemy, związane z brakiem koordynacji, jak przy kolportażu, jakkolwiek zwielokrotnione ze względu na znacznie bardziej skomplikowany proces technologiczny. Zdarzało się, że złożone książki czekały na okładki albo że brakowało kleju. Okładki z kolei były drukowane przez „siciarzy”, czyli techniką sitodruku. Często brakowało zszywek, albo psuły się zszywacze – półprofesjonalne, ale przystosowane do dużych zszywek, nawet 16 mm. Kupowano je za granicą, gdyż u nas były nie do zdobycia. Dobry zszywacz, na przykład Skrebba, kosztował ok. 150 dolarów. To była – jak na owe czasy – astronomiczna suma, wzięwszy pod uwagę, że przeciętna pensja wynosiła 20-30 dolarów. Jednakże nawet takie wyrafinowane urządzenie nie było przewidziane do wykonywania 4-6 tys. zszyc tygodniowo, i to książek o średniej grubości 30-40 kartek.

Drukarnie z reguły znajdowały się poza Warszawą, w okolicach Otwocka, Świdra, w Kobyłce, Komorowie, Pyrach i Laskach, zazwyczaj pracowały jednocześnie trzy-cztery. To się zmieniało, gdyż drukarnie były przerzucane w różne miejsca nawet bez specjalnego powodu, wyłącznie ze względów bezpieczeństwa. Najczęściej wyglądało to tak, że umawiałem się z drukarzem w jakimś podwarszawskim miasteczku czy też gdzieś w lesie. On brał ode mnie samochód, jechał nim do drukarni, gdzie załadowywał go „urobkiem” i mniej więcej po godzinie zwracał mi samochód. Czekając na drukarza, najczęściej spacerowałem po lesie lub robiłem sobie przejażdżki na rowerze. Jeden z drukarzy, Grzesiek, który działał w okolicach Świdra, a później w Kałuszynie za Chotomowem, przyjeżdżał na spotkania rowerem. Zamienialiśmy się pojazdami – nie zawsze było to przyjemne, szczególnie zimą.

Współpracowało ze mną stale dwóch kolejarzy: Zbyszek Ostaszewski i Mirek Laskowski, znani jako Bolek i Lolek albo Piotr i Paweł. Byli maszynistami, a w wydawnictwie zajmowali się – po „Fredku” – kolportażem. W kolportażu pomagał mi również Marek Dutkiewicz (potem współpracowałem z nim w składzie). Z kolei u Stefana Zarębskiego, profesora polonistyki, miałem lokal kontaktowy, gdzie raz na tydzień spotykałem się z różnymi osobami. Ze względów bezpieczeństwa takich lokali – nazywaliśmy je spotkaniówkami lub kantorami – było dużo.

W zasadzie 99 proc. materiału drukowaliśmy w formacie A4, bo takie mieliśmy offsety⁷¹. Potem zaczęliśmy kooperować z drukarniami państwowymi,

⁷¹ Zob. relacja Adama Borowskiego: *W pogotowiu W: Świadectwa stanu wojennego*, wstęp J. Krupski, opracowanie A. Dudek, K. Madej, Warszawa 2001, przyp. 9.

gdzie na boku, po godzinach, drukowano nasze książki (najczęściej w formacie A3). Z jednej strony to było dla nas korzystniejsze, bo odpadało dowożenie papieru i farb – były oczywiście na miejscu – a i jakość druku była dużo lepsza. Poza tym drukowanie zazwyczaj trwało nieporównanie krócej (najczęściej jeden wieczór lub noc), bo wydajność dużych maszyn była znacznie większa niż naszych wysłużonych romayorów⁷², a kooperujący z nami ludzie starali się natychmiast pozbywać „gorącego towaru”. Z drugiej zaś strony ryzyko takich przedsięwzięć było nieco większe, bo zakłady poligraficzne były pod specjalnym nadzorem.

Zależnie od formatu książki strona A4 była składana albo na cztery, jeżeli książka miała być w formacie A6, albo na dwa, wtedy dokładano odpowiednią liczbę stron. Następnie złożoną książkę zszywano i obcinano gilotynami skonstruowanymi przez jakichś mechaników na potrzeby firmy. Potem składacze cięli i doklejali okładki bądź też – jeśli to był zeszyt – okładki były zszywane razem z książką. Co jakiś czas odbierałem nakład i płaciłem tym ludziom za robotę. Podobnie jak w wypadku kolportażu, miałem odbierać towar z punktów zbiorczych. Okazało się jednak, że muszę sam jeździć po drukarniach, co było oczywiście sprzeczne z zasadami bezpieczeństwa, a wynikało z dążenia do przyspieszenia procesu produkcyjnego. Mało tego, skoro już tam jeździłem, to starałem się przywieźć papier, żeby nie było pustych przebiegów. Najpierw więc jechałem do magazynu papieru, gdzie ładowałem samochód. W bagażniku dużego fiata mieściło się około 80 ryz formatu A4. wychodziło mniej więcej 7-8 toreb po 9-10 ryz. Luzem można było napakować przynajmniej 20 ryz więcej, bo pojedyncze rzyzy utykało się w wolne miejsca. To już było całkiem wbrew zasadom bezpieczeństwa. Pamiętam, że brałem papier z Komorowa i brałem do drukarni do Wołomina. Musiałem więc z tym przejechać przez całą Warszawę, a później wrócić z „urobkiem” z Wołomina do Śródmieścia. Jeżeli już podejmowałem ryzyko przejechania przez całe miasto, to starałem się przewieźć jak najwięcej.

Stopniowo nawiązałem kontakty ze złodziejami papieru. Nie było to z pewnością postępowanie chwalebne, ale papier nie był normalnie dostępny na rynku. Przy zakupie jednej lub dwóch ryz w sklepie legitymowano klienta i notowano jego dane personalne. Na przeciętny nakład książki (około 2 tys. egzemplarzy) potrzeba co najmniej 80 ryz papieru. Mieliśmy kontakt w hurtowni papierniczej, niejakiego pana Kazia, od którego braliśmy papier na lewo. Pan Kazio bardzo lubił sobie wypić. Gdy zastaliśmy go w domu pod dobrą datą, to wiedzieliśmy, że w hurtowni jest papier. Tacy ludzie jak Kazio współpracowali z nami nie tylko z chęci zysku – na dobrą sprawę skradziony papier mógł sprzedać jakiejś prywatnej inicjatywie, drukującej na przykład senniki czy inne tego rodzaju wydawnictwa. Sprzedając nam papier bardziej ryzykował, bo milicja była w większym stopniu nastawiona na ściganie podziemia niż przestępstw gospodarczych.

Papieru nie można było ukraść wprost – musiało być pokrycie w kwitach. W związku z tym potrzebne były druki zamówień z fałszywymi pieczętkami, jakieś upoważnienia do odbioru i coś jeszcze. Pan Kazio żądał od nas takich

⁷² Romayor – typ maszyny drukarskiej.

kwitów. Przygotowywała ja komórka legalizacji, w szczególności Michał Jankowski, który przez jakiś czas produkował stemple. Bywało tak, że pan Kazio dostał pełną dokumentację i pieniądze, a nie przekazał nam papieru. Czekaliśmy tydzień, drugi, trzeci, po czym po miesiącu pan Kazio obiecywał papier, ale pod warunkiem że ponownie zapłacimy. Tak było mniej więcej z co piątym transportem. Można powiedzieć: przekręt w przekręcie. Musieliśmy potem to wszystko wliczać w koszty. Taki transport to była jedna paleta, która składała się chyba z 256 ryz.

Przejmowanie transportu miało się odbywać według określonego planu. Pod umówionym sklepem (w okolicach ulicy Bema – tam była hurtownia) mieliśmy czekać na przykład na szarego stara, z takim to a takim numerem bocznym, prowadzonego przez kierowcę z wąsikiem. Kierowcy z kolei mieliśmy powiedzieć, że jesteśmy od Kazia, i pokazać, gdzie ma jechać, a potem jak najszybciej zrzucić towar. Informacje na temat samochodu i kierowcy przekazywał nam pan Kazio. W praktyce wyglądało to z reguły tak, że podjeżdżał nie star, tylko jecz, z zupełnie innym numerem, kierowca nie miał wąsika, tylko, powiedzmy, brodę. Na podjęcie decyzji było pół minuty. Na ogół wskakiwało się do szoferki, mówiło, że jest się od pana Kazia, i jechało. Na początku czuliśmy jakiś dreszczyk emocji, ale później już się do tego przyzwyczailiśmy.

Pamiętam, jak kiedyś zawiozłem załatwiony na lewo papier do garażu na ulicy Orlej, który był naszym magazynem papieru, później też gotowych wydawnictw. Gdy zajechaliśmy pod garaż, okazało się, że klucz od kłódki nie pasuje. Ktoś zmienił kłódkę, dziś już nie pamiętam z jakiego powodu. W każdym razie znaleźliśmy się w sytuacji podbramkowej. Kierowca zareagował bardzo nerwowo, stwierdził, że musi być powrotem w hurtowni najpóźniej za 40 minut. Oczywiście nie mógł do niej wrócić z papierem. Zapowiedział, że jeżeli w ciągu 15 minut nie powiem mu, dokąd jedziemy, to zrzuci papier do Wisły. Dla niego był to „gorący towar”, nie miał na niego żadnych papierów. Gadając półsłówkami przez telefon, złapałem człowieka z rozdzielni elektrycznej, położonej w okolicach dawnego Dworca Głównego. Pracowało tam dwóch ludzi, jeden z nich miał na imię Mariusz. Przechowywaliśmy czasem u niego w rozdzielni papier. Pracował w wymiarze 24 na 48 godzin, modliłem się więc, żeby akurat był obecny. Na szczęście był i w trybie awaryjnym – mimo dużego ryzyka – w środku dnia przyjął do siebie ten papier.

Zdarzały się też „awarie” produkcyjne. Mieliśmy rzeźnię⁷³ w Pyrach, w takim starym dworku. Któregoś dnia ludzie obcinający książki wywołali pożar. Spaliła się część werandy, pod którą w pośpiechu wysypywano niewygaszony popiół z pieca. Na szczęście pożar został zauważony i wezwano straż pożarną, zanim zdążyła się zająć cała chałupa. Pożar nastąpił w konsekwencji trudności technologicznych, z którymi się zmagaliśmy. Z obcinania zostawały nieprawdopodobne ilości ścinków papieru, które pakowało się do wielkich papierowych worów. Trudno było je gdzieś wywieźć, bo towar był trefny i wzbudzał podejrzenia. Ścinki palono więc w piecu. Ci, którzy obcinali książki, najczęściej ociągali się z paleniem, był to dla nich stracony czas. Płacono im przecież za obcięte książki, a nie za usuwanie odpadów. Poza tym papier palił

⁷³ Rzeźnię nazywano pomieszczenie, w którym dużą gilotyną przycinano książki do odpowiedniego formatu, a rzeźnikami – osoby wykonujące tę czynność.

się powoli. Rzeźnia była stale zavalona olbrzymimi hałdami ścinków. Skądinąd wiem, że w innej rzeźni Tomasz Krawczyk spalał ścinki po nocach. Rzeźnia w Pyrach była pod moją opieką i ja sterowałem tam ruchem rzeźników. W końcu udało mi się wyegzekwować, że po pracy każdorazowo spalali wszystkie ścinki. Po tym pożarze lokal szczęśliwie nie został namierzony.

Aresztowali mnie na początku lipca 1983 r⁷⁴., ale tylko na miesiąc. 22 lipca generał⁷⁵ ogłosił amnestię⁷⁶ i w tydzień później wyszedłem. Przyczyną mojego aresztowania było oczywiście niezachowanie przeze mnie zasad bezpieczeństwa. Na ulicy Górczewskiej mieszkało dość młode małżeństwo z dwojgiem dzieci. Mieliśmy u nich punkt kolportażu. Działała już wtedy zorganizowana przeze mnie sieć drobniejszych kurierów. Jednym z nich była przyjaciółka mojej siostry – Ela. Aż się paliła do tej roboty. Jeździła maluchem. Ona właśnie obsługiwała punkt kolportażu na Górczewskiej. Ci ludzie z mieszkania na Górczewskiej nie mogli usiedzieć na miejscu, działali na dziesięć frontów, łamiąc ewidentnie zasady BHP. Skoro trzymali u siebie bibułę, to nie powinni organizować u siebie spotkań lub brać udziału w demonstracjach, jak to mieli w zwyczaju. Bezpieka namierzyła ich po tym, jak zaczęli organizować spotkania ludzi z opozycji (nie związanych z CDN). Ubecy wpadli, zrobili rewizję i kocioł. Było to akurat tego dnia, kiedy Ela, którą ja zwerbowałem, miała przywieźć bibułę. Niestety, wpadła z całym towarem. Przy okazji zatrzymano też trójkę najbardziej niecierpliwych odbiorców. W trakcie przesłuchania Ela nie wytrzymała nerwowo i powiedziała, że przysłał ją niejaki Kiepuski. Właściwie to jej się nie dziwię – była w bardzo trudnej sytuacji, samotnie wychowywała dwie córeczki. Wieczorem, o niczym nie wiedząc, zadzwoniłem do niej kontrolnie, aby się zapytać, czy wszystko dobrze poszło. Odebrała jej córka i powiedziała, iż mamusia jeszcze nie wróciła, dzwoniła tylko, że ma problemy. Po tym telefonie już wiedziałem, że coś jest nie tak. Natychmiast wyczyszciliśmy mieszkanie, jak się potem okazało, nie do końca. Później, w trakcie rewizji, coś tam jeszcze znaleźli, ale nie miało to już większego znaczenia. Przyszli do mnie następnego dnia i z miejsca próbowali mnie przesłuchać. Zgodnie z regułami konspiracji, opisanymi między innymi przez Sławka w książce *Mały konspirator*, odmówiłem zeznań. Nie używali siły, ograniczyli się do łagodnej perswazji i straszenia mnie pałacem Mostowskich. Dostałem sankcję za udział w organizacji, której działalność miała pozostać dla władzy tajemnicą, oraz za organizowanie punktów druku i kolportażu wydawnictw i kierowaniu nimi.

Na Rakowieckiej spędziłem prawie cztery tygodnie, w ogóle nie nękany. Wypoczywałem jak nigdy w życiu. Siedziałem w celi z agentem CIA Bogdanem Walewskim. (Na początku stanu wojennego zrobili mu głośny proces, dostał dożywocie. Później był chyba jednym z kilkunastu wymienionych na mjr. Zacharskiego.) Tuż po ogłoszeniu amnestii wezwał mnie jakiś śledczy i zapytał, czy mam coś do powiedzenia na temat amnestii. Powiedziałem, że nie mam. Pod koniec lipca zostałem wypuszczony.

⁷⁴ Andrzej Kiepuski został aresztowany 7 VII 1983 r. pod zarzutem „uczestniczenia do 6 VII 1983 r. w Warszawie w nielegalnym związku, w ramach którego sporządzał i rozpowszechniał nielegalnie m.in. organ b. NSZZ «Solidarność» – «Tygodnik Mazowsze», BUiAD IPN, 185n/47, Informacja dzienna MSW nr 188/690 z dnia 10.07.1982 r.

⁷⁵ Mowa o gen. Wojciechu Jaruzelskim.

⁷⁶ Chodzi o ustawę o amnestii uchwaloną przez Sejm 21 VII 1983 r.

Moja wpadka była dość typowa. Natomiast dosyć oryginalnie trafił za kratki Sławek Bielecki. Nasze książki woził między innymi taki klasyczny naukowiec, fizyk, którego nazywaliśmy Krasnałem. Na imię miał Andrzej i był bardzo roztargniony. Miał kiedyś zawieźć do jakiegoś mieszkania w wieżowcu tak zwany urobek oraz komplet materiałów i narzędzi do zszywania. Zabrał zadrukowany papier, ale zapomniał zszywacza. Gdy wrócił z nim i wjechał na odpowiednie piętro, zauważył, że drzwi do mieszkania są wyważone. Pomimo że zobaczył w przedpokoju jakichś obcych ludzi, absolutnie się nie przejął, wlaź do środka. Potem ładnych parę miesięcy przesiedział.

Nie wiadomo, w jaki sposób SB trafiła do tego lokalu. Właśnie w tym mieszkaniu zatrzymali Sławka Bieleckiego, który akurat po coś tam przyszedł. Sławek był bardzo spostrzegawczy i jeszcze przed wejściem do budynku zorientował się, że coś jest nie tak. Ponieważ wiedział, że do tego mieszkania ma jeszcze przyjść łączniczka, postanowił na nią poczekać i usiadł na ławce. Zainteresowali się nim jednak ubecy i zatrzymali go. Gdy dziewczyna nadeszła, Bielecki, by ją ostrzec, zaczął się szarpać i wyrywać, licząc, iż się zorientuje i ucieknie. Tymczasem ona przyspieszyła kroku i zaczęła krzyczeć na ubeków, żeby go puścili. W rezultacie oboje zostali zatrzymani i poszli siedzieć.*

Tadeusz Ruzikowski i Paweł Sowiński

** relacja powstała na podstawie nagrania, które znajduje się w zbiorach Ośrodka KARTA. Świadectwa stanu wojennego, wstęp Janusz Krupski, oprac. Antoni Dudek, Krzysztof Madej; IPN, Warszawa 2001, s. 117-127*

Wykaz podstawowej literatury do dziejów książki w PRL

Absolwenci kursów nauczania początkowego. Badania ich rozwoju kulturalnego po kilkunastu latach. Praca pod kierunkiem J. Landy-Tołwińskiej, Warszawa 1970.

Adamczyk D., *Instytucje wydawnicze Polskiej Partii Socjalistycznej 1892/1893-1948*, Kielce 1997.

Artyści a Służba Bezpieczeństwa. *Aparat bezpieczeństwa wobec środowisk twórczych.* Materiały pokonferencyjne pod redakcją R. Klimientowskiego i S. Ligarskiego, Warszawa 2008.

Bańkowska-Bober K., *Statystyka wydawnictw w Polsce. Historia, metodyka i organizacja*, Warszawa 2006.

Biliński L., *Biblioteki publiczne końca XX wieku*, Warszawa 2001.

Biliński L., *Książka w Polsce Ludowej. Wydawnictwa i księgarstwo*, Warszawa 1981.

Blumsztajn S., *Une Pologne hors censure. Editions clandestines en Pologne 1981-1986*, Paris 1988.

Błażejowska J., *Papierowa rewolucja. Z dziejów drugiego obiegu wydawniczego w Polsce 1976-1989/1990*, Warszawa 2010.

Bromberg A., *Książki i wydawcy. Ruch wydawniczy w Polsce Ludowej w latach 1944-1964*, Warszawa 1966.

Cecuda D., *Leksykon opozycji politycznej 1976-1989*, Warszawa 1989.

Cenzura w PRL. Relacje historyków, oprac. Z. Romek, Warszawa 2000.

Chojnacki W., *Bibliografia polskich publikacji podziemnych wydanych pod rządami komunistycznymi w latach 1939-1941 i 1944-1953*, Warszawa 1996.

Ciszewska W. A., *Książka w Toruniu w latach 1945-1950. Ruch wydawniczo-księgarski*, Toruń 2005.

Degen D., *Miodowe miesiące. Początki Państwowego Wydawnictwa Naukowego (1951-1956)*, Toruń 2004.

Dippel S., *O księgarzach, którzy przeminęli*, Wrocław 1976.

Drugi obieg. Zbiór referatów wygłoszonych na seminarium poświęconym niezależnemu ruchowi wydawniczemu w Łodzi, Łódź 1991.

Eisler J., *List 34*, Warszawa 1993.

Główny Urząd Kontroli Prasy 1945-1949. Opracowała D. Nałęcz, Warszawa 1994.

Gondek E., *Wydawnictwo „Śląsk” – historia i dorobek*, [w:] *Książka na Śląsku w latach 1956-1989. Zarys problematyki*, pod redakcją M. Pawłowiczowej, Katowice 1999.

Hemmerling Z., Nadolski M., *Opozycja demokratyczna w Polsce 1976-1980. Wybór dokumentów*, Warszawa 1994.

Hemmerling Z., Nadolski M., *Opozycja wobec rządów komunistycznych w Polsce 1956-1976. Wybór dokumentów*, Warszawa 1991

Hussak T., *Byliśmy służbą społeczną... Rzecz o Stowarzyszeniu Księgarzy Polskich*, Olsztyn 2004.

Hussak T., *Księgarstwo bliskie czytelnikom. Nie zmarnowaliśmy szansy*, Olsztyn 1999.

Ingerencja prewencyjna. Dodatek specjalny do „Rzeczpospolitej” w 20 rocznicę likwidacji cenzury w Polsce, 8 kwietnia 2010.

Jastrzębski M., *Materiały do bibliografii druków zwartych wydawanych poza zasięgiem cenzury*, Warszawa 1994.

Jaszuński G., *Kto był pierwszym cenzorem*, „Rzeczpospolita”, 1994, nr 170.

Kafel M., *Baza techniczna produkcji czasopiśmienniczej i książkowej w okresie dziesięciolecia 1944-1954*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Warszawskiego. Prasoznawstwo” 1956, nr 1.

Kaleta K., *Międzynarodowe Targi Książki w Warszawie. Historia i teraźniejszość*. Warszawa 2005.

Kalita K., Krasowski W., *Pożar Domu Słowa Polskiego*, Warszawa 1974.

Kandziora J., Szymańska Z., *Bez cenzury 1976-1989*, Warszawa 1999.

Karpiński J., *Taternictwo nizinne*, Paryż 1988.

Katalog druków zwartych wydanych w Polsce poza cenzurą w latach 1976-1990 w zbiorach Ośrodka Karta, Warszawa 1999.

Kitrasiewicz P., Gołębiowski Ł., *Rynek książki w Polsce 1944-1989*, Warszawa 2005.

Klukowski B., *Księgarstwo i zawód księgarza w Polsce*, Warszawa 2008.

Kołodziejska J., *Biblioteki publiczne po reformie administracyjnej kraju*, Warszawa 1980.

Kondek S., *Papierowa rewolucja. Oficjalny obieg książek w Polsce w latach 1948-1955*, Warszawa 1999.

Kondek S., *Władza i wydawcy. Polityczne uwarunkowania produkcji książek w Polsce w latach 1944-1949*, Warszawa 1993.

Kostecki J., *Ruch wydawniczy na ziemiach polskich 1877-1986*, [w:] *Institucje – publiczność – sytuacje lektury. Studia z historii czytelnictwa*, pod red. J. Kosteckiego, Warszawa 1992, s. 153-224.

Krajewski A., *Między współpracą a oporem. Twórcy kultury wobec systemu politycznego PRL (1975-1980)*, Warszawa 2004.

Krasucki E., *Międzynarodowy komunista. Jerzy Borejsza. Biografia polityczna*, Warszawa 2009.

Kryptonim „Pegaz”. *Służba Bezpieczeństwa wobec Towarzystwa Kursów Naukowych 1978-1980*. Wybór, wstęp i opracowanie Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2008.

Kuthan Z., *Moje romanse z cenzurą*, „Tygodnik Kulturalny” 1989, nr 17.

Lalewicz J., *Socjologia komunikacji literackiej: problemy rozpowszechniania i odbioru literatury*, Wrocław 1985.

Landy-Tołwińska J., *Analfabetyzm w Polsce Analfabetyzm w Polsce i na świecie*, Warszawa 1961.

Literatura drugiego obiegu w Polsce. Materiały konferencyjne, Koszalin 12 maja 2006, pod red. L. Laskowskiego, Koszalin 2006.

Ludzie NOWEJ 1977-2007, [Warszawa] 2007.

Łagodziński W., *Uczestnictwo ludności w kulturze. Podstawowe wyniki badań reprezentacyjnych z lat: 1972, 1979, 1985, 1988 i 1990*, Warszawa 1992.

Maj J., *Biblioteki publiczne 1945-1990 na tle innych instytucji kultury*, Warszawa 1996.

Mikołajczyk M., *Jak się pisało o historii... Problemy polityczne powojennej historii Polski w publikacjach II obiegu w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych*, Kraków 1998.

Niepokorni. Rozmowy o Komitecie Obrony Robotników. Relacje członków i współpracowników Komitetu Obrony Robotników zebrane w 1981 r. przez A. Friszke i A. Paczkowskiego, Kraków 2008.

Niewygodne dla władzy. Zbiór studiów pod red. D. Degen i J. Gzelli, Toruń 2010.

Opozycja demokratyczna w Polsce w świetle akt KC PZPR (1976-1980). Wybór dokumentów. Wybór, wstęp, opracowanie Ł. Kamiński, P. Piotrowski, Wyd. GAJT, Wrocław 2002.

Opozycja parlamentarna w Krajowej Radzie Narodowej i Sejmie Ustawodawczym 1945-1947. Wybór, wstęp i opracowanie R. Turkowski, Warszawa 1997.

Opozycja w PRL. Słownik biograficzny, redakcja J. Skórzyński, P. Sowiński, M. Strasz, t. 1, Warszawa 2000, t. II, Warszawa 2002, t. III, Warszawa 2006.

Oseka P., *Encyklopedyści*, „Magazyn Gazety Wyborczej” 1998, nr 10.

Pasierbiński T., *Problemy likwidacji analfabetyzmu w Polsce Ludowej*, Warszawa 1960.

Patkaniowska D., *Programy i spory literackie na łamach podziemnych czasopism literackich i społeczno-kulturalnych z lat 1982-1989*, [w:] *Piśmiennictwo – systemy kontroli – obiegi alternatywne*, pod red. J. Kosteckiego i A. Brodzkiej, Warszawa 1992, s. 356-387.

Pawelczyńska A., *Studia nad czytelnictwem*, Warszawa 1969.

Pawlicki A., *Kompletna szarość. Cenzura w latach 1965-1972*, Warszawa 2001.

Polak W., *Wydawnictwo „Alternatywy”. Z dziejów gdańskiej poligrafii podziemnej*, Gdańsk-Toruń-Bydgoszcz 2006.

Radzikowska Z., *Z historii walki o wolność słowa (1981-1987)*, Kraków 1990.

Romek Z., *Nadzieje na demokratyczną cenzurę w latach 1944-1945*, [w:] *Niepiękný wiek XX*, Warszawa 2010, s. 329-342.

Rożdżyński J., *Raporty cenzorów. Do Polski wysyłano „doświadczonych towarzyszów”, „Życie Warszawy”, 1994, nr 141.*

Rudka Sz., *Poza cenzurą. Wrocławska prasa bezdebitowa 1973-1989*, Warszawa-Wrocław 2001.

Rutkowski T. P., *Adam Bromberg i „encyklopedyści”. Kartka z dziejów inteligencji w PRL*, Warszawa 2010.

Rzadkowolska M., *Oficyna przy ulicy Piotrkowskiej. Działalność Wydawnictwa Łódzkiego w latach 1957-1996*, Łódź 2007.

Siekierski S., *Czytania Polaków w XX wieku*, Warszawa 2000.

Siekierski S., *Drugi obieg jako efekt działania cenzury w PRL?* [w:] *Autor, tekst, cenzura. Prace na Kongres Słowistów w Krakowie w roku 1998*, red. J. Pelc i M. Prejs, Warszawa 1998.

Siekierski S., *Drugi obieg. Uwagi o przyczynach powstania i społecznych funkcjach*, [w:] *Piśmiennictwo – systemy kontroli – obiegi alternatywne*, pod red. J. Kosteckiego i A. Brodzkiej, Warszawa 1992, s. 285-296.

Siekierski S., *Książka literacka. Potrzeby społeczne i ich realizacja w latach 1944-1986*, Warszawa 1992.

Siekierski S., *Książka we współczesnej kulturze polskiej*, Pułtusk 2006.

Sikorska-Kelus U., *Bibliotekarstwo z dreszczykiem*, „Biuletyn Instytutu Pamieci Narodowej” 2010, nr 3.

Skrzypczak A., *Księgarnia i wydawnictwo Michała Arcta w Warszawie 1887/1950*, [w:] *Warszawscy wydawcy*, Warszawa 2003.

Słownik Pracowników Książki Polskiej Łódź 1972, (suplement I: 1986, suplement II Warszawa 2000).

Sowiński P., *Przełamać barierę strachu. Drugi obieg wydawniczy w latach osiemdziesiątych*, „Mówią Wieki” 2005, nr 8.

Sowiński P., *Siła wolnego słowa – Nowa, Krąg, CDN (1982-1989)*, [w:] *Solidarność Podziemna 1918-1989*, pod red. A. Friszke, Warszawa 2006.

Stankiewicz W., Siekierski S., *Kształtowanie się polityki wydawniczej w minionym trzydziestoleciu*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1974, t. X.

Sułkowski B., *Powieść i czytelnicy. Społeczne uwarunkowania zjawisk odbioru*, Warszawa 1997.

Strzyżewski T., *Matrix czy prawda selektywna*, Wrocław 2006.

60 lat Polskiego Wydawnictwa Muzycznego, Kraków 2005.

Świadectwa stanu wojennego, wstęp J. Krupski, oprac. A. Dudek, K. Madej; IPN, Warszawa 2001.

Terlecki R., *Uniwersytet Latający i Towarzystwo Kursów Naukowych 1977-1981*, Kraków-Rzeszów 2000.

Tobera M., *Bibliologia wobec polskiego rynku książki w latach 1944-2007*, [w:] *Przyszłość bibliotek w Polsce*, Warszawa 2008.

Tobera M., *Eksperyment bibliologiczny jako eksperyment rynkowy? Uwagi na marginesie referatu Stanisława Adama Kondka*, [w:] *Z badań nad książką i księgozbiorem historycznymi*, Warszawa 2008, t. 2, s. 55-71.

„Twórczość obca nam klasowo”. Aparat represji wobec środowiska literackiego 1956-1990, red. naukowa A. Chojnowski, S. Ligarski, współpraca K. Batorowicz-Wołowicz, wstęp S. Ligarski, Warszawa 2009.

Waligóra G., *Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela 1977-1981*, Warszawa 2006.

Wasilewski A., *Polski wariant: od AK do KC*, Warszawa 1992.

W dwudziestolecie wolnego rynku książki w Polsce, Biblioteka Analiz, nr specjalny, 2009, nr 26 (263).

Wojsz I., *Gebethner i Wolff – największa polska firma księgarsko-wydawnicza drugiej połowy XIX i pierwszej XX w.*, [w]: *Warszawscy wydawcy*, Warszawa 2003.

Wnuk-Lipińska E., Wnuk-Lipiński E., *Problematyka kształtowania się potrzeb czytelniczych*, Warszawa 1975.

Współczesne księgarstwo polskie. Mały słownik encyklopedyczny, Wrocław 1981.

Zapisy cenzury z lat 1948-1955, wybór i opracowanie D. Jarosz, „Regiony” 1996, nr 3.

Zarzębski T., *Polskie prawo biblioteczne 1773-1990*, Warszawa 1991.

Zatorska H., *Spoza smugi cenia. Wspomnień ciąg dalszy*, Kraków-Wrocław 1985.

Zieliński A. R., *Społeczny zasięg książki w Polsce (raport z badań)*, Warszawa 1988.

Żuliński L., *Foksal 17*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2006.

Wykaz skrótów

AAN	Archiwum Akt Nowych
AIPN	Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej
AZMKiDzN	Archiwum Zakładowe Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
BN	Biblioteka Narodowa
ChRL	Chińska Republika Ludowa
CINTE	Centrum Informacji Naukowej Technicznej i Ekonomicznej
CRS	Centrala Rolnicza Spółdzielni
CRZZ	Centralna Rada Związków Zawodowych
CSRS	Czechosłowacka Republika Socjalistyczna
CUKB	Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarzy
CUWPGiK -	Centralny Urząd Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa
DzU	Dziennik Ustaw
FRK	Fundusz Rozwoju Kultury
GUKPPIW	Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk
GUS	Główny Urząd Statystyczny
GZP WP	Główny Zarząd Polityczny Wojska Polskiego
IPN	Instytut pamięci Narodowej
KC PZPR	Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii robotniczej
KiW	Książka i Wiedza
KOR	Komitet Obrony Robotników
KPP	Komunistyczna Partia Polski
KPRP	Komunistyczna Partia Robotnicza Polski
KRN	Krajowa Rada Narodowa
KSS KOR	Komitet Samoobrony Społecznej KOR
KUK	Komitet Upowszechniania Książki
LRB	Ludowa Republika Bułgarii
LSW	Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza
MKP	Ministerstwo Kontroli Państwowej
MKiS	Ministerstwo Kultury i Sztuki
MP	Monitor Polski

MRL	Mongolska Republika Ludowa
NATO	Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego
NIK	Najwyższa Izba Kontroli
NK ZSL	Naczelny Komitet Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego
NOT	Naczelna Organizacja Techniczna
NOWA	Niezależna Oficyna Wydawnicza
NRD	Niemiecka Republika Demokratyczna
NRF	Niemiecka Republika Federalna
MON	Ministerstwo Obrony Narodowej
MSW	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
NRK	Narodowa Rada Kultury
NZW	Naczelny Zarząd Wydawnictw
PAN	Polska Akademia Nauk
PAW	Polska Agencja Wydawnicza
PGR	Państwowe Gospodarstwo Rolne
PKP	Polskie Koleje Państwowe
PKS	Państwowa Komunikacja Samochodowa
PKWN	Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
POP	Podstawowa Organizacja Partyjna
PP	Przedsiębiorstwo Państwowe
PPR	Polska Partia Robotnicza
PPS	Polska Partia Socjalistyczna
PPS-WRN	Polska Partia Socjalistyczna Wolność Równość Niepodległość
PRL	Polska Rzeczpospolita Ludowa
PRON	Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego
PSL	Polskie Stronnictwo Ludowe
PTWK	Polskie Towarzystwo Wydawców Książek
PUPiK „RUCH”	Przedsiębiorstwo Upowszechniania Prasy i Książki RUCH
PW	Państwowe Wydawnictwo
PWN	Państwowe Wydawnictwo Naukowe
PZPR	Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
PWSZ	Państwowe Wydawnictwo Szkolenia Zawodowego
PZWS	Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych
RSW	Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza
RWPG	Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej
SB	Służba Bezpieczeństwa
SBP	Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich
SDKPiL	Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy
SKP	Stowarzyszenie Księgarzy Polskich
SRW	Socjalistyczna Republika Wietnamu
TKN	Towarzystwo Kursów Naukowych
TWP	Towarzystwo Wiedzy Powszechnej
UPA	Ukraińska Powstańcza Armia
WiMBP	Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna
WRL	Węgierska Republika Ludowa
ZBoWiD	Związek Bojowników o Wolność i Demokrację

ZKP	Związek Księgarzy Polskich
ZLP	Związek Literatów Polskich
ZMP	Związek Młodzieży Polskiej
ZMW	Związek Młodzieży Wiejskiej
ZPP	Związek Patriotów Polskich
ZSCh	Związek Samopomocy Chłopskiej
ZSL	Zjednoczone Stronnictwo Ludowe
ZSRR	Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

Indeks nazwisk

A

Achmatowa Anna 169, 170
Adamczyk 209, 210
Adamczyk Danuta 17, 313
Adamiec Witold 191
Adamski Jerzy 283
Adamus Andrzej 282
Aialechu Tesfaie 86
Amsterdamski Stefan 117
Anders Władysław 175, 298
Andrzejewska Halina 77, 80
Andrzejewski Jerzy 105, 130, 132, 137, 296
Ankudowicz Janusz 191, 192
Arct Michał 17
Aunderska Halina 138, 281

B

Babel Izaak 116
Baczko Bronisław 117, 118
Bakłanow Georgij 116, 120
Banach Kazimierz 16
Bandrowski Jerzy 202
Bańkowska – Bober Krystyna 20, 22, 313
Barańczak Stanisław 105, 167, 175, 176, 292
Barter Marek 92
Bartoszewska Zofia 76, 79, 80
Bartoszewski Władysław 79
Batorowicz-Wołowiec Katarzyna 290, 316
Bauman Zygmunt 119, 134
Baumritter Jerzy 22
Bertold Lothar 86
Beylin Stefania 118
Bębenek Stanisław 76, 78, 95, 97, 137
Bidakowski Kazimierz 76, 79
Biedowicz Bronisław 31
Bielecki Czesław 294, 306, 307, 311, 312

Bieniasz Józef 203
Bieńkowski Władysław 194
Bierut Bolesław 31, 33, 109, 200
Biliński Lucjan 17-19, 23, 24, 181, 189, 313
Biskupski Andrzej 78
Blumsztajn Seweryn 313
Bławacki Stanisław 77, 82
Błażejowska Justyna 291-293, 313
Błok Aleksander 169
Bobruk Albin 214
Bocheński Jacek 105, 131
Bochwic Teresa 292
Bodecki R. 298
Bogdański Antoni 75
Bogucka Teresa 292, 302
Boguta Grzegorz 292
Boratyńscy M. i Maksymilian 303
Borejsza Jerzy 101
Borowski Adam 308
Bortnowski Władysław 282
Böttcher Herbert 128
Brandys Kazimierz 105, 127
Brandys Marian 105
Braunstein Maria 76, 79
Breza Tadeusz 89
Brodski Josif 292
Brodzka Alina 315, 316
Brodzki Krzysztof 89
Bromberg Adam (Adolf) 17, 22, 313, 316
Brzechwa Jan 17
Brzeszko-Brzeszkowski M. 203
Brzozowski Stanisław 282
Buczowski Leszek 76
Bugajska Elżbieta 76, 79
Bukowski Jacek 300
Bułhakow Michaił 167

Bursowa F. 6, 9, 205
Bystrzycka Zofia 106

C

Cecuda Dariusz 292, 313
Cellary Wojciech 93
Celeda Maksymilian 86, 88
Cepik Jerzy 88, 89
Chesterton Keith Gilbert 116, 134
Chlabicz Barbara 79
Chlabicz Józef 81
Chylińska Teresa 77, 82
Chojceki Mirosław 293
Chojnacki Władysław 289, 313
Chojnowski Andrzej 290, 316
Ciechomska Grażyna 92
Cimek Henryk 281
Ciszewska Wanda A. 313
Cwietajewa Marina 116, 169
Cyrankiewicz Józef 7, 10, 22, 35, 38, 184,
186, 295
Czajka Stanisław 191
Czarnecki Mariusz 282

D

Daeniken Erich von 90
Dąbrowska Maria 6, 9, 109-111, 296
Dąbrowski Konstanty 31, 38, 194, 200
Dąbrowski Witold 167
Degen Dorota 19, 182, 183, 313, 315
Dekobra Maurice 203
Derde Nonn 86
Dietrich Tadeusz 35
Dippel Stefan 313
Długolewski Sławomir 78
Długosz Jan 117
Dmowski Roman 6, 9, 135
Dobieszewski Adolf 281
Dobraczyński Jan 183
Dobrowolski W. J. 111
Dodziuk Anna 302
Dominiczak Henryk 281
Domino Zbigniew 282
Dostojewski Fiodor 297
Drawicz Andrzej 105, 167
Dreszer Henryk 81

Drozdowski Bohdan 92
Drzewiecki Marcin 191
Drzewiecki Zbigniew 117
Duczmałowa 205
Duda Edward 151
Dudek Antoni 308, 312, 316
Dulewicz Andrzej 77, 80
Duncan Isadora 169
Dutkiewicz Marek 308
Dybciak Krzysztof 176
Dygański Adolf 32
Dygat Stanisław 297
Dziedzic Stefania 206
Dzierżyński Feliks 293

E

Eisler Jerzy 291, 313
Engels Fryderyk 245, 281
Erenburg Ilia 116, 120
Estreicher Karol 296
Evert Ludwik Józef 17

F

Falski Marian 297
Fedeccka Maria 293
Ficowski Jerzy 105
Fiedler Arkady 183
Fijałek Leonia 209
Ford Aleksander 118
France Anatol 89
Frelek Ryszard 282
Friszke Andrzej 290, 293, 315

G

Gabo I. 175
Gadomski Witold 92
Galiński Adam 204
Gałczyński Konstanty Ildefons 167
Garibaldi Giuseppe 126
Garlicki Marek 77
Gasik Stanisław 304
Gawroński Bogdan 302
Gąsiorowska Henryka 76, 80
Gdowski Z. 298
Gebethner Gustaw Adolf 17, 317
Giebartowski Edmund 32

Giedroyc Jerzy 175, 298, 299, 301
Gierek Edward 24, 291
Gieysztor Aleksander 297
Giętkowski Andrzej 293
Giżycki Kamil 203
Glemp Józef 135
Gluziński Tomasz 133
Głowacki Janusz 175
Gogut Anna 77, 80
Goldberg Krystyna 77, 81
Gołdin Piotr 101
Gołębiewski Łukasz 18, 19, 21, 314
Gombrowicz Witold 132
Gomulińska Elżbieta 76, 80
Gomułka Władysław 23, 32, 117, 137, 281
Gondek Elżbieta 21, 314
Gorecki Jacek 98
Góral Stanisław 186
Górny Alfred 77
Górska Ewa 77
Górski E. 298
Górski Konrad 296
Górzyński Stefan 203
Grad Mieczysław 77, 81
Grass Günter 106, 292
Gross Feliks 291
Grudziński Józef 77
Gryglewicz Franciszek 205
Grynberg Henryk 114
Grzesiak Bogdan 293
Grzędziński January 106
Guareschi Giovanni 116, 134
Gumilow Nikołaj 169
Gzella Jacek 182, 315

H

Halaba Ryszard 281
Hemmerling Zygmunt 106, 107, 294, 298,
301, 314
Hempel Jan 121
Hen Józef 105, 116, 120
Herbert Zbigniew 105
Herling-Grudziński Gustaw 175, 176
Hertz Benedykt 203
Hertz Paweł 297
Hoffman Jerzy 77

Hoffman Paweł 22
Hołuj Tadeusz 282
Hołyńska Małgorzata 79
Horodecki Julian 226
Horodyski Bogdan 188
Howorka B. 189
Hrabal Bohumil 292
Hussak Tadeusz 5, 8, 21, 57, 314
Hyu Fam 86

I

Infeld Leopold 281, 296
Irzyk Zbigniew 91
Iwaszkiewicz Jarosław 130, 138
Iwaszkiewicz Maria 76, 79

J

Jabłoński Henryk 151, 166
Jakubczyk Henryka 206
Janaszek-Ivanickova Halina 174
Jankowski J. 298
Jankowski Michał 309
Janowicz Leon 99
Januszkiewicz Franciszek 191
Jarem-Mirski Józef 204
Jarmuz Kazimierz 101
Jaracz Stefan 300
Jarosiński Witold 7, 10, 212, 216
Jarosz Dariusz 111-113, 290, 317
Jaruzelski Jerzy 135
Jaruzelski Wojciech 281, 311
Jasienica Paweł (Lech Beynar) 6, 9, 106, 137,
138, 296
Jasiński Bruno 121
Jaskiernia Jerzy 281
Jastrun Mieczysław 296
Jastrzębski Andrzej 293
Jastrzębski M. 314
Jaszuński Grzegorz 101, 314
Jesienin Siergiej 169
Jewtuszenko Jewgienij 120, 169
Jeż Teodor Tomasz (Zygmunt Miłkowski) 32
Jeżewski Wiesław 77
Jęczmyk Lech 76, 79
Jędrychowski Stefan 31
Joyce James 91

Juniewicz Maciej 303
Jurga Tadeusz 141, 142
Juszkiewicz Ryszard 129

K

Kabata Michał 96
Kaczorowski Michał 32
Kaczorowski Z. 93
Kafel Mieczysław 16, 20, 314
Kaleta Krzysztof 21, 314
Kalita Kazimierz 24, 314
Kałucki Wł. 135
Kałużyński Zygmunt 90
Kamiński Łukasz 292, 304, 315
Kamiński W. 136
Kamionka Roman 78, 81
Kandziora Jerzy 314
Kania Stanisław 302
Kapeliński Tadeusz 32
Karkoszka Alojzy 302
Karpiński Jakub Świątopełk (ps. Marek
Tarniewski) 298, 300, 301, 314
Karpowicz Andrzej 76, 80
Karska Aleksandra 78
Kałkol Kazimierz 89
Kelus Jan Krzysztof 292
Kiepuski Andrzej 7, 10, 304, 311
Kieranowska – Gronowicz Maria
Kiernik Władysław 31, 200
Kijas Artur 281
Kijowski Andrzej 105, 106
Kilanowska-Gronowicz Maria 82
Kisielewski Stefan 105, 117, 118, 297
Kitowicz Jędrzej 90
Kitrasiewicz Piotr 18, 19, 21, 314
Kleyff Jacek 105
Klimentowski Robert 291, 313
Kłukowski Bogdan 18, 314
Kłos Stanisław 128
Knauff Ryszard 293
Kobielski Dobrosław 97
Kochańska Zofia 118
Kochański Kazimierz 174
Kochański Paweł 118
Kofta Jonasz 105
Kołakowski Leszek 117, 119

Kołodziejczyk Stanisław 76, 79
Kołodziejska Jadwiga 182, 191, 314
Kondek Stanisław 15, 17-20, 182, 314, 316
Konopacka Janina 77
Konopnicka Maria 32, 192
Konwicky Tadeusz 303
Kopińska Felicja 79
Korczyńska-Derkacz Małgorzata 182
Kornhauser Julian 105
Korpała Józef Stanisław 203, 205
Kosicki Stanisław 173
Kosmala Tadeusz 81
Kostecki Janusz 314-316
Kotarbiński Tadeusz 88, 132, 281, 296
Kotowska Ewa 77
Kowalczyk Stanisław 302
Kowalska Anna 296
Kowalski Jan Wierusz 89, 90
Kowalski Władysław 200
Kozaczuk Władysław 282
Kościński 208
Kozłowski Eugeniusz 141
Kozłowski Maciej Jan 298-301
Kozńewski Kazimierz 214
Krajewski Andrzej 106, 107, 314
Krasicki Ignacy 89, 90
Krassowski Wiesław 24, 314
Krasucki Eryk 315
Krasuski Jerzy 283
Kraszewski Józef Ignacy 95, 183, 192
Kraśko Wincenty 45, 137
Krawczyk Janina 206
Krawczyk Janusz 98
Krawczyk Tomasz 304, 308, 311
Kreutz Marian Jan 204
Kruczkowski Leon 32, 33, 214
Krupski Janusz 308, 312, 316
Krzysztoporski Adam 304
Krzyżanowski Adam 183
Krzyżanowski Julian 132, 297
Książka Kazimierz 207
Kubów Stefan 7, 10, 234, 244
Kuczewski kpt 108
Kula Marcin 91
Kulesza Czesław 78
Kumaniecki Kazimierz 297

Kurczab Jan 127
Kuroń Jacek 107
Kuroń Maciej 303
Kuryluk Ewa 176
Kurz Andrzej 94, 95, 106, 170
Kuthan Eugeniusz 17
Kuthan Zbigniew 17, 102, 315
Kutrzeba Stanisław 183
Kutschera Frranz 290
Kwaśniewski W. 203, 205
Kwiatkowska J. 99

L

Lalewicz Janusz 315
Landy-Tołwińska Joanna 184, 186, 313, 315
Laskowski Leszek 291, 315
Laskowski Mirosław 308
Lawina Anatol 303
Lebecka Halina 77, 81
Legowicz Jan 282
Lenin Włodzimierz Ilicz 169, 230
Leopold Wanda 105
Leśniak Adolf 208
Leśniak Maria 79
Leśniewska Maria 169, 170
Leśnodorski Bogusław 136
Ligarski Sebastian 290, 291, 313, 316
Limets Enn 170
Lipiński Edward 105, 297
Lipiński Waclaw 203
Lipski Jan Józef 105
Litwin Franciszek 31
Lityński Jan 293
Lubiszewski Stefan 279
Ludwig Stanisław 77

Ł

Łagodziński Wiesław 315
Łaniewska Katarzyna 308
Łariczew Wasilij 90
Łossowski Piotr 283
Łozińska E. 303
Łoziński Józef 283
Łuczywo Helena 293
Łuczywo Witold 293
Łukaszewicz Jerzy 302

M

Machejek Władysław 282
Maciszewski Jarema 302
Mackiewicz Stanisław (Cat) 135, 297
Madajczyk Czesław 282
Madej Krzysztof 308, 312, 316
Maj Jerzy 181, 191, 315
Majakowski Włodzimierz 169
Majchrowski Krzysztof 174, 175
Majewski Ryszard 282
Makowski Edmund 141
Makuch Edmund 137, 138
Malinowska Elżbieta 191
Malinowski Bronisław 111
Małaczewski Eugeniusz 203
Mandalian Andrzej 105
Mandelsztam Nadieżda 168
Mandelsztam Osip 6, 9, 167-172, 292
Marczyński Antoni 201
Markiewicz Jarosław 134
Markiewicz Stanisław 89, 281
Marks Karol 245, 281
Markuszewski Jerzy 105
Marx Jan 97
Masłoń Krzysztof 98, 106
Materka Tadeusz 279
Matuszewski Ryszard 105, 119, 139
Matuszewski Stefan 31, 193, 194, 200
Mazurkiewicz Edward 77
Mencel Mieczysław 76, 80
Meissner Janusz 183
Messala 131
Micewski Andrzej 6,9, 106, 126, 135, 136
Michalska W. 215
Michalski Czesław 80
Michalski Jan 17
Michnik Adam 293, 302
Mickiewicz Adam 192, 208, 296
Międzyrzecki Artur 105
Migdalska Krystyna 170
Mijał Kazimierz 183, 201
Mikołajska Halina 105
Mikołajczyk Magdalena 315
Mikołajczyk Stanisław 31
Milska Anna 132
Miłosz Czesław 107, 132, 175
Minc Hilary 31

Misiewicz Jan 203, 204, 205
Misiorny Michał 96, 174, 175
Młynarski Wojciech 105
Moczar Mieczysław 22, 138
Moczulski Leszek 6, 9, 106, 122, 123,
141-143
Molek Kazimierz 88, 96, 280
Moniuszko Stanisław 230
Moraczewski Jędrzej 126
Morozowicz-Szczepkowska Zofia 126, 128
Mortkowicz Jakub 17
Morzy Józef 281
Mrowczyk Kazimierz 75
Mrożek Sławomir 117, 118
Muszyńska Ewa 76, 80
Muszyński Jerzy 302
Muszyński Stefan 76, 80
Mycielski Zygmunt 105
Myśliwski Wiesław 78, 79

N

Nadbrzuch Jan 209
Nadolski Marek 106, 107, 294, 298, 301,
314
Nagórski Wiktor 303
Nałęcz Daria 101, 108, 109, 314
Nałkowska Zofia 126
Namer Émile 89, 283
Nawrocki Witold 6, 9, 167, 168, 173, 176
Neff Vlastimil 121
Nelard Oktawiusz 203
Newerly Igor 214
Nienacki Zbigniew 128
Nowaczyński Adolf 117
Nowakowski Marek 105
Nowakowski Tadeusz 76, 80
Nowinowski Sławomir 291
Nyczek Tadeusz 167

O

Ochmański Jerzy 281
Okopien Jan 96, 97
Okudźawa Bułat 167, 170
Okulicki Leopold („Niedźwiadek”) 129
Olivares Ivan 86
Ordża-Dawid Aleksander 205

Orłoś Kazimierz 6, 9, 106, 139, 141
Orzeszkowa Eliza (Elżbieta Nahorska) 32,
192
Osęka Piotr 23, 315
Osóbka-Morawski Edward 31, 33, 109, 200
Ossendowski Antoni Ferdynand 203
Ossowska Maria 296
Ostaszewski Zbigniew 308
Owidiusz 131

P

Paciorkowski Ryszard 51, 136, 138, 141
Paczkowski Andrzej 293, 315
Palimąka Teodor 302
Paloncy Evžen 86
Pałczyński Andrzej 292
Pampin Ricardo Garcia 86
Pancer M. 298
Papée Fryderyk 203, 204
Parandowski Jan 88, 297
Pasierb Bronisław 122, 124,
Pasierbiński Tadeusz 183, 315
Pasternak Borys 169
Pasztor Maria 290
Patkaniowska Danuta 315
Pawelczyńska Anna 315
Pawlicki Aleksander 315
Pawlik Andrzej 98
Pawłowiczowa Maria 21, 314
Pelc Janusz 316
Perria Antonio 90
Petryńska Magdalena 76, 80
Piaścik Stanisław Ryszard 93, 95
Pieszczachowicz Jan 105
Pietrzak Jan 105
Pigoń Stanisław 206
Pikulski Tadeusz 90
Piliszek Eugeniusz 78, 80
Piłsudski Józef 126, 135, 203, 297
Piotrowski Paweł 304, 315
Podgórski Czesław 282
Polak Wojciech 291, 315
Polewka Adam 89
Pollak Seweryn 167
Pożarska Swiętłana 283
Póltawska Ewa 128

Pólturzycki J. 183, 185
Prejs Marek 316
Preker Teresa 76, 80
Prokop Jan 168, 170, 303
Prokop Sabina 207
Próchniak Leszek 291
Próchnik Adam 126
Prus Bolesław (Głowacki Aleksander) 32,
183, 192
Prus Edward 89
Puszkina Aleksander 169, 208,
Putek Józef 90, 283
Putrament Jerzy 138
Puza Józef 207
Pypno S. 135

R

Rabanowski Jan 31
Rachmanowa Alija 203
Rachwał Stanisław 203, 204
Radek A. 203
Radkiewicz Stanisław 31
Radulska Janina 206
Radzikowska Zofia 315
Ratajski Tadeusz 136, 141
Rayzacher Maciej 303
Rączkowski Józef 204, 205
Reade Charles 89
Relidzyński Józef 204
Rembek Stanisław 203
Reymont Władysław 32, 183
Ribbentrop Joachim von 120
Rodziewiczówna Maria 95, 183
Rogowski Wiesław 174, 175
Roidis Emanuel 89
Rokoszewski Kazimierz 302
Romek Zbigniew 102, 122, 313, 315
Rosner Andrzej 293
Roźdżyński Jan 101, 316
Rubinstein Artur 118
Rudka Szczepan 316
Rudnicki Adolf 296
Rudzińska Hanna 290
Rusinek Kazimierz 21
Russel Bertrand 281
Rutkowski Tadeusz Paweł 23, 316

Ruzikowski Tadeusz 312
Rychlicki Zbigniew 81
Rydz-Śmigły Edward 126, 127
Rylukowski Edward 77, 80
Rzadkowska Magdalena 21, 316
Rzendowski Leon 102, 108
Rzymowski Wincenty

S

Sablik Jerzy 191
Sackiewicz-Steckiewicz Anna 77
Sadkowski Waclaw 175
Sadłowski Czesław 293
Sadnomdarżaa Tudewin 86
Samsel Roman 282
Sandauer Artur 297
Schroeder Artur 205
Shute Nevill 124
Sidor Kazimierz 88, 281
Siekierski Stanisław 20, 316
Siemek Józef 106
Sienkiewicz Henryk 32, 183, 192,
Sieński Edward 77
Sierocka Anna 121
Siersoszewski Waclaw 204
Sikorska –Kelus Urszula 292, 316
Sikorski Władysław 106
Skórzyński Jan 293, 315
Skrzypczak A. 17
Skuza Zenon 79
Skarżanka Hanna 308
Składkowski Sławoj Felicjan 203
Skrzypczak Andrzej 316
Słomczyński Maciej (Joe Alex) 91, 92, 95
Słonimski Antoni 7, 10, 105, 118, 132, 137,
295, 296
Słowacki Juliusz 296
Sobczak Kazimierz 282
Socha Jan 141
Solska I. 111
Sołżenicyn Aleksander 122
Sosnał Maria 96
Sowiński Paweł 293, 294, 295, 312, 315, 316
Sprusiński Michał 105, 139
Spychałski Marian 226
Stablewska Irena 205

- Stabro Stanisław 96
 Stachura Edward 131
 Stalin Józef 116, 120, 121, 168, 169
 Staniewska Anna 91
 Stanisław T. 188
 Stankiewicz Witold 20, 316
 Stanuch Stanisław 174, 175
 Stańczuk Ewa 77, 81
 Starewicz Artur 23, 24
 Staszewski Jan 203, 205
 Staszewski Stefan 22
 Statuch Elżbieta 93
 Stępień Marian 174, 175
 Stępniewska Danuta 77
 Stilller Robert 91
 Strasz Małgorzata 293, 315
 Strug Tadeusz (Galecki Tadeusz) 32
 Strumpf-Wojtkiewicz Stanisław 126, 127
 Strykowski Julian 132
 Strzyżewski Tomasz 106, 316
 Suchodolski Bogdan 88
 Sułkowski Bogusław 316
 Surowcew 169
 Syczewski Aleksander 137, 138
 Synoradzka Anna 130
 Szabłowski Teodor 203
 Szaniawski Jerzy 6, 9, 112, 113
 Szarota Tomasz 122, 123,
 Szarzyńska-Rewska Hanna 290
 Szczepański Jan Józef 105, 106, 297
 Szczęśna Joanna 303
 Szekspir William 91, 92, 208
 Szeptycki Andrzej 89
 Szlichtowa Filomena 209
 Szpakowska Maria Małgorzata 300, 301
 Sztachelski Jerzy 32
 Szummer-Szermentowski Eugeniusz Maria
 204
 Szydłak Jan 106
 Szymanek Jerzy 166
 Szymanowski Karol 118
 Szymańska Irena 105
 Szymańska Zyta 314
 Szymański Adam 204
 Szymański Łukasz 77, 81, 174, 175
 Szyborski Krzysztof 298-301
- Szyr Eugeniusz 38
- Ś**
 Śreniowski Józef 303
 Świątkowski Henryk 31
 Świerkowski Ryszard 90
- T**
 Tabin Marek 303
 Tatkiewicz Władysław 297
 Tejchma Józef 5, 8, 73, 75, 137, 138
 Terlecki Olgierd 106
 Terlecki Ryszard 292, 316
 Tiutczew Fiodor 169
 Tkaczow Stanisław 32
 Tobera Marek 13, 316
 Tokarczyk Andrzej 89
 Tołoczko Wiesława 79
 Tomaszewski Mieczysław 77, 81, 82
 Trocki Lew 122
 Trzaska Władysław 17
 Turkowski Romuald 16, 315
 Turowicz Jerzy 296
 Tworkowska Maria 298-301
 Tyloch Witold 89
 Tym Stanisław 105
 Tymieniecka Aleksandra 126
 Tyszelman Józef
- V**
 Voit Mieczysław 308
 Voynich Ethel 88
- W**
 Waldorff Jerzy 105
 Walendowski Tadeusz 293
 Walewski Bogdan 311
 Walfisz Halina 77, 81
 Walichnowski Tadeusz 281
 Waligóra Grzegorz 292, 293, 315, 317
 Wałęsa Lech 135, 302
 Wandurski Witold 121
 Wańkowicz Melchior 93, 297
 Wasilewski Andrzej 79, 106, 107, 137, 138,
 282, 317
 Wążyk Adam 297

Werblan Andrzej 21
Wereszycki Henryk 183
Wierbłowski Stefan 108
Wierzyński Kazimierz 176
Wiktorow W.W. 86
Wilson Edward 116, 124,
Wiłkomirska Wanda 105
Wirpsza Witold 176
Wiśniewski Czesław 78, 81
Wiśniewski Jerzy 78
Witkiewicz Stanisław 32
Witkiewicz Stanisław Ignacy (Witkacy) 6,
111
Witkowska Bożena 77, 81
Wittlin Jerzy 77, 80
Wittlin Józef 132
Wnuk-Lipińska Elżbieta 317
Wnuk-Lipiński Edmund 317
Wohl Stanisław 118
Wojciechowski Marian 142
Wojciechowski Roman 303
Wojnicz Józef 89
Wojsz Irena 17, 317
Wojtowicz I. 207
Wojtowicz M. 298
Wolff August Robert 17, 317
Wolica Andrzej 89
Worcell Henryk 116, 130
Woroszyński Wiktor 105, 117, 167, 303
Worytkiewicz Edward 80
Wosiek Maria 303
Wróblewski B. 174, 175
Wróblewski Zenon 23
Wrzos Konrad 282
Wycech Czesław 193, 200
Wygodzki Stanisław 118, 176

Wyka Kazimierz 296
Wysokiński Jan 93, 94, 97
Wyspiański Stanisław 33, 230
Wyszyński Stefan kard. 89, 135

Z

Zabłotowicz A. 298
Zabłudowski Tadeusz 22
Zaborowski Piotr 303
Zachariew Zachari 86
Zachariasiewicz Tadeusz 173
Zagajewski Adam 105, 175, 176
Zakrzewska Helena 204
Zakrzewska Janina 119
Załuski Zbigniew 138, 282
Zamenhoff Ludwik 23
Zapolska Gabriela (Janowska) 33
Zarębski Stefan 308
Zarzębski Tadeusz 181, 182, 189, 244, 317
Zatorska Helena 23, 317
Zawiślański Stanisław 93
Zawieyski Jerzy 117
Zbierzychowski Henryk 204
Zgórecki Ryszard 131
Zieliński Andrzej Robert 191, 317
Zientara Benedykt 123
Ziołek Jerzy 78
Ziółkowska Olga 208

Ż

Żeleński Tadeusz (Boy) 88, 90, 282
Żeligowski Lucjan 205
Żeromski Stefan 33, 97, 183, 192
Żmigrodzki Zbigniew 191
Żuliński Leszek 79, 175, 317
Żymierski Michał 31

Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7
tel. (22) 827-52-96

Warszawa 2010. Wyd. I. Ark. wyd. 18,0 Ark. druk. 20,75

Łamanie: Marta LACH

Druk i oprawa: Zakład Poligraficzny PRIMUM, Kozerki 17 a
05-825 Grodzisk Mazowiecki

27659

M.2

Dariusz Jarosz - historyk, prof. zw. w Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego i Instytucie Historii PAN. Specjalista w zakresie historii Polski po II wojnie światowej. Najważniejsze publikacje: *Polityka władz komunistycznych w Polsce w latach 1948-1956 a książki*, Warszawa 1998; z M. Pasztor, *Afera mięsna: fakty i konteksty*, Toruń 2004; z M. Pasztor, *Stosunki polsko-francuskie 1944-1980*, Warszawa 2008; *Mieszkanie się należy... Studium z peerelewskich praktyk społecznych*, Warszawa 2010.

Prezentowana praca zawiera unikatową próbę zebrania, opracowania i skomentowania najważniejszych dokumentów, które pokazują przede wszystkim różnorodność uwikłań (głównie, choć nie tylko, politycznych), jakim poddana była książka w Polsce po II wojnie światowej.

Obok publikowanych wcześniej aktów prawnych, stanowiących wyraz polityki władz państwowych wobec książki i ludzi książki, główna jej część zawiera dokumenty mało lub w ogóle nieznanne, odnalezione w nierzadko dotychczas niezbadanych przez historyków i bibliologów zespołach archiwalnych. Przechowywane są one głównie w Archiwum Akt Nowych i Archiwum Zakładowym Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Znajdują się wśród nich m.in. archiwalia wytworzone przez odpowiednie wydziały Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej od niedawna udostępniane badaczom. Ze względu na to, że do KC PZPR trafiały dokumenty wytworzone przez wiele innych instytucji, zajmujących się sprawami książki - w istocie rzeczy pozwalają one na ogład tej problematyki z dużo szerszej perspektywy niż partyjne centrum władzy. W zbiorze pojawiają się również materiały innego typu, jak choćby publicystyka czy relacje o charakterze wspomnieniowym

W kolejnych rozdziałach, poprzedzonych krótkimi wstępami wprowadzającymi w ich problematykę, Czytelnik odnajdzie teksty źródłowe, dotyczące problemów oficjalnego ruchu wydawniczego, księgarstwa i poligrafii, cenzury, bibliotek, czytelnictwa oraz publikacji tzw. drugiego obiegu.

Tak skonstruowany wybór źródeł, zaopatrzony w bogaty aparat przypisów, jest w głównej mierze przeznaczony dla studentów kierunków humanistycznych oraz dla osób, które ze względów zawodowych lub z zamiłowania interesują się dziejami kultury polskiej w okresie PRL.

Seria wydawana przez Wydawnictwo
STOWARZYSZENIA BIBLIOTEKARZY POLSKICH
we współpracy
Z INSTYTUTEM INFORMACJI NAUKOWEJ
I STUDIÓW BIBLIOLOGICZNYCH
UNIwersytetu Warszawskiego